

4 — 4

DE SECRETARIIS
VETERIS
BASILICAE VATICANAE
LIBER I.

ACCEDVNT DISQVISITIONES

I. De Cellis Gregorianis. II. De Bibliotheca Basilicae Vaticanae.

III. De Circo Caii, et Neronis. IIII. De Templo Rotundo S. Petronillae.

ROMAE ANNO CIↃIↃCCLXXXVI

EX OFFICINA SALVIONIANA AD LYCEVM SAPIENTIAE

DE SECRETARIIS
VETERIS
BASILICAE VATICANAE
LIBER I.

CAPVT I.

Instituti operis ratio.

Tque eô tandem devenimus, quô tota huc usque ducta disputatio spectabat; nimirum, ut de *Basilicae Vaticanae* antiquiorum, ac recentiorum temporum *Secretariis*, quae iisdem usibus obnoxia, iisque privilegiis, quae hactenus descripsimus, ornata fuisse, comperiemus, dissererem, eorumque illustrationem susciperem. Itaque prius de iis dicam, quae a *Constantini* aetate usque ad *Paullum* IV, aut *Pium* V. ibidem steterunt. Quae *Secretaria*, quum positu quidem, atque usu longe diversa, variaque pro temporum vicissitudine fuerint, quumque frequens eorum apud antiquos Scriptores mentio fiat, iccirco de singulis sermonem instituam, unumque ab altero accurate distinguam, quo omnis ambiguitas, et erroris occasio submoveatur, quae eorumdem Scriptorum intelligentiam remorari possit.

Haec autem persequi latius placet, quod eorum cognitio quum erudito, et liberali homine non indigna esse videatur, nostratibus vero hominibus, nisi hospites domi esse, ac peregrinari in Patria velint, etiam necessaria, tum facem nobis quodammodo praeferent ad ea, quae sequenti libro de *Secretariis novae Basilicae Vaticanae* disputabimus.

Atque, ut rerum dicendarum ordini, quem habere antiquissimum debemus, quantum quidem fieri potest, per nos consulatur, prae ceteris statuendum arbitror, quot numero fuerint, hoc temporis decursu, *veteris Basilicae Secretaria*, ut singillatim ea percensere, deque vicibus, quae eorum quasi vitam, atque interitum complectuntur, disserere diligenter possimus.

CAPVT II.

De numero Secretariorum Basil. Vat. a Constantino, usque ad Paullum IV, aut Pium V.

Parum profecto lucis ab aliis Scriptoribus, qui de *Secretariis Basilicae Vaticanae* meminerunt, mutuari mihi licuit; quippe omnes, quantum equidem sciam, obiter tantum, ac perfunctorie de iisdem pertractarunt, praeter Conradum Janningum, qui [1] eruditissimam dissertationem lucubravit de *situ Secretarii antiqui, et Sacelli Gregoriani, S. Gregorio a Gregorio* IV. *constructi*. Verum, etsi multum me debere commodi profitear doctissimo Viro, qui primus rectam instare viam aggressus est, tamen pluribus in locis, ejus sententiae repugnare coactus sum.

1 in T. vI. Mensis Iunii Bolland. p. 91.

Jam re, quam diligentissime fieri potuit, perpensa, tribus tantum in locis, *veteris Basilicae Secretaria* certo exstitisse, ac sibi quodammodo successisse visa sunt, de quibus disserere aggredior.

Sed initio, quo facilius locorum positus dignoscatur, ac legentium intelligentiae prospiciam, veteris Templi Ichnographiam accurate delineandam, ac proponendam curavi. Ac statim Costagutus [1], Severanus [2], Paullus de Angelis [3], Fontana [4], Ciampinius [5], Bonannius [6], Ciacconius [7], Bollandiani [8], aliique certatim suas quodammodo mihi obtulerunt. Verumtamen ceteris eam longe anteponendam esse vidi, quam Tiberius Alpharanus Hieracensis, incredibili diligentia adornatam suoque sumptu aeri incisam, anno MDLXXXIX. evulgavit, quamque rursus ad calcem operis de *Altaribus, et Reliquiis Bas. Vat.* [9], Raphael Sindonius publica luce do-

1 Architettura della Basilica di S. Pietro in Vaticano, opera di Bramante Lazeri, Michel Angelo Buonaroti, Carlo Maderno, ed altri famosi Architetti, espressa, e intagliata in più tavole da Martino Ferrabosco, per commissione di Mons. Gio. Battista Costaguti. Roma 1620. fol. La medesima di nuovo data alla luce da Mons. Gio. Battista Costaguti juniore. Roma 1684. fol. e nel 1750. 4.

2 Memorie Sacre delle sette Chiese di Roma, e di molti altri luoghi, che si trovano per le strade di esse. Roma 1630. e 1638. T. II. 8.

3 Basilicae veteris Vaticanae descriptio, auctore Romano ejus Basilicae Canonico, cum notis Abatis P. de Angelis. Accessit brevis novi Templi Vaticani descriptio, nec non utriusque Ichnographia. Romae 1646. fol.

4 Il Tempio Vaticano, e sua origine con gli edificii più cospicui antichi, e moderni, fatti dentro, e fuori di esso. Opera divisa in sette libri. Roma 1692. fol. Ital. lat.

5 de Sacris Aedificiis a Constantino M. constructis Synopsis histor. Romae 1693. fol., et in ejus operum collectione. ibid. 1748.

6 Numismata Summorum Pontificum Templi Vaticani fabricam indicantia, chronologica ejusdem fabricae narratione, ac multiplici eruditione explicata, atque uberiori numismatum omnium Pontificiorum lucubrationi, veluti prodromus praemissa. Romae 1696. et 1700. fol.

7 in T. I. Vit. Pontificum p. 66.

8 Commentarius de Basilica S. Petri Apostolorum Principis antiqua, a Constantino M. fundata Romae in Vaticano, ac praecipue de Altaribus ejusdem. In T. VI. Junii.

9 Romae 1744. 8.

navit. Huic enim tabulae, quam gemina descriptione, altera latino sermone [1], altera vernaculo exarata, egregie illustravit, accepta fere omnia jure merito referuntur, quae in veteri Basilica exstabant, partim ex antiquis monumentis, partim *ex magisterio Iacobi Herculani Canonici, et Altararii* ejusdem Basilicae, qui ejusdem rerum peritissimus erat, ex oblivionis tenebris vindicata. Hanc itaque tabula I. designatam, atque huic volumini attextam offendes.

Sed quum me in multiplici Altarium, et monumentorum explicatione persequenda, pluries ab eo dissentire, accurata rerum investigatio vel invitum induxerit, alteram quoque adornandam curavi, ubi ea veteris Basilicae loca, de quibus peculiariter mihi disserendum est, alio ordine indicantur, adjecta exaedificationum Paulli V. et Alexandri VII. delineatione. Sic enim ad oculum perspicere licebit, quibus in locis ab Alpharano recedendum esse duxi. Eam igitur tabula II. delineatam, ac tertio volumini praefixam habebis, ut facilius unam cum altera conferre possis.

1 Almae Vrbis D. Petri veteris, novique Templi Descriptio. *in Cod. Chart. Arch. Bas. Vat., atque hoc titulo in aliis exemplaribus*. Sacros. Vat. Basilicae B. Petri Principis Apostolorum Vrbis, tam Veteris, quam Novae Structurae descriptio. *Atque in altero operis apographo*. de aliquibus Antiquitatibus Basilicae S. Petri ex Scripturis antiquarum traditionum, et aliis monumentis depromptis. V. opus eruditissimum inscriptum, *Memorie degli Scrittori del Regno di Napoli* 1782. p. 231. Art. CXVII. Eustachii d'Afflitto, Regiae Bibl. Praefecti, ingenii acumine, stili nitore, atque exquisita optimarum literarum scientia cum paucis comparandi.

2 *MSS. titulus est hujusmodi.* In questo presente libro sono raccolti insieme, et ligati diversi fogli, e quinterni scritti da me Tiberio Alfarano, ricavati da propj originali, da libri, pietre, marmi, et altri ricordi de voce viva della Chiesa di S. Pietro, havuti dal Rño Giacomo Hercolano, et da altri, come si vede. *Idem opus alterum hunc titulum deinde praefert*. Basilicae B. Petri Apostolorum principis in Vaticano sitae, structurae scilicet veteris novaeque descriptio. Opera, et studio Tiberii Alfarani Clerici Basilicani. litt. G. n. 5.

CAPVT III.

De Secretario antiquissimo Basilicae Vaticanae.

Quum principes Vrbis Basilicas *Constantinus* M. pro sua in Deum O. M. pietate, et Imperii moderatore digna munificentia, exstruendas curavit, *Secretaria* in singulis earum, ex veteri more aedificata fuisse, minime dubitandum est. Itaque de eo disseramus, quod *Basilicae*, quam honori Principis Apostolorum excitavit, famulari quodammodo debuit. Quod ut a ceteris, ut par est, distinguamus, *antiquissimum* appellabimus; quo nomine, et a vetustis Scriptoribus vocatum fuisse reperiemus.

Huc Romani Antistites ex Aedibus Lateranensibus commigrabant, ut sacris vestibus, ibidem servatis induerentur, quoties in Bas. Vat. sacris operaturi essent, aut alia id genus officia obituri. Inde enim sollemni pompa, cunctis Ordinibus comitantibus, procedebant, rem divinam facturi, ut pluribus supra demonstravimus.

Atque hic locus in veteribus Ichnographiis apud indicatos auctores, in extrema Porticu, seu in inferiori, ac meridionali parte Cellae Basilicae veteris, ad laevam in Templum ingredientium, observatur, uti videre est, vel in ea, quam nos exhibemus, literis dd. Porro ita eum describit Jacobus Grimaldus [1], qui post Alpharanum accuratissimam, ac locupletissimam veteris, ac novae Basilicae descriptionem pertexuit [2]. *Conjunctum fuisse apparet*

1 in lib. ms. Instrumentorum de translationibus SS. Corporum, et Reliquiarum e veteri in novum Templum S. Petri sub Paulo V. cum multis memoriis, Epitaphiis, et Inscriptionibus Bas.

2 Consule ejus vitam apud Johannem Elephantutium, non minus genere, quam eruditione clarum, ac nobilem. in T. IV. delle Memorie degli Scrittori Bolognesi. Bologna 1784. p. 306.

vetus Secretarium *muro dictae ultimae navis, e regione Coemeterii Campi Sancti, ut clarius planta in fine hujus libri delineata ostendit, et ab eo erat accessus in Basilicam.*

§. I.
De ejusdem forma, et ornatu.

Quid tamen ibidem fuerit, cujusmodi structurae, quo ornatu, quum res sit ab aetate nostra remotissima, densissimisque antiquitatis tenebris involuta, nil habeo certi, quod statuam. Ibi certe donaria a Constantino, et Pontificibus liberalissime oblata, vasa aurea, et argentea, sacraque omne genus supellex, relligiose adservata fuere. Quamobrem nil mirum, Arrianum Militem, in Vrbis direptione, quam ex improviso adortus Alaricus cum Athaulpho Vxsoris Fratre, coepit anno CDX, dum vasa sacra Bas. a quadam Virgine, cujus custodiae commissa fuerant, per vim extorquere aggressus erat, *expositis opibus*, ut ait Orosius [1], *attonitum fuisse barbarum magnitudine, ignota etiam vasorum qualitate*. Proprium vero hujusmodi vasorum nomen accipimus ex responso, quod Orosius furenti, atque inhianti Militi Virginem dedisse narrat. *Haec Petri Apostoli ministeria sunt*. Quae quum ad Regem detulisset, *continuo reportari ad Apostoli Basilicam universa imperavit*, ceterosque Milites a Templi compilatione cohibuit.

Quum vero antiquiorem *Sancta*, id est *Eucharistiam* servandi modum fuisse demonsttavimus [2], ut in *Secretario* custodiretur, nonnemo fortasse quaerat, num super Altare ibidem collocatam fuisse putem? Equidem varios recondendae Eucharistiae usus jam declaravi, qui Altare mi-

1 lib. VIII. c. 39. l. XVII. c. 20. l. VII. c. 29. 2 pag. 197.

nime necessarium fuisse produnt. Praeterea, quum ibi nunquam Pontifices sacrum celebrarent, sed hinc, Eucharistia praelata, Liturgiae operam daturi ad Altare procederent, quod primitus unum dumtaxat, vel in ipsa Basilica, ex veteri Christianorum more, quem inferius illustrabimus, fuisse constat, nullam iccirco aram in *Secretario* ab initio exstitisse, facile credam.

§. II.

De Benedicti I. *sepultura, intra ambitum Secretarii.*

Hactenus obscura, et incerta prosequuti sumus, de quibus nullum exstat monumentum apud Scriptores. Quod tamen certum omnino est, intra hujusce *Secretarii* ambitum, *Benedictus* I. Bonifacii Filius, Romanus, quem Graeci *Bonosum* appellant, sepultus fuit. Tradit id luculenter Petrus Mallius, ubi ait [1]. *Benedictus Papa I. Hic sepultus est* in Secretario *ad Sanctum Petrum*. Hoc idem Maph. Vegius diserte confirmat, qui ita scribit [2]. *Post ipsum Oratorium, est* Secretarium *B. Petri, quod ita appellatum fuit, ante quod reconditus est Iohannes III, intra vero Benedictus.* Iisdem adhaesit Panvinius, qui ait [3]. *In* Secretario, *quod nunc dicitur* S. Maria de Febre, *ante Basilicam S. Petri Apostoli, quiescit Benedictus Papa*. Simile est illud Alpharani [4]. Intra Secretarium, *quod est post angulum hujus porticus, a dextera parte extra parietes ad meridiem, fuit sepultus Benedictus I.* Super ejus tumulum hujusmodi Distichon insculptum fuisse tradunt [5].

MAGNA . TVIS . MONVMENTA . PATER . BENEDICTE . RELINQVIS,
VIRTVTVM . TITVLVS . O . DECVS . ATQVE . DOLOR .

1 T. VI. Iun. Bolland. num. 50. p. 42.
2 ibid. lib. IV. n. 141. p. 84.
3 de VII. Ecclesiis p. 53.
4 litt. dd. p. 51.
5 Mandosius in Bibl. Rom. Centur. I. pag. 17.

Verum de re tam antiqua quid hujusmodi testes profero? Primus omnium appellandus fuerat Anastasius, cujus haec verba sunt [1]. *In istis laboribus, et afflictionibus positus* SS. Benedictus Papa *mortuus est, qui et sepultus est in Basilica B. Petri Apostoli* in Secretario, *pridie Kalendas Augusti*.

Decesserat vero *Benedictus* ad ejusdem Anastasii chronotaxim, quam Vignolius accurate expressit, pridie Kal. Aug. anno DLXXVIII; licet eumdem Papebrochius anno insequente, Fleurius contra, anno DLXXVII. e vivis migrasse velit.

Insuetus hujusmodi sepulturae honor, quem nonnisi sanctis Pontificibus, tunc temporis concessum fuisse demonstrabimus, inducere fortasse potuit Wionem, Dorganium, Cavallerium, aliosque, ut eum Sanctorum albo adscriberent, quemadmodum et *Pelagium* pari titulo donarunt. Verum Bollandiani pari modo, quo inter praetermissos, die VIII. Februarii, *Pelagium* recensuerunt, die XXXI. Julii [2] inter eos *Benedictum* quoque adnumerarunt. Nam a Ferrario, qui, etsi eum in *catalogo Sanctorum Italiae* minime nominat, tamen in *generali*, Monachos supradictos sequutus est, pro *Benedicto* II, qui ut Sanctus vere colitur die VII. Maii, acceptum fuisse demonstrat; aeque ac fecerant Auctaria Vsuardina die XXIV. Aprilis, eadem de caussa ab iisdem Bollandianis refutata. Quod prae ceteris non solum evincit Baronii silentium, qui de Romanorum Pontificum gloria mire sollicitus fuit, sed etiam Dacherii, et Mabillonii, qui *Benedictum*, neque *Monachum*, neque *Sanctum* nuncuparunt.

1 T. I. edit. Vignol. §. II. pag. 230.
2 T. VII. Julii pag. 169, et in Coratu Chronistor. in Propilaeo Maii.
3 Vita S. Ben. II. ex Anastasio Bibl. cum commentario praevio, et annotatis God. Henschenii. In T. II. Maii p 196.

§. II.

De Leone Magno, omnium primo, intra Secretarii ambitum sepulto, ac primis ejus translationibus.

Neque tamen *Benedictus* primus omnium Romanorum Pontificum fuit, qui in Vaticano *Secretario* tumularetur. Id honoris fuerat antea *Leoni Magno* tributum, *Papae*, ut ait Libellus Synodicus [1], *Apostolis aequando*, in quo vere licet, *Ambrosii constantiam, facundiam Chrysostomi, Augustini doctrinam, Petri ipsius fidem*, mirifice conjunctas [2] admirari; ut Trithemii laudes omittam, quibus eum appellavit, *dictionis Ecclesiasticae Tullium, sacrae Theologiae Homerum, rationum Fidei Aristotelem, auctoritatis Apostolicae Petrum, et in Christiano pulpito Paullum*. Id fere omnes, qui de *Leone* I. aliquid literis mandarunt, testati sunt. Vnum, aut alterum e recentioribus recitabo, ut ad antiquiores postea me conferam. Genebrardus igitur ait [3]. *Leo Papa I. doctissime scripsit, et* primus omnium Pontificum Romanorum *sepultus est in Bas. S. Petri in Vaticano*. Hoc idem, ut Bosium [4], Ciacconium [5], Oldoinium [6], et Quesnellium [7] praeteream, qui tamen aeque, ac Genebrardus, verum ejus sepulturae locum non indicarunt, Panvinius etiam adnotatione dignum putavit. *Omnes fere*, inquit [8], *qui ante S. Leonem M. Papam fuere Romani Pontifices, per varia Vrbis circumvicina Coemeteria, et Basilicas sepulti sunt*. Primus Leo magnus Papa, *ob egregia in Sedem Apostolicam, et Romanum nomen merita, in Porticu Basilicae S. Petri sepeliri meruit*. Quod quidem, erroris Ceillierium quoque coarguit, qui [9] *Leonem* in Vaticani

1 c. xciv. 2 T. II. p. 599. edit. Quesnel. 3 P. II. 4 T. I. Rom. subt. p. 248. 5 T. I. p. 307. 6 ibid. p. 311. 7 in T. II. Op. S. Leonis edit. Baller. p. 599. 8 T. II. mss. de reb. memorab. Bas. Vat. c. xxII. p. 113. 9 T. xiv. p. 333.

Templi vestibulo inhumatum esse scripsit, quod jam tum ii Pontifices ibidem tumularentur, qui Martyrii palmam fuissent consequuti.

Plura vero habentur hujusce inventionis, ac translationis testimonia; sed ceteris anteponendum certe est, quod Anastasius exhibet, ubi ait [1]. *Sergius Corpus* B. Leonis *probatissimi Patris*, *atque Pontificis*, *quod* in abditis inferioribus Secretarii Basilicae *positum fuerat*, *facta diligentius tumba in denominata Basilica*, *in publico loco*, *ut sibi fuerat revelatum*, *reposuit*, *ac locum ipsum ornavit*. Quod totidem fere verbis, ut Quesnellius [2] testatur, duplex confirmat de rebus gestis S. Leonis PP. I. narratio, quae habetur in celeberrimo MSS. Cod. Coll. Orielensis in Academia Oxoniensi, ex quo Canonum Codex, a nonnullis Romanus perperam creditus, in lucem prodiit. Hoc item praecipue docent tres Epitaphii versus, quod a Sergio I, seu potius II, uti contendit Papebrochius [3], exaratum, novoque *Leonis* tumulo impositum, quodque a Grutero [4], et Baronio [5] editum, auctiusque a Mabillonio [6] prolatum ex Codice antiquissimo Coenobii Virdunensis S. Vitoni, historiam Eusebii continente, inter quaedam Epitaphia, *quae inventa sunt in Ecclesia S. Petri*, ac rursus, ut Sergardum [7], Sindonium [8], Dionysium, aliosque [9] praetermittam, a Quesnellio [10] ex vetustissimo MSS. Oxoniensi accuratius evulgatum fuit. Totum vero Epitaphium sic habet.

1 T. I. §. xıI. p. 311.
2 T. ıI. edit. Baller. p. 598.
3 in Propyl. ad Acta SS. Mens. Maii, et die xI. April.
4 T. ıI. p. MCLXX.
5 num. ıI. an. 461.
6 T. ııI. Vet. Analect. p. 430.
7 Ragguaglio della Trasl. di S. Leone p. 4.
8 pag. 47.
9 p. 45.
10 T. ıI. p. 351, et apud Baller. p. 599.

HVIVS APOSTOLICI PRIMVM [1] EST HIC CORPVS HVMATVM
QVOD FORET ET TVMVLO DIGNVS IN ARCE PETRI
HINC [2] VATVM PROCERVMQVE COHORS QVOS CERNIS ADESSE
MEMBRA SVB EGREGIA SVNT ADOPERTA DOMO.
SED DVDVM VT PASTOR MAGNVS LEO SEPTA GREGEMQVE
CHRISTICOLAM SERVANS IANITOR ARCIS ERAT
COMMONET ET TVMVLO QVOD GESSERAT IPSE SVPERSTES
NE LVPVS INSIDIANS VASTET OVILE DEI.
TESTANTVR MISSI PRO RECTO DOGMATE LIBRI,
QVOS PIA CORDA COLVNT QVOS MALA [3] TVRBA TIMET
RVGIIT ET PAVIDA STVPVERVNT CORDA FERARVM
PASTORISQVE SVI IVSSA SEQVVNTVR OVES.
HIC TAMEN EXTREMO IACVIT SVB MARMORE TEMPLI,
QVEM IAM PONTIFICVM PLVRA [4] SEPVLCHRA TEGVNT [5]
SERGIVS ANTISTES DIVINO IMPVLSVS AMORE
NVNC IN FRONTE SACRAE TRANSTVLIT INDE DOMVS
EXORNANS RVTILAM PRETIOSO MARMORE TVMBAM [6]
IN QVO POSCENTES MIRA SVPERNA VIDENT.
ET QVIA PRAEMICVIT MIRIS VIRTVTIBVS OLIM,
VLTIMA PONTIFICIS GLORIA MAIOR ERIT.

Nimirum *Sergius* hac de re monitus divinitus fuit, ideoque quum aegre ferret, tanti Pontificis exuvias obscuro in loco, et sine honore delitescere, eas in superiorem, atque editiorem transtulit, eique magnificum Oratorium exstruxit, de quo in epist. Hadriani I. anno DCCLXXXI. [7], et in S. Leonis IV. privilegio anno DCCCLIV. [8] fit mentio. Quo vero loco idem erexerit, quum adhuc non satis constet apud Scriptores, qui de prima *Leonis* translatione, obiter tantum, pertractarunt, etsi plurima de po-

1 ms. Oxon. *Magni*.
2 Vulg. *Hunc*.
3 Vulg. *prava*.
4 Oxon. *Pulchra*.
5 Vulg. *celant*.
6 Vulg. *rutilum .... tumbum*.
7 T. VII. Miscell. Baluz. p. 120, et T. III. Bull. Vat. in App. p. 2.
8 T. I. Bull. V. p. 16.

sterioribus memoriae consignaverint, non abs re erit, heic paullo diligentius inquirere.

Ac primum Maphaeum Vegium audiamus. *Sed quod ad Coemeterium Christianorum pertinet, reperti sunt*, inquit [1], *in eo plurimi nobiles marmorei tumuli, inter quos unus dicatus* Leoni *Papae, quod ubi comperit Magister, qui operi illi diruendo praeerat, statim id renunciavit Pontifici, Pontifexque tunc illó me ire jussit, cupiens, quid id esset, certius ex me intelligere. Porro ibi reperi tumulum, alio marmoreo lapide coopertum, inscriptum quoque tumulo unicum versum hujusmodi.*

SALVO PAPA LEONE AGNELLVS PRESBYTER ORNAT

Putarim autem, hunc Agnellum fuisse aliquem cariorem ejus et secretiorem contubernalem, ac bonum virum, qui ultimum, quem debuit, talis, ac tanti heri ossibus, honorem exhibuit, reconditumque ab illo prius ibi corpus ipsius, diu jacuisse crediderim propter epigramma, quod dixi, tumulo ejus inscriptum. Nam certo constat, a Sergio Papa, divina ita visione quadam monito, postea ipsum translatum fuisse. Plura ad hunc Vegii locum Oldoinius [2] adnotavit, ac rectius tumulum ab eo descriptum, alterius cujusdam Viri sanctitate conspicui conditorium fuisse conjecit, quod deinde Agnellus Presbyter, *Leone* adhuc florente, exornaverit. Id enim sibi suadere visa est ipsa formula, *salvo Papa Leone*, qua veteres in Iscriptionibus plerumque utebantur, ut alterius Inscriptionis exemplo ad S. Petri ad Vincula in Exquiliis aperte demonstrat de Johanne II. etiamtum superstite, quae iisdem verbis concepta, habet

SALBO PAPA IOHANNE [3].

1 l. IV. n. III. p. 79. T. VI. Jun. Bolland.
2 T. I. Ciacconii col. 311.
3 V. Florentinium Exercit. XI. pag. 713. Holstenium in notis ad Conc. Rom. III. sub Bonif. II. p. 867. T. V. Conc. Norisium l. II. Hist. Pelag. c. XXIII. Papebrochium

Verum si ad ipsius sepulcri positum a Vegio descripti, Oldoinius animum advertisset, rem ita se habere, profecto clarius etiam probasset, quidquid contra Aringhio [1], et Petro Pollidorio [2] placuit statuere. Quî enim, *post veteris Bas. apsidem*, *Leonis* M. sepulcrum exstare potuisset, quod *in infima Bas. parte*, ex Anastasio, et ex ipso epitaphio, quod ejus sepulcro Sergius affixit, exstitisse, jam supra vidimus?

Neque vero quisquam Oldoinio unquam concedat, *eumdem tumulum e loco dimotum, ubi primum constiterat, illuc translatum fuisse a* Sergio I, *qui venerabile ejusdem S.* Leonis *Corpus in Oratorio ad dexteram majoris apsidis, prope S. Petri aram collocaverat*. Id enim, praeterquamquod ejusdem Vegii sententiae aperte refragatur, qui ex eo loco *a Sergio postea translatum* fuisse scripsit, curnam potius pro *Sergii* epitaphio, quod Leonis M. tumulo insculptum erat, *Agnelli* inscriptio sese Vegio objecisset, quae, *salvo Leone*, posita fuit? Praeterea, ubinam Oratorii a *Sergio* constructi vestigia in Coemeterio, quod Vegius describit, quodque usque ad Paulli V. aetatem superfuisse constat, occurrunt? Verum alter Vegii locus Oldoinium fugit, ex quo colligitur, quonam *Leonis* Corpus a *Sergio* translatum fuerit. Hic est hujusmodi [3]. *Secundum vero Oratorium S.* Leonis, *est propius ipsi loco, ubi erat Monasterium S. Martini, juxta Altare majus S. Petri, in quo recondidit Paschalis* II. *corpora Beatorum Leo-*

in Conatu Cron. Histor. pag. 78. Pagium in Critica ad an. 531. n. 5. Relandum in Fast. Consul. ad an. 533 p. 708. Fontaninium de Disc. argen. c. XVII. p. 51, et Mich. Angel. Monsacrati in eruditissima dissertat. de Catenis S. Petri.

1 T. I. lib. II. c. VIII. n. 4.

2 T. XXXIV. Syll. Caloger. de Conjectura in postremum versum Epitaphii T. Flavii Clementis.

3 n. 121. p. 81.

num II, III, *et* IV. *Nam primum a* Sergio *translatum fuisse, supra diximus*.

Haec Vegii opinio, antiquiori P. Mallii testimonio mirifice illustratur, qui *Leonis* Oratorium ita designat [1]. *Ante Altare S. Mauritii, juxta aditum, qui vadit ad S. Martinum, post S. Petrum, est Oratorium* S. Leonis IV. *Papae, in quo, sicut saepe accepimus a Majoribus nostris, videlicet Presbytero Cencio Priore, et Domino Petro Christiano, san. record. Paschalis* II. *Papa Corpus* B. Leonis Papae I, *et* II, *et* III, *et* IV. *recondidit*. Idem alibi etiam confirmat [2]. *Hujus SS. Papae* (Leo IV.) *Corpus requiescit in Altari suo, quod est, sicut supra diximus, juxta aditum, qui exit foras ad S. Martinum post S. Petrum, in quo etiam Altari, ut a nostris majoribus saepe accepimus, quiescit* Leo I, II, *et* III, Ac denique alio loco [3]. Leo Papa I, *qui misit epistolam Flaviano Episcopo de incarnatione Domini, et fecit sermones contra Haereticos. Hic jacet in Altari S. Leonis* IV. *Papae, sicut supradictum est.* Huc accedit praeclarus sane locus Ordinis Romani XIV, qui haec habet [4]. *Coronata vero Regina, reducatur ad thalamum, et post Evangelium ducatur ad oblationem summo Pontifici exhibendam, stetque in gradibus*, juxta absidem, versus Altare S. Leonis, *donec de manu Summi Pontificis post Imperatorem sacram coronam accipiat*.

Quod vero, contra Vegii sententiam, Mallius tradat, *Leonis* Corpus sub hoc Altari a Paschali II. cum tribus aliis primum reconditum fuisse, haud facile mihi persuadeam, ita esse sentiendum, etsi Panvinius, et Alpharanus in ejusdem Altaris descriptione, Mallium se-

1 n. 17. p. 39.
2 n. XIX. p. 40.
3 n. XXXVII. p. 41.
4 T. II. Mus. Ital. p. 406.

quantur. Primus enim, quod incaute Oldoinius [1] etiam probavit, *secundum*, inquit [2], *Sacellum, et Altare prope superius locatum, fuit S. Leonis* IIII. *Papae, sub quo Paschalis* II. *recondidit corpora S. Pontificum* Leonum I, II, III, *et* IX. Alter vero eumdem locum fusiori calamo ita describit [3]. *Iuxta praedictam Portam, in parietibus Basilicae ad occidentem sequebatur Oratorium, sive Altare* S. Leonis *P. antiquissimum, in quo erat imago B. M. V. filium amplexantis, olim magnae devotionis, sub quo Paschalis* II. *Papa SS. Summ. Pont. corpora Leonum* I, II, III, IV. *magno cum honore condiderat; illo denique in Basilicae disjectione diruto, SS. Summ. Pontificum corpora, sub pavimento Altaris existentia, minime ablata fuerunt, sed ibi usque hodie intacta permanent. Hoc Altare fuit unum etiam ex* VII. *privilegiatis. Anno vero Dom.* 1580. *die* I. *Augusti, quum novae Bas. pavimentum in hoc loco aequaretur, sub basi Altaris hujus Oratorii SS Leonum* I, II, III, *et* IV. *corpora intra marmoream arcam, marmorea tabula optime opertam, ut a Paschali* II. *condita fuerant, reperta fuerunt. Quae quidem Gregorii* XIII. *P. O. M. jussu, novo, ac pulcriori Altari desuper exstructo ibidem relicta, ac mirifico artificis, novoque fornice instar parvuli Templi exstructa, sub eodem novo pavimento exornata fuere, adeo ut commode, et a Sacerdotibus super Altare Sacrificium offerri, et a circumstantibus audiri possit, quoad usque in*

1 T. I. Ciacconii p. 311.

2 de VII. Eccl. p. 41.

3 mss. num. 14. pag. 20. *Atque in vernacula Bas. descriptione ab eodem exarata, cujus verba, ad clariorem locorum illustrationem, suo operis decursu, recitabimus.* Nel medesimo muro nuovo alla nave per diretto, di rincontro dell' intrar la porta Guidonea, fu traslatato l'Altare da S. Leone PP. IV. con la medesima effigie della B. gloriosa Vergine Maria, molto antichissima, et consaarato ad onore delli SS. Leoni PP. et oota, che li Corpi delli dd. PP. Leoni erano sepolti sotto detto Altare nel pavimento della Chiesa, et non furno levati, quantunque sia stato levato l'Altare, et la figura della V. M. coo tutto il muro, ma sono ancora in quel medesimo luogo sotto il pavimento della Chiesa.

aliquod pulcerrimum novae Basilicae Sacellum auro, musivoque exornatum, ut tantos Pontifices decet, transferri possint. Certum porro est ex ipsius *Sergii* testimonio [1], *Leonis* Corpus *in fronte sacrae domus* ab se fuisse collocatum, atque Oratorium, ubi Paschalis II. aliorum *Leonum* exuvias collocavit, ex Mallio, Vegio, Panvinio, et Alpharano, ibidem situm esse discimus. Nonne igitur verisimilius putabitur, *Paschalem* eum in locum transferre voluisse SS. Leonum II, III, et IV. Corpora, quò jampridem *Leo* M., illuc e *Secretario* a *Sergio* translatus colebatur, ut parem in eadem cella cultum haberent, qui rerum praeclare gestarum magnitudine, vitae sanctimonia, potestatis amplitudine, dignitatis praestantia, atque ipsa nominis similitudine [2] pares quodammodo fuisse videbantur? Quapropter recte quidem Bosius [3], cui plane subscripsit Quesnellius [4], *ad dexteram majoris apsidis, prope Sancti Petri aram, Leonis* Corpus exstitisse tradidit, et Vignolius etiam, allatum Anastasii locum de *Sergii* vita illustrans, ex epitaphii versibus ejus sepulcro appositis [5] *in ipso veteris Basilicae capite* locatum fuisse declaravit.

Verum, priusquam aliò progrediamur, hunc ipsum Anastasii locum in vita Leonis IV [6] expendamus, oportet. *Ipse quidem*, inquit, *a Deo protectus, et venerabilis Praesul intra Basilicam B. Petri Apostoli Oraculum mirae pulcritudinis, summique decoris construxit, quod pulcris marmoribus circumdans splendide compsit, absidamque ejus ex musivo, aureo su-*

1 vers. xvI.

2 Vita Leonis II. ex Anastasio cum Papebrochii Synopsi Chronologica praevia. T. v. Iunii p. 375. Papebrochii de S. Leone P. III. Comment. histor. T. II. Iunii p. 572. Ioh. Gottlieb Fabri Dissert. historica de Leone III. Tubing. 1748. 4. Vita Leonis IV. ex Anastasio cum commentario praevio, et annotatis Jo. Bapt. Sollerii. T. IV. Iul. pag. 302.

3 lib. vI. Rom. subt.

4 p. 599, et 605.

5 T. I. T. xII. p. 311.

6 T. III. §. xxxI. p. 86.

perinducto colore, glorifice decoravit, in quo etiam venerabile Corpus Beati Leonis *Confessoris, atque Pontificis recondens, sacrum desuper construxit Altare, et ciborium cum cruce exaurata ad laudem, et gloriam Christi nominis, hoc fretus amore perfecit, ut sibi dignum in aethere conquireret locum.* Haec igitur, ne de altera *Leonis* translatione e loco, quô eum *Sergius* invexerat, cogitemus, ita esse accipienda censeo; nimirum idem Altare, quò *Leonem* e *Secretario Sergius* intulerat, a Leone IV. magnificentius instauratum, et ornatum fuisse, in eoque demum Paschalem II. ipsius *Leonis* IV. exuvias cum aliis II, et III. collocasse. Quare nunquam, quod item recte Janningus [1] fecit, Severano [2] assentiam, qui ab eodem *Leone* M. Altare ibidem primitus exstructum fuisse censuit. Verum multo minus Baldinio acquiescam, qui haec ad praedictum Anastasii locum pronunciavit [3]. *Oraculum pro Oratorio saepe occurrit. Vid. in* I. *Part. in Martino num.* II. *et in Agathone num.* IV. *In illo collocavit Leo Corpus S. Leonis Confessoris, et Pontificis, in quo colitur etiam hodie cum aliis ejusdem nominis Pontificum corporibus.* Haec enim Paulli V. jussu primum inde amota, XIII. Kal. Aprilis anno MDCVII. sub ara Deiparae de Columna condita fuerunt, ut docent binae Inscriptiones marmoreae a Dionysio [4] illustratae, quae in cella S. M. Praegnantium in Cryptis Vaticanis adhuc servantur, et ex Grimaldo habemus, qui totius translationis historiam [5] pertexuit. Ac demum Leonis M. Corpus ab aliis dissociatum, in proximam Cellam, quam Innocentius X. phidiaco Alexandri Algardii toreumate mirifice exornatam, quod Attilam Ducem Vnnorum Vrbi inhiantem, Leonis occursu, et

1 n. 107. p. 104.
2 de vet. Vrbis Eccl. p. 90.
3 loc. cit.
4 in Crypt. Vatic. p. 40. seq.
5 p. 107. et 110.

adloquio deterritum repraesentat, ejus honori jampridem dicaverat, IIIΙ. Idus Aprilis MDCCXV. honorificentissime translatum fuit, ut pluribus docent Franc. Blanchinius [1], Henschenius [2], Marangonius [3], Sindonius [4], et Dionysius [5].

Quarum quidem inventionum, et translationum historia satis aperte refellit opiniones Andreae Saussaii, et M. Antonii Guarini, quorum primus [6] Leonis Corpus in Aquitaniam translatum, ac in majori Petracoricorum Aede honorifice collocatum; alter vero [7] a Stephano III, anno DCCLXXV. Anselmo Aistulphi Langobardorum Regis Cognato dono datum, ac primum Vicoventiae collocatum, deinde vero an. MLXXXI. Ferrariam translatum, et in Aede S. Stephani depositum fuisse contendunt. Id enim de *Leonis* alterius reliquiis accipiendum esse demonstrant Oldoinius [8], et Turrigius [9], ut item sentiendum est de Philippo Ferrario [10], qui *Leonis P. I. Corpus Neapoli in Eccl. S. Laurentii* adservari pronuntiavit, aliisque Vrbibus, ac Populis a Marangonio memoratis, qui ejusdem Pontificis exuvias habere gloriantur.

Ceterum quis non miretur, Bosium, Quesnellium, et CC. Ballerinios, de prima hac translatione disserentes, pauca de Sergio tantum innuisse, ac ne minimam quidem de Leone IV, et Paschali II. fecisse mentionem, ut nonnullam huic quaestioni lucem afferrent, etsi de cunctis ejusdem Leonis translationibus fusius se acturos receperissent?

1 In T. III. Anastasii.
2 Historia elevati, et translati Corporis S. Leonis ex ms. Eccl. S. Petri, in T. II. April. p. 22.
3 in Append. ad Chron. Rom. Pont. p. 171.
4 p. 50. 56.
5 p. 46. loc. cit.
6 in Martyr. Gallic. III. Idus Apr.
7 in I. III. Compend. hist. Eccl. Ferrariae.
8 In addit. ad Ciacconium.
9 Grotte Vat. p. 543.
10 in Catal. SS. Ital.

Frustra vero meliora exspectes a Lud. Sergardo hist. supremae translationis SS. IV. Leonum scriptore, de qua copiose etiam egit Benedictus XIV [1]. Hic enim [2] *apud aram D. Mauritii Martyris juxta aditum, qui ad S. Martinum ducebat, a Sergio translatum* fuisse affirmavit *eodem loco, quo jam venerabantur reliquiae aliorum SS. Leonum* II, III, *et* IV. *a Paschali* II. *una simul collectae*. At, rogo, quid hujusmodi narratione absurdius fingi, aut excogitari queat? Nonne enim in allata Mallii descriptione, Oratorium *Leonis* IV, ab Altari S. Mauritii aperte distinguitur, *ante* quod locatum fuisse declarat? Atqui idem Alpharanus etiam affirmat, qui [3] *Sacellum cum Altari S. Mauritii Martyris e regione Altaris S. Leonis P.* in tabula ichnographica repraesentat. Nil tamen profuit Sindonio, Mallii, Vegii, et Alpharani loca, Sergardo fortasse ignota, perspecta habere, et in suum opus derivasse. Graviori enim culpa [4] Leonis Corpus, *ad aram D. Mauritii Martyris in nobiliori tumulo ibi de industria parato, a Sergio* collocatum fuisse et ipse affirmavit. Sed ad Sergardum revertamur, qui suum errorem ex eo etiam prodit, quod aliorum etiam *Leonum* Corpora a *Paschali* II. pone aram S. Mauritii recondita fuisse scripserit. Sed quasi haud satis esset, Altaria, et Sanctos promiscue accipere, ipsam etiam temporum seriem sursum deorsum vertere non dubitavit. Nam *Paschalem*, qui quattuor ferme seculis, post *Sergium* floruit, ipsi Sergio anteposuit, atque ab eo, trium Leonum posteriorum collectas exuvias eodem loco scripsit, priusquam ibi *Sergius Leonis* I. Corpus collocasset.

1 lib. IV. de Beat. et Canon. P. II. c. 23.
2 num. 7. ad 14.
2 Ragguaglio della solenne Traslazione del Corpo di S. Leone M. seguita gli 11. Aprile 1715. nella Bas. Vat. p. 3. Roma 4. et in nupera ejus Opp. edit. Senensi.
3 ms. p. 22.
4 cap. XII. p. 46.

nnnn2

Sed piget in castiganda historia, tam pingui minerva descripta, diutius oleum, atque operam perdere.

Jam vero, quum locum, quô *Leonis* Corpus e *Secretario* intra Basilicam a *Sergio* translatum fuit, assequuti simus, tempus etiam, quo id ab eo peractum fuerit, inquiramus. Id autem manifeste prodit chronica notatio, quae in nuper indicato Codice Mabilloniano occurrit ad calcem epitaphii, quo *Sergium Leonis* tumulum ornasse diximus. En illam [1]. *Sedit in Episcopatu annos* xxI. *mensem* I. *dies* xIII. *Depositus est* III. *Idus* ..... *et iterum translatus huc a beato Papa Sergio* IV. *Kal. Iul. Indict.* I. Verum quod heic *iterum* translatus *Leo* traditur, doctissimi fratres Ballerinii in prima, quam Quesnellianae dissertationi *de vita, et rebus gestis Leonis M.* subtexuerunt, adnotatione [2], aliam *Sergio* antiquiorem translationem, vel elevationem contigisse conjectarunt. Quumque e tribus diebus, qui in *Leonis* honorem praecipue sacri, in Libris ecclesiasticis occurrunt, dies xxIx. Septembris ejus ordinatione, ac x. Novembris ejus obitu celebris habitus sit, iccirco altera die xI. Aprilis, cui neque ordinationis, neque obitus memoria adsignari potest, vetustiorem aliquam translationem adscribendam esse suspicati sunt, unde in allata inscriptione sub *Sergio iterum*, nimirum *secundo*, *Leonem* translatum fuisse, traditum fuerit.

Nolim ego de xxvIII. Junii die, quae in Epitaphio indicatur, ob *Sergii* translationem *Leonis* memoriae consecrata, quidquam ex tam tenui, infirmaque conjectura statuere. Nobis satis sit, ea die *Leonis* M. Corpus a *Sergio* fuisse translatum. Quod liquet etiam ex vetustissimo Martyrologio, seu Lectionario Johannis Frontonis,

1 T. III. Vet. Analect. p. 430.

2 T. II. p. 587.

antiquissimo Kalendario ad usum Ecclesiae Rom., quod Leo Allatius inseruit dissertationi *de Dominicis, et hebdomadibus Graecorum*, ad calcem operis *de perpetua Ecclesiae Orientalis consensione* [1], Kalendario, seu Capitulari edito a Dom. Georgio [2] ad diem XXIII. mensis Junii, Martyrologio Bedae [3], Missali Lateranensi [4], ac demum Capitulari Evangeliorum, quod edidit Thomasius [5], qui ad hanc diem, translationem a Sergio factam memorari affirmavit.

Si quis vero non modo diem, sed etiam annum, quo *Leonis* translatio a *Sergio* peracta fuerit, scire cupiat, adire poterit Mabillonium [6], Pagium [7], Papebrochium [8], Ballerinios [9], et Dionysium [10], qui contra Quesnellii opinionem, ex capitulari Evangeliorum Rom. Eccl. quod primus Joh. Fronto sub Kalendarii nomine ediderat, et ex eadem Epitaphii inscriptione, hanc translationem a Sergio, anno DCLXXXVIII. factam fuisse contendunt.

Sed praecipue, mea quidem sententia, consulendus est eruditissimus Johannes Perierius, qui [11] luculentissimum *de Sergii vita, ac rebus gestis commentarium* emisit. Hic enim, etsi incertum esse [12] fatetur, quo vere anno *Sergius S. Leonis* Corpus transtulerit, tamen id paullo infra [13], plus minus anno DCXCVI, vel DCXCVII. accidisse conjicit, ex eo quod in ejusdem *Secretarii* penetralibus, anno DCXCVI. sanctissimae *Crucis* particulam Sergius invenerit. Propterea verisimile videtur, quum circa idem tempus sacrum hunc locum diligentissime perscrutatus es-

1 p. 1490.
2 ex Cod. Vat. 7016. T. III. Lit. Rom. Pont.
3 die XXVIII. Iunii.
4 T. V. edit. Vezzos. p. 476. 5 ibid.
6 T. III. vet. Analect.
7 ad an. 461. n. 7, et ad ann. 688.
8 in Con. Cronhist. n. XI. p. 65.
9 T. II. edit. S. Leon. p. 587.
10 pag. 44. de Crypt. Vat.
11 T. III. Sept. p. 433.
12 num. 41. p. 433.
13 ibid. p. 442.

set, ab eodem Pontifice inventum S. *Leonis* Corpus, in nobiliorem, ac splendidiorem locum inde translatum.

§. IIII.

De SS. Crucis particula in abditis inferioribus Secretarii a Sergio reperta.

Age vero, alterius hujusce pretiosissimi cimelii, quod in eodem *Secretario Sergius* invenit, historiam ex Anastasio audiamus. *Hic*, inquit [1], *BB. vir* in Sacrario B. Petri Apostoli, *capsam argenteam in angulo obscurissimo jacentem invenit, et ex nigredine transactae annositatis, nec, si esset argentea, apparuit, sed, Deo ei revelante, argenteam esse reperit. Oratione itaque facta, sigillum expressum abstulit, loculum aperuit, in quo interius plumacium ex holoserico superpositum, quod stauracis dicitur, invenit. Eoque ablato, inferius Crucem diversis, ac pretiosis lapidibus adornatam inspexit: de qua tractis quatuor petalis, in quibus gemmae clausae erant mirae magnitudinis, ineffabilem portionem salutaris ligni Dominicae Crucis interius repositam invenit, quae etiam ex die illo pro salute humani generis ab omni populo Christiano, die exaltationis sanctae Crucis, in Basilica Salvatoris, quae appellatur Constantiniana, osculatur, et adoratur.* Quae totidem fere verbis referunt Ven. Beda *in lib. de* VI. *aetatibus*, Abbo, Ado Viennensis *in Chronico*, Hermannus Contractus, Panvinius [2], aliique; ejusdemque inventionis meminit die XIV. Septembris vetus Martyrologium, a Rosweido evulgatum.

Nil autem officit Vat. Bas. celebritati, atque praestantiae, quod *Sergius* Crucem in ejus *Secretario* reper-

1 T. I. §. X. pag. 310, et in T. III. rer. Ital. Murat. P. II. p. 45.

2 T. III. ms. de reb. memorab. Basil. Vat. c. XXXII. p. 41.

tam, ad Basilicam Salvatoris, seu verius, ad proximum S. Laurentii Oratorium transtulerit, de quo forsan dubitasse videtur Vignolius, qui Crucem a Sergio repertam [1], *ex Secretario, infimo tunc Templi loco, in Templum ipsum translatam, ibique positam* fuisse, perperam adnotavit. Nam, ut Nic. Alamanni verba usurpem [2], *in Bas. S. Laurentii, velut in domestico Sacrario, reliquias sacras Pontifices recondidere, ut in publicis supplicationibus essent ad manus, atque paratae*. Quum enim in Patriarchio tunc temporis degerent Romani Antistites, illuc etiam, ut recte notat V. Cl. Stephanus Borgia [3], insigniores reliquiae deferebantur ad commodiorem, ac frequentiorem confluentis populi venerationem.

Porro in Exaltatione S. Crucis, *Statio Laterani* habebatur, quô e continenti S. Laurentii Oratorio, SS. Crucis lignum sollemni pompa deferebant, ut videre est apud Benedictum Canonicum, qui ait [4]. *Cardinales portant Sanctuaria in processione, scilicet* de Ligno Crucis Domini, *et Sandalia Iesu Christi, et circumcisionem ejus ad Bas. Salvatoris, ubi est statio*. Benedicti testimonio, alterum accedit Cencii Camerarii, qui ubi tradit [5], *quid Dominus Papa facere debeat in exaltatione S. Crucis*, haec literis consignavit. *In Exaltatione S. Crucis mense Septembris, SS. D. Papa cum Cardinalibus intrat Basilicam S. Laurentii in mane; ubi trahens reliquias Apostolorum Petri, et Paulli, et* Lignum S. Crucis, *et osculans porrigit eas Cardinali deferendas ad Ecclesiam S. Silvestri*. Quae quidem aperte constant ex Altarium descriptione *Oratorii S. Laurentii in Palatio*, quam habemus apud Joh. Diaconum *in appendice Ordinis Romani*, quae-

1 T. I. §. p. 310. 2 de Lat. Parietin. c. v.
3 de Cruce Vatic. p. 64. Roma 1779. 4.
4 Tom. II. Mus. Ital. in Ord. XI. p. 172.
5 ibid. in Ord. XII. c. XLVI. p. 209.

que est hujusmodi [1]. *In sacro namque Palatio est quoddam S. Laurentii Oratorium, in quo tria sanctissima computantur Altaria. Primum in arca cypressina, quam Leo Papa* III. *condidit, tres capsae sunt. In una est Crux de auro purissimo adornata gemmis, et lapidibus pretiosis, idest hyacinthis, et smaragdis, et prasinis. In media Cruce est umbilicus Domini nostri Iesu Christi: et desuper est inuncta balsamo, et singulis annis eadem unctio renovatur, quando Dominus Papa cum Cardinalibus facit processionem in Exaltatione Sanctae Crucis ab ipsa Ecclesia Sancti Laurentii in Basilicam Salvatoris, quae appellatur Constantiniana. Et in alia capsa argentea, et deaurata cum historiis est Crux de smalto depicta, et infra capsam illam, est* Crux D. N. J. C.; *et in tertia capsa, quae est argentea, sunt sandalia, idest calciamenta* D. N. J. C. Lignum vero sanctae Crucis, quod ibidem tanta relligione, eadem die colebatur, Severanus [2], Pancirolus [3], Marangonius [4], et Mabillonius [5], illud idem esse existimarunt, quod in Basilicae Vaticanae *Secretario Sergius* invenit. Hoc idem diserte traditur a Megisto Monacho, Abbate Coenobii S. Gregorii ad Clivum Scauri, postea Ostiensi Episcopo, et Apostolicae Sedis Bibliothecario, cujus relationem de *Scala Pilati*, quae exstat apud Basilicam Salvatoris, anno DCCCXLIV. exaratam, transcripsit Nicolaus Processi anno MCCCLXII; ac deinde edidit Ioh. Maria Soresinus in appendice Opusculi de *Scala Sancta* [6], quam memorant Benedictus XIV. [7], et Gaspar Bambi [8]. Ibidem enim fertur, quod *Sergius* I. *per hanc scalam nudis pedibus adscendens cum Ligno Crucis Domini, quem invenerat*

1 ibid. §. XIV. p. 572.
2 Mem. delle sette Chiese P. I. p. 575.
3 Tesori nascosti p. 148.
4 Storia di S. Sanct. c. XXXIX. p. 250.
5 ibid. p. 209.
6 pag. XI.
7 T. IV. de Beat. et Can. Sanctorum P. I. c. XXVI. n. XIV. p. 220.
8 Mem. della Scala Santa. Roma 1775. 12.

in Sacrario Divi Petri , *eam collocavit in dicta Basilica S. Laurentii*. Porro Ordericus Vitalis [1], et Chronicon Turonense *Crucis* adorationem , quae festo die *Exaltationis*, non secus ac feria vI. Parasceves , antiquitus praestabatur , a *Sergio* institutam putarunt. Ceterum Martenius [2] ex Anastasii verbis dumtaxat colligi posse arbitratur, *Crucis* adorationem in ejus *Exaltatione* jam antea institutam , et usitatam , *Cruci* a *Sergio* in *Sacrario Bas. Vat.* repertae exhibitam fuisse.

Haec autem , ni fallor, manifesto indicio sunt, Oratorium S. *Crucis*, quod in parte occidentali , a latere Baptisterii Lateranensis Hilarus Papa exstruxerat, atque ubi, Anastasio teste [3], *posuit lignum dominicum , in cruce aurea cum gemmis pondo librarum quinquaginta* , vel ab ipsa *Sergii* aetate , e veteri splendore , cultuque dilapsum fuisse. Illuc enim docet Vir, non minus purpura , quam pietate , et doctrina eminentissimus Nicolàus Antonellus [4], primitus Monachos , qui Lateranensi Basilicae in rebus divinis inserviebant , ad vesperas Feria iI. post Pascha , postquam sacrum fontem adiverant, ibique sacras preces recitaverant, convenire consuevisse ad adorandam dominicam Crucem. Itaque si Crucis particulam , in Bas. Vat. *Sacrario* inventam, *Sergius* ad S. Laurentii transtulit, ibique, et in Basil. Later. Benedictus , et Cencius Sec. xiI, nulla injecta Oratorii ab *Hilaro* constructi mentione , ritus omnes in *Exaltatione S. Crucis* consuetos , peractos esse scribant, jam tum idem Oratorium vetustate obsoletum fuisse, censendum est. Quis enim putet , si *Hilari* Oratorium SS. *Cruci* dicatum, Populi cultu frequentatum fuis-

1 in lib. I, et iI. Historiae.

2 T. iiI. de ant. Eccl. rit. p. 593.

3 T. I. §. iI. p. 155.

4 in Missali Lateran. p. 117.

set, illuc sese Pontifices conferre noluisse, in *Exaltatione S. Crucis*; eo magis, quod Oratorii structura caeremoniis quibuscumque peragendis esset aptissima, quum Crucis formam referret adeo eleganti artificio, ut non desint auctores gravissimi a Rasponio [1] indicati, qui Vat. Bas. delineationem, a Michaele Angelo Bonarota ex veteri ejusdem Oratorii ichnographia desumptam arbitrentur? Plura vero de eodem, si lubet, vide apud Johannem Diaconum [2], Panvinium [3], et Joh. Stiltingum [4], necnon in historia MSS. Basilicae Lateranensis, quam, suppresso Panvinii nomine, paucisque tantum additis, et immutatis, Caesarem Rasponium exscripsisse, auctor est Nicolaus Antonellus [5], qui unam cum altera conferre potuit.

Sed, ut ad *Crucem* a *Sergio* repertam revertamur, eruditissimo Praesuli, Stephano Borgiae adsentire non possum, qui *Crucem a Iustino Iuniore, et Sophia ejus conjuge* Vat. Bas. dono datam, et ab se nuper egregie illustratam [6], adlato Anastasii loco designari contendit. Quis enim sibi persuadeat, unius ferme seculi spatio, quale ab *Iustino* ad *Sergium* intercessit, capsam argenteam, in qua *Crux* inclusa fuerat, adeo nigrescere potuisse, ut vix, aut ne vix quidem amplius, an esset argentea, dignosci liceret? Rursus, quis credat, pretiosissimum tanti Imperatoris donum, usque ab initio, ita negligi potuisse, ut in *Sacrarii angulo obscurissimo* reconderetur, ejusque memoria, ac cultus jam tum penitus obsolesceret?

Neque vero, ut secus sentiam, movet me Maph. Vegii auctoritas, qui allatum Anastasii locum transcripsit, ac paullo fusius in suum opus derivavit *de rebus antiquis*

1 c. IX. p. 232.
2 In append. Ord. Rom. p. 571.
3 de vil. Eccl. p. 164.
4 die 2. Sept. T. III. p. 573. in Comm. praevio.
5 in Miss. Later. p. 117.
6 de Cruce Vaticana p. 64.

memorabilibus Basilicae S. Petri Romae. Illud quoque, inquit [1], *memoratu dignum videtur, quod Sergius Papa, sicut divina ejus visione revelatum fuerat, invenit in* Sacrario Basilicae S. Petri, *ac in loco quidem longe recondito, et obscuro, forulum argenteum, prae nimia vetustate deformatum, ita ut nec ex argenti materia factum videretur, quodam etiam sigillo designatum, cum veste sacra holoserica desuper, atque intra clausam Crucem Domini nostri, auro, lapidibusque eximie ornatum, cum parte veri ligni S. Crucis ibidem reposita, sicuti additae ibi literae significabant, quod postmodum in die festo exaltationis S. Crucis publice adorandum populo quotannis ex antiquo more ostendebatur. Vnde plane gloriosior videtur nunc Vaticanus, pretioso hujus Crucis, tam salutaris, nunquamque periturae arboris ligno, quam illius, de qua dictum est, antiquissimae ilicis, quae nihilum proderat, tandemque interiit*. Hinc enim, etsi nunquam Vegius Justinum nominaverit, tamen quum in ejus descriptione adjecta sint ea verba, *sicuti additae ibi literae significabant*, quae epigraphem in *Iustini Cruce* caelatam indicare videntur, Vegium de *Iustini Cruce* Anastasii locum accepisse, non invitus concessero. Sed tamen ita rem sese habere, ut Vegius opinatus est, aegre mihi persuadeam. Quum enim Vegius de Oratorio S. Laurentii, quô *Crux* a *Sergio* translata fuit, ne verbum quidem faciat, contra vero Anastasius literas a Vegio indicatas minime nominaverit, Justini Crucem, quam Vegius ob oculos habuit, longe diversam fuisse putarim ab altera, quam tradidit Anastasius a Sergio inventam, et ad Lateranum translatam.

Quid vero dicam de larvato gallici libelli, *le Tombeau de Iesus Christ* inscripti auctore, qui tantum detulit huic

[1] l. 1. c. IV. n. 36.

OOOO 2

Crucis particulae in *Sacrario Vaticano* a *Sergio* repertae, ut illam ipsam esse contenderit, quam Helena Augusta e Calvario evectam in Sessoriana Basilica collocaverat, quamque temporis decursu in *Sacrarii* angulo, ubi tutissimo esset, abditam fuisse propugnavit? Verum ejus argumentis egregie satisfecit Cl. Besozzius [1], qui Crucis Dominicae trunculi ibidem adservati nonullas identidem partes a Pontificibus desumptas fuisse concedit, ut eas viris Principibus dono mitterent, vel sibi reservarent, quarum una fortasse esse potuit illa a *Sergio* reperta; nunquam tamen eamdem Basilicam majori, insigniorique tanti thesauri parte spoliatam fuisse demonstrat. Nam vel postquam *Sergius* inventam *Crucis* particulam ad S. Laurentii Oratorium deportavit, nulla unquam intercisa temporum derivatione, viguit fidelium cultus erga vivificae Crucis partem in Sessoriana Basilica permanentem, ex qua Leo x. [2], ut Gregorii [3] exemplum renovaret, qui ejusdem Sancti Ligni frustum Recaredo Regi dono dedit, partem argenteae thecae cruciformi inclusam Francisco Galliarum Regi ab se donandam, desumi jussit; quemadmodum Vrbanum VIII. aliam ob caussam praestitisse, mox demonstrabimus.

Qualis tamen fuerit *Crux a Sergio* inventa, difficile est indagare. Nam alterum venerandae Crucis pignus, quod Symmachus in Oratorio ad Fontem Bas. Vat. [4] collocavit, ibidem usque ad ejusdem Oratorii demolitionem exstitisse auctor est Vegius, ubi ait [5]. *Quum Symmachus P. exstruxisset in ipsa Basilica* Oratorium S. Crucis *eximie, mireque ornatum, sed noviter quidem dirutum, ad augendam etiam majorem ejus devotionem recondidit in absida ipsius de-*

1 c. xvI. p. 140.
2 ibid. p. 142.
3 lib. vII. ep. cxxvII, et lib. xII. ep. vII.
4 lib. IV. p. 363. Anastas. in vita Mallius p. 48. n. 114.
5 in T. vI. Junii Boll. p. 66. n. 15.

cem libras veri ligni S. Crucis [1]: *quod quum apud idoneum quemdam auctorem forte legissem, notum id feci iis, ad quos Basilicae cura pertinebat, ut, quum dirueretur, Custodes ad id adhiberentur, ne incuria deperiret; quibus recte curantibus, ita, ut legeram, compertum est, exstatque nunc ipsum sacratissimum lignum, servaturque a Canonicis summa veneratione*. Verum, si conjecturis dandus est locus, in re tam vetusta, atque obscura, dicam timide, ac diffidenter; dicam tamen, *Crucem* ab Anastasio memoratam, fortassis fuisse illam, quam Iuvenalis Hierosolymarius Antistes, *Leoni* M. dono miserat. Quum enim *Sergius in abditis inferioribus ejusdem Sacrarii*, *Leonis* Corpus delitescens invenerit, probabilius quidem videtur, *Crucem* ibi repertam, usque a *Leonis* tempore, ibi aeque in proximo collocatam, ac propterea, *transacta annositate*, ita *nigrescere* potuisse, ut argentea nec ne esset, nemo statuere facile posset. Nihilominus, quum epistolae Leonianae particula, qua Juvenalis donum hoc recensetur, CC. Fratribus Balleriniis in praestantissima *Leonis* operum editione, haud satis exploratae fidei visa fuerit, atque ad marginem rejecta, iccirco nihil habeo certi, quod statuam, remque eruditioribus stabiliendam relinquo.

Vtrum vero Crux, quae in Apostolico *Sacrario* Cellae Xystinae, etiamnum adservatur, eadem sit, ut sentit Angelus Rocca in *Commentario* de hac *Crucis* particula [2], quae *Leoni* M. a Juvenale dono data, et a *Sergio* reperta fuit, nequeo statuere. Porro illud unum pro certo habeo, eam non esse, quam Justinus, et Sophia

1 V. Comment. Ianningi de Bas. S. Petri in Vat. ibid. p. 104. n. 109.

2 De particula ex pretioso, et vivifico Ligno Sacratiss. Crucis Salvat. J. C. desumpta sacris imaginibus, et elogiis eodem ligno incisis insignita, et in Apostolico Sacrario asservata Comment. Rom. 1609. 8, et in T. I. Opp. p. 253.

uxsor donarunt, ut pluribus idem doctissimus Borgia egregie demonstravit.

Ceterum, etsi Roccha de *Crucis* a Sergio inventae translatione ad Lateranum, redituque ad Vaticanum, Panvinii afferat testimonium, in extrema sui parte castigandum, tamen in ejus sententiam ire vix dubito, quam sequutus est etiam Perierius in *Commentario Chronico-Historico de Sergio I. Pontifice, et Confessore* die IX. Septembris [1]. Haec autem sunt Panvinii verba, qui ubi agit de *Oratorio S. Laurentii* [2], quod *priscis temporibus*, ut ait Rasponius, *Cappella Romanorum Pontificum vocabatur*, ita scribit [3]. *In hoc vero Oratorio reliquiae quamplures pretiosissimae, et certissimae fuerunt, quarum multae adhuc ibidem exstant, multae suo loco ablatae. Inter ceteras aliquando fuit ibi pars ligni sanctissimae Crucis, cujus ita meminit Bedas in libro de temporum ratione. Papa Sergius* in Sacrario B. Petri Apostoli *capsam argenteam, quae in angulo obscurissimo diutissime jacuerat, et in ea Crucem diversis, ac pretiosis lapidibus adornatam, Domino revelante, reperit: de qua tractis quatuor petalis, quibus gemmae inclusae erant, mirae magnitudinis, portionem ligni salutiferi Dominicae Crucis interius repositam inspexit; quae ex tempore illo annis omnibus in Basilica Sal-*

1 T. III. Sept. §. VII. p. 439.

2 V. Benedetto Millino. Discorso dell' Oratorio di S. Lorenzo nel Laterano, oggi detto Sancta Sanctorum. Roma 1666. 8. Ioh. M. Soresinum de Imag. SS. Salvat. in Bas. ad Sancta Sanctorum custodita. Romae 1676. 8. de qua vide Diar. Rom. liter. hominum 1676. pag. 22. Nic. Maniacutii de Sacra imagine SS. Salvatoris in Palatio Lateranensi Tractatum ex mss. Tabularii Sacros. Bas. Liberianae. Romae 1709. 8. Franc. Grisendum lattera circa l' imagine del Salvatore, che si onora nella Cappella, detta in Roma comunemente, *Sancta Sanctorum*. fra le lattere memorabili del Giustiniani P. II. pag. 175. Joh. Marangonium Istoria dell' antichissimo Oratorio, o Cappella di S. Lorenzo nel Patriarchio Lateranense etc. Roma 1747. 4. Gasp. Bambi Memorie Sacre della Cappella di Sancta Sanctorum, e della Scala del Palazzo di Pilato, detta volgarmente la Scala Santa. Roma 1775. 12.

3 de VII. Eccl. p. 188.

vatoris, quae appellatur Constantiniana, die exaltationis ejus ab omni osculatur, atque adoratur populo. Et in Sergii Papae vita, etiam ejusdem mentionem facit Anastasius Bibliothecarius. Hanc ligni sacratissimi portionem, excidio Vrbis sub Clemente VII. *a militibus aliquot, theca argentea direpta, ablatam, Pontifex prodigiose, et non sine ope divina recuperavit, et aurea, chrystallinaque cruce inclusam, in Palatio Vaticano, ubi est Sacristia Pontificia, servari jussit.*

Atqui Crucem a *Sergio* repertam, et ad Lateranum translatam, nunquam ex Vrbe ablatam, ac Vatic. sedi, veluti postliminio, restitutam puto, postquam ibi Pontifices domicilium statuerant. Iccirco deserendus est Rasponius [1], qui Panvinio adhaesit; ac praeterea insignem Crucis reliquiam, quam Vrbanus VIII. Bas. Principis Apostolorum dono dedit, hujus ipsius partem fuisse existimavit. Nam ejus sententiae aperte refragatur, praeter Inscriptionem sub Vaticano conditorio insculptam, ipsius Vrbani diploma [2], quo *S. Crucis ligni parvam Crucem, quae in S. Anastasia servabatur, ac de ea, quae in S. Crucis in Hierusalem Ecclesiis de Vrbe asservatur, particulam, cruce argentea lapidibus pretiosis ornata*, Basilicae Vatic. largitus fuit, et post sacram Cuspidem, et ante sacratissimam imaginem Salvatoris, statis anni diebus, populo ostendendam injunxit; quamvis nullam hac de re mentionem faciant Cappellus [3], et Crescimbenius [4].

Itaque extrema Panvinii verba dumtaxat de Cruce a Justino dono data sunt accipienda, quae carbunculis, smaragdis, topatiis, margaritis praefulgens, ut refert Grimaldus apud Turrigium [5], ablata fuit in Vrbis direptione.

1 l. IV. p. 364.
2 T. III. Bull. Vat. p. 240. ad ann. 1629.
3 Stato antico, e moderno della Chiesa di S. Anastasia. Roma 1722. 8.
4 Storia della Basilica di S. Anastasia. Roma 1722. 8.
5 pag. 254.

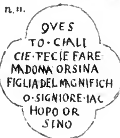
Quumque eam Maph. Vegius sua aetate, inter Bas. Vat. cimelia recenseat, ac nulla exstet memoria, fuisse ad Lateranum translatam, proinde nunquam loco suo motam, in Bas. Vat. usque ad Borbonianam depopulationem exstitisse puto, quô deinde rediit, ut idem Grimaldus testatur, *una cum calice argenteo, gutture S. Blasii M. in argenteo tabernaculo cum duobus Angelis ornato, et diversis argenti frustis, centum ducatis redempta* [1].

1 Bolland. in Comm. praevio num. xxI. Alfonso Nicolai Memorie Storiche di S. Biagio Vesc. e M. Roma 1752. p. 74. et in Cat. reliq. Bas. Grimaldo auctore, ubi legitur. La Gola di S. Biagio V. e M. Questa reliquia venne alla nova Basilica, dopo che Eugenio PP. IV. unì la Chiesa di S. Biagio in Canto secuto, alias della Pagnotta, alla d. nostra Basilica. Vi è l'arma del Card. Errico Minutulo Arcivescovo di Napoli, che è un Leone scaccato in campo rosso, e questa Iscrizione in caratteri gotici. (V. num. I.) L'anno 1527. nel Sacco di Borbone fu rubbata questa reliquia, unitamente al Calice grande donato da Madonna Ursina, figlia di Giacomo Ursini, (V. num. II.) e alla Croce donata da Giustino Imperatore. Li Canonici trovandosi spogliati di queste S. Reliquie, e deplorandone la perdita, unirono la somma di cento ducati d'oro, e le riscossere dalle mani de' Soldati, come apparisce nel Censuale della Sagrestia dell'istesso anno al fogl. 2. con queste parole. *In primis de commissione R. D. Card. de Valle, solvi ducatos centum auri Militibus Germanis, qui restituerunt supradicta fragmenta argenti, simul cum Tabernaculo argenteo, cum Gutture S. Blasii, et Calice magno argenteo, et Cruce Iustini*; de qua in eodem Catal. haec habentur. Croce donata da Giustino Imperatore a questa Sacros. Basilica, dentro la quale è del Legno della SS. Croce di N. S. Gesù Cristo. L'anno 1527. nel Sacco di Roma fu rubbata, e ricomprata dalle mani de' Soldati per ducati cento, come si è detto nella reliquia della Gola di S. Biagio. In detta Croce d'argento è scritto

+LIGNO QUO CHRISTUS HUMANUM
SUBDIDIT HOSTEM DAT ROMAE
IUSTINUS OPEM ET SOCIA DECOREM

n. I. HOC·OPUS·FECIT·FIERI.
CARDINALIS·NAPOLETANI.

n. II.

Sed de his satis. Nam de hoc ipso *Secretario* alibi opportune redibit sermo, ac tum ceteras ejus vices accurate, et copiose evolvemus. Nunc e *Secretario antiquissimo*, ubi hactenus immorati sumus, ad ejus Vestibulum egrediamur.

CAPVT IIII.

De Vestibulo Secretarii antiquissimi, et Porticu Bas. Vat.

Vestibulum Secretarii antiquissimi, erat celeberrima quadrigeminae Templi Vaticani Porticus pars anterior, et Basilicae propinquior. Hic locus in Ichnographia distinguitur, literis ee, et ll.

Ibidem Fontana opinatus est, Romanos Pontifices sacris indumentis, quibus in sacrificio utebantur, amiciri consuevisse, quem Bonannius [1], Costaguti auctoritate innixus, jure erroris insimulat. Indecorum enim fuisse animadvertit, ut in loco omnibus obvio, et aperto, Pontifex sacris vestibus indueretur, quum id multo decentius, ac commodius etiam, fieri in *Secretario* posset. Quamvis enim supra legimus [2], Antistites quandoque in *Vestibulo* sacris vestibus indutos fuisse, tamen hujusmodi vocem pro *Vestiario* indicando usurpatam fuisse novimus.

Heic igitur erat *Secretarii Vestibulum*, saepissime memoratum, quod Janningus [3] minus proprie *Oratorii Gregoriani Vestibulum* generatim appellat. Nam, praeterquam quod, multo ante *Gregorii* aevum exstabat, nec, quousque aetatem tulit, *Gregorianum* nuncupatum usquam fuit, ne tum quidem, postquam ibidem SS. Doctor humatus est, id nominis habuit. Siquidem *Oratorium Gregorianum*

1 pag. 29. 2 p. 360. 3 T. VI. Jun. p. 151.

supra ejusdem *Secretarii* ruinas, multo post aedificatum fuisse, infra demonstrabimus.

Haec autem una erat e quattuor partibus, quae splendidissimam veteris Basilicae Vat. *Quadriporticum* a Constantino aedificatam, a Simplicio, et a Symmacho exornatam, a Stephano II [1] renovatam, quamque Panvinius [2], et Ciampinius [3] graphice describunt, constituebant. Earum media, *Paradisi* nomine vulgo veniebat, quemadmodum cetera Ecclesiarum Atria eodem titulo majores nostri plerumque, *Romana consuetudine*, ut cum Leone Ostiensi [4] loquar, indigitabant. Ait enim Anastasius in vita Doni [5]. *Atrium B. Petri Apostoli superius, quod* Paradisus *dicitur, estque ante Ecclesiam in Quadriporticu, candididis, et magnificis marmoribus mirifice stravit*. Cui concinit Paullus Diaconus, qui haec habet [6]. *Domnio Pontifex Rom. Eccl. locum, qui* Paradisus *dicitur, ante Basilicam B. Petri candidis lapidibus marmoreis mirifice stravit*. Quibus adjungi possent Paullini Nolani testimonium, qui Atrium Bas. Vat. describens [7], eodem titulo designavit, aliaeque veterum sententiae a Rosweido in eumdem Paullini locum summa eruditione congestae [8].

§. I.

De Pontificum sepultura in Vestibulo Secret., et in Porticu Bas.

Quum heic Romanorum Pontificum Corpora tumulari consuetum esset, *Secretarii* hujusce *antiquissimi Vestibulum* quandoque etiam *Porticus*, seu *Navis Pontificum* appellabatur. Quod manifeste patet ex P. Mallio, ubi ait [9].

1 Anastasius in ejus vita apud Lambecium lib. II. p. 927.
2 T. III. mss. c. VI. fol. 15.
3 De Sacr. Aedif. p. 35. et 84.
4 l. III. c. XXVI.
5 T. I. p. 273.
6 l. V. c. 31.
7 ep. XIII. novae edit. antiq. XXXVII.
8 p. 812. vet. edit. Antuer. 1612.
9 T. II. Iunii n. 24. p. 40.

In hac parte Bas. B. Petri, scilicet in Vaticano, et deinde per Porticum Pontificum, *quae vadit ad S. Gregorium Papam egregium Doctorem, et usque ad Portam Argenteam, sunt sepulturae SS. Pontificum*. Nonnullorum nomina discere licet ex eodem Mallio, qui in *Porticu Basilicae*, tamquam in proprio domicilio, sepulcrum habuisse narrat, Bonifacium I [1], II [2], IV [3], Severinum [4], Johannem IV [5], Theodorum [6], Zachariam [6], Stephanum II. [7]; ac demum [8] *ante Secretarium B. Petri* sepultum fuisse tradit [9] Pelagium I, cui [10] proximum fuisse docet Gregorii V. sepulcrum.

Sepulcrales utriusque Inscriptiones idem Mallius diligenter servavit. Eas igitur heic reddere non gravabor. Pelagii epitaphium est istud.

TERRENVM CORPVS CLAVDANT HAEC FORTE SEPVLCRA
NIL SANCTI MERITIS DEROGATVRA VIRI
VIVIT IN ARCE POLI CAELESTI LVCE BEATVS
VIVIT ET HIC CVNCTIS PER PIA FACTA LOCIS
SVRGERE IVDICIO CERTVS DEXTRAMQVE TENENTEM
ANGELICA [11] PARTEM SE RAPIENTE MANV.
VIRTVTVM NVMERET TITVLOS ECCLESIA DEI
QVOS VENTVRA VT [12] SAECVLA FERRE QVEANT.
RECTOR [13] APOSTOLICAE FIDEI VENERANDA RETEXIT
DOGMATA QVAE CLARI CONSTITVERE PATRES.
ELOQVIO CVRANS ERRORVM SCHISMATE LAPSOS
VT VERAM TENEANT CORDA PLACATA FIDEM.
SACRAVIT MVLTOS DIVINA LEGE MINISTROS
NIL PRETIO FACIENS IMMACVLATA MANVS.
CAPTIVOS REDIMENS MISERIS SVCCVRRERE PROMPTVS
PAVPERIBVS NVMQVAM PARTA NEGARE SIBI.

1 T. vI. Iunii n. 45. p. 41.
2 n. 61. p. 44. 3 n. 51. p. 42.
4 n. 66. p. 44. 5 n. 67. p. 44.
6 n. 68. p. 44. 7 n. 87. p. 45.
8 n. 87. p. 45. 9 n. 88. p. 87.
10 n. 48. p. 42. 11 id. Cod. *Angelicam.*
12 Ita Cod. mss. impressus legit *velut* Forsitan pro *ut* debet *utinam* legi.
13 pro *Rector* invenitur in Cod. impr. *Doctor*.

TRISTIA PARTICIPANS LAETI MODERATOR OPIMVS
ALTERIVS GEMITVS CREDIDIT ESSE SVOS .
HIC REQVIESCIT PELAGIVS PAPA . QVI SEDIT ANNOS IV.
MENSES X. DIES XVIII. DEPOSITVS IV. NONAS MARTII .

Haec autem profert [1] de Gregorio Papa V. *Hic requiescit in Ecclesia B. Petri* ante Secretarium, *juxta Pelagium Papam, cujus epitaphium est hoc*.

HIC QVEM CLAVDIT HVMVS OCVLIS VVLTVQVE DECORVS
PAPA FVIT QVINTVS NOMINE GREGORIVS .
ANTE TAMEN BRVNO FRANCORVM REGIA PROLES
FILIVS OTHONIS DE GENITRICE IVDITH .
LINGVA THEVTONICVS WANGIA DOCTVS IN VRBE
SED IVVENIS CATHEDRAM SEDIT APOSTOLICAM
AD BINOS ANNOS ET MENSES CIRCITER OCTO
TER SENOS FEBRVO COMMEMORANTE DIES .
PAVPERIBVS DIVES PER SINGVLA SABBATA VESTES
DIVISIT NVMERO CAVTVS APOSTOLICO .
VSVS FRANCISCA VVLGARI ET VOCE LATINA .
INSTITVIT POPVLOS ELOQVIO TRIPLICI .
TERTIVS OTTO SIBI PETRI COMMISIT OVILE
COGNATIS MANIBVS VNCTVS IN IMPERIVM .
EXVIT ET POSTQVAM TERRENAE VINCVLA CARNIS
AEQVIVOCI DEXTRO SVBSTITVIT LATERI .

Hujusmodi Inscriptionem, post Turrigium [2], vulgavit etiam Dionysius [3], qui eam erudite illustravit, et Gregorii translationes ex Aringhio [4], et Grimaldo [5] indicavit.

Alios etiam Pontifices ibidem sepultos fuisse scimus ex Maph. Vegio, quem Panvinius [6] sequutus est. Ait enim [7], *juxta quod* (Oratorium nempe Gregorii I.) *sepultus est Pelagius Papa, et Bonifacius* III. *et Gregorius etiam quintus cum epitaphio simul, quod adhuc apparet marmori*

1 num. 109. p. 47.
2 p. 349.
3 tab. XLVI. p. 115.
4 T. I. p. 292.
5 p. 122.
6 T. II. mss. p. 114.
7 ib. n. 41. p. 84.

insculptum, *versibusque*, *licet* (non) *multum dignis compositum*. *Post ipsum Oratorium est* Secretarium B. Petri, *quod ita appellatum fuit*, ante quod *reconditus est Iohannes* III; *intra vero Benedictus*. *Sed* extra in Vestibulo, *Bonifacius*, *Theodorus*, *Zacharias*, *Iohannes* II. *Gregorius* II. *Stephanus* II, *et alius Stephanus* V, *ac* VI. *etiam*, *nec non Benedictus* IV.

Verum longe plures recensuit Alpharanus, quos item Ciampinius [1] exscripsit. Nomenclatoris enim vices implevit, ubi ait [2]. *Inter Portam Iudicii* [3], *et Porticus angulum multa Pontificum sepulcra exstabant*, *inter quae in primis juxta Portam praefatam Iudicii erat Iohannis octavi sepulcrum pulcherrimum* [4]. *Deinde Iohannis* XIII. *sequebatur Mausoleum* [5], *postea Iohannis* II, *et* III. *etiam marmorea sepulcra* [6] *praedictorum sepulcrorum non longe dissimilia*. *Ab angulo* [7] *autem hujus porticus juxta parietes ad meridiem*, *et in* Vestibulo extra Secretarium *usque ad portam Iudicii sub pavimento sepulti fuere Bonifacius* I, *et* II, *et Simplicius* I. *Gelasius* I, *et Symmachus*, *et per totam hanc porticum sub pavimento etiam diversis in locis sepulti fuere Anastasius* II. *et* III, *Hormisda*, *Felix* IIII, *Agapitus* I, *Pelagius*, *Sabinianus* I, *Christophorus* I, *Theodorus* I, *Zacharias* I, *Gregorius* II, *et Stephanus* II, *et* III, *SS. Pontifices*.

Verum erit fortasse, qui me coarguet, quod *Leonem M. in Secretario antiquissimo*, potius quam in ejus *Vestibulo*, contra Joh. Diaconi sententiam, cui jam supra [8] subscripsisse vidimus Genebrardum [9], Panvinium [10], Bosium [11],

1 de Sacr. Aedif. p. 68. et 82.
2 p. 51. ms.
3 in tab. ichn. Alph. n. 137.
4 n. 138.
5 n. 139.
6 num. 140.
7 num. 141.
8 Par. II.
9 T. II. ms. c. XXII. p. 113.
10 T. I. Rom. subt. p. 248.
11 T. I. p. 307.

Ciacconium [1], Oldoinium [2], Quesnellium [3], Papebrochium [4], Ceillierium [5], atque Sindonium [6], humatum fuisse affirmaverim. Ego vero *Leonis* tumulum superiori capite describendum esse, una cum Ciampinio [7] existimavi, quod Anastasius eum *in abditis inferioribus Secretarii*, minime vero in *Vestibulo Secretarii*, a *Sergio* repertum fuisse scripsit, contra quam fecit de *Gregorio M.*, quem, uti mox videbimus, *ante Basilicae Secretarium*, humatum fuisse tradidit. Itaque ejus auctoritatem multo gravissimam sequutus sum; ejusque verba *pro ipso Secretario* commode interpretari posse duxi. Ceterum, quum *Vestibulum*, *Secretarii* quaedam veluti pars esset, unum pro altero allati Scriptores accipere facile poterant; eo magis quod indiscriminatim, ut recte Panvinius [8] pronuntiavit, *ab antiquis usque temporibus* Porticus, Secretarium, et Basilica S. Petri Apostoli in Vaticano, *locus praescriptus summorum Pontificum sepulturae fuerit, quod conveniens esse videbatur, Successores, et Vicarios, eo loci jacere debere, uti et praedecessor Magister, et hujus sanctae Ecclesiae Fundator Apostolorum Princeps Petrus dormiebat.*

Quapropter, quum non solum *in Porticu Basilicae*, et in *Vestibulo Secretarii*, sed etiam *in ipso Secretario* Pontifices sepultos fuisse constet, hinc sane liquet, usum intra Templorum ambitum Cadavera humandi, Gregorii M. aetatem excedere, qua solum Kepperus [9] primum invaluisse criminatur [10].

1 ibid. p. 311.
2 T. II. Opp. S. Leon. edit. Baller. p. 599.
3 in Propyl. Maii p. 63.
4 T. xiv. p. 333. 5 p. 46.
6 de Sacr. Aedif. p. 54.
7 de Cryptis Vatic. p. 34.
8 de vii. Eccl. p. 145.
9 In Polit. Eccl. lib. 1. c. xv.
10 V. Hieronymum in Epitaphio Paullae. Baron. ad ann. ccxxvI. n. vII, et ad ann. CCCLXXXIII. de Marcellina Ambrosii Sorore. Matth. Jacutium de Bonusa, et Menna int. specim. Christ. Ant. Rom. 1758. p. 17. Lud. Thomassinum in Vet. et Nov.

§. II.

De Regum, atque Imperatorum sepultura in Porticu Bas. Vat.

Verum in *Porticu Vaticanae Basilicae*, praeter summos Ecclesiae Hierarchas, ipsos etiam Christianae Reipublicae Principes, quandoque humatos, et pari sepulcri honore donatos esse, compertum est. Nam primis Christianorum temporibus, vel ipsi Principes summo honori ducebant, in sacrarum Aedium porticibus sepulturae locum obtinere [1], ut Joh. Chrysostomus testatur, inquiens [2]. *Non prope Apostolos, sed* foris ad ipsa limina *optaverunt ii, qui diademate redimiuntur, corpora sua sepeliri, atque ita Imperatores, Piscatorum* Ostiarii *facti sunt*. Cujus quidem erga SS. Apostolos reverentiae, idem Chrysostomus insigne profert exemplum. Narrat enim, Constantium non in Apostolorum Templo, quod Constantinus Pater Constantinopoli magnificentissime aedificaverat, sed tantum in ejus *Atrio*, Patrem sepeliri voluisse. Siquidem, ut aureis ejusdem verbis utar [3], *ingenti honore se affecturum existimavit, si eum* in Piscatoris Vestibulo *conderet: quod enim Imperatoribus sunt in aulis janitores, hoc in sepulcro Piscato-*

Eccl. discipl. lib. III. cap. LVI. num. VI. Spondanum de Coemet. Eliam Amatum del costume di seppellire i morti appo gli antichi, e se prima del secolo V. i Fedeli godnto avessero dentro le Chiese i sepolcri? fra le sue lettere. Gen. 1714. pag. 329. Joh. de Vita in T. I. Ant. Benev. Diss. XI. c. II. Muratorium in T. I. Anecd. Bibl. Ambros. p. 186. Catalanum in Comm. Pont. Rom. T. II. de Bened. Coemet. Ios. Allegranza de Sep. Christ. in Aed. Sacr. Mediol. 1773. 4. adversus Gundlingium de origine Sepulcrorum in Templis. Int. Obs. sel. Lips. et Francof. 1787. T. I. pag. 237. Doughtejum in Analect. Sacr. T. I. p. 137. Crenium in Animadv. Philol. T. II p. 155. Lindebrogium ad leges antiquas p. 1440. aliosque.

1 Binghamus l. XXII. c. I. §. VI. Sepultura Regibus, et Imperatoribus in Atrio, sive Portico, et exterioribus Aedificiis Eccl. concessa. T. X. p. 16. Gottlieb Slevogtus de Sepulturis Imperatorum. Jenae 1722.

2 T. I. Opp. edit. Paris. 1718. p. 580. in Hom. LXVI. ad Pop. Antioch.

3 in Hom. XXVI. ad epist. II. ad Corinth.

ris, sunt Imperatores; atque illi quidem, velut Domini, interioris loci partes obtinent, hi autem velut accolae, ac vicini, praeclare secum agi putarunt, si Vestibuli januae *ipsis assignentur*. Ita quoque, teste Nicephoro [1], *Theodosius in paterno monumento romani lapidis repositus est, in dextra sublimi SS. Apostolorum Templi Porticu, in qua Porticu, eodemdemque lapide, Pater quoque Arcadius, et Mater Eudoxia, nec non Avus Theodosius siti sunt*.

Et sane ad laevam ingredientium veteris Basil. Quadriporticum, Panvinius [2], et Alpharanus [3], sepulcra fuisse narrant Placidiae, et Valentiniani Augg., quibus Paullus Diaconus [4] Sicelgaitam Roberti Guiscardi uxsorem, Severanus [5], atque Aringhius [6], Cedualdum, et Offam Angliae Reges adjungunt.

Sed praecipue Othonis II. Imperatoris, qui in Vrbe decessit anno CMLXXIIII., sepulcrum memorandum est. Nam, uti Ditmarus [7], et Ostiensis [8] cum Othone Frisingensi [9] tradiderunt, in eadem Porticu tumulatus fuit in sepulcro, viridis coloris marmoribus exornato, et in superiori parte, ut tradit Severanus [10], amplissimo porphyretico lapide contecto, qui nunc in conchae formam redactus, ad sacri fontis usum in Bas. Vat. adhibetur. Si quis vero cetera de solio hoc porphyretico scire cupiat, adeat Turrigium [11], et Severanum [12], qui primum ad Imperatoris Adriani molem, porphyreticum hunc lapidem, quem Franc. Schottus, quotquot per Italiam habentur, superare contendit, spectasse scribunt, ac praeser-

1 lib. XIV. c. LVIII.
2 T. II. mss. p. 40.
3 num. 120. p. 47. ms.
4 lib. IV. Chron. c. VIII.
5 p. 59.
6 l. II. c. IX. p. 269.
7 lib. II. cap. V.
8 in Chron. l. III. in fin.
9 in Chron. l. VI. c. 25.
10 p. 59. 11 p. 365. 12 p. 59.

tim Bonannium [1], Karol. Fontanam [2], et Dionysium [3], qui plura de ejusdem translationibus, vicibusque commemorant.

CAPVT V.

De Gregorii Magni sepultura ante Vestibulum Secretarii.

Jam vero, postquam *Secretarii antiquissimi Vestibulum* exstitisse demonstravimus in Porticu, ubi plures Pontifices quiescebant, quid ejus celebritatem praecipue auxerit, ac propagaverit, videamus. Hoc autem *Gregorio M.* potissimum tribuendum esse, nemo diffitebitur, cujus exuvias in ipso ejusdem *Secretarii Vestibulo* collocatas fuisse, diserte testatum reliquit Anastasius. Ait enim [4]. *Hic instituit domum suam Monasterium, et mortuus est, et sepultus in Basilica B. Petri Apostoli*, ante Secretarium, *die* xiI. *M. Martii*. Quodque ab Anastasio proditum est de loco, quo *Gregorii M.* Corpus humatum fuit, id etiam a Johanne Diacono confirmatur, cujus auctoritas, quod ad ea spectat, quae *Gregorium* adtingunt, aeque magni facienda certe est; quippe qui historiam suam, Joh. viiI. jussu, literis mandavit. Haec enim profert in vita ejusdem Doctoris [5]. *Postquam Gregorius Sedem Catholicam, et Apostolicam S. R. E. annis* xiiI. *M.* vI. *D.* x. *doctrinis pariter, ac operibus felicissimis illustraverat, anno Imp. Phocae* iI. *Indict.* vII. iv. *Iduum Martiarum, a carnis corruptione S. Pontifex substractus est, incorruptionis perpetuae gloria sublimandus . . . . . . Hujus praeterea venerabile Corpus in extrema por-*

1 p. 123.

2 Descrizione della nobilissima Cappella del Fonte Baptismale nella Bas. Vat. con la gran tazza antica di porfido coperta di metalli dorati, delineata, ed intagliata in rame con gran diligenza. Roma 1697 fol.

3 p. 22. 52. 114.

4 T. I. §. v. p. 284.

5 T. iv. Opp. S. Greg. edit. Maur. n. 68. p. 168.

ticu Basilicae B. Petri Apostoli ante Secretarium, *quo videlicet Leo, Simplicius, Gelasius, atque Symmachus, Apostolicae Sedis Episcopi, cum nonnullis aliis tumulati, suis hactenus epitaphiis praedicantur, sepultum tali titulo decoratur.*

§. I.

De Epitaphio Gregorii tumulo insculpto, deque ejus aetate, atque auctore, nunc primum detecto.

Epitaphium *Gregorii* tumulo insculptum, apud Bedam [1], Mallium [2], Baronium [3], Panvinium [4], Aringhium [5], Grimaldum [6], Janningum [7], Papebrochium [8], et in MSS. Parisiensibus a Montfauconio inspectis, et evulgatis occurrit; sed mira ubique verborum varietate, multisque locis foedatum. Praeterea frustra apud omnes inquiras, quisnam ejus auctor, quaque aetate, tam vetustum, ac disertum epitaphium exaratum fuerit? Quod tamen non solum a Maurinis omissum fuit, qui luculentissimam Gregorii operum editionem adornarunt, sed etiam a J. Bapt. Galliciolio, qui novam eorum editionem Venetiis recens emisit, perpetuis notis illustratam, ac Tomis XVII. digestam.

Quis autem ex tot, tantorumque Scriptorum silentio, jure non arguisset, epitaphium a Iohanne Diacono relatum, eodem tempore *Gregorii* tumulo insculptum fuisse, quo ipse e vivis decesserat? Verum longe secus esse, licuit mihi primum deprehendere ex autographo Turrigii opusculo italice conscripto, cui titulus. *Trattato delle grandezze della sacrosanta Basilica Vaticana di S. Pietro di Roma, raccolto da gravi, et approvati autori*

1 l. II. Hist. c. 1. 2 c. IV. p. 42. 3 T. VIII. p. 177. 4 T. II. ms. p. 115. 5 p. 251. 6 fol. 28. 7 T. II. Martii p. 202. 8 ibid.

per il R. D. Francesco Maria Torrigio Romano, quod adhuc ineditum adservatur in Bibliotheca Albana, cui praeest, Stephanus Ant. Morcellius, vir non minus singulari humanitate, quam doctrina, et eruditione praestantissimus. Ibi enim memoriae tradit, *Gregorii* M. epitaphium, latinis modis illigatum, a Petri Oldradii, Archiepiscopi Mediolanensis manu profectum, Adriano I. ad Ecclesiae clavum sedente; cujus rei testem producit Johannem de Deis *in Catalogo Archiep. Mediolanen.*

Sed tamen, quum satis ego utriusque auctoritati nondum acquiescerem, remque nunquam antea declaratam, paullo firmius constabiliendam exoptarem, accidit sane percommode, ut in manus veniret ineditus Alpharani liber *de Sacrosanctae Basilicae B. Petri Principis Apostolorum in Vaticano Vrbis sitae antiquissima, et nova structura*, qui exstat in eadem instructissima Bibliotheca, ejusdem auctoris manu exaratus in codice chartaceo formae quadrantariae, paginas habens LXVI, medius inter P. Mallii, et M. Vegii libros a Bollandianis evulgatos, una cum quibus compactus, et consutus est. Quumque eum mihi avide pervolutandum suscepissem, non longe abiit, quum in hunc locum incurri [1]. *Fuit etiam in hoc loco*, (nimirum, ubi *Gregorius M.* sepultus fuerat) *epitaphium elegantissimum marmori insculptum ad laudem ejusdem Gregorii a Petro Oldradio Cive, et Archiep. Mediolanensi .... Hujus siquidem almi Pontificis egregia facta, atque scripta adeo magna coram Deo, et hominibus fuerunt, ut propterea Magni cognomen invenerit. Magnus etiam et ipse Oldradius dici potest, quod magna de magno scripsit, et egit, et magnis Principibus carus fuit. Etenim praeter praefatum epita-*

1 pag. 50.

phium, et ejusdem Gregorii scripta in ejus mortem a Pop. Rom. dispersa, Adriani I, *cujus Secretarius erat, jussu collegit, collectaque emendavit, et in libros redegit. Si quis de hoc Archiepiscopo Oldradio plura scire desiderat, videat Gallesinum in tabulis Archiepiscoporum Eccles. Mediolanensis.*

Incredibile dictu est, quantam ex hujusmodi lectione, animo perceperim voluptatem. Inde enim mihi, non solum de hactenus ignoto Gregoriani Epitaphii auctore dubitandi locum amplius non esse vidi, sed etiam, qui primus fuerit praestantissimorum tanti Pontificis operum collector, atque emendator, cunctis editoribus incompertus, nil tale cogitans agnovi. Sed eumdem Alpharanum hac de re vehementer sibi placuisse conjicio; nam praeterquamquod in margine illevit, *notandum hoc esse pro Bibliotheca*, in altera ejusdem mss. pagina, quae omnium prima est, notatum itidem tantummodo fuisse comperi, *Petrum Oldradium Episcopum Mediolanensem, et Civem, a secretis fuisse Adriani* I. *Papae pro Bibliothecariis*, de quibus fortasse disserere cogitabat.

Post haec, ne quid amplius mihi hac in re desiderandum superesset, Petrus de Tois, rerum omnium ad Bas. Vat. spectantium peritissimus, idem Epitaphium ex Codice Palatino Bibl. Vat. [1] accurate descriptum, mihi humanissime communicavit. Ibi etiam non solum Petrus Oldradius, qui *Gregorii* sepulcro Epitaphium posuit, Civis, et Archiepiscopus Mediolanen., sed etiam Adriani I. ab epistulis fuisse dicitur (quod a Papebrochio omissum in Exegesi de Episcopis Mediolanensibus [2], a Cl. Saxio [3] ex Vghellio proditum fuit). Ac propterea Oldradii nomen *claris Pontificiarum Epistolarum scriptoribus* addendum

1 sig. n. 833. p. 73. terg. 2 T. VI. Maii p. LXIX. 3 in Archiep. Med. serie T. I. p. 264.

esse novi, quorum gesta elegantissimo stilo, ac secundis curis [1] illustravit Philippus Bonamicius.

Itaque idem Epitaphium multo accuratius, quam ceteri, ad fidem Palatini Codicis, unde mutilum prodierat apud Gruterum [2], heic rursus exhibemus.

SVSCIPE TERRA TVO CORPVS DE CORPORE SVMPTVM
  REDDERE QVOD VALEAS VIVIFICANTE DEO.
SPIRITVS ASTRA PETIT LETHI NIL IVRA NOCEBVNT
  CVI VITAE ALTERIVS MORS MAGIS IPSA VIA EST.
PONTIFICIS SVMMI HOC CLAVDVNTVR MEMBRA SEPVLCRO
  QVI INNVMERIS SEMPER VIVIT VBIQVE BONIS.
ESVRIEM DAPIBVS SVPERAVIT FRIGORA VESTE
  ATQVE ANIMAS MONITIS TEXIT AB HOSTE SACRIS.
IMPLEBATQVE ACTV QVIDQVID SERMONE DOCEBAT
  ESSET VT EXEMPLVM MYSTICA VERBA LOQVENS.
AD CHRISTVM ANGLOS CONVERTIT PIETATE MAGISTRA
  ADQVIRENS FIDEI AGMINA GENTE NOVA.
HIC LABOR HOC STVDIVM HAEC TIBI CVRA HOC PASTOR AGEBAS
  VT DOMINO OFFERRES PLVRIMA LVCRA GREGIS.
HISQVE DEI CONSVL FACTVS LAETARE TRIVMPHIS
  NAM MERCEDEM OPERVM IAM SINE FINE TENES.
HIC REQVIESCIT GREGORIVS I. PP. QVI SEDIT ANNOS XIII.
MENSES SEX DIES X. DEPOSITVS IIII. IDVS MARTII.

Postrema hujusmodi verba, quae singillatim *Gregorii* Pontificatum, obitumque designant, relata sunt etiam a P. Mallio [3], Grimaldo [4], Panvinio [5], Aringhio [6], Oldoinio [7], et Bollandianis [8]; praetermissa vero a Maurinis, tum in notis ad vitam a Joh. Diacono conscriptam, tum in altera ab iisdem elucubrata.

Sed ut, unde digressi sumus, revertamur, quis, rogo, non videt, quanti pretii sint allata Joh. Diaconi ver-

1 Romae an. 1770. 8. 2 p. 1165. 5 T. II. ms. fol. 115. 6 p. 251.
3 T. VI. Iun. p. 43. 7 T. I. Ciaccon. col. 416.
4 p. 28. ms. 8 T. II. Martii p. 202.

ba, dum is nobis, optimus scilicet, et locupletissimus testis, narrat, *Secretarium* Basilicae S. Petri *in extrema Porticu* situm esse, idemque *jam tunc*, quum *Gregorius* fuit *ante* ipsum sepultus, anno DCIV, seu potius DCV, *antiquissimum* fuisse, ac in ejus *Vestibulo*, nimirum *ante Secretarium*, de veteri more S. Doctoris ossa quievisse?

Haec autem mirifice confirmantur a Petro Mallio, qui disserens de ejusdem sepulcro, inquit [1]. *Hic almificus Praesul fuit sepultus* ante Secretarium, *inter Columnas Porticalium*. Sed, ut locum ipsismet oculis intueamur, Grimaldum etiam audiamus, qui nobis eum accurate descripsit, etsi Baronii testimonium, quod infra referam, de sepulturae *Gregorii* M. situ longe dissonum producat. *In supradicta igitur*, inquit [2], *Basilica, in extrema porticu, sive navi, quae lateralis est, et meridiem respicit, in ea parte, quae sinistrorsum Templum ingredientibus se statim offert, ut praefati auctores optime testantur, hic BB. Pontifex, et Doctor egregius humatus est*. Et paullo infra. *In Basilica B. Petri Altare, sub quo sacrum, et venerabile Corpus ejus primitus positum fuerat* .... ante dictum Secretarium, *inter tertiam, et quartam Columnam extremae navis laeva ingrediendo Basilicam, ut conjici potest, situm erat*.

§. II.

De Altari vetustissimo, quod in ipso Secretarii Vestibulo, Gregorio sacrum fuit.

Postremus Grimaldi locus satis manifesto indicio est, et in ipso *Secretarii Vestibulo*, ubi primitus *Gregorii* Corpus humatum fuerat, a vetustissimis usque temporibus, *Altare* in ejus honorem fuisse excitatum. Quod etsi ne-

1 T. VI. Ital. c. IV. p. 42.   2 in lib. Instrum. fol. 29.

que Joh. Diaconus, neque Maurini, Bollandistae, ac nuperus *Gregorii* operum editor Galliciolius, in ejus vita adnotaverint, id tamen nonnulla, eaque gravissima monumenta perspicue testantur. Occurrit enim primo *Altare S. Gregorii* apud Anastasium in vita Leonis III, qui anno DCCXCV. ad Petri Cathedram evectus est, ubi ait [1]. *Et* supra Corpus B. Gregorii *Confessoris, atque Pontificis fecit vestem albam holosericam cum tabulis de Crysoclavo, et Cruce*. Atque infra [2]. *Necnon investivit* Altare *B. Gregorii Confessoris, atque Pontificis ex argento deaurato, undique pensans libras* CXXIII. Ac tertio demum [3]. *Item investivit* Altare *B. Gregorii Confessoris, atque Pontificis ex argento mundissimo deaurato, pensantem undique libras* CXXVI.

Quae quidem aperte demonstrant, priusquam *Gregorius* IV. *e Vestibulo Secretarii antiquissimi, ante novellum Secretarium, Gregorii M.* exuvias transferret, super eas, saltem circa Leonis III. aetatem, Altare excitatum.

§. III.

De primo Altari in Vrbe erecto in honorem Gregorii ad Paulli Apostoli Via Ostiensi.

Ex his, quae supra vidimus, recte Grimaldus, *ante Secretarium, Altare* in honorem *Gregorii* erectum exstitisse pronunciavit. Nec minus vere tradidit alio loco, *quod paucis labentibus annis a felicissimo Servi Dei Gregorii transitu, miraculorum gloria in vita, et in obitu insignis, universus fidelium coetus illum summa veneratione colere, et in praecipuis Vrbis Basilicis in ejus honorem* Altaria *erigere coepit.*

Cujus quidem rei testem habemus tabulam marmoream *Gregorii* III, quae in *Basil. B. Paulli extra Pomoerium*

1 T. II. p. 250. 2 ib. §. LXVIII. p. 283. 3 T. II. §. LXXXIV, p. 298.

hodieque servatur, inter Altare S. Dionysii, primamque columnam ad laevam, ex qua aperte constat, vel multo ante Leonem III, alterum *Gregorio M.* sacrum Altare, in *Basilica B. Paulli* exstitisse. Lubet autem tam insigne monumentum, etsi a Card. Baronio [1], et inter *Inscriptiones antiquae Basilicae S. Paulli ad viam Ostiensem* a Margarinio collectas [2] in lucem editum, ac deinde recusum a Card. Thomasio [3], Fr. Blanchinio [4], Muratorio [5], Franc. Berlendo [6], Maurinis [7], et Sarnellio [8], rursus heic ad marmoris fidem in medium proferre.

✠ IÑN. DÑI DĪ . SALVATORIS . Ñ.
IHY . XPI . BREVE . FACTA . A . ME .
GREGORIO . TERTIO . PAPAE
DE . OBLATIO NES . QVE . OFFER
RE . DEBENTVR . PER . SINGVLOS
DIES . IN . ECCLESIA . BEATI .
PAVLI . APOSTOLI . STATVI .
ENIM . OFFERRI . IDEST . IN .
PRIMA . MISSA . AD . COR
PVS . OBLATAM . VNAM . IN . SEC
VNDA . MISSA . AD . SCM . TIMOTHEVM .
OBLATAM . VNAM . IN . TFRTIA . MI
SSA . AD . IMAGINEM . SALVATORIS .
QVI . ET . APOSTOLORVM . OBLATA
VNAM . IN . QVARTA . MISSA . AD .

1 Tom. x.
2 anno MDCLIV. in fol. p. IV. n. XXX.
3 in T. VII. edit. Vezzosianae p. 20.
4 in T. I. Anastas. p. 38.
5 in T. IV. novi Thes. vet. Inscriptionum p. MDCCCLXXXI.
6 de Oblationibus ad Altare communibus, et peculiaribus. Ven. 1753. p. 253.
7 Nouveau Traité de Diplomatique T. V. pag. 157.
8 In che differiscono le Oblazioni dall' oblate? in T. VII. Liter. Eccl. p. 37.

SC̄M . GREGORIVM . AD . IANVAS .
OBLATAM . VNAM . DE . INDE . IN .
MISSA . QVINTA . AD . ALTARE
MAIORE . OBLATAS . DVAS . QVOD .
SIMVL . FIVNT . COTIDIANIS . DI
EBVS . OBLATAS . SEX . QVAE .
AD . ECCLESIA . OFFERANTVR . IN .
BASILICA . TVA . DOMINE . MEVS .
BEATE . PAVLE . APOSTOLE . QV̄E
BREVIS . TITVLVM . AVCTORITA
TE . APOSTOLICA . OMNI . TEMPO
RE . CONFIRMAMVS . SVB
ANATHEMATIS . INTERDI
CTV . VT . NVLLI LICEAT . SVC
CESSORVM . NOSTRORVM
MINVERI . PRAEDICTAS . OBLA
TIONES . SED . SI . VOLVERIT . AD .
LAVDEM . ET . AD . HONOREM . EIVS
DEM . BEATI . PAVLI . APOSTOLI .
AVGERI . AVGEAT . NOS . VERO .
IDEO . DEDIMVS . HOC . MAIORE . AL
TARE . MONACHI . VT . HEC . OM̄A . FIANT
OMNI . TEMPORE .

Hujusmodi Inscriptionem egregiis adnotationibus illustravit Ven. Thomasius. Docuit enim ex ea liquere, in Basilica S. Paulli, sex *Missas*, singulasque in singulis Altaribus, diverso tempore, quotidie celebrari consuevisse, quae, ex veteri more ab Edmundo Martenio [1] descri-

[1] L. 1. de ant. Eccl. rit. p. 283, et p. 292.

pto, privatim a Monachis legebantur, ante *Missam* majorem ab uno ex VII. Presbyteris Cardinalibus Titulorum Vrbis, ejusdem Basilicae Hebdomadariis, iisdem adstantibus, in ara principe celebratam. *Alibi* enim, inquit Augustinus [1], variam Ecclesiarum disciplinam de Sacrorum celebratione paucis amplectens, *nullus dies omittitur, quo non offeratur; alibi Sabbatho tantum, et Dominico, alibi tantum Dominico*; de quibus vide, si lubet, Card. Bonam [2], Grancolasium [3], et Leslaeum [4]. De eodem Sacrorum numero paria Muratorius animadvertit. Nonnulla Mabillonius [5] etiam ad hujusce Inscriptionis partem illustrandam de oblationibus quotidianis, ac de Sacrorum numero in diversis Altaribus, (quem pro virili tuetur Nic. Sanderus [6]), pereruditе adnotavit. Nil vero mirum, si nihil ibidem de *Gregorii* Altari speciatim observavit. Quod tamen apposite ad rem, a Thomasio praestandum fuerat, qui totam Inscriptionem illustrare aggressus erat. Verum de hoc Altari ne verbum quidem effatur, quod quum certe, primum sit in honorem Sancti Pontificis in Vrbe positum, peculiari memoria dignum videbatur.

Ceterum aliorum etiam Scriptorum eruditionem, ac diligentiam, non minus allata Anastasii verba de Leone III, quam hoc praeclarissimum Gregorii III. testimonium fugisse vidi; ne quid modo dicam de duobus Oratoriis, quae pone Bas. Lateranens. *Gregorio* sacra olim fuisse, alibi opportunius declarabitur. Verum, etsi de Altari in *Gregorii* honorem erecto ante Gregorium IV,

1 in epist. ad Januar.
2 L. I. Rer. Lit. c. XVIII. 3 T. I. p. 360.
4 in T. II. Miss. Mozar. p. 505.
5 in Mus. Ital. T. I. p. XLVI. in Comm.
6 Tres Orationes de transubstantiatione, de linguis Officiorum Ecclesiasticorum, et de pluribus Missis in eodem Templo celebrandis. Antuerpiae 1566. 8.

nihil profecto in medium afferat, tamen *ejus cultum jam statim a morte frequentatum* agnovit doctissimus Papebrochius[1], qui praeterea[2] diem *Natalis*, seu *Depositionis* veterum Pontificum, in Martyrologio Hieronymiano adnotatam, sedulo distinguendam esse adnotavit a die *elevationis*, seu *cultus*, seu *translationis* in secundo Catalogo, et apud Anastasium sub *sepulturae* nomine designatam. Aeque vero fatendum est, cc. Bullarii Vaticani editoribus, aliud Gregorio IV. antiquius Altare innotuisse[3], quod *Leo* III, *teste ejus biographo*, *argento purissimo deaurato investivit*; etsi, ubinam illud esset, minime declaraverint.

CAPVT VI.

De translatione S. Gregorii e Vestibulo Secretarii antiquissimi ante novellum Secretarium.

Quum satis jam de primi *Gregorii M.* sepulcri positu disputatum sit, restat nunc inquirendum, quamdiu ejusdem exuviae ibidem quieverint, quas post annos plurimos in alium locum translatas fuisse, memoriae traditum est, ut relligiosius colerentur, eamque etiam fortasse ob caussam, quod *Secretarium*, ejusque *Vestibulum*, ubi humatus pridem fuerat, temporis diuturnitate consumptum jam, ac corruptum esset. Quocirca, quum statuemus, quamdiu in primo sepulturae suae loco quieverit, eodem tempore statuemus, quousque plus minus aetatem tulerit *Secretarium antiquissimum*. Quumque idem Johannes Diaconus nos doceat, *ante novellum Secretarium*, SS. Viri Corpus fuisse translatum, rursus una ope-

1 in Propylaeo ad Acta Maii p. 88. 2 ibid. diss. IV. p. 24. 3 T. I. p. 47.

ra detegemus, ubinam fuerit *novum* hoc *Sacrarium*, quoque loco surrexerit *Oratorium Gregorianum*, ubi SS. Doctoris exuviae locatae fuerunt. Ita ex unius rei inquisitione, rerum plurimarum, quae hactenus tenebris vetustatis circumfusae latuerunt, cognitio efflorescet. Porro enim supersedendum reor ab afferendis Panvinii [1], Ciampinii [2], Ciacconii [3], aliorumque Scriptorum auctoritatibus, qui *Gregorium ante Secretarium* humatum fuisse testantur, quum omnes a Ioh. Diacono rem didicerint, suisque scriptis consignaverint.

Age igitur; rem adgrediamur. *Ea aestimatione ad posteros*, ut Baronii verba usurpem [4], *de sanctitate, et doctrina* Gregorii, *fama propagata est, ut maxima quaeque* Gregorium *diligentibus; visa sint ipso minora* Gregorio; quem S. Ildephonsus *sanctitate Antonium, eloquentia Cyprianum, sapientia Augustinum* vicisse, praeclarissimo ellogio praedicavit. Itaque tanta fuit relligio, qua omnis aetas, omnesque fere gentes illum prosequutae sunt, ut cuivis alteri ampliores honores unquam sancitos, difficile sit invenire.

§. I.

De translatione SS. Sebastiani, et Gregorii, quam Suessionenses ad Monasterium S. Medardi factam fuisse contendunt.

Nemo est, qui nesciat, Francos, Lusitanos, Hispanos, ne dicam Italos, Graecosque, qui *Gregorii* in Menologio suo ad diem xI. Martii meminerunt cum amplissimo ellogio a Bollandianis relato, S. Pontificem maxi-

1 T. II. mss. p. 113, et 115.

2 de Sacr. Aedif. p. 70.

3 in Vita Gregorii M. T. I. col. 599.

4 T. VIII. p. 177. V. Gregorii Polidori Gregorianum, sive de xIV. Greg. Summis Pontificibus, de XIII. Gregoriis Episcopis, de uno Gregorio Presbytero, eorumve vitis, moribus, et rebus gestis. Florentiae 1598.

mo in honore, a primis usque temporibus habuisse. Anglos enim praeteream, qui usque ab anno DCCXLVII. in Concilio Cloveshoviae [1] sacrum ei cultum Can. XVII. decreverunt, quum notum abunde sit, quod legitur in Martyrologio, ubi colitur ejus memoria hujusmodi verbis. *Romae S.* Gregorii *Papae, et Ecclesiae Doctoris eximii, qui ob res praeclare gestas, atque Anglos ad Christi fidem conversos, Magnus est dictus, et Anglorum Apostolus appellatus*. Ac propterea, ut tradit Anastasius in vita Nicolai [2], non, quod inconsulto excidit Macro [3], et Bullarii Vaticani editoribus [4], Benedicti III, *quidam de Anglorum gente Romam advenerunt, qui in Oratorio B. Gregorii Papae, et Confessoris Christi in Principis Apostolorum Aede Frascatae* (ita enim tum locus ille appellabatur) *constructa, unam tabulam argenteam posuerunt habentem lib.....*

Quid igitur mirum, si de ejus Corpore, tamquam de ingenti thesauro acquirendo, multae Nationes cogitaverint; tum nonnullae repertae sint, reperianturque etiamnum, quae de ejus adeptione, et possessione glorientur? Id quod, prae ceteris Suessionenses faciunt, quorum operae pretium heic arbitror rationum momenta, quibus inducti hujuscemodi opinionem valde nobis incommodam imbiberunt, in medium proferre.

Itaque anno DCCCXXVI, una cum Corpore S. *Sebastiani* Martyris ad Monasterium Suessionense, ubi S. Medardi Episcopi Noviomensis Corpus a Clotario Rege collocatum adservatur, translatas S. Doctoris exuvias fuisse ajunt; cujus translationis adstipulatorem afferunt aequa-

1 Tom. I. pag. 95. Wilchins §. VII. de festivitate colenda S. Gregorii, et S. Augustini.

2 T. III. §. IV. p. 203.

3 in Hierolexico in dict. *Frascatae*.

4 T. II. p. 278.

lem ejusdem Coenobii Monachum, qui totam historiam persequitur, a Bollandianis editam ad diem xx. Januarii. Ibi fuse explicatur legatio Rodoini Monasterio Praepositi, mandato Ludovici Pii Imperatoris, anno DCCCXXVI. instituta, ut e suo Monasterio Romam profectus, Corpus S. Sebastiani impetraret. *Hic Rodoinus*, uti habetur num. XXXI, *quem vis amoris, et desiderium impatiens pro adipiscendis Sanctorum pignoribus affectu piae devotionis animarat, obaeratis affatim Aedituis, quorum tunc erat officii S. Petri servare Basilicam, sub nocte eadem* S S. Gregorii *Papae tumulum, quod* ante Secretarium erat, *audacter aggressus, Corpus ejus cum summa reverentia sublatum, ac decenter compositum, super Altare B. Petri perlatum, juxta jam dicti Martyris* (Sebastiani) *venerabile Corpus depositum est. Dehinc fidei pactum Rodoinus cum suis rogatus gratanter tulit, superque eosdem Martyris Sebastiani, atque Pontificis* Gregorii *sacratissimos artus jurisjurandi sacramentum libenter exsolvit, ut nulli unquam mortalium, quod gestum erat, proderent, aut publicarent, sed perenni silentio sepultum haberent. Hinc nostrates pia fraude laudabiles, duplicato gaudio, tacito sub pectore magnanimes, sanctis inde sublatis Corporibus, nullo praepediti obstaculo ad Monasterium Ingoaldi transtulerunt*. Ac deinceps iter ex Vrbe Roma ad Monasterium Suessionense S. Medardi, plura in itinere divinitus patrata miracula, ac sacrorum Corporum depositio in eodem Monasterio, facta die IX. Decembris, eodem anno DCCCXXVI. commemorantur.

Haec omnia confirmat Martyrologium Gallicanum Saussaii, ubi die XII. Martii celebrari perhibetur Suessione, *festivitas S. Gregorii Papae, cognomento Magni, Doctoris Ecclesiae egregii, cujus sacrum Corpus ibidem in Mo-*

nasterio S. Medardi magno honore repositum est. Idem praeterea tradiderunt Nithardus Ludovici Pii Nepos [1], Chronica S. Medardi a Dacherio edita [2], Odilonis Monachi epistola ad Ingrannum [3], Claudius Dormajus in Historia Suessionensi [4], Annales Monasterii S. Medardi Suessionensis, Codex ms. Reginae Christinae [5], Duchesnius [6], le Cointe in *Historia Ecclesiae Francorum*, et aliorum etiam Scriptorum testimonium, ut animadvertere licet in Sec. IV. Benedictinorum apud Mabillonium, ac praecipue apud Janningum, et Papebrochium, qui [7] in *praevio Commentario* longe eruditissimo ad vitam S. Doctoris, fundamentum opinionis exponunt, quae de hujusmodi ad Monasterium S. Medardi translatione, apud Suessionenses invaluit.

Ibidem etiam plura leges de *Gregorii* Capite, quod ex dono Johannis Papae, favente Karolo Francorum Rege, et Imperatore, ac postulante Ansegiso, Senonensium Archiepiscopo, circa annum DCCCLXXVI. [8], Monasterio S. Petri vivi Senonensis cessisse fertur, deque aliis praeterea ejusdem reliquiis in Germania, et in Lusitania adservatis.

Haec pro se Suessionenses: quorum opinioni haud parum favere videntur, quae doctissimi Maurini, Martenius, et Durandus in *itinere literario* tradiderunt [9], nimirum Calvini asseclas, capsas argenteas surripuisse, in qui-

1 lib. III. Hist. apud Andr. Chesnaeum T. II. Script. Hist. Francor. p. 372.
2 T. II. Spicil. p. 785.
3 apud Mabill. ad acta SS. Ord. S. Ben. p. I. sec. IV. p. 411.
4 lib. IV. c. IX.
5 num. 1466.
6 Hist. Francorum Script. Lutetiae 1641.
7 P.I. p.383. sec.IX. in T.II. Mart.p. 126.
8 V. Vitam S Gebehardi Ep. Constantiensis apud Surium d. XXVII. Aug. Collect. ant. Lect. Canisii T. XVI. cap. XIII. Baron. ad ann. CMLXXXIX. Marangonium in append. ad Chron. Rom. Pontific. p. 176.
9 Voyage Litteraire de deux Relig. Benedict. a Paris 1724. T. II. p. 17.

bus xxx. Sanctorum Corpora custodiebantur, tresque aureas, ubi reliquiae SS. Medardi, S. *Sebastiani*, et S. *Gregorii* M. servabantur. Praeterea, quum Claudius Dormajus [1], inter munera a Ludovico Imperatore S. Medardi Monasterio oblata, recenseat *librum aureis litteris exaratum, et laminis etiam aureis obductum*, quem dehin aureo operculo sublato, Abbas Ingrannus laminis argenteis, iisque inauratis obduci curavit, unum hoc vetustissimum Evangeliarium e reliquis monumentis S. Medardi, tamquam e naufragio tabulam, superesse testantur, ubi hujusmodi legitur inscriptio, quam ex iis, et a Bollandianis [2] accurate descriptam, heic profero. *Haec tabula facta est a Domno Ingranno Abbate hujus loci, anno Incarnati Verbi* MCLXIX, *Papatus Alexandri* III. *decimo*, *Regni Ludovici Iunioris* XXXIII. *Librum autem istum obtulit Ludovicus Pius Imperator Beato Sebastiano in exceptione ejusdem Martyris inclyti, et Papae* Gregorii *Vrbis Romae*.

Quae tamen, (quod Suessionensium pace dictum sit), tanti apud me non sunt, ut nostratium opinioni, imo veritati ipsi, si ita loqui fas est, adversari putem. Nam primo, si *super sacratissimos artus* Sebastiani, *et* Gregorii *juris jurandi sacramentum exsolverant, ut nulli unquam mortalium, quod gestum erat, proderent, aut publicarent, sed perenni silentio sepultum haberent*, quisnam sibi persuadeat, eosdem Monachos, dum adhuc in itinere essent, totius rei historiam patefecisse? Nil enim refert, quod innumera omne genus prodigia, quae peregre sequuta sunt, S. *Sebastiano* tantum tribuerent, quum jurisjurandi sacramento obstricti essent, ne quidquam de utroque thesauro ablato, unquam proderent. II. S. *Sebastiani* Corpus, quod una

1 L. IV. Hist. Suess. c. 2.

2 T. II. Martii p. 126.

cum *Gregorio* furatum fuisse scribunt, a Gregorio IV, qui nonnullam ejus partem in *Oratorium Gregorianum* adsportavit, in Callixti Coemeterio, quô jam multo ante translatum fuisse demonstrabimus, repertum est. Verum Anonymi historia *ex Monasterio*, ubi Monachi degebant *apud S. Petrum*, subreptum fuisse declarat. III. Si *Sebastiani*, et *Gregorii* Corpora sub Eugenii II. Pontificatu, anno DCCCXXVI. secum abstulissent, quonam pacto Gregorius IV, qui Eugenio successit, eorum exuvias in *Oratorium Gregorianum* deferre potuisset? IV. Quis vero totius fabellae absurditatem non deprehendat, ex duorum Corporum depositione, quae super Altare B. Petri facta fuisse perhibetur? Atqui nonne potius, nulla interjecta mora, aliô ea transferre debuissent, ne quis Rodoinum, sociosque furto comprehenderet? Ac demum, si Ludovicus Pius ea erga *Sebastianum*, et *Gregorium* pietate flagrasset, ut eorum reliquias, ac, si mavis, etiam Corpora habere voluisset, quum primis Novembris diebus anni DCCCXXVI. Stephanus IV. Romam rediit, muneribus, et beneficiis ab se collatis cumulatus, ab eo potius *Sebastiani*, et *Gregorii* exuvias impetrasset, quin Rodoinum ad eas clam auferendas, Romam ablegaret.

Absit tamen, ut nihil Suessionensium piae opinationi mihi concedendum putem; quin imo iis libenter dederim, tunc *apud eos cineres partis alicujus Corporis S. Gregorii a Romanis in cineres redacti*, delatos esse, ut Alexander Salnoveus ad haec concilianda dissidia conjecit, qui totam hujusce translationis historiam in commentarium redegit, a Nicolao Bezanconio deinde latine redditum, et a Bollandianis editum [1] ex MSS. Nicolai Bel-

[1] T. II. p. 295, et seq.

fortii ad diem xx. Januar. Idem enim tum de *Gregorii*, tum de *Sebastiani* exuviis eumdem in locum avectis sentiendum est, ut recte docet Baronius [1], qui fidelium pietatem, etsi nonnullam Sanctorum partem tantummodo accepissent, sese tamen integra eorum Corpora possidere, saepissime profiteri, et gloriari consuevisse, animadvertit. Id autem mirifice facit adversus Calvinum [2], ejusque asseclarum accusationes, qui hac de caussa in sacras reliquias falsitatis no tam audacter impingunt. *Communibus*, inquit Theodoretus [3], *nominibus etiam partem appellamus. Etenim si SS. Apostolorum, aut Prophetarum, aut Martyrum Templa ingredientes, interrogamus, quis positus sit in urna; qui autem conscii sunt veritatis, respondent, aut Thomam Apostolum, aut Iohannem Baptistam, aut Stephanum Martyrum Propugnatorem, aut alium quemdam ex Sanctis nominantes, etiamsi admodum exiguae reliquiae ibi sint repositae.*

§. II.

Num Gregorii Tumulus, Templumque ejus nomini dicatum in Vrbe Alcali del Rio, Gregorio M. sint tribuenda?

Quamquam non uni Suessionenses hanc opinionem de translato ad suos B. *Gregorii* Corpore sequuti sunt. Hispani etiam id ipsum sibi persuaserunt, eo quod in Vrbe Italica ad Boetim flumen in Andaluzia, inter Hispalim, et Castrum Album in loco, qui vulgo dicitur *Alcalà del Rio*, Templum occurrat S. *Gregorio* dicatum, ubi legitur hujusmodi inscriptio.

1 T. ix. p. 775.

2 Admonitio de reliquiis. T. viiI. Opp. Amst. 1667.

3 in Dial. iiI. edit. Sirmondi. Paris. 1642. de quo V. Garnerii dissertationes de libris Theodoreti Paris. 1684. Adi sis etiam Pomp. Sarnelli Lett. viiI. come s'intenda, essere il Corpo d'un Santo in più luoghi, e similmente delle loro Sante Reliquie? fra le sue lett. Eccl. T. iiI. p. 19.

IN HOC TVMVLO
IACET FAMVLVS DEI GREGORIVS
QVI VIXIT ANNOS PLVS MINVS
LXX. RECESSIT IN PACE
DIE NONA SEPTEMBRIS
HAERA DXLII.

Quare, etsi a nemine de translatis in Hispaniam *Gregorii* exuviis mentio facta est, tamen eas hisce moti rationibus Hispani nonnulli Scriptores, apud se adservari arbitrantur, nominis similitudine, pari modo fortasse decepti, quo Vrbis Constantinopolitanae incolae, ut narrat Sozomenus [1], Corpus *Paulli Apostoli* sese habere contendebant, etsi tantum *Paulli Episcopi* exuviae a Theodosio ex Ancyra illuc avectae apud eos quiescerent.

Quod quam longe a veritate distet, Oldoinius, qui totam hujus rei historiam refert [2], etsi inscriptionem tumulo impositam mendose expresserit, probat ex ipsis picturis, quibus Templi parietes adornantur. Nam eaedem ex veteri more, quem plures Scriptores [3] copiose, atque erudite illustrant, in sacris aedibus repraesentandi eorum gesta, quorum reliquiae ibidem positae erant, Gregorii hujus Hispani vitam, et miracula referebant, nihilque commune habebant cum iis, quae legimus de

1 Hist. Eccl. l. vII. c. IX. V. ejus vitam ex Sim. Metaphraste apud Surium d. vII. Iun. p. 129, et Franc. Baertii Commentar. histor. de S. Paullo Episc. CP. in Tom. II. Iunii p. 13.

2 T. I. Ciacc. col. 416.

3 Greg. II. ep. II. in Concil. Nicaea. II. Anast. in Leo. III. Prudentius in Peristeph. Basilius contra Iulianum. Gregorius Turonensis. in lib. I. de gloria Martyrum c. LXV, et in l. vII. Hist. c. xxxvI. Beda. in lib. I. de Hist. Monast. n. vI. Sulpicius Severus. in Vita B. Martini. Paullinus. in Natali IX. de S. Felice. Grancolasios. T. I. p. 67. Mabillonius. in lib. I. de Lit. Gall. c. vIII. de Ecclesiar., seu Basilicarum forma, et dispositione apud Francos, et in Tom. II. disc. Pop. Dei pag. 227. Trombellios. de Cultu Sanctorum diss. IX. cap. LXVIII.

Gregorio M. in ejus vita. Nihil autem adjecit, quod faciendum in primis ipsi erat, de characteribus chronologicis ipsius epigraphes, ex quibus non minus luculenter, quam ex picturis apparet, ipsam ad alterius *Gregorii* Corpus pertinere. Sanctus enim Doctor, uti Joh. Diaconus testatur, vitam hanc aerumnosam, anno DCIV, V. Idus Martias, cum immortali, ac beata commutavit; ni fidem potius praestare velimus Ven. Bedae, et Paullo Diacono [1], qui eum anno DCV. Beatorum Conciliis receptum fuisse narrant. At Marietta *in historia de SS. Hispaniae* [2], aeram Hispani hujus *Gregorii*, anno DIV. convenire demonstrat, cujus sententiae subscripsit Johannes Ferreras *in Historia Hispaniae* ad annum DIV. Quod, etsi Ambrosius Morales *in Chronico Generali Hispaniae* [3] haud certo constare scribat, quod epitaphii literae adeo vetustate detritae, ac consumptae essent, ut potius aeram anni DLIV. referre viderentur, tamen legendum esse monuit, ut supra adnotavimus.

Nihil autem, fortasse mirabitur aliquis, de Hispani hujus *Gregorii* cum *Gregorio* Pont. mutatione, doctissimum Papebrochium in §. VI. [4], ubi multa, et praeclara *de veneratione S. Gregorii M. apud Hispanos* recensuit, memorasse; multoque magis Joh. Stiltingum, qui de *Gregorio* hoc *Ibero* peculiariter disseruit die IX. Septemb. [5], in qua Ferrario subscribens *in Catalogo generali*, cultum assignat, *Alcalae in Hispania apud Hispalim S. Gregorii Confessoris*, nihil de discrimine inter utrumque *Gregorium* indicasse.

At, vel iis tacentibus, Mariettae verba a Stiltingo latine reddita, domo Hispanum, *Gregorium* hunc fuisse de-

1 in lib. IV. Hist. Langobard.
2 L. VI. c. 43.
3 lib. XI. cap. 41.
4 T. II. Martii.
5 de S. Gregorio Confessore brevis notit. T. III. Septembr. p. 368.

monstrant, planeque a *Gregorio* Pontifice diversum. Iccirco praestat heic ea in medium proferre. *Anno* DIV. *mortuus est Sanctus hic Hispanus* Gregorius, *qui colitur in Alcalà del Rio. Locus est duobus milliaribus supra Hispalim, Ducatus titulo insignitus. Habet ibidem Ecclesiam, quam exstruendam curarunt Catholici Reges Ferdinandus, et Isabella, multorum miraculorum, quae Sanctus ille patraverat, fama permoti, magnaque totius illius regionis erga ipsum devotione. In ea deponi jusserunt hi Reges ossa istius Sancti, inclusa arcae inauratae cum clatris ferreis. Verumtamen ibidem ostenditur sepulcrum, in quo Sanctus ille a multis annis fuit inventus cum saxo superiore, quod etiamnum est ibi in Ecclesia, et continet hoc epitaphium latinum.*

Quae, quum aperte demonstrant, *Gregorii* hujus cultum adhuc vigere die IX. Septembris, perperam Oldoinius [1] affirmavit, incolas ejus loci, confluentibus etiam ex universa vicinia populis, *Gregorii* memoriae, qui in descripto sepulcro conditus putatur, quotannis venerari solitos esse eodem ipso die, qui Romae SS. Pontificis honori dicatus est, hoc est IV. Idus Martias. Verum, etsi ita se res haberet, quemadmodum sibi Oldoinius persuaserat, censendum esset, intermortua sensim, ut fit, Hispani *Gregorii* memoria, cautum esse, quoniam ibidem die XII. Martii *Gregorius* M. colebatur, ut illic *Gregorii* memoria servaretur illaesa, et incerti Martyris cultus, ad hunc fama celebriorem transferretur. Ita enim interdum fieri consuevit; atque idem *Gregorius* M. sapientissime jussit, quum a sanctissimo discipulo, Anglorum egregio praedicatore, Monacho *Augustino* accepisset [2],

1 T. I. Ciacconii col. 416.

2 V. Acta SS. Ord. Bened. Sec. I. p. 498. T. vI. Maii Boll. p. 373. et Henr. Whartoni Angliam Sacr. P. II. p. 51. Lond. 1691. fol.

quemdam *Xystum* ignotum Martyrem in Anglia coli; siquidem ei certas eadem de caussa *Xysti* alterius Martyris reliquias publico cultui proponendas transmisit.

§. III.

Suessionensium, et Hispanorum opinio de Gregorii M. possessione, Anastasii, et Ioh. Diaconi testimonio refutatur.

Quod potissimum me movet, ut nec apud Suessionenses, nec apud Hispanos, S. Doctoris Corpus umquam exstitisse opiner, profecto illud est, quod Anastasius, et Joh. Diaconus ejus translationem a *Gregorio* IV. deinde peractam, diserte commemorent. Quorum auctoritas, nemo non videt, quanto gravior sit testimonio Monachi Medardiani, qui historiam scripsisse videtur, ut Monachis suis, patriaeque blandiretur, quique, quum Anonymus sit, ne hoc quidem prodit, an ipse revera translationis Corporis S. *Sebastiani*, quam una cum Corpore S. *Gregorii* factam fuisse narrat, σύγχρονος fuerit.

Quae quidem suspicio cadere nequaquam poterit in Joh. Diaconum, et Anastasium. Ambo enim Sec. IX. floruerunt, nimirum circa *Gregorii* IV. aetatem, qui *Gregorii* M. Corpus *e Vestibulo Secretarii antiquissimi, ante novellum Secretarium* collocavit. Itaque utriusque verba in medium adferenda esse duco, non solum, ut omnis haec penitus controversia finiatur, vindiceturque per me, uti decet, principi sedi sua possessio, sed ut inde praeterea planum fiat, ubinam locorum esset *novellum Secretarium*, *ante* quod *S. Gregorii* Corpus, a *Gregorio* IV. translatum fuisse comperiemus.

Johannes igitur Diaconus, postquam de prima SS. Viri

sepultura *ante Secretarium antiquissimum*, uti supra vididimus, egit, de ejus translatione haec adjecit [1]. *Gregorii venerabile Corpus a Gregorio IV. Sedis Apostolicae Praesule, post annos circiter quinquaginta* translatum ante novellum Secretarium *consuetis apsidibus, sicuti modo cernitur, sub Altari sui nominis collocatur, quo ejus anniversaria sollemnitas, cunctis certatim pernoctantibus, veneratione gratissima celebratur, in quam Pallium ejus, et Philacteria, sed et Baltheus ejus consuetudinaliter osculatur.*

Plura nos ad hunc locum illustrandum, infra opportunius afferemus. Nunc satis erit animadvertere, esse, qui loco illorum verborum *post annos circiter quinquaginta*, legendum velint *post annos circiter ducentos viginti tres*, quot nimirum a die primae *Gregorii* depositionis fluxerunt, qui anno DCIV. rebus humanis interesse desiit, usque ad Pontificatum *Gregorii* IV, qui anno DCCCXXVII. P. M. fuit renunciatus, quemadmodum in eruditissima *dissertatione ad Librum Diurnum Romanorum Pontificum* [2] egregie demonstrat doctissimus, *centumque*, ut ille ait, *artium* peritissimus, Franc. Antonius Zaccaria. Nec deest, qui potius, loco, *post annos circiter quinquaginta*, legendum putet indistincte *post annos multos*, uti in registro, seu *ante annos fere quinquaginta*, uti in notula animadvertit Montfauconius, qui tamen perperam ducentos vigintiquinque annos inter diem depositionis, et translationis ibidem [3] numerat, etiamsi demus, hanc anno I. Pontificatus *Gregorii* IV. esse tribuendam. Quapropter veritati aeque repugnavit Baronius, qui legens Ioh. Diaconi locum *post annos circiter ducentos quinquaginta*, notavit in margine [4] *ducentos*

1 p. 174. num. 80.
2 in T. III. Bibl. Liturgicae p. CCXXIX.
3 T. I. p. 174.
4 ad ann. DCCCXXVII. n. 33.

viginti. Nam, ut recte animadvertit Constantinus Suiskenus, *in vita S. Gorgonii* [1], primus horum calculus deducit ad an. DCCCLIV, quo *Gregorius* IV. jam fere a sexennio de hac statione terrena decesserat; alter vero ad an. DCCCXXIV, quo nondum fuisse illum ad Petri Cathedram evectum, communis hactenus sententia tulit. Ego tamen litem hac de re omnem de medio tollere mallem, nihilque in Iohannis verbis immutare; idem enim medio aevo *post* fuit nonnullis Scriptoribus, quod probae Latinitatis auctoribus *abhinc*.

Sed Anastasium jam in *Gregorii* IV. vita, de eadem translatione loquentem audiamus. *Divino*, inquit [2] *ignis amore succensus, Corpus B.* Gregorii *hujus universalis Ecclesiae Praesulis, per quem S. Spiritus gratia toto orbe terrarum inextinguibile sapientiae munus induxit, ex loco, sepultum quo prius fuerat, tulit, et non longe ab eo, in alium noviter constructum, infra Ecclesiam B. Petri summo honore, perduxit, ejusque sacrum altare argenteis tabulis undique perornavit, et Oratorium suo sancto nomine titulavit, absidamque ejusdem super aurato musivo depinxit; in quo scilicet Oratorio SS. Corpora Beatorum Martyrum* Sebastiani, Gorgonii, *et* Tiburtii, *ex Coemeteriis, in quibus ante jacebant, perduxit, et unumquodque eorum separatis Altaribus collocavit*.

Iam cui non, ex ipsa hujusce narrationis lectione, perspicuum fit, vel post annum DCCCXXVI, quo ad Coenobium S. Medardi *Gregorii* Corpus translatum fuisse Suessionenses ajunt, Romae *ante Vestibulum Secretarii antiquissimi* fuisse adservatum, ac primum, paullo post a *Gregorio* IV., *non longe ab eo loco in alium summo honore perductum*?

1 T. III. Septemb. p. 331.

2 T. III. §. VI. p. 11.

Mei autem muneris erit, inferius demonstrare, quô in posterum delatum fuit, ut extra omnem dubitationis aleam sit, sacras SS. Pontificis exuvias, non interrupta seculorum serie, semper apud nos permansisse, quas hactenus relligiosissime custodire, ac auro contra caras habere gloriamur. Brachium enim dumtaxat amissum fuisse constat, ex quodam mss. Bas. Vat. apud Turrigium [1], ubi inter enumerationes Borbonianae direptionis, perhibetur, quod *periit brachium unum S.* Gregorii *Papae primi itidem, quod ablatum fuit, quodque nobilissimo argenteo vase, optimo chrystallo, et ejus Pontificis imagine decorato honorifice conditum erat.*

Quocirca de singulis *Cellis Gregorianis* veteris Basilicae, sermonem instituam, earumque numerum, ac situm diligenter inquiram, ut eas, quae SS. Doctoris exuviis aliquamdiu decoratae fuerunt, ab iis, quae ejus nomen tantummodo adeptae sunt, accurate distinguam. Ex quibus illud etiam constabit non levis momenti, quid scilicet caussae fuerit, cur apud Viros, rerum liturgicarum alioqui peritissimos, falsa invaluerit opinio, Romanos Pontifices, jam inde a primis Ecclesiae temporibus, quoties in Basilica Principis Apostolorum sacris operaturi erant, *in Cella S. Gregorii* sacra indumenta sumere solitos fuisse, ac etiamnum ex veteri consuetudine interdum in eadem Cella, tamquam *in Secretario*, sacris vestibus exornari.

1 p. 185.

CAPVT VII.

De Cella Gregoriana, quae num. 85. designatur.

Quamquam de tribus omnino *Cellis Gregorianis* in veteri Bas. Vat. antiqui Scriptores meminerint, quae tamen apud eos saepius occurrit, ac celebritate ceteris longe antecessisse videtur, n. 85. designatur. Nihilominus, quicumque hactenus de ea scripserunt, de Cellae hujusce nomine, multiplices, sibique invicem repugnantes opiniones tradiderunt.

Nonnulli enim *S. Gregorii Altare*, absolute appellarunt, sive a *Gregorio M.*, cujus eô Corpus translatum fuisse opinati sunt, sive a *Gregorio IV*, quem ejusdem Cellae conditorem fuisse contendunt. Porro, ut Vegium [1], Alpharanum [2], Severanum [3], Fontanam [4], Bonannium [5], aliosque praetermittam, in eamdem omnino sententiam collineantes, Ciampinius hoc Altare, *Oratorium Gregorianum* appellat. Praestat autem ejusdem verba audire. *Oratorium*, inquit [6], *S. Gregorii M. erat, quod ei Gregorius IV. eximius cultor SS. Praedecessoris dicavit, et sub eodem praedicti S. Pontificis Corpus, urna aegyptiaci marmoris, mirae amplitudinis, inclusum, nec non trabibus ferratis munita, venerabundus reposuit, multis per sacellum altaribus excitatis ad Sanctorum reliquias decore servandas, quas e diversis Coemeteriis, cryptisque huc attulerat. De ejusdem SS. Pontificis Corporis e porticu in hanc Basilicam translatione, sic Bibliothecarius in praefati Gregorii IV. Vita scribit*. Ac postquam Anastasii verba, superius a nobis allata, descripsit, ita pergit. *Verum, quum jam Orato-*

1 T. vI. Iunii p. 84.
2 ms. p. 35.
3 Mem. delle vII. Chiese T. I. p. 67. 99.
4 Tempio Vat. p. 87.
5 Numism. Temp. Vat. p. 34.
6 de S. Aedif. c. Iv. n. 85.

rium hoc , nimia laberetur vetustate , Pius II. reparavit , pretiosisque marmoribus pristino decori , super exstructa Camera restituit , quam auro , gemmisque praefulgidam , quatuor e lectissimo marmore columnae sustentabant , ibique B. Andreae Apostoli Caput , summis honoribus publice exhibitis , collocavit .

Sed multo antiquius exstat hujusmodi denominationis testimonium in *Diario Romano* apud Muratorium [1] . Haec enim ibidem scripsit Iacobus Volaterranus anno MCDLXXXI: *Ad ultimum diem Novembris , quo celebratur sollemnitas B. Andreae Apostoli , (evenit autem die Veneris) , itum est mane a Patribus ad rem divinam , Pontifexque descendit in Basilicam Petri , ubi ea acta est in* Cellula B. Gregorii , *in qua supra Altare Pius II. ipsius Apostoli Caput auro conditum , et gemmis ornatum , dum viveret , servari jusserat , atque Anconae moriens Corpus suum ad eumdem locum deferri mandavit , ubi marmoreum sepulcrum egregio opere , cura , et impensa Francisci Card. S. Eustachii Nepotis sui factum cernimus .* Quo quidem titulo , vel in *Diariis Caeremonialibus* a Gattico evulgatis , idem Altare quandoque appellatum occurrit , ut infra uberius demonstrabimus , ne pluries eadem scriptorum loca , lectorum fastidio afferamus .

Ceterum ibidem videre erit , frequentius ab iis Cellam hanc , *S. Andreae* titulo fuisse designatam . Quod fecit etiam Ciacconius , qui eidem Altari , sub quo a *Gregorio IV. Gregor ii* exuvias reconditas fuisse narrat [2] , solius *Andreae Apostoli* nomen tribuit . Idem praestitit etiam Ferrarius , qui in notis ad ellogium *Gregorii* , in *Catalogo SS. Italiae* relatum , *sub ara* S. *Andreae* reconditum ,

1 T. XXIII. rerum Ital. p. 157. 2 T. I. p. 599. in vita Greg. IV, et in vita Pii II.

ac hujusce translationis memoriam ad posteritatem transmissam fuisse scribit. Item multo ante Baronius, quamquam [1] *in extrema parte porticus Vaticanae* sepulcrum S. *Gregorii* fuisse narret, tamen sibi repugnans subjungit, *ibi adhuc exstare subter Altare S. Andreae, cujus ipse fuerat studiosissimus, licet non eadem forma, qua olim, modo exstructum appareat, quia tunc legebatur epitaphium*, a nobis supra prolatum. Ita etiam scripsit Card. Papiensis, ut infra videbimus, ubi locum, in quo Pius II. humatus fuit, in Bas. Vat. descripsit. Eadem Panvinius tradidit, inquiens [2]. *Hodie dicitur* Altare S. Andreae, *quod exstat inter murum Basilicae, et Portam Iudicii, et die Coronationis Pontifici pro Secretario deservit*. Haud secus loquitur Ant. Petri in Diario apud Muratorium [3]. *Die Sabbati* 18. *d. mensis Octobris, quae fuit festum S. Lucae Evangelistae similiter non fuit cantatum officium de mane, nec pulsatae campanae. Item de sero fuerunt pulsatae campanae, et dictum officium in* Capella S. Andreae Apostoli, *ut moris est. Item Caput S. Lucae non fuit ostensum propter causam, ut supra*. Ac demum, ne nimius sim, praeter Attilium Serranum [4], Pompejus Vgonius [5], eodem loco *Altare S. Andreae* dicatum fuisse memoriae mandavit, *quod consecratum fuit a Gregorio IV, qui sub eo recondidit concha marmorea Corpus S. Gregorii M., uti et SS. MM. Gorgonii, ac Tiburtii filii Chromatii. Pius Papa II. ipsum restauravit, imposito tabernaculo marmoreo, in quo collocavit Caput S. Andreae Apostoli, allatum ex Peloponneso*.

Contra vero Gregorius XIII. in diplomate [6], quo hoc Altare, cum altero *Mortuorum* nuncupato, privilegio per-

1 T. VIII. p. 156.
2 T. II. mss. p. 115.
3 T. XXIV. p. 1031.
4 de vil. Eccl. p. 25.
5 Stazioni di Roma p. 99.
6 T. III. p. 101.

petuo pro piis manibus donavit, sub titulo *S. Gregorii*, *situm in Cappella* S. *Andreae Apostoli* designavit. Quae diplomatis verba illustrantes Bullarii Vat. editores, haec adnotarunt. *In Sacellum S. Gregorio I. dicatum Pius II, nova marmorum accessione facta, ac eleganti ciborio desuper exstructo, S. Andreae Caput intulit. Hinc ab Apostoli nomine, novum Sacello cognomen accessit, servato tamen veteri titulo* Altaris S. Gregorii, *quum in eo S. Pontificis ossa clauderentur*. Quibus satis manifeste declarant, sese opinatos esse, istiusmodi Altare, longe ante Pium II, *Gregorio* sacrum fuisse.

Neque vero alii desunt Scriptores, qui hoc idem Altare, conjunctim *SS. Andreae, et Gregorii* nomine appellarunt. Nam haec habet Burcardus in Diario ad annum MCDXC. *Sabbato* XXIII. *Mensis Ianuarii* (*Innocentius VIII.*) *in mane Cardinalibus omnibus in Palatio Apostolico convocatis significavit Concordiam per Regem Hispaniae habitam cum Rege Granatae. Propterea ibidem in Congregatione decretum, quod feria secunda mediate sequenti, Festum Conversionis S. Paulli Apostoli, una Missa sollemnis in Basilica S. Paulli extra muros Vrbis de Spiritu S. per aliquem Praelatum, Papa, et Cardinalibus praesentibus, celebraretur. Sed propter maximam pluviam ab Aurora usque ad meridiem, et ventum vehementem, celebrata fuit in Bas.Vat. ad Altare* SS. Andreae, et Gregorii. Hoc idem, ut alios Caeremoniarum Praefectos praeteream, quorum loca inferius afferemus, ita accipimus ex Onuphrio Panvinio, qui ait [1]. *In ultima versus parietem navi, exstat* Altare D. Andreae Apostoli, et Gregorii Pontificis, *sub quo ejusdem Doctoris Corpus a Gregorio IV. sepultum est*. Quae quidem omnino iis consonant, quae

1 T. II. ms. p. 139.

tradidit alio loco [1], de eodem Altari *in Ecclesiae fine*; *inter murum, et Portam Iudicii* ab se descripto [2]. *In Ecclesiae fine, ubi sedent Poenitentiarii, est Oratorium, et* Altare SS. Andreae, et Gregorii, *a Gregorio IV. factum, sub quo jacet Corpus ejusdem S. Doctoris. In Ciborio vero, quod est supra Altare, exstat Caput S. Andreae Apostoli a Pio II. locatum*. Verum jure arguitur a Paullo de Angelis, qui fortasse omnium primus recte contendit [3], antiquius S. *Gregorii* Oratorium non idem esse, quod alterum S. *Andreae*; ac recentius ejus Altare, non sub nomine SS. Pontificis tantum, sed etiam S. *Andreae* positum dicit; etsi tamen, quis crederet? in declaratione Ichnographiae Bas. Vat. [4], in eamdem Panvinii sententiam descenderit, atque hoc loco fuisse scripserit *Altare S. Gregorii Papae a Gregorio IV. factum, supra quod est Caput S. Andreae Apostoli a Pio II. locatum*.

Denique nonnulli etiam fuerunt, qui de hac translatione disserentes, ne unum quidem verbum de Altaris nomine fecerunt, etsi a *S. Gregorio* antiquitus cognominatum fuisse, tacite quodammodo sibi sumpserint. Audi Platinam, qui in vita Gregorii IV. haec habet. *Transtulit idem SS. Pontifex B. Gregorii Corpus, atque eo loci collocavit, ubi nunc jacet, magnis adhibitis ornamentis, quo in loco multi temporibus illis, religionis, aut voti caussa excubare consueverant. Ferunt et ab eodem Corpora Sebastiani, et Tiburtii a Coemeteriis, in quibus ante jacebant, ad Basil. Petri translata fuisse*. Quibus etiam concinit Aringhius, qui ait [5]. *Gregorii Corpus in Ecclesia, prope dictum Secretarium, translatum sub Altari reconditum est, quod nostra adhuc aetate*,

1 T. III. ms. p. 13.
2 de vil. Eccl. c. IV. p. 44.
3 p. 83.
4 num. 85.

juxta Portam Iudicii nuncupatam visebatur; hisque satis manifeste prodidit, sese cum Platina, Cellam hanc a *Gregorio* IV. constructam putasse.

Verum, unde unde Cellae nomen factum sit, illud hinc pro certo constat, allatos auctores existimasse, ibidem a *Gregorio* IV, *Gregorii* cineres repositos fuisse. Quam sententiam universi ferme, quos vidi, de Vaticana Basilica recentiores etiam Scriptores sequuti sunt. Nam, ut praeteream, quae Raphael Sindonius, et Antonius Martinettus, in opere *de Bas. Vat. praerogativis* [1], ac Philippus Laurentius Dionysius *in monumentis Cryptarum Bas. Vat.* [2], de hujusmodi opinione tradiderunt, rursus postremi hi duo Scriptores, quibus sociandus est Cajetanus Cennius, *in editione Bullarii Vaticani* [3], eamdem sententiam aperte confirmarunt. Siquidem Oratorium a *Gregorio* IV. in honorem SS. sui Praedecessoris constructum, ad australem veteris Basilicae partem collocatum fuisse contendunt; atque iccirco ad tabulam ichnographicam Alpharani Lectores rejiciunt, qui [4] illud eodem loco fuisse describit. Ac ne Typographi vitio vertendum esset, quasi hic numerus pro altero irrepserit, alibi [5] ex ms. ejusdem Alpharani, quae in hanc rem ab eodem memoriae sunt prodita, exscripserunt. Ea vero ex Alpharani autographo diligenter exarata, sunt hujusmodi [6]. *Ante sepulcrum* (Pii II.), *in medio hujus navis minoris, et Oratorii praedicti, superest adhuc nobilissimum Altare S. Gregorii P. hujus nominis primi, et Ecclesiae Doctoris a Gregorio* IV. *summa cum veneratione exstructum, atque exornatum, sub quo ejusdem Pontificis venerabi-*

1 L. II. p. 159. 2 p. 188. 5 T. II. p. 283.
3 T. I. p. 47. 4 sub n. 85. p. 35. 6 ex ms. p. 35.

le Corpus in concha aegyptiaca cancellis ferreis circumsepta posuit, totumque Oratorium exornavit, multaque intra dictum Oratorium Altaria cum Sanctorum reliquiis munivit, inter quae Corpora SS. Sebastiani, Gregorii (Gorgonii), *et Tiburtii Filii Chromatii Mar. ex diversis Coemeteriis honorifice translata, suo quodque Altari recondidit, ut ex Petro Mallio, Maphaeo Vegio, Benedicto Basilicae Canonicis liquet, quorum Altarium nunc nulla vestigia exstant. Tandem* hoc Oratorium, et Altare *Pius* II. *marmoribus elegantissimis exornavit, et desuper Altare marmoreum, ac deauratam cameram super quatuor columnas exstruxit, in qua venerabile B. Andreae Apostoli Caput auro, argento, gemmisque ornatum, sollemni processione, totaque Curia, Romanoque Clero comitante, Dominica tertia Iunii anno* 1462. *summo cum honore collocavit*. Haec eadem vernaculo sermone ita deprompsit. *Appresso a questo sepolcro seguita la Cappella, ovvero Oratorio de S. Gregorio Primo fatto da Gregorio* IV, *qual poi fu restaurato da Pio* II, *fattovi una bella volta circondata tutta la Cappella de' marmi nobilissimi, et sopra l'Altare fatto una camera, dove pose il Capo de S. Andrea, che gli fu mandato dal Pelopponeso da Bajazet. Nell' anno* 1574. *per essere troppo occupata la Chiesa da questa gran Cappella, forno disjetti li marmi, et renduta piccola appresso l' Altare*. Atque alibi. *Sotto quest' Altare (di S. Andrea) reposa il Corpo del BB. Gregorio Magno PP.* I. *in conca de marmore, et circundata de' cancelli de ferro, posto da Gregorio* IV, *et restaurato dal prefato Pontefice Pio* II.

Quae quidem in mentem revocant pulcerrimam memorabilis hujusce translationis descriptionem, nobis ab eodem Pio relictam [1], quam quoties lego, (legi autem

1 in Commentar. lib. VIII.

adhuc saepe, magna cum animi mei voluptate), toties imperare mihi non possum, quin lacrymis obortis, sacrum beatae illius diei triumphum animo recolam, quo nullum unquam certe legimus augustiorem [1]. Si quis autem ipsum Ciborium, aut Cameram, uti Alpharanus vocat, S. *Andreae* a *Pio* dicatam velit recognoscere, ejus descriptionem videre poterit apud Ciampinium [2], uti apud Dionysium [3] exacte delineatas observabit duas marmoreas imagines affabre insculptas Capitis B. *Andreae*, quae in eodem Ciborio, seu Camera exstabant, atque etiamnum in ambitu Confessionis D. Petri ad occidentem visuntur.

Verum, ut ad Bullarii Vaticani editores me referam, rursus alio loco, ubi *de Cella Clementina*, quô a Paullo V. postremo translatum fuit B. *Gregorii* Corpus, verba faciunt, ab eadem opinione non aberrant. Ajunt enim [4]. *Gregorius* IV. *ante annos fere* DCCC. *sub ara illius nomine celebri, in minori navis australis postremo, ut ait Alpharanus locum designans num.* 85, *sacrum pignus deposuerat, ubi et S. Andreae Caput Pius* II. *collocavit*. Quibus denuo concinere videtur Dionysius, praeter allatum sui operis locum, ubi ait [5]. *Gregorius* IV. *sacras exuvias* Gregorii I. *ex loco, ubi antea SS. hic Ecclesiae Doctor sepultus fuerat, nempe ex Basilicae Secretario, (hoc erat aedes ad partem Templi meridionalem porticui adnexa, ut apud laudatum Alpharanum videre est), in eamdem Ecclesiam S. Petri Apostoli perduxit, et Altare argenteis tabulis exornato, Oratorium in ipsius B. Gregorii honorem dedicavit*. Dum haec enim

1 V. Pet. Hallois in Triumpho sacro Sanctorum, sive de caeremoniis in Reliquiarum Sanctorum translationibus usurpatis. Antuerpiae 1617. 8. et Commentarium Aloysii Bandini de vita, et rebus gestis Bessarionis Card. Nicaeni. Romae 1777. 4. pag. 52.

2 de Sac. Aed. p. 65.

3 tab. I. et II.

4 T. III. p. 207, et 244.

5 de Crypt. Vat. p. 34.

scriberet, eum ad Altare Pii II. mentem, atque animum convertisse, pro certo habeo, ex eo quod, dum illud alibi describeret, allata Alpharani verba et ipse recitavit.

Hactenus immorati sumus in eorum exponenda sententia, qui unanimi poene consensu asserunt, Cellam n. 85. in navi meridionali Bas., *Gregorium* IV. exaedificasse, eôque *Gregorii M.* Corpus intulisse, cui socium deinde datum fuit a *Pio* II. S. *Andreae* Caput. Quis autem tot, tantorumque Virorum auctoritate permotus, huic sententiae non acquiescat; maxime quum, et ab antiquioribus, velut nobis per manus traditam, et a recentioribus tam secure, tamque fidenti animo inculcatam animadvertat? Quae tamen res, quod omnium pace dictum sit, longe se aliter habet; quod statim demonstrandum aggredimur.

Ac primo animadvertendum est, si *Gregorius* IV. Altare, in quod deinde *Pius* II. S. *Andreae* Caput intulit, aedificasset, sub eodemque *Gregorii* M. exuvias collocasset, quum hoc in Cella Basilicae meridionali situm fuerit, consequens esse, ut idem Pontifex e *Secretarii Vestibulo*, *intra* Ecclesiam B. Petri, cognominis Pontificis Corpus transtulisse, dicendus esset. Hoc autem Anastasio, quidquid contra sentiant Turrigius [1], Ciampinius [2], et Dionysius [3], aperte refragatur, qui quidem Anastasius, uti supra vidimus, diserte scribit, *ex loco, quo prius fuerat sepultum, tulisse, et non longe ab eo in alium noviter constructum*, infra *Ecclesiam B. Petri*, *summo honore perduxisse*. Neque heic reponi potest, voculam *infra* ab Anastasio, aliquando pro *intra* usurpari. Hoc enim loco, in propria significatione sumi posse, ac porro debere ipsi-

1 p. 187. 2 de S. Aedif. p. 70. 3 pag. 34.

usmet Anastasii, et Joh. Diaconi verba satis evincunt, quum uterque testetur, in *Cella Gregoriana* absidam a *Gregorio* IV. erectam fuisse. Quaeso autem, quî fieri potuit, ut antiquitus in Cella *d. intra* Basilicam apsidi locus esset, quum ibidem Pius II, qui tamen Altare, quam potuit magnificentissime, exornandum curavit, solum Ciborium elevare potuit quattuor columnis innixum? Praeterea iidem, referunt, *multa* in Cella Gregoriana fuisse *Altaria*; siquídem in illam a *Gregorio* IV, BB. MM. *Sebastiani*, *Gorgonii*, ac *Tiburtii* Corpora fuerunt illata, ac *singula* in *separatis* altaribus reposita. Quo autem pacto in Cella *d*, *intra* Basilicam poni potuissent, ubi prae loci angustia, *unum* dumtaxat Altare, inter IV. columnas fuit, ac nonnisi unum esse potuit? Neque illud refert, quod Alpharanus ad suam opinionem confirmandam praetexuit [1], quam fortasse ex Panvinio desumsit, qui [2] in eodem hoc Oratorio Corpora horum trium Martyrum recondita fuisse scripsit, *horum* nempe *Altarium vestigia nulla*, sua aetate amplius exstare. Quid enim mirum, si nulla Altarium exstarent vestigia, ubi nusquam antea, eadem Altaria exstitissent?

Itaque ex his facili negotio colligere licet, allatis Scriptoribus, ceteroqui doctis, et eruditis, ipsum Sancti *Gregorii* nomen fraudi fuisse, quod Altari, ubi *Pius* II. S. *Andreae* Caput reposuit, sacrasque S. Doctoris exuvias adjunxit, eorum tempore haerebat, indeque factum fuisse, ut illud idem fuisse a *Gregorio* IV. excitatum, in quod praeter *Gregorii* M. Corpus, alia tria SS. MM. separatis Altaribus collocavit, sibi persuaderent, ac primam *Gregorii* IV. translationem, cum hac altera *Pii* II, de qua redibit sermo, confunderent.

1 ms. p. 35. 2 T. II. ms. p. 115.

Atque hanc ego observationem sane veram, satisque solido fundamento nixam, eruditissimo Janningo debere me profiteor, qui eam retulit in suam *de situ Sacelli Gregoriani* dissertationem [1]. Cui tamen nollem, interim illud excidisset, quod ait [2], *neminem ex iis, qui opinantur, Gregorii M. Corpus a Gregorio* IV. *translatum fuisse ad Sacellum Gregorianum d, intra Basilicam, agnovisse, eodem fuisse tumulata Corpora SS. Sebastiani, Gorgonii, aut Tiburtii, vel ibi nunquam exstitisse*. Panvinium enim, et Alpharanum, itemque Ciampinium, qui ejusdem Alpharani verba attulit, id agnovisse mox demonstrabimus, quos tamen, quamquam ab Anastasio didicerint, *multa Gregorium per sacellum Altaria excitasse ad reliquias decore servandas, quas e diversis coemeteriis, et cryptis attulerat*, nihilo plus ceteris vidisse, atque in eumdem lapidem impegisse, mirandum est.

§. I.

Pio II. *hujusce Altaris erectio, a ceteris Gregorio* IV. *adsignata, adseritur*.

Quamvis a Ianningo allata rationum momenta gravia certe sint, magnique facienda, illud tamen magis magisque inculcari ab eo voluissem, quod unum prae ceteris longe gravissimum mihi videtur, remque extra omnem dubitationis aleam posuisset. Enim vero si probari posset, Altare, quô *Pius* II. transtulit *S Andreae* Caput, ab eo erectum fuisse, nonne sententia omnino caderent, quicumque illud a *Gregorio* IV. primum excitatum fuisse contendunt? Id quidem ipsum ab eo innuitur, ubi ait [3], *Sacellum d. SS. Andreae, et Gregorii IV. tempestate nondum*

1 T. vi. Junii p. 153. 2 num. 374. 3 T. vi. Jun. p. 154.

exstitisse, et seculis sex integris post, non exstiturum, utpote a Pio II. aedificatum; nullo tamen documento ad id usus est. Quod vir Cl. omisit, exsequar ego.

Hoc igitur perspicue patet ex iis, quae refert Turrigius haberi in *MSS. Archivi Vaticani*, ubi legitur [1]. *Cappella S.* Andreae *Apostoli a* Pio II. erecta, *Francisco ejus Nepote, S. Eustachii Diac. Cardinali dotata*. Id etiam manifeste eruitur ex libello, qui inscribitur *Censuale anni* MCCCCLXIV [2], et ex antiquo libro *Benemeritorum de Bas. Vat.* cujus verba, paucis contracta, retulit Raphael Sindonius [3]. Sed quum ea videre licuerit continenter descripta apud Grimaldum [4], ibique plura a Pio II. peracta, immortalitate dignissima memorentur, praestat ea, tamquam Pii vitae breviarium, cum Lectoribus communicare. Ait itaque Grimaldus. *Multis dein labentibus annis, Pius II. P. M. Corpus admirabilis hujus Doctoris Gregorii* in Altari noviter ab se constructo, *supra quod Ciborium ad continendum* S. Andreae *Apostoli Caput, jussu, et impensa ejusdem magnifice factum*, ex incultiore loco translatum reposuit, *ut legitur in Censuali anni* 1464, *et in libro antiquo Benefactorum dictae Basilicae in Archivo Capituli asservatis fol.* 113. *his verbis*. *Quartadecima die Augusti* MCCCCLXIIII. *obiit Pius Papa II, patria Senensis, familia Piccolominea, qui singulari devotione huic sacrosanctae Basilicae affectus, corpus Templi totum expolivit. Sepulcra veterum Pontificum media in aede perturbate posita, in ordinem redacta, parieti coaptavit*. Cappellam in angulo Templi Divo Andreae Apostolo Germano Petri aedificavit. *Ciborium marmoreum auro distinctum altari superne construxit; ibi*

1 pag. 370.
2 apud Martinellium in Roma ex Ethnico Sacra p. 189.
3 pag. 97.
4 fol. ms. 37.

Caput Apostoli ipsius ex Graecia in Italia a Despoto Peloponnesi translatum, auro, gemmisque ornatum collocavit; populo bis quotannis, ut ostenderetur, instituit, Dominica tertia Iunii, et pridie Kal. Decembris; singulo quoque illius festo iis, qui locum, more Ecclesiae, frequentarent, decennii veniam indulsit. In Altari, cui Ciborium imminet, cineres SS. Doctoris Gregorii, ex alio incultiore loco translatos reposuit, reponendis ipse interfuit. *Podium Donadei, Oppidum Sabinorum, huic Basilicae dono dedit. Scalas pro foribus Templi vetustate collapsas, majore ambitu, ornatuque instauravit. Apostolorum Statuas, Petro a dextera, Paullo a sinistra erexit. Suggestum Pontificum, unde Populo benediceretur, inter fores Templi, et superiores scalas, marmore crustulatum, et columnis transmarinis longe maximis inchoavit. Mors, ne operi pulcherrimo summam apponeret manum, impedivit. Mortuo Franciscus Nepos Cardinalis Senensis, eadem in Cappella, Sepulcrum pari cum magnificentia construxit. Oremus Deum pro anima ipsius dignissimi Summi Pontificis Pii II.* Post haec ita pergit Grimaldus. *Ex Censuale anni* 1464. *in dicto Archivio existen. apparet, quod exstructo jam Ciborio, Pius Secundus P. M. Dominica tertia Iunii ejusdem anni, qui fuit dies XV, in eo sollemniter reposuit S. Apostoli Caput. Atque in Altari, cui Ciborium imminebat,* Corpus eximii Doctoris Gregorii PP. I. recondidit. *Hanc sacri verticis repositionem Dominica III. Iunii cujuslibet anni Vaticana Basilica celebrat sub ritu duplici. Verba dicti censualis haec sunt fol. 63. Expensae pro festo Capitis S.* Andreae. *Iunii die XV. solvi de mandato D. Vicarii, et Camerariorum pro festo fiendo pro Capite S.* Andreae, *et S. Gregorii,* quando fuerunt positi in Cappella... Ex quibus ipsum etiam hujusce translationis diem licet agnoscere, quem

sacro cultu quotannis celebratum diu fuisse, discimus ex Anonymo per Valerium Doricum evulgato, qui ait. *Caput S. Andreae Ap. quod ostenditur in ejus festo, et in illa, die, quando Romam portatum fuit, et adductum.*

Quid autem certius hoc testimonio afferri potest ad probandam, non tam translationis cinerum SS. Doctoris a *Pio* II. peractae veritatem, quam ipsius Altaris, ubi eas cum Capite *S. Andreae* collocavit, constructionem? Atque hujus quidem testimonii auctoritas, quae certe multo gravissima est, mirifice Alexandri VI. diplomate confirmatur. Sic enim in eo scribitur [1]. *Pius Papa II. praedecessor noster in Basilica Principis Apostolorum de Vrbe* unum Altare sub invocatione SS. Andreae Apostoli, et Gregorii PP. in honorem eorum construxit, et aedificavit, *seu construi, et aedificari, ac in illius urna cineres D. Andreae Apostoli* (corrige D. Gregorii) *recondi fecit, illudque ornavit, ac Caput ipsius Andreae ex Peloponneso in Vrbem delatum, in theca argentea lapidibus pretiosis ornata, ciboria marmoreo inibi constructo, honorifice collocavit.* Quid autem tam luculento Pontificis testimonio, qui, infra XXVIII. annorum spatium, *Pio* successit, opponi possit, plane non video.

Quis itaque jure non miretur, eruditos Bull. Vat. editores ad diplomatis hujusce illustrationem, Alpharani locum supra a nobis allatum subjunxisse, ubi ait ex adverso, idem Altare *a Gregorio* IV. *constructum*, et a *Pio* II. postea ornatum, ac *restauratum*? Quod aeque fecisse animadverti Sindonium [2], qui postquam *Libri Benemeritorum* verba protulit, illico eadem Alpharani verba exscribit, illis omnino contraria.

1 T. II. Bull. Vat. p. 283. 2 pag. 97.

Ceterum nostram sententiam diserte tuetur Joh. Severanus, qui aperte declarat, *Gregorii* Corpus alio in loco quievisse, antequam *Pius* II. sub Altari, cui tunc temporis Gregorii etiam nomen adhaesit, SS. Doctoris exuvias reconderet. Sic enim scribit [1]. *Ingredienti Basilicam veterem per Portam Iudicii, a sinistra in fine ultimae navis, visebatur Sacellum S. Gregorii, translatum una cum Corpore ejusdem a Pio II. ex loco, ubi pridem jacebat in porticu* (innuit heic Oratorium, seu Cellam Porticui adnexam) ad Altare ab ipso Pio erectum *cum Ciborio, in quo reponeretur Caput S.* Andreae *Apostoli e Graecia allatum*. Quod a *Pio* II. *non absque mysterio* praestitum esse, una cum Turrigio, qui idem [2] affirmat, subjungit. *Sapienter* enim *a Pio factum est*, quemadmodum recte animadvertit Grimaldus, *ut illius SS. Praesulis sacrum Corpus in Altari reconderetur, cui superne Caput gloriosissimi Apostoli* Andreae *intra Ciborium immineret, qui dum vixit, tanto studio, ac devotione ipsum Apostolum coluit, ut paternas aedes in Clivo Scauri, Ecclesiam ejus nomini, honorique construxerit, atque dicaverit*.

Huc etiam spectant, quae idem Severanus alio loco memoriae prodidit. Ait enim [3], die VIII. Januarii anno MDCVI. *Gregorii* Corpus *denuo* fuisse translatum, uti ipse testis oculatus videre potuit, a Paullo V. in *Cellam Clementinam*, quae e regione Gregorianae nunc est, a Gregorio XIII. in nova Basilica magnifice constructae, *et exstractum ex Altari S. Andreae, ad quod in* secunda *translatione fuerat portatum a Pio* II. *anno* MCCCCLXIV. Quapropter quis non videt, Severanum, quum *Pii* translationem *secundam* nominet, ab ea longe diversam putasse, quam a

1 p. 98. 2 p. 25. 3 p. 135.

Gregorio IV. factam, ex Anastasii, et Joh. Diaconi testimonio ignorare minime poterat?

Sed quid plura? Grimaldum denique rursus audiamus, qui clarius etiam nos alibi rem docet, ipsamque novi Altaris a *Pio* II. erecti distantiam a veteri Cella, quam *Gregorius* IV. construxerat, accuratissime describit hoc modo [1]. *A quo dehin loco idem Pius Papa transtulit Corpus Sancti Doctoris Gregorii, et* in Altare ab se magnificentius exstructo, *a dicto loco palmis circiter* XV. *distante, intra nobilem Concham marmoream posuit, ac firma crate undique munivit.*

Verum, ut tandem aliquando hunc locum absolvam, tota res eô redit, ut hoc Altare, recte quidem *Cella Gregoriana* appellari possit, eo quod non tam S. *Andreae*, cujus in honorem *Pius* II. illam erexerat, quam Divo *Gregorio* sacra fuerit, cujus exuvias, e loco, ubi pridem a *Gregorio* IV. positae fuerant, in eam transtulerit. Falsum tamen omnino est, quod supra allati Scriptores sibi persuaserant, hanc Cellam illam ipsam fuisse, quam ad *Gregorii* M. cineres recondendos, *ante novellum Secretarium Gregorius* IV. excitavit.

§. II.

Sollemnium Caeremoniarum, quae in eadem Cella peragebantur, indicatio.

Reliquum nunc esset, ut sollemnes quasdam Caeremonias, pro quibus hujusmodi Cella, in *Pontificum consecratione*, et in *Imperatorum coronatione* maxime inserviebat, explicarem. Sed, quum de iis fuse disserendum sit, postquam aliae Cellae Gregorianae veteris Basilicae fue-

1 fol. MS. 38.

rint illustratae, iccirco ea opportunius infra rejicimus; ex quibus illud etiam constabit, Vgonium, aliosque etiam Scriptores vehementer errasse, qui in eadem Cella, *Basilicae Vaticanae Secretarium* agnoverunt.

Heic tamen obiter adnotandum esse duco, quod copiosius alibi declarabimus, postquam *D. Andreae Templum* a Symmacho erectum, *D. N. Mariae Febrifugiae* titulo venire coepit, statutum esse ad memoriam veteris ritus, in S. Andreae Templo olim peracti, retinendam, ut in hoc eodem Altari a *Pio* II. constructo, Episcoporum consecrationes, et Sacerdotum ordinationes, a Pontifice sollemni more peragerentur. Ac propterea ibidem, eadem de caussa, vix Oratorium a *Gregorio* IV, in *Gregorii* honorem excitatum, ubi nonnullae in Pontificum consecratione, et Imperatorum coronatione caeremoniae servabantur, *D. N. Mariae Febrifugiae* consecratum fuit, sancitum est, ut, quô *Gregorii* cineres translati fuerant, nimirum in hac Cella, quam Pius II. erexit, ex veteri more celebrarentur. Siquidem Romani Pontifices omnes caeremonias, quibus pridem in sejunctis Altaribus *Andreae*, et *Gregorii* fungebantur, in eodem loco, ubi divinitus a *Pio* conjuncti fuerant, deinde obire voluerunt. Praeterea pari modo, quo eadem Imago *B. M. Febrifugiae*, quae primum in *Andreae* Templi a *Symmacho* exstructi pariete depicta fuit, ut alibi planum fiet, eidem Templo pristinum *Andreae* nomen auferre coepit; quod demum plane oblitteratum fuit, postquam *Pius* II. *Andreae* Caput in Cella, de qua nunc agimus, collocavit, sic ad *Oratorium Gregorianum* deinde translata, quum *Symmachi* Templum pro *Sacrario* inservire coepit, celebritate sua, et hujus Oratorii nomen delevit. Ac profecto *Gregoriani* nominis

mutatio, etiam ex hoc eodem Altari, quô *Pius* II. *Gregorii* Corpus antea invexerat, initio repetenda. Sed haec omnia, quae nunc fortasse obscuriora videri possunt, loco quaeque suo, quantum quidem fieri poterit, perspicue explicata, suo in lumine collocabimus.

§. III.

Altaris, et sepulcralium Monumentorum, quae ibidem exstabant, descriptio.

Nunc potius nonnulla ad hanc Cellam spectantia juvat heic adjicere, fortasse lectoribus non injucunda.

Ibidem Franciscus Bandinus Piccolomineus, Senarum Archiepiescopus, et Pii III. Pronepos, *magnam marmoream Andreae Apostoli Statuam, multo pretio redemptam*, docentibus Alpharano [1], et Vgonio [2], erigendam curavit, sub cujus basi tumulum sibi constituit, hujusmodi inscriptione, quam ex aerea tabella marmori affixa, Phil. Dionysius ab Vghellii mendis [3] expurgatam protulit [4].

D. O. M.
FR. BAN. PICOL.
ARCHIEP. SENEN.
VT IN BASE . D. ANDREAE
OSSA
HIC RESVRRECTIONEM
EXSPECTANT

Id etiam altera prodit Inscriptio marmori insculpta, quae primitus in ejusdem *Andreae* simulacri Basi collocata

1 ms. p. 35. In questo medesimo Altare nelli tempi nostri fu posta una Statua de S. Andrea Apostolo excellentissima, fatta fare dal R. Francesco Bandino de Piccolomini Arcivescovo di Siena, Pronepote delli Pontefici Pii II. III. de Casa Piccolominea con questo Epitaffio.

2 Stazioni di Roma . p. 99.

3 T. III. Ital. sacr. col. 579.

4 Tab. LXIII. num. 3. pag. 164.

fuisse videtur, et modo in Vaticanae Confessionis Hypogeo ad Occidentem adservatur. Hanc primum edidit Turrigius [1], qui eam se in horto quodam offendisse narrat; sed multo rectius Dionysius recudit, atque illustravit [2], ex cujus exemplo nos eam rursus heic exhibemus.

DIVO . ANDREAE
D. N. IESV . CHRISTI
APOSTOLO . S. PETRI
GERMANO . GENTIS
PICCOLOMINEAE
PATRONO
F. BAN. PICCOLOMINEVS
ARCHIEP. SENEN. PII III.
PRONEPOS . CVM . HIC . SIBI .
INFRA . STATVAM . DIVO
SVIS . SVMPTIBVS . POSITAM
LOCVM . AD . SEPVLTVRAM
ELEGISSET . EIVSQ. TVTE
LAE . ANIMAM . SVAM . COM
MENDATAM . ESSE . CVPERET
DD.
ANNO . SAL. MDLXX.
AETATIS . VERO . SVAE
AN. LXV.

Recte autem Dionysius notavit [3], perperam *Pii* II, quod item Alpharano [4] excidisse vidi, pro *Pii* III. nomine, in Turrigii exemplo occurrere, qui praeterea eodem titulo Archiepiscopi Senensis, qui et Francisco Piccolomineo S. Eustachii Diacono Cardinali, Senensi nuncupato, communis fuit, fortasse deceptus, dotem, quam

1 p. 231. 2 Tab. LXXVI. p. 87. 3 p. 187. 4 ms. p. 35.

huic Cellae Franciscus Cardinalis adsignavit, a Francisco Bandino, nunquam purpura insignito, donatam fuisse scripsit.

Siquidem praeter Alexandri VI. diploma [1], quod luculentissime declarat, Cellam hanc a Card. Piccolomineo, novo censu ditatam fuisse, id etiam aperte confirmat Jacobus Grimaldus hujusmodi verbis. *Pius morte interceptus Sacellum non absolvit, nisi dumtaxat Ciborium. Absolvit Franciscus Nepos Card. sub Alexandro* VI, *parastatis tiburtinis, novo fornice, atque sepulcro memorato, optimamque attribuit dotem ad sacra inibi futuris temporibus peragenda, ut ejusdem Alexandri diploma satis manifestat, de jure Patronatus Piccolomineorum. Ciborium ornatum erat laminis magnis serpentinis integris ovatis pulcherrimis, atque porphyretis, a lapicidis in ejus demolitione, non sine animi mei dolore, raptis, et aliunde distractis, nitebaturque supra quatuor columnis aegyptiacis rubris. In Altari, cui Ciborium imminebat in Concha lapidea orientalis granniti crate ferrea undique cincta quiescebat Corpus S. Gregorii M.* I. Praeterea haec etiam, uti adnotarunt Bull. Vat. editores [2], memoriae tradidit. *Hoc Altare Antonius Latiosus, nobilis Foroliviensis, Canonicus Altarista, et Camerae Apostolicae Clericus, anno* 1484. *pro uno perpetuo Capellano inibi Missam celebraturo dotavit. Dehin Franc. Piccolomineus Card. Senensis Pii secundi Nepos, qui et ipse Pius Tertius dictus est, Sacellum novo fornice, parastatis, nobilique marmoreo sepulcro, Pio avunculo erecto, ornavit, et dote nova aucta donavit.* Quae quidem iis recte consonant, quae supra legimus apud Jacobum Volaterranum.

Nam anno MCCCCLXIV, uti refert Card. Papiensis [3], *septimo die, postquam Ancona discessum est,* ubi *Pius* de-

1 T. II. Bull. Vat. p. 283. 2 T. II. B. V. pag. 283. 3 lib. II. Commentar.

cessit, qui aegrotans eô se contulerat, ut foederatorum Principum classem adversus Turcas acrius incenderet [1], *reversi in Vrbem Patres sunt, et Cadaver Pii Templo S. Petri illatum, sepultumque* in Andreae Apostoli Cella, *quam ille vivens, pulcherrime adornatam, ossium suorum, et sacri Capitis tabernaculum esse voluit*. Quod et a Panvinio memoratur, qui de *Pio* haec scriptis consignavit [2], ab Alpharano [3], et Ciacconio item relata [4]. *Pii II. Papae Senensis Corpus sepultum*, in marmoreo sepulcro, ut Stella [5], et Oldoinius [6] adnotarunt, a Pasquino Politiano, celebri illius aevi artifice elaborato, *retro Altare SS. Andreae, et Gregorii cum hoc ellogio, quod adhuc exstat.*

Pius II. Pontifex Maximus natione Tuscus
Patria Senensis, Gente Piccolominea.

Sedit annos sex. Brevis Pontificatus. Ingens fuit gloria. Conventum Christianorum Mantuae pro fide habuit; Oppugnatoribus Romanae Sedis, intra, atque extra Italiam restitit; Catharinam Senensem inter Sanctas Christi retulit; Pragmaticam in Gallia abrogavit; Ferdinandum Aragonensem in Regnum Sici-

1 V. Vitam Pii II. In Joh. Ant. Campani Opp. Venet. 1500. fol. p. 78. praemissam Aeneae Sylvii Opp. Basil. 1571. fol. et in T. III. rer. Ital. Murat. p. 967. Leodrisii Cribelli lib. II. de expeditione Pii II. Papae in Turcas. in Tom. XXIII. Rer. Ital. Murator. pag. 21.

2 T. II. ms. p. 126.

3 In mezo la Cappella alla pariete della Chiesa, verso il Levante, vi è il Sepolcro excellentissimo de Pio II. de marmo indorato, con sepoltura del Capo de S. Andrea Apostolo, quando fu transferito in Roma nel tempo dal suo Pontificato, et ornata tutta questa Cappella dal detto Pontefice con volta, et fatto sopra l'Altare de S.Gregorio in tabernaculo, per servare detta venerabile testa del glorioso Apostolo Andrea, fatto de marmo excellentissimo, dentro al quale sino adesso se ne conserva d. Ven. Capo coperto d'argento. Sotto quest'Altare reposa il Corpo del BB. Gregorio Magno PP. I. in conca da marmore, et circundata de' Cancelli de ferro, posto da Gregorio PP. IV. et restaurato dal prefato Pontefice Pio II. et in d. Cappella molti altri Sommi Pontefici, come racconta Pietro Mallio le fol. 19. e Vegio fol. 13.

4 T. II. p. 1023.

5 apud Papabr. in Con. Cron. hist. p. 132.

6 T. II. Ciaccon. pag. 1028.

liae eis fretum restituit, rem Ecclesiae auxit; fodinas inventi tum primum aluminis apud Tolfam instituit; cultor Iustitiae, et Religionis, admirabilis eloquio, vadens in bellum, quod Turcis indixerat, Anconae decessit; ibi et classem paratam, et Ducem Venetorum cum suo Senatu, Commilitones Christi habuit. Relatus in Vrbem est, Patrum decreto, et hic conditus, ubi Caput Andreae Apostoli ad se ex Peloponneso advectum, collocari jusserat. Vixit annos LVIIII. *menses* IX. *dies* XXVII. *Franciscus Cardinalis Senensis Avunculo sanctissimo fecit anno* MCCCCLXIIII.

Humi in tabula marmorea

PIVS II. PONTIFEX MAXIMVS

Post haec Panvinius Pii sepulcrum ita describit. *Pii III. Senensis Corpus prope Avunculum Pium II. juxta Altare* SS. Andreae, et Gregorii, *cum hoc ellogio conditum est.*

PIVS III. PONTIFEX. MAXIMVS

a Pio II. Avunculo, duos, et viginti annos natus, in Cardinalium Collegium adscitus, Vrbis, et Piceni Legatione integerrime functus, a Paulo II. ad Federicum III. missus, ut Germanorum arma in Turcas concitaret, conventum frequentissimum, Pontificis morte dissolutum habuit; sub Innocentio VIII. Vmbros dissidentes pacavit; Gallorum Rege Italiam inrumpente, ab Alexandro VI. sero admodum obviam missus, eo mortuo, duodequadraginta Patrum suffragiis Pontifex creatus, dum de restituenda in pristinam majestatem Christiana Republica, ac Vrbe agit, VI, *et* XX. *die, e tanta exspectatione rerum, publico omnium luctu decessit. Eloquio, prudentia, religione, innocentia, et gravitate, domi forisque insignis, in dicendis in Senatu sententiis liber, et gravissimus. Vixit annos* LXIIII. *menses V. dies x. Obiit anno salutis Christi* MDIII. *XV. Kal.*

Novembris. Jacobus, et Andreas Fratri sanctissimo posuere:

Humi in tabula marmorea

PIVS III. PONTIFEX MAXIMVS

Haec eadem refert Ciacconius [1], qui haec ex Turrigio adjecit de hac eadem Cella, quin tamen ejus errorem [2] supra notatum sequutus sit. Cappella S. Andreae Apostoli a Pio II. erecta, *a Francisco ejus Nepote S. Eustachii Diacono Cardinali dotata, ad commodam unius Cappellani substentationem, ut quolibet die dominico Missam, et secunda, quarta, et sexta feriis, et Sabbato secundae hebdomadae, et sic perpetuo alternatim singulis hebdomadis. Item singulis D. N. I. C., Beatae Virginis, ac SS. Apostolorum, et Evangelistarum, S. Gregorii Papae, S. Ioh. Baptistae, atque S. Laurentii festivitatibus, nec non die omnium Sanctorum, Missae Sacrificium peragere teneatur, relicto jure praesentandi familiae de Piccolominibus, in institutione vero Canonicis reservato.*

Sed, quum Alpharanus, morem suum servans, haec omnia accuratius, diligentiusque descripserit, adjecta ceterorum monumentorum, quae in hac Cella exstabant, indicatione, ne pigeat, eum etiam de eodem Altari disserentem audire. *Sequitur*, inquit [3], *Pii III. Sepulcrum* [4] *elegan-*

1 T. III. pag. 214. 2 p. 210.

3 ms. p. 35.

4 num. 81. Appresso questo sepolcro, et porta, seguita una sepoltura elegantissima marmorea deaurata con bellissime figure de rilievo deaurate, de Pio PP. III. con questo epitaffio .... El Corpo di questo Pontefice fu sepolto accanto al Corpo de Pio II. nel pavimento, addietro all'Altare de S. Gregorio, con questa semplice Inscriptione in tabula marmorea .... Appresso questo sepolcro de Pio III. nella medesima parete fu sepolto il SS. Papa Pio V. nelli nostri tempi l'anno del Signore 1572. Il terzo dì de Maggio in sepolcro laterizio, et bianchissimo, tutto istuccato con questa Iscrizzione, o titulo.

PIVS V. PONT. MAX.

Id item in Necrologia Bas. memoratur hujusmodi verbis. A dì 1. Maggio 1572. morse la felice memoria di Pio PP. V, e fu sepolto in S. Andrea. *Sed cetera ab Alpharano audiamus.* Vn palmo discosto dal sepolcro de Pio V. nella medesima pariete della Chiesa dentro la medesima Cappella de S. Gregorio vi è il sepolcro de Julio III. fatto de mattoni, et depento con questa Iscrizzione, advertendo, che

tissimum e marmore pario deaurato exstructum, diversis eximiis sculpturis exornatum, cum epitaphio marmori insculpto, ante quod est sepultus Franciscus Bandinus Piccolomineus Archiep. Senensis, juxta quod sequitur etiam Pii V. [1] *lateritius tumulus opere tectorio factus, cujus almi Pontificis Corpus, Sixto V. Sum. Pont. die 9. Mens. Januarii 1588. translatum fuit ad Ecclesiam S. Mariae Majoris ad Cappellam S. M. ad Praesepe. Huic etiam proxime sequuntur aliud sepulcrum* [2] *Iulii III. etiam lateritium, quo etiam in loco Hadriani VI. Corpus per aliquod tempus . . . jacuit, postea ad Ecclesiam S. Mariae de Anima in eximium sepulcrum translatum fuit; juxta quod sepulcrum in angulo hujus navis prope parietem ad Orientem sepulta fuit Constantia de Piccolominibus Pii III. consanguinea, Dom. Petri Latini quondam uxor. Deinde in eodem pariete sequitur eximium Pii II. sepulcrum* [3] *tumulo Pii III. simile, ante quod sub marmoreo lapide dictorum Piorum II, et III. Corpora humata fuere. Nostris vero temporibus ante dictum lapidem Pii II, Franc. Bandinus de Piccolominibus Pii II. Pronepos, et Senarum Archiepiscopus dignissimus, huic sub tabula marmorea sepulcrum vivens sibi elegit.* Ac demum, *inter Altare, et minorum navium columnas, Gregorio XIII. P. M., sepultam* fuisse narrat *D. Agnetem de Columna* [4] S. Andreae *Apostoli devotissimam, et Honorati Cajetani Sermonetae Ducis uxorem sub eximia marmorea tabula, elegantissimis aeneis figuris exornata* [5].

era nel medesimo luogo il sepolcro de PP. Adriano VI, qual poi fu trasferito a S. Maria dell'Anima.

JVLIO III. PONT. MAX.

Appresso a questo sepolcro de Julio III. al cantone della pariete verso Levante della Chiesa, et Cappella, fu sepolta la Sig. Costanza Picolominea moglie, che fu del Sig. Pietro Latino parente delli Pontefici Pii II, et III. de familia Picolominea.

1 num. 82. 2 num. 83.

3 num. 84.

4 num. 86.

5 Per uscir fuore de questa cappella, ap-

Vides igitur ex hac Alpharani descriptione, *Pelagium* I, quem heic una cum aliis Pontificibus humatum fuisse, haud recte post Vgonium [1], scripsit Ciampinius [2], minime esse nominandum, quum, uti supra docuimus, idem Pontifex sepultus fuerit *ante Vestibulum Secretarii antiquissimi*. Heic potius addas, licet, Grimaldo [3] auctore, *Marcellum de Nobilibus Sergianensem, doctum Philosophum, Clementi VIII. amicum, et familiarem, qui die 29. Januarii 1594. accepit possessionem Canonicatus vacantis per obitum D. Pauli Palelli, et fato functus die 22. Maii 1595*, ut in altero MSS. Archivi Bas. Vat. adnotatur, *in aede S. Andreae tumulatus fuit*.

Verum, ut novum Templi Vaticani aedificium per-

presso alla porta a piede la II. colonna de questa Nave della Chiesa nel pavimento vi è un deposito in tavola marmorea con questo titolo.

PETRO RAYMVNDO A COSTE HISPANIAE CITERIORI
ORIVNDO HIEROSOLYM. HOSPITAL. MAGISTRO QVI GENERALI CAPIT.
PAVLO II. P. M. IVSSV ROMAE ABSOLVTO
LXIV. AETATIS SVAE ANN. VITA FVNCTVS EST
CONSILIO PIETATE ARMIS INCLYTO
HOC MON. RELLIGIONIS DECRETO PATR. O. M. POSITVM.

Questa tavola fu trasferita l'anno 1574. ma non il Corpo del defonto dalla sopradetta II. colonna alla III. per acconciare il pavimento della Chiesa. Ma nell'anno 1578. a piè della I. colonna, dentro la detta Cappella di S. Gregorio, fu sepolto il corpo della Illma Sig. Agnesina Colonna moglie del Sig. Honorato Gaetano Governatore di Borgo, nel tempo di Gregorio XIII. con questo titolo in tavola di marmo, ornata di metallo.

D. O. M.
AGNESINAE COLVMNAE CAETANAE
SINGVLARI PVDICITIAE PRVDENTIAE RELIGIONIS EXEMPLO
FELICI FOECVNDITATE INSIGNI
HONORATVS CAETANVS CONIVGI RARISSIMAE,
CVM QVA IIXX. ANN. VNO ANIMO VIXIT
POS. VIXIT ANNOS LX.
OBIIT VI. KAL. MAII MDLXXVIII.

Id etiam ita memoriae tradidit Necrologium Bas. Aprile 1578. fu sepolta la Illma Sig. Agnesina Colonna Caetana, moglie dell' Illmo Sig. Honorato Caetano ai 29. d. in S. Pietro appresso l'Altare di S. Andrea.

1 p. 99. 2 p. 10. 3 in l. Descend. Can.

ficeretur, anno MDCVI. Altare dejectum fuit, aliôque Pontificum cineres translati. Quae quum memoriae diligentissime consignaverit Iacobus Grimaldus, lubet ex eo rem accipere, ut perspecto hujus Altaris initio, ejus etiam finem inspiciamus. Ait itaque [1]. *Aperitio sigilli Altaris S* Andreae, *die Veneris decima quinta Septembris* MDCVI. *R. D. Germanicus Fidelis Canonicus, Major Sacrista, aperiri jussit sigillum in medio tabulae veteris* Arae Sancti Andreae, et Sancti Gregorii, *clusum lapide africano cum Cruce auricalchi habentem lunas, stemmata Pii secundi, intra quod erat vasculum rotundum stamneum cum reliquiis S Praxedis Virginis, Sanctorum Alexandri, et Theodori Martyrum, et Sancti Martini, quas stola, et luminibus idem detulit in Sacrarium, et cum aliis recondidit, praesentibus R. D. Francisco Victricio Clerico Beneficiato, et Domino Iohanne Fucigna testibus ec.*

Deinde post duorum annorum spatium, Pii II, et III. monumenta aliô translata fuisse docet idem Grimaldus, cujus verba ex Philippo Dionysio, qui eadem aere incisa repraesentavit, atque illustravit [2], excerpta recitamus. *Die* 13. *Novembris* 1608. *fuit aperta coram Ill. et R. Metello Bichio Senensi, Soanae Episcopo, et Ill. et R. D. Alberto Magno Subdiacono Apostolico, Tumba, in qua jacebat sanctae memoriae Pius Papa II, subjecta immediate ejus sepulcro marmoreo, retro* Altare Sancti Gregorii Papae, *in quadam capsa lignea. Corpus sacris vestibus erat indutum, sed in ossa redactum: tumba a capite ad pedes cruces habebat; nitebatur capsa ferreis sbranchis per transversum positis. Supra Corpus in lamina plumbea ita scriptum erat.*

1 fol. 185.

2 pag. 127. Tab. XLIX.

PIVS II. PONT. MAX. PATRIA. SENENSIS
GENTE PICCOLOMINEA. SEDIT ANNOS VI.
OBIIT ANNO SAL. MCCCCLXIIII.

Illatum fuit sub hoc fornice novi pavimenti, et pilo marmoreo sacris imaginibus Christi, et B. Petri, aliorumque Sanctorum sculpto conditum, atque clusum, inter Bonifacium VIII. et Hadrianum IIII, ac Pium tertium. Tumba habebat literas

PIVS II. PONT. MAX.

Idem Dionysius [1] urnam marmoream ex loco, ubi nunc Subselliarium Basilicae exstat, egestam illustrans, in qua translatum *Pii III.* Corpus reconditum fuit, haec etiam ex ejusdem Grimaldi autographo [2] in lucem emisit. *Die* 12. *Novembris* MDCXIII. *fuit aperta tumba fel. record. Pii Papae III, Pii II. Nepotis, sita ad pedes Pii* II. *Pars superior marmoreae tabulae tegentis tumbam habebat literas incisas*

PIVS PAPA III.

Pars vero inferior ejusdem tabulae habebat imaginem ipsius summi Pontificis Pii III. in diaconali habitu. Corpus erat indutum sacris vestibus Papalibus cum Planeta aurea cum aurifrigio operis Basilici acu picto, in ossa redactum, in capsa lignea. Fuit sepultum in arca marmorea integra, et magna juxta Pium II. cum tegmine supradicto marmoreo, habente imaginem ejus, cujus arcae mentio fit in fol. 185. *in qua sculptum est signum Christi in fronte, et a lateribus.*

Verum, dum Bas. parietes exscinderentur, Card. Alexander Montaltus, Paullo V. annuente, Pii II, et Pii III. cineres ad Aedem S. Andreae, vico Valle, in domo Piccolomineorum magnifice ab se exstructam, transferendos curavit, ubi utriusque monumenta, alterum ex alterius regione, edito loco, super ostia lateralia hodieque visuntur.

1 p. 123. Tab. XLVIII. 2 p. 185.

CAPVT VIII.

De Aulis Sanctimonialium, vulgo le Murate, Cellae SS. Andreae, et Gregorii continentibus.

Sed, ne e rerum ordine longius evagemus, rursus ad Vaticanam *SS. Andreae, et Gregorii* Cellam, unde nos paullulum rerum nexus abstraxit, nos conferamus, ut alia loca eidem contigua cum Alpharano perlustremus. Is igitur docet [1]. *Post hoc Altare extra Bas. latera, et juxta* Secretarium *erat Oratorium antiquum, quod adhuc superest, cui dicatum, ignotum, in quod translatae, clausaeque fuerunt Sanctimoniales, vulgo* le Murate di S. Pietro, *quae inter S. M. de Febribus, et S. Petronillae Templa, juxta S. Ioh. Chrysostomi Sacellum, quibusdam in Aulis antiquitus clausae Deo serviebant*. Haec eadem alibi ita confirmat. *Adietro alla pariete della Chiesa, et adietro a questo sepolcro per insino al* Secretario, *se vedono vestigie de doi Cappelle aggionti alla Chiesa, delle quali una ancora è in piede, l'altra è deformata. Et in questi luoghi, nel tempo della ruina della Chiesa, furno trasferite le Monache* Murate, *quale habitavano in certe stanze fra la Cappella, o Tempio de S. Petronilla, et il Tempio di S. Maria della Febre,* (*quale adesso è* Sagrestia), *nel transito, che se andava da l'un Tempio all'altro, appresso all' Altare di S. Gio. Crisostomo.*

Plura de nonnullis earum, quas modo *Oblatas*, aut *Hospitalarias*, modo *Reclusas*, aut *Carceratas* dictas fuisse comperi, ibidem vita functis, in Bas. Necrologio adnotata obversantur, quae non alienum puto heic transcribere [2]. xvI. *Kal. Maii. Obiit Alegranza Oblata nostra, de cujus*

1 ms. p. 34. 2 pag. 53.

bonis habuimus ad valorem xx. Sol. pro cujus anniversario vII. *Sol. expendantur*; et paullo infra [1]. vII *Idus Iunii. Obiit condam Soror Stephania* Carcerata S. Andreae, *quae donavit, et reliquit Basilice flor. auri septuaginta cum dimidio, conversos in emptione quarti de Saxitanis. Expendantur pro anniversario suo Libr.* IIII. Fortasse huc pertinent haec alia ex eodem libro desumpta [2]. *Prid. Id. Novemb. Obiit D. Bartholomea, condam* Hospitalaria *nostra, que reliquit nostre Bas. unam domum suam cum signo Ancudinis, positam in Parrochia S. Iacobi Scossacaballi, pro animabus Patris, et Matris suorum, ac omnium Benefactor. suor. pro quorum Anniversario expendatur pensio dicte domus.* vIII. *Idus Martii. Obiit D. Francisca Petri Scorfini, Oblata nostra, de cujus bonis habuimus sexaginta sex floren. Expendantur pro anniversario suo* XXIII. *sol. bone monete* [3]. IV. *Kal. Maii. Obiit Soror nostra Luciana relinquens, Basilicae domum suam positam in Monte Saccorum, in Parrochia* S. *Iustini, pro anniversario suo, et parentum suorum, et Laurentii Viri sui. Expendantur suo anniversario* vII. *Soll.* [4]. XIV. *Kal. April. Obiit D. Theodora Reclusa, filia olim Stephani Cozole, que reliquit nobis unam domum in Arenula. Pro anniversario suo expendatur pensio ejus, site in Parrochie S. Thomae de Yspanis* [5]. *Obiit D. Romana Oblata nostra, que reliquid nostre Basilice plures domos. Pro anniversario suo expendatur florenus unus. Non. Iulii. Obiit Principissa oblata nostra, relinquens Basilice* xvI. *libr. pro anniversario suo* vII. *Soll. prov.* [6] III. *Non. Decembr. Obiit D. Isabella Oblata nostra, que reliquid nobis pro anniversario suo, et suor. domum suam positam prope Pontem S. Marie, sicut suis concluditur confinibus, signatam habuimus de domo* xxxv. *libr. expendat. pro d. anniversario pensio ipsius domus* x. *soll. bone monete* [7].

1 p. 79. 2 p. 160. 3 p. 33. 4 p. 59. 5 p. 59. 6 p. 94. 7 p. 118.

Praeterea habeat Lector ex Turrigio desumptas duas Inscriptiones ad easdem Moniales pertinentes. Altera earum, quae in Aede Campi Sancti, pone aram B. Virginis exstabat, sic habet [1].

IOHANNAE NOBILI LEODIENSI
MATRONAE DVLCISSIMAE SORORI MARIAE
QVAE RECLVSA IN VATICANO
RELIGIOSISSIME DIVTISSIMEQVE VIXIT
ET MORTVAE POSVIT
DIE XXVIII. SEPTEMBRIS AN. DOM. MCDLXXIV.
IOHANNA REVELAR DE RIFFONE AVRI LEODIENSIS.

Alteram vero in Aede S. Catherinae ab se descripta, humi positam fuisse docet [2].

D. O. M.
ELISABETHAE VXORI QVONDAM ALIDOSII
DE FORZATE FERRARIENSI
QVAE VT SALVTI SVAE FILIAEQVE VNICAE
ADOLESCEN. INTEGRITATIS TORO MORVMQVE
OBSERVANTIAE PIE CONSVLERET
SPRETIS FALLACIBVS MVNDI DELICIIS
SPONTE SE CVM EIVS FILIA IN
BASILICA B. PETRI DE VRBE
DIVINO SERVITIO MANCIPANDAM INCLVSERAT
FRANCISCA FILIA MATRI PIENTISS.
PONENDVM CVRAVIT.
VIXIT ANNOS XXXII. MENS. IX. DIES XX.
OBIIT XXIV. SEPTEMB. AN. DOM. MDXXII.

Denique ex elencho, quem texuit idem Turrigius, eorum, qui Bas. Vatic. Eucharistico Sodalitio nomen dederant, pauca haec earumdem Monialium nomina [3] accipito. *Sor Dorotea, Sor Maria, Sor Franceschina, Sor France-*

1 in Opusc. cit. p. 39. 2 ibid. p. 40. 3 ibid. p. 55.

sca , *Sor Elisabetta Spagnola* , *Sor Caterina Spagnola* , *e Sor Maria Spagnola* , quas promiscue *le Racchiuse* , *le Murate* , *l'Incarcerate* , vulgo dictas fuisse monet. Porro Sanctimonialium Monasterium , muris undique obseptum , *Muratae* nomine indicatur in vita S. Iustinae de Aretio , ubi haec occurrunt [1]. *Ad quamdam* Muratam , *quae tunc temporis juxta Ecclesiam S. Antonii facta erat* , *in qua Sorores aliquae Deo servientes* , *accessit*. Quum vero Pachymeres [2] Κουβουκλεισίους, quasi clausos cubiculo nuncupaverit , quos *inclusos* Latini vocant , propterea *inclusae* , sive *reclusae* dicebantur Sanctimoniales illae , quae in Cellas, vitae solitariae studio , sese includebant , ut ibi , toto vitae cursu , Deo , ac sibi vacarent. Non paucas , quae id instituti sectatae sunt , recensent Gregorius Turonensis [3] , S. Brigitta [4], Willelmus Malmesburgensis [5], atque acta SS. [6].

Vaticanas Sanctimoniales etiam Burcardus [7] *inclusas* ap-

1 num. III.

2 lib. vI. c. II. p. 491. ex epist. I. 66. Nili libri II. xcvI. ex Anon. script. Vitae S. M. jun. in Var. Cod. 800.

3 lib. vI. cap. xxvII.

4 in Revelat. l. IV. c. cxxvII , et cxxvIII.

5 lib. III. Hist. p. 112.

6 B. Haseka Virgo Reclusa in Westphalia . Vita com comm. praevio in Tom. II. Januar. Bolland. pag. 758. God. Henschenii de S. Helmtrude , vel Helentrude Reclusa in Diaec. Paderbonensi Sylloge historica. in Tom. vII. Maij pag. 441. De B. Helvisa Reclusa in Monast. Colombensi notitia. in Sec. vI. act. SS. Ord. S. Bened. Part. I. pag. 365. De B. Joanna Reclosa Ripatorii in Diaec. Trecen. T. I. Maij pag. 534. B. Irmgaudis Reclusa Magdeb. in Tom. III. Februar. B. Ivettae , sive Jottae Viduae Reclusae Huluin. Belg. Vita in T. I. Januar. pag. 863. S. Justinae Reclusae Aretii. in Vita T. II. Marr. pag. 242. S. Liutbirgia Virg. Reclusae in Diaec. Habberstad. vita . in Bernard. Pezii Thesaur. Anecd. Tom. II. Par. III. pag. 145. Joh. Pinii de B. Richilde Virg. Reclosa Summontorum prope Oenipont. Sylloge . in Tom. IV. Augusti pag. 649. S. Monegundis Viduae Reclusae Turon. in Gallia vita ex Greg. Turon. apud Surium d. 2. Jol. p. 28. Eadem collata cum aliis edition. Accedit Officium B. Monegundis cum Comm. praevio , et notis Joh. B. Sollerii . in Tom. I. Julii Bolland. pag. 309. Vita B. Salomes Reclusae Altaich in Bavar. cum comm. praevio , et not. Dan. Papebrochii . in T. V. Junii p. 492. Vita Ven. Wilbirgis Virg. Inclusae San-Florianens. ex edit. Bern. Pezii in Hieron. Pezii Scriptor. rerum Austriac. Tom. II. p. 212 , et 276.

7 in Diario mss. ann. 1488.

pellat. Verum ne pigeat pudicissimas Virgines e cubiculis, ubi hactenus clusas, per transennam strictim adspeximus, egredientes ad nova Vrbis hospitia, quô deinde translatae fuerunt, quodammodo comitari. Earum emigrationem narrat Alpharanus in hunc modum. *Denique iis, Pii V. jussu, intra Vrbis Monasteria collocatis, hic novissimae commoditati Basilicae designatus est locus; sed quum ad dictum Oratorium non reperiretur accessus, novusque aditus adaptaretur, tunc in parietum spissitudine praedicta absidula, et Altaris vestigia reperta fuerunt.* Haec eadem alibi ita declarat. *Adesso l'anno del Signore 1570. nel Mese de Maggio dette Monache furno trasferite al Monastero de S. Marta in Roma, et in questa Cappella è stato fatto repositorio d'alcune cose della Chiesa, et de sopradette Capelle furno fatte stanze per li Parrocchiani, o vero, che hanno cura delle anime della parrocchia de S. Pietro. Appresso al sopradetto sepolcro de Gregorio V. adesso, quando fu fatta una porta nuova per entrare in detta Cappella, fu retrovato un nicchio antichissimo nel muro a modo de loco d'un Altare, quale io ho giudicato, fusse un de quelli Altari de S. Sebastiano, o Tiburtio, quale scrive Pietro Mallio, che Gregorio IV. fece erigere in S. Pietro, dentro l'Oratorio de S. Gregorio PP. I. Questo nicchio era proprio, dove è fatta la porta nuova adesso.*

Atque heic libenter adjiciam, quod de iis in quodam opere, lingua vernacula exarato, scriptum occurrit, quodque ex Basilicae Vaticanae Archivo, cui tum summa cum laude praeerat, protulit Iosephus Garampius, Cardinalis ingenti doctrinae, atque ingenii fama celeberrimus, in opere exquisita, ac recondita eruditione referto, quod inscripsit, *Memorie della B. Chiara di Rimini* [1].

1 Roma 1755. 4. p. 62. num. 164.

Ait itaque. *Recordo, come a dì 19. de Maggio 1571. di giorno de Sabbato, innante l'Ascensione del Signore, le Monache* Murate in S. Pietro, *quale al presente era tre, doi Spagnole, et una Ceciliana, stavano nelle stanze, accanto la Cappella di S.* Gregorio, *et il* Secretario. *Furno trasportate per ordine delli Sig. Riformatori, et Vicario del Papa, in Santa Martha all'Arco di Camigliano in Roma, et poste in quel luoco, dove se sogliono recevere, et consolare le donne, così chiamate,* Malmaritate, *acciò dette Murate consolassero dette donne, et esse stessero meglio de stanze, maxime che in S. Pietro sempre erano inferme. Recordo, come fu incomenciato a farse una Cappella, dove stavano dette* Murate, *per riponere cose pertinente alla Chiesa, a di 1. Agosto 1571.*

Sed alia quoque huc proferre commodissimum videtur, quae in italico quodam Turrigii commentariolo, de iisdem Monialibus adjiciuntur. *Durorno*, inquit [1], *tali Monache sino al tempo di Pio V, il quale nel 1571. vedendo, che una sola Monaca, chiamata* Suor Francesca, *vi era rimasta, la trasferì a dì 19. di Maggio in Sabato al Monastero di S. Marta, vicino all'Arco detto* Cammelliano, *dirimpetto hora al Collegio Romano; e così ebbero fine quelle antichissime Monache Vaticane, le quali aveano la parte di pane, e vino dal Palazzo Apostolico, come io ho letto nei libri della Computisteria del detto Palazzo. Ciascuna di esse Monache aveva quattro celle, massime ne' tempi, dopo il lacrimevole Sacco di Roma nel 1527. Avevano la lor rota, per la quale si intromettevano le robbe bisognevoli, et eravi una fenestrella, per dove sì confessavano, e communicavano. La clausura era perpetua, e l'ultime, che vi morirno, furono due Spagnole, e quella, che viva vi restò, detta di sopra,*

1 Racconto della Chiesa di S. Catarina V. e Mart. in Borgo p. 38.

era Siciliana . Nel 1. *di Agosto del sopradetto anno fu quel luogo, che era vicino all'Altare de' SS.* Andrea, *e* Gregorio, *trasferitevi dal luogo sopra accennato, fu convertito in uso di conservare alcune robbe spettanti alla Basilica .*

CAPVT IX.

De Sacra Aede S. Gregorii de Palatio nuncupata, sub literis cc.

Ad partem Porticus, quae Septemtriones spectat, literis cc. notatam, occurrit Aedes *S. Gregorii de Palatio* nuncupata, quae ab Innocentio III. inter Ecclesias [1] Vaticano Capitulo subjectas recensetur. Eadem prope Vaticanum Templum posita erat, atque e Basilicae censualibus aperte colligi tradunt Bull. Vat. editores, eidem Vaticanae Basilicae, nedum in Scrutinio, Baptismate, sacrisque pompis, sed etiam in ceteris pleno jure obnoxiam fuisse.

Ejusdem mentio semel, atque iterum occurrit in Necrologio Bas. Vat. Ibi enim legimus [2]. XII. *Kal. Novembr. Obiit Presbiter Iohannes, Rector Ecclesie* S. Gregorii de Palatio, *qui reliquid Basilice nostre florenos auri* XXVII, *et dimidium, de quibus fuit facta emptio a Monasterio S. Sabbae .* Atque alibi [3] . *Obiit D. Iacintus Bobonis, pro cujus Anniversario habuimus domum positam juxta* Palatium, *quod dicitur* S. Gregorius, *pro anniversario suo x. Soll.* In hac aede, *Gregorii* Magni Corpus a *Gregorio* IIII. repositum fuisse, nonnulli tradiderunt. Cui autem non mirum accidet, horum agmen a Ciampinio duci, qui, ut supra vidimus [4], sacrum idem Corpus a *Gregorio* IV. translatum fuisse scripsit in Cellam, sive Altare, recens a nobis illustratum ? Nihilominus idem sui immemor,

1 T. I. Bull. Vat. p. 84. 2 p. 149. 3 p. 105. 4 pag. 693.

haec pronunciavit [1]. *Oratorium* S. Gregorii de Palatio *appellatum, exstabat littera E, in quo Corpus ejusdem Sancti a Gregorio* IV. *translatum fuit*. Verum alias quoque lapsum fuisse, sibique ipsi repugnasse Virum ceteroqui eruditissimum, et in sacra antiquitate investiganda sagacissimum, in operis decursu planum faciemus.

Bonannius vero, etsi cum Ciampinio, aliisque hanc Cellam E vocat [2], S. *Gregorii de Palatio, et illuc translatum fuisse S. Gregorii Corpus* adjicit, cautius tamen, a *Gregorio* IV. translatum fuisse praetermittit. Fortasse enim meminit, se scribere, aeque ac Ciampinium, Oratorium S. Doctoris a *Gregorio* IV. in navi meridionali, sub litera D. fuisse constructum. Quod tamen hominem culpa omnino non liberat, sed minus tantum ejus, quam Ciampinii erratum facit. De hoc eodem loco nihil extrices apud Severanum, qui tantum Alpharani ichnographiam [3] sequutus est, ibique *Ecclesiam* agnoscit, *sive Sacellum S. Gregorii*; praetermittit vero tituli adjectionem *de Palatio*, ac nihil de ejus origine memoriae prodit, uti ceteri scriptores, qui praeterea cum Paullo de Angelis, ne ullum quidem ei nomen adscribunt, remque, ut erat, tenebris circumfusam relinquunt.

Ceterum, quum profiteatur Anastasius, *Gregorium* IV. *non longe a Secretarii Vestibulo*, ubi prius quieverant, sacras *Gregorii* exuvias transtulisse, satis, ut mihi quidem videtur, superque declarat, ad Cellam, de qua nunc agimus, nunquam fuisse translatas, quippe quae plane e regione sit opposita alteri in ichnographia notatae n. 85. ubi eas a *Gregorio* IV. locatas fuisse existimarunt.

1 pag. 97. 2 num. 22. pag. 32. 3 ms. p. 48.

CAPVT X.

De Oratorio S. Gregorii de Area, seu de Cortina, et Cantorum Schola ibidem a S. Pontifice instituta.

Alterum *Oratorium Gregorianum* exstabat, *S. Gregorii de Cortina*[1], seu *de Area* nuncupatum, quod Alpharanus[2] collocatum demonstrat in *Platea*, *pro habitatione Cantorum*. Nam *Platea*, ut docet Cajetanus[3], *Cortina vocatur*. Quis autem credat, *Gregorii* M. exuvias a *Gregorio* IV. illuc avectas, quum positum esset in ipsa Area Vaticana, ante Basilicae gradus, juxta Scholam, seu Collegium Cantorum ab eodem Pontifice, ut tradidit Joh. Diaconus[4], institutum?

Quod tamen pro comperto habemus, ibidem *Lectus* S. Pontificis servabatur, ut accepimus a Guill. Bibl. Stephani VI. biographo, qui sub finem ejus vitae narrat, aqua rite piata, agros ab eo lustratos, eoque piaculo locustarum pestem aversam. *Ad Domini*, inquit, *misericordiam confugiens* in Oratorium B. Gregorii, ubi ejus Lectus habetur, *juxta Ecclesiam Principis Apostolorum veniens, sese cum lacrymis in orationem dedit, quumque diutius oraret, surrexit, et aquam propriis manibus benedicens, Mansionariis praecepit, dicens, tollite, et singulis distribuite, monentes, ut nomine Domini agros suos circumeant, et hanc aquam spargant per sata, et vineas, petentes divinum sibi suffragium, et subsidium. Quo facto, tanta omnipotentis Dei subsecuta est misericordia, ut, ubicumque ipsa aqua conspersa est, nulla penitus locusta remaneret.*

At, inquies, *Lectus*, seu *Lectulus*, Altare, vel Sancti,

1 Turrigius p.188. 2 lit. mm. ichnogr. 3 in Ord. xI. p. 398. 4 lib. I. c. vI.

tumulum indicare solet, si Mabillonio audimus, qui [1] in descriptione Ecclesiae Gemeticensis,. *cujus apicem obtinebat alma Virgo Maria, altare ante faciem lectuli condente beatissimo Filiberto*, utramque significationem allatis exemplis illustrat. Nam in actis S. Anstrudis Abbatissae Laudunensis [2], Adalsinda, quae ei successerat, caelitus fuit admonita, *ut lectum citius faceret aedificare*; quod, quum ab alia Sanctimoniali, cui id revelatum fuerat, audisset, *intellexit Lectum illum significare Altare*. At in actis Sancti Trudonis [3], quidam *ante Lectum piissimi Patris*, nempe ante ejus tumulum se prostrasse dicitur: quo sensu passim apud auctores mediae aetatis occurrit, ut praeter *Gregorii* locum de miraculis S. Martini [4], ubi *Lectuli* Sancti Martini pro *tumulo* meminit, ab eodem Mabillonio allatum, adnotavit Ducangius [5] ex Adrevaldo de miraculis S. Benedicti [6], vita S. Willibrodi [7], libro de miraculis S. Lamberti Episcopi Trajectensis, Historia translationis S. Gorgonii [8], Thietfrido Epternac. in Floribus [9], et ex ipso Guill. Bibliothecarii loco in vita Stephani vI, quem pro *Gregorii* tumulo accipiendum esse censuit. Quare eadem notione Mabillonius, cui tamen minime subscribendum censeo, sub *Lecti* nomine, *Gregorii tumulum* indicasse adnotavit illa Johannis Diaconi verba, quae occurrunt in appendice Ordinis Romani [10]. *Est iterum huic Oratorio* (sanctae Crucis) *satis proximum aliud S. Papae* Gregorii *Oratorium, ubi usque hodie Lectulus, in quo ipse Sanctus solebat quiescere, videtur juxta aram per-*

1 lib. I, de Litur. Gallica. c. vIII. n. III. et in T. II. Disc. Pop. Dei p. 224.
2 Sec. II. Benedict. p. 983. num. xxxIII.
3 ibid. n. xxv. pag. 1084, et apud Surium d. 23. Nov. p. 503.
4 lib. I. cap. xxxIII.
5 T. Iv. edit. Bas. p. 55.
6 cap. xxII.
7 cap. xxvIII.
8 cap. xIv.
9 lib. III. cap. vII.
10 T. II. Mus. Ital. p. 572.

manere. Verum eodem modo, quo in Patriarchio Lateranensi, ut nonnullis placere ait Rasponus [1], seu prope *Oratorium S. Crucis* [2] ad fontes Basilicae Lateranensis, a Johanne Diacono [3] descriptum, *ubi dictante Angelo, BB. Papa Gregorius Antiphonarium, et multa alia scripsit*, ejus *Lectulus* adservabatur, qui certe pro ejus tumulo neutiquam accipi potest, alterum ejusdem *Lectulum* in ejus Oratorio *de Cortina* adservatum, suspicari licet.

Sed, antequam hujusce conjecturae fundamenta magis etiam discutiamus, haud incuriose praetereundum est, duo ad Lateranum exstitisse Oratoria S. *Gregorio* sacra, pone Ecclesiam S. Laurentii in Palatio. Alterum est, quod Joh. Diaconus descripsit, qui, ut ait Panvinius [4], cujus verba recitat etiam Rasponus [5], *refert prope S. Crucis aediculam fuisse aliud Oratorium S.* Gregorii *nomine factum, in quo, usque ad sua tempora, ejusdem Sancti Patris* Lectulus *juxta aram permanebat, cujus vestigia aliquot cum picturis pone sacellum S. Crucis, in vinea Marii Fregepanis exstare opinor*. Alterum vero pone Oratorium S. Laurentii exstabat, quod Panvinius [6], cui presse adhaeret Rasponus, qui praeterea [7] ab eodem *Gregorio* exstructum putavit, *post vestibulum ante Oratorium Sancta Sanctorum*, situm fuisse declarat.

Atque hinc mirifice illustratur Cencii locus [8], ubi disserit, *quid Dominus Papa facere debet in die Paschae*, ex quo colligitur, vel ipsum *Oratorium Gregorianum Lateranense*, *Secretarii* loco, quandoque Pontificibus inserviisse. Ibi enim haec habentur. *In die Paschae, mane post Primam, indutus albo pluviali Romanus Pontifex cum Dia-*

1 p. 299. 2 ibid. p. 233.
3 loc. cit. pag. 571.
4 de vII. Eccl. p. 166.
5 p. 235. 6 de vII. Eccl. p. 181.
7 p. 355. et in Tab. ichn. p. 386.
8 in Ord. xII. §. xv. p. 184.

conis Cardinalibus indutis , cum Subdiaconis , ceterisque minoribus Ordinibus , dalmaticis , et mitris , et tunicis indutis , et Cappellanis suis , vadit ad Basilicam Sancti Laurentii . Presbyteri Cardinales induunt se planetis , Episcopi pluvialibus in loco , qui dicitur Basilica S. Gregorii , *ubi post orationem , induitur usque ad dalmaticam , et exurgens ingreditur ad adorandum Salvatorem .* Recte igitur Alamannus scripsit . *Basilica S. Gregorii Vestiarium fuit , quam hodie Cameram vocant paramentorum . In ea Cardinales , et reliqui Antistites , qui inter religiones Pontificibus praesto erant , sacra sumebant indumenta .* Sed e diverticulo in viam .

Equidem nostrae de *Vatic. Gregorii Lecto* conjecturae novam sane lucem affundit *notitia Ecclesiarum Vrbis* , Alcuini operibus attexta [2], ubi *Gregorii Lectum* alio plane loco , quam ejus Corpus exstitisse , demonstratur. Ibi enim legitur . *Curre ad praesepe S. Mariae , eoque osculato , perge ad Porticum Petronellae , gaudensque ascende* ad Gregorii Lectur *Patris Sancti , in quo spiritum reddidit Deo datori dignum munus.* Et paucis interjectis verbis , quibus alia loca indigitat , *exinde ad Corpus S. Patris* Gregorii *eundum est , ut ex eo loco , ad S. Mariam , quae nova dicitur .*

His accedit insignis Joh. Diaconi locus [3] a S. Antonino descriptus [4], qui ita habet . *Scholam Cantorum , qui hactenus eisdem institutionibus in S. R. E. modulantur , constituit , eique cum nonnullis praediis duo habitacula , scilicet alterum sub gradibus B. Petri Apostoli , alterum sub Lateranensis Patriarchii domibus fabricavit , ubi usque hodie* Lectus , *quo recumbens modulabatur , et flagellum illius , quo pueris minabatur , veneratione congrua cum authentico Antiphonario ser-*

1 de Parietinis Lateranensibus p. 17.
2 in Append. III. Par. II. T. II. p. 598.
3 lib. II. num. VI.
4 tit. XII. c. III. V. Macr. in Schola cant.

vatur. Quocirca, ni mea me fallit opinio, sentiendum est, alterum *Lectulum* ei plane consimilem, qui prope Lateranum in Schola Cantorum custodiebatur, in altera Cantorum Schola prope Bas. Vat. item a *Gregorio* erecta relligiose adservatum fuisse. Quis enim Macro [1] concedat, Cantorum Collegium ab Hilaro institutum, aut Galliciolio amplius adsentiat, qui Romanam hanc Scholam Cantorum a Joh. Diacono *Gregorio* M. tributam, a Gregorio II. repetendam contendit, postquam ejus opinionem solidis argumentis rejectam vidimus a nunquam satis laudato Franc. Ant. Zaccaria [2], in eruditissima dissertatione *de Antiphonarii, et Sacramentarii Gregoriani auctore* [3]?

Nil vero mirum, si vel ipsum *Flagellum*, quo pueros in officio continebat, studiose ibidem servatum fuerit, quum hoc idem erga *Flagellum S. Ambrosii* praestitum fuisse tradat Ordo Ambrosianus, ubi narrat [4]. *Vegloni apparent in Ecclesia, et processionibus, cum eorum cottis, et sacerdotalibus birettis, et vestibus. Mulieres etiam viduali habitu,*

1 in Hierolexico.

2 T. III. Bibl. Liturgicae.

3 V. Menard. ad Greg. Sacrament. p. 61. 62. Beveregium. ad can. xv. Laodicen. Pietro Aron Compendiolo di molti dubbj, segreti, e sentenze intorno al canto fermo, e figurato. Libri III. de institutione Harmonica editi a P. Aaron, interprete Ioh. Ant. Flaminio. Bononiae 1616. 8. Ioh. Lebeuf remarques sur le Chant Ecclesiastique. Merc. de France. Sept. 1705. p. 1987. Elia d'Amato l'uso di cantar nel Coro scambievole, quanto antico nella Chiesa egli fosse? fra le sue lettere erudite. Genua 1714. P. II. p. 107. Ios. Vicecomitem. de rit. Missae l. I. c. xxx. Sarnellium, de Primicerio sive Praefecto cantorum epist. xxvII, Eccl. T. I. pag. 110. Qual debba esser la Musica nelle Chiese? Tom. I. lett. IX. pag. 30. 110. Andream Adami. Osservazioni per ben regolare il coro dei Cantori della Cappella Pontificia. Roma 1711. 4. Martinum Gerbertum. de cantu, et musica sacra a I. Eccl. aetate 1774. T. II. 4. Joh. And. Schmidium. de cantoribus Ecclesiae vet. et nov. Testamenti. Helmst. 1708. Justum Henningum Boehmerum. Tom. I. Juris Eccl. p. 582. Mattiam Blochium. de Psaltarum, sive Cantorum origine in Ecclesia. Hamnise 1711. Godofr. Alb. Pauli. Tractat. de Choris Prophetarum Symphoniacis in Ecclesia Dei, sive de choris Eccl. musicis. Rostoch. 1719. 4.

4 in T. IV. Ant. Ital. med. aevi Murator. col. 858, et in Gloss. Carpent. T. III. p. 324.

et velatae in solemnibus Missarum offerunt Sacerdoti celebranti panem, et vinum, ad instar Melchisedech. Sed mulieres nunquam intrant chorum; immo Sacerdos celebrans venit usque ad portam chori, ibique earum oblationes recipit. Et vulgariter appellatur Schola S. Ambrosii. Et quotiescumque fiunt aliquae processiones, eis interveniunt cum particulari vexillo suae Crucis. Prior vero horum defert pluviale temporibus debitis, et Flagellum S. Ambrosii. Atque hoc idem *Flagellum* paullo infra *Scutica* nuncupatur, hoc modo [1]. *Qui portat Crucem auream, et Scuticam S. Ambrosii.* Nam, etsi dem Bosio, Corio, Jovio, aliisque Mediolanensis Historiae Scriptoribus, numos Ambrosinos, imaginem praeferentes Sancti Antistitis equo insidentis, et *Flagellum* dextra tenentis, fuisse cusos ad victoriae memoriam conservandam, quam Luchinus Vicecomes [2], Mediolanensium copiarum Ductor ab Azone Patruele suo constitutus, reportavit anno MCCCXXXIX. de Laodrisio Vicecomite, Azonis patruo, ejusque exercitu deterrito, Ambrosii scutica hostes caedentis adspectu, tamen *Flagellum*, quod in pompis ferebatur, illud idem fuisse puto, quo S. Antistes Ecclesiae servitio addictos pueros compescebat, aut semetipsum, poenitentiae caussa, castigabat.

Sed, ut in orbitam redeamus, Eccl. *S. Greg. de Cortina*, Xenodochium adjectum fuisse constat ex vita Stephani II [3], ubi *secus Basilicam B. Petri Apostoli*, non modo *Diaconia S. Dei Genitricis*, sed etiam *B. Silvestri* nominatur, quam

1 Murat. col. 878, et Carpent. T. II. p. 444.

2 Girol. Raffaelli la vera Istoria della Vittoria, qual ebbe Azzio con Luchino Visconti Principi di Milano, dell'anno 1338. 39. nel dì 21. Febr. in Parabiago contra Lodrisio Visconti. Milano 1609. 8. Claudio Cavalerio. Racconto Storico della cel. Vittoria di Luchino Visconti Principe di Milano per la miracolosa apparizione di S. Ambrogio seguita il dì 21. Feb. 1339. in Parabiago. Milano 1745. 4.

3 T. II. §. IV. p. 88.

juxta Hospitale S. Gregorii sitam fuisse narrat Anastasius in vita Adriani [1], quin id Vignolius [2] animadverterit; qui S. Silvestri Ecclesiam, praeter locum vitae Stephani II. abs se illustratum, *Diaconiam* appellari, incompertum sibi esse declaravit. Id etiam ex alio loco Biographi Stephani VI. apertissime evincitur, ubi legimus [3]. *Reverentiam B.* Gregorii *praecessoris sui prae oculis cordis habens, tribuit idem Summus Pontifex in Hospitali ipsius D. Gregorii in Porticu B. Petri Apostoli sermonum sanctorum librum unum, et in Schola Cantorum, quae pridem Aephonotrophium vocabatur, Heptateucum*, volumen scilicet primos VII. sacrarum literarum libros complectens. Id etiam disertius confirmat P. Mallius [4], ubi ait [5]. *Fecit ad S. Stephanum Aephonotrophium, ubi Primicerius, et Cantores manerent*, aliisque verbis confirmat, vel a Panvinio [6] allatis. *Fecit Xenochium S.* Gregorii *juxta gradus S. Petri, et statuit ibidem Cantores cum Primicerio, qui jugiter officiaret Missam ad Altare S. Petri, indutus, Pluviali, Mitra, et virga, et staret juxta Altare, et pro beneficio haberent, sicut in privilegio ejus legitur*. Quod fortasse indicat *Presbyterium* VI. *denariorum*, quod Cencius Camerarius [7] *S. Gregorio de Curtina* deberi monuit, praeter redditus, quibus Cantorum Schola ab Innocentio IV. aucta fuit, ac oblationum partem ei concessam, ut constat ex eodem Mallio [8], et Honorii III. diplomate [9]. Ac demum res comprobatur Alpharani testimonio, qui locum ita designat [10]. *Ante Ba-*

1 ibid. §. LXVI. p. 213.

2 ibid. p. 88.

3 Guliel. Bibl. V. Turrigium Grotte Vaticane p. 189. et Macrum in Heptaticum, Baculus, et Orphanotrophium.

4 p. 43. n. 54.

5 V. Macrum in Hierolexico.

6 T. III. ms. p. 57.

7 in Ord. XII. n. 40. p. 191.

8 c. XLII. XLIII.

9 T. I. Bull. Vat. p. 105., et apud Dionysium in Vesperarum Paschalium ritu p. XXXIV.

10 ms. p. 58. sub lit. R. mm. et p. 12. lit. R.

silicae gradus est magna platea antiquitus dicta Cortina, *sive* Portica B. Petri, *in qua non longe a gradibus erat Ecclesia, et Xenodochium* Gregorii *Pontificis, in quo Cantores Basilicarii habitabant, nec non Ministri, qui ex aerario Pontificis peregrinis, et pauperibus ad Basilicam confluentibus alimoniam ministrabant.*

Porro hujusmodi Oratorium unam ex Vrbis Paroeciis fuisse probant quattuor Necrologii Basilicae Vaticanae loca. Primum enim inquit [1]. IV. *Idus Martii item obiit D. Bartholomea, condam* Hospitalaria nostra, *que reliquit nobis duas domos junctas simul, positas in* Parrochia S. Gregorii in Cortina, *unam cum signo capitis bubali, et aliam cum signo grampe Leonis. Expendatur pro anniversario suo medietas pensionis earum. Item expendatur in d. anniversario pensio domus Hospitalarie posite in monte Caprino, quam ipsa dedit Basilice pro anniversario suo.* Alterum vero habet [2]. III. *Non. Aprilis. Obiit Vir D. Stephanus de Benedictinis Concanonicus noster, qui reliquit nostre Basilicae domum positam in Porticu cum signo Leonis, in* Parrochia Ecclesiae *S. Gregorii de Platea.* Tertium haec profert [3]. IV. *Idus Iulii. Item obiit D. Bartholomea condam* Hospitalaria nostra. *Expendatur in isto anniversario suo medietas portionis domorum cum signo Capitis bovis, et branche Leonis, positarum* in Parrochia Sancti Gregorii in cortina. Quartum denique memoriae tradidit [4]. IV. *Idus Octobr. Obiit D. Bartholomea Vxor condam Nicolai Bajuli. Dictus Nicolaus donavit nostre Basilice unam domum positam in* Parrochia S. Gregorii de Cortina *cum signo Elemutie. Pro Anniversario suo expendatur pro anima d. D. Bartholomee unus florenus.*

Hanc Aedem Collegio *Servientium Armorum* Aulae Pon-

1 p. 36. 2 p. 47. 3 p. 97. 4 p. 43.

tificiae, quos memorant Cajetanus [1], et Amelius [2], a Xysto IV. traditam fuisse scimus, ut locum, quô coire possent, ac de re communi deliberare, iis assignaret; id quod Innocentius VIII. diplomate anni MCDLXXXVIII. die IV. Junii [3] ratum habuit. Ceterum Alexander VI. die I. Aprilis MCDXCV. Abati S. Sabaè, ad quem aedes spectabat, *Servientium* expulsione restituendam curavit. Sed eam denique Pius IV, ut tradunt Alpharanus [4], Severanus [5], et Ciampinius [6], solo aequavit.

Quod autem addit Turrigius [7], in cujus sententiam abiit Barth. Plazza [8], die Festo S. Marci, in *Litania majori*, *Romana* etiam dicta [9], Pontificem una cum Cardinalium Collegio ibidem quiescere consuevisse, ut pedes ablueret, Romanorum Ordinum testimoniis repugnat, qui aperte nos docent, hujusmodi caeremoniam in proxima *S. M. Virgariorum* Ecclesia peractam fuisse. Quae quidem ut clarius constent, praestat ejusdem Aedis originem, situm, caeremoniasque ibidem habitas explicare.

1 in T. II. Mus. Ital. Mabillon. p. 280.
2 Ibid. p. 476.
3 T. XXXVI. Reg. Vat. p. 17. apud Cl. Marinium de Archiatris Pontif. T. I. p. 187.
4 T. XXIX. Reg. Vat. p. 153.
5 ms. p. 12, et 58.
6 p. 49.
7 p. 189.
8 Efemeride Vaticana p. 333.
9 V. Serarium. Λιτανευτικῶν libri duo in T. II. Opusc. Thomasium. ad Fer. IV. Dominicae III. Adventus. Martene. de ant. Eccl. rit. T. III. l. IV. c. 27 Meratum. ad Gavantum in rubr. Miss. P. I. tit. II. §. VIII. Georgium Greg. Francisci. dissert. de Litaniis Lips. 1693. Mabillonium in Comm. in Ord. Rom. et in Ann. Ben. Ioh. Chrys. Trombellium. T. XXXII. Opus. Calogerà in diss. epistolari in quasdam veteres Litanias, aliosque.

CAPUT XI.

De Ecclesia S. Mariae Virgariorum.

Res haec, etsi per se ipsa levis momenti, prima fronte fortasse videri potest, tamen multa scitu non indigna lectoribus subjiciet. Prope locum, ubi nunc *Obeliscus* surgit, Ecclesia *S. Mariae Virgariorum* [1], seu *de Virgariis* exstabat, hoc scilicet nomine donata, vel a *virgis itineralibus*, aut *itinerariis*, quae prope hanc aedem, pro peregrinis venibant, ut Turrigio [2], et Macro [3] placet, vel potius, uti Martinellius [4] putavit, a *virgis*, quas *Cantores* gestabant, *divinis laudibus*, ut loquitur Mallius, *juxta D. Petri Altare celebrandis addicti*. Nam, ut ab Honorio Augustodunensi [5] scimus, Sec. XII. factitatum fuisse, *Cantores baculos manibus portant, ut quó ipsi pergunt, alios secum invitare satagant*. Qua de caussa adhuc in Ecclesiis Gallicana, et Melitensi [6], IV. Cantores, diebus sollemnioribus, pluvialibus induti, choro intersunt, baculos argenteos sustentantes, instar baculorum peregrinantium; atque in Siciliae, ac Melitae Cathedralibus exstat dignitas Canonicalis, quam a voce gallica *Chanter* vocant *Ciantar*, quaeque praefert virgam argenteam.

Nonnullos tamen fuisse docet Turrigius [7], qui hanc Ecclesiam, *S. M. de Vngaris*, perperam appellarunt. Et sane corruptum hoc vulgi vocabulum Templo assignasse

1 in diplom. Adriani anni MXCIX, et Gregorii IX. MCCXXVIII. apud Turrigium nell'historica narratione della Chiesa di S. Giacomo in Borgo. p. 8.

2 p. 548. 3 in Hierol. in *Porsicani*.

4 p. 375.

5 Gemma animae cap. ccxxvI.

6 V. Macrum in *Baculus*. Sarnelli de' Bacoli de' Cantori. T. 1. Lit. Eccl. p. 113. Johannem Lebeuf lettre sur la forme de Bâtons des Chantres. Merc. Janvier 1726. p. 17. Sur l'ancien usage des Bâtons de Confreries. ibid. Aout 1733.

7 p. 548.

comperi Pomp. Vgonium [1], cui incaute subscripserunt Janningus [2], et Bartholomaeus Plazza [3]. Ceterum hic error ex Mallio [4] fortasse manavit, qui *S. M. Vngariorum*, et *Scholam Vngariorum* ibidem exstitisse tradidit, etsi Janningus [5] alio in codice, *Virgariorum*, bis scriptum esse notaverit.

De eadem aede duo afferam loca Necrologii Vaticani, ubi ita memoratur. *Idib. Febr. Obiit Iannellus de Platea S. Petri, qui reliquit nostrae Basilicae dimidiam domum positam in supradicta Platea, in* Parrochia S. Mariae de Virgariis. *Expendatur pro Anniversario medietas pensionis dicte domus cum signo hominis cum carrafa in manu*. Itemque alibi [6]. vI. *Kal. Ian. Obiit R. P. D. Hyncho olim Episc. Holomien. de cujus bonis habuit Camera nostra florenos auri* cc, *qui conversi fuerunt in emptione domus cum signo Epi. posite in platea in parrochia* S. M. de Virgariis, *pro cujus anniversario expendantur duo floreni*. Praeter haec, audi, quid de eodem loco scriptum reliquit Panvinius, cujus haec sunt verba [7]. *Sub gradibus vero Symmachus in atrio in medio loci, qui Cortina dicebatur, in platea S. Petri, alium Cantharum foris in campo cum concha porphyretica ante Ecclesiam* S. M. Virgariorum *posuit, cujus usus esset in ablutione unctionis chrismatis feria* II. *post Pascha, et ceteris vero diebus publico usui esset, et hominum commodo. In quo etiam, more veteri, Schola* Virgariorum *praeparabat lectum in majori Letania Rom. Pontifici venienti ad S. Petrum, in quo paullulum de via fessus quiescebat*.

Sed lege, quaeso, quid de hoc ritu disserat Cencius

1 p. 97.
2 T. vI. Junii p. 95.
3 in Eph. Vat. p. 232.
4 T. vI. Iunii p. 50.
5 ibid. p. 52.
6 p. 185.
7 T. III. ms. p. 16. V. Macrum in Schola Virgariorum.

Camerarius, qui haec habet [1]. *Incedit usque ad locum, qui dicitur Cortina, et quiescit lecto ibi a Schola Virgarum praedicto modo aptato*; minime vero a *Schola Vngarorum*, ut Rasponio excidit. Qua de re ipsi *Virgarii*, ut idem Cencius [2] adnotavit, debebant *habere pro lecto* x. *Sol. proves*. His concinunt, ut mittam *Leonis* IX. diploma [3], quae de eadem sollemni supplicatione, die S. Marci haberi solita scripserat Benedictus in hunc modum [4]. *Venientes ad S. Laurentium, in porticu majori, ubi incipit simplicem litaniam usque ad Lectum cantari ante S. M. in Virgari*, in fine *Cortinae*; idest areae, seu plateae Vaticanae, cujus laxandae caussa, aedes *Pii* IV. jussu dejecta fuit.

CAPVT XII.

De S. Gregorio Armenorum.

Priusquam ex Area Vaticana discedamus, restat, ut aliquid etiam de altero nomine *Oratorii S. Gregorii de Cortina* disseratur. Alio enim vocabulo *Sanctus Gregorius Armenorum*, ut Grimaldus [5] animadvertit, vulgo appellabatur. Id autem contigisse tradit Martinellius [6], propter *Armenos* in proximo degentes. Quum enim Xenodochium Ecclesiae adhaereret, ubi degebant *Paracellararii*, qui pauperibus, et peregrinis illuc confluentibus, teste Petro Mallio [7], quem Alpharanum sequutum esse vidimus [8], ex Pontificis aerario stipem, et congiarium diribebant, ibi etiam *Armenos*, qui Pontificum liberalitate sustentabantur, suam habuisse sedem, putandum est. Qua de re huic parti *Burgi S. Petri*, quandoque no-

1 T. II. Mus. It. Ord. XII. p. 204.
2 ib. c. XL. p. 207. 3 T. I. Bull. Vat. p. 47.
4 T. II. Mus. It. p. 147.
5 in lib. Desc. Can. Bas. Vat. c. I.
6 Rom. ex ethn. sacr. p. 360, et 376.
7 c. IV. 8 p. 97.

men inhaesit *Contrata de l'Armini in Burgo S. Petri*, uti constat ex diplomate Innocentii VII.[1], ac in indice scripturarum Tabularii Bas. Vaticanae[2], *vicum Armenorum* dici consuevisse notant CC. editores.

Id etiam nominis exhibet Necrologium Vaticanum. Ibi enim legimus[3]. xiI. *Kalen. Maij. Item obiit Magister Nicolaus Concanicus noster, qui reliquit super pensione domus sue, que stat juxta viam*, qua itur ad Armenos, *quam dimisit Basilice nostre pro anniversario suo III. Libr. provis. usualis monete*. Atque alibi[4]. iI. *Non. Maii. Dedicatio Altaris* S. Bonifacii, *quod est in navi Basilicae Principis Apostolor. In isto festo faciendo reliquit Presbyter Pascasius Beneficiatus hujus Basilice in primis flor.* xx. *Item Sol.* xxx. *super pensione domus sue* juxta Hermenos. Ibidem aream eodem nomine donatam exstitisse probat alter Necrologii locus, qui est hujusmodi[5]. viiI. *Idus Iulii. Hac die D. Rita filia olim per Ioh. de Regione Pontis donavit nostre Basilice superficium unius sue domus posite in* platea Armenorum *in fundo Basilice cum signo baliste etc.*

Verum ex area Vaticana, ubi hactenus immorati sumus, rursus in Basilicam nos recipiamus. Porro quum, ni mihi nimium fortasse blandior, diserte probatum sit, *Gregorii* exuvias, neque in navi maxime meridionali n. 85. notata, multoque minus in sacris aedibus Gregorianis sub literis cc, et mm a nobis descriptis, a *Gregorio* IV. fuisse depositas, reliquum est, ut reconditae revera fuerint in altera Cella, ubi priusquam hoc Oratorium a *Gregorio* IV. excitaretur, *Secretarium antiquissimum* exstitisse demonstravimus. Itaque ad hoc evincendum in sequenti capite progrediamur.

1 T. iI. Bull. Vat. p. 65. 2 Indic. I. p. 30. 3 p. 55. 4 p. 63. 5 95.

CAPVT XIII.

De situ, quô vere Gregorii M. exuviae a Gregorio IV. *translatae fuerunt.*

Quod supra[1] polliciti sumus, in nobisque recepimus, quum Joh. Diaconi, et Anastasii verba protulimus, id modo relligiose praestandum est. Itaque cum Cl. Janningo, qui tamquam signum, ad hanc rem nobis sustulit, statuimus in loco dd., ubi prius exstiterat *Secretarium antiquissimum*, *Oratorium Gregorianum* successisse, eôque sacras *Gregorii* M. exuvias a *Gregorio* IV. fuisse translatas.

Ac primo Anastasius Cellam, de qua nunc sermo est, *infra* Ecclesiam S. Petri fuisse constructam tradit, uti supra[2] jam animadvertimus. Quod quidem, etsi etiam posset intelligi, de *Aedibus Gregorianis*, *de Palatio*, ac de *Cortina* nuncupatis, certe accipiendum minime est de *Cella* navis Basilicae meridionalis, a *Pio* II. erecta, quum *intra* Ecclesiam sitam fuisse, satis abunde jam demonstravimus.

Accedit, quod tam Anastasius, quam Joh. Diaconus in *Cella Gregoriana Gregorii* IV, apsidem fuisse testantur. Hanc vero in ichnographia ipsismet oculis usurpare licet in sola Cella dd. *infra*, seu quod idem est, *extra* Basilicam.

Praeterea idem Anastasius nos docet, praeter Altare, sub quo *S. Gregorii* Papae Corpus quiescebat, *in eodem Oratorio SS. Corpora BB. MM. Sebastiani, et Gorgonii, ac Tiburtii, ex Coemeteriis, in quibus ante jacebant, perducta, et unumquodque eorum separatis Altaribus collocata* fuisse.

1 p. 689, et 690. 2 p. 690.

Quod ne ipsum quidem accipi potest de aliis *Aedibus Gregorianis* . Quî enim deponi potuissent SS. MM. exuviae sub *singulis* altaribus , ubi nonnisi *unum* Altare fuisse constat ? Id itaque de hoc uno Oratorio dumtaxat intelligendum est , quod ex ipsa etiam ichnographia aperte patet , ex qua licet discere , *septem* ibi *recessus* fuisse , qui non solum memoratis *quattuor* Altaribus , sed aliis praeterea locum praebere potuerunt .

Et sane , Severanus [1] totidem in eo recessus enumerat ; nimirum unum pro apside , atque Ara principe , tres a dextero latere , cum suis Altaribus , totidemque a sinistro , ea tantum varietate , ut ex hac parte , Altaris vice , janua viseretur , ex qua in Porticum aditus patebat .

§. I.

Altarium , et Monumentorum Sepulcralium in Oratorio a Gregorio IV. *exstructo existentium descriptio* .

Etsi nullam Severanus , aliique de Altarium nominibus in hoc Oratorio exstantium , mentionem fecerint , ea tamen licet agnoscere ex Alpharani ichnographica descriptione , quam Paullus de Angelis , et Bonannius [2] sequuti sunt . Itaque , Alpharano duce , singulas Oratorii partes sedulo inspiciamus . Ita vero exorditur [3]. *Hoc* Secretarium , *hodie* B. Mariae de febre *imperite appellatur , sed ob id , quia Deiparae Imago devotissima dicta* de febribus , *eo quod Christi fideles enixe se Virgini commendantes a febre quotidie liberarentur , quae erat in illo Templo , quod nunc habetur pro* Secretario , *huc translata fuerit , atque in abside Sacelli principalis* [4] *hujus* Secretarii *ad Occi-*

1 in ichn. p. 65. 2 c. vII. p. 29. 3 ms. p. 52. 4 n. 142.

dentem locata fuerit. Atque hoc eodem loco Benedicti I.[1] supra a nobis descriptum sepulcrum, antiquitus exstitisse conjecit. Pergit vero ad reliqua, hoc modo. *Sex etiam alia Sacella in hoc* Secretario *sunt, tria ad meridiem, et tria ad Aquilonem, a quibus etiam totidem Altaria locata fuisse credimus. Et in primis a parte dextera, ad meridiem juxta Sacellum majus praef. B. M. fuit translatum Altare*[2] S. Joh. Baptistae *ex Ecclesiae ruinis, ut supra expressimus, dotatum de quatuor Cappellanis a Cardinali Vrsinorum. In secundo loco est Altare*[3] S. Sebastiani *antiquissimum, a Christophoro de Iacobatiis Cardinali hujus Basilicae Canonico restitutum, et optime dotatum,* (uti etiam patet ex Alexandri vI. diplomate apud Turrigium[4], et Bull. Vat. editores[5], *ante quod fuit sepultus* Franciscus Feliceus *nobilissimus ex Civitate Hieracensi oriundus, Episcop. ejusdem Civitatis, nec non Cappellae Cantorum Paulli* iiI, *Iulii* iiI, *et Paulli* iv. *Summorum Pontificum Decanus dignissimus. In tertio vero est Altare*[6] *S. N. ante quod fuit sepultus* Sanctes de Pazzillis *hujus Basilicae Beneficiatus, et juxta eum Ioh. Baptista Camerti, Divi Petri Eques, Palatinusque Comes; et Paulli* iiI. *Pont. Max. Domesticus, sed etiam juxta praedictum Altare in liminaribus ostii, fuit sepultus* Guido Vainus *Imolensis, Iulii* iI, *Leonis* x, *et Paulli* iiI. *equitum ad custodiam destinatorum Praefectus, Karolique* v, *in expeditione adversus Turcas, equitum etiam dignissimus ductor.*

Sed priusquam ulterius progrediamur, heic adnotandum est, praeter illustres Viros, quos Alpharanus sub hoc Altari quievisse narrat, in ejusdem tabula ichnographica, sepulcrum *nobilis de Perbenedictis* nominari, quod

1 p. 633. 2 n.143. 3 n.144. 4 p.434. 5 T.1I.p.167. 6 n.145.

illud idem est *Ioh. Baptistae Camertis*. Hujus epitaphium adhuc superest, aeque ac altera *Sancti de Pazillis*, et *Guidonis Vaini*, quae heic subjicimus. Nam, quod *Francisco Feliceo* fuit inscriptum, desideratur [1].

Ellogium sepulcrale *Sancti de Pazillis* est hujusmodi [2].

D O M
ARMA . THOLO . EMERITVS . FIGIT . VITTRICIA . MILES
QVOD . TITVLI . ET . FIDEI . SINT . MONVMENTA . SVAE
BIS . SEX . LVSTRA . DEO . FAMVLATVS . CLAVIGER . OSSA
CONDIDIT . HIC . SANCTVS . FESSA . DICATA . TIBI

SANCTVS . ROMANVS . PATRIA . PAZILLVS . SOBOLE
PER . ANNOS LX. IN . PRINCIPIS . APOSTOLORVM
BASILICA . SACRIS . OPERATVS . VIVENS . SIBI . HOC
(sic)
SEPVCHRVM . POSVIT . QVI . V. AN.

1 V. il Catalogo de' nomi, cognomi, e patria dei Cantori Pontificj, nelle osservazioni per ben regolare il Coro della Cappella Pontificia di Andrea Adami. Roma 1711. 4. p. 160.

2 *In Necrologio haec habentur*. Prid. Non. Oct. In nomine Domini anno Domini millesimo qaingentesimo undecimo prid. nonas Octobr. Pontificatus SS. in Christo Patris, et Dñi N. Dñi Julii, divina providentia Pape secundi. Isto die Ven. Dñus *Sanctus de Pazillis*, Civis Romanus, Beneficiatus noster, qui ob sui maxime devotionis, quam habuit, et habet in ista Ven. Bas. Principis Apostolor. de Vrbe, in qua per annos sexaginta, et ultra fideliter deservivit in divinis, inter vivos donavit eid. Basilice ducentos ducatos, cum hoc pacto, quod Capitulum predictis Beneficiatis, et Clericis teneantur annuatim, ab anno quolibet in dicto die celebrare, seu celebrari facere anniversarium pro anima ipsius Dñi Sanctis, in quo per ipsum Capitulum expendant inter dictos Canonicos Beneficiatos, et Clericos dictae Bas. ducatos quatuor pro anima d. Dñi *Sanctis*, prout dicitur apparere manu Andree de Carossis publici Notarii Romani. Rogate ergo pro anima d. D. Sanctis, et suor. Deum Omnipotentem, et omnes Sanctos, ut die Iudicii eligant in sortem Sanctor. Dei. *Praeterea apud Grimaldum in lib. Descend.* fol. 129. *ante Epitaphium legitur*. *D. Sanctes* Pazzillus Romanus anno 1479. accepit possessionem Beneficiatus, dimisso Clericatu dictae Basilicae, quem possederat ab anno 1458. annis 64. in Clericatu, et Beneficiatu eidem Basilicae servivit. Suae servitutis annis 60. jam exactis, in Aedicula S. M. de Febribus juxta Basilicam, hoc sibi Epitaphium posuit. *Hujusmodi Epitaphii meminit etiam Laurentius Schraderus Saxon in Monum. It. lib.* 11. et *apud Andream Schettum*

Alterum *Ioh. Perbenedicti* haec praeseferebat.

D. O. M.
IOANNI BAPTISTÆ ꝑ BENEDICTO
CAMERTI EQVITI D. PETRI COMITI
PALATINO PAVLI III. PON. MAX. DOMESTICO
QVI OBIT AN. SAL. HVM. M. DLXVI. VIII.
IDVS APR. ÆTATIS SVÆ LXVII. M. V. D. I.
CAROLVS EIVSQ. NEPOTES FRI ET PATRVO
CARISS. POSS. 1

in Itiner. Ital. p. 326, *ubi Aedes Deiparae in Vrbe dicatas recensens*, *Templum rotundum* S. M. Febrifugiae *pro* Oratorio Gregoriano *accepit*. *Inquit enim*. S. M. de Febribus, olim Martis in Vaticano, Heic Statua Michaelis Angeli Bonaroti ad S. Petrum, cum hoc Sancti Pazilli; qui annos LX. in Principis Apostolorum Basilica sacris est operatus. *Atque heic postremum Epitaphii distichon subjecit, priori omissa*. *Verum praecipue memoranda sunt, quae de hoc epitaphio tradidit Turrigius* p. 433, *qui ubi refert alteram Ioh. Bapt. Perbenedicti Inscriptionem, haec habet*. Questa famiglia avea in S. Pietro la sua sepultura, come scrive Tib. Alfarano. Dietro a questa lapida è intagliato l' Epitaffio di Santi Pazillo Romano, il quale servì in S. Pietro sessant'anni; hora non si può più leggere, ma avendolo io copiato, quì lo pongo. *Id autem in aliis etiam marmoribus frequenter occurrit, opistographas inscriptiones praeseferentibus*. *Ceterum nemo est, qui nesciat, frequentius marmora eversari, e sepulcris Gentilium a Christianis avulsa, suisque aptata, nova inscriptione, ritu Christiano, in aversa parte apposita*.

1 *Alpharanus de eodem haec profert*. Di rincontro a questa d. Cappella nell' altra verso mezzodì, dov'è il sepolcro de M. Santo di Casa Pazilli, Beneficiate di S. Pietro, fu posta quest'altra Sepoltura. *Eamdem Inscriptionem tab. LXIII. num. 2. inter Sacrarum Cryptarum Vat. Bas. monumenta, Phil. Dionysius praeclare illustravit hoc modo p.* 564. Ioh. Bapt. Perbenedicto monumentum positum fuit, ac olim in veteris Vatic. Bas. exstabat *Secretario*, ubi tumulus erat proprius familiae de Perbenedictis, ut auctor est Alpharanus num. 145. Io. Bapt. titulos prosequitur Epitaphium, quod tamen Turrigius Crypt. Vat. pag. 433. haud solertissime descripsit. Prout lapidi incisum legitur, in hac tabula damus. In penultimo ejus versu nota compendiaria FRI vox *Fratri* designatur. *Hujusmodi inscriptio, in cujus aversa parte Sancti de Pazillis Epitaphium, uti vidimus, insculptum erat, in Cryptis Vatic. servatur*.

Tertium denique *Guidonis Vaini* [1] in hunc modum loquebatur

STRENVO VIRO GVIDONI VAYNO
VRBE IMOLA PROVINCIAE FLAMINIAE
NOBILI GENERE ORTO
EQVITVM AD CVSTODIAM DESTINATORVM
IVLII II. LEONIS X. PAVLI III.
SVMMORVM PONTIFICVM PRAEFECTO
ET CAROLI V. CAESARIS
IN EXPEDITIONE ADVERSVS TVRCAS
ANNO M. D. XXX. SVSCEPTA .
DVCENTOR. EQVITVM DVCTORI
QVI VIX. AN. LXVII.
MAGNIFICVS ET GENEROSVS EQVES
S. IACOBI DE SPATHA
DOMINVS IACOBVS BRVSCVS AMICVS FIDISS.
BENEMERENTI EX TESTAM. POS.

Jam vero cum Alpharano [1] *ad reliqua tria alia Altaria , et Sacella , quae a sinistra parte ad Aquilonem sunt , transeamus . Et primo ad Altare Sacelli* [2] *, quod est contra Occidentem juxta dictum Sacellum principale , fuit etiam nostris temporibus translata altera Deiparae imago , cum SS. Apostolorum Petri , et Paulli , tunc inde antiquissimis imaginibus , cum tota muri spissitudine , quae erant inter columnas Porticalium in illo loco , in quo supra* [3] *retulimus* , Gregorium *Magnum per aliquod tempus jacuisse .*

Huic imagini idem B. M. a *febribus* nomen propter ejus propinquitatem , interdiu adhaesit . Ac propterea nos , ubi de ceteris imaginibus istiusmodi titulo insignitis disserimus , ad ejus illustrationem nonnulla op-

1 Ex Alpharano , et Grimaldo in lib. Instrumentorum . 2 ms. p. 52. 3 num. 146. 4 mss. p. 50.

portune proferemus . Nunc satis sit , ex eodem Alpharano ediscere [1] , quod *ante hoc Altare , et Sacellum fuere sepulti* Jacobus , et Mutius de Fabiis *Romani* , *hujus sacratiss. Bas. Canonici* , et Joh. Bapt. Talliaferrus *Parmensis* , *Paulli* III. *P. M. familiaris carissimus* .

Fabiorum Inscriptiones sunt hujusmodi .

IACOBO FABIO
BASILICAE VATICANAE CANONICO PIENTISSIMO
AC VIRO FRVGI
MVTIVS FABIVS PATRVO B. M. POSVIT
VIXIT ANNOS LXXIII.
OBIIT VIII. DIE FEBRVARII MDLI. [2]

MVTIO FABIO
CANONICO VATICANO VIRO INTEGERRIMO
TARQVINIA FABIA SOROR MOESTISSIMA POSVIT
VIXIT ANNOS LXXVIII. DIES XXVII.
OBIIT MDLXXII. XIII. DECEMBRIS. [3]

Haec autem Alpharanus subdit de Baptista Talliafero . *Nel Secretario di S. Pietro , adesso chiamato S. Maria della Febre , appresso la Cappella della Madonna trasportata*

1 ms. p. 53.

2 *apud Alpharanum, et Grimaldum in lib. Instr., et in Descend. Canon. fol.* 298. *ubi haec habentur* . R. D. Jacobus de Fabiis die prima Januarii 1535. accepit possessionem Canonicatus vacan. per cessionem suprad. Iacobi de Sancta Cruce. D. Jacobus de Fabiis fuit Beneficiatus , ut in hoc libro fol. 146 , *ubi scripsit* : D.Iacob. de Fabiis de mense Augusti 1502. accepit possessionem Beneficiatus vacan. per cessionem Petri Pauli Nigri Capparellae.

3 *apud Alpharanum , et Grimaldum in lib. Desc. Canon. fol.* 298. In Aedicula S. Mariae de Febribus e regione , ut in hoc lib. fol. 11, *ubi inquit* . R. D. Mutius de Fabiis die 25. Octobris 1545. accepit possessionem Canonicatus vacantis per cessionem Rmi Cardinalis Crispi . Obiit Mutius 13. Decembris 1572. Vide Epitaphium .

in tempo di Gregorio XIII, *son sepolchri con questa Iscrizione.*

D. O. M. S.
BAPTISTAE . TALLIAFERRO . PARMEN
VIRO . AEQVE . PROBO . AC . NOBILI
QVI . AB . INEVNTE . AETATE . PATRIS . SVI
EXEMPLVM . SEQVVTVS
VSQVE . AD . EXTREMVM . VITAE . TEMPVS
SVMMA . FIDE . AC . SEDVLITATE
OFFICIA . SVA . OMNIA . PAVLO II. PONT. MAX.
PRAESTITIT . TOTIQVE . EIVS . FAMILIAE
CARISSIMVS . FVIT
M. ANTONIVS . TALLIAFERRVS
FRATRI . O. M.
MVLTIS . CVM . LACRIMIS . POS.
VIX. AN. XL. OBIIT . A . CHRIST. NAT. M. D. XLVIII.
IV. NON. NOVEMBR.

Praeterea pone *Talliaferrum*, sepultum fuisse *Severinum de Magistris* constat ex hisce Necrologii verbis [1]. *A dì* 22. *di Maggio* 1602. *l'Illustre Sig.* Severino de Magistris, *Dottor di legge, Secretario dell'Illmo, et Rmo Sig. Card. Pallotta, detto di Cosenza, Arciprete di S. Pietro, Nepote di sua Signoria Illma, di anni* 32. *morto nel Palazzo Archipresbiterale, et sepolto con molto honore nella* Madonna della Febre, *vicino il Portico, in sepultura separata, vicino a quella del* Tagliaferro.

Sed hanc cellam, *Altare Iohannis Guidetti* quoque nuncupatam fuisse tradit Turrigius [2], quia vir quidam hujusce nominis, inhumatus ibidem erat, cujus titulus sepulcralis, ad Aedem SS. Michaelis, et Magni deinde translatus fuit, ubi adhuc legitur parieti affixus, in hunc modum.

1 pag. 104. 2 pag. 33.

D. O. M.
IOANNI GVIDETTO
HVIVS BASILICE
CLERICO BENEFIT°
GREGORII XIII. CA
PELLANO VIRO PR
OBO PRINCIP. CAR°
MATHEVS GVIDET^a
FRA . BENEMERIT° MAE
STISS.° P. C.
VIXIT ANN. LX. OB
IIT PRI DECEMBRI
MDLXXXXII [1]

1 *Accipe, quae de eodem memoriae tradidit Grimaldus in lib. Descend.* D.Ioh. Guidettus Bononiensis, Gregorii XIII. Cappellanus, (*minime vero* Saccellarius, *ut excidit Possevino, in Apparatus Sacri T.* 1I.*p.* 594.) die 27. Novembris 1575. accepit possessionem Clericatus vacantis per obitum D. Francisci Tosti. Hic Ioannes Directorium Chori, et Cantum Passionis, aliaque in cantu firmo, secundum veras Chori librorum notas edidit. *Sepulcri positus in Necrologio ita indicatur.* Il Reverendo M. Gio. Guidetti fu sepolto alla Madonna della febbre, presso la ferrata, a mano dritta, li 2. Decembre 1592. *Alidosius, et Orlandus* nelle Notiz. degli Scritt. Bolognesi p. 145. *duos Ioh. Guidettos, alterum Medicinae Doctorem, ac vita functum anno* 1424, *et hunc sacris addictum, pro uno acceperunt. Huic tamen adscribendum est* Directorium Chori ad usum Bas. Vat. et omnium Ecclesiarum, tam Cathedralium, quam Collegiatarum. Romae apud Rob. Gravium Parisiensem 1582, et ibid. apud Franc. Continum 1589, et 1654., *ac rursus* additionibus Franc. Polchiari, et Ioh. Franc. Massani, *ac demum* opera Fr. Gabr. Ant. de Roma Ord. Minor. de Observ. Aracoelitani Chori Moderatoris. Romae 1730. *Alterum opus a Grimaldo memoratum ita inscripsit.* Verba Evangelistae. Cantus Ecclesiasticus Passionis D. N. I. C. secondum Matthaeum, Marcum, Lucam, et Ioannem, iuxta ritum Capellae S. D. N. Papae, et Sacros. Bas. Vat. Romae Alex. Gardanus 1586. fol. *Atque haec perperam Medico Guidetto tribuunt Alidosius, et Orlandus, ut recte adnotarunt CC. editores Catal. Bibl. Casanat. atque abhinc biennium, praestatissimus Comes Ioh. Elephantutius* nelle not. degli Scrittori Bolognesi T. IV. pag. 394, *qui tamen hunc Scriptorem* Iohan. Guidotti *appellat, neque ullam tituli sepulcralis mentionem facit.*

Sequitur et tertium, pergit Alpharanus [1], *hujus* Sacrarii *sacellum, in cujus Altari* [2] *Statua pulcherrima B. M. V. e marmore pario elegantissimo, filium mortuum amplexantis, a Michaele Bonareto Florentino sculpta, Ioh. Cardinalis Sancti Dionysii Regis Francorum Oratoris impensa, per aliquod tempus stetit*. Hic Alpharani locus, incaute a Sindonio [3] accipitur, tamquam si ad *Sacrarium* nuper eversum pertineret, etsi manifesto de *Sacrarii antiquissimi*, in *Cellam Gregorianam* conversi descriptione, sit accipiendus. Verum heic eumdem Alpharanum, qui Ciampinium in errorem induxit, a Panvinio deceptum esse comperi, qui, ut infra observabimus, hoc idem Simulacrum, quod ipse in *Templo rotundo B. M. Febrium* situm fuisse [4] profitetur, in hac *Cella Gregoriana*, ubi eadem *B. M. Febrium* imago aliquamdiu stetit, parum sibi constans, fuisse scripsit. Hoc enim loco, cum Paullo de Angelis, et Bonannio, imo vero cum ipsa Alpharani tabula ichnographica, *Altare anonymum* tantummodo agnoscendum est, *ante quod*, uti docet idem Alpharanus [5], *fuit sepultus Ioh. Baptista de Canalibus Canonicus, et Petrus Siliprandus Reginen. Diaecesis, Pii* V, *et Gregorii* XIII. *Sum. Pont. Florerius*, quorum sepulcrales inscriptiones nobis Alpharanus servavit. Ait enim. *Nella Cappella, dove era la Vergine Maria de Michel Angelo Bonaroto, un sepolcro quasi tutto consumato*.

JO. BAPTISTÆ DE CANALIBVS

CANONICO

1 ms. p. 52.
2 num. 148.
3 p. 108.
4 T. III. ms. p. 30.
5 ms. p. 52.

Item un altro sepolcro con questo titulo

PETRO DE SILIPRANDIS
DE LVCERIA . DIOC. REGIEN
PII. V. ET GREGORII . XIII. PONT. MAX.
FLORERIO . VIRO . INTEGERRIMO
PIINVS ET IOANNES EX FRATRIBVS
NEPOTES ET EX TESTAMENTO
HEREDES . PATRVO . M. P. C.
QVI . VIXIT ANNOS LXV.
OBIIT XVII. MARTII . M. D. LXXIII.

Sed Alpharanum cetera docentem audiamus [1]. *In medio vero, in penetralibus hujus Secretarii, multa Christianorum, et egregiorum virorum corpora diversis temporibus humata dormiunt in Domino. Ante portam hujus* Secretarii, *a facie Orientis est d. Secretarii vestibulum* [2], *in quo stat absidula cum Altari, ante quod fuerunt sepulti multi summi Pontifices. Sed, ubi erat absidula, facta fuit janua contra meridiem, per quam descenditur ad Ecclesiam* [3] *S. Salvatoris de Torrione, cum Coemeterio, ad sepulturam omnium Vltramontanorum a P. Leone* IV. *Bas. tradita, vulgo* Campus Sanctus *nuncupatus, in quo sepeliuntur etiam Itali, et omnium nationum peregrini.*

Ac quandoquidem de Basilicae *januis* incidit sermo, placet heic insignem ejusdem Alpharani locum afferre, qui ad multarum rerum deinde explanandarum intelligentiam erit opportunissimus. Hic autem est hujusmodi [4]. *Sed et ipsa Basilica antiquitus multas januas, sive portas habebat. Nam in parietibus ad Orientem habuit portas quinque. In mediana navi portas tres aequalis altitudinis, singulae palmorum vigintinovem, et aequalis latitudinis singulae*

1 ms. p. 54. 2 litt. ee 3 litt. ff. 4 ms. p. 8.

palmorum tredecim. In duabus vero anterioribus minoribus navibus, ex utroque latere medianae navi proximis, portas duas aequalis altitudinis, singulae palmorum viginti octo, et aequalis latitudinis, singulae palmorum quatuordecim. Porta vero, quae d. Ecclesia in sinistra Bas. parte adita in posteriore navi sinistra ad Aquilonem, quae dicitur vultus Sancti pro anno Iubilaei, est altitudinis palmorum sexdecim, latitudinis vero palmorum decem. Sed et in parietibus a dextro Basilicae latere ad meridiem portas quinque, et totidem a sinistro, nec altitudinis, nec latitudinis aequalis, per quas postea ad quasdam Ecclesias, sive Oratoria circa Basilicam adaptati fuerunt aditus. In parietibus autem in transversa Basilicae parte ad Occidentem portas duas habuit, ad Boream portam unam, et ad meridiem portam unam aequalis altitudinis, singulae decem palmorum, et octo, et aequalis altitudinis singulae decem palmorum. Hinc itaque colligere licet, aditum procul dubio fuisse, ex quo recta in Basilicam Vaticanam, et vicissim ex ipsa Basilica in *Oratorium Gregorianum*, facilis, commodusque pateret accessus.

Sed, ut ad Altarium descriptionem redeamus, haec eadem, multo licet strictior, a Janningo [1] refertur, *sectione* IV, qua percurrit *Oratoria Basilicae contigua meridiem versus*, ubi tamen Severano, et Bonannio pepercit, qui cum Paullo de Angelis, et Alpharano in eumdem errorem inciderunt, dum de hisce Altaribus ita loquuntur, quasi ad *Secretarium* pertinuissent, quum certo constet, haec tantum in *Oratorio Gregoriano*, super *Secretarii antiquissimi* ruinas a *Gregorio* IV. aedificato deinceps erecta, atque iccirco huic dumtaxat esse referenda.

Hoc autem ipse Altarium numerus monere facillime

1 T. vI. Iunii p. 51.

potuisset. Dum enim hoc loco *Secretarium antiquissimum* obtinuit, priusquam *Oratorium Gregorianum* exaedificaretur, nondum in usu erat, plura in eodem Templo Altaria construere. *Vnicum* quippe *cuique* Ecclesiae, uti recte adnotavit doctissimus Mabillonius [1], primis Christianae Reip. temporibus erat *Altare*; tum quia *unus* Sacerdos *uni* Ecclesiae praeficiebatur; tum quia vel in ipsis Monasteriis, pauci erant Sacerdotes, ac nondum ulla coaluerant Sacerdotum Collegia.

Et sane in hanc rem insignis est locus ille Ignatii Martyris, ab Enrico Edmundo Presbytero Anglicano egregie vindicatus in *dissertatione de jure Episcopatus*, ubi in epistola [2] ad Philadelphenos inquit. *Vna est caro D. N. I. C, et unus sanguis, unus panis, qui omnibus fractus est*, unum Altare, *unus Episcopus*. Quocirca Tyrius Orator in *Panegyrico Encaeniorum* Templi a Paullino Episcopo constructi apud Eusebium [3], *augustum, et magnum, et unigenitum Altare* nuncupavit. Qui quidem veterum Christianorum usus [4] a Graecis, Armenis, Abyssinis, et Moscovitis adhuc retinetur, qui unum dumtaxat Altare in singulis habent Ecclesiis, ut plures testantur [5], et contra Baronii opinionem demonstrant Janningus [6], Sarnellius [7], ac praesertim Robertus Sala [8].

1 in I. Praef. Sec. III. ad Acta SS. Ben. p. 132.
2 in Patribus Apost. Cotelerii T. II. p. 31.
3 lib. X. Hist. c. IV.
4 V. Optatum Milevitanum. l. I. contra Parmen. num. XIX. Cyprianum. epist. IV. Athanasium. T. I. epist. ad Solitar. p. 656. Greg. Nazianz. orat. XI. Chrysostomum Homil. XVIII. in II. Corynth. VIII. p. 873. Cyprianum. l. II. ep. I. 30. Hieronymum Comm. in Amos lib. I. c. VIII. T. VI. p 84. Synesium. Socratem. Theodoretum l. V. c. XXII. p. 250. Binghamum T. III. l. VIII. e. VI. §. XVI. Nonnisi unum Altare olim in una aliqua Eccl. p. 229.
5 Goar. in Euchologio pag. 26. Sigism. Herbestein in Commentar. rer. Moscovit. p. 21. Franc. Alvarez c. III. Hist. Aethiop.
6 de Bas. S. Petri in Vaticano, eiusque Abside. in T. VI. Iunii p. 132.
7 In Basilieographia p. 99. et 101.
8 in adnot. ad lib. I. rer. Lit. Card. Bonae cap. XIV.

Verum Christifidelium numero latius propagato, crevit etiam numerus Templorum, et Ministrorum. Quocirca mysteria sacra frequentius peracta, pluresque arae in eodem Templo constructae; nisi potius cum Baronio [1] opinari velimus, multiplicata fuisse Altaria ob plurima in singulis Basilicis erecta Martyrum sepulcra, quorum singulis singula in minoribus sacrarum aedium cellis erigebant Altaria, ut suus cuique honos seorsim haberetur. Postquam enim Valentinianus tumultum a Justina Matre sua, Arrianis favente, concitatum sedavit, narrat Ambrosius [2], in communi illa animorum laetitia *milites ipsos irruentes in Altaria, osculis significasse pacis indicia*. Quae quidem de Altaribus per circuitum cellae Basilicae Portianae collocatis intelligenda esse, una cum Basnagio [3], Cabassutius [4] putavit. Verum Franciscus Berlendus [5] sumenda potius esse censet pro mensis argenteis, quae circa Altare Sacrificii erant dispositae, ut Bencinius [6] de vII. Altaribus ex argento a Constantino Bas. Lateranensi dono datis sentiendum esse pronuntiavit.

Ceterum, tum in Orientali, tum in Occidentali Ecclesia Altarium numerum Sec. vI. auctum fuisse produnt vitae S. Theodosii Caenobiarchae [7] juxta Hierosol, et S. Sabini [8]. Praeterea Gregorius Turonensis [9] Burdigalae in Basilica S. Petri, duplex, atque alibi trinum Altare exstitisse tradidit. Ipsius vero Gregorii M. [10] aetate plura

1 ad ann. LVII.
2 in ep. xxxIII. ad Marcellinam Sororem.
3 ad ann. ccxxvI.
4 in T. iI. de Disc. Pop. Dei Fleurii p. 219.
5 de Oblationibus p. 231.
6 in Tom. iI. Anast. ed. Blanch. in vita S. Silvestri p. 310.
7 apud Surium d. 11. Iun. p. 162. T. I. Ian. Boll. c. vI. n. iiI. p. 690, e nelle Vite di xvII. Confessori di Cristo, tradotte da Gio. Pietro Maffei. Roma 1601. 4. p. 196.
8 T. I. Febr. Bolland. n. 27. p. 314.
9 lib. 1. de gloria MM. cap. xxxIII. et lib. v. c. XLIX.
10 lib. v. epist. I. ad Palladium Episc. Santonensem.

jam Altaria intra ejusdem Templi ambitum exstruebantur, quum idem sacrae aedis mentionem faciat, quae xiiI. Altaribus erat instructa.

Quod multo magis in usu fuit Sec. vII, quemadmodum, ut alia praeteream exempla a Mabillonio [1] allata, nos docet Arulfus Gallus Antistes, qui tunc temporis ad loca sacra peragranda sese contulit, ac in Templo Sepulcri Dominici quinque Altaria, ac quattuor in Aede Mariae in Valle Josaphat, se vidisse testatur.

Quid vero dicam de Seculo viiI, quo in Basilica S. Paulli, via Ostiensi, *quinque* Altaria fuisse vidimus, ubi Gregorius iiI. sex quotidie sacra perpetuo fieri mandavit suo diplomate superius allato, cum quo confer Typicum Irenae Ducae Imperatricis [2], quae singulis diebus in divina Liturgia vII. panes offerri praecepit? Haec a Sergio P. jampridem instaurata fuisse dicerem, quum Anastasius narret [3]. *Hic tectum, et cubicula universa in circuitu Basilicae B. Apostoli Paulli studiosius renovavit, ac reparavit*. Cubicula enim Templorum cellas antiquitus nuncupatas esse, praeter alios Scriptores [4], demonstravit Henricus Broemelius [5]. Verum, quum in iisdem cubiculis, quae Agnellus [6] vocat *Monasteria*, quaeque [7] *intra Templorum ascellas eleganti opere constructas*, alas nimirum, aut porticus [8], exstructa erant, nunquam Altaria

1 In Praefat. ad Acta SS. Ord. S. Ben. p. 57. In lib. I. de Lit. Gallic. c. viiI, et in Mus. Ital.

2 cap. xxxiv. in Tom. I. Analect. Graec. Mabill.

3 in vita Marcellini, et Xysti iiI.

4 S. Paullinus in epist. xiI. ad Severum. S. Nilus in descr. Templi ab Olympiodoro Praefecto exstructi. Baron. ad an. CDLXI. n. xI. Fr. Blanchinius in T. iiI. Anastasii pag. 159. Macer in Hierol. Ducangius in Gloss. Muratorius de vet. Christ. Sepulcris in T. I. Anecdot.

5 de Cellis sacris veter. Christianorum. Longosalissae 1710. 4.

6 in vita S. Joh. Arch. Ravennatis.

7 S. Greg. Turonensis in l. iI. hist. c. xvI.

8 Mabillon in Lit. Gallic. l. I. c. viiI. n. iI.

exstitisse pro sacris celebrandis, nonnulli contendant, sed tantum in ipsis vita functos terrae mandatos fuisse, ut Paullini auctoritate [1] demonstrant, seu Fideles ibidem majori quiete, ac commodo, piis precibus vacasse, ut ex descriptione Templi S. Brigittae Scotae [2] arguunt, iccirco haec missa faciam, eaque tantum adducam, quae nullam profecto dubitationem admittunt.

Eodem seculo exeunte, narrat Chronicon Cassinense [3], Archisium Ducem Beneventi, in Templo S. Sophiae ab se dicato, *tam Martyrum, quam Confessorum num.* xxxI. *sancta Corpora ibidem attulisse, et per diversa Altaria reverenter collocasse*. Altarium vero numerus alicubi ita auctus est, ut Petrus Archiepiscopus Ravennas in aede Petriana trecenta numeraverit, quemadmodum legimus apud Agnellum [4], Hieronymum Rubeum [5], et Muratorium [6]. Quapropter, ne major esset Altarium numerus, quam Sacerdotum, Karolus M. in Capitulari edito anno octingentesimo quarto ad Theodonis villam [7], legem tulerat *de Altaribus, ut non superabundent in Ecclesia*.

Hinc autem ortae sunt illae Altaris *Authentici, Capitanei, Cardinalis, Dominicalis, Conventualis, Majoris, Principis, Magistri*, denominationes, ut Altare princeps, ab aliis, quae in ceteris Templi partibus exstabant, distingueretur.

Quae quum ita sint, Seculo IX. minime dubitandum est, usum plura in eodem Templo Altaria construendi, latius etiam invaluisse. Quod certe, si cetera deessent exempla, hujusmodi Oratorium a Gregorio IV. excitatum, aperte probaret.

1 in epist. xxxII.
2 in T. I. Thes. Mon. Henr. Canisii p.413.
3 in T. II. rer. Ital. Murat. p. 367.
4 in lib. Pontific. p. I.
5 in lib. II. Hist. Ravenn.
6 in Spicil. Ravenn. Eccl. T. I. rerum Liturg. P. II. p. 577.
7 lib. I. n. vI.

Quamobrem mihi non convenit cum Johanne Petro Lucatellio, qui [1] seculo IX. in Occidente, plurium Altarium usum in eodem Templo nondum obtinuisse, una cum Rocho, qui historiam Eucharisticam lucubravit, et Beato Rhenano [2], sibi persuasit; ac propterea Anastasii locum de Corporibus BB. MM. *Sebastiani, Gorgonii, ac Tiburtii*, quae separatis Altaribus *Gregorius* IV. collocavit, de *diversis* potius *Ecclesiis*, quam de *diversis Altaribus* in eodem Templo intelligendum esse, perperam opinatus est. Quum enim inficiari nequeat, Corpus *S. Sebastiani*, multo ante *Gregorium* IV. in Templo, via Appia, III. ab Vrbe lapide, quievisse, falso conjecit, eô a *Gregorio* IV. primum fuisse perductum, atque hinc *Ecclesiam Apostolorum* antea nuncupatam, mutato nomine, *D. Sebastiani*, vulgo nuncupari coepisse. Siquidem de ejusdem Corporis inventione in Cloaca maxima, ejusque translatione ad Callixti Coemeterium, a Surio [3], Bollandianis [4], Mabillonio [5], Camillo Fanuccio [6], et Floravante Martinellio [7], qui de ea plurium auctorum testimonia congessit, edoceri facile poterat. Sed ipse Anastasii locus de vita Adriani I, qui ibidem ab eo indicatur, manifeste probat, vel multo ante *Gregorium* IV, *Sebastiani* exuvias eodem in loco adservatas fuisse, quum sit hujusmodi [8]. *Ecclesiam Apostolorum, foris Portam Appiam, milliario terno, in loco, qui appellatur Catacumbas, ubi Corpus B. Sebastiani Martyris cum aliis quiescit, in ruinis praeventam a novo restauravit*. Ac demum id aper-

1 Notizie istoriche concernenti la Testa di S. Sebastiano M. che si custodisce, e si venera nella Chiesa de' SS. IV. Coronati di Roma. c. IV. p. 26.

2 in epist. ad Ioh. Chrysost. Liturgiæ.

3 d. 20. Ianuarii p. 302.

4 T. II. Ianuarii p. 257.

5 Acta SS. Ord. Benedict. P. I. p. 385.

6 Opere Pie di Roma. lib. IV. c. 26.

7 p. 393.

8 T. I.J. LXXVI. p. 226.

te constat ex allata [1] Anonymi Monachi Suessionensis historia de S. Sebastiani translatione, ubi haec habentur [2]. *Alacres simul vadunt ad locum non jam ignotum. Siquidem ex serie passionis ejus a S. Ambrosio luculenter editae didicerant, miliario tertio ab Vrbe, loco, qui ob stationem navium Catacumbas dicebatur, praecepisse per visum eumdem Beatum Martyrem Lucinae cuidam Matronae, sepeliri se ad vestigia Apostolorum Petri, et Paulli. Quem conditum aromatibus, prompta, quod jussa fuerat, executa est devotione.* Quapropter quum neque Sec. IX. usus, multorum Altarium numero repugnet, multoque pridem *Sebastiani* exuviae in propria aede colerentur, quid jam amplius erit, quod Anastasii locum, secus quam explicavimus, accipiendum esse persuadeat? Haec quum satis per se aperta sint, Decius Memmolus [3], semel [4], atque iterum [5] affirmare non dubitavit, *Gregorium* IV. *Sebastiani* exuvias ex Aede, ubi primum colebantur, ad Bas. Vat. transtulisse.

Sed fucum fortasse Lucatellio facere potuit Anastasii verbum, quo *reliquias* horum trium Martyrum, *Corpora* nominavit, ac proinde illud S. *Sebastiani*, in suburbana ejus aede, potius quam in uno ex Altaribus *Oratorii Gregoriani*, a *Gregorio* IV. locatum fuisse existimavit. Nil vero refert, quod ibi Anastasius *Corpora* pro *parte Corporis* nominaverit. Sic enim intelligi debere res ipsa demonstrat, ac praeter Aringhium [6], aliosque, Godefridus Henschenius [7] plurimis argumentis evincit; qui praeterea, hac adhibita distinctione, quam ob oculos semper habendam Baronium [8] monuisse, supra vidimus,

1 p. 282. T. II. Martii.
2 T. II. Boll. c. VII. p. 282, et in Actis SS. Ord. S. Bened. Sec. IV. P. I. p. 383. 414.
3 Della vita, Chiesa, et reliquie de' Santi Quattro Coronati. Roma 1628. 8.
4 p. 47.
5 p. 84.
6 T. II. l. IV. c. 9.
7 T. II. Ian. p. 259.
8 T. IX. p. 775.

alias invictissimi Martyris reliquias [1] ad Monasterium Sancti Medardi, Eugenio II. Pontifice, Suessionem translatas fuisse demonstrat, ut plures Scriptores testantur, nosque ipsi jam supra declaravimus [2].

Hoc item Constantinus Suyskenus, pluribus egregie declarat [3], ubi agit de alterius Martyris *Gorgonii* exuviis, quarum partem jacuisse tradit in *Coemeterio inter duas Lauros, via Lavicana*, sive, ut aliis placet, *Latina*, usque ad annum DCCLXV, quo magna earum portio in Galliam, rogante Godegrando Episcopo Diviodunensi, Paulli I. dono [4], translata fuit; aliam vero partem in eodem Coemeterio exstitisse usque ad Seculum IX, quo a Gregorio IV, quod ex iis reliquum erat, in *Oratorium Gregorianum* honorifice illatum fuit.

Ac demum, post Godefridum Henschenium [5], idem recte pronunciavit Joh. Pinius [6] de *Tiburtii* Martyris exuviis, quarum *partem*, una cum reliquiis *Chromatii Patris, et Sociorum*, Suessionem, aliòque translatas fuisse tradit.

Quae quum Laderchius minime animadverterit, *Tiburtii* Corpus [7], contra Eginhardi auctoritatem, qui [8] una cum Marcellino, et Petro in Gallias avectum fuisse narrat, dumtaxat in Basilicam S. Petri delatum fuisse contendit [9]. Recte tamen ibidem conjecit, clandestinam SS. Marcellini, et Petri subreptionem, quam ne ipse quidem inficiatur, a Gallis factam anno DCCCXXVI. [10], *Gregorium* IV. impulisse, ut e suburbanis locis *Tiburtii*,

1 T. II. Ian. p. 278.
2 p. 56.
3 T. III. Septemb. p. 331.
4 ibid. §. IV. p. 334, et in Actis SS. Ord. S. Bened. Sec. III. P. II. p. 204.
5 die II. Iunii p. 173. in Comm. praevio de SS. Marcellini, Petri etc. cultu, Ecclesiis, Actis.
6 T. II. Augusti d. XI. p. 613. in Comm. praevio de S. Tiburtio M. et Chromatio Patre ejus cum Sociis.
7 de translat. SS. Marcellini, et Petri lib. III. c. IX.
8 apud Bolland. die II. Iunii p. 181.
9 c. V. p. 21.
10 T. IX. Baron. an. 826.

Sebastiani, et *Gorgonii* reliquias, in unum e Basil. Vaticanae Oratoriis deduceret. Verum cum Joh. Pinio tenendum est, reliquam tantum, ex Ratleici, sociorumque furto, *Tiburtii* Corporis partem in Bas. Vat. fuisse adservatam, ut idem probat, non solum Bartholomaei Plazzae [1], sed etiam Aringhii auctoritate, qui rem ita fuse describit [2]. *Huc velut in tutum Religionis asylum .... invictorum* Tiburtii, et Gorgonii MM. *ossa ex Coemeteriis sublata, a Gregorio* IV. *Pontifice inferri meruerunt, et ab eodem sub Altaribus Oratorii, quod ipse in S. Gregorii Magni honorem exstruxerat, sejunctim prope nuncupatam Iudicii januam, ad laevam ingredientibus, collocata fuere*.

Quapropter nemo non videt, Alpharanum, cui Panvinius antea praeluxit, ac deinde Çiampinius etiam [3], una cum Serrano, Vgonio, Platina, et Bull. Vat. editoribus adhaesit, tria haec Altaria in Cella *SS. Andreae, et Gregorii*, uti jam supra vidimus [4], perperam collocasse, multoque magis reprehendendum esse, quod sibi repugnans [5] haec eadem Altaria alibi deinde statuerit, ubi scribit [6]. *Iuxta Gregorii* V. *sepulcrum sequebatur Altare antiquissimum, ubi erat absidula in parietum spissitudine, forte a Gregorio* IV. *exstructum, ut ex eodem P. Mallio conficitur, B. Sebastiano, aut SS. Gorgonio, et Tiburtio Christi Martyribus consecratum, quod denique injuria temporum exolevit*.

Illud autem heic memorandum est, quod maximo descriptorum Altarium honori vertitur, quodque manifesto indicio est, in *Oratorio Gregoriano*, de quo nunc agimus, Altaria nuper memorata exstitisse. Nam Benedictus Canonicus, cujus verba Panvinius etiam [7] refert,

1 in Hemerol. p. 148.
2 Rom. subt. T. I. p. 239.
3 p. 692. 694. 696. 698.
4 p. 698.
5 n. VIII. p. 34. mss.
6 ib. V. p. 723.
7 T. III. ms. p. 167.

in *libro Pollicito ad Guidonem de Castello*, tunc Cardinalem S. Marci, qui postmodum factus est Caelestinus II, anno MCXLIII, Innocentio II. sedente, exarato, agens de *Stationibus ad S. Petrum*, haec habet [1]. *Media autem nocte surgens, audito signo, Dominus Papa cum omnibus Ordinibus ad S.* Leonem *venire debet, ibique Mansionarius praeparat turibulum Episcopo, et Episcopus Pontifici, omnibus indutis de suis indumentis. Cubicularii vero cum duabus faculis accensis debent ire ante Pontificem. Pontifex autem primum incensat Altare S.* Leonis, *deinde cum processione incedens* per Porticum Pontificum ad S. Gregorium, *primum incensat* Altare ejus, et Altare S. Sebastiani, et Altare S. Tiburtii. Quae quidem ab eo confirmantur, dum caeremonias describit in *Statione ad S. Petrum*, pro festo Epiphaniae celebrandas. *Nocte vero*, inquit [2], *media surgit, et omnes Ordines cum eo congregantur ad Altare S.* Leonis; *ibique cum processione, sicut praelibatum est, incensando* Altaria, *usque ad Corpus, ubi facit vigilias trium lectionum, quibus peractis, ascendit ad Altare majus, et incensat.*

Sed ad interruptam Altarium descriptionem nos iterum conferamus. Ciampinius [3] suam Ichnographiam in hac parte, aliis supra descriptis profert omnino similem; verum aliis gravius errasse, mihi quidem videtur. Etsi enim in eorum descriptione *Secretarium* ibi fuisse dicit, postmodum, omisso *Gregorii* nomine, in Cellam cessisse subjungit, quae appellabatur *S. M. de Febre*, ac proinde singula Altaria, non ad *Oratorium Gregorianum*, sed ad hanc Deiparae Cellam pertinere opinatus esse videtur, quod aliqua tantum ex parte verum est. Ceterum Janningo [4] omnino adsentiendum reor, allatam Altarium indicationem, quum

1 in Ord.XI. p. 122. 2 ib. p.130. 3 lib.IV. p.83. 4 T.VI. Iunii p. 151.

nulla certa auctoritate fulciatur, magnam partem de postremis tantum temporibus esse accipiendam. Siquidem ab Ichnographis descriptae recentiorum temporum denominationes sunt, uti aperte demonstrant, *Vrsinorum*, ac *Iacobatiorum* nomina illic expressa, antiquiorum nominibus, aut incuria deletis, aut oblivione praetermissis.

Verum addere Janningus potuisset, clarius id etiam agnosci, ex eo, quod nulla ab iisdem auctoribus, *S. Gregorii* mentio fiat, quamvis exploratum sit, aram principem, quô deinde translata fuit *B. M. a Febribus* imago, eidem S.Doctori a *Gregorio* IV. primitus dicatam fuisse. Quod sane nec levis momenti est, nec minus liquido confirmat, tum nonnulla Altaria, vel ipso *Gregorio* IV. longe sequiorum temporum fuisse, tum, quod ab eodem Ianningo recte observatur, e tribus Altaribus, illic ab Anastasio percensis, et SS. MM. *Sebastiani*, *Gorgonii*, et *Tiburtii* memoriae separatim erectis, solum superfuisse Altare S. *Sebastiani*, ab Alpharano [2], et Ciampino [3] prae ceteris jure *antiquissimum* dictum, atque a Christophoro de Iacobatiis postea innovatum.

Ac probabili sane, felicique conjectura, ni admodum fallor, idem Ianningus arguit, quae ab ichnographis Altaria duo anonyma indicantur, ea primitus exstitisse SS. *Gorgonio*, et *Tiburtio* sejunctim dicata, quorum memoria, insequenti aetate, penitus obsoleverit. Ex quibus omnibus tandem, et illud sequitur, cetera Altaria ab Ichnographis descripta, non solum *Secretario* minime tribuenda, sed etiam ad postrema esse tempora referenda, quibus *Oratorium Gregorianum* suum nomen amisit, et *Cella S. M. de Febribus* appellari coepit.

2 *p. ms.* 52.   3 *p.* 83.

Quae quum adeo obscura, atque implexa sint, multo minus statui licet, utrum *Gregorius* IV, quum Oratorium *noviter* erexit, *quattuor* ibi tantum Altaria excitaverit, quae Anastasius nominavit, an vero, praeter haec, alia etiam construxerit, ut septem in eo recessus fuisse jam inde ab initio putandum sit. Quod tamen nosse, non magni profecto interest.

§. II.

Quare hoc loco Gregorius IV. Cellam Gregorio sacram construxerit, et quando?

Illud heic modo juvabit inquirere, qua de caussa *Gregorius* IV. eodem loco, ubi pridem *Secretarium antiquissimum* steterat, *Oratorium S. Gregorio sacrum* construxerit, eôque ejusdem cineres ex ipso *Secretarii Vestibulo* transtulerit?

Atque ex Anastasio quidem licet discere, omnia fere loca, quae *Secretarium*, ejusque *Vestibulum* circumibant, vetustate penitus collapsa fuisse. Ac proinde quid verisimilius, quam quod, quum cetera reparare *Gregorius* IV. aggressus esset, item super *Secretarii* ruinas *Oratorium* in *S. Gregorii* honorem excitarit, cujus cineres jam aliô transferre cogeretur, disjecto etiam *Secretarii vestibulo*, ubi ad ejus usque aetatem quieverant? Et sane legimus in ejus vita, quod [1] *ea, quae in Ecclesia B. Petri Apostoli foris muros longo jam senio cassata videbantur, ad pristinum statum, cultumque perduxit. Nam pene totam Porticum super Oratorium S. Dei Genitricis Mariae, quae Mediana dicitur, noviter ex trabibus, ceterisque lignis ob decorem Basilicae decoravit. Immo ei aliam similiter por-*

1 T. III. §. XV. p. 28.

ticum ante valvas argenteas novo opere, cultuque praecipuo perfecit. Nec non et in fronte Paradisi jam fatae Ecclesiae, principali musivo cuncta, quae a priscis temporibus, in eodem pariete erant diruta, velocitate nimia pingere, ac restaurare decrevit. Renovavit simul et Porticum ejusdem Basilicae, quae super gradus ejus perspicitur.

Quapropter facile adducerer, ut crederem, *Gregorium*, dum in his esset, ad exhibendum relligionis cultum SS. suo decessori, de ejusdem exuviis in splendidiorem locum transferendis, atque iccirco de construendo, super jam collapsum *Secretarium*, *Oratorio Gregoriano* cogitasse. Quod quidem a Baronio animadversum esse vidi, qui rem ita enarravit [1]. *Sepulcrum ejus, quod pietatis ergo frequentare solebat, videns redditum jam nimia vetustate deforme, nec satis dignum, quod tantum creditum sibi thesaurum includeret, et locum ipsum, in quo esset, vilem, et imparem redditum gloriae tanti Pontificis, inde venerandum transferre Corpus in nobiliorem locum, consilium iniit, quod et felicissime praestitit hoc ipso primo ipsius Pontificatus anno. At non solum novum sepulcrum construxit, sed eodem in loco egregium Oratorium fabricavit, quod plurium SS. Martyrum reliquiis locupletavit, et insigniter illustravit.*

Sed tamen de tempore, quo *Gregorius* IV. hoc Oratorium aedificavit, Baronio, aliisque, qui ejus sententiam sequuti sunt, nequeo satis acquiescere. Vix enim, ac ne vix quidem credibile videtur, ut ille [2] opinatus est, anno DCCCXXVII, post cujus medium renunciatus ab eo dicitur Pontifex, etsi animum, statim *post electionem simul, et consecrationem Praesulatus sui*, ad Templa restauranda advertisset, tot, ac tanta, quae ab Anastasio me-

1 T. 12. p. 774.   2 n. 33. ad an. 827.

morantur, vel tantum circa Bas. Vat. molitum esse, ac *Oratorium Gregorianum* perficere potuisse. Qua de re certum *S. Gregorii* translationis tempus determinari minime posse videtur, uti pluribus demonstrare adnisus est Constantinus Suiskenus [1], qui idem de altera *S. Gorgonii*, quae plus minus eodem tempore fieri debuit, pronunciandum esse existimavit. Ceterum isthaec omnia, non ultra alterum suscepti a *Gregorio* Pontificatus annum differenda esse, totius narrationis Anastasianae series mihi facile persuadet. Nec tamen facile definierim, cui salutis anno iste respondeat. Nam et quo primum anno dictus sit *Gregorius* Pontifex, incertum est; quamquam nihil probabilius, quam quod in eruditissima *dissertatione de Libro diurno Romanorum Pontificum*, primus omnium vidit, confirmavitque Franc. Ant. Zaccaria [2], *Gregorium* mense Novembri anno DCCCXXVII. Pontificatum iniisse. Quamobrem, quum a Novembri mense insequentis anni secundus *Gregorii* annus hoc in systemate coeperit, medio circiter anno DCCCXXIX, et Oratorii constructio, et sacrorum Magni *Gregorii* cinerum translatio, statui commode poterunt.

Hoc autem, quo demum cumque sui Pontificatus anno *Gregorius* praestiterit, divino sane consilio in ejus animum incidisse putandum est, ut beatissimi Pontificis gloria, et cultus latius propagaretur; contra quam ab eo cautum fuerat, qui veritus, ne Corporis sui tegumenta honore, et cultu Sanctis debito Populus veneraretur, sancito canone statuerat, ut quum Romani Pontificis Corpus ad sepeliendum efferretur, nullo tegmine velatum esset. Quocirca Deus, ad ejus hanc animi demis-

1 T. III. Sept. p. 331.

2 T. III. Bibl. Liturgicae p. CCCLXX.

sionem exaltandam, honestandamque, effecit, ut refossa postea, una cum ejus Corpore, Pontificia ornamenta, Populus pio cultu certatim prosequeretur. Refert enim Joh. Diaconus, quod sub Altari sui nominis, *ejus anniversaria solemnitas, cunctis certatim pernoctantibus, veneratione gratissima celebratur, in quam Pallium ejus, et Phylacteria, sed et baltheus ejus consuetudinaliter osculantur*. Quae quum *singulatim considerata*, ut idem auctor animadvertit, *et antiquitatem Viri, et mediocritatem habitus, et speciem regularis propositi, signis perspicuis repraesentent*, si cui lubitum esset, ea dignoscere, id assequetur ex icone allata apud Baronium [1], Angelum Roccham [2], Bollandistas [3], et Maurinos [4], in Gregorianorum Operum editione, ac praesertim apud Danielem Papebrochium in dissertatione xxiI, quae exstat *in Propylaeo ad Acta SS. Maij* [5]; ubi praeterea notis illustravit alias Gregorii Parentum imagines a Ioh. Diacono descriptas, ac *Phylacteriorum* nomine, cum Baronio, Roccha, aliisque, *Crucem Pontificalem* reliquiis refertam ad collum gestari solitam, Graecis ἐγκόλπιον, ex ipsius *Gregorii* epistola ad Theodolindam [6] significari docet.

Quanta vero esset festi hujus diei celebritas, ex eo etiam desumi potest, quod Mallius scriptum reliquit *de consuetudinibus Confessionis* [7]. *A festo*, inquit, *S. Gregorii Papae, usque ad festum Pentecostes, in unoquoque die*, xiI. *denarios Papienses dantur Domino Papae, et mille librae cerae per singulos annos, et in unoquoque mense una aquaricia olei, et una libra olibani, si est in Vrbe, vel circa Vrbem, per*

1 T. viiI. p. 181. 2 T. iI. p. 368.
3 T. iI. Martii.
4 T. iv.
5 p. 88.
6 l. 4 v ep. xiI. edit. Maur. Sarnelli. Se l'uso de' Vescovi di portare la Crocetta pendente dal collo sia antico? in T. vI. Lit. Eccl. p. 58.
7 in Append. Ord. Rom. xI. c. xxxviiI. pag. 63.

unum diem. Praeterea inter eas dies hoc festum [1] recensetur, in quibus, reverentiae caussa, consueverunt Romani Pontifices a Consistoriis abstinere. Inquit enim Ordo XIV. *In festo S. Gregorii Papae non fit Consistorium*. Ac demum [2] *per constitutionem B. Gregorii Papae* XI, *et Vrbani* VI, *in omnibus festivitatibus* IV. *Doctorum SS.* Gregorii, *Augustini, Hieronymi, et Ambrosii, in Missa dicitur* Credo in unum.

§. III.

Gregoriani Altaris ornamenta, et privilegia.

Quantum curae, ac studii *Gregorius* IV. impenderit, ut Oratorium ab se erectum omni ex parte, nitore, ac luxu splenderet, discimus ex Anastasio, quem iterum praestat audire. *Sacrum Altare*, inquit [3], *argenteis tabulis undique perornavit, et Oratorium suo sancto nomine titulavit, absidamque ejusdem superaurato musivo depinxit. In quod scilicet Oratorium Corpora BB. MM.* Sebastiani, Gorgonii, *ac* Tiburtii, *ex Coemeteriis, in quibus ante jacebant, perduxit, et unumquodque eorum* separatis Altaribus *collocavit. Pro quibus denique, Pontificatus sui tempore decrevit, ut Monachi, qui ad officium persolvendum in Ecclesia B. Petri Apostoli sunt constituti, omnibus diebus ibidem laudes omnipotenti Domino canere non desistant. Obtulit autem in eodem Oratorio vela majora, vel modica serica decem, et octo: vestes super Altare, sub quo SS. Gregorii Papae Corpus quiescit, tres, unam cum chrysoclavo habentem historiam..... et super unumquodque Altare praedictorum Martyrum vestem de fundato unam, imagines denique desuper deargentatas, nec non auro perfusas tres, habentes vultum Dŏmini, et eorum depictas, quorum specialia ibidem Corpora humata miraculis,*

1 in Ord. XIV. p. 385. 2 in Ord. XV. p. 519. 3 T. III. n. VI. p. 11.

ac virtutibus pollent. Quibus tamen quum nondum singulare hujus Pontificis studium erga *Gregorium* M. contentum esset, eodem Anastasio teste [1], *fecit etiam in Oratorio SS. Papae* Gregorii, *infra Ecclesiam B. Petri Apostoli, columnellas argenteas* IIII, *habentes libras argenti numero* XL.

Praeterea a Ciacconio [2], et a Ciampinio [3], qui rem, uti supra videre licet [4], Alpharano teste, atque adstipulatore, memoriae prodiderunt, S. Pontificis Corpus urna marmoris aegyptiaci, mirae amplitudinis, ferratisque trabibus circumdata fuisse inclusum edocemur, etsi hujusmodi urnam, nonnisi in Altari a *Pio* II. erecto, quod *Gregorio* IV. tribuebant, perperam agnoverint. At Severanus, qui Oratorium a *Gregorio* IV. constructum loco suo collocavit, alia de ejusdem nobilitate, et pulcritudine persequutus est. *In fine porticus*, inquit [5], *meridiem versus visebatur Oratorium, sive Sacellum a Gregorio* IV, *qui floruit sub annum Domini* DCCCXXVII, *exaedificatum, cum tribuna, seu apside ex opere musaico, ad cujus aram principem argento coopertam transtulit Corpus Gregorii M. et sub tribus aliis in eodem Sacello recondidit Corpora SS. Sebastiani, Gorgonii, atque Tiburtii*. Si vero Grimaldi testimonio standum esset, praeter memorata ornamenta, nova etiam ibidem essent agnoscenda. Ait enim [6]. *Sacellum hoc septum fuit a Gregorio Quarto in quolibet columnarum spatio, usque ad Sacellum S. Thomae, magnis marmoreis tabulis altis, fere ad staturam hominis. Quod ornamentum, sive septum ne peregrinae multitudini ad Iubilaeum venturae anno* 1575. *visitando Basilicam impedimento foret, ut multi hodie reminiscuntur, Gregorius* XIII. *P. M. amoveri mandavit. Ex quo marmoreo ambitu colligitur, quod Gre-*

1 T.III.§.XLI. p.33. 2 T.I. p.599. 3 p.70. 4 p.692. 5 p.65. T.I. 6 p.ms.38.

gorius quartus Altare, subter quod collocavit Corpus S. Gregorii Magni, construxit in facie, nempe in pariete anteriori Basilicae ad ortum Solis extremae navis, dextra egrediendo Basilicam, ubi nunc exstat ipsius Pii sepulcrum. Verum, ne quid dicam de temporum ratione, ipsa locorum indicatio haec potius de Altari a *Pio* II. erecto intelligenda satis evincit, quod Grimaldus pro antiquiori a *Gregorio* IV. exstructo praepostere accepit, eo magis, quod opinionem hanc meam maxime adjuvat Panvinius, qui hanc eamdem Cellam a *Pio* II. exstructam describens [1], *totam cancellis marmoreis per intercolumnia, et testudine lateritia a Pio* II. *facta conclusam* testatur. Quare ea potius a Grimaldo accipiamus, quae alio loco de hoc Oratorio recte literis consignavit, ubi ait [2]. *Versus anteriorem Porticum, est aedicula apsidata, ternis hinc inde sacellis, arcuato fornice, ac columnis ornata, olim* S. Gregorii.

Atque haec de ornamentis *Gregoriani Oratorii* ex antiquis Scriptoribus corradere licuit. Addendum vero heic est, quod legitur apud Anastasium de *Leone* IV, qui [3] *fecit in Oratorio Beati* Gregorii *Confessoris, atque Pontificis vestem de fundato cum gammadiis, et Crucem ex argento texto unam*. Nec omittendum *Nicolai* Pontificis donum, qui, ut ait Anastasius in ejus vita [4], *in Basilica B. Petri Apostoli in Oratorio* S. Gregorii *Papae vestes fundatas per circuitum ornatus de olovero obtulit tres*, praeter *tabulam argenteam* ab Anglis huic Oratorio dono datam, sedente eodem Pontifice, de qua supra diximus [5].

Hinc vero patet, oblationes a vetustissimis usque temporibus ad *S. Gregorii* aram fieri solitas fuisse. Quo-

1 T. II. ms. p. 140.
2 in lib. instr. fol. 30.
3 T. III. §. XLIII. p. 94.
4 T. III. §. XXXVI. p. 191.
5 p. 679.

circa *Innocentius* II, qui, ut tradidit P. Mallius [1], *condidit privilegium, in quo concessit Canonicis Basilicae B. Petri medietatem omnium ministeriorum omnium Altarium, quae sunt in Ecclesia B. Petri, et S. Mariae in Turri, praeter Altare S. Leonis* IX, item suo diplomate [2] iisdem Canonicis perpetuo addixit *medietatem quoque oblationum Altaris S.* Gregorii, *et omnium eorum, quae ad ipsum pertinent.*

Praeterea Mallius [3], et ex eo Panvinius [4] adnotarunt, *ad S. Gregorium Cand. I. nocte dieque* illuxisse; ac quoties Romanus Pontifex nocturnas in Vaticana Basilica stationes celebrabat, toties in eodem, tus adolere consueverat, ut tradit Ordo XI, cujus verba rursus huc afferam [5]. *Pontifex autem primum incensat Altare S. Leonis, deinde cum processione incedens per Porticum Pontificum ad* S. Gregorium, *primum* incensat Altare ejus.

Ne vero quidquam de pristino ejus cultu, ac reverentia unquam decederet, *Innocentius* III, pii cujusdam Sacerdotis visu in somniis objecto admonitus, quod idem cum nonnullis aliis Vaticani Templi Altaribus exauguratum esset, Octaviano Cardinali Episcopo Ostiensi praecepit [6], ut denuo sollemni ritu illud consecraret. Et sane v. Kal. Maij in libro Benefactorum adnotatur *Consecratio Altaris B. Gregorii Papae.*

1 tit. 54.
2 T. I. Bull. Vat. p. 47.
3 T. VI. Iun. 89, et in Opp. Ord. Rom. in T. II. Mus. It. p. 161.
4 T. III. ms. p. 40.
5 in T. II. Mus. Ital. p. 222.
6 apud Raynald. ad an. 1198, et in T. I. Bull. Vat. pag. 79, et in Tom. II. Pontif. Catalani pag. 117.

§. IV.

De vetustissimo Gregorii Ordinationis festo.

Latinus Malabranca Ordinis Praedicatorum a *Nicolao* III. sacra purpura, et Ostiensi Ecclesia insignitus, non sine magna laudum suarum accessione, quae certe a Ciacconio [1], aliisque ejus vitae Scriptoribus [2] minime erat praetermittenda, *Gregorii Magni* cultum insigniter studuit augere. Nam Codicillis, quos S. Coelestini diploma nobis exhibet [3], domos, et areas *juxta Ecclesiam S. Michaelis Frisonum in Porticu S. Petri, secus viam S. Spiritus in Saxia*, testamento legavit, ut singulis annis in Festo B. Gregorii, *distribuantur inter Canonicos, et Beneficiatos, ac Mansionarios praedictae Basilicae, qui praesentes fuerint in officio ejusdem festi, octo floreni aurei, ultra distributiones solitas. Item, quod fiat in eadem Basilica aliud sollemne festum* de Ordinatione B. Gregorii, IV. *Nonas Septembris, quod in nonnullis Ecclesiis celebratur, quodque maxime in ipsa Basilica, in qua idem Pontifex ordinatus exstitit, celebrari decet, et in ipso festo distribuantur inter praedictos quinque floreni aurei ultra solitas distributiones.*

Jure igitur Necrologium Bas. Vaticanae haud semel per anni cursum Cardinalis optime meriti memoriam excitabat. Sic enim loquebatur [4] IV. *Idus Martii. In isto festo S.* Gregorii *expendantur pro bone memorie Dño* Latino *Episcopo Ostien. qui donavit nostre Basilice Palatium juxta Sanctum Michaelem, cum domibus, et vineis juxta ipsum Palatium*, VIII. *flor. auri. Item eodem die expendantur de auro*

1 T. III. col. 168.

2 Pomp. Sarnelli Catalogo de' Cardinali Domenicani, e di quelli della Famiglia Orsini. nel 1. T. delle sue lettere Eclesiastiche p. 172. 183. Mandosio Bibl. Rom. Cent. I. p. 65.

3 T. I. Bull. Vat. p. 208. et 223.

4 p. 36.

regis Karoli V. *floren.* Ac rursus [1] IIII. *Id. Augusti. Obiit bo. me. Dñus* Latinus *Ostien. Episc. qui multum dilexit nostram Basilicam, et familiam ipsius, qui donavit nobis Palatium suum cum claustro, domibus, et vineis posit. juxta Ecclesiam S. Michaelis, mandans, quod Camera nostra distribuat inter Canonicos, Beneficiatos, unum florenum aureum quolibet die dominico, et in Ordinatione, et Electione S.* Gregorii *Pape* V. *flor. et in festo ejusdem S.* Gregorii VIII. *flor. auri, et in festo S. Dominici* V. *flor. auri de fructibus dictor. Palatii, claustri, domor. et vinear.* Ac demum [2]. III. *Non. Sept. Item in isto festo expendantur quinque floreni auri pro anima D.* Latini *Card. Hostiensis Episc.*

Et sane ipse SS. Pontificum Ordinationis dies, quem S. Leo *natalium diem*, aut *servitutis suae natalitium diem*, Ambrosius *natalem Sacerdotii*, Gregorius Turonensis *sollemnitatem Natalitii*, Petrus Crisologus, *Festa natalitia*, idemque *Gregorius* [3], aeque ac Liber Diurnus Rom. Pontificum [4], *natalem Pontificis* nominant [5], festus quotannis, dum vixerant, haberi consueverat. Tunc enim non modo Consacerdotes sui, nimirum Episcopi Ordinationi Sedis Apostolicae subjecti, sed etiam alii ex regionibus remotissimis, ac nonnulli etiam Presbyteri, teste Paullino [6], Romam conveniebant, ut Synodum celebrarent. Id aperte liquet ex epistola Invitatoria Diurni Romani ad Episcopum in *Natali Pontificis*, quae ita habet. *Dei nostri misericordia favente ill. dies, in quo Episcopatus mei est natalis adproperat, ad quem ex more missis a me literis invi-*

1 p. 112.
2 p. 124.
3 lib. I. ep. XXXVI.
4 tit. XIII. p. 78. edit. Garner.
5 Binghamus lib. IV. cap. VI. §. XV. Dies ordinationis Episcopi anniversaria sollemnitate celebratus. T. II. p. 188. et l. XX. c. VIII. §. II. de Anniversariis festivitatibus Ordinationum Episcoporum. T. IX. p. 164.
6 epist. XX.

taris . Decet enim , Frater carissime , ut ejusdem particeps festivitatis existas , et fraternae Congregationi praesentiam tuae dilectionis accomodes , ut ea inter nos , quae mos Ecclesiasticus exigit , confirmemus . Hujusmodi usus , quem aliorum etiam Antistitum proprium fuisse constat ex Augustino [1], patet etiam ex Xysti epistolis ad Cyrillum , et ad Joh. Antiochenum , et ex altera Hilari ad Asconium , ubi ait . *Lectis in Conventu Fratrum , quos natalis mei festivitas congregarat , litteris vestris* ; itidemque ex epistola octava . *Praesidente Fratrum numeroso Concilio , et ex diversis provinciis ad diem Natalis nostri , in honorem B. Petri Apostoli , per Dei gratiam congregato* . Adde plures Leonis M. sermones [2], quos in natalibus suis ad Episcopos habuit . Plura etiam praestabant in sollemni *Coronationis* festo , in Vrbe quotannis celebrando , ut docent Ord. Rom. hujusmodi verbis [3], *Papa debet accipere coronam in capite suo , et per mediam Vrbem , cum processione redire ad Palatium , perficere festum Coronae . Coronatus redit ad Palatium , sicut in aliis coronis . Acceptis laudibus , et celebrata Corona , sicut mos est , omnes redeunt ad propria .*

Praecipue vero , ad eorum *Ordinationis* memoriam deinceps omni sollemnitate recolendam , optimo quidem consilio , sancitum fuit , quum primum eorum festivitates , Martyrum sollemnitatibus , quae tantum primis Ecclesiae seculis celebrabantur , adjectae fuerunt ; ut idem dies quotannis , vel post eorum obitum perpetuo recolendus esset [4]. Ac propterea , ut recte notat Quesnel-

1 Serm. xxxII. de verbo Domini .

2 Serm. I. c. III. Serm. III.

3 in T. II. Mus. Ital. n. 26. 27. et 36. et in T. I. Gloss. Carpentier p. 1153. Franc. Corneus de commemoratione Anniversaria Coronationis Summi Pontificis .

4 V. Baronium. ad Martyrologium. p. 18. Rosweidum . ad epistol. xvI. S. Paullini . S. Boussaeum . in dissert. xxvII. noctium Theologicarum pag. 325. Ernestum Sal-

lius [1], Romanum Martyrologium nobis exhibet singulos Basilii Caesariensis, Ambrosii, Zenonis, Paullini, Augustini, Leonis, Hilari, Martini Turonensis *ordinationum* dies annua sollemnitate celebrandos. Alicubi vero, praeter ceteras caeremonias, stipem, et congiarium mendicis impertienda, Ritualia praescribebant, ut discimus ex Ord. Eccl. Mediol. ann. circ. MCXXX, ubi traditur [2], *In Ordinatione S. Ambrosii, ad ejusdem Ecclesiam pauperibus dat Archiepiscopus pro elemosina .... Baffam unam .... si vero in sexta feria festum praedictum venerit, Archiepiscopus tantum tribuit casei, quantum Baffa sub aestimatione valeret*. Praeterea Conc. Lemovicense anno MXXX. haec habet [3]. *Hanc etiam diem statuimus habendam in recordatione omnibus annis, qua (Sanctus Martialis) translatus est; qua etiam die Cathedra ejus, hoc est* Ordinatio, *sive initium Episcopatus ejus est, non quod eadem die consecratus sit in Episcopum, sed sicut est* Cathedra B. Petri Antiochiae, *itemque* Cathedra Romae, *non quod tunc consecratus sit Episcopus, qui a Domino jam olim consecrationem susceperat Pontificalem, sed quia tunc primum in illa die apud easdem Ecclesias sedit, ad suscipiendum super populum Dei regimen pastorale*. Idem de *Gregorio M.* aperte liquet, de quo sub die III. Septemb., ita in Martyrologio adnotatur [4]. *Romae Ordinatio incomparabilis Viri* S. Gregorii Magni *in Summum Pontificem, qui onus illud subire coactus, e sublimiori throno, clarioribus Sanctitatis radiis in Orbe refulsit*. Hoc idem festum in multis aliis Sanctorum fastis memoratur, atque inter *Auctaria* ad Vsuar-

Cyprianum. in Programm. 2. de natalitiis Episcoporum. Colburgi 1708. 8. pag. 66. Wilihelmum Ern. Tenzelium. in Schediasm. de Natalitiis Episcoporum. In ejus exercit. select. Lips. 1692. 4. P. I. p. 344. Ioh. Henric. Stussium, de Natalitiis Ecclesiasticis. Gothae 1737. 4. §. III.

1 T. II. Opp. Leon. edit. Baller. p. 600.

2 in T. IV. Ant. Ital. med. aevi apud Murat. col. 926, et Carpent. in T. I. p. 418.

3 Sess. 1.

4 p. 437. litt. o.

dum, et *inter Orationes, et Preces de Natalitiis SS.* a Thomasio [1] evulgatas, nonis Septembr., idest III. die Septembris, in qua praefigitur *Ordinatio S. Gregorii Papae ad S. Petrum*, quinque Orationes occurrunt.

Qua de caussa ad eamdem diem Bollandistae [2], ubi Sanctos praetermissos, et in alios dies dilatos adnotarunt, allata Romani Martyrologii verba proferentes, hujus festi meminerunt. At cur neque iidem *Gregorii Acta* [3] copiose illustrantes, neque Maurini, qui ejus vitam, operumque editionem adornarunt, aliam de eo mentionem fecerint, non intelligo. Nam vel anniversaria *Gregorii* sollemnitas, quum apud Latinos diem certam non habuerit, in iis praesertim Ecclesiis, quae a celebrandis Sanctorum festis per dies esuriales, ex veteri disciplinae usu abstinebant, atque iccirco a nonnullis ad diem XXVI. Aprilis, aut ad XXIX. Martii fuerit translata, ut apud Leodicenses [4], nihilominus a multis etiam hac ipsa ejus *Ordinationis* die celebrata fuit. Id olim vel in Vrbe factum fuisse testatur Radulphus Praepositus Turonensis, qui nullum Romae in Quadragesima festum celebrari consuevisse tradidit, ac propterea Annunciationis ante Christi nativitatem, S. *Gregorii* ad diem III. Septembris, in quam incurrit ejus *ordinatio*, ac S. Benedicti festa ad mensem Julium fuisse translata. Quocirca, saltem ob hanc caussam, hujusmodi festum, peculiari memoria dignum profecto videbatur.

Dolendum vero maxime est, ut jure meritoque pronunciavit Bartholomaeus Plazza [5], quod felicissima tam sollemnis diei recordatio, quae adhuc in Ecclesia Am-

1 T. II. edit. Vezzos. p. 511.
2 T. I. Septem. p. 597.
3 T. II. Martii.
4 Radulph. de Observant. Can. c. XVI. et Hospinianus de Origine festorum p. 50.
5 in Ephemer. Vat. p. 521.

brosiana, in Ordine Cluniacensium, in Diaecesi Aurelianensi, aliisque in locis relligiosissime retinetur, Romae, ubi inprimis perpetuo celebranda erat, plane desueverit.

Sed, ut in viam redeamus, Cellam hanc *Gregorianam* in locum *Secretarii antiquissimi* successisse, eôque translatas *Gregorii M.* exuvias fuisse, satis arbitror ex iis, quae hactenus attulimus, constare inter omnes debere. Ludovici autem Jacobi a S. Carolo opinionem, quid heic ego morer, qui non, uti ceteri Scriptores, in uno ex Altaribus Vaticanae Basilicae conditum *Gregorii* Corpus, sed *e Vaticano deductum ad Monasterium S. Andreae, nunc S. Gregorii, et sub Altari S. Andreae Apostoli sacro positum* fuisse affirmavit? Nam alibi etiam lapsus est vir, ceteroqui eruditissimus, cujus *Bibliotheca Pontificia* [1], summopere optandum esset, ut collata cum iis, quae Gaspar Sagittarius [2] adjecit, novis accessionibus, atque emendationibus locupletata, in lucem prodiret. At fortasse in hunc errorem incidit, quod, ut etiam Oldoinius [3] animadvertit, in Coelimontio ad Clivum Scauri, S. Doctoris brachium, Panvinio teste [4], custoditur, ut in aliis Vrbis Ecclesiis aliae ejusdem reliquiae. Nil aeque dicam de altera Gasparis Alveri conjectura, qui *Gregorium* M. in *Sacrario* nuper everso, a *Gregorio* IV. collocatum esse suspicatus est. De ea enim loco suo disseremus.

1 Lugduni 1643.

2 in Introduct. in Hist. Eccl. Ienae 1718. T. I. p. 650. c. xxv. de Scriptoribus Hist. Pontificum Romanorum universalis.

3 T. I. Cicconii col. 417.

4 de vil. Eccl. p. 142.

§. V.

Caussae, quibus in vero Gregorianae hujus Cellae loco assignando, Scriptores in diversa abierint, explanantur.

Quod hac de re, adeo confuse, ac perturbate scripserint, totque in sententias, tam pugnantes, tam alienas discesserint allati auctores, id si quis miretur, is hujus dissentionis, et varietatis caussas has a nobis accipiat. Ac primo, quod fere omnes, centum, aut ducentis annis, postquam sub Altari *S. Andreae* Corpus *Gregorii* M. a *Pio* II. depositum fuerat, de *Cella Gregoriana* disputarunt. Ac proinde antiquiorem, cum aliis, sed praecipue cum ea a Pio II. erecta commutarunt. Secundo, quod et memoria Cellae *Gregorianae*, super *Secretarium antiquissimum* constructae, vetustaeque translationis illuc factae a *Gregorio* IV. jam obsoleverat, ejusque Corpus inde eductum, nomen quoque suum Altari, quod *Pius* II. construxerat, sensim communicaverat. Tertio denique, quod celeberrima imago *S. Mariae a Febribus* nuncupata, in *Cellam Gregorianam* a *Gregorio* IV. excitatam, aliunde illata, quod ibi fortasse reliquum erat nominis *Gregoriani*, celebritate sua, ac nova nominis fama, penitus extinxit.

Quam vero certum sit, Cellam hanc *Gregorianam*, antiquo nomine amisso, deinde *S. M. a Febribus*, vulgo audisse, constat ex multis scriptoribus, sed praesertim ex Panvinio. Eos optimos rei testes in medium profero. Panvinii verba haec sunt [1]. *Gregorii Corpus in extrema Porticu Bas. B. Petri ante* Secretarium *tunc antiquissimum* . . .

1 T. II. ms. c. xxII. p. 113.

sepultum est. Is locus, ut rem acu tangamus, est inter S. M. de Febre, *quae antiquitus Secretarium erat, et minorem Portam S. Petri, quae Iudicii dicitur, parieti, sive muro Basilicae affixus.* Atque alibi [1]. *Proxime eam Portam* (nempe Ravennianam) *et alia minor Iudicii, quae Ecclesiam vetustissimam S.* Gregorii *olim, nunc S. M. de Febre dictam respicit, quae antiquitus* Secretarium *fuit, ut supra dixi* [2], *in qua sunt duo perystilia, ex utroque latere, quatuor columnis sustentata, sex insunt Altaria totidem delubris locata, Majus, duo ex uno latere, et tres ex alio.* Verum id luculentius etiam demonstrat in capite, quod ita inscribit [3]. *De Secretario, quod olim Templum S. Gregorii, nunc S. M. de Febre,* ubi ait. *Is locus Laterani S. Thomae, apud S. Petrum S. M. de Febre nomine hodie, imperite appellatur a populis.* Ac demum idem alibi confirmat hujusmodi verbis [4]. *Secretarium vetus, quod olim S. Gregorii, hodie S. M. de Febre, imperite dicitur.* Quibus egregie declarat, S. *Gregorii* Cellam eodem in loco, ubi fuerat *Secretarium* vetus, seu juxta Joh. Diaconum, quem nos sequuti sumus, *antiquissimum*, surrexisse, quod demum postremis temporibus vulgo appellari coepit, ab imagine *B. M. a Febribus* illuc translata. Haec tamen omnium primum exacte notasse comperi Jacobum Grimaldum, qui ita scripsit apud Martinellium [5]. *Erat Aedicula* S. M. de Febribus *conjuncta cum Porticu anteriori, quae erat ante fores antiquae Basilicae a S. Gregorio aedificata, ut habet Pontificale antiquum dictae Basilicae, unico fornice, octo albis, et altis columnis, Zophoro, sex Sacellis, et absida ornata, cum porta ad Orientem, a Xysto* IV. *restituta.* Quae quidem Grimal-

1 ibid. p. 136.
2 ibid. p. 113.
3 T. III. ms. c. XXVI. p. 29.
4 de vII. Eccl. p. 47.
5 p. 217.

di verba iterum a Martinellio [1] recitantur, sub titulo *S.M. de Febribus*, ubi addidit, *a moderno scribi, esse Sacrarium Basilicae Vaticanae*. Quod manifeste demonstrat, Grimaldi locum, qui ad *Oratorium Gregorianum* a *Gregorio* IV. aedificatum, quô translata fuit B. V. Imago, tantum referendus erat, a Martinellio Templo rotundo, ubi eadem effigies primum depicta fuerat, ac postea rediit, praepostere esse attributum. Sed hic Grimaldi locus fraudi etiam fuit Karolo Fontanae, qui ejus verba de Templo rotundo accipiens, inconsulto scripsit [2]. *Sacrarii aedem a Xysto* IV. *anno* 1471. *instauratam, restratis muris labantem validius fuisse suffultam*; quod tantum de *Oratorio Gregoriano*, ut ait idem Grimaldus, a Xysto IV. restituto dicendum erat. Ac demum idem Grimaldi locus Marangonio fucum fecit, qui octo albas, altasque columnas, quae in hoc *Gregoriano Oratorio* tantum fuerant, in *Sacrario* nuper dejecto, oscitanter collocavit [3].

Sed pauca haec obiter adnotata de imagine *D. N. Mariae Febrifugiae*, modo sufficiant. Plura enim de ea disputaturi sumus libro sequenti, ubi de Templo rotundo disserendum erit, quod ejus nomini, postremis usque temporibus, sacrum permansit. Nunc, ut ad coeptum nos recipiamus, reliquum est, ad *Cellam Gregorianam*, super *antiquissimum Secretarium* firmius constabiliendam, ut prodam, contiguam plane fuisse *novello Secretario*, *ante* quod, non longe a *Secretario antiquissimo*, Joh. Diaconus, et Anastasius, a *Gregorio* IV. constructam fuisse testantur. Sed, antequam id a me praestetur, est aliud satis intricatum, quod sequenti capite expediam.

1 p. 372.
2 p. 69.
3 Cose Gentilesche ad uso delle Chiese cap. LII. *S. M. de Febribus* p. 261.

CAPVT XIIII.

Qualisnam e descriptis Cellis Gregorianis, quibusque de caussis, pro Secretario accepta fuerit?

De *Cellis Gregorianis* hactenus disputantes, quotuplex earum numerus, et quo eae loco positae fuerint, pluribus demonstravimus. Superest nunc, ut sedulo inquiramus, qualisnam earum, tamquam Bas. Vat. *Secretarium* accepta fuerit. Equidem, quotquot *Cellas Gregorianas* fuisse vidimus, totidem fere *Secretaria* fuisse dicendum esset, si fidem Vgonio, Ciampinio, et Mabillonio praestandam esse, quisquam contenderet.

Primus enim, postquam Cellam a *Pio* II. S. *Andreae* erectam, & D. *Gregorio* quoque dicatam descripsit, ibi fuisse addit [1] *antiquum Secretarium Ecclesiae S. Petri, in quo Papa sacro indui ornatu solebat, ad divina officia peragenda, atque inde cum sollemni pompa procedere ad Altare SS. Apostolorum*. Quod seu de *antiquissimo*, seu de *novello* accipiendum sit, inepte Vgonium loquutum fuisse, et Bull. Vat. editores [2] immerito in ejus sententiam abiisse, palam est. Illud enim ad partem Porticus meridionalem, sub literis dd. exstitisse, omnium Ichnographorum consensu demonstravimus. Hoc autem, quum item extra Basilicam fuisse certum sit, ut infra declarabitur, profecto, ubi *Pius* II. Cellam B. *Andreae* Apostoli erexit, intra Basilicam, statui non posse, nemo non videt.

Ciampinius vero *Secretarium*, quod Vgonius in *Cella Gregoriana* a *Pio* II. erecta collocavit, alteri Cellae *Sancti Gregorii de Palatio* contiguum fuisse scripsit [3], *ubi*

1 p. 99. 2 T. II. p. 140, et 141. 3 p. 96.

olim Romani Pontifices dum e Laterano ad Ecclesiam S. Petri accedebant, vestes Pontificias ad divina peragenda assumebant. Quod falsum omnino esse, vel ipse Cellae hujus *Gregorianae* positus, supra a nobis [1] descriptus, aperte demonstrat. Etsi enim extra Basilicam sita esset, tamen ad septentrionalem ejus partem exstabat, quae feminis adsignata erat. De quo nos, vel una Amalarii auctoritas superius allata dubitare non sinit [2]. Propterea ex hac parte, nimirum *ad dextram introitus*, ut ait Vegius [3], ac multo antea Mallius etiam [4] docuerat, erat *Porta, quam Romanam appellatam esse accepimus, ex eo quod Romanae Mulieres antiquitus per eam frequentius Basilicam introirent*. Quapropter, quum tantum ad Austrum viri confluerent, ac residerent, qua demum ratione *Secretarium*, in opposita regione Feminis assignata collocabitur? Quod tamen multo potiori jure a Ciampinio animadvertendum erat, qui praeter *Secretarium antiquissimum* ab se indicatum [5], aliud etiam haud ita procul ex australi parte, itemque extra Basilicam situm fuisse descripsit [6], quod unum pro *novello*, de quo infra disseremus, accipiendum erat.

Hoc autem egregie confirmat Mabillonius in *Commentario ad Ordinem Romanum*, ubi agens *de forma veterum Basilicarum*, haec habet [7]. *Secretarium, vulgo* Sacristiam, *in inferiori parte navis ad austrum collocabant, scilicet ex parte virorum. Vnde in veteri Bas. Vat., et in Lateranensi* Secretaria *erant ad sinistram ingredientium in easdem Basilicas, quia Basilicae ipsae Orienti obversae, austrum habebant ad sinistram*. Verum post haec sapienter animadversa,

1 p. 725.
2 p. 167.
3 T. vI. Iunii p. 71.
4 ibid. p. 50.
5 p. 82. 6 p. 95.
7 T. iI. Mus. Ital. p. xxiI.

nollem, summo viro paucis verbis multa excidissent, quae veritati omnino adversantur. Nam paullo post ita pergit. *In illis porro* Secretariis *Oratorium etiam habebatur, ut in Lateranensi* S. Thomae, *in Vaticano* S. Gregorii, *quod Oratorium nunc* S. M. de Febre *appellatur. Sed neutrum modo pro* Secretario *est*.

Ac primo, *Oratorium S. Gregorii*, quod in *Secretario Vaticano*, certo exstitisse tradidit, nonnisi super *antiquissimi Secretarii* ruinas exstructum a *Gregorio* IV, *ante novellum Secretarium* fuisse, jam deprehendimus. II. Falsum omnino est, idem Oratorium sua aetate, *S. M. de Febre* appellatum esse. Hoc enim, dum ille scriberet, multo pridem solo dejectum fuerat; atque Oratorium, quod tunc revera *S. M. de Febre* sacrum exstabat, erat *Sacrarium* nuper eversum, quod nunquam *Gregorio* dicatum fuisse, loco suo demonstrabimus. III. Si Oratorium Sancti *Gregorii*, sua aetate *S. M. de Febre* appellabatur, quomodo affirmare potuit, pro *Secretario* amplius non esse? Ceterum in eumdem scopulum incaute impegit Edmundus Martene, qui ait [1]. *Secretaria olim Templi vicem referebant, utpote in quibus erecta erant Altaria, ut in Lateranensi S.* Thomae, *in Vaticano S.* Gregorii, *uti observavit Mabillonius in Commentario praevio ad Ordinem Romanum*. Eidem sententiae adhaesit Dominicus Georgius, qui ita scriptum reliquit [2]. *Observandum esse ducimus*, Secretaria *Basilicae Lateranensis, et Vaticanae fuisse ad sinistram ingredientium in eas Basilicas, quia eae ad Orientem obversaverant. In his etiam* Secretariis, *ut diximus, Oratorium erat, in Lateranensi S.* Thomae, *et in Vaticana Sancti* Gregorii. Sed priusquam caussas adducam, quibus

1 de Ant. Eccl. rit. T. II. p. 861. 2 de Liturgia Rom. Pont. T. I. p. 76.

Mabillonius, Martenius, Georgius, aliique in hujusmodi errorem incidisse videntur, ejusdem Georgii verba in medium afferenda esse duco, quae eamdem opinionem animo penitus imbibisse, satis manifeste declarant. Ipse enim illustrans *Liturgiam Romani Pontificis* [1], *ex vetustissimo more descendere*, generatim affirmavit, *ut Romani Pontifices, quoties sollemniter in Basilica Principis Apostolorum celebraturi sunt, in* Sacello S. Gregorii *sacra indumenta sumant, ac eo, ex veteri consuetudine, tamquam antiquo* Secretario, *etiamnum utantur*.

Jam vero, quum probatum abunde sit, neque in Cella a *Pio* II. exstructa, multoque minus in alteris *de Palatio*, ac de *Cortina*, neque in ea, quam *Gregorius* IV. erexit, quae solae fuerunt in Bas. Vat. Cellae, *Gregorio* dicatae, *Secretarium* exstitisse; caussas modo juvat inquirere, quibus nihilominus allati Scriptores, *Secretarium Vaticanum* idem esse, quod *Cellam Gregorianam*, sibi persuaserint.

Quum statim post *Gregorii* obitum, sacrae ejus exuviae in *Vestibulo Secretarii antiquissimi* fuerint collocatae, deinde vero in Oratorium ejus honori dicatum translatae, quod supra ejusdem *Secretarii antiquissimi* ruinas erectum, *ante novellum Secretarium* stetit, arguendum fortasse est, perpetuam *Gregorii* cinerum, et *Secretarii antiquissimi*, et *novelli* propinquitatem effecisse, ut quoties *Cella Gregoriana* nominaretur, toties *Secretarium* ei contiguum nominari quodammodo videretur, ac unum pro altera promiscue acciperetur. Atque hinc factum esse arbitror, ut *Nicolaus Signorilis Pop. Rom. Secretarius* in opere, quod exstat ms. in Bibl. Vat. [2], cui titulus *de Iuribus almae Romae*, quodque, jubente Martino V, exaravit, ubi de

1 T. III. p. 74.

2 Cod. 3536.

SS. reliquiis in Vrbe adservatis disserit, ita scripserit. *Item una Crux argentea deaurata, et lapidibus pretiosis ornata, quae dicitur* Crux S. Gregorii, *in qua est de Ligno verae, et salutiferae Crucis D. N. I. C.* Quum enim *Sacrarium*, ubi relligiose adservabatur, pone S. *Gregorii* Cellam esset, fortasse huic etiam Cruci, *Gregorii* nomen communicavit, ut conjecit Cl. Praesul Stephanus Borgia [1], qui huic conjecturae aliam quoque adjecit, quod nempe *Gregorius* hujusmodi Cruce frequenter uti potuit. Et sane Panvinius [2], qui ex opere Signorilis, reliquiarum Bas. Vat. indicem confecit, hanc S. *Gregorii* Crucem inter eas recenset [3], quas *in* Sacristia *dictae Ecclesiae conservari adnotavit*. Quapropter Borgiae sententiae prope assentior, ni potius dicendum sit, hujusmodi Crucem vulgo ita nuncupatam, quod statis anni diebus in ara proxima, *Gregorio* dicata, publico cultui exponeretur.

Praeterea, quum, uti loco suo pluribus ostendemus, imago *B. M. a Febribus*, in Cellam a *Gregorio* IV. exstructam translata fuerit, ibique aliquamdiu steterit, priusquam in *Sacrarium* recens dejectum reverteretur, id Mabillonio praesertim, fraudi fuisse puto, cur *Cellam Gregorianam*, pro *Secretario* acceperit. Quum enim, dum ea literis consignaret, imaginem *B. M. a Febribus* in *Sacrario* fuisse sciret, ignorans fortasse, eam alibi olim exstitisse, recentiorem B. V. sedem, quae tunc re ipsa *Secretarium* erat, cum antiquiori confudit, quae, quum eò translata fuit eadem effigies, *Secretarium* amplius non erat, sed Oratorium *Gregorio* dicatum. Ceterum ne hoc quidem modo, ut dicam, quod est, Mabillonius omni culpa liberatur, qui rursus sibi ipsi repugnavit, illud etiam

1 de Cruce Vat. p. 65. 2 T. III. ms. c. XXXII. fol. 42. 3 ibid. fol. 43.

affirmans, uti supra animadvertimus [1], *Oratorium B. M. de Febre pro Secretario minime esse*.

Hujusmodi vero persuasionem altius animis infixam fuisse opinor, ex eo quod, quasi *Gregorii* cineres a *Secretario* nunquam disjungi vellent, eodem plane loco, ubi prius *Secretarium novellum* steterat, deinde *Cella Gregoriana* a Clemente VIII. exstructa est, ibique a Paullo V, in postrema translatione, SS. Pontificis exuviae repositae. Itaque pari modo, quo *Oratorium Gregorianum* idem esse, quod *Secretarium*, antiquitus pronunciarunt, et ipsam *Cellam Clementinam*, ut inferius demonstrabimus, *Secretarium* nuncuparunt. Quis autem non videt, tam majores nostros minus proprie loquutos esse, quam certe nunc inscite loqueretur, quicumque *Cellam Clementinam*, *Sacrarium* appellaret; etsi, tamquam ex veteri jure, ac possessione, vel *novo Sacrario* continentem esse videamus?

Sed, quum hujusmodi caussis nondum satis acquiescerem, aliasque probabiliores inquirerem, quibus antiquiores Cellae *Gregorio* sacrae, pro *Secretario* fuerint acceptae, id tandem ex eo potissimum repetendum esse novi, quod singulares ritus in *Coena Domini* peractos in Cella a *Gregorio* IV. constructa, et sollemnes quasdam caeremonias *in Pontificum Consecratione*, *et in Imperatorum Coronatione*, vel ab antiquissimis temporibus, non solum in eadem Cella, sed deinde etiam in altera, quam *Pius* II. exstruxit, fieri consuevisse deprehendi. Quod praecipue quidem a Panvinio discimus, qui etsi a Vegio deceptus, ut infra declarabitur, sollemnes Pontificum Consecrationis caeremonias, in Altari *S. Andreae* a Symmacho constructo celebratas fuisse scripserit, tamen alibi disserens

1 p. 132.

de *Altari SS. Andreae*, *et Gregorii*, quod *Pius* II. excitavit, haec recte pronunciantem, audivimus [1]. *Die Coronationis Pontifici* pro Secretario *deservit*. Idem leges apud eumdem, ubi ait [2]. *Id Sacellum nunc* pro Secretario *in Pontificis Coronatione usui est*, *totum cancellis marmoreis per intercolumnia*, *et testudine lateritia a Pio* II. *facta conclusum*. Ac rursus idem confirmat hoc modo [3]. *Hoc Oratorium nunc* pro Secretario *est in usu*, *quando Pontifex Rom. consecratur*. Quum enim hujusmodi ritus in *Sacrario* tantum peractos, ac peragendos esse sibi persuaserint, iccirco quaslibet *Gregorii* Cellas, ubi haec acta fuisse constat, pro totidem *Sacrariis* habuerunt. Itaque operae pretium esse duco in medium proferre veterum Ordinum, ac Caeremonialium loca, in quibus hujusmodi ritus fuse describuntur. Hinc enim, praeter jucundissimam rerum pulcerrimarum cognitionem, quae in tam augustis, ac sollemnibus caeremoniis, ex veteri instituto fieri consueverunt, illud in primis constabit, quod maxime ad suscepti operis rationem pertinet, *Cellas Gregorianas* cum *Secretariis* perperam fuisse permixtas, atque confusas. Sed primum caeremonias, *Feria* v. *in Coena Domini*, in *Cella Gregoriana* habitas explicemus.

1 p. 694. 2 T. II. ms. p. 140. 3 T. III. ms. fol. 13.

CAPVT XV.

De ritibus olim servatis, Feria v. *in Coena Domini, in Cella a Gregorio* IV. *constructa.*

Cellam Gregorianam, quam *Gregorius* IV. exstruxit, a Bas. Vat. sejunctam, et a *Secretario* diversam fuisse, apertissime, planissimeque docet insignis *Ordinis* x. locus a Grimaldo [1], et Panvinio [2] etiam allatus, qui doctissimo Mabillonio [3] visus est antiquior Seculo XIII, ac potius ad XI. revocandus. Inter omnes Ordines ab eodem evulgatos, primus hic est, ubi S. *Gregorii Cella* nominatur. En tibi *Ordinis* verba [4]. *Qualiter agendum sit* v. *feria in Coena Domini. Statio ad S. Iohannem ad Lateranum. Antequam Domnus Papa exeat de camera, dicit Tertiam. Hora vero* VI. *exit Domnus Papa de Palatio cum Episcopis, et Cardinalibus, et cum toto apparatu Curiae veniens ad Palatium majus, ubi solet esse hospitium Episcopi Albanensis, stans ibi in loco eminenti sermocinatur ad populum, ut moris est, et postea recitantur sententiae: et facta confessione per Diaconum Cardinalem, et absolutione per Papam, datur populo indulgentia. Peractis iis omnibus, descendit ad Ecclesiam Lateranensem, et intrat Ecclesiam Sancti* Thomae, *et dicit cum Capellanis suis Nonam. Sed si est ad Ecclesiam S. Petri, descendit ad praefatam Ecclesiam, veniens* ante Secretarium, ad Capellam S. Gregorii, *et dicit ibi Nonam.*

Heic autem, ad hujusmodi verborum explanationem Joh. Diaconi locus in appendice Ordinis Rom. a Mabillonio [5] editus proferendus est, ut hoc alterum *Basi-*

1 in lib. instr. fol. 60. 2 T. III. ms. 4 n. II. p. 97.
3 T. II. Mus. It. p. 95. 5 T. II. Mus. Ital. in l. de Eccl. Later. p. 569.

licae Lateranensis Secretarium, praeter alia superius [1] descripta, illustremus. *In Atrio quoque ipsius Basilicae, Oratorium est pulcrum, et ibi est Altare S.* Thomae *Apostoli. In hoc quidem Oratorio, quod fecit Iohannes Papa, qui renovavit Ecclesiam, induit se Pontifex vestimenta Sacerdotalia, et Pontificalia, quando debet celebrare Missam in Stationibus istius Basilicae. De hoc enim Oratorio exiens cum processione, intrat Basilicam, et vadit ad Sacrosanctum Altare dominicum, quod omnium Altarium solum habet principatum.* Post haec, Grimaldum quoque praestat audire, ita docentem [2]. *Exstat hodie* Secretarium *antiquum* S. Thomae *in Ecclesia Lateranensi in extrema navi ad laevam, majorem portam introeuntibus. Supra* Secretarii *ostium cernitur hodie antiquissima pictura; quomodo Papa sub linteo, sive baldachino, a Secretario pergebat in Processione ad Altare ad divina peragenda.* Hujus autem picturae delineationem, praeter Rasponum [3], qui idem Oratorium, a Joh. Diacono descriptum [4], pluribus illustrat, exhibent etiam Papebrochius [5], et Ciampinius [6]. Sed ad nostrum *Ordinem* revertamur, qui ita pergit [7].

Deinde tam Pontifex, quam Episcopi, Presbyteri, Diaconi, et alii Clerici, quisque induatur ornatu sui Ordinis. Pontifex induit vestimenta alba, Episcopi pluvialia, Presbyteri planetas, Diaconi dalmaticas, pro reverentia chrismatis. Pontifex vero jam indutus dalmatica, habens manum ad collum, sedeat in sede sua: cui praesentetur ampulla, quae major est cum oleo ab Acolythis, et balsamum: et ipse Pontifex balsamum cum oleo commisceat, et conficiat, circumvolvendo cum

1 p. 344. 345. 649. 656. 730.
2 in lib. Instr. fol. 70. 3 p. 63.
4 T. II. Mus. Ital. in App. Ord. Rom. pag. 569.
5 In Conatu Cronhistor. ad Catalogum Pontificum p. 161.
6 de Sacr. Aedif. p. 14. Tab. IV.
7 ibid. p. 98. n. 3.

palmis baculum immissum in ampullam. Omnes vero ampullae remaneant ibi, et diligenter custodiantur, quousque ad Altare portantur. Postmodum autem Pontifex lotis manibus, indutus planeta, procedit cum Episcopis, Presbyteris, Diaconibus, et Subdiaconibus, et Acolythis, et omnibus Ordinibus, et habeant in processione Crucem, Evangelium, septem candelabra, turibulum cum incenso; et sic processionaliter pergant ad Altare cum ampulla, et facta confessione, et reverentia, adscendit sedem suam. Interim autem decantetur a Cantoribus Introitus sine Gloria Patri, *et finito versu primo, repetatur Introitus. Deinde Pontifex dicit excelsa voce*, Gloria in excelsis Deo. *Dicta oratione, lecta epistola, et Evangelio, factoque sermone ad populum, si voluerit, et* Credo in unum Deum *decantato, prosequatur Missa ordine suo, et conficiat duas hostias, unam scilicet sumendam, alteram reservandam in crastinum, ac tot, quot necessariae fuerint pro iis, qui hodie sunt communicaturi.*

Postquam Domnus Papa intrat ad sacrificandum, tunc Acolythus conducit juniorem Diaconum Cardinalem, et cum eo plures Subdiaconi. Vnus autem ex eis Subdiaconis portet Crucem, Acolytho antecedente cum turibulo, et ture. Et sic processionaliter vadunt ad Ecclesiam Sancti Thomae [1], *vel* Sancti Gregorii, *ubi ampullae cum chrismate, et oleo conservantur. Cardinalis Diaconus accipit illam ampullam, quae est Chrismatis: duo alii Subdiaconi accipiunt illas duas olei exorcizati, et olei infirmorum, portantes eas super brachium sinistrum, et eo modo, quo iverunt, revertantur.*

Aliis vero caeremoniis descriptis, concludit his verbis [2]. *Post benedictionem vero istam, omnes Episcopi, et Presbyteri Cardinales, et alii Episcopi salutent sanctum Chrisma,*

1 Torrigio Grotte Vat. p. 436.

2 Ibid. num. 11. p. 101.

et oleum, ter pro quolibet, et in salutando inclinent capita dicentes. Ave sanctum Chrisma, *ter pro quolibet, et deosculentur ampullam semel tantum, et deferatur a Subdiacono ampulla olei; et summus Pontifex salutet oleum, et deosculando ampullam, sicut fecit de Chrismate, et ceteri omnes salutent per ordinem ampullam in deosculando. Postea reportentur ampullae processionaliter, sicut fuerunt adductae, ad* Sacrarium, *vel* locum, ubi sedere debent, *et inde distribuatur unicuique, sicut decet, et fuerit opportunum.*

Quid autem, rogo, hujusce praestantissimi *Ordinis* scriptor adjicere poterat, ut luculentius declararet, Bas. Vat. *Secretarium*, a Cella S. *Gregorii* esse distinctum, et separatum? Quum enim *Secretarium* Lateranense esset Oratorium vetustissimum, Panvinio teste [1], a Johanne XII. excitatum, ac *D. Thomae* sacrum, ne quis idem de *Secretario Vaticano* suspicaretur, et pari modo *Gregorio M.* dicatum esse crederet, apposite adnotavit [2], *sed si est ad Ecclesiam S. Petri, descendit ad praefatam Ecclesiam, veniens* ante Secretarium, ad Capellam S. Gregorii. Ac rursus, ne quis forte persuasum haberet, ampullas in alio loco, praeter *Sacrarium*, servari non potuisse, ac propterea, si in *Capella S. Gregorii* deponebantur, eamdem ipsum fuisse *Sacrarium* contenderet, consulto videtur adjecisse [3], *reportentur ampullae processionaliter ad Sacrarium*, vel locum, ubi sedere debent.

Age vero, in hanc rem cetera posteriorum *Ordinum* testimonia proferamus. Ac primus occurrit Benedictus Canonicus, cujus illa sunt verba in *Ordine* xI. [4] *In Coena Domini.... ad Missam descendit summus Pontifex in* Secretarium. *Praeparatis ampullis plenis oleo, miscitat balsamum*

1 de vil. Eccl. p. 123. 2 loc. cit. p. 98. 3 loc. cit. p. 101. 4 ib. n. 40. p. 136.

5 H 2

cum oleo. Deinde se innuit cum omnibus aliis, et habet septem candelabra ante se accensa: et cum processione procedit ad Altare cum linteo extenso super caput ejus.

Quaeres fortasse, cur *Capellae Sancti Thomae*, aut *Sancti Gregorii*, in hoc Ordine minime nominentur? Atqui non heic sermo est de temporibus *Gregorio* IV. anterioribus, ut in Ordine I [1], ubi de Cellis S. *Thomae*, aut S. *Gregorii* nondum erectis, ne verbum quidem fieri, quum, uti vidimus, hujusmodi caeremonia describitur, mirandum minime est. Contra vero in Ordine XII, ubi Cencius describit, *quid Dominus Papa facere debeat in Coena Domini*, haec habet [2]. *Descendit ad Ecclesiam Sancti Iohannis Lateranensis cum mitra sine frisio, hora sexta: et facta oratione ante Cruces, pergit ad* Secretarium, *ad Ecclesiam Sancti* Thomae, *cum Episcopis, Cardinalibus, et aliis Ordinibus, ibique cantat Nonam*. Quid igitur reponam? id nimirum; hoc loco Cencium, dumtaxat Ecclesiam S. *Thomae* nominasse, quod tantum de caeremoniis in Bas. Lateranensi ea die obeundis dissereret; quas vel ipse Benedictus unice indicare voluit, quum generatim ea die Pontificem in *Secretarium* introeuntem descripsit. Id tamen minime praetermisit P. Amelius in Ord. XV [3], qui caeremonias describens in *Capella* peragendas *de ampullis in die Iovis sancta, in Coena Domini*, disertis verbis declarat, *sic processionaliter vadunt ad Capellam* S. Thomae, vel S. Gregorii, *vel ubi ampullae cum chrismate, et cum oleo conservantur*. Et paullo post [4]. *Reportantur ampullae processionaliter, sicut fuerunt adductae ad* Sacrarium, *vel ad locum, quem Sacrista ordinavit, ubi stare debent*.

1 ibid. p. 20. et 33.
2 c. XI. p. 178.
3 c. LXIII. p. 483.
4 p. 484.

Neque vero Jac. Cajetanus in Ord. xiv. audiendus est, quem variis in locis interpolatum ipse Mabillonius fatetur [1], ubi agens *de officio feriae quintae in Coena Domini*, sic absolvit [2]. *Peractis his omnibus descendit ad Ecclesiam Lateranensem, et intrat Ecclesiam veniens*, ante Sacrarium *ad Ecclesiam Sancti* Georgii, *et dicit ibi Nonam*; aliisque caeremoniis expletis, quas supra indicavimus, ab eo descriptis [3], *sic processionaliter vadunt ad Ecclesiam S. Iohannis, vel Sancti* Georgii, *ubi ampullae cum chrismate, et oleo conservantur*. Vtrumque enim locum non carere mendo, atque *Gregorii* pro *Georgii* legendum esse, recte existimaveris. Neque a vero fortasse discesseris, si nonnulla etiam hoc loco deesse suspicaberis. Haud enim ibi Sancti *Gregorii* Basilicam a Cencio descriptam, indicari facile putem, sed potius *Cellam Gregorianam* Bas. Vat., quae *ante Sacrarium* exstabat. Ibi enim si chrismatis confectio celebranda esset, non in *Secretario*, ut in Basilica Lateranensi, sed *ante Secretarium* ad *Cellam S. Gregorii* pergendum erat; quod et adnotavit Georgius [5], quin tamen *Cellam Gregorianam* a *Secretario* distinguendam esse cognosceret. Ceterum Jac. Cajetanus, seu quicumque fuit hujusce Ordinis consarcinator, *Ordinem* x. supra descriptum [6] certe respexit, nec tamen satis accurate, ut ibi legitur, caeremonias, quae in Bas. Lateranensi fieri debebant, ab iis in Bas. Vat. peragendis distinxit. Ac profecto plura ex *Ord.* x. excerpta, ac in *Ordinem* xiv. derivata, ex eo etiam liquet, quod ibidem [7] praecipiatur iisdem fere verbis, atque utitur *Ordo* x [8], *cum reverentia, et omni devotione* mensam cavi Altaris Bas. Later.

1 ibid. p. 357.
2 num. LXXXII. p. 354.
3 ibid. p. 355.
4 p. 96.
5 T. II. p. 23.
6 p. 138.
7 ibid. p. 356.
8 ibid. n. 7. p. 99.

a Diaconibus, et Subdiaconibus removeri, palliis desuper complicatis, ne aditum ad interiora occluderet, utque ea die Pontifex intra ipsum Altare sacris operaretur, transferri in *Capellam S. Pancratii, juxta Claustrum Canonicorum, quod ibi est locus conservationis*, atque ubi deinde fuit novum *Sacrarium* Basilica Lateranensis, antiquioris loco, quod S. Thomae sacrum fuerat, ab Eugenio IV. constructum, ut tradunt Panvinius [1], Rasponus [2], et Vignolius [3].

Praeterea hanc emendationem probandam, ac recipiendam, id etiam suadet, quod S. *Georgii* Oratorium nunquam exstitit pone Basilicam Lateranensem. Nam, ut ex Anastasio accepimus [4], Zacharias, qui *in venerabili Patriarchio sacratissimum B.* Georgii *Martyris in capsa reconditum reperit Caput, in qua et pictacium pariter invenit litteris exaratum graecis, ipsius Caput esse significans, omnino hilaris, et satisfactus, illico aggregato hujus Romanae Vrbis populo, cum hymnis, et canticis spiritualibus, in venerabilem Diaconiam ejus nomine consecratam, sitam in hac Romana Civitate, regione secunda ad velum aureum, illud deduci fecit, ubi immensa beneficia, atque miracula omnipotens Deus, ad laudem nominis sui, per eumdem sacratissimum Martyrem operari dignatur*.

Ac demum nemo ambiget, praedicti *Ordinis* locum esse corrigendum, quod pluries *Georgii* nomen pro *Gregorii* nomine irrepsisse constat apud Scriptores, quorum loca inferius indicabimus.

1 de vii. Eccl. p. 24.

2 p. 68.

3 T. II. in vita Leonis III. n. II. p. 275. et ibid. n. vI. p. 289.

4 T. II. §. xxiv. p. 80. et apud Rasponum lib. iv. c. II. p. 300.

CAPUT XVI.

De sollemnibus Caeremoniis in Pontificum Consecratione, et Coronatione peractis, in Cella a Gregorio* IV. *exstructa.

Jam vero, quum prolatis ipsorum Ordinum testimoniis, quae nonnullos in contrariam sententiam adduxerunt, sacros ritus *Feria* v. *in Coena Domini* obeundos, nunquam in *Secretario*, sed in *Cella Gregoriana* peractos esse probavimus, id ipsum de aliis caeremoniis, quae in *Pontificum Consecratione*, *et Coronatione* celebrabantur, usuvenisse mox ostendemus. Sed primum de Scriptoribus, qui hujusmodi caeremonias praecipue illustrarunt, pauca delibemus. Nolim tamen, hujusmodi caeremoniarum lectionem suscipiat, qui faveat acerrimis Liturgiae osoribus, Dallaeo [1], Hospiniano [2], Montacutio [3], Hildebrando [4], Calvorio [5], Musardo [6], Coniiers Middletono [7], ceterisque, qui Vigilantii, Tanchelmitarum, Petrobusianorum, Henricianorum, Thaboritarum, ac Valdensium errores renovare, atque instaurare conati sunt. Nil certe magis irrideret, atque contemneret. Contra vero hujusmodi rituum descriptionem libentissime percurrent, qui probe noscant solidissimarum rationum momenta, qnibus adversariorum criminationes Cochlaeus [8], Pistorius [9], Ferrandus [10], Durantus [11], Casalius [12], Cardinalis Bona [13],

1 de cult. religiosis Latinor. Genevae 1761.

2 de orig. et progressu Rit. Tiguri 1586.

3 Origines Ecclesiasticae. Londini 1640.

4 Varia Sacra Christianor. Helmst. 1665.

5 Rituale Eccl. Evangelicae. Tigur. 1604.

6 Conformités des Ceremonies modernes avec les anciennes. a Leyde 1663.

7 Lettre ecrite de Rome, ou l'on montre l'exacte conformité, qu'il y a entre le Papisme, et la Religion des Romains. Amsterdam 1744.

8 Defensio Caeremoniar. Ingolstad. 1544.

9 Colloquia adversus Caeremoniarum oppressores. Lutetiae 1643.

10 Reponse a l'apologie pour la reforme, et pour les reformateurs. a Paris 1685.

11 De ritib. Eccl. Catholicae. Paris. 1682.

12 De veteribus Christianorum ritibus. Francofurti, et Hannoverae 1691.

13 Rerum Liturgicarum libri.

Bellotius [1], ac potissimum Dominicus Georgius [2], aliique sexcenti validissime confutarunt.

Itaque, ut de re dicere incipiam, Onuphrius Panvinius, praeter rituum Ecclesiasticorum, sive sacrarum Caeremoniarum libros tres a Christophoro Marcello, Archiep. Corcyrensi electo, Venetiis in lucem emissos, Leonis X. privilegio, an. MDLVI, novamque Rom. Ord. editionem, quam primus omnium adornaverat ann. MDLXI. Georgius Cassander, librum ritualem Cencii Camerarii Cardinalis *de Consuetudinibus, et Observantiis Ecclesiae Romanae*, ex uberiori ejusdem Cencii opere *de Censibus* concinnatum, novoque ordine tres in partes distributum, in vulgus emittere paraverat. Sed immatura morte praereptus, opus pulcerrimum evulgare non potuit, magno rei Liturgicae detrimento, integrumque in Bibliotheca Palatino Vaticana, doctissimi Viri manu exaratum, et in Regia Parisiensi, adhuc adservatur. Postrema hujusce operis pars, cujus universam rationem exposuit Mabillonius [3], agit *de Electione, et Consecratione Romani Pontificis, et de Coronatione Imperatoris*, de quibus modo a nobis disserendum est.

Verum, quod a Panvinio literaria Resp. obtinere non potuit, praestitum, ac compensatum abunde est a Mabillonio, qui T. II. *Musei Italici*, praemisso eruditissimo *Commentario*, XV. *Ordines* evulgavit, et ipsius Panvinii praefationem *in admonitione ad Ordinem* XII, Cencio attributum [4], in lucem emisit. Hujus deinceps vestigiis inhaerentes CC. VV. Blanchinius, Muratorius, Martenius, Georgius, Gattico, Jos. de Novaes [5], atque omnium po-

1 Observationes ad ritus Ecclesiae Laudunensis. Parisiis 1676.

2 de Lit.Rom.Pont.T.I.Praef.Rom.1731.

3 in Comm. praevio ad Ord. Rom. p.1L.

4 p. 165.

5 Il sacro rito antico, e moderno della Elezione, Coronazione, e solenne Possesso del Sommo Pont. Roma 1769. 8.

stremus Franc. Ant. Zaccaria in omni eruditionis, ac doctrinae genere versatissimus, rituum Ecclesiasticorum decus mirum in modum amplificarunt.

Ego vero, etsi omnes *Ordines* ab iis editos evolverim sanequam diligenter, nihilominus post memoratum Ord. jussu Gregorii X. editum, in XIV. apud Mabillonium, *Gregorii Cellam* in Pontificum Consecrationis rituum descriptione, nominatam fuisse comperi. Atque hunc quidem Ordinem ex apographo Ciampinii descriptum, Mabillonius, Jacobo Stephanesco, *Cajetano* vulgo nuncupato, tribuendum esse existimavit, qui Cardinalis Tituli S. Georgii in Velabro, a Proavo Bonifacio VIII. renunciatus fuit, et sub Clemente VI. decessit. Sed tamen conjectura de vero hujus Ordinis auctore, non solum eidem Mabillonio [1] parum arrisit, sed etiam aliis rerum Liturgicarum peritis, quos inter praecipue numerandi sunt Card. Thomasius [2], Dom. Georgius [3], et Joh. Bapt. Gattico [4], qui eumdem potius ex diversis Romanorum Ordinum Libellis consarcinatum, multisque in locis interpolatum, ad inferiora tempora retrahendum esse judicarunt.

Quidquid tamen sentiendum sit de ejus antiquitate, quod longius inquirere minime vacat, primum fortasse hunc esse Ord. nonnemo contendet, ubi Cella *S. Gregorii*, certis quibusdam in *Pontificum benedictione, et consecratione* peragendis caeremoniis nominata sit. Etsi enim haec etiam occurrat in *Caeremoniali Gregorii* X, quod Mabillonius seorsim edidit, ac Cajetani Ordini [5] anteposuit, tamen Joh. Bapt. Gattico hoc etiam Caeremoniale, quod Va-

1 p. 257. 2 T. I. edit. Vezzos. 3 de Litur. Rom. Pont. 4 in praef. Diar. p. 3. 5 T. II. Mus. It. p. 221.

ticano Codici 4737. insertum invenit, unam Cajetani Ordinis partem fuisse censuit. Ac propterea in Tomo I. *Actorum Caeremonialium*, Cajetani Ordinem, qui ceteris antiquior sibi visus est, longe uberiorem, et locupletiorem, ad allati Codicis fidem, in vulgus emisit. Porro autem haec ibi leges [1], ut item apud Mabillonium in *Caeremoniali Gregorii X.* [2]. *Si vero Papa fuerit Romae apud S. Petrum ordinatus, et consecratus, dum debet consecrari, inducitur* ad Capellam S. Gregorii, *et venit processionaliter ad Altare, et fiunt cetera, ut supra dictum est, quibus finitis, coronatur ad gradus, et redit Lateranum per viam Papae.*

Nam ex veteri instituto, ut notat Augustinus Patritius [3], usque ad *Xystum* IV, una eademque die, electus Pontifex consecrabatur Episcopus, benedicebatur, et *Coronae insignia* sumebat. Quae tamen de temporibus *Nicolaum* I. antecedentibus, neutiquam esse accipienda, probe norunt eruditi. Primum enim in *Nicolai* electione, consuetis *Ordinationis*, et *Consecrationis* caeremoniis, quae dumtaxat in praecedentium Pontificum vita, ab Anastasio memorantur, *Coronationis* sollemnia accesserunt, quae primum, ut Pagius [4] tradit ex Anastasio [5], anno DCCCLVIII. in Bas. Lateranensi, adstante Ludovico II. Augusto, celebrata sunt; contra quam usuvenisse compertum est in iis, quae deinde consequuta fuere, quaeque in Bas. Vat. perpetuo peracta sunt, unde Pontifices coronati, ad Basilicam Lateranensem, catholici regiminis initia auspicaturi, sese sollemni pompa conferre, in more habuerunt. Quod quidem diligenter animadverti velim, ne quis fortasse objiciat, Coronationis caeremonias antiquitus in *Se-*

1 apud Gattico p. 78.
2 c. I. p. 229.
3 Sect. II. c. I.
4 Brev.Gest. Pont. T.I. in vita Nicol n. II.
5 T. III. in vit. Nicol. §. VII. p. 174.

cretario fuisse celebratas, priusquam *Gregorius* IV. Cellam *Gregorio* sacram excitaret.

Quae vero a Pontifice in *Gregorii Cella* praestanda essent, diserte recensentur in capitè XLV. Ordinis XIV. apud Mabillonium [1], quod etsi apud Gattico [2] breviori titulo proferatur ex *Rubrica* LVI. Cod. Vat. 1145, tamen ex *Rubrica* LXXXVI. Cod. Vat. 4737. [3] Mabillonio ferme consonat, atque unum, eumdemque Ordinem, juxta ipsius Gattici opinionem, esse demonstrat. Sic enim apud Mabillonium caput inscribitur [4]. *Incipit Ordo, qualiter Romanus Pontifex apud Basilicam B. Petri Apostoli debeat consecrari, Rubrica*. Et apud Gattico [5]. *Incipit Ordo, qualiter Rom. Pontifex apud Basilicam B. Petri Apostoli debeat coronari, et etiam consecrari*. Sequentia vero gemina sunt apud utrumque, quae ita habent. *In primis ipse, qui coronandus est, mane diei Dominicae veniat ad Basilicam B. Petri, in qua processionaliter a Canonicis recipietur, et facta reverentia eidem a Cardinalibus, et Praelatis, sicut fieri solet Romano Pontifici, stans in medio dicat*, Sit nomen Domini benedictum, *et resp.* Ex hoc nunc *etc. deinde vadat in* Capellam S. Gregorii, *ubi dicta Tertia, calciabitur caligis, et sandaliis, dicendo psalmos* Quam amabilia etc. *qui solent dici. Deinde lotis manibus induatur omnibus ornamentis, quibus Romanus Pontifex uti solet in Missarum sollemniis, exceptis dumtaxat Pallio, et anulo Pontificali. Erunt autem vestimenta coloris tempori congruentis. Deinde ordinata sollemni processione, in qua debent esse septem Candelabra cum septem faculis, sicut in praecipuis festis fieri solet, videlicet Cardinalium, Praelatorum, et ceterorum Ordinum, qui omnes debent habere indumenta coloris tempori congruentis.*

1 p. 271. 2 p. 202. 3 p. 93. 4 p. 271. 5 p. 93.

Consecrandus ipse, extensa super eum mappa, procedat signando, ut moris est, ad majus Altare. Porro hujusmodi ritus, atque apparatus totidem plane verbis describitur in memorata *Rubrica* LVI. Cod. Vat. 1145. apud Gattico [1], et in Ordine XVII, quem ex ms. Pont. Rom. Bibl. Colbertinae edidit Edmundus Martene [2], cujusque verbis Catalanus [3] illustravit Tit. XI. *Libri Caeremonialis Augustini Patritii, de Ordinatione, et Consecrat. Rom. Pontificis.*

At quid, si forte Episcopus ad Petri sedem evectus esset? Alii tunc ritus servabantur, quorum descriptionem habemus ex Ordine XIV. apud Mabillonium [4]. Sic enim ibi praescribitur. *De Episcopo in Papam electo, et ejus Benedictione, et Coronatione. Episcopus, qui in Papam electus est, non consecratur denuo, sed benedicitur aliquo die Dominico, quo et coronatur: et descendens de Palatio suo apud S. Petrum, intrat Ecclesiam more solito cum rubeo pluviali, et mitra in loco solito. Oratione facta, receptis omnibus Cardinalibus, et Praelatis ad reverentiam, et dicto*, Sit nomen Domini benedictum, *et responso*, ex hoc nunc, et usque in seculum, *et benedictione data, vadit ad Vestiarium*, Capellam videlicet S. Gregorii, *et ibi servitur ei per Episcopum, et Diaconum Cardinales ad hoc assumendos, et per Priorem Diaconorum, seu per Priorem Basilicae, qui et portat mitram, et anulum, et habet ferulam, et ibidem electus in Papam induitur omnibus paramentis preciosis, et sollemnibus aptis tempori, et diei, et ponitur preciosissima mitra in capite, et datur sibi anulus Pontificalis per eumdem Episcopum; et Cubicularius primum anulum imponit digito summi Pontificis. Et dum Dominus Papa dalmaticam recipit,*

1 p. 202.
2 T. II. de ant. Eccl. rit.
3 T. I. §. 1. p. 98.
4 num. XII. p. 254.

ipse Episcopus induit se superpellicio, amictu, et pluviali coloris diei, et portat mitram simplicem. Quum autem Dominus Papa planetam induit, venit idem Episcopus ad latus summi Pontificis: et accepto anulo de manu acolythi, ponit eum in manu Domini Papae parati omnibus paramentis, et mitra sollemnibus: et Cubicularius ponit primum anulum. Et Episcopus, accepta navicula cum incenso de manu acolythi, porrigit eam Papae, et osculatur manum ipsius: et imposito incenso in turibulum per Papam, Episcopus vadit ad locum, ubi sunt alii Episcopi. Cardinales processionaliter ordinati, factis impensis obsequiis, quae fieri solent, et impendi, quando Romani Pontifices parantur, salvo, quod tunc in ipsa processione non portat pallium, quod, ut infra sequitur, accipiet in Altari; quam processionem ordinat Archidiaconus, vel Prior Diaconorum infrascripto modo. Quae quidem omnia praesefert Codex Vaticanus 4731. a Gattico evulgatus *Rubrica* xxI. sub eodem plane titulo, ac iisdem fere verbis.

Etsi vero hic Cajetani Ordo ad inferiora tempora referendus est, vel ipso Mabillonio assentiente [1], tamen plus minus circa aetatem Clementis VI, et Innocentii VI, seculo nimirum xiv. assutus esse videtur. Vterque enim Pontifex in aliis ejusdem Ordinis rubricis apud Gattico, pluries diserte nominatur. Itaque perspicuum sane est, quum ibidem *S. Gregorii Capella* semel, atque iterum occurrat, hanc non aliam esse posse, quam eam, quae a *Gregorio* IV. super *antiquissimi Secretarii* ruinas exstructa, et a nobis haud ita pridem descripta fuit. Nam, praeter aliorum Ordinum testimonia, quae paullo infra afferemus, quum de *Imperatorum Coronatione* sermo erit, id ipsa temporum ratio manifeste demonstrat.

1 T. II. Mus. It. p. 257.

Siquidem *Gregorii* cineres, quousque a *Pio* II. in Cellam *Andreae* sacram *intra* Basilicam translati sunt, eodem loco permanserunt, ubi pridem eos collocaverat *Gregorius* IV, neque aliam per id aetatis in Basilica Vaticana Cellam, ei sacram fuissè constat.

At erit fortasse, qui ex ipsis Cajetani locis secus sentiendum esse arbitretur, ac non solum *Gregorii Capellam* ibi indicatam, Bas. Vat. *Vestiarium*, sed etiam *intra* eamdem Basilicam sitam fuisse, cum Vgonio contendat. Frustra tamen. Nam si primum Altare *Gregorio* sacrum, *intra* Basilicam *Pius* II. excitavit, ut supra fuse docuimus, quisnam sibi persuadeat, de eo loqui Ordinem potuisse, ut quam tardissime, circa Clementis VI, et Innocentii VI. tempora digestum? Praeterea, etsi darem, Altare *S. Gregorio* sacrum, ante *Pium* II. *intra* Basilicam exstitisse, quum Ordo praescribat, ut Pontifex *in Ecclesiam ingressus vadat ad Vestiarium*, quomodo suspicari quis possit, ad *Capellam*, *intra* Basil. ambitum, procedere consuevisse? Nonne *Vestiarium*, quod idem est, ac *Secretarium*, ex veterum Christianorum instituto, vetustisque Templorum ichnographiis, ab Ecclesia sejunctum fere semper fuit? Itaque quis ferat, Vgonium, aliosque, Altare a *Pio* II. exstructum, non solum pro Cella a *Gregorio* IV. excitata, sed etiam pro Bas. Vaticanae *Secretario* accepisse? Quod si nemo, qui *Secretarium* recte agnovit *extra* Basilicam situm, hujusmodi ritus in Pontificum inauguratione, et coronatione, adhibitos ibi esse censuit, quid, quaeso, caussae erit, cur eosdem potius in *Oratorio Gregoriano*, ante *Secretarium* peractos esse, aegre sibi persuadeat? Quemadmodum igitur, alias etiam Pontifex, priusquam ad *Vestiarium extra* Basilicam

sese conferret, Templum Vaticanum ingrediebatur; ita in Coronationis die, Basilicam primum introibat, ut deinde, sollemnioris caeremoniae caussa, pergeret ad *Gregorii Capellam*, *Vestiario* contiguam, per ostium, quod ex eadem *Capella*, uti supra vidimus cum Alpharano, in Bas. Vaticanam aditum recta patefaciebat.

Sentiendum itaque est, Ordinis Scriptorem, qui demum cumque fuit, nil aliud allatis supra verbis indicare voluisse, praeterquamquod, *die Benedictionis, et Coronationis Episcopi in Papam electi, Capella S. Gregorii, Vestiarii* loco, haberi soleret, ut ipsum celebrioris pompae, quae in ceteris quoque partibus distinguebatur, initium splendidius evaderet, ac par veluti gratia *Gregorio* M. redderetur, qui primus constituerat, ut nonnisi Romanus Pontifex ad *B. Petri Confessionem* consecrari posset; ac demum, ut ejus Successores, primum pone *Gregorii* cineres Pontificalia sumerent indumenta, ac peterent exempla virtutum.

CAPVT XVII.

De iisdem Caeremoniis in Cella Piana servatis.

Enimvero de tota hac re ita statuendum esse, quae mox dabimus, aperte confirmant. Nam vix *Pius* II. *Gregorii* Corpus ad Altare, ubi *Andreae* Caput collocaverat *intra* Basilicam, transferendum curavit, non amplius in eadem Cella *Gregorii* IV, quam diu, etiam postea, stetisse *B. M. a febribus* sacram, infra declarabimus, hujusmodi ritum servatum novimus, nec alterum Altare, *intra* eamdem Basilicam, hisce obeundis caere-

moniis destinatum fuit; verum ne primae institutionis memoria intercideret, in ipso hoc novo Altari, *Gregorii*, *et Andreae* reliquiis ditato, sollemni Coronationis die ut Pontifices sacris vestibus induerentur, in more positum fuisse vidimus.

Cujus quidem rei testem habemus locupletissimum Augustinum Patritium, qui eidem *Pio* II, quattuor annorum spatio, a caeremoniis fuit, ac proinde *Piccolominei* nomen adeptus, et Episcopatu Pientino donatus. Tribus enim libris, quibus *Innocentii* VIII. jussu, Romanae Ecclesiae caeremonias complexus est, a Christophoro Marcello Episcopo Corcyrensi, sub *Leone* X, frustra tum contra vehementer adnitente Paride de Crassis, primum evulgatis, ubi Pontificum Consecrationis, et Coronationis caeremonias describit, pluries D. *Gregorii* Cellam indigitat, quae certe illa esse debuit a *Pio* II. excitata, quum tunc temporis nulla alia intra Bas. Vat. exstaret *Gregorio* sacra. Itaque ejusdem descriptionem, ad illustrandos hujusmodi ritus valde accomodatam, etsi paullo prolixiorem, praestat heic subjicere, ex omnium postrema Catalani editione.

Quum Papa electus, inquit [1], *pervenerit ad Portam ultimam Palatii, quae est in capite Porticus Ecclesiae S. Petri, in Palatio apud Portam extenditur tapetum, ponitur faldistorium, et super illud cussinum magnum, et ad pedes parvum scabellum, et sedens ibi Electus recipit ad osculum pedis Canonicos, et Capitulum Basilicae S. Petri. Deinde surgens intrat Ecclesiam per Portam, quae est in medio: et progressus usque ad secundum circulum porphyreticum, detracta*

1 T. I. p. 105. §. XI. Vbi Pont. Electus recipit ad Osculum Pedis Canonicos, et Capitulum Bas. S. Petri, et de praeparatione ad Missam?

mitra versus ad Altare supra faldistorium a supradictis ibi paratum, et tunc supra scabellum parvum, ponitur parvus cussinus. Facta oratione surgit: reassumit mitram, et pergit ad Capellam S. Gregorii, quae dicitur Capella S. Andreae, *et sedens in sede sibi parata, recipit omnes Cardinales, et alios Praelatos cum suis cappis ad reverentiam, Cardinales ad manus sub auriphrygio, Praelatos ad pedis osculum. Tunc surgens sine mitra, adstante Cruce Papali, populo benedicit dicens,* Sit nomen Domini etc. *Subdiaconus dicturus Epistolam, deposita Cruce post benedictionem, capit omnia sua paramenta, et simul cum eo Acoluthi exuunt cappas, et induunt superpellicia supra Rocchettum, ad partem se retrahentes. Sedet deinde Electus aliquantulum cum mitra, et iterum surgens sine mitra versus ad Altare, sub silentio dicit* Pater noster etc. *Tum alte incipit pro Tertia* Deus in adjutorium; *et sic stat, quousque incipiatur Psalmus,* Legem pone. *Inde sedet cum mitra, et assistentibus Episcopis cum libro, ac juvantibus hinc inde Diaconis, ut moris est, incipit Psalmum,* Quam dilecta. *Interim Subdiaconus Apostolicus lecturus Epistolam, ut diximus, paratus omnibus suis paramentis, ex Altari, subministrante Sacrista, accipit Sandalia, quae reverenter portantur ad Electum, sequentibus illum Acoluthis cum superpelliciis, et ea simul cum Cubiculario Camerae, imponit pedibus suae Sanctitatis, Acoluthis circumcirca fimbrias pluvialis elevantibus, supra illorum capita. Impositis sandaliis, Diaconus lecturus Evangelium, cum duobus aliis Diaconis, qui assistent Papae, capiunt paramenta sua; ille amictum, albam, cingulum, stolam, dalmaticam, manipulum vero postea capiet in Altari. Alii vero duo capient amictum, et dalmaticas tantum. Induti reverenter simul ad Electum accedent, qui, finitis psalmis, quum dicitur Capitulum*

pro Tertia, surgit cum mitra, et finitis versiculis, deposita mitra, et adstantibus duobus Ceroferariis, dicit Dominus vobiscum, *et Crationem pro Tertia. Librum Prior Episcoporum Cardinalium, qui ei assistere debet, sustinet, supra caput, Episcopi vero assistentes juvant, et tenent candelam accensam. Dicto,* Dominus vobiscum, *post orationem liber removetur, Ceroferarii discedunt, et dicto a Cantoribus,* Benedicamus Domino, *Papa sedet cum mitra, et lavat manus, Episcopo Cardinali adjuvante, et reliqua, ut alias. Lotis manibus Episcopus Cardinalis redit ad locum suum, et Papa deponit mitram, pluviale, et stolam: et Diacono lecturo Evangelium ante se stante, induitur consuetis paramentis, quae per Acoluthos hoc ordine portantur ex Altari, et ipsi Diacono porriguntur. Duo Diaconi assistentes, et post eos duo Subdiaconi adjuvant vestientem. Primum portatur cingulum cum succinctorio; Crux pectoralis, Phanon, Stola, Tunicella, Dalmatica, Chirothecae, Planeta, Mitra auriphrygiata; Anulus autem non datur, si non est consecratus Episcopus, quem, si esset consecratus, Cardinalis Episcopus assistens imponeret.*

Hactenus Patritium audivimus, accurate describentem ritus omnes a Pontifice obeundos in Cella S. *Gregorii*, suae Coronationis die. Nunc itidem ei auscultemus enarranti, qualis sit [1] *Ordo procedendi ex Capella S. Gregorii ad Altare, et quae fiant, antequam Electus intret ad Altare*. Quem enim non mirifice capiat, ac recreet tam splendidae, ac nobilis pompae descriptio, quam propriis oculis quodammodo licet intueri?

Paratis, inquit, *omnibus Ordinibus, Pontifex incensum mittet in turibulo, et Prior Diaconorum cum ferula processionem ad Altare majus ordinabit hoc modo. Familiares Pa-*

1 T. I. §. XIV. p. 11.

pae, minores Nobiles, Cubicularii, Nobiles majores, et Barones, Conservatores, et Oratores laici, et non Praelati, Secretarii, et Advocati mixtim, ita ut duo antiquiores ex utroque ordine sint in digniori loco, Acoluthi, Clerici Camerae, Auditores, Acoluthus, Turiferarius, Acoluthi Ceroferarii, qui septem numero esse deberent, Subdiaconus cum Cruce Papali, et aliis Subdiaconis. Subdiaconi duo, Latini, et Graecus cum libris Evangeliorum, Diaconus Graecus. Et nota, quod pro Epistola, et Evangelio in lingua Graeca, solebant vocari in hac celebritate Monachi ex Monasterio Cryptae Ferratae. Deinde Abbates Forenses, Episcopi, Archiepiscopi, Oratores, Praelati, Abbates Vrbis, qui in hoc die sunt privilegiati, Episcopi Assistentes Papae, Patriarchae, Diaconi, Presbyteri, et Episcopi Cardinales, Diaconi duo assistentes, et inter eos medius Diaconus lecturus Evangelium. Demum ipse Pontifex, qui si pedibus suis incedet, ipsi Diaconi assistentes, fimbrias pluvialis portabunt; et major Princeps caudam, octo Nobiles, seu Oratores baldachinum supra ejus Caput ferent. Deinde sequetur Auditor, qui mitram ministrat, medius inter duos Cubiculares secretos, et inter eos est Secretarius Papae, si non est Praelatus. Deinde Protonotarii, et Curiales Clerici non parati. Ante Pontificem immediate minister caeremoniarum praecedit cum duabus arundinibus, super alteram stuppam, super alteram vero candelam ardentem portans. Et quum Pontifex Capellam S. Gregorii *exierit, Caerimoniarius ad eum conversus, ignem stuppae mittit, et genuflexus alta voce dicit*. Pater Sancte, sic transit gloria Mundi. *Quod tertio facit, distincto aequali spacio, antequam perveniunt ad Portam Capellae.*

Hic certe usus alibi etiam obtinuit, quoties Antistites sacrum sollemne celebrarent, quasi humanae in-

firmitatis tunc maxime admonendi essent, ne forte eos ob reverentiam sibi a cunctis exhibitam vanitas inflaret. Audi Ordinem antiquum Ecclesiae Bisuntinae de Paschatis die ita disserentem [1]. *Intrent reverentissime chorum, cantantes*, Nolite metuere. *Tunc Archidiaconus ponat ignem in farum, et dum linum succenditur, venit Archidiaconus inclinans se reverentissime ante D. Archiepiscopum dicit ad eum*. Reverendissime Pater, sic transit Mundus, et concupiscentia ejus. Id ipsum in Natali D. N. J., aliisque festis sollemnioribus ex eodem Ordinario fieri solitum fuisse discimus; imo eadem die id non semel repetitum fuisse docet hujusmodi verbis [2]. *Surgens de Cathedra Archipraesul, antequam incipiat*, Gloria in excelsis, *accedat Archidiaconus reverenter, et tenens oram planetae, trahat leniter, et dicat*, Scito te terram esse; *sicque debet fieri, quotiescumque Archiepiscopus, aut Sacerdos a sede surgit, ut accedat ad Altare post orationem*. Sic enim humanae conditionis humilitatem, in illius status sublimitate, ac brevitatem humani cujusque gaudii cito citius praeterituri, spectantium animis contemplandam proponebant, pari modo, quo [3] Hebraei, hausto vino, in nuptiis cyathum vitreum confestim terrae illidunt, et comminuunt.

Nescio, an hujusmodi ritum aliqua ex parte respiciant, quae legimus in Ord. XI [4]. *Quum autem intrat Presbyterium* (Bas. Liberianae), *Mansionarius Eccl. porrigit ei arundinem cum cereo accenso. Tunc Pontifex accipit eam, et ponit ignem in stuppa posita super capita columnarum, ad figuram finis Mundi per ignem*. Ac rursus infra, totidem quasi verbis [5]. *Quum intrat Presbyterium Ecclesiae Mansionarius*

1 In T. I. hist. Sequan. p. 40. et in T. III. Carpentier p. 447.

2 ibid. p. 21.

3 Goar. Not. in Offic. Coron. Nupt. n. VII. pag. 398.

4 p. 126.

5 p. 141. V. Macrum p. 444. 454. 517.

praeparat ei arundinem cum cereo accenso, quam accipit, et ponit ignem in stuppa super capita columnarum, quae ibi stant. Porro in Paschatis festo haec in usu erant [1]. *Apostolico in Pascha procedente, pharus ex stuppa super eum suspenditur, quae igne succensa super eum cadere permittitur, sed a Ministris vel a terra excipitur, et per hoc ipse in cinerem redigi, et gloria ornatus ejus in favillam converti admonetur.* Id etiam in festa die Pentecostes peragebatur, ut discimus ex Ordinario Eccl. Lexoviensis, Sec. xiiI. exarato, cujus haec sunt verba [2]. *Ad processionem Missae*, stuppae inflammantur, *quas Custodes inveniunt*; *ad* Kyrie *Missae pulsator flores, et nebulas spargit.* Quod etiam interdum in Vrbe fiebat, ut constat ex iis Cencii Camerarii [3]. *In Sabbato S. Pentecostes par facularum ad Missam, et unum denarium illis, qui flores super D. Papam jactant.* Verum haec missa faciam. Nam ob adventum Spiritus S. declarandum praestita fuisse, nemo non videt, ut *in Dominica de rosa*, teste Benedicto [4], *de altitudine Templi S. M. Rotundae mittebantur rosae, in figura ejusdem Spiritus S.*

Nunc reliqua a Patritio diligenter enarrata audiamus. *Procedunt deinde omnes per navim ipsius* Capellae S. Gregorii, *ubi sepulcra sunt Romanorum Pontificum, et quum illam exierint, flectunt ad dextram, et per portam, quae est ante Altare, ingrediuntur Capellam, et adscendunt etiam ad dextram, antequam Papa cancellos Capellae intret: tres ultimi Presbyteri Cardinales veniunt ei obviam, et osculantur os, et pectus Pontificis, a seniori incipientes* [5]; *deinde ante Diaconos assistentes procedunt. Quum autem perventum fue-*

1 Gem. de ant. Ritu Missae. c. 123.

2 in Macri Hierol. In Nebula.

3 in Ord. x1I. p. 118. Godfr. Thilo de Linguis ignitis 1675. 4. et in Thes. Theol. Phil. T. II. p. 427.

4 in Ord. xI. p. 1458.

5 V. p. 410, et Macrum in Hierolexico p. 255. 460.

rit ad Altare, Pontifex, deposita mitra, facit orationem super Faldistorium; deinde surgens, remoto Faldistorio, facit confessionem more solito, stans hoc ordine. A Pontificis dextra stat Episcopus Cardinalis Consecrator, vel assistens, si non est Consecrator; et post eum Diaconus Cardinalis assistens, a sinistris stat Diaconus Cardinalis lecturus Evangelium, et post eum Diaconus Cardinalis assistens, post quem genuflexus manet Subdiaconus Latinus cum libro Evangeliorum, et manipulo Pontificis, quem illi imponit, dicto Indulgentiam etc. *Interim Cantores cantant Introitum Missae, et* Kyrie eleison. *Et haec quidem supradicta circa descensum ex Palatio ad Ecclesiam, et quae* in Capella S. Gregorii, *et usque ad factam confessionem superius dicta sunt, praeterquam de parando Consecrante, servantur etiam, quando electus Episcopus non est consecrandus, sed benedicendus, et coronandus tantum.* Haec ibi Patritius.

Vides igitur, sancitum esse, ut omnes a Patritio descripti ritus, in novo Altari, quod Pius II. construxerat, deinceps peragerentur, postquam e Cella, quam in M. *Gregorii* honorem extra Basilicam *Gregorius* IV. excitaverat, atque hujusmodi caeremoniis usque ad *Pium* II. procul dubio inservierat, eô translatum fuit Sancti Pontificis Corpus. Atqui, inquies, Joh. Baptista Gattico [1], ubi agit *de coronatione, et equitatione sollemni Romanorum Pontificum ad Basilicam Lateranensem*, ex *Diario* Antonii Petri refert Coronationem *Innocentii* VII, et *Gregorii* XII, ac paucula quoque adjungit, de altera *Nicolai* V. ex *Diariis* Codicis Barberini, quin ulla ibidem de *Cella Gregoriana* mentio fiat; quae ne nominatur quidem in celebri Oratione Aeneae Sylvii *de obitu Eugenii* IV, *creatione-*

1 tit. III. p. 366.

que, et coronatione Nicolai V, habita anno MCDXLVII.[a]. Ista tamen non efficiunt, contra quam diximus, in *Gregoriana* illa Cella ante *Pium* II, qui *Callixto* III. suffectus est anno MCDLVIII, sacras illas caeremonias non fuisse peractas. Nam, praeterquamquod, quae Gattico in lucem protulit, carptim excerpta sunt ex *Diariis caeremonialibus*, ubi reliqua eorum rituum descriptionis pars, quae fortasse, uti cetera, *Gregorii Cellam* exhiberet, inedita delitescit; licet *Cella Gregoriana* in iis minime nominata esset, (quod et in sua oratione Aeneas Sylvius fecit), facilis, ac legitima caussa suppetit, cur earum descriptionum auctores de ea silerent, brevitatis scilicet studium, quo singula, ac praesertim vulgatiora persequi prohiberentur.

Ceterum, si in more positum fuit, ut ante *Gregorii* cineres, qui faustum, fortunatumque Pontificatus exordium novo Pontifici a Deo impetrarent, hujusmodi ritus peragerentur, nonnisi in ejus Cella a *Gregorio* IV. *extra* Basilicam condita, quousque ibidem quievere, peragi potuerunt. At vero, postquam *Pius* II, eosdem ad *Andreae* Altare transferendos curavit, exscriptas Pontificum coronationis caeremonias, ibidem fieri consuevisse, Patritius diserte nos docuit. Quod quidem, usque ad ejusdem Altaris dejectionem, praestitum ibidem fuisse, quae sequuntur, mirifice confirmant. Nam, etsi nihil in Gattici *Diariis caeremonialibus* occurrit de *Paulli* II, et *Xysti* IV, qui *Pio* II. ἀμέσως successerunt, coronatione, tamen dubitandum minime est, quin omnium primi in novo illo Piano Altari, coronationis die, Pontificalibus indumentis exornati fuerint. Quum enim Pa-

a in Balutii Misc. L. VII. p. 525. 562. et in Murat. Script. rer. Ital. T. III. P. II. p. 875. 902.

tritius utriusque coronationi interfuerit, quae supra attulimus, ad earum exemplum ab se descripta esse, facile, opinor, sibi quisque persuadeat. Adde, quod sane gravissimum est, a Patritio adnotatum diligenter fuisse, quid *Xystus* IV. [1] novo exemplo fecerat, diversis diebus consecratus, et coronatus. Quamobrem, si quae alia seu loci, seu rei varietas, in obeundis ejusdem coronationis caeremoniis accidisset, eam scripto, ac memoriae aeque consignaturum illum pro sua accuratione fuisse, ecquis non intelligat?

Verum, quod de *Paulli* II, et *Xysti* IIII. Coronationis descriptione desiderari fortasse posset, in posterioribus, ingenti accessione pensatur. Nam Godefridus Guilielmus Leibnitius *Mantissae Codicis juris gentium diplomatici* [2] adjecit *Ioh. Burcardi Diarium* sub titulo. *Caeremoniale antiquum Sedis Romanae vacantis a morte Xysti IV, usque ad ingressum novi Ponificis in Ecclesiam Lateranensem*, ubi non solum, quae a Patritio didicimus, aperte confirmantur, sed etiam plura occurrunt, quae magnificum *Cellae Gregorianae* apparatum, ac pompam graphice depingunt. Hujusmodi Diario suam quoque collectionem ditavit, atque illustravit I. B. Gattico [3], cui tamen prima Leibnitii editio ignota fuisse videtur.

Porro ibi, praeter aulaea, ac peristromata, quae pro *Solio Pontificis*, *Choro Bas. Vat*, ac *Suggesto supra gradus* ejusdem Basilicae paranda erant, praecipitur, ut, indicta *Innocentii* VIII. coronationis die [4], *panni viridis* pro Capella S. Gregorii *in Basilica praedicta cannae decem* in promptu essent. Item indicitur [5] *Credentiariis Papae*, ut *portent unam Credentiam* in Capella S. Grego-

1 sect. II. c. I. 2 p. 97. 3 p. 367. 4 Ibid. 5 p. 368.

rii. Sed praecipue ejusdem Cellae ornandae cura *Officio Floreriorum Papae* commissa fuit. *Parent*, jubet Burcardus [1], *ornatissime* Capellam S. Gregorii *cum palliis, et pannis viridibus in terra; ac sedem Papae, in qua sacras vestes recepturus est, pallio albo ornent, cum suis scabellis, duobus hinc, et inde pro Diaconis assistentibus. Parent scamna, sive bancos in dicta Capella pro RR. DD. Cardinalibus, et Oratoribus laicis juxta Altare a retro, et Episcopis assistentibus ad sinistram Papae, et omnia bancalibus ornent more solito: Extra Capellam praedictam parent scamna, sive bancos pro Praelatis, quae similiter bancalibus cooperiant.*

Praeterea Burcardus exponit, quonam munere fungi debebat *Prior Diaconorum Cardinalium*, hujusmodi verbis [2]: *Facta per Cardinales* in Capella S. Gregorii, *in Basilica S. Petri, Papae reverentia, accipit paramenta sua, videlicet amictum, albam, cingulum, stolam, et dalmaticam, et Pontifice omnibus paramentis induto, accipit manipulum. Dictis Tertiis, parat Pontificem omnibus paramentis Pontificalibus, Pallio dempto, more solito. Induto Pontifice, paramento consueto, et Tertiis finitis, accipit ferulam, sive baculum album, et processionem ordinat ad Altare majus per Vaticanum, hoc ordine.*

Heic autem Burcardus noster ordinem sollemnis pompae ab Augustino Patritio supra descriptum, accurate designat. Verum, quum immensa Populi vis hujusmodi caeremoniis interesse, ac circumfundi soleat, *Capitaneo Portae Palatii Apostolici* praescriptum erat [3], ut summo mane plures ex suis *Peditibus*, praeter *chorum Altaris majoris*, et *suggestum supra gradus Basilicae*, custodirent *ostium* Capellae *S.* Gregorii *in Basilica S. Petri*.

1 ibid. 2 p. 368. 3 p. 371.

5 L

Sed ne heic quidem ornandae *Cellae Gregorianae* cura continebatur. Indicit enim Burcardus [1], *ut Clerici Campellarii Capellae S. D. N. Papae provideant de septem faculis, sive candelis albis, unius librae quaelibet, pro Processione de Palatio* ad Capellam S. Gregorii, *et totidem candelis albis*. Ac demum praecipit, ut *portentur duo Candelabra super Altare* in Capella S. Gregorii, *cum duabus faculis unius librae quaelibet. Faldistorium portetur cum scabello, et cussinis pro Pontifice, quo ipse in diversis locis utitur, videlicet intra Portam Palatii*, in Capella S. Gregorii.

Post hujusmodi rerum recensionem narrat Burcardus [2], quo modo peracta fuit sollemnis *Innocentii* VIII. coronatio; quaeque in *Capella S. Gregorii* facta esse perhibentur, Patritii praescripto exacte respondent. Deinde vero stuppae caeremoniam exponit [3], quae, vix extra *Capellam S. Gregorii* Pontifice egresso, de more combusta fuit, quaeque in itinerario Adriani VI [4], *in limine Sacelli S. Andreae* incensa describitur.

Haec autem, aliaque id genus, quae in Gattici *Diariis Caeremonialibus* occurrunt, iis esse anteponenda ratus sum, quae congessit *Petrus Paullus Vergerius in Ordine eligendi Pontificis, et ratione de ordinatione, et consecratione ejusdem* [5], ipsisque *Caeremonialibus electionis, et coronationis Pontificis Romani a Ioh. Gerardo Meuschenio* in lucem editis [6]. Sed et eo lubentius protuli e Gattici opere, quod quum illud Benedicti XIV. jussu suppressum fuerit, pro-

1 p. 371. 2 ibid. 3 p. 373.

4 Elasii Ortizii Itinerarium Adriani VI, ab Hispania Romam usque, ac ipsius Pontificatus eventus. apud Balutium in T. III. Misc. p. 408, et 444, et in Gasp. Burmanni Analect. Hist. de Adriano VI. Trajectino, Papa Romano. Traj. ad Rhenum 1727. 4, et in Gloss. Ducange.

5 Tubingae 1556. 4.

6 Francofurti ad Maenum 1732. 4.

ptereaque raris jam libris adcenseatur, fere ut nova, ac inedita haberi possint.

Quae vero tradidit Burcardus in *Innocentii* VIII. Coronatione, in *Cella Gregoriana* peracta fuisse, praestita ibidem esse scripsit in altera *Pii* III, uti constat ex *Schedula intimationis*, ubi ait [1]. *Sanctitas sua ..... associabitur a Cardinalibus, et Praelatis in eorum cappis ad* Capellam S. Gregorii. Etsi enim narret paullo infra, Pontificem *in Capella S. Georgii* super solium ibidem paratum constitisse, tamen ibi legendum esse in *Capella S. Gregorii*, dubitaverit nemo. Hoc idem mendum, quod bis in Ord. xiv. irrepsisse vidimus [2], occurrit etiam in memorata descriptione coronationis *Innocentii* VIII, apud Leibnitium [3], qui tamen illud, aeque ac Gattico, in suo exemplari incastigatum dimisit. Verum hoc erratum Mabillonio commune fuisse deprehendi, qui item *Georgii*, contra quam veritas patiebatur, pro *Gregorii* scripsit [4], nominans hujus *Oratorium juxta Ecclesiam Principis Apostolorum*. Cujus quidem erroris alia etiam exempla suppetunt. Nam Benedictus Canonicus in descriptione *Processionis* a Sergio institutae *Imaginis Acheropitae*, cujus pedes pluries lavabant *de Basilico*, die festa Mariae S. sideribus receptae, haec habet [5]. *Cardinales, et Diacones accipiunt imaginem Iesu Christi, et abstrahunt de Basilica S. Laurentii cum omni Populo, portantes eam per Campum Lateranum* juxta Basilicam S. Gregorii; ac paucis interpositis verbis, *dum*

1 p. 379. 2 p. 791.
3 p. 97.
4 T. II. Mus. Ital. p. 572.
5 ibid. in Ord. xI. n. 72. p. 151. V. Marangoni delle cose Gentilesche ridotte ad uso delle Chiese c. xxviiI. della lavanda de' piedi dell'imagine del SS. Salvatore nella Processione, che faceasi nella Vigilia dell'Assunzione della B.V. in Roma pag. 103, e nell'Opera dell'Oratorio di S. Lorenzo detto, *Sancta Sanctorum*. p. 112. 139.

5 L 2

imago transit per Campum , Cubicularii stant in culmine S. Georgii , *tenentes duas faculas accensas , quas , imagine transacta , extinguunt faculas .*

Verum aliorum etiam Scriptorum loca deesse, ne credas , ubi *Gregorii* pro *Georgii* nomen , contra sit commutatum . Siquidem Paullus de Angelis Cellas Basilicae describens, unam ex iis appellat Altares *S. Laurentii*, et *Gregorii* conditum a Jac. Cajetano de Stephanescis Card., quod item Fontana [1], Ciampinius [2], Bonannius [3], Janningus [4] , *S. Georgio* ab eodem Card. Tituli S. Georgii in Velabro , seu Velo aureo , dedicatum fuisse demonstrant. Id aperte confirmat Alpharanus, qui etsi in opere MSS. [5] huic Altari *SS. Laurentii, et Gregorii* nomen tribuerit, tamen ad ipsius operis oram , *Georgii* nomen substituit, errorem emendans, et in tabula ichnographica [6] Altare *SS. Laurentii, et Georgii* diserte vocat. Quae tam frequens utriusque nominis commutatio, dumtaxat ex quadam eorum similitudine, minime vero ex propinquitate Altaris *S. Georgii* videtur repetenda, quod ex tabula Alpharani [7] e regione Cellae Clementinae situm fuisse ostendemus. De eodem ita loquitur Martyrol. Bas. [8]. II. *Kal. Mart. Consecratio Altaris* S. Georgii *Martyris . In isto festo consecrationis d. Altaris expendatur de Camera inter Canonicos , Beneficiatos , et Clericos manualiter florenus unus .*

Sed ne quis dubius adhuc haereat, num hujusmodi caeremoniae peractae revera fuerint, in Cella, quò *Pius* II. *Gregorii* Corpus transtulerat, id, velim, praeter ea, quae de sua aetate Panvinium tradidisse vidimus [9], clarius agnoscat ex altero Joh. Burcardi loco *de Coronatione , et Equi-*

1 in Templ. Vat. 2 p. 71. 5 p. 36. 6 num. 87.
3 n. 47. 4 T. vI. Iun. p. 96. et 102. 7 ms. p. 189. n. 65. 8 p. 163. 9 p. 694.

tatione sollemni ad Lateranum Iulii II, ubi ait [1]. *Intimetur pro die crastina, quae est martis, 5. praesentis mensis Decembris, si non pluet, quod SS. D. N. audiet Missam sine cantu in* Capella D. Andreae, et D. Gregorii, *in Basilica S. Petri, et inde Cardinales, et Praelati in paramentis albis ascendent equitaturi, prout alias fuit ordinatum, et processionaliter equitabunt ad Bas. Lateranensem, prout in creatione Pontificum fieri consuevit.*

Quum autem haec Cella, uti supra [2] adnotavimus, modo unius, modo alterius Sancti titulo veniret, idem Burcardus paullo infra, *S. Andreae* Altare absolute vocavit hoc modo [3]. *Descendit in sede ad Basilicam S. Petri* ad Capellam S. Andreae, *quae fuit pannis aureis ornata circumcirca sine solio, et sine sede Pontificali, sed faldistorio Papae cum suo scabello, et cussinis super tapete, super quibus genuflexus audivit Missam bassam, quam legit D. Dominicus Capellanus suus, omnibus Cardinalibus praesentibus, excepto Beneventano, et Estensi infirmis.*

Verum quam obvia, et communis esset utriusque nominis permutatio, perspicue etiam patet ex *Diario* Blasii de Martinellis, apud eumdem Gattico, de *Coronatione Adriani* VI, ubi ait [4]. *Advisavi Magistrum domus ad praeparandum necessaria cum Ferrariis, et Lignariis in Capella S. Petri, et in* Capella S. Andreae, *et in suggestu super scalas*. Ac paullo post inquit. In Capella S. Gregorii *fuerunt factae caeremoniae, et sacris paramentis indutus Papa processit ad Altare*. Rursus vero, ubi agit de coronatione Paulli III, *Capellam S. Andreae* vocavit. Ait enim [5]. *Die 20. significavimus Floreriis, quod viderent, paramenta si haberent in sufficientia, quia tria loca erant prae-*

1 p. 379. 2 p. 693. 3 p. 380. 4 p. 385. 5 p. 386.

paranda, *videlicet* Capella S. Andreae, *Capella major S. Petri*, *et suggestus*, *in quo coronandus erat Papa*, *maxime de pannis viridibus*, *et rubeis super solium Papae*. Itemque paullo infra [1]. *Inde sic pedester versus* Capellam S. Andreae, *cum magna difficultate potuimus introire*.

Atque haec quidem *S. Andreae* denominatio huic Altari communior fuisse videtur. Hoc enim potius titulo, quam *S. Gregorii*, saepius designatum fuisse animadverti apud alios Scriptores. Nicolaus Colaine, praeter allata exempla, praesto est in *Diario*, quo lingua vernacula descripsit Paulli IV. *coronationem*, *et equitationem ad Lateranum* apud eumdem Gattico. *Anno*, inquit [2], 1555. *alli* 26. (di Maggio Paolo IV,) *si coronò in S. Pietro*, *et alla* Cappella di S. Andrea *furono fatte molte cerimonie*. *Sua Santità si vestì d' oro*, *e così tutti gli altri Cardinali*, *et all' uscire dalla Cappella fu abbrugiata la stoppa*, *e poi andò all' Altar Maggiore a Messa*. Ac demum, ne nimius sim, Cornelius Firmanus, alter Caeremoniarum Praefectus, describens *coronationem*, *et equitationem ad Lateranum S. Pii* V, ait [3]. *Ivit ad* Capellam S. Andreae, *quum prius orasset ante SS. Sacramentum*. *In dicta Capella Cardinales iverunt ad osculandum manus sub auriphrygio*, *et Praelati ad osculum pedum*.

Jam vero, etsi neque idem Cornelius Firmanus agens de Coronatione *Gregorii* XIII [4], neque Paullus Alaleo de altera *Xysti* V [5], atque *Innocentii* IX [6], neque Joh. Paullus Mucantius de insequutis *Leonis* XI [7], ac *Paulli* V [8], Cellam hanc, eodem *S. Andreae*, seu *S. Gregorii* titulo amplius nominaverint, cave tamen, non ibidem peractas fuisse hujusmodi caeremonias, suspiceris. Cete-

1 p.387. 2 p.391. 3 p.392. 4 p.393. 5 p.394. 6 p.400. 7 ibid. 8 ibid.

rum postremus omnium Pontificum, qui ibidem descriptos ritus obivit, *Paullus* V. esse debuit, qni, uti refert Mucantius [1], coronatus fuit die XXIX. Maij an. MDCV. Nam, ut supra cum Grimaldo adnotavimus [2], in demolitione anterioris partis veteris Basilicae, *Altare S. Gregorii P.* I, *et S. Andreae* die XXIX. Decembris ejusdem anni MDCV, exauguratum fuit. Die autem VIII. Januarii sequentis anni, sacrum *Gregorii* Corpus ad *Cellam Clementinam*, ubi hodieque servatur, relligiosissime translatum est.

CAPVT XVIII.

Num eaedem caeremoniae in aliis Bas. Vat. Altaribus peractae aliquando fuerint?

Etsi Paullus Alaleo, qui egit de *Coronatione, et Equitatione ad Lateranum Gregorii* XV, *Paullo* suffecti, caeremonias, quae in dejecto Altari SS. *Andreae, et Gregorii* antea peragebantur, tum primum in *Cella Clementina* celebratas fuisse non adnotaverit, tamen ita rem sese habere, minime dubitandum est. Ipse enim generatim memoriae consignavit [3], *in omnibus locis, in quibus fuerunt factae caeremoniae, facta fuisse repagula pro evitanda confusione.*

Huic loco I. Bapt. Gattico lucem afferre conatus est, sed tamen eum haud satis accurate loquutum reperio. Ibi enim de suo haec interserit, *videlicet in Porticu, ad* Altare S. Gregorii, *in Capella*, ubi quod de *Porticu*, et *Capella*, seu ara principe Vat. Bas. recte notatum est, haud ita vero de *Altari S. Gregorii*. Siquidem quum alterum a *Pio* II. exstructum, XVI. ante annis dejectum

1 p. 404. 2 p. 717. 3 p. 407.

fuisset, ac prima haec esset coronatio, cujus consueti ritus in novo Altari *S. Gregorii* peracti fuerunt, nonnihil profecto adjiciendum erat de hujusmodi mutatione, ne aut sibi incompertam fuisse proderet, aut aliis errandi occasionem praeberet.

Quod vero caeremoniae, quae anteactis temporibus in Cella *Andreae*, *et Gregorii* fiebant, deinde in *Cella Clementina* habitae fuerint, etsi Paullus Alaleo in ejusdem *Gregorii* XV [1], et *Vrbani* VIII. [2] coronatione describenda, rem declarare praetermisit, argui tamen facile potest ex eo, quod in subsecutorum Pontificum Coronationibus praestitum fuisse scimus. Id enim palam facit Fulvius Servantius, qui coronationem *Innocentii* X, quam descripsit etiam, et tabulis aeneis exornavit *Laurentius Banch* [3], accuratissime enarravit. Ait itaque [4] *pro actu tantae sollemnitatis per multos, et multos annos in Vrbe non visae* (quod nempe eadem die IV. Octobris MDCXLIV. coronari, ac praeter morem sacris ritibus sollemniter operari voluit) *fuerunt praeparata opportuna, et necessaria. Fuerunt erecti Throni* IV. *Primum scilicet cum repagulis sub Porticu S. Petri, secundum similiter cum repagulis peramplum* in Sacello Gregoriano, *pro cantanda Tertia, et sumendis paramentis*.

At vero nonnemini fortasse scrupulum, dubitationemque injiciat Servantii locus; esse nimirum ibidem intelligendam Cellam *B. Virginis de Columna*, a *Gregorio* XIII. erectam, ac propterea *Gregorianam* vulgo nun-

1 p. 407.
2 p. 408.
3 Roma triumphans, seu actus inaugurationis, et coronationis Innocentii X. P. M. brevis descriptio cum omnibus triumphis, et caeremoniis eidem actui additis. Accessit in fine appendix de quarumdam caeremoniarum Pap. origine. Franekerae 1645. et 1656. 12.
4 p. 409.

cupatam, quam Alpharanus [1], Ascanius Valentinus [2], et Fortunius Lelius [3] accurate descripserunt. Sed idem Servantius omnino auferet hujusmodi suspicionem, si legas, quae paullo infra subjecit [4]. *Preces fudit ante SS. Sacramentum in suo Sacello expositum super Altare; inde delatus ad Sacellum Clementinum D.* Gregorio M. *dicatum, ascendit in solium ibi elevatum pro sua Sanctitate, seditque in Sede Pontificali, stantibus Oratoribus, et aliis supra nominatis apud suam Sanctitatem, et Cardinalibus in eorum sedibus.* Ac deinde idem rursus confirmavit, ubi ait [5]. *Quum fuit Pontifex extra praedictam Capellam* S. Gregorii, *accensa parva stuppa in culmine arundinis.* Quibus in locis verum Cellae situm rectius indigitavit, quam minus proprie, *Gregorianam* antea nuncupaverat.

Quamobrem, quum satis constet, Cellam a *Clemente* VIII. instructam, et *Gregorio* a *Paullo* V. dicatam, alteri a *Pio* II. erectae substitutam fuisse, ut descripti Coronationis ritus in *Cella Gregorii*, de veteri more obirentur, iisdem primum inserviisse putandum est, quum coronatus fuit *Gregorius* XV. Mirandum vero minus est, I. B. Gattico, (quod ei supra vitio vertebam), Altare *S. Gregorii* absolute nominasse, quin ullam hujusce mutationis notionem exhiberet, quum idem Servantius, qui *Innocentii* X, et *Alexandri* VII. Coronationes descripsit, haud ita ab altera *Gregorii* XV, aliorumque remotas, tamen non solum Cellam Clementinam, *Gregorianam* appellaverit, sed etiam ibidem praepostere *S. Andreae* Cellam fuisse scripserit. Ait enim de Alexandro VII. [6] *Sa-*

1 ms. p. 38. n. 96.
2 De Sacello Gregoriano. Romae 8.
3 Descrizione della pompa, ed apparato seguito in Roma nella traslazione del Corpo di S. Gregorio Nazianzeno dalla Chiesa di S. M. in Campo Marzo alla Cappella Gregoriana. Venezia 1585. 4.
4 p. 410. ibid. 5 ibid. 6 p. 416.

5 M

cellum Clementinum, ubi sub Altari D. Gregorio Magno dicatum, sanctum ejus Corpus requiescit, olim Capella S. Andreae *nuncupatum, erat undique clausum ligneis repagulis, relicto tamen aditu e conspectu Altaris*. Sed alios etiam Caeremoniarum Praefectos, *Cellam Clementinam*, cum Altari a *Pio* II. in *Gregorii* honorem condito, temere commutasse, infra ostendemus.

Quod tamen ad rem nostram maxime interest, a *Gregorio* XV, usque ad PIVM VI, qui felix imperet, ad Vicennalia, ad Tricennalia, Pontifices in *Cella Clementina*, ubi *Gregorii* Corpus adservatur, coronationis die, sacris indumentis sollemniter ornari consuevisse, certum est. Alibi enim descriptas caeremonias, unum obiisse scimus *Innocentium* XI, ex *Schedula intimationis* Petri Paulli Bonae, quae est hujusmodi [1]. *Dominica die* 4. *currentis mensis Octobris, hora* 13. *fient sollemnia Coronationis SS. D. N. EE. DD. Cardinales cappis rubeis induti convenient in* Capella Sixtina, *in qua Sanctitas sua sumet sacra indumenta. In Sacello SS. Trinitatis, seu SS. Sacramenti, audiet sermonem Emi Card. Archipresbyteri, et excipiet Canonicos, et Clerum Basilicae ad osculum pedis. Interim Cardinales, et Episcopi, dimissis cappis, sument sacra indumenta. Perget deinde Summus Pontifex ad* Sacellum Gregorianum B. M. *dicatum, ibique adorabit venerabile Sacramentum. Inde accedet ad Altare SS. Apostolorum, quumque ibi parvum solium conscenderit, leget praeparationes, et induetur vestibus missalibus, et celebrabit Missam*. Audi haec eadem confirmata a Fulvio Servantio, in descriptione ejusdem Coronationis [2]. *Ab hoc Sacello, in quo asservari solet, remotum fuerat SS. Sacramentum pro hoc actu, et repositum in* Sacello

1 p. 424. 2 p. 422.

Gregoriano. *Longa fuit haec actio descensus, quia ob nimium concursum Populi vix incedi poterat. Finem tandem habuit, et Pontifex pervenit in Sacellum praedictum, et inde ad locum, ubi consistere debebat, praeparatum extra cancellos ejusdem Sacelli, in loco illo, qui extenditur usque ad Navim principalem Basilicae, qui repagulis undique vallatus erat. Circumcirca extendebantur sedilia pro DD. Cardinalibus, et in angulo a dextra manu egressus solium Pontificium sub baldachino aspiciebatur supra tres gradus, cum suis subselliis pro Cardinalibus Diaconis assistentibus hinc inde.* Ac rursus [1]. *Itum fuit recta via ad* Sacellum Gregorianum, *B. M. V. dicatum, ubi erat expositum SS. Sacramentum. Ibi Pontifex descendit de Sede, nudato capite, et genuflexus oravit. Recompositus in Sede, reassumpsit mitram, et elevatus eodem ordine, a praedicto Sacello, venit ad Altare majus Pontificium.*

Quae quum ita sint, quisnam Vgonio, Ciampinio, Mabillonio, Martenio, et Georgio adsentiatur, Cellam S. *Gregorii*, Basilicae *Secretarium* fuisse, ac ibidem Pontifices ex veteri instituto, sacris indumentis ornari consuevisse? Primum enim falsum omnino est, eos *quoties* sacris ritibus sollemniter operantur, in Basilica Vaticana, *toties in Cella Gregoriana*, ut Georgium affirmasse [2] vidimus, sacris vestibus sese induisse, ac *etiamnum* indui. Quod quidem, nisi me omnia fallunt, disertissime, plenissimeque ostensum est ex ipsis Romanorum Ordinum locis, quae consulto superius attulimus. Ea enim docent, antiquiorem *M. Gregorii* Cellam a *Gregorio* IV. excitatam, sollemni dumtaxat Pontificum Consecrationis, et Coronationis die, ac praeterea quotannis *feria* v. *in*

1 p. 422. 2 p. 782.

Coena Domini, *Secretarii* vice inserviisse; Cellam vero a *Pio* II. constructam, iisdem caeremoniis, pro *Pontificum Consecratione*, *et Coronatione* destinatam. Verum ceteris festis anni diebus, in alio Basilicae loco Pontifices sese sacris indumentis ornabant, ut videre licet, non solum in *Romanis Ordinibus* a nobis supra allatis, sed etiam in iisdem quattuor *Ordinibus Missae Pontificalis*, quos edidit ipse Georgius [1], *in Appendice Commentarii de Liturgia Romani Pontificis*, ubi nusquam *Cella Gregoriana* nominatur.

Secundo, etsi *ex veteri consuetudine*, Coronationis die, in *Cella S. Gregorii* Pontificalia indumenta sumant, falsum item est, illos eadem, *tamquam antiquo Secretario*, *etiamnum uti*; idque neque de antiquis, neque de recentioribus temporibus affirmari potest. Ex iis enim, quae fusius iccirco persequuti sumus, satis superque probatum est, jam inde ab initio, quum Pontificum *Consecratio*, et *Coronatio* in Bas. Vat. fieri coeperunt, nusquam hujusmodi caeremonias in *Secretario* peractas fuisse. Primum enim eas in Cella a *Gregorio* IV. constructa *ante novellum Secretarium* celebrari consuevisse demonstravimus; deinde in altera, quam *Pius* II. erexit, ac demum, si unum exemplum excipias, in *Cella Clementina*, ubi *Paullus* V. *Gregorii* exuvias collocavit.

Verum etsi *Cellam Gregorianam*, usque ad *Pii* II. aetatem, extra Templi ambitum fuisse, fatendum est, tamen vel tum a *Secretario* distinctam fuisse, praeter jam allata argumenta, luculentissime demonstrant insignia multorum Ordinum loca de *Imperatorum Coronatione*, quae, quum ad instituti nostri illustrationem maxime sint accommodata, non inutiliter in sequenti capite proferentur.

1 T. III.

CAPUT XVIIII.

Eadem de Vat. Bas. Secretarii a Cella Gregoriana disjunctione disquisitio continuatur, allatis multorum Ordinum locis, de Imperatorum Coronatione.

Plures sunt Romani Ordines, qui ritus in *Imperatoris coronatione* [1] exequendos describunt. Sed ab antiquioribus exordiamur. Is autem habendus certe ille est, quem primum edidit Odoricus Raynaldus ad annum MCCIX [2], ubi disserit de *Othonis* IV. Coronatione ab *Innocentio* III. peracta. Hunc ille ipso *Innocentii* aevo scriptum putavit. Qui deinde in *Museo Italico* [3] eumdem evulgavit Mabillonius, Cencio Camerario adjudicavit. Rursus vero Edmundus Martene [4] ex Codice Arelatensi ceteris uberiorem emisit; sed nil tamen de ejus aetate, aut auctore pronunciavit. Ipsa igitur brevissimi *Ordinis* verba habeto ex Raynaldo descripta, quae ceteris Mabillonii, et Martenii fere consonant.

Incipit Ordo Romanus ad benedicendum Imperatorem, quando coronam accipit. Promissio Imperatoris. In nomine Christi etc. *Debinc orationem primam det Albanensis Episcopus ante Portam argenteam Basilicae Beati Petri.* Deus, in cujus manu corda sunt Regum etc. *Orationem vero secundam det Episcopus Portuensis intra Ecclesiam D. Petri, in medio rotae*, Deus inenarrabilis etc.... *Deinde vadunt ante*

1 V. Ioachim Fallarum. Lipsiaa 1612. Horatiom Blancum. da tribus Coronis Longobardis ad Paollom Diaconum. exst. In T. I. Script. Ital. Muratorii pag. 460. Ioh. Iacob. Mascovium. da Regali, Imperialique Augustorum Germaniae, Augustarumque coronatione. Lipsiae 1723. Christianum Waidlingium. da triplici Imperatoris Coronatione Longobardica, Romana, at Germanica.

2 p. 168.

3 T. II. Ord. XII. n. 88. p. 215.

4 da Ant. Eccl. Rit. lib. II. T. III. c. IX. Ord. VII. at V. T. II. Thesaur. Anecdot. p. 488, et 497.

Confessionem B. Petri Apostoli, et prosternant se proni in terram, et Archidiaconus faciat letaniam. Qua finita Episcopus Hostiensis....

Eumdem Ordinem doctissimus Cajetanus Cennius in *dissertatione* vI. *de Codice Rudolphino* §. vI. *de ritu Coronationis Karolingiorum Augg.* ex praestantissimo *Codice Albiniano* [1] depromsit, solidisque argumentis demonstravit, allatos *Ordinis* editores ejusdem aetatem non esse assequutos, quam ab aevo *Cencii Camerarii* ad *Karolinos* ipsos retrahendam docuit. Neque tamen hunc Ordinem iccirco assignandum esse duxit ipsis Imperatoriae Coronationis initiis, de cujus ritibus nulla mentio apud scriptores occurrit, praeter *Anonymum Panegyristam Berengarii*. Sed ipsa Imperatoris promissio, ac nullum insuper *Missae* indicium, *Karolinis*, et *Germanis Ordinem* aperte vindicant, qui *Coronam ante sacri celebrationem* suscipiebant.

Sed alteram ipse caussam adjiciam, cur idem *Ordo* ceteris antiquior jure sit habendus. Ibi enim nusquam *Altare S. Gregorii* nominatur, quod tamen, postquam a *Gregorio* IV. conditum fuit, in ceteris *Ordinibus*, ubi ritus *Coronationis Regum Germaniae* describitur, quum *electio Regis Romanorum* constituta est, una cum *Altari S. Mauritii* fere semper occurrit. Siquidem, quum ritus hujusmodi Coronationum, Occidentali Imperio instaurato, a *Leone* III. fuerit institutus, qui omnium primus in Basilica Vaticana *Karolum* M, extremo anno Seculi vIII, natali die D. N. Jesu, post sacrum sollemne rite coronavit, tunc certe nullae hac de caussa, in *Cella Gregoriana* nondum exstructa, caeremoniae celebratae fuerunt, licet jam, uti vidimus [2], alterum in ipso *Secretarii an-*

1 T. I. p. 156. 2 p. 672.

tiquissimi Vestibulo Altare *Gregorio* sacrum existeret. Tunc enim, ut ipse Cencius in *dissertatione* I. *de Leonis* III. *epistolis* [1] eruditissime animadvertit, adstipulantibus Monacho Engolismensi, Eginardo, Ademaro, et Libro Pontificali, Karolus M. de improviso *ad Missam ante Confessionem B. Petri* a Leone III. coronatus est, a *cuncto Rom. Populo acclamatum* Karolo Augusto a Deo Coronato, magno, et pacifico Imperatori Romanorum, vita, et victoria.

Neque vero obstat, quod ne in aliis quidem *Ordinibus* sequiorum temporum, uti certe sunt XIV, Cajetano attributus apud Mabillonium [2], et a Gattico iterum exhibitus [3], VI. ex MSS. Pontificali Ecclesiae Apamensis in Syria, et VIII. ex MSS. Codice Bigotiano apud Martenium [4], ac demum I, et II. apud Muratorium [5], *Gregorii* Cella nominetur. Nam ob temporum, ac rerum vices, variamque Basilicae formam, ritus hujusce Coronationis necessario aliquantulum immutari debuit. Ac propterea, modo in *Gregorii* Cella, modo ejus vice, in alio Basilicae loco consuetas caeremonias fuisse obitas, omnes una mecum existimabunt. Nisi quis malit, etsi vel postmodum hic ritus in *Cella Gregoriana* praestitus fuit, tamen recentiores Ordinum consarcinatores in posteriorum Coronationum ritibus describendis, nulla habita varietatum deinceps inductarum ratione, antiquiora, prout stabant, descripsisse, nullamque hujusce deinde habitae, contra quam debuissent, fecisse mentionem.

1 T. II. Cod. Car. §. III. p. 17.
2 T. II. Mus. It. p. 399.
3 p. 129.
4 p. 595.
5 T. I. Antiq. Ital. col. 99.

§. I.

Quando Imperatores nonnullas coronationis caeremonias in Cella Gregoriana servare coeperint?

Ritus deducendi Imperatorem ad *Cellam Gregorianam* in die Coronationis, primum apparet in Coronatione *Henrici* II, et *Hagnae* Augg. atque iccirco ejus origo e Sec. xI. videtur repetenda. Porro ex duodeviginti Imperatorum Coronationibus, quotquot a *Karolo* M. usque ad *Karolum* V. contigisse scimus, nulla fuit hujusmodi Coronatione augustior, atque nobilior, quae primum, contra morem, inter *Missarum sollemnia*, fieri coepit, antequam Doxologia magna, sive Hymnus Angelicus, aut triumphalis concineretur. Multa enim tum nova, et singularia contigerunt, quum tres una simul coronis ornandi fuerint, nimirum *Clemens* II, qui eadem die sacrorum sollemnibus initiatus fuit, ac postea *Henricus* II, Conradi Salici Filius Aug. *Hagneque* ejus Vxsor.

In Caeremoniali, quod primum Panvinius inter Ordines ab se collectos recensuit [1], ritus ea occasione servati memoriae sunt proditi. Hoc idem e MSS. Chisianae Bibl. a Mabillonio erutum Edmundus Martene evulgavit [2], deinde recudit Ludovicus Ant. Muratorius [3], ac demum J. B. Gattico [4], qui idem, veluti antea ineditum ex Panvinii libro descripsit, Cenniumque [5] hoc nomine decepit.

Verum Mabillonio, Martenio, Muratorio, aeque ac Panvinio, et Gattico ignotum fuit, quidnam in tantae vetustatis monumento contineretur. Primus omnium, qui

1 in Cod. Vat. 642.

2 lib. II. in Ord. IX. cap. XXIII. p. 846. in addendis ad lib. II. c. IX. col. 596.

3 T. I. Antiqq. Ital. in Ord. III. p. 103.

4 p. 215.

5 p. 261.

ejusdem pretium agnovit, detexitque, idem Cennius fuit in dissertatione VI. *de Codice Rudolphino* [1], ubi, duobus exemplaribus inspectis, diligenterque collatis, ad eorum fidem rectius, atque emendatius, totum Ordinem iterum praelo commisit, et Hermanni Contracti Monachi Augiensis errorem detexit.

Jam vero, quid sollemni illa die, in *Cella Gregoriana* peractum fuerit, ex ipso Ordine audiamus. Postquam *Henricus* Rex Romanorum, Electus Imperator, sacramentum praestitit *fidelitatis*, *in capite graduum*, *ante portas aereas S. Mariae in Turri*, Episcopus *Albanensis* primam Orationem recitavit *ante Portam argenteam*. Deinde *Domnus Papa*, et *Electus* Basilicam ingressi, in sedibus praeparatis considerunt; ac Pontifex, VII. Episcopis sedentibus, secundum ordinem, ad dexteram suam, et Episcopis Theutonicis sedentibus ad dexteram Electi, Cardinalibus, et ceteris Ecclesiae Ordinibus circumstantibus, fecit *Scrutinium*, cujus formulae ibi afferuntur. Quo expleto, *vadit Domnus Papa* ad Secretarium, *et induit se Pontificalibus indumentis usque ad Dalmaticam, qua indutus sedet. Interim Episcopus Portuensis, in medio rotae medianae, det hanc Orationem super Electum*. Deus inenarrabilis, *sicut in unctione Regis. Finita oratione, vadit Electus ad* Chorum Gregorii, *cum praedicto Cardinalium Archipresbytero, et Archidiacono, quibus, quasi magistris, uti debet in toto officio unctionis, et induunt eum amictu, et alba, et cingulo, et sic deducunt eum ad Domnum Papam in* Secretarium, *ibique Clericum facit eum, et concedit ei tunicam, et dalmaticam, et pluviale, et mitram, et caligas, et sandalia, quibus utatur in Coronatione sua, et sic indutus stat ante*

1 ibid.

Domnum Papam . Nunc autem , velim , in mentem revoces, quae de ritu conferendi minores Ordines in *Secretario majori*, superius [1] adnotavi, ab hoc illustri exemplo egregie confirmata.

Atque heic liceat mihi insignem vitae Nicolai Gabrini, Laurentii F. Tribuni P. R. qui repentino tumultu occisus est anno MCCCLIII, locum interserere, *Dalmaticae* ab Imperatoribus gestandae usum mirifice illustrantem. Sic itaque de eo scriptum legimus, postquam de Columnensibus victoriam reportavit [2]. *La dimane pe tiempo deo pe terra le belle palazza, in pede de Ponte Santo Pietro, in fronte de Santo Ceizo: puoi ne ijo con soa Cavallaria a Santo Pietro, entrao ne la* Sacrestia, *e sopre tutte le arme se vestio* la Dalmatica de stati de Imperatore, quella Dalmatica se viesto l'Imperatori, quanno se incoronano, *tutta ene de minute perne lavorata, ricco ene quello vestimento: con tale veste, a muodo de Cesari, sallio a lo Palazzo de lo Papa, co tromme sonanti, e fo denanti a lo Legato, soa bacchetta in mano, soa corona in capo, terribele, fantastico parea*.

Sed, ut ad *Henrici* II, et Hagnae Augg. coronationis historiam revertamur, notandus est *Chori* titulus, qui novo, atque unico exemplo, *Cellae Gregorianae* tribuitur, in hoc tantum Ordine, apud Panvinii, aliorumque exemplaria. Passim enim apud Scriptores pro Templi abside, et Sanctuario *Chorus* adcipitur, ac proprie *Chorus* olim erat in Ecclesia pars illa navis, ubi ambo.

1 p. 577.

2 Vita di Cola di Rienzo, Tribuno del Popolo Romano. Bracciano 1631. 8. p. 97. et apud Muratorium in T. III. Antiq. Medii Aevi lib. I. cap. XXXI. Iean Antoine du Cerceau, Conjuration de Nicolas Gabrini, dit de Rienzi, Tyran de Rome en 1347. Paris. 1733. 12. Michael Corradus Curtius de Senatu Romano pag. 405.

Heic tamen hujusmodi titulus ex eo fortasse petendus est, quod, quum ibi antea a Pontifice, qui eadem die consecratus fuit, de more recitanda fuerit *Tertia*, ac Scamna, *Chori* instar, pro Cardinalibus disponenda, qui caeremonias, quas supra descripsimus, obire debuerunt, tunc iccirco *Chorus* videri, et nominari potuit; quod nusquam postea dictum fuisse demonstrabimus in aliis *Ordinibus*, qui solam Imperatorum Coronationem, a Ponficum inauguratione segregatam describunt.

Et sane dubitari minime potest, quin *Chorus S. Gregorii* idem heic sit, quod *Cella Gregoriana*. Audi, quae idem Ordo statim subjungit. *Verum completo Scrutinio, exit Hostiensis Episcopus ad Portam Argenteam, ubi Regina cum Iudicibus, et suis Baronibus praestolatur, et dat ei hanc Orationem*. Omnipotens aeterne Deus...... *Qua Oratione completa, unus de Cardinalibus Presbyteris, cui Prior praeceperit, de Diaconibus similiter unus, cui Archidiaconus jusserit, Reginam deducant usque* ad Altare S. Gregorii, *ibique exspectet, donec Domnus Papa cum sua processione exeat*.

Quid clarius? Heic *Chorus S. Gregorii* disertis, ac perspicuis verbis, *Altare S. Gregorii* nominatur, quod, uti jam saepe diximus, a *Gregorio* IV, *ante novellum Secretarium* constructum fuit. Quis vero non videt, contra Mabillonii, et Georgii sententiam, *Secretarium* non idem esse, ac *Cellam Gregorianam*, modo ad ea verba animum advertat: *Vadit Domnus Papa ad Secretarium.... Vadit Electus ad Chorum Gregorii.... et induunt eum amictu, et alba, et cingulo, et sic deducunt eum ad Domnum Papam in Secretarium, ibique Clericum facit eum*. Ac rursus ad alia, quae de Regina notantur, quae *deducitur tantum* usque ad Altare S. Gregorii, *ibique exspectat, donec Dom-*

nus Papa cum sua Processione exeat *e* Secretario, quô Feminis, ex veteri instituto, aditus praecludebatur? Nihil vero obstat, quod Cellam a *Gregorio* IV. erectam, *extra* Basilicam fuisse diximus. Etsi enim *Henricus*, et *Hagne* eô processerunt, postquam Basilicam ingressi fuerant, tamen per ostium, quod e Basilica ad eamdem Cellam aditum praebebat, uti superius [1] ostendimus, eô se facile conferre potuerunt, eodem plane modo, quo Pontifex eamdem Basilicam ingressus antea fuerat, ac dehin ex ea ad *Secretarium* perrexerat, quod nemo certe *extra* Basilicam positum fuisse, diffitebitur. Quapropter haec antiquissimi *Ordinis* loca nostrae opinioni nihil incommodant, dum, contra quam plures docti viri sensere, Cellam a *Gregorio* IV. erectam, *extra* Basilicam statuendam esse, contendimus.

§. II.

De Diaconi, aut Subdiaconi munere ab Imperatoribus praestito, aliisque sollemnibus caeremoniis in eorum Coronatione servatis.

Verum de his, eruditionis suae parcus, ac tenax Cennius nihil habet, etsi ceteros, ut ita dicam, Imperatoris gradus sedulo sit persequutus. Plura enim, ac praeclara de *Sacramento fidelitatis* in Aede S. *M. in Turri* praestando [2] disseruit, ac praesertim inquisivit, quonam tempore a Canonicis Bas. Vat. Imperatores ibidem in Fratrem recipi [3], incoeptum sit. Quod, *ut Subdiaconi*

1 p. 750. 2 p. 271.

3 p. 273. V. Pomp. Sarnelli, che il principale atto del Suddiacono sia offerire al Diacono il Calice vacuo, e la Patena vacua, e se l' Imperadore Romano de' avere l' ordine Suddiaconale, con altre curiose notizie? in T. VI. Liter. Eccles. p. 34. della Coronazione dell' eletto Imperatore. T. VIII. p. 3. del Suddiaconato, e Acolitato, strettamente, ed in

officio in re divina fungi posset, fieri consuevisse demonstrat, non minus Durantis Rationalis [1] auctoritate, quam *Clementis* V, de Coronatione *Henrici* VII. facienda, praescripto innixus.

Ceterum, ut obiter heic moneam, ignoro, qua de caussa Vir doctus adnotatione dignum non judicaverit, quod Imperatores, Coronationis die, *Subdiaconatus* munere fungerentur, *Patenam cum hostia, et Calicem cum vino, et aqua Pontifici* [2] ministrantes, quum deinde, quoties Pontificum sacris interessent, vel *Diaconi* vices exercerent [3]. Nam de Imperatore *Sigismundo* sic habet historia [4]. *Mane venit Imperator ad Missam, Romae in S. Petro, quam Papa cantavit, et Imperator legit Evangelium in habitu Diaconi*. Ac profecto Augustinus Patritius [5], et Card. Papiensis [6] *Fridericum* III. Imperatorem, in Officio nocturno Nativitatis Domini, anno MCDLXVIII, *Paullo* II. P. M. Romae Evangelium in morem Diaconi cantasse scribunt. Eadem habet de *Karolo* IV. Dominicus Macer in *Hierolexico*, qui concinit Chronicis Belgicis, et Continuatori Nangii [7]. *Karolus* IV. *Imperator, ut narrat in ejus Chronica an.* MCCXLVII. *Albertus Argentoratensis, Basileae, die Sancto Nativitatis Domini, communicatus fuit, legitque in Missa, in Galli can-*

largo modo intesi, e de' Principi benemeriti di S. Chiesa, onorati delle medesima. ibid. p. 6. Delle Almuzie Canonicali. in T. x. litt. Eccl. p. 84.

1 lib. II. c. vII. n. 6.

2 Bianco Negri nella Bas. Petroniana. p. 75. Poscia disse S. S. il *Credo*, e dopo l'Offertorio, Cesare depose ogni cose, aino il manto, che haveva intorno, et endò a' piedi di N. S. et offrì 30. doppie de 4. duceti l'ona, e come Suddiacono vestito, endò all'Altare con S. S., e ministrò il Calice, e le patena, e l'acqua, che s'infonde nel vino, e si ritirò elle destra parte, ainchè il Pape endò alla sua sede per communicarsi.

3 In ambone Imperatores interdum coronatos fuisse testantur Theophanes p. 405. et Auctor incertus post eumd. p. 431. 419. 426.

4 apud Berrium in Karolo vII, et apud Ducangium

5 T. I. Mus. It p. 263, et 264.

6 lib. vII. Commentariorum.

7 an. MCCCLXXVIII. apud Ducangium.

tu, alta voce, habens in manu evaginatum gladium, Evangelium, Exiit edictum a Caesare Augusto. Atque hoc item *Karolum* V, die Natalis Domini, anno MDXXIX. Bononiae praestitisse scimus, ut Josephus Catalanus adnotavit [1], ubi egit *de sollemni Evangelii lectione Imperatoribus concessa* [2]. Verum hujusmodi ritum facilius in usu fuisse putat Catalanus [3], si forte Rex aliquis, praeter Imperatorem, interesset. Tunc enim Rex Epistolam, Imperator Evangelium legebat, ut constat ex veteri Caeremoniali gallice scripto apud Ducangium, et Ciampinium [4], cujus haec sunt verba. *Comme on fait un Empereur, le Pape doit chanter la Messe, et le Roy de France y peut estre, et doit dire l' Epistre; en son absence, le Roy de Sicile la doit dire, l'Empereur doit dire l' Evangile, et y estre couronnè l'Empereur à S. Pierre de Rome*. Quae quidem non in minimis ponenda, atque ad rem' apposita maxime videbantur. Sed Cennius praedictis adnotationibus contentus fuit, qui praeterea [5] adjecit, quando Imperatorum inunctio ad *Altare S. Mauritii* fieri coeperit; ac multa demum exquisita eruditione subjunxit de *Insignium Imperialium traditione*, nimirum de *Manto Collobio*, *Anulo*, *Sceptro*, *Pomo Crucigero*, *Mitra*, *et Gladio*, quae vide sis apud eumdem, aliosque [6]. Vtinam vero,

1 de Codice S. Evangelii c. IV. p. 37.

2 V. Ioh. Matthaeum Hammerich. de usu Evangelici Cod. apud veteres Christianos. Hauniae 1702, et Andr. Schmidium. de cultu Evangeliorum. in Triga Exercitationum. Ienae 1692. 4.

3 T. I. Pontif. p. 388.

4 T. I. Vet. Monum. c. xvI. p. 134.

5 p. 271.

6 V. Gattico. in Diar. Caer. Ducangium. in Dissert. de Imperatorum Constantinopolitanorum, seu de inferioris aevi, vel Imperii, uti vocant, Numismatibus, notis illustrata, et ejus Glossario editionis Basileensis, et Parisiensis adjecta, Bull. Vat. edit. in diplom. Honorii II. Harduinum. de numis Vrbium pag. 413. Ioh. Georg. Roeserum. de Sceptris Principum. Francofurti ad Viadrum 1690. Kar. Fridericum Cobium. de Sceptrorum

eodem modo, Viro pererudito placuisset inquirere, quonam tempore descripti ritus in *Cella Gregoriana* celebrari coeperunt, et hanc quoque Imperatorum stationem, uti ceteras, illustrasset!

Sed intactam hujusmodi provinciam reliquerunt non minus Cennius, quam Maurini, et Bollandiani, qui etsi tot, ac tanta de *Gregorii* laudibus, ejusque cultu tradiderint, nil tamen unquam de tam illustribus praerogativis, quae huic Cellae, prae ceteris Vat. Bas. adhaeserunt, *Feria* v. *in Coena Domini*, et in *Pontificum inauguratione, et Imperatorum Coronatione*, indicarunt. Quod certe de utrisque satis mirari nequeo; quum, etsi nondum Mabillonius Romanos Ordines a Panvinio collectos evulgasset, neque Martenii, et Muratorii editiones prodidissent, quas deinde a Gattico, et Cennio cumulatas fuisse vidimus, tamen priusquam Maurini *Gregorii* vitam, ac reliqua ad ejus gloriam, cultumque spectantia typis consignassent, jam Romae, et Venetiis prodierat *Pontificale Romanum*, ubi *Gregorii* Cellam, uti supra ostendimus, ac denuo mox declarabimus, descriptis Pontificum, et Imperatorum Coronationum ritibus obeundis fuisse destinatam, noscere facile potuissent.

Quod vero ad Bollandianos spectat, quae in *vita Gregorii* Ianningus [1] omiserat, ea certe supplere alibi, facile, atque opportune potuissent Socii praestantissimi, ac praesertim Johannes Cleus, qui plurima *de gloria po-*

origine. Wittebergae 1722. Frid. Henric. Iacobs de Sceptro. Ienae 1704. Christoph. Godofr. Hoffmaneum, de origine, et jure Sceptrorum. Francofurti ad Viadrum 1724. Ioh. Gasp. Struvium. de Sceptro, regiminis eminentioris symbolo. Helmstadii 1728. Henric. Theodorum Pagenstecherum. de Sceptro Majestatis insigni. Ext. in Triade dissertat. Lemgoviae 1739. 4. et Ioenne Christophorum Snodimannum. de Sceptris veterum. Guelpherbyti 1744.

[1] T. II. Martii.

sthuma S. Mauricii, et Thebaeorum MM. erudite [1] congessit, Verum, etsi de Ara, quam *S. Mauritius* habuit in Basilica Vaticana, nonnulla commemoret, tamen de *ritu Imperatoris brachium dextrum, scapulasque oleo exorcizato* ibidem *inungendi*, praetermissis omnium Ordinum auctoritatibus, vulgare tantum Barth. Plazzae [2] profert testimonium, haec de suo deinde subjungens. *Olim autem Imperatores ad ejus Aram Imperii insignia proferre, et protectionem singularem experiri solebant*. Atqui nae Cleus pluribus de hujus Arae privilegiis, quae recensere professus erat, minus dixit, quam paucis Janningus, qui etsi in *descriptione Bas. Vat.* [3] obiter egit de *Altari S. Mauritii*, tamen postquam ibi de veteri Imperatores inungendi consuetudine [4] multo gravius Manlii, et Paulli de Angelis protulit testimonium, celebrem talis rei caeremoniam a Patritio [5], et a Goldasto [6] describi adnotavit? At, quaeso, quisnam aptior eidem Janningo locus offerri poterat, ut quod de *S. Mauritii Cella* adnotandum esse jure censuit, idem, ubi venit ad *Gregoriani* Altaris descriptionem [7], animadverteret, quodque in *vita Gregorii* praetermissum fuerat, vel ibi commode suppleret, vel saltem in peculiari dissertatione, quam [8] *de situ Secretarii antiqui, et Sacelli Gregoriani S. Gregorio primo a Gregorio* IV. *constructo* lucubravit?

Frustra vero eadem exspectes a Galliciolio, etsi omnium postremus multo uberiorem *Gregorii* operum edi-

1 T. vI. Sept. V. plura a nobis allata pag. 35. de Leginnibus Thebaea, ac Melitina.

2 in Hemer. die 22. Sept.

3 T. vI. Iunii p. 103.

4 V. Inacb. Zientgravium. de Vnctione Regum, Argentorati 1688. et Nic. Henelium. De Vnctionis ritu in Imperator. ac Regum inaugurationibus. Exst. in ejus Otio Vratislaviensi. cap. xiv. pag. 104. Ienae 1658. 8.

5 in Rit. Sect. v.

6 in Const. Imp. p. 412.

7 T. vI. Junii p. 93, et 94.

8 ibid. p. 151.

tionem adornaverit, quaeque a Maurinis, et Bollandianis praetermissa fuerant, in medium proferre, in se receperit.

§. III.

Quousque hujusmodi caeremoniae in Cella Gregoriana celebratae?

Erit fortasse, qui sibi persuadeat, ritus in *Henrici*, et *Hagnae* coronatione servatos, atque a nobis, quoad licuit, Cennio, Maurinis, Bollandianis, et Galliciolio hac de re fere silentibus, illustratos, postea desuevisse. Id enim primum conjici posse videbitur ex allatis Martenii, et Muratorii Ordinibus, ubi *Cella Gregoriana* minime nominatur; ac praesertim ex Ordine XIV, ubi tantum [1] *Secretarium* occurrit, in quo *Summus Pontifex praeparat se cum omnibus Ordinibus suis, tamquam celebraturus divina*. Quod aeque animadvertimus, tum in diplomate *Clementis* V [2], in quo agit de coronatione *Henrici* VII, quae non in Templo Lateranensi, sed in Vaticano de more habenda erat, tum in diplomate *Innocentii* VI [3], ubi ritus in *Karoli* IV. Romanorum Regis, ejusque Vxsoris *Annae* Reginae Coronatione, a Cardinali Hostiensi servandus, fuse praescribitur. Ibi enim nusquam *Cella Gregoriana* innuitur, etsi omnes coronationis caeremoniae descriptae sint.

Verum sedulo animadvertendum est, Ordines a Martenio, et Muratorio evulgatos, certam nullius Imperatoris Coronationem exhibere; sed tantum, quidnam agendum esset in ea, quolibet casu obeunda, indicare. Quapropter mirandum minime est, singula non fuisse ibidem adnotata. Ac praeterea, quum Ordines sint incerti

1 p. 398.
2 T. I. Bull. Vat. p. 250.
3 apud Raynal. ad an. 1355. n. 3. et in T. I. Bull. Vat. p. 350.

temporis, ex primo, quem edidit Raynaldus, ceteros expressos esse, jure suspicabimur. Quod vero attinet ad *Clementis*, et *Innocentii* Diplomata, fatendum est, ne ullam quidem ibi fieri mentionem loci, ubi Imperator sacris vestibus induendus erat. Sed tamen, quum probe compertum sit, iis in *Cella Gregoriana* ceteros Imperatores ornari consuevisse, sentiendum est, utrumque Pontificem de *benedictionum*, et *juramenti* formulis praescribendis tantummodo sollicitum, ea praetermisisse, ut illa aetate jam satis pervulgata, ac multo minoris momenti. Quod si nonnemo subjungat, dici idem posse de Ordine, quem Raynaldus in lucem emisit, ubi ne alius quidem locus assignatur ad vestiendum Imperatorem, reponam, ibi varias etiam legi *benedictionum* formulas, quae iccirco eum antiquiorem esse produnt, ac ne *Altare* quidem *S. Mauricii* ibidem nominari, quod tamen in ceteris Ordinibus semper occurrit. Hinc enimvero praeter ea, quae supra [1] adnotavimus, datur opinandi locus, quum nondum eo tempore perficeretur inunctio *ante Altare S. Mauricii*, neque totius functionis ritus constabilitus omnino esset, nondum etiam *Cellam Gregorianam*, ad Imperatorem recipiendum, sacrisque vestibus ornandum, fuisse destinatam. Verum, quo tamen cumque modo sese res habeat, ex allatorum Ordinum, et *Clementis*, et *Innocentii* VI. diplomatum silentio, id unum evinci poterit, *Cellam Gregorianam* aliquoties, fortuita ex caussa, quae certo ignoratur, hujusmodi caeremoniis non inserviisse. Id enim superioribus temporibus usuvenisse, satis abunde demonstravimus, ac posterioribus etiam id accidisse, nunc declarabitur.

1 *p.* 824.

Pagius ad annum MCDLII [1], *Friderici* III. coronationem a *Nicolao* V. peractam describit, Naucleri verbis, qui, etsi certe ea die *Cella Gregoriana*, flore novo, et festo cultu exornata, prolatis ritibus obeundis de more inservierit, tamen nusquam illam in sua narratione nominavit. Quod etiam luculenter probat, alias etiam fieri potuisse, ut eadem Cella in consuetis caeremoniis peragendis rite usi fuerint, quin id ipsum in *Ordinibus* aperte sit declaratum. Id autem manifeste patet ex *Historia Friderici* III. ab Aenea Sylvio, qui deinde *Pius* II. fuit, conscripta, ubi primum, contra morem majorum, in Basilica Vaticana corona ferrea, quam Modoetiae [2], aut Mediolani suscipere debuisset, et simul aurea redimitum fuisse, narrat hoc modo [3]. *Fridericus per aliquot Cardinales ad Capellam ductus, quae* intra Turres *dicitur, ibi jusjurandum B. Petro, et Nicolao Pontifici, suisque Successoribus in ea forma praestitit, qua Ludovicum M. Karoli F. jurasse, Pontificum decreta confirmant. Ibi quoque et alba indutus, in Canonicum S. Petri receptus, Fratribus, qui aderant Canonicis, osculum dedit. Nec mora, inter Cardina-*

1 p. 390.

2 V. Bzovium ad ann. MDCXXXI. p. 19. Barth. Zocchi Breve Istoria della Corona Ferrea, ed il Catalogo di quei Re, ed Imperatori, che in Monza Città Imperiale, ed altrove l' hanno usata. Milano 1613. 4. Tre illustrissime glorie di Monza, Città Imperiale, per la Vita della Reina Teodolinda, per la Corona Ferrea, e per la Vita di Gherardo. ivi 1613. 4. Istoria dell' insigne Corona Ferrea, che si conserva nell' insigne Basilica di Monza. Milano 1707. 4. Iust. Fontanini de Corona Ferrea Longobardorum. Romae 1717, et 1719. 4, et Lugd. Batav. 1723. fol. Muratorium de Corona Ferrea, qua Romanorum Imperatores in Insubribus coronari solent. in T. II. Anecd. Bibl. Ambr. an. 1698. p. 267, et Lugd. Bat. cum Diss. Fontaninii. De cultu Coronae Ferreae animadvers. (Prosperi de Lambertini) Acced. Catalogus Auctorum, qui de Corona Ferrea verba faciunt. Romae 1715. et 1717. fol. Ant. Franc. Frisi Memorie della Chiesa Monzese. Milan. 1774. T. III. 4.

3 p. 80. V. de Friderici III. Imp. in Italiam profectione votiva, honorifico ad Vrbem adventu, et gloriosa Coronatione Romana narrationem, e l. I. S. Caerem. §. III. c. I. apud Schardium, et Goldastum in Part. IV. Polit. Imper. p. 325. et apud Murator. in T. XXV. Rer. Ital. p. 203.

les medius incedit. Ad praecipuam Ecclesiae portam quum venisset, ibi per Subdiaconum S. Mariae Novae Cardinalem, Eugenii IV. *Nepotem, sollemni benedictione coopertus est. Deinde* Capellam S. Gregorii *ingressus, Sandalia tulit, tunicellam induit, et augustale paludamentum accepit. Mox ei in medium Basilicae profecto, per alium Cardinalem benedictio superfusa est. Tertiam quoque benedictionem apud Cancellum S. Petri suscepit. Exinde ductus ad Altare S. Mauritii, per Cardinalem Portuensem, nunc Vice Cancellarium, de quo supra meminimus, in scapulis, atque in dextro brachio, pro veteri more, oleo sacro delinitus, iisdemque locis inuncta est Conjux ejus Leonora, quibus peractis, ambo in sua tribunalia transierunt.*

Postrema haec omnium fuit Imperatorum Coronatio, quae in Bas. Vat. peracta sit. Nam *Maximilianus Friderici* Filius, quem *Iulius* II. insignibus Imperii ornare designaverat, bello immature decessit. Quapropter ambigendum minime est, qualem e Cellis *Gregorianis*, quas supra illustravimus, Romani Ordines, atque Historici indicaverint. Ipse enim positus *Cellae Gregorianae de Palatio*, ac *de Cortina*, ut jam demonstravimus, easdem ex hoc numero retrahendas esse declarat. De duabus aliis quaestio superesset, de ea nimirum, quam *Gregorius* IV. excitavit, deque altera, quam *Pius* II. *Andreae*, et *Gregorio* dicavit. Sed ipsa temporum ratio, hanc alteram aperte excludit, quum allatae coronationes, *Pii* II. Pontificatum antecesserint. Itaque aperte liquet, ritum, sandaliis, tunicella, et paludamento Imperatorem induendi, a Coronatione *Henrici* II, usque ad postremam *Friderici* III, in Cella a *Gregorio* IV. *extra* Basilicam constructa, fuisse ususpatum.

Ceterum, etsi haudquaquam constaret, novum Altare, quô *Pius* II. transtulit *Gregorii* exuvias, caeremoniis in Imperatorum Coronatione obeundis nunquam inserviisse, contra quam in Pontificum Inaugurationibus, et Coronationibus, a *Pii* II. Pontificatu, usque ad ejusdem Altaris eversionem factum vidimus, dubitandum tamen minime esset, quin *Gregorii Cella*, quae tam in Pontificum, quam in Imperatorum Coronationibus describendis in *Pontificali Romano* ab Augustino Patricio nominatur, haec eadem fuerit, quam sua aetate *Pius* erexerat. Quum enim in *Pontificum Coronationibus*, alteri a *Gregorio* IV. erectae suffecta esset, eodem modo statutum fuerat, ut *Imperatorum Coronationibus*, si quae postea fuissent, quoque inserviret. Ac propterea quaecumque Patritius, *Innocentii* VIII. jussu, scripto consignavit, de *Pii* II. Cella accipienda esse, nullus, opinor, dubitaverit.

Itaque lubet heic eadem Patritii loca in medium afferre, qui, utpote scientissimus, ac peritissimus Dissignator, totam festae illius diei pompam ita ob oculos ponit, ut ei interesse quodammodo videaris. Ac primum agit *de adventu, et Coronatione Electi in Imperatorem* [1], deinceps de *caeremoniis in die coronationis servandis* ita disserit [2]. *Adveniente die statuta Imperialis Coronationis, quae convenientissima est in die Dominica* Laetare, *in medio Quadragesimae, ut Durantes in Rationali divinorum Officiorum scripsit, et ita a Nicolao Quinto in Coronatione Friderici servatum est, Ecclesia Sancti Petri, et Capella major erunt decenter ornatae, ut in maximis Sollemnitatibus, quum Pontifex est celebraturus divina, solent ornari, et praeter consueta, eriguntur duo suggestus hinc, et inde extra cancellos Ca-*

1 T. I. Caerem. edit. Catalani Tit. v. p. 165. 2 ibid. §. x. p. 184.

pellae, alter pro Imperatore Electo, ad sinistram venientibus, alter a dextra pro Imperatrice, et ornetur tapetis, aulaeis, sedibus, scabellis, et aliis opportunis. Ecclesia tota, et maxime Capella S. Gregorii, *S. Mauritii, et quae S. Mariae in Turribus appellata, extra Ecclesiam in primo Porticu sub Turri Campanaria est, bene mundentur, ornenturque.*

Quis autem *Cellam D. Gregorii*, quae heic a Patritio memoratur, una cum altera *D. Mauritii*, intra Vaticanae Basilicae ambitum positam fuisse non agnoscat, quum ab altera *S. M. in Turribus* utramque distinguat, quam unice *extra* Ecclesiam fuisse scribit? Itaque Cellam a *Pio* II. erectam a Patritio indigitari, perspicuum sane est; quod clarius etiam constat ex altero ejus loco, ubi, postquam caeremonias recensuit ab Imperatore obeundas in *Ecclesia B. M. inter Turres*, primamque Orationem descripsit *ante Portam argenteam* super eum recitandam, agit [1] *de accessu Imperatoris ad* Capellam S. Gregorii, *et de altera Oratione super eum dicenda*. Inquit enim. *Finita prima Oratione*, intrant Ecclesiam, *Caesare incedente semper inter duos Diaconos Cardinales praedictos, et immediate praecedentibus duobus Episcopis Cardinalibus praefatis, et flectentes ad sinistram, perveniunt* ad Capellam S. Gregorii, *ubi Imperator sedens, deposita Almucia, primo induit Sandalia, deinde stans, Tunicellam, et demum Imperiale Paludamentum: et mox inde procedens ad medium Ecclesiae, ubi rota porphyretica est, venit, et ibi ab alio Episcopo Cardinali ibi assistente dicitur super eum alia oratio.*

1 T. I. Caerem. edit. Catalani §. xiv. p. 193.

CAPUT XX.

De Coronatione Karoli V. *Bononiae habita in Templo S. Petronii, in formam Bas. Vat. commutato.*

Quae Patritius facienda praescripserat, *in Cella Gregoriana Pii* II, etsi nunquam in Bas. Vat. exequi licuerit, in omnium tamen suprema *Karoli* V. Coronatione, quam Bononiae *Clemens* VII, in Templo S. Petronii peregit, adamussim praestita fuerunt. Priusquam vero Pontifex datas die XVII. Septembris anni MDXXIX. literas acciperet, quibus *Karolus* V, Germania tumultuante, ac *Ferdinando* Fratre adversus Turcas opem flagitante, Bononiae coronari postulavit, Blasius de Martinellis Caeremoniarum Praefectus, Pontifici declaraverat, quae in Imperatoris Coronatione rite erant peragenda, si in Basilica Vaticana, ex veteri consuetudine celebranda esset. Haec autem quum I. B. Gattico primum [1] evulgaverit, rem non injucundam Lectoribus fore arbitror, si ea quoque heic ceteris attexamus. Ait itaque [2]. *Intrat Ecclesiam Caesar inter duos Cardinales Diaconos, praecedentibus Episcopis Cardinalibus, veniunt ad* Capellam S. Georgii, *in sinistra manu existentem, ubi Imperator sedens deposita cotta, et almutia, induitur sandaliis, et inde veste longa de cremesino taffetano suffulta usque ad pedes, et inde tegitur rocchetto longo, et desuper tunicella, et demum Imperiale paludamentum accipiat. Veniunt ad medium Ecclesiae, ubi est rota porphyrea*. Heic vero lapsum fuisse Blasium, nemo non videt, qui perperam Altare *S. Georgii* pro *Gregorii* nominavit, quin Gattico errorem animadverterit, quem tamen aliis etiam Scriptoribus melioris notae fuisse com-

1 tit. IX. p. 101. 2 ibid. p. 104.

munem [1], supra demonstravimus. Quod ita profecto esse, manifeste patet ex altero ipsius Blasii loco, ubi ait [2]. *Praesupposito, quod in Vrbe, ut secundum leges, et instituta antiquorum Patrum fieri convenit, et debet, quia Caput Imperii, et in Ecclesia S. Petri, primo procurandum erit, quod Ecclesia sit bene ornata, sicut fieri solet in maximis sollemnitatibus, et praesertim Altare majus, ubi Papa celebraturus erit, sicut decet,* Altare S. Gregorii, *ubi Imperator recipit indumenta, Altare S. Mauritii, ubi unctiones fiunt, sollemniter ornetur.* Ac rursus paullo infra [3]. *Faldistorium cum cussino deaurato in* Capella S. Gregorii, *in quo genuflectit, et orat, et inde sedet. Duo alii cussini pro Cardinalibus associantibus, super quibus genuflectant. Duo scabella pro duobus Cardinalibus hinc inde sedentibus. Sedilia, et loca parata ad sedendum pro aliis Principibus, et Praelatis, secundum loci capacitatem. Super Altare erunt caligae, Sandalia, vestis longa de cremesino taffetano suffulta, cum manicis strictis, et cingitur desuper. Rocchettum longum usque ad collum pedis. Stola broccati riccii ab humero sinistro in transversum sub dextro. Manipulum de eodem broccato ad sinistrum brachium. Paludamentum Imperiale, et vestis Imperialis bene ornata, et perlis circa fimbrias, et collum, cum aperturis ante, et retro.*

Haec autem Blasius de more praescripserat, dummodo Romae in Bas. Vat. Coronatio haberetur. Quum vero una cum Pontifice Bononiam profectus esset, ibique omnia in Aede S. Petronii, instar Templi Vaticani, exacte disposuisset, totum ritum ea occasione servatum, die Jovis, festo S. Matthiae Apost. xxiv. Februarii, anno MDXXX. posteritati mandavit.

1 p. 813. 2 p. 107. 3 p. 108.

Eum itaque haec omnia in Aede S. Petronii sedulo, naviterque disponentem, parumper sequi ne pigeat. Ecce jubet [1], ut *Capella, quae dicitur* S. Gregorii, *in introitu Ecclesiae ad sinistram, ornetur perpulchre. Ibi faldistorium pro Caesare, quatuor scabella pro quatuor Cardinalibus; super Altare parentur sandalia, amictus, rocchettum longum, vestes de cremesino usque ad talos, tunicella, manipulus, quibus omnibus ibi Caesar induetur*. Atque alibi, quum loca, quae *praeparari, et ornari debuerunt pro expletione tantae rei, cum Magistro Domus Papae, et Deputatis Imperialibus* inspecta describit, *ad introitum*, inquit [2], *Ecclesiae a sinistris in secundam Capellam, loco* Capellae S. Gregorii *in Basilica S. Petri, praeordinatam, ad quam ex eodem ponte per alium ponticulum descendebatur, devenimus, quam similiter ornandam disposuimus. In hac Capella Caesar indui sacris vestibus, et paludamentis Imperialibus debebat*.

Nunc, nisi molestum est, accipe ex eodem Blasio, quae in *Cella Gregoriana*, sollemni illa die peracta fuerunt. *Electus*, inquit [3], *medius inter dictos duos Diaconos Cardinales, praecedentibus ante eum duobus illis Episcopis Cardinalibus cum pluvialibus, et mitris suis, descenderunt, per ponticulum transversalem in Capellam secundam a sinistris introitus Ecclesiae erectam, sub vocabulo S.* Gregorii, *ad instar illius Capellae* S. Gregorii *in Basilica Principis Apostolorum de Vrbe, ubi electus Imperator in faldistorio sibi praeparato genuflexus oravit. Mox consurgens, quatuor illis Cardinalibus in certis scabellis in lateribus praeparatis considentibus, a suis Praelatis assistentibus exutus almutia, et superpelliceo, ministrantibus ibi Capellanis, et Camerariis suis secretis indumenta, et paramenta infrascripta, illis indutus fuit; vi-*

1 p. 138. 2 p. 142. 3 p. 145.

delicet primo, quibusdam sandaliis, levibus gemmis ornatis, calciatus fuit; tum stans, veste in modum guarnatiae talari de cremesino raso, strictis manicis apertis in brachio dextro, ligatis tamen, et collectis cordulis aureis, deinde alba, quae camisia vocatur, aperta, et inversa retro, tum stola auro; et perlis contexta in modum Diaconi, tunicella, et dalmatica ex tela aurea subtili, postremo paludamentum induit; idest vestem Imperialem auro, et gemmis pretiosis contextam, magni ponderis, in formam quasi pluvialis, a parte anteriori apertam, ut cum magna difficultate deferri posse videretur. Ad haec Coronam regiam in capite deferens, medius inter illos Diaconos Cardinales, et praecedentibus ante eum duobus illis Episcopis Cardinalibus cum pluvialibus, et mitris, rediens ad pontem majorem in medium Ecclesiae porrectum cum suis Nobilibus, et illis quatuor Proceribus insignia sua deferentibus, venit ad medium Ecclesiae, ubi erat rota Porphyrea designata, ad instar rotae porphyreae in Ecclesia S. Petri de Vrbe, ubi caeremoniae infrascriptae expleri debebant. Sed antequam illuc accederet, in exitu Capellae S. Gregorii *orta est contentio inter Ianuenses, et Senenses Oratores super praecedentia.*

Hactenus Blasius. Sed juvat heic etiam, quid Paullus Jovius, qui eidem coronationi interfuit, paucis de ea scriptum reliquit, cum lectoribus communicare. *Erant omnia*, inquit[1], *ad imaginem Vaticani Templi constituta, et novae Sacellis appellationes impositae, ut ea singillatim ad veterem consuetudinem ex Pontificiis libris responderent. Affuere igitur Romani Sacerdotes, quibus sacra Vaticani Templi sunt commendata. Ii ad aram Caesarem susceperunt, linteaque sacerdotali tunica super injecta, in Collegium ejus Sacerdotii cooptarunt. Eum Salviatus Cardinalis in verba ex li-*

1 lib. xxvii. Hist.

bris Pontificiis concepta sacramento adegit ; ita ut in summa, libens juraret, se Pontificiae dignitatis perpetuo futurum esse defensorem . Ab hac Ara , duarum Turrium *nuncupata, duo Diaconi Cardinales , Salviatus scilicet ipse , et Ridulphus , ambo ex Patruelibus Pontificiis Nepotes , ad Templi limen deducunt . Flexo genu supplicantem Piccolomineus Presbyter Card. certis precationibus expiatum in* Sacellum S. Gregorii *perducit . Ibi lintea tunica deponitur . Sandalia margaritis , et gemmis picta statim induuntur , et Dalmatica veste in morem Diaconi prius assumta , paludamento demum convestitur . In eo habitu procedenti Puccius Cardinalis ad porphyreticam rotam , quae est ad Vaticani Templi medium , mitratus occurrit . Ingeniculatus Caesar ad Aram maximam obvertitur , sollemnique altera precatione , ut ejus Imperium stabile , perpetuum , victoriarum , pietatis plenum faxit , Deo Max. , in cujus manu sunt Regna , commendatur .*

Haec eadem prodit *descriptio vera , et elegans adventus , et introitus in Vrbem Bononiam invictissimi quondam Romanorum Imperatoris Karoli* V , *ut et ejusdem inaugurationis , et coronationis ibidem per Pont. Max. Clementem* VII. *facta anno* MDXXX. *die* XIV. *Febr.* ubi tamen *Cella S. Gregorii , Sacrarii* titulo designatur hujusmodi verbis [1] . *Hoc facto Caesar in* Sacrarium *abducebatur , in quo tantisper pronus incumbebat , donec litania finiretur , in qua pro ipso supplicationes ad Deum fiebant .*

Verum Cornelius Agrippa in *Historiola de duplici coronatione Karoli V. apud Bononiam* [2] , hunc eumdem locum diserte *S. Gregorii Cellam* nuncupavit . Ait enim . *Iamque Caesar ingressus Templum*, ad Sacellum D. Grego-

1 apud Schardium T. II. et Part. IV. Polit. Imperialis Goldasti p. 329.

2 in T. II. ejus Opp. et apud Schardium, et Goldastum p. 336.

rii *traducitur, ubi positis superpellicio, atque amicia per Ven. Cavriensem Antistitem sacris vestibus, humerali, et alba, et Dalmatica, et tibialibus, et sandaliis indutus est, ac Imperiali trabea circumdatus, quae babylonicis, ac phrygiis artibus contexta, et insertis pretiosissimis gemmis multiformiter variegata, sic ut cum descriptione sit difficilis, tum pondere fere importabilis, magnificentia ejus supra omne pretium inaestimabilis existat. Hoc sacro, atque pretiosissimo habitu adornatus Caesar, duobus Praesulibus a quovis latere, videlicet Barrensi, et Palatinensi, Brixiensi, et Cavriensi, ac illustri Comite de Nassau a tergo, gemmatae trabeae grave pondus sustinentibus; medius duorum Cardinalium, ad medium usque Templi, cui loco* Rotae Porphyreae *nomen indiderant, traductus est.*

Quae certe ad magnificae Petronianae Aedis [1] celebritatem amplificandam, non parum conferre putavit Blancus Negri, qui totius caeremoniae prolixam descriptionem vernaculo sermone exaravit [2], utut Cl. Jacobum

1 Vita Clementis vII. ex edit. Bosqueti. in Balutii Vitis Papar. Avenion. Tom. I. p. 485. et 539. et in Muratorii Rer. Ital. T. III. P. II. pag. 730, et 759. Georgius Sabinus Brandeburgensis. Electio, et Coronat. Karoli V. Imp. Libellus Imperii dignitatem, majestatemque complectens... Accedit Nic. Mamerani Lucemburgensis gestorum ejusdem Imp. perscripta relatio. Coloniae 1550. 8. Philip. Melanchtho. de electione, et coronatione Karoli V. Historia primum sub nomine Georgii Sabini edita. apud Schardium T. II. Inauguratio, Coronatio, et Electio aliquot Imperatorum. Hanov. 1613. 8. Christianus Eberhart de electione, et coronatione Karoli V. Imp. Helmst. 1660. Guicciardinus, Raynaldus, Muratorius, Celsus Falconius nelle Memorie Istoriche della Chiesa di Bologna 1649. Cherubinus Ghirardaccius. Istoria di Bologna 1596., et ejusdem Karoli vitae scriptores.

2 Basilica Petroniana, overo Vita di S. Petronio Vesc. e Prot. di Bologna con la descrizione della sua Chiesa, e funzioni cospicue fatte in essa, cavata dall' Historia di Gio. Franc. Negri. Ven. 1680. 4. p. 70. Avanti che per l'istesso ponte entrasse in Chiesa, a mano destra di esso lunghissimo ponte, era stato eretto un Altare chiamato, la Capella di *S. Maria inter Turres*, dove che fu dal predetto Illmo Salviati aperto un Libro degli Evangeli, sul quale Cesare giurò, secondo il consueto, d'operare, quanto aveva promesso, et era obligato, cioè prima a Dio, poi

Bueum [1], ubi de eodem *Templo*, *cultuque S. Petronii*, eruditissime agit, haec, veluti temporaria, ac fortuita, non duxisse sibi commemoranda animadverterim.

Sed tandem de *Cellis Gregorianis*, ab illisque diverso

quanto era tenuto alla Protettione della S. R. C. all' augmento della Christiana Fede, et al B. Pietro, e suoi successori, dicendo, *Ego Carolus* .... Dopo quest' atto, due Canonici di S. Pietro di Roma li posero il Rochetto, e Pelliceo, et lo fecero Canonico, et egli con animo fraternale li ricevette al bacio delle Pace. Si tornò poi in capo la detta Corona, e i Preti, che lo precedevano, se ne andavano cantando il *Petre amas me* etc. Giunto Cesare alla Porta di mezzo del Tempio .... s'inginocchiò su la porta, e fece Orazione, dove eransi portati due Cardinali de' primi del Collegio in abito Pontificale, come di sopra, cioè Antonio dal Monte, Vescovo di Porto, e Lorenzo Puzzi, Vescovo di Prenestie, del Titolo di Santi Quattro. Il più giovane detto SS. Quattro depose la mitra, e disse: *Deus, in cujus manu* etc. e tutti quattro i Cardinali lo condussero ad una delle Capelle, più bassa del Ponte, la quale fu la prima all'entrare dentro a man sinistra, fatta di legname, che rappresentava la *Capella di S. Gregorio*, et ivi depose il rocchetto col Pelliceo, che portavano i Canonici in spalla, e si vestì li sandali, cioè le scarpe di cremesino ricamate d'oro, di perle, e di gioie pretiosissime, et il manto d'oro Imperiale, che tutte erano di prezzo senza stima.

Ritornato poi su l'istesso Ponte, s'incontrò in due altri Cardinali, cioè Pietro Accolti, Vescovo di Sabina, e Francesco Orsini Diacono di S. M. in Cosmedin, e il più antico detto di Ancona, disse l'ultima Orazione, *Deus inenarrabilis* etc. e nel più largo del ponte, ov'era il Faldistorio, in luogo intitolato *Rota Porfiria*, fece la Confessione del B. Pietro; e questi due Cardinali si partirono, e ritornarono in Capella a' loro luoghi, e ne comparvero due altri, cioè lo Illmo Cibo, Priore de' Diaconi, e Campeggi Priore de' Sacerdoti, et essendosi ambedue genuflessi, s'intonarono le Letanie, et il Coro rispondea ad alta voce. Finito questo l'Illmo Campeggi si levò in piedi d'avanti a Cesare, e disse *Pater noster* .... con altri versetti, et orazioni solite, et questi due pure tornarono alle lor Sedie, e luoghi. Venne dipoi il Prior de' Cardinali Vescovi, cioè l'Illmo Alessandro Farnesi, Vescovo d'Ostia, Prior de' Vescovi, e Decano de' Cardinali, che aveva a parte destra il Card. Salviati, et a sinistra il Card. Ridolfi, e condussero Cesare ad un'altra Capella, che era di S. Mauritio alla medema sinistra mano del detto Ponte, et ivi i suoi lo spogliarono sino al giuppone, et operta la manica di esso per via di certi bottoni a tal fine in quel luogo fatti, e levata ancora la manica della camiscia, esso Cardinal Farnese così in Pontificale, come stava, lo unse d'oglio di Cresima sul braccio destro, poi con la bambace, e tela candidissime glielo legò, e ricoperse il braccio, poi il simile lo unse in foggia di Croce su le spalle, persino al detto giuppone fatto a posta, e senza mitra disse *Deus omnipotens* etc. E incontinente rivestito, e risalito sul detto ponte, fu da que' Cardinali condotto al Pontefice, con le lor mitre in mano.

1 T. II. Octobris p. 449. et seq.

Vaticanae Basilicae Secretario, dicendi finis esto: quamquam, et quae de *novelli Secretarii*, *ante* quod Gregorius IV. Oratorium construxit, situ, ortuque disputaturi sumus, nostram de antiquo illo *Secretario* sententiam, adversus Vgonium, Ciampinium, ceterosque supra indicatos, planissime confirmabunt.

CAPVT XXI.

De Situ novelli Secretarii.

Quae de *Secretario antiquissimo*, ac de *Cellis Gregorianis*, fusiori calamo, hactenus persequuti sumus, mox iis veluti lucem affundent, quae de altero *Secretario* veteris Bas. Vat., quod *Novelli* titulo Joh. Diaconus designavit, allaturi sumus. Quamquam vero de prima hujus constitutione nil habeo certi, quod statuam, (altum est enim de eo silentium apud Scriptores), manifestum tamen crediderim, hoc vel ante *Gregorium* IV, quod longissimum esset, vel saltem ab eo constructum fuisse. Nam si ex *antiquissimi Vestibulo* sacrum *Gregorii* Corpus, *ante* illud translatum, idemque *antiquissimum Secretarium* iccirco in *Oratorium Gregorianum* commutatum est, necesse etiam fuit, ut alterum *Secretarium* alibi exaedificaretur, ubi Pontifex sacris indumentis rite ornari posset, quando ad S. Petri operaturus, statis temporibus, accedebat.

Quisquis autem *novellum* hoc *Secretarium* exstruxerit, eodem in loco, ubi *antiquissimum* steterat, neutiquam illud aedificasse certum esto, post ea, quibus ibidem *Oratorium Gregorianum*, a *Secretario* diversum, surrexisse demonstravimus. Quapropter *antiquissimo* potius contermi-

num fuisse, multis de caussis existimaverim. Enimvero jam supra a Joh. Diacono plane audivimus, *Gregorii Corpus translatum* ante *novellum Secretarium, constructis apsidibus*. Quas quidem apsides in hac Cella a *Gregorio* constructas, *ante* ipsum *novellum Secretarium*, ejus parieti orientali applicatas fuisse apparet ex ichnographia, ubi *Cellam Gregorianam* literis dd, eique proximum *Secretarium novellum* litera s. designatur. Etsi enim in eodem loco Alpharanus, Paullus de Angelis, Bonannius, Ciampinius, aliique Cellam, et Altare Anonymum describunt, absque ulla *Secretarii* mentione, quos inter Severanus quoque adnumerandus est [1], hic tamen in opere *de* VII. *Ecclesiis* [2], ibidem *Secretarium* fuisse pronunciat. Ait enim, post allatam a nobis *Cellae Gregorianae* descriptionem. *Adhaerebat huic Sacello aliud, quod vocabatur* Secretarium (utique *novellum*), *et erat conjunctum muro ultimae navis Basilicae, in quam inde intrabant Pontifices induti Pontificaliter ad operandum sacris*. Heic autem minime quadrat, quod Janningus animadvertit [3], nimirum id multo commodius usuvenire debuisse ex hoc *novello*, quam olim ex *antiquissimo Secretario*, quod ex eo Basilicam ingredi Pontifices nequibant, nisi antea per partem Porticus transiissent. Nonne enim Alpharanus nos docuit [4], *in parietibus a dextro Basilicae latere ad meridiem Portas quinque, et totidem a sinistro exstitisse, nec altitudinis, nec latitudinis aequalis, per quas postea ad quasdam Ecclesias, sive Oratoria circa Basilicam adaptati fuerunt aditus*? Itaque vel *Secretarium antiquissimum*, ostium habere potuit, quod recta in Basilicam transmitteret, ac porro habuisse de-

1 in ichnogr.
2 c. IX. p. 66.
3 T. VI. Iunii p. 153.
4 V. p. 750.

monstrat insignis *Ordo* Coronationis *Henrici* II [1], quem illuc e Basilica, quò prius ingressus fuerat, ad *Clementem* deductum fuisse narrat, qui itidem paullo ante e Basilica, eô se contulerat.

Sed tamen adde ex Janningo, qui totam rem enucleate disquisivit [2], Cellam s de industria ad usum *Secretarii* a fundamentis erectam videri. Habet enim amplum spatium in umbilico, ubi sacrae vestes, et cimelia explicari commode, et ministri sua munia obire libere possint. In Tribuna unicum habet Altare, ante quod Pontifex sacris ritibus operaturus, sese induere posset. Haec autem conclavia, pergit Janningus [3], quum careant aris, ac monumentis sepulcralibus, vix cogitabis, quem alium habere usum potuissent.

CAPVT XXII.

De ritu Oblationes, in Canonizatione Sanctorum ad Altare deferendas, ibidem servandi, usque ad Offertorium.

Hunc certe locum indigitat Petrus Amelius, ubi recenset oblationes, *Bonifacio* IX. porrectas, quum *Birgittam*, pientissimam Feminam, in Sanctarum album adscripsit, anno MCCCXCI, de qua praeter Laur. Surium [4], Raynaldum [5], Baronium [6], Bollandum [7], consule Henr. Benzelium ad Vitem Aquilonarem Joh. Vassovii [8], et Chronicon Slavicum, in Lindebrogii Scriptoribus Septentrionalibus [9]. Itaque ne pigeat cum eo sacrae caeremoniae quodammodo interesse, quam ita describit [10]. *Domini Com-*

1 p. 261. 2 T. VI. Iunii p. 153.
3 ibid.
4 die XXIII. Julii.
5 ann. MCCCXCI. §. XXIX.
6 in Martyrologio die VIII. Octobr.
7 T. I. Februarii p. 99. 172.
8 p. 68. 70. 9 p. 210.
10 T. II. Mus. Ital. p. 537.

missarii tres Cardinales de Canonizatione istius Sanctae exierunt de Sacristia S. Petri *cum oblationibus suis. Primo Dominus de Francia cum duobus magnis torticiis accensis, coopertis de auro, obtulit osculando pedem, et manum: secundo Dominus Anglicanus cum duobus panibus coopertis, cum tobaleis, et armis, et Scudetis S. Brigidae, et trium Cardinalium Commissariorum; et osculatus est pedem, et manum Papae: tertio Dominus Barensis cum duobus magnis bacilibus de vino, et malvatico, quae vocantur Romae, scyphi deaurati, et cum armis, et Scudetis Dominae, et Cardinalium praedictorum; et osculatus est pedem, et manum Papae. Vltimo venerunt quinque Procuratores istius Sanctae cum Advocato, et quilibet obtulit unam magnam candelam de una libra cerae albae, modicum laboratam, cum rosis, et floribus, viridis, alba, et rubea. Item unum parvum canistrellum, totum depictum de colore viridi, in quo fuerunt duae Columbae albae, et duo turtures.* Quae quidem tunc primum, ejusdem Petri Amelii Sacristae Pontificii arbitrio, adjecta fuerunt antiquissimis oblationibus cereorum, panis, et vini, quarum mysterium, praeter alios auctores a Benedicto XIV. commemoratos, peculiariter explicarunt Pomp. Sarnellius [1], Agnellus Honoratus [2], Joh. Bapt. Marus [3], et Justinianus Chiapponus [4]. Hujusmodi ritus testimonium hodieque exhibet marmoreum Anaglyphum, quod inspicimus in Mausoleo Alexandri VIII. in Basilica

1 Della solenne cerimonia, con cui il Sommo Pontefice canoniza i Santi. in T. VI. Lit. Eccl. p. 79.

2 Dissertaz. sul rito della Canonizatione de' Santi. fra le sue dissertazioni in Lucca 1737. 4. p. 1.

3 Diatriba de mystica rerum significatione, quae in Sanctorum Canonizatione ad Missarum sollemnia Summo Pontifici offerri solent. Romae 1658. 8.

4 Dissertatio super mysteriis Oblationum in Missa Canonizationis. Exst. in Actis Canonizationis habitae a Clem. XI. Romae 1720. fol. p. 255.

Vaticana. Sed tamen, ut memoriae tradidit Fontaninius [1], haec avium oblatio, quam vetustiori Ecclesiae disciplinae minime consonam putaverat Card. Thomasius, a Benedicto XIII. sublata fuit.

CAPVT XXII.

De altero veteris Basilicae Secretario, Majori nuncupato.

Dum adhuc in usu esset *Secretarium novellum*, quod hactenus descripsimus, alterum quoque, temporis decursu, adjectum fuisse suspicor, quod Alpharanus, aliique Ichnographi designant lit. n. Idque ea fortasse de caussa factum fuit, quod *novellum* haud satis amplum, neque usibus Ministrorum Basilicae inservientium satis accomodatum videretur. Verum, quum res sit admodum obscura, dicam, non quid contendam, sed quid opiner.

. Hujusmodi opinioni locum dedit frequens, quae apud nonnullos Scriptores, ac praecipue in Diario Antonii Petri, quod Lud. Ant. Muratorius [2] in publicam lucem emisit, *Sacristiae Majoris*, et *Minoris* occurrit mentio. Nonne haec aperte indicare videntur, dum ille scriberet, *duo* in Bas. Vat. *Secretaria* exstitisse, quorum unum fortasse a majori ipsius amplitudine, seu collocatione versus superiores Basilicae partes, *majoris* titulo, alterum *minoris* distingueretur?

Et sane Alpharanus, cui ceteri subscribunt, in loco n. fuisse indicat *Sacrarium pro sacra supellectile*, ac superius lit. m. *amplissimam* fuisse *Bibliothecam* subjungit. Item Ciampinius [3], et Bonannius addunt [4], *supra idem*

1 in Cod. Canonizationum. Romae 1729. fol. pag. 160.

2 T. XXIV. rer. Ital.

3 p. 37.

4 p. 29.

fuisse magnas Aulas, et Cubicula pro Basilicae Ministris; ejusdemque Sacerdotibus. Quod, ut obiter heic moneam, nobis indicio est, *Vat. Bas. Secretarium*, antiquiorum instar, ac praesertim ad Aedis Sophianae similitudinem, fuisse constructum, ubi videre est apud Ducangium [1], Diaconos, qui ejus curae, ac custodiae praefecti erant, conjuncta domicilia habuisse. Itaque putandum est, in hac *majoris*, aut superioris *Sacrarii* parte, praeter Bas. Bibliothecam, et Cubicula *Sacrarii* Custodum commodo destinata, sejunctum Conclave exstitisse, quô sese Canonici identidem reciperent, ut de re communi deliberarent.

Id profecto, aut ego fallor, suadere videntur ejusdem Antonii Petri verba, qui haec memoriae tradidit [2]. *Mensis Februarii die* 8. 1412, *hora Vesperarum fuit receptus Rm̃us in Christo Pater, et Dñus Dñus Tituli Sanctae Praxedis Presbyter Cardinalis Archipresbyter, in loco olim bo. me. Cardinalis Tudertini, in Basilica Principis Apostolorum de Vrbe, in* Capitulo Majori, *ut moris est*.

Item eadem die, et hora fuit receptus per omnes Canonicos tunc tempore, et eadem hora ad osculum pacis: quod ego Antonius Petri numquam vidi talem actum, tempore antiquiori.

Item etiam post receptionem de Capitulo Sacristiae majoris *fuit cantatum* Te Deum laudamus, *cum Processione per ordinem, usque ad Altare majus S. Petri, cum Oratione*, Deus, qui B. Petro Apostolo tuo etc. *Multum esset scribendum, quod dimitto in calamo*.

Haec, ni fallor, lucem afferre videntur iis, quae alio loco protulit in hunc modum [3]. *Die Sabbati* 8. 1408. *mensis Septembris, quae fuit festum Nativitatis S. Mariae*

1 apud Paull. Silentiar. V. p. 245. 324. 2 p. 1019. 3 996.

Virginis, *supradictus D. Iacobus de Calvis in Vesperis fecit fieri* Capitulum *in* Sacristia minori, *ut moris est*. Atque alibi [1], posterioris anni vices recensens, haec tradidit. *Mensis Septembris die Sabbati 21. quae fuit S. Matthaei Apostoli*, *et Evangelistae de mane*, *hora post Missam Majorem S. Petri*, *D. Iac. de. Calvis*, *tamquam Vicarius D. Antonii Card. Tudertini fecit fieri* Capitulum in Sacristia minori, *ut moris est*, *et in dicto Capitulo fecit Camerarium Vinearum Dominum Petrum Pacciarelli*. At, quum ex inemendato exemplari sese Diarium evulgasse fateatur Muratorius [2], vereor, ne utrobique mendum cubet. Nam potius *in Sacristia Majori*, ubi in more positum fuisse dixit, *Capitulum* congregari, legendum esse puto, nisi censeas, *Capitulum* quandoque vel in *Sacristia Minori* habitum fuisse. Quis enim Antonium de rebus Bas. Vaticanae sui temporis parum instructum censeat, quum ipse ejusdem Basilicae fuerit Beneficiarius?

Quod vero Cubicula *Sacrarii* Custodibus assignata, *Sacristiae majoris* titulo interdum indicarentur, haec alia ejusdem Antonii Petri verba declarant, quae sunt hujusmodi. [3] *Die Iovis* 3. *d. mensis Octobris* 1409. *de sero comedimus in* Sacristia Majori *cum D. Iacobo de Calvis nostro Vicario*, *et divisimus panem propter magnam carestiam*, *quae erat in Portica S. Petri*, *propter gentes armorum Dñi Regis Luvisii*, *et Romani nolebant facere grassam supradicti Dñi Regis*, *nec sue gentis cum aliis*.

Praeterea alio loco haec habet. [4] *Die Iovis ultimo d. mensis Maij* 1412, *quae fuit festum Commemorationis Sancti Pauli Apostoli*, *de mane fuerunt cremati in* Sacristia Majori *Basilicae S. Petri omnes cartaboli absentiae dictae Basi-*

1 ibid. p. 1002. 2 ibid. p. 971. 3 1004. 4 p. 1031.

licae S. Petri per manus infrascriptorum Canonicorum dictae Basilicae. In primis Domini Iacobi de Aquila, Domini Petri Sacco, Domini Angeli Tutii, Domini Francisci Camoratae, Domini Iacobi de Taballinis, Domini Matthei de Grattulis, Domini Antonii Laurentii Protonotarii, Domini Baptistae de Vrsinis, ac etiam de consentimento, et voluntate Domini Cardinalis de Hispania, tunc tempore Archipresbyteri d. Basilicae.

Die Sabbati 15. *d. mensis Iulii* 1413. [1] *omnes Dñi Canonici, Beneficiati, et Clerici Basilicae S. Petri congregaverunt se in domibus olim Dñi Episcopi Firmani, ad faciendum calculum de mensibus Maij, et Iunii, quia in Basilica non potuerunt, propter maximam guerram.*

Quandoque etiam, tutioris custodiae caussa, ibidem *SS. Sudarium* servatum fuisse constat. Tradit enim idem Antonius Petri. [2] *Item eodem die* 3. *Octobr.* 1409. *extraximus* Veronicam *de loco* Sacristiae Majoris *S. Petri, ubi erat reposita, et posuimus eam in domo Iohannis de Oleo.*

Eadem ante annos undesexaginta, in tabula, ex perlucida crystallo, argentoque affabre elaborata, inclusa fuerat, ut constat ex hoc Martyrologii Vaticani loco [3]. VII. *Idus Maij. Isto die, anno Dñi* M. CCC. *quinquagesimo Iubileo, providi Viri, Nicolaus Valentini, de Contrata Sancte Marie Formose de Venetiis, Ser Bandinus de Guarzonibus de Venetiis, et Franciscbinus in glostro de Venetiis, nomine ipsorum presentum, et nomine d. Franciscbini absentis, ex speciali devotione, quam habent ad Deum, et Apostolorum Principem, et specialiter ad Sacrosanctum* Sudarium, *quod in Basilica nostra, ex divina institutione, ac dispositione est mirabiliter collocatum, ostendendum ad multam consolationem, peccato-*

1 p. 1037. 2 ibid. p. 1004. 3 p. 65.

rum remissionem cuncto Populo Christiano, donaverunt, et assignaverunt nobis, et Capitulo nostro pulcherrimam, et mirabilem tabulam de cristallo, pulcris laminis argenti deaurati in quodam ligno quadrato manentem, ponendam, collocandam ante ipsum sacratissimum Dñi vultum, pro speciali custodia, et munditia ipsius reliquie venerande, quia propter per nos, et successores nostros prefatos donatores ad omnia suffragia, orationes, et ministeria cultus divini, que in ipsa nostra Basilica gerunt, et propter gloriam imposterum, tamquam illos, qui de proprio corpore Capli dicti existentis, ut sicut nosmet ipsos partes tres facimus.

C A P V T XXIIII.

De Carceribus ibidem exstantibus.

Quod tamen magis me movet, ut Cubicula *Sacrario* continentia, seu mavis etiam imposita, generatim *Sacristiae Majoris* nomine designata fuisse censeam, est *Carcerum* ibidem exstantium indicatio, quae apud eumdem Antonium Petri haud semel occurrit. Eô enim, quod in *Decanicis* apud Graecos fieri consuevisse demonstravimus [1], Majores nostri, nefarios, ac sontes, si qui forte essent, Bas. Vat. Clericos ad poenas luendas conjiciebant. Sic autem hujusmodi usum Petri Diarium testatur. [2] *Die Mercurii* 22. 1409. *dicti mensis Maji de mane Dominus Iacobus de Calvis Vicarius Basilicae S. Petri fecit capere Iohannem Cattolanum Beneficiatum dicte Basilicae, et ponere eum in* Carceribus, *et in* cippis, *in* Sacristia Majori *dictae Basilicae cum ambobus pedibus; et hoc fecit supradictus D. Vicarius, quia dictum fuit, quod debebat interficere dictus Io-*

1 p. 578. 2 Murat. Rer. Ital. T. XIV. p. 1000.

hannes Cattolanus supradictum Dñum Vicarium ; et hoc probavit sibi Lucas Pippi , dum stabat in compedibus positus supradictus Iohannes Cattolanus ad faciem facie ; et supradictus Iohannes Cattolanus respondit sibi , sic dicendo : Te ne menti , come falso traditore ; questo non potria mai esser vero ; et non se potria mai trovare questo , che dici . *Die Veneris* 24. *d. mensis de mane , hora Missae majoris S. Petri , recessit suprad. Lucas Pippi de Roma cum Patre , Matre, et Fratre , ac etiam cum Sorore Moniali in S. Catarina , Sancto Cosmate de Regione Transtiberim per Flumen , et iverunt versus Neapolim ; et sic remansit suprad. Iohannes Cattolanus in* Carceribus , et in compedibus , *ut supradictum est . Die Dñico* 26. *d. mensis de mane , hora Missae majoris S. Petri , fuit extractus supradictus Iohannes Cattolanus de* Carceribus , *et* compedibus , *et dimissus ad petitionem , et instantiam Dñorum Beneficiatorum , quia verba , quae dixit Lucas Pippi , non fuerunt vera , et mentitus est .*

Haec eadem aliis exemplis confirmantur . Alibi enim scriptum reliquit . [1] *Die Iovis* 15. *d. mensis Ianuarii* 1411. *Petrus Simeotius reddebat calculum , ut moris est , in* Sacristia S. Petri , *videlicet de mensibus Novembris , et Decembris , quia tunc tempore erat dictus Petrus Camerarius Camerae . Statim post calculum Dñus Vicarius , vid. Dñus Matthias de Grattulis , tunc tempore , Vicarius , retinuit dictum Petrum Simeotii , et* incarceravit *eum in dicta* Sacristia .

Item die Veneris 16. *d. mensis D. Vicarius* incarceravit *dictum Petrum in* Sacristia Majori , *et hoc fecit d. Dñus Vicarius dicto Petro , quia violavit in Cappella Bonifacii PP.* VIII. *sepulcrum Nepotis d. Dñi Bonifacii , et franxit lapidem dictae sepulturae .*

1 p. 1023.

Item post aliquos dies dictus D. Vicarius fecit capere *Iohannem Mandutii, et Iohannem Magistri Pauli propter causam supradictam, quia fuerunt una cum d. Petro ad frangendum dictum sepulcrum, et hoc fuit factum de mense Octobris anni Dñi* 1410. *de nocte tamen hoc fecerunt.*

Die Veneris 30. *d. mensis Ianuarii de mane fuerunt* martirizati *Petrus Simeotii, et Iohannes Mandutii in* Capitulo ante Sacristiam Majorem S. Petri, *propter causam sepulturae, quam franxerunt, Nepotis Dñi Bonifacii P.* VIII.

Item die Sabbati de mane fuerunt dimissi de Carceribus *omnes cum fide jussionibus*. Sed, ne quisquam de Martyrio Petri, et Johannis haereat, addendum esse puto, pluries [1] ab eodem Antonio idem vocabulum pari sensu fuisse usurpatum, ac *Martyrii Domum* antiquitus dici consuevisse vel ipsum locum, ubi pueri male morati virgis caedebantur [2].

CAPVT XXV.

Donaria veteris Basilicae Secretariis collata.

Quamplures fuerunt, qui *veteris* Bas. Vat. *Secretaria* donariis augere, ac omne genus supellectile instruere curarunt. Itaque ne hujusmodi beneficiorum memoria penitus obsolescat, ex Necrologio ejusdem Basilicae decerpsimus, atque in unum collegimus, quaecumque, statis anni diebus, post Martyrologii lectionem, ex eodem recitabantur, ut cuncti Ordines Cleri Vaticani, Viris de se optime meritis aeternam quietem, rite fusis precibus, implorarent.

1 Ibid. pag. 983. 993. 996. 1240.
2 apud Mabillonium, in Tom. vII. Act. SS. Ord. Bened. p.678.

III. *Non. Ianuar.* [1] *Obiit venerabilis vir Dñus Antonius Baguctini Frater , et Concanonicus noster , qui ob magnam devotionem , quam habuit ad istam Sacrosanctam Basilicam , reliquit eidem Basilice duas domus simul junctas , positas in Platea Turris pctonnate , nec non ducatos centum auri expendendos per suos executores in una possessione , ac* Breviarium notatum ad usum Chori , *et distributiones , et grossa per eum lucrata in d. Basilica , quare ordinatum fuit per nostrum Capitulum , ut pro ejus anima tria fiant Anniversaria , isto die videlicet obitus unum , aliud vero in festo S. Iacobi Apostoli , et reliquum in festo S. Antonii Abbatis , in quorum quolibet expendantur floreni duo . Item et duo alii florenii per Cameram assignentur* pro reparatione omni anno rerum jocalium de nostre Sacristie , *prout in suo testamento latius est expressum .*

Idib. Ianuar. [2] *Obiit Paulus Presbiter de Pelato , qui reliquid nostre Basilice* unum Calicem de argento deauratum *ad perpetuum cultum divinum in dicta Basilica . Oretis pro ejus anima in omnibus Sacrificiis perpetuo .*

xvI. *Kal. Febr.* [3] *Fiat Anniversarium pro anima Dompni Cechi de Tibure , olim Clerici nostri , qui reliquit nostre Basilice pro anima sua , et suorum* unum parvum Reliquiarum de auro puro , plenum Sanctorum reliquiis , pulcherrimum , ponderis quinque unciarum auri .

v. *Kal. Febr.* [4] *Obiit Dominus Iohannes de Columpna Card. relinquens Basilice* unam planetam , et xxx. Libr. *prov. pro Anniversario suo* x. *Soll.*

xiI. *Kal. Martii* [5] *Isto die Dña Druda Teutonica Pistrix donavit nostre Basilice* unum calicem de argento deaura-

1 pag. 2. 2 pag. 77. 3 pag. 9. 4 pag. 14. 5 p. 25.

tum cum patena ponderis duarum librarum *pro anima sua, orate pro ea, et fiat specialis oratio*.

Idib. Martii [1] *Isto die in anno Iubileo, magnifica Dña Maria Galzabilone, Vxor magnifici Comitis Friburgi, et novi Castri Lauxanen. Dioc. dedit nostre Basilice* unum Calicem de argento deaurato, ponderis duarum librarum. *Fiat specialis oratio pro ea, et suorum corporalia*.

xvII. *Kal. Apr.* [2] *Isto die Dñus Iohannes de Magliano Sabinen. Dioc. Clericus Sancte Basilice, solvit floren.* xxIII. *quos condam Iohannes Falconi de dicto Magliano reliquit prefate Basilice, pro* una Cruce facienda. *Fiat specialis oratio pro anima d. Iohannis Falconi*.

xII. *Kalen. April.* [3] *Ipso die obiit Dñus Iohannes Nutii Concanonicus noster, cujus distributiones ascenden. ad summam et quantitatem* ccc. *floren.* .... *remanserunt Camere nostre Basilice* .... *de ipsius pecunia de assensu suorum ad manus pervenerint nostras arca dictorum florenorum, qui dati fuerunt* in Subsidium Candelabrorum magnorum ejusdem Basilice noviter refactorum. *Fiat anniversarium pro ejus anima, in quo expendantur de pecunia Camere floren. unus*.

Dña Magdalena de Vienna isto die donavit nostre Basilice ob devotionem, pulcram planetam de viridi cum toto apparatu; *ita quod oretur perpetuo pro ea* [4].

xI. Kal. Apr. [5] *Ista die Dña Iohanna, Vxor condam Iacobi, dicti alias lo* Piloso, *de Regione Pontis, donavit nostre Basilice pro anima dicti condam Iacobi* tres tassas de argento ponderis xvIII. Vnciar. pro tabernaculo Corporis Xpi fiendo in d. Basilica. *Item ista Dña Iohanna donavit dicte Basilice pro anima Guadagnoli, condam Patris sui, et pro animabus Matris, et fratrum suorum*, pro dicto Tabernaculo

1 p. 37. 2 p. 38. 3 p. 40. 4 ibid. 5 p. 41.

unam corigiam de argento, *que vulgariter dicitur corregia ad filo ponderis* xv. *Vnciar. Fiat specialis oratio pro ea, et pro animabus predictis.*

IX. Kal. Apr. [1]. *Item Magister Renato de Vincentia donavit nostre Basilice* unam pulcerrimam tobaleam de quinque pasis. *Orate pro eo, et suis.*

V. Kal. Apr. [2]. *Isto die* XXVIII. *Martii in anno Iubileo Sanctus Cosmati, de Podio Morteto Sabinen. Dioc. dedit* unum Calicem de argento deaurato, ponderis unciarum decem, et novem. *Fiat specialis oratio pro se, et suorum.*

IV. Kal. Apr. [3] *Obiit Magister Petrus Ponsecti de Bergongia, qui donavit nostre Basilice* duo vasa de piltro, *quorum unum est ad usum aque benedicte, et aliud ad usum Crismatis, Olei Sancti, et olei infirmorum.* Item unam Campanellam de metallo pro Corpore Xpi. *Fiat specialis oratio pro eo, et animabus parentum suorum. Obiit nobilis vir Magister Iohannes Filrancha de Hirs, donavit ad Altare Sancte Veronicae* unum calicem ad perpetuum usum, valoris undecim ducator. *Fiat specialis oratio pro eo, et consanguineis suis.*

II. *Nonas Apr.* [4] *Obiit Cecchus Cole gabose, habitator in Portica Sancti Petri, qui reliquit nostre Basilice* unum calicem de argento deaurato, cum una patena, ponderis VIII. unciar. *Fiat specialis oratio pro eo, et consanguineorum suorum. Ista die anno* M. CCCC. LXVI. IIII. *die hujus mensis venerab. vir dñus Michael filius Colmani Presbr. Iaurien. Dioc. donavit nostre Basilice* unum Breviarium in magno volumine *pro anima sua, et suorum. Fiat specialis oratio pro eo.*

XIII. *Kalen. Maij. Anno Dñi* M. CCCCC. XXXII. *Rñus*

[1] p. 42. [2] p. 44. [3] ibid. [4] p. 47. [5] p. 55.

D. Thomas de Vio , Tituli Sancti Xysti , Presbiter Cardinalis Gayetanus , donavit nostre Basilice unum Calicem argenteum cum patena deauratum . *Orate pro eo etc.*

IV. *Idus Maij .*[1] *Isto die* XII. *mensis Maij in anno Iubileo Dñus Plebanus Presb. Lazarus de Trepza donavit nostre Basilice* unum tapetum pulcrum . *Fiat specialis oratio pro eo .*

II. *Kal. Iunij .*[2] *Ceccharellus Ceccholi , Magistri Iacobi de Lurgiano , ad Altare Conventi nostre Basilice* , unum Calicem valoris XIII. florenor. *Fiat specialis oratio pro eo , et pro animabus consanguineorum suorum . Isto die obiit bone memorie Rndus in Xpo Pater Dñus Dñus Iohannes de Vrsinis Archiepus Tranen. et Abbas Farfen. , qui ob singularem devotionem , et dilectionem reliquit nostre Basilice* unum pallium imbroccatum auro valoris trecentorum , et quinquaginta ducatorum auri . *Item* unum pluviale pulcrum auro textum valoris ducatorum centum , et triginta auri . *Fiat Anniversarium pro anima prefate bone memorie ; ita expendantur de pecuniis Camere dicte nostre Basilice floreni auri duo : Orate pro eo , et pro omnibus Confratribus , et Benefactoribus nostris , vivis , atque defunctis .*

X. *Kal. Iunij .*[3] *Dña Catherina de Cortona dedit pro* reparatione paramentorum nostre Basilice *ducatos duos , et ungaros duos pro anima sua , mariti viri sui , et Mathei filii ejus . Fiat specialis oratio pro eis . Obiit bone memorie Presbiter Antonius Iacobi , Clericus nostre Basilice , qui reliquit prefate Basilice* unum Calicem de argento senato deaurato , cum patena ponderis decem unciarum . *Fiat specialis oratio pro anima sua , et suorum .*

III. *Kal. Iunij .*[4] *Isto die honorabilis vir Guillelmus Petri , Beneficiatus noster , donavit nostre Basilice* unam navi-

1 p. 66. 2 p. 71. 3 p. 72. 4 p. 75.

cellam cum cocleari de argento, cum duobus smaltis, valoris decem floren. *pro anima sua, et consanguineorum suorum.*

xv. Kal. Julii [1]. *Isto die Andreas Dragonie de Sclavonia donavit nobis* unum Calicem de argento deaurato, valoris novem ducatorum. *Fiat specialis oratio pro ejus anima, et suorum.*

X. Kal. Julii [2]. *Obiit sancte memorie Dñus Iacobus Gaytani de Stephanescis, Sancti Georgii Diac. Cardinalis, Concanonicus noster, qui nostre Basilice multa bona contulit. Nam Tregunam ejus depingi fecit, in quo opere V. auri flor. expendit; tabulam depictam de manu Iotti super ejusdem Basilice Sacrosanctum Altare donavit, que* VIII. *auri flor. constitit; in Paradiso ejusdem Basilice de opere mosayco ystoriam, quo Christus Beatum Petrum Apostolum in fluctibus ambulantem dextera, ne mergeretur, erexit, per manus ejusdem singularissimi pictoris fieri fecit, pro quo opere duo milia, et ducentos flor. persolvit, et multa alia, que enumerare esset longissimum. Et ex ejusdem bonis Casale, quod dicitur Olivetum prope Balcam, et medietate quarti casalis piscis, ac domum Cicche in parrochia Sancti Laurentii de piscibus, ac cofinos paramentorum pro tribus missis cotidie in eadem Basilica, in Altari SS. Laurentii, et Georgii celebrandis.*

IV. Kal. Julii [3]. *Anno Dñi* MCCCCLXXIIII. *die* XXVIII. *Iunii Rmus Pater, et Dñus Dñus Philibertus Vgunecti Cardinalis, tituli Sancte Lucie in Silice*, Matisconensis *vulgariter nuncupatus, donavit nostre Basilice* unum pulcherrimum pluviale de drapo aureo rubeo.

II. Kal. Julii [4]. *Dña Angila de Senis donavit nostre Basilice* unum Calicem cum patena de argento fino deaurato, valoris decem, et septem florenorum. *Fiat oratio pro anima sua, et mortuorum suorum.*

1 p. 84. 2 p. 87. 3 p. 90. 4 p. 91.

V. Non. Julii [1]. *Isto die anno Dñi* MCCCCLXXVIII. *Obiit bone memorie Dñus Angelus de Capranicha, Episcopus Prenestinus S. R. E. Card. S. Crucis nuncupatus, qui donavit nostre Basilice* unum pluviale de damaschino paunatio brochatum auro, et pulcherrimum. *Oremus singulis annis specialiter pro anima ejus.*

Non. Julii [2]. *In Ihesu Christi nomine Amen. Anno* MIII.^c LXX. *quarto, Pontificatus Dñi Gregorii Pape* XI. *mense Iulii die* VIII. *Obiit Rñdus in Xpo Pater, et Dñus Dñus Iacobus de Mutis Legum doctor, Episcopus Spoletanus, pro Dño nostro Papa tunc in Vrbe in spiritualibus Vicarius generalis, qui donavit nostre Basilice per manus Venerabilium Virorum dominorum Thomaxii de Carellinis, et Francisci de Tostis Concanonicorum nostrorum* octuaginta octo libros argenti laborati, consistentis in diversis manierebus vasorum, *de quibus octuaginta octo libras Basilica nostra habuit quadraginta libras; nam residuum recepit collector Dñi nri Pape etc.*

VI. *Idus Iulii.* [3] *Die* X. *Iulij* M. CCCC. L. *Dña Soror Antonia tertii Ordinis Sancti Francisci, donavit nostre Basilice* brachia viginti cum dimidio panni lini, pro faciendo unum, vel duo Camisie pro Sacristia nostra. *Fiat pro anima ipsius specialis oratio.*

V. *Idus Iulij.* [4] *Obiit bone memorie Dñus Annibaldus de Ceccano, Episcopus Tusculanus, S. R. E. Card. Apostolice Sedis Legatus, Magister in Theologia, jam dudum Concanonicus noster, de bonis cujus habuit Basilica* multos librorum, et paramentorum cofinos, *de quorum librorum pretio, et* III. VIII. *floren. nobis manualiter assignatis possexiones nostre Basilice non modicum sunt adjuncte, sicut supra in Anniversario Dñi Iacobi Gaytani, Cardinalis Avunculi sui, plenius exprimun-*

1 p. 92. 2 p. 94. 3 p. 96. 4 ibid.

tur. Dicantur cotidie pro animabus eorum in Cappella Sanctorum Laurentii, et Georgii etc.

II. *Idus Iulii* [1]. *In nomine Dñi Amen. Anno* MCCCCXLIIII. *Ind.* VII. *isto die obiit Ven. Vir Dñus Miletus Thennimi Bisuntinen. et ambianen. Ecclesiarum Canonicus, ac Camere Apostolice Notarius, qui reliquit nostre Basilice ducatos auri* XXX. *assignatos nostro Capitulo per Venerab. et egregios viros Dominum Iacobum Radulphi Clericum Collegii, et Dñum Iohannem Synodi litterarum Apostolicarum scriptorem, et executores praefati Dñi Mileti, conversos in* constructione nove Sacristie. *Fiat perpetuo specialis oratio pro anima sua.*

II. *Idus Iulii* [2]. *Obiit Dñus Paulus de Palumbara Beneficiatus, et Sacrista Basilice, qui reliquit* eidem Sacristie *ducatos viginti convertendos* in uno dossale Damaschini albi cum floribus aureis *ad ornamentum Altaris Conventus*, unam Tobaliam magnam *ad usum dicti Altaris. Item* unum Psalterium ex membr. Perseum ex membr. Plinii Libros IV. de medicina ex papyro. *Que omnia executa sunt per Dñum Iulianum de Matheolis Beneficiatum, et executorem d. Dñi Pauli. Fiat pro eo specialis oratio.*

Ibid. Iul. [3]. *Obiit Ven. Dña Nicola de Contraviellers Preposita de Faucogney Bisuntin. Dioc. que reliquit nostre Basilice* unum Calicem argenteum deauratum, ponderis Vnciar. x. *Fiat specialis Oratio pro anima sua.*

XVII. *Kal. Augusti* [4]. *Anno Dñi* MCCCCLXXXII. *die* 16. *Iulii Carola inclyta Regina Cypri obiit, sepulta in hac Basilica ante Capellam Sixti PP. Quarti, quae eidem Basilice reliquit* unam planetam cum dalmatica, tunicella pulcherrimam auri intertexti brocati, cum suis ornamentis. *Item* quatuor libr. argenti optimi. *Item* duas planetas de Serico,

1 p. 16. 2 pag. 98. 3 ibid. 4 p. 99.

et duo Altaris paramenta. *Fiat oratio specialis in die obitus sui.*

IX. *Kal. Aug.* [1]. *Anno Dñi* MCCCCLXXXXVI. *die* XXIII. *Iulii Ven. Vir Dñus Camillus Chrispoltus Civis Perusinus donavit* Calicem unum argenteum inaureatum cum patena *pro usu perpetuo in nostra Basilica.*

VII. *Kal. Aug. Anno Dñi* MCCCCLXXV. *die* XXVI. *mensis Iulii Venerabilis, ac Rñdus Pater Dñus Martinus de Roa, Concanonicus noster, Archidiaconus de Campos, in Ecclesia Palentina, ac olim Cubicularius Secretus Nicolai PP. V. donavit, dum viveret, nostre Basilice infrascripta bona, videlicet domum, quam inhabitat positam juxta dictam Basilicam. Item vineam magnam cum Vascha, et vascali positam in Septignano juxta Eclesiam S. Leonardi. Item tres domos positas in Burgo S. Petri juxta metam. Item* unum Missale magnum, et pulcrum. *Item* unum breviarium inceptum magnum completum sua impensa cum corrigiis sericis, et clausuris argenteis deauratis. *Item* unum pluviale album de serico cum floribus de auro textis. *Item* unum pulcrum frisium de auro textum pro una planeta. *Item* unum pulchrum corporale de serico albo cum flore de auro texto. *Item* centum ducatos auri pro paramentis fiendis in Sacristia S. Petri.

VI. *Kal. Aug.* [3] *Obiit Rñdus Pater Dñus Maffiolius Episcopus Placen., qui reliquit nostre Basilice* unum Calicem, duo candelabra, et duas ampullas de argento, ponderis quatuor librarum, vel circa, et pro uno Messale ducat. auri viginti unum. *Fiat Anniversarium pro anima sua omni anno dicto die in Cappella Sancti Thome, sita in dicta Basilica, vel in loco consueto Capituli, in eo expendatur florenus unus.*

1 p. 103. 2 p. 104. 3 ibid.

IV. *Non. Aug.* [1] *Isto die honesta Dña Antonia, uxor Magistri Io. de Cora, donavit nostre Basilice in vita sua ducatos tres pro anima sua, et suorum. Supradicta Dña Antonia, ut supra, donavit isto die nostre Basilice in vita sua* unam planetam diversorum colorum cum friso deaurato, *pro anima sua, et suorum. Item suprad. Dña Antonia donavit* unam tobaleam cum .... nigris .... ad usum *facte Altaris S. Marie de Cancellis.*

IV. *Idus Sept.* [2] *Isto die Dña Caterina de Venetiis donavit nostre Basilice* unum Calicem de argento deauratum, ponderis unciarum XII. cum dimidia, et unum paratum Altaris completum. *Fiat specialis oratio pro ea, et pro anima viri sui Bartoli, et suorum.*

XVIII. *Kal. Octobr.* [3] *Isto die obiit Dñus Nicolaus Pauli Iacchetti, noster Beneficiatus, qui reliquit nostre Basilice florenos currentes* XXV, *qui conversi fuerunt in* reparatione Tabernaculi Ligni SSme Crucis. *Fiat specialis oratio pro eo.*

IV. *Kal. Octobr.* [4] *Dñus Vinceslaus cum sociis suis Boemis, presentavit Basilice* ornatum unum, Calicem argenteum, unum Missale, *ad perpetuum usum Cappelle S. Venceslai, que omnia comparavit vid. ornatum pro flor. auri* XII. Calicem pro X. Missale pro XVIII. flor. auri. *Sub anno Domini* MCCCLXIII.

Kalen. Octobr. [5] *Ista die personaliter, et devote adveniente Magnifico Dño Iohanne Thomacello Comite Sore etc. Germano olim bone memorie Dñi Bonifacii, divina providentia PP. Noni, in* Sacristia minori *hujus Sacrosancte Basilice, loco solito capitulari Dñorum Canonicorum ejusdem Basilice, ubi tunc erant capitularit. pro emergentibus d. Basilice congregati, idem magnificus Dñus Iohannes zelo devotionis*

1 p. 107. 2 p. 127. 3 p. 129. 4 p. 136. 5 p. 138.

deductus realiter, et cum effectu, jam dictis Dñis Canonicis assignavit, et donavit ad usum divini cultus in infranominata Cappella decenter celebran. res infrascriptas, videlicet, in primis unum Calicem smaltatum in medio cum patena, in totum de argento auratum, cum corporali *tamen sine domo. Item* unam Crucem magnam cum lapidibus christallinum, et quatuor Evangelist. de argento smaltato, et cum pede de ere aurato, et cum tribus figuris auratis, et cum armis d. Dñi Johannis. *Item* unum Missale novum coopertum cum velluto, miniatum de auro, cum armis predictis. *Item* unam planetam de zeñato rubei coloris foderat. cum toto suo apparatu vid. camiso, amicto, stola, et manualiter. *Item* unum dossale rubri coloris foderat. cum suo frontali. *Item* tres tobalee siricat. *Item* unum tintinabul. *Item* duas ampullas de stagno. *Item* duo candelabra parva de ferro pro usu prefati Altaris *ad memoriam olim Summi Pontificis memorati, cujus corpus infra dictam Basilicam juxta Cappellam fe. record. Dñi PP. N. Tertii fuit conditum Ecclie sepulture, et ibid. ex merito honorifice requiescit, ac in eodem loco ob ejusd. Dñi Summi Pontificis perpetuam memoriam, memoratus Dñus Iohannes, et Magnificus vir Dñus Andreas Thomacellus Comes, et Germani Fratres, et Fratres d. condam Summi Pontificis rehedificari fecerunt quandam Cappellam, vocatam Cappellam S. Egidii, prout de pñti vocatur, in qua unum Altare inter cetera construi, et erigi fecerunt, ac etiam consecrari.*

XII. *Idus Octobr.* [1] *In nomine Dñi amen. Anno Nativitat. ejusdem millesimo* CCCCLVII. *die vero* XII. *Octobr. fuit presentatus* unus Calix *per Dñum Martinum Desigonis ... no-*

1 p. 144.

vimontis pro parte Dñi Anzovich .... novimontis .... dum pro eo fuit presentatus in Altari S. Petri est argentei deaurati valor. xv. *vel circa* .

x. *Kal. Novembr.* [1] *Isto die Dña Margarita uxor Apollonis Paulini de Mandua donavit nostre Basilice, pro anima dicti Apollonis sui viri*, unum Calicem de argento super aurato valoris xI. ducator. auri. *Fiat specialis oratio pro anima dicti Apollonis, dudum Cancellarii Dñorum de Mandua* .

Anno Dñi millesimo quadringentesimo sexagesimo septimo die vicesima quinta Dñus Addam Fumer Consiliarius, et Magister crequestar., ordinarius Christianissimi Dñi Francorum Regis, ac ejusdem ad Pontificem orator, donavit unam planetam veluti nigri cum stola, et manipulo. *Fiat specialis oratio pro eo* [2].

v. *Kal. Novembr.* [3]. *Obiit Geminus Mancini, qui reliquit nostre Basilice pro anima sua* unum Calicem pulcrum de argento deauratum. *Fiat specialis oratio pro eo*.

III. *Id. Novembr.* [4] *Obiit Franciscus Deodati Beneficiatus nostre Basilice, qui reliquit dicte Basilice omnes distributiones suas, videlicet per ipsum lucratas in eadem Basilica in annis sex, vel circa proxime preterit., et* unum Psalterium, *et* unum Breviarium. *Expendatur in ejus Anniversario florenus auri unus*.

XVIII. *Kal. Decembris* [5]. *Obiit Nellus de Bononia familiaris Dñi nostri Nicolai PP.* V, *qui reliquit, et donavit* Sacristie nostre Sancti Petri quatuor planetas pulcras. *Fiat specialis oratio pro eo*.

xv. *Kal. Decembr.* [6] *Obiit bone memorie Rñdus Pater, et Dñus Dñus Petrus Ferro de Piperno, Episcopus Theatinus, qui reliquid nostre Basilice* unum paramentum com-

1 p. 150. 2 ibid. 3 p. 153. 4 p. 160. 5 p. 161. 6 p. 163.

pletum cum Planeta, Dialmatica, Tonicella, et Pluviale de auro super viridi, unum dossale cum pineis aureis, unum facistorium, et unam Tobaleam de Sirico, valoris centum triginta florenorum. *Orate Deum pro anima sua, et suorum.*

xII. *Kal. Decembris.* [1] *In nomine Dñi amen. Isto die sub anno Dñi* M. IIII. LXXXX. *Ind.* XIV. *honesta Dña Ioanna, filia condam Magistri Octolini Fabri de Ferraria, donavit nostre Basilice* unum pluviale de Syrico virgato foderato, et frisato, cum uno grosso Maspillo de cristallo, et unum superpellicium panni lini *pro anima sua, et consanguineorum suorum. Fiat igitur d. die commemoratio pro eisdem.*

xI. *Kal. Decembr.* [2] *Venerabilis Vir Dñus Presbiter Petrus Bonus Trivisinus donavit* Sacristie nostre Basilice unum paratum Sacerdotale pulcrum, valoris triginta florenorum auri. *Expendantur pro Anniversario suo, et parentum suorum de pecunia d.* Sacristie *Soll. viginti usualis monete.*

vIII. *Kal. Decembr.* [3] *Isto die Presb. Benedictus Matthei Beneficiatus nostre Basilice, donavit nostre Basilice* viginti quatuor ducatos auri, *quos voluit converti in emptione Castri S. Petri in formula. Item donavit nostre Basilice* unum Breviarium pulcrum, *quod venditum fuit Dño Corrado de Marcellinis nostro Concanonico, pro pretio sexdecim ducatorum de Camera, qui ducati fuerunt expositi* pro uno Turribuli pulcro *deputato ad usum nostre Basilice. Fiat specialis oratio in vita, et in morte.*

IV. *Non. Decembr.* [4] *Isto die Rñdus in Christo Pater, Dñus Petrus Episcopus Aprutinus, donavit nostre Basilice* unum novum, et pulcrum librum Psalterii *manu propria, ad usum*

1 p. 164. 2 p. 165. 3 p. 166. 4 p. 170.

divini cultus. Fiat commemoratio de eo pro ejus felici statu, in omnibus orationibus nostris.

VIII. *Id. Decembr.* [3] *Isto die Nicolaus Thadei de Neapoli, olim Clericus hujus nostre Basilice, in vita sua donavit Camere ipsius Basilice omnes suas distributiones de quinque annis, et grossos sex de* VI. *annis, in quibus sibi tenebatur Camera antefata. Item donavit* unum novum Missale bene ligatum, copertumque coreo rubeo, sua propria manu scriptum, extimatum communi extimatione ducat. auri XX, *et certas alias parvas res, causa sue devotionis, quas res voluit ad usum divini cultus celebrandi in Altari Cappelle S. Veronice. Et grossos, et distributiones suas ad honorem Apostolorum Petri, et Pauli; de quo fiat specialis oratio pro eo.*

CAPUT XXVI.

Locorum Secretariis Majori, et Minori circumstantium descriptio.

Locorum memoratis *Secretariis* circumstantium accuratam descriptionem habemus ex Alpharano, dignam, quam tute legas, ne cum aliis Scriptoribus, nonnulla insignia monumenta in ipsis *Secretariis* posita, praepostere opineris. En tibi ejus verba [1]. *Iuxta hoc Sacellum, et Gregorii* IV. *Sepulcrum, sequebatur aliud Sacellum* [2] *S. Marco Evangelistae dicatum, et optime dotatum, juxta quod erat elegantissimum sepulcrum, e marmore pario elegantissimis figuris insculpto, Paulli* II. *Summi Pont. Omnia peracta a Marco Barbo Card. S. Marci Patr. Aquil. ejusdem Pontificis consanguineo pro anima sua, et ejusdem Pontificis* [3].

1 p. 172. 2 p. 31. MSS. 3 n. 60. 4 Questa sepoltura de' PP. Paulo II. stava appresso la Porta della *Sacristia* della Chiesa, a mano manca della Porta

Iuxta sepulcrum Paulli II. *sequebatur ostium magnum*[1] Sacrarii *Basilicae, quod quidem* Sacrarium *vetustorum preciositate indumentorum, cetera Basilicarum Vrbis Sacraria antecellebat. Supra vero* Sacrarium *erant magnae aulae, et cubicula pro Ministris Basilicae, et ejusdem Sacrarii custodibus. Sed juxta Ostium* Sacrarii, *pari modo adhaerens parietibus Basilicae, sequebatur elegantissimum sepulcrum marmoreum simul cum Altari*[2], *ad honorem S. Nicolai Episcopi, et Confessoris dicatum, atque dotatum a Nicolao* V. *P. M., ante quod sub tabula marmorea eximia, Corpus ejusdem Pontificis positum fuerat.*

Heic autem, velim, audias, quid narret de eodem loco Maph. Vegius. *Ante Ostium*, inquit[3], Sacrarii *a dextra parte introitus Gregorii* III, *et Eugenii* III. *jacent Cor-*

de detta *Sagrestia*, tra quella de Engenio IV. col suo Altare; dall'altra parte della Porta di *Sagrestia*, a man destra, era quella di Nicolò V, et non molto più oltra stava l'Altare di S. Biasio, verso la Cappella di PP. Sisto, quali furono tutti disjecti nel rovinar la Chiesa, et trasportati altri in un loco, et altri in altro. La pietra, che era a piede a questo Sapolcro, sotto alla quale stava il Corpo del d. Paullo II. l'anno dal Signore 1574, quando fu restaurato il pavimento della Chiesa, fu posta nalla Nave della Porta Gindicii, le sue ossa forno trasportate appresso l'Altar Maggiore al loco comune, *ubi dicitur Poliandrium*: Huc congesta sunt ossa.

Appresso al sapolcro de Paulo II. seguita un Altare coll'Immagine del SS. Crocefisso, quale Immagine fu trasferita dalla Chiesa ruinata, che stava in un Altare dentro la Cappella de S. Giovanni in fonte. Questo Altare fu trasferito, et eretto ad honore de S. Marco, et di S. Nicolao, in loco dell'Altare di S. Nicolao eretto già nella Chiesa ruinata appresso la Porta della *Sagristia*, nel Sepolcro di Nicolao V, et de S. Marco fatto par l'anima di Paulo II. dal suo Nepote, appresso al d. di S. Nicolao, et perchè hanno Cappellano, et Intrata, parciò fu trasferito congiunto con li sepolcri de d. Papa Nicolao V, et Paulo II. In questo medesimo luogo fu anticamente l'Altare de S. Maria dalla Misericordia, et in Martyrologio nostro III. Kal. Iulii. Appresso questo Altare seguita la sepoltura de Nicolao V. elegantissimo de marmo, et figure simile a qualla de Paullo II. In questo luogo, dove fu trasferita questa sepoltura de Nicolò V. era anticamente una porta, che andava in certe Cappelle antichissime, foor della Chiesa. *Apud Alpharanum in MSS.*

1 lit. n. 2 num. 61.

3 T. VI. Iunii p. 83.

pora simul tumulata. Exstat adhuc titulus Eugenii III. *marmori impressus. Deperiit enim Gregorii* III. *titulus, qui erat hujusmodi*

TERTIVS HIC PAPA GREGORIVS EST TVMVLATVS

et arcus simul, qui illi erat erectus ex nobili musivo depictus. Quo in loco situs est etiam Adrianus III, *sed et, ut aliqui tradunt, Petrus Diaconus, quem B. Gregorius in Dialogo suo colloquentem secum inducit*. Paucioribus vero Mallius [1], qui eadem fusius alibi [2] descripsit, ante Vegium, utriusque Pontificis tumulum ita indicavit. *Gregorius Papa* III. *Hic requiescit in illo loco, ubi Dominus Papa Eugenius* III. *requiescit*.

Sed ad Alpharanum redeamus. *Iuxta praedictum Altare sequebatur aliud Sacellum* [3], *et Altare B. Blasio dicatum Episc. et Martyri, quod Poncellus de filiis Vrsi construi fecerat, et dotaverat, juxta quod ipse etiam sepultus requiescit, et Agnes ejus uxor, filia Marchionis Montisferrati cum suis majoribus*.

Post hoc sepulcrum extra, et juxta Basilice latera, fuit Oratorium magnum [4] *cum Altari ab Antonio Cerdano Majoricensi Card. Illerdensi Hispano restitutum, et ad quod per* Sacrarium Basilicae *erat accessus, in cujus medio sub marmorea tabula defunctus requiescit. Denique anno* MDLXXIX. *ejus ossa e sepulcro eruta juxta Altare majus in illo communi sepulcro condita sunt*. Sepulcralis ejus Inscriptio erat hujusmodi.

1 c. v. n. 86. p. 45. 2 n. 12. p. 39.
3 n. 62.
4 lit. o. Nella Cappella, dove se diceva l'officio anticamente, uno sepolto in mezzo con tavola de marmo, et questa Iscrizione, et arme (*Cervum scilicet*)

MCCCCLVIII. DIE XII. SEPTEMBRIS
ANTONIVS CERDANVS MAIORICENSIS
CARDINALIS ILERDENSIS
QVIEVIT IN DOMINO[1]

Sed rursus Alpharanum sequamur, qui praeterea nos docet, *uti in hoc etiam Oratorio per circuitum erant antiquitus ex lignis nucum pulcherrima subsellia, in quibus Canonici, Beneficiati, et Clerici Bas. hyemis tempore per frigus matutinum psallere soliti erant.*

1 *Panvinius de reb. mem. Bas. Vat. T. III. p. 75. haec habet.* Obiit Romae pridie Idus Septembris anno MCDLIX. sepultus in Vestibulo *Sacrarii* S. Petri, humi cum lapide suprapposito, cum hoc epitaphio. *Plura etiam Ciacconius T. II. p. 969. de eadem scripta reliquit in hunc modum.* Mag. Ant. Cerdanus, quem aliqui Martinum nominant, Majoricensis, ex Vico S. Margaritae, Canonicus Majoric. Eccl., teste Placido Samperio, ac Fr. Io. Figueras, Caenobita factus Ord. SS. Trinitatis in Caenobio S. Spiritus Majoricensi, Redemptionis Captivorum, per Angliam, Scotiam, et Hiberniam, sui Ordinis domos Commissarius generalis invisit, postea in Rom. Curia Procoratoris Gen. munere functus, Philosophorum, ac Theologorum omnium illius temporis maximus habitus fuit, adeo ut a Pio II. non *Magister in Theologia*, quem gradum jure adeptus fuerat, sed *Princeps Theologorum* vocaretur. Ex Cubiculario Papae, et Archiepiscopo Messanensi ab Eugenio IV. electo, renunciatus est a Nicolao V. Presb. Card. Tit. S. Chrysogoni. Hunc insuper, quem ob ejus doctrinam, et vitae sanctitatem ipse Nicolaus sibi Philosophiae studiis, et arcanorum Sacr. Theologiae cognitioni ex omnibus elegerat, maximis, et amplissimis donis, ac honoribus donavit, atque unice dilexit. Praefuit, Nicolai ejusdem Pontificis jussu, Ecclesiis Ilerdensi, et Iutenacensi: quare vulgo dictus Card. *Ilerdensis*. Legati munere primo in Marchia Anconitana, deinde apud Alphonsum Aragonensem Regem Siciliae, et Florentinos functus est, pro componenda inter illos pace, quam summo studio, et omnium votis tandem firmavit; et Arianensibus Beati Othonis ossa restitui curavit. Exstant Alphonsi Regis literae ad Carolum datae. *Heic vero addidit Oldoinius.* Romae decessit non, pridie Kal. Septembris, anno 1458, ut scripsit Ciacconius, sed ex Vaticanis monumentis, atque ex Sepolcrali Inscriptione, die XII. Septembris, anni 1459. et in *Vestibulo Sacrarii* Basilicae Principis Apostolorum sepultus, cum hoc Epitaphio: *Hactenus Ciacconius, et Oldoinius. Verum si fides Alpharano, et Grimaldo praestanda est, ex quibus Epitaphium desumpsimus, recte Ciacconium scripsisse sentiendum est, ac perperam Card. Cerdani obitum anno sequenti assignasse Oldoinium, qui praeterea cum Ciacconio,* Ilerdensis *titulum in inscriptione amisit.*

Iuxta dictum Sepulcrum Vrbani sequebatur [1] *Sacellum pulcherrimum B. M. semper Virginis, sub nomine Annunciationis consecratum, in quo S. Margheritae Virginis etiam eximia exstabat imago, a Iohanne Wecta de Anglia Sacerdote, et Legato amplificatum.*

Iuxta Sacellum praedictum erat ostium, per quod erat accessus ad aliud magnum Oratorium [2] *extra latera Bas. protensum, cum Altari a Baptista Zeno Veneto S. M. in Porticu Cardinali exstructum, in cujus medio ante Altare sub lapide marmoreo fuit sepulta Helisabeth ejus Mater, Eugenii* IV. *Neptis, et Paulli* II. *Soror*. Severanus, Bonannius, et Janningus, hoc Altare vocant *Sacellum Card. Zeni*, et Turrigius, ubi nunc *Sacellum Clementinum, seu S. Gregorii* [3], exstitisse scribit. Ibidem tumulata fuit memorata nobilissima femina, cujus' epitaphium latinis versibus illigatum, a Turrigii usque aetate, vetustatis injuria pene deletum, Alpharano [4], Grimaldo, Schedis Barberinis Sec. XVIII. ineuntis, et eidem Turrigio [5] debemus, nosque heic cum Lectoribus communicamus.

1 n. 64. 2 lit. p. 3 p. 426.

4 Nella Cappella appresso questa antedetta, dove tenevano le Corte li Canonici, et se faceva Capitolo, sono dua Sepolcri, uno in mezzo coo questa Iscrizione.... Appresso questa Sepoltura è un altra Pietra a man destra appresso al muro con questo titolo, et arme, de quali armi sono per tutta la Cappella *Baptista Zenus Venetus Cardinalis S. Mariae in Porticu MCCCCLXXXIII.* Fondandosi la Chiesa nuova l' anno 1578. fu levato il Corpo della detta Elisabetta, et sepolto dentro la *Sagrestia* colla medesima tavola, et titulo de marmo. Sotto le due antedette Cappelle cavandose le fondamenta della Chiesa nova l'anno 1578. forno trovati bellissimi Pili di marmo con li Corpi di Christiani, et persone dignissime dentro, vestiti di seta, et alcuni arano forse Cardinali, o Papi, infra i quali Pili uno aveva di rilievo l' istoria della negatione di S. Pietro col Gallo, et l'istoria d'Habram con Isaac, et altre historie ecclesiastiche, et un altro haveva certe Croci di rilievo intagliati nel marmo. Li detti ossi forno posti dentro la sepoltura si vogliono mettere l'altri simili, quali è nella Cappella nota, chiamata *del Re di Francia*, nella sepoltura, appresso la terza Cappella verso Oriente.

5 p. 387.

EVGENII . NEPTES . QVARTI . PAVLIQVE . SECVNDI
PONTIFICVM . SOROR . HIC . ELISABETHA . IACET
BAPTISTAE . ZENI . MATER . PIA . CARDINIS . ILLI
BARBA . DOMVS . VENETA . PATRIA . CELSA . FVIT
MCCCCLXXX.

Haec autem de eodem Cardinali, cujus gentilitium insigne ad borealem sacrarum Cryptarum partem adhuc suppetit, in veteri MSS. haberi tradit idem Turrigius, a Ciacconio [6], et a Dionysio [7] item prolata. *Baptista Zeno Venetus, a Paullo* II. *avunculo, in locum demortui Riccardi Constantiensis Archiep. S. Petri assumptus rexit Archipresbyteratum an.* 30. *mens.* 8. *dies* 28. *Oratorium in Bas. Xysti* IV. *Sacello proximum pro Elisabethae Matris animae salute, cujus adhuc tumulus in* Sacrarii Vestibulo *cernitur, cammerato opere aedificavit, ornavitque, quod inde novi Templi gratia detectum est, in quo legebatur inscriptio, quod idem Cardinalis Elisabethae pientissimae Matris Missae sacrificio imploraturus opem, aram dicavit. Obiit Patavii die* 8. *Maji* 1501. *hora* 12.

Heic tamen Turrigius contra Codicis ab se allati fidem, non *in Sacrarii Vestibulo*, sed *in ipso Sacrario* tumulatam fuisse scribit, quod temere ab eo factum, fortasse videri posset. Sed eum ab omni erroris nota liberat Alpharanus, qui continuo pergit [1]. *Denique praedicta in exstructione novae Bas. e primo sepulcro eruta*, intra Basilicae Secretarium, *sub eodem lapide sui nominis insculpto, condita fuit* in ingressu Sacrarii.

Age, hinc jam reliquam hanc veteris Bas. partem, Alpharano duce, percurramus, qui sic eam describit [2].

1 T. II. col. 1112. 2 p. 161. 3 ms. p. 32. 4 ibid. num. 65.

Iuxta praedicti Oratorii Ostium, duo Sacella cum Altaribus, unum fortasse S. Eustachio dicatum, a Barth. Wiano *Canonico dotatum, alterum vero* S. Georgio *M. consecratum. Hisce Sacellis proxima erat porta, sive magnus arcus, per quem habebatur accessus ad magnum, nobilissimumque Oratorium* [1] *a Xysto* IV. *exstructum, ubi erat Chorus Canonicorum, et sepulcrum aeneum elegantissimum mirifice fabrefactum, in quo conditus fuit a Iuliano Card. Fratris Filio, qui postea fuit Iulius* II, *ibidemque humatus fuit cum Card.* Sanctorio, *Tituli S. Sabinae* [2], *a dextera Altaris, et a sinistra Galeotti Franciotti* [3] *de Ruvere, Tit. S. Petri ad vincula.*

Iuxta hujus Oratorii aditum in pavimento erat Corpus [4] *Carolae Cypri, et Hierusalem Reginae, et haud ita procul Mariae Constantinopolitanae nobilissimae, et in parietibus sepulcrum marmoreum Bernardi* [5] *Heruli Narniensis, Episcopi Sabinensis, ex superiore transversa parte Basilicae translatum, ac pone sepulcrum* [6] *Stephani Nardini Foroliviensis, Tit. Sanctae Mariae in Transtyberim, sub marmorea tabula in pavimento. Sequebatur Oratorium antiquissimum S. Thomae* [7] *a Symmacho exstructum, ubi tumulata erant Corpora Ioh. Podii Episcopi Bononiensis, Maffioli de Lampugnano Episcopi Plocen. ac Petri Lunelli Episcopi Gajetanen., Francisci Barthelori Milopotonien. Turnone Valentiae oriundi. In sinistra vero parte Oratorii* [8] *erat Baptismi Fons marmoreus elegantissimus, sub quo erat sepulcrum Innocentii* VII, *et juxta Petri Fonsecae Diac. Card. S. Angeli, et Nicolai de nobilissima familia Vicecomitum, Canonici. A dextera vero Altaris* [9] *erant Sepulcra Ardicini Iunioris Novariensis, Presbyteri SS. Ioh. et Paulli, et* [10] *Ardicini Novariensis, Diaconi SS. Cosmae, et Da-*

1 lit. q. n. 66. 2 n. 68. 3 n. 69. 4 num. 70. 5 num. 71. 6 n. 72. 7 n. 73. 8 num. 74. 9 n. 76. 10 n. 77.

miani, Cardd. della Porta nuncupatorum, a quibus optime dotatum fuerat Altare S. Thomae, atque ante Ardicinum seniorem, quiescebat Theobaldus de Rubeo Mont. Archiepiscopus Bisuntinen.

Post haec Alpharanus narrationem suam ita absolvit [1]. *Iuxta aditum Oratorii S. Thomae, contra Orientem, in parietibus Basilicae ad meridiem, sequitur sepulcrum e marmore pario elegantissimum Christophori Maroni Episcopi Issernienzis S. R. E. Card. et Tit. D. Ciriaci in Thermis, et hujus Basilicae Archipresbyteri benemerentissimi, qui fecit fieri magnum, et copiosum Martyrologium, cum inscriptione omnium hujus Basilicae Benefactorum. Nostris vero temporibus ibidem* magna Porta Sacrarii *suffecta est*. En tibi sepulcralem ejus inscriptionem.

QVI LEGITIS CARMEN LACRYMABILE FVNDITE FLETVS
FVNDITE ET HOC MVLTIS LACRYMIS ORNATE SEPVLCRVM
MAXIMA CARDINEI CVBAT HIC NAM GLORIA COETVS
CORPORE CHRISTOFORVS SED SPIRITVS INSIDET ASTRIS
FIDVS APOSTOLICAE PER TOT FLVITANTIA CIMBAE
NAVFRAGIA ECCLESIAE FVIT HIC ET TEMO SALVBRIS
MVLTIPLICI VIRTVTE NITENS ET AMATOR HONESTI
VIR ERAT EVECTO CVI TANTI AD CVLMEN HONORIS
NOMINIS ALME TVI TITVLVM CYRIACE DEDISTI
ANNO DOMINI MCCCCIV. [2]

1 num. 78. Fora de questa Cappella nella pariete della Chiesa, per venire verso l'Altare de S. Gregorio, vi è il sepolcro de Cristophoro Card. et Archipr. de S. Pietro dignissimo, quale fece fare il bellissimo Martyrologio de S. Pietro, con molte cose memorande di essequj, e sepolture. Il sepolcro è di marmo in alto con l'arme, e questi versi .... Ma l' anno 1578. volendosi fare una strada nuova per entrare in *Sacristia*, atteso quella vecchia si buttava per terra, per fare i fondamenti della Chiesa nova, in questo loco della sepoltura fu fatta una porta, et la sepoltura portata via, ma non il corpo del Cardinale.

2 In Necrologio p. 172. Anno Dñi millesimo cccc. IIII. Mensis Decembris, die quinta, obiit bo. me. Rm̃us P. Dñus Card. Iserniens. Civis Romanus, Archipresbyter hujus nostre Bas. Pñcipis Apostolorum cujus Corpus sepultum in Cappella S. Gre-

CAPVT XXVII.

Reliqua de majori, et minori Secretario exponuntur.

Ex Diario Ant. Petri, *majus*, et *minus Secretarium* usque a sec. xv. initio, in usu fuisse vidimus. Vtriusque vero mentionem usque ad medium Sec. xvI, factam fuis-

goril, sita in d. Basilica. Qui reliquit d. Cappelle unum pulcerrimum Missale, et unam planetam valor. xvI. dučator., et unum Calicem de argento valor. xx. ducator. ao unum Corporale pulcrum, et ornatum perlis. Item reliquit d. Basilice ducentos ducatos de auro, pro quibus emi deberent possessiones, que empte sunt terra vinear. ex quar. fructibus fiat, et fieri debeat singulis annis in die obitus sui Anniversarium, pro quo manualiter solvantur Canonicis, Beneficiatis, et Clericis d. Basilice astantibus in d. Anniversario ducati auri sex. Item fecit fieri de novo presens Marthyrologium ad perpetusm rei memoriam. *Inscriptionem referunt Panvinius de reb. mem. Bas.Vat. T. 11I. mss. 74, et Ciacconius in T. 1I. pag. 708, qui de eodem haec memoriae consignavis*. Christophorus Maro, alias de Maronibus, Romanus, ea Episcopo Iserniensi Presbyter Cardinalis, titulo S. Cyriaci in Thermis, et Archipresbyter S. Petri in Vaticano, a Bonifacio IX. Romano Pontifice renunciatus, una cum Francisco Carbone Cardinali Monopolitano, et Bartholomaeo Carafa Vrbis Priore, daligitur arbiter inter Bonifacium IX. Rom. Pont., et Paulum Sabellum nobilem Romanum Lucse filium, in quaestione litis de possessione Oppidorum Asprae, Zarani, Cignani, Montisboni, et Rochetarum, ut ex Bonifacii Codicillis, qui supersunt, constat. Fuit hic Cardinalis Praefectus Monasterii SS. Alexii, et Bonifacii in Monte Aventino, post cujus obitum Coenobium illud Bas. Vatic. adjectum est. Decessit Romae Innocentii vII. anno I. Chr. vero 1404. pridie Nonas Dec. Sepultus fuit in Bas. S. Petri in Sacello S. Gregorio sacro, prope aediculam S. Thomae in marmoreo, et muro affixo sepulcro, cum insignibus, et sequenti Inscriptione: *Praeterea ex Diar. Ant. Petri ap. Murator.* Tom. xxIV. pag. 975. *haec legimus*. Die Sabbati 6. (Decembris) obiit Rmus Pater Dnus Cardinalis Iserniensis (Christophorus Maro) vid. hera noctis tertia in domo Domini Abbatis S. Pauli, de regione S. Eustachii (1404.) Item nocte sequenti ad horas decem fuit portatum Corpus ejus per duos Romanos in Palatio, capite Scalarum S. Petri de Vrbe, tamquam Archipresbyter nostrae Basilicae, et die Dominica, septima supradicti mensis, de mane fuit factae eaequium valde honorabile; post exequium fuit sepultus in Capella S. Gregorii Papae, et Doctoris. *Haec eadem exscripsit Cl. Felix M. Nerinius c. xIx. pag. 284. de Templo SS. Bonif. et Alexii, ubi plura de eodem Cardinali erudite adjecis, post cujus obitum, Cardinales alios Monasterium commendatario nomine obtinuisse animadvertit usque ad ann. 1426, quo demum anno ad Monachos Hieronymianos libere translata fuit Monasterii possessio, quin eadem ad Bas. Vaticanae Canonicos unquam redierit.*

se constat. Tunc enim, ut mox ostendemus, *majoris* etiam *Sacristiae* appellatio obtinebat, quae *minoris* quoque indicium facit.

Ceterum, quum supra vidimus, anno MCDXLIV. pecuniam a Mileto Thennimi Bas. legatam, *pro constructione novae Sacristiae* concessam fuisse, haec de *majori Sacrario* accipienda esse puto. Quum enim fortasse haud ante ejusdem seculi initium constructum fuisset, *novum* dici poterat, respectu alterius multo vetustioris. Id etiam vere scribi potuit, quod circa idem tempus nova aedificatione porrectum latius, atque explicatum, novasque aedes eidem impositas fuisse, scimus. Rei testem habemus locupletissimum Fl. Blondum, qui haec de Eugenio IV. praedicavit [1]. *Leo donis Ecclesiam ornavit; Tu illam supellectile, sacrorum ministerio, pariter donatam, tecto insuper majori ex parte renovato*, novisque Sacristiae Cameris *exaedificatis, reddidisti meliorem*.

Praeterea hoc idem *Sacrarium* paullo post a Francisco Maffeo Bas. Vat. Canonico restauratum fuisse tradit Grimaldus, qui ita scriptum reliquit [2]. *Rm̃us D. Franciscus Maffeus Canonicus. Hic instauravit* Sacrarium Basilicae, *et Sacellum S. Thomae Apostoli, ut inscriptio, et stemmata ejus indicabant in veteri Bas. Vat. Canonicus an.* 1477. *Sacellum S. Thomae Apostoli olim a Symmacho aedificatum, longa vetustate squallens, nobili fornice reparavit, et frontem, sive aditum Sacelli ferrea crate, marmoreo arcu, elegantibus floribus caelato, cum Maffeorum stemmatibus munivit. Defecit sub Paullo* V. Quae quidem cur Sindonius prae-

1 Rom. Inst. lib. I. pag. 231. n. LVII. e nella Roma ristaurata, et Italia illustrata di Biondo da Forli tradotte in buona lingua volgare per Lucio Fauno. Ven. 1548. 8. p. 13.

2 in lib. Descendent. Canon. fol. 72.

termiserit, non intelligo, ubi Altare S. *Thomae* Apostoli [1] descripsit, quod in nostra ichnographia occurrit litera r.

Ejusdem loci mentionem fieri puto in libro *introitus, et exitus Sacristiae ab anno* MDXXXV. *ad* MDXLVI, corio rubro cooperto, folio 30. sub fine, ubi haec habentur. *Die* XII. *Februarii. Dedi Clavario pro serraturis portarum domorum, quas habitant nostri Sacristae, et pro serraturis, et ferris Portae primae loci, in quo firmantur equi Canonicorum, et Beneficiatorum, praesente D. Benedicto de Sanctis, scutum unum* ♃ 1. et fol. 31. ejusdem libri. *Dedi Magistro Angelo Fabrolignario, habitanti in Burgo novo, pro duobus armariis novis capacibus nostrorum librorum, qui solebant esse in Libreria, quae armaria sunt posita in Capella nostra, in qua solent teneri praefati libri, ex pacto facto, consciis Rdis Dñis Sindicis, scuta duodecim, quorum solutionem cepi die 6. Februarii, et finivi die* XXV. *Aprilis* ♃ 12.

Item dedi eidem ultima Aprilis, pro scabellis pedum sub cassis, et armariis Dominorum Canonicorum, quae sunt in majori Sacristia nostra *ex pacto facto per Dños Sindicos* ♃ *carl.* XXX. —— —— —— ♃ 2. 25.

Item dedi eidem pro tribus scabellis etc., et pro una Porta nova cum suis spondis ad scalam, per quam ascenditur ad locum, ubi tenetur oleum, et cera. Et fol. 35. *Dedi magistro Baptistae de Caravaggio Muratori die* 4. *Novembris pro resarcitura Tecti Capellae Sixti, et Tecti, quod est super loco, ubi expectant equi, et mulae nostrae, et pro uno Ponticulo lateritio, cum suo conducto, ad Portam dicti loci, scuta tria, et pro duabus salmis Tegularum, pro dicto usu dictorum Tectorum, scutum unum, in totum* —— ♃ 4.

1 pag. 64.

Item dedi eidem die x. *ejusdem pro mercede sua, eo quod conduxit, et transportavit pilum, seu vas pulchrum marmoreum sculptum, quod erat in Ecclesia sub organo, ad* Sacristiam nostram, *pro conficiendo Altari S. Silvestri, et pro firmando, et ponendo Armaria Reliquiarum super quatuor columnis, et pro transportandis duobus vasis marmoreis ad pedes dicti Armarii, pro conficiendo Altari, et pro incrostatura parietis, quod est extra, et super Capellam Altaris Reliquiarum, et pro pluribus aliis parvis resarcimentis in* dicta Sacristia, *in totum scuta quatuor* —— —— ꝟ 4.

Atque huc spectare videntur, quae legimus in Bas. Necrologio [1]. *Isto die* II. *Kal. April. Dña Perna Vxor Iohannis Antonii Mandatarii donavit nostre Basilice Ducat. Camere decem pro anima Viri sui, que pecunia fuit conversa in fabrica Cassarum, et Sedium* Sacristie nove. *Fiat commemoratio pro animabus ipsorum, et Fratris Mariani, et Iacobelle Mataratii.*

Quae quidem, nisi aetas e sinu tandem, ac neglectae vetustatis squallore, in apricum proferat aliquod monumentum, quod secus sentiendum esse doceat, quodque hactenus frustra, tum in editis libris, tum in MSS. quaesivi, ac quaerendum curavi, ope eruditissimi, atque humanissimi Phil. M. Renattii, in Archivo Fabricae Bas. Vatic., de *majori* veteris Basilicae *Secretario* intelligenda esse arbitror.

1 pag. 45.

CAPUT XXVIII.

Cuinam parti novae Basilicae Secretarium majus responderet?

Heic modo juvabit inquirere, cuinam loco *novae Basilicae*, quam nunc admiramur, *Secretarium majus veteris Basilicae* responderet?

Porro, hic ab Alpharano, et Bull. Vat. editoribus [1] designatur, ubi nunc *Cella Clementina*, seu *S. Gregorii M.* Quod item a Sindonio confirmatur, ubi ait [2]. Secretarium veteris Bas. (*ut ichnographica designatio ostendit*), *eo in loco positum erat, ubi nunc* S. Gregorii Magni *Sacellum est, sanctumque ejus Corpus veneratur, et ideo solo aequatum, tempore Iulii* II, *inclusumque fuisse in novo Templo Vaticano, minime dubium est*.

Quae quidem loci designatio, ubi prius steterat hoc *Secretarium*, eo lubentius a me indicata est, quod ex eadem illud etiam constat non levis momenti, pari modo, quo *Gregorius* IV. supra *Secretarii antiquissimi* ruinas *Oratorium Gregorio* M. sacrum construxerat, eodem loco, quo prius steterat hoc alterum Bas. *Secretarium*, Cellam in ejus honorem a *Clemente* VIII. deinde excitatam fuisse..

1 T. III. p. 257.   2 p. 87.

CAPVT XXVIIII.

Cellae Clementinae, ac postremae M. Gregorii translationis Historia.

Quandoquidem huc scribendo devenimus, non abs re erit, pauca de hac etiam Cella attexere, ubi nunc SS. Doctoris exuvias veneramur, ejusdem SS. Pontificis studiosis non injucunda. Siquidem de tertia, ac postrema sui Corporis translatione a *Paullo* V. peracta pertractabimus, quae valere eò saltem poterunt, ut omnis, si quae cujusquam animo insedisset, suspicio de *Gregorii M.* exuviis aliô translatis, penitus removeatur. Quod etiam cur a Maurinis, ac praesertim a Bollandianis, qui hanc provinciam susceperant, praestitum non sit, ignoro.

Clemens VIII, ut Andreas Victorellus [1] testatum reliquit, jampridem statuerat, *S. Gregorii* Corpus *reponere e regione arae, ad quam Gregorius* XIII. *S. Gregorii Nazianzeni Lipsana ab Aede Sanctimonialium S. Mariae in Campo Martio, transferenda curavit* [2]. Illud enim sapientissimis Pontificibus fuit antiquissimum, ut, quod Joh. Chrysostomus [3], cujus etiam cineres in Templo Vaticano veneramur, de Vrbe pronunciabat, Basilica Vaticana *non propter auri copiam, vel propter columnas, aliumque fastum, sed propter columnas Ecclesiae*, admiranda praecipue esset, ac suspicienda. Quocirca, studio, atque opere Jacobi de Porta Architecti, Cellam magnificentissi-

1 T. I. addit. ad Ciacc. in vit. Greg. IV. fol. 599.

2 Cronica del Ven. Munistero S. M. in Campo Marzo di Roma dell' Ordine di S. Benedetto della Congr. Cassinense. Roma 1725. 4. p. 21.

3 T. IX. edit. Paris. Homil. XXXIII. in epist. ad Rom. p. 757.

mam exstrui curavit, quam *Gregorii* imagine, ab Andrea Sacchi Pictore peritissimo, coloribus expressa, ac duobus columnis e marmore Numidico, quod *variolatum* vocant, ornatam voluit. Sed coeptum, profligatumque opus a *Clemente* VIII, a morte abruptum, *Paullus* V. perfecit. Quod patet ex inedita totius translationis narratione a Jac. Grimaldo diligentissime descripta, quam heic lectorum commodo subjiciendam puto [1].

1 Quum vero Pauli Quinti Pont. Max. jussu, qui Vaticanum hoc Templum perficiendum magno animo suscepit, Sacellum hoc solo foret aequandum, Illmus, et Rmus Dnus Dnus Evangelista Pallottus, Card. Tituli S. Laurentii in Lucina, a Metropolitana Ecclesia, cui olim praefuit, Cusentinus nuncupatus, memoratae Bas. Archipresbyter, Corpus ipsius Sanctissimi, ac Summi Antistitis Gregorii in novum Templum, ac in Sacellum anteriori Basilicae ad ortum Solis extremae navis dextra egrediendo Basilicam, ubi nunc extat ipsius Pii sepulcrum..... Hoc altare Antonius Latiosus nobilis Sacellum e regione Gregorianae illaturus mandavit Altara praedictum dissecrari, et inspici Sanctum Corpus pro parandis, quae forent necessaria translationi. Et ut futuris temporibus, quae infra dicentur, omnibus innotescant, Ill. admodum ac R. D. Marcus Antonius de Magistris, ejus Nepos, dictaeq. Basilicae Canonicus rogavit me Notarium publicum infrascriptum, ut praesenti publico adnotarem Instrumento. Hinc est, quod anno Dñi millesimo sexcentesimo quinto, die Iovis vigesima nona Decemb. indictione tertia, Pontificatus SSmi in Xpo Patris, et Dñi nostri Dñi Pauli divina providentia Papae Quinti, anno ejus primo. In mei Notarii publici, testiumque infrascriptor. ad haec specialit. vocator. et rogator. pñtia pñs, et personaliter constitutus suprad. Illmus, et R. D. Marcus Ant. de Magistris, qui, ut asseruit, de ordine ejusdem Illmi, apposita manu elevationi marmoreae tabulae, in cujus medio extat sigillum munitum Cruce ex auricalcho cum quinque lunis, hora jam noctis secunda, et Basilica undique clausa, nemine in ea existente, nisi dumtaxat caementariis, dissecravit Altare Sancti Andreae Apostoli, et S. Gregorii Magni Papae I., cujus sacrum Corpus requiescit in eadem Ara, intra sapam, et integram concham de grannito orientali albo, et nigro ovatam. Quod quidem Altare undique munitum est firma crate ferrea. Elevata igitur, ac sommota tabula Altaris innixa super crate ipsa, Fabri palo ferreo ungulato coeperunt summa vi elevare, ac tollere viginti sex clathras, seu virgas ferreas per transversum, in modum craticulae, super ipsa concha positas, et cum dicta crate Aram, et Corpus circumeunte benefirmatas. Quibus sublatis omnes genuflexi dixerunt Hymnum *Iste Confessor* etc. ℣. *Amavit eum Dominus* cum oratione de Sancto Gregorio, dicta ab ipso D. Marco Ant. Canonico. His actis idem Rdus Dños Canonicus mandavit aperiri concham ipsam, et elevari tegmen ejus marmoreum album ovatum. Quo facto apparuit capsa lignea, intra quam

Sed quum *vestes*, ut eas vocat Anastasius in *Adriano*,

quiescebat ipse egregius Ecclesiae Doctor S. Gregorius Magnus, tecta panno serico damaschino coloris castanei, sive rosae siccae, coronis aureis, et pedibus aquilarum intexto. Eaque eperta a d. Dño Canonico, visum fuit ab omnibus inibi circumstantibus sacrum Corpus ipsius SS. Gregorii PP. primi. Quo inspecto, clausit idem Dñus Marcus Antonius capsam cum sancto Corpore, et cooperuit suo panno praedicto. Fabricatores deinde imposuerunt Concham operculum marmoreum, et tabulam Altaris magni ponderis, dictumq. est *Te Deum laudamus*. ℣. *Elegit eum* etc. cum Oratione de Sancto Gregorio. Capsa lignea, in qua requiescit idem Sanctus Doctor, longa est palmis quatuor, lata palmis duobus, et unciis duabus, alta palmo uno cum duobus tertiis; intra quam etiam sunt fragmenta vetustissima primae Capsae, in qua idem Sanctissimus Papa primitus humatus fuit, tantae antiquitatis, ut tactu fere redocantur in pulverem. His actis, audita hora noctis quinta, omnes ad proprias domos recesserunt.(p.35.) Die Sabbati septima Jennerii anno Dñi millesimo sexcentesimo sexto, indictione IIII, hora noctis secunda. In mei etc. presentes, et personaliter constituti RR. P. Dñi Paulus Biaonus major Sacrista, Marcus Antonius de Magistris, Marcellus Phylonardus, Aloysius Cittadinus, et Paris Pallottus, Canonici memoratae Basilicae S. Petri, ad Altare S. Andreae eum simul convenissent, ut presentes essent aperitioni Altaris, et repositioni Corporis S. Gregorii Magni intra capsam cypressinam novam ab Illmo Dño Card. Cusentino Archip. e Pontificali benedictam; dicto hymno *Iste Confessor*, et oratione de Sancto, mandarunt elevari tabulam Altaris marmoreem, et concham, in qua jacet corpus, aperiri. Quibus actis iidem RR. DD. Biaonus, Cittadinus, et Phylonardus stolis induti elevarunt capsam ligneam cum Corpore Sanctissimi Gregorii PP. primi panno suo tectam, quo die XXIX. Decembris MDCV. reperta fuit, ut per acta mei etc. et ita ipsam intra prefatam novam capsam incluserunt cum d. sacro Corpore, ac psallentes cum luminibus detulerunt in Chorum Sixtinum; ibique R. D. Marcus Antonius de Magistris munivit illam sigillis Illmi Card. Archip. Stetit super feretro, ipsa nocte, canentibus vigilias RR. DD. Americo Egio, Curtio Tirabosco Beneficiatis, Cosmo Georgesco, Andrea Amico, et Placido de Placidis Clericis Beneficiatis, Aleaandro Thomasio, Fransisco Macciometto Sacristis, Constantino Castilliona Musico, et Lectentio Nino Cappellano. Qui in Aurora detulerunt Sanctum Corpus ad Altare S. Andreae, ibique populi devotioni expositum est, ut plenariam consequeretur indulgentiam jam publicatam per Vrbem. Super quibus etc. Actum, ubi supra, anno etc.

(p. 36.) Die octava Ianuarii MDCVI. Dominica infra octavam Epiphaniae.

Illmus ac Rmus Dñus Evangelista Pallottus, Tituli S. Laurentii in Lucina, Presbyter Card. Cusentinus Basilicae Principis Apostolorum Archipresb. cappa rubra indutus interfuit Vesperis in Choro Sixti Quarti solemniter cantatis, Vicario ejusdem, Clero Basilicae, multis Episcopis, ac Praelatis, maximaq. populi multitudine intervenientibus. Quibus absolutis idem Illmus Dñus Cardinalis accessit ad Altare in parte Epistolae, ubi, deposita cappa, accepit amictum, albam, cingulum, Crucem, stolam, pluviale album, mitram preciosam, et annulum, et ex Faldistorio processionaliter medius inter RR. DD. Canonicos Tiberium Cincium

et *Sergio* 1I, seu *Pallia* [1], *Frontalia*, aut *Parapetasmata* nunc

Diaconom, et Paridem Pallottum Subdiaconum, se contulit ad Aram S. Andreae, ubi positum erat Corpus S. Gregerii Magai, et servatis omnibus, quae in superioribus Sanctorum translationibus gesta aunt, ritu solemni, sacrum ipsum Corpus transtulit ad Altare Sacelli, e regione Ġregorianaa, ohi in fine soiemnem populo henedictionem triboit, et idem Diaconus Canonicus poblicavit Induigentiam verbis soiitis. Corpus confluenti populo ad horam noctis aecundam ihi stetit expositum, qoi frequentissimus fuit, praecipue Nobilium, Docum, et Principum Romaner. recolentium memoriam tanti Pontificis, non solom ob amorem commonis patriae, verum oh singuiarem Viri Sanctitatem, et doctrinam, ex qua terrarum Orbi ineffahiio lomen effulsit.

Nomina Canonicorum, qui plane'is induti, Corpus in Processione detulerunt, haec sunt. RR. DD.

Paulus Bizaonus. Fabricius Verallus.
Matius Alterius. Tiber. Ricciardellus.
Darius Buccarinus. Aloysius Cittadinus.
Aloys. Raynaldutius. Germanieus Fidelis.

(p. 36.) Successive aadem die Dominica octava Ianoer. MDCVI. hora noctis 1I.

In mei etc. praesens, et personaliter corstitutus Illm̃os, et Rm̃us Dnus Dñus Evangeiista Pallottus Tituli S. Laurentii in Luciaa, Presbyter Cardioalis Cusentinus Vaticanae Basilicae Archipresbyter, cum interventu RR. DD. Pauli Bizzoni, et Paridis Pallotti Canonicorum, indutus amictu, alba, cingulo, stoia, Cruce, piuviali albo, et mitra ex tela aurea benediait e Pontificali Arcam marmoream albam, sanam, et integram, amplam, ac insignitar soulptam. Inde cum mitra sedit in Faldistorio. Cantores dixerunt Psalm. *Memento, Damine, David*, Antiphanam. *O Dactor aptime*, cum ℣. atc. Cardinalis legit Orationem de Sancto, ut in Missali, Postea accipiens capsam cypressinam, in qua inclusum est sacrum ejusdom Sancti Gregorii Magni PP. Primi Corpus, ipsius Illm̃i Dñi sigillis mucitam, adjuvantihus aliis Sacerdotihus, stolis indutis, propriis manibus in Dei nomioe intra eamdem Arcam demisit. Tum Cardinaiis sedit, et fahricatores clauserunt dictam arcam bene firmantes tabula marmorea, in que nuper hojusmodi litterae incisae sunt.

HIC . REQVIESCIT . S. GREGORIVS
MAGNVS . DOCTOR . ECCLESIAE

Dicto hymno *Te Deum laudamus*, Cardinalis deposuit paramenta, et eapectavit, queusqoe mense superior Altaris poneretur. Inscriptio vero lamina piumbea sculpta, et soper capsam ipsam cyprassinam posita, at per me Notariom, alta voce, populo ibidem presenti lecta, taiis est, videlicet.

S. GREGORII . MAGNI . PAPAE . PRIMI . CORPVS . EX . ALTARE . S. ANDREAE SITO . IN . RELIQVA . IAM . COLLABENTE . VETERIS . ECCLESIAE . PARTE . PAVLI PAPAE . V. IVSSV . MOTVM . ET . IN . NOVVM . TEMPLVM . SOLEMNI . PROCESSIONE ILLATVM . SVB . HAC . ARA . CAPSA . CYPRESSINA . INCLVSVM . PILO . MARMOREO COLLOCAVIT . EVANGELISTA . PALLOTTVS . TITVLI . S. LAVRENTII . IN . LVCINA CARDINALIS . CONSENTINVS . HVIVS . BASILICAE . ARCHIPRESBYTER . ANNO MDCVI. DIE . VIII. IANVARII . DOMINICA . INFRA . OCTAVAM . EPIPHANIAE PONTIFICATVS . EIVSDEM . S. D. N. ANNO . PRIMO .

Super quihus etc.

1 V. Cajat. M. Capece de vetusto Altaris Pallio Eccl. Christianorum. Neap. 1756. 4.

serica, nunc argentea, aris de veteri more apponerentur, concha marmorea, quae S. Doctoris cineres feliciter servat, ad hanc usque diem delituit. Nunc tamen eam libere cuique licet inspicere. Nam Pontifex munificentissimus anteriorem arae partem, pallio floribus, stirpiumque formis musivi operis ornato, convestivit, quod foramine metallis intertexto, spectantibus objicit veneranda *Gregorii* Lipsana. Quod quidem, optimo sane consilio, in ceteris Bas. Vat. aris fieri jussit, ne si diutius SS. Reliquiae occultae remanerent, earum veneratio sensim restingueretur. *Capsae siquidem*, in qua SS. exuviae conduntur, *adspectus animam inundans*, ut ait Chrysostomus [1], *ipsam percellit, et excitat*; Patresque Concilii Moguntini docent, *Reliquias SS. in Ecclesiis nostris vel ob id proponendas, et relligiosa pietate venerandas, ut per eas fideles commoniti discant virtutes, et SS. fidem imitari*. Itaque ingentes *Pio* VI. gratias habendas esse quis non una mecum fatebitur, qui tot sacrorum Lipsanorum intuitum nobis proposuit, quoddam veluti ad virtutem excolendam incitamentum, tamque insigni ornamento, ad musivae artis gloriam, et incrementum perutili, Basilicam Vaticanam ditavit?

Haec autem, si quis erit, qui praeter rem, praeterque institutum meum, a me fuisse apposita criminabitur, is sciat, me ita animatum erga Virum sanctissimum, et Ecclesiae Magistrum praestantissimum, jam inde a prima aetate fuisse, ut vel longissime occasionem studii erga ipsum mei testificandi accersiturus fuissem, nedum mihi hoc loco semetipsam objicientem, et tamquam ultro occurrentem dimitterem.

1 in libello de S. Babyla Opp. T. I. et in Hom. S. Iuliani.

Quae quidem omnia ad *Gregorii* sepulcrum, translationes, cultumque spectantia, aliis quoque adjecta, quae operis decursu e re nata de eo proferentur, ni fortasse nimium nobis blandimur, in unum veluti fascem collecta, postumam SS. Doctoris gloriam mirum in modum augerent. Ac propterea in nova *Gregorii M.* operum editione, quam multo auctiorem desiderari adhuc sinit postrema a Galliciolio adornata, etsi ad normam *dissertationis Hieronymi Gradonici Arch. Vtinensis* [1], *et epistolae Maurinis inscriptae* a doctissimo *Petro de Castro* [2], fuerit exacta, apte profecto, et utiliter collocari possent.

Verum, ut ad propositum revertamur, antequam hunc locum expediam, heic obiter addendum est, a tribus hisce *Secretariis*, quae adhuc perlustravimus, mirifice confirmari, quod alibi indicatum jam fuit a nobis, post Beveregium [3], Goarium [4], Ducangium [5], aliosque, nimirum *Secretaria*, semper a Templis fuisse sejuncta, et in inferiori navis parte, ad austrum, quae ανδρῶν vocabatur, ubi viri residebant, collocata.

1 T. xvI. edit. Ven. p. LXXXI.
2 ibid. p. 225.
3 Pand. Canon.
4 in Euchologio
5 in CP. Christ.

CAPUT XXX.

De veteri Basilicae Vaticanae Bibliotheca.

Esset heic primo Commentarii nostri libro *de Secretariis veteris Basilicae Vaticanae* finis, et modus imponendus. Quoniam vero, ubi supra de *Veterum Christianorum Secretariis* disseruimus, in una earum, ex quibus constabant, parte, *Bibliothecam* exstitisse demonstravimus, nonnulla de *veteri Vaticanae Bas. Bibliotheca* (erat enim *Sacrario Majori*, de quo hactenus egimus, proxima) tamquam Apophoreta, lubet huic libro adponere. Ac profecto magnam me hoc nomine initurum gratiam confido, non modo apud eos, quibus hujusmodi lautitiarum sensus est, sed etiam apud ceteros, quorum mentes, velut stomachus mutatione ciborum, rerum vicissitudine, quadam, ac varietate refici solent.

Adhaesit illa primum, ut ex iis, quae mox afferemus, licet conjicere, *Secretariis antiquissimo*, et *novello*, ac deinde ad hoc alterum transiit, quod hactenus descripsimus; deinde postremis hisce temporibus Basilicae Tabulario adjuncta fuerat, et in exciso nuper *Sacrario* servabatur. Sed praestat ab ejusdem origine exordiri.

§. I.

De Bibliothecae hujus antiquitate.

Ac prima quidem praestantissimae hujusce Bibliothecae veluti rudimenta, S. Zachariae Pontifici debemus, de quo Anastasius [1]. *In praedicta etiam* Ecclesia Sancti Petri *omnes Codices domus suae proprios, qui in circulo anni legun-*

1 T. II. p. 75.

tur ad matutinos, Armarii opere ordinavit. Nam primum Hilarus, Anastasio teste [1], (seu quivis alter Pontificum, ut animadvertit Cl. Tiraboschius [2]), *fecit Oratorium Sancti Stephani in Baptisterio Lateranensi, et Bibliothecas duas in eodem loco*. Eas certatim deinde a Caelestino [3], Leone [4], Gelasio [5], Bonifacio II. [6], Gregorio M. [7], Martino [8], Leone II. [9], Johanne VI. [10], Gregorio II. [11], Hadriano [12], Nicolao [13], et Stephano VI, auctas fuisse docet idem Anastasius. Itaque *Zacharias* ut tam praeclarum imitaretur exemplum, Basilicam Vaticanam eadem librorum supellectile ornandam curavit, quemadmodum deinde *Stephanum* V. [14] ad S. Paulli, via Ostiensi, praestitisse scimus. Hanc autem primum in *Secretario antiquissimo* sitam fuisse opinor; deinde, aliorum Pontificum curis, et liberalitate amplificatam, ad *novellum*, atque hinc *ad Secretarium majus* translatam fuisse, conjiciendum est. Porro Ambrosius Camaldulensis, qui Vrbem invisit anno MCDXXXII, hujus etiam Bibliothecae meminit, quam [15] *S. Petri Bibliothecam* appellat, ut erudite adnotavit omnibus doctrinarum copiis instructissimus, Hier. Tiraboschius [16], qui praeterea vel ipsam Bibliothecam Lateranensem [17], ab Hilaro constructam, ad Vaticanam Basilicam deinde translatam fuisse censuit.

Verum nemo hanc Bibliothecam copiosius instruxit, quam Card. Jordanus Vrsinus, Tit. SS. Silvestri, et Mar-

1 T. I. §. XII. p. 159.
2 T. II. Hist. Literariae l. IV. p. 383.
3 T. I. p. 138. 4 ibid. p. 151.
5 T. I. §. VI. p. 168. 6 ibid. p. 196.
7 ibid. p. 233. 8 ibid. p. 261.
9 ibid. p. 287. 10 ibid. p. 316.
11 T. II. §. I. pag. 14.
12 ibid. §. LXXXVIII. p. 230.
13 T. III. §. XXXII. p. 189.
14 Murat. Script. Rer. It. T. III. P. I. p. 271.
15 in Odeporico, et l. VII. epist. XLII. in vita Ambros. Camaldul. in Praef. T. III. Anecd. Marten. in T. XIX. Memoires de Niceron p. 1. in Observat. Franc. Dion. Camusati ad Ciaconii Bibliothecam p. 850, et apud Mehus p. 408.
16 T. VI. Par. I. pag. 109.
17 T. III. p. 81.

tini in Montibus [1], Episcopus Sabinensis, qui *gratissima liberalitate*, quod ejus verissimum apud Ciacconium [2] exstat ellogium, *Viros doctos semper fovit, et maximam rarissimorum librorum copiam ex variis Mundi partibus collegit*. Is anno MCDXXXIX., ut putant Ciacconius [3], Vghellius, et Bull. Vat. editores [4], aut potius, ut eorum temporum diario Cl. Tiraboschius [5], aliisque documentis eruditissimus Cajetanus Marinius demonstrarunt [6], anno MCDXXXVIII. diem supremum obiit, et postremis suis tabulis testamentariis [7], Brachiani conditis, die XXVI. Julii anno MCDXXXIV, *ad usum literatorum Virorum, qui ad adipiscendam scientiae margaritam, majorem librorum commoditatem desiderarent*, Bibliothecam legavit Monasterio Ord. S. Benedicti de Via Julia, olim *Via florida*, ad S. Blasii *in Monte secuto*, seu *de Cantu secuto*, aut *securo*, alias della *Panetta*, vel *della Pagnotta*, a buccellis siligineis rite piatis, quae stato die ibidem populo diribentur, de quo vide sis, Panvinium [8], Turrigium [9], Martinellium [10], et Lubinum [11]. Hujus autem Custodes perpetuos, duos Basil. Vat. Beneficiarios constituit, uti liquet ex diplomate *Pii* II, [12] ex quo item discimus, Bibliothecam, quam *magno pretio comparatam*, *valoris octo milium ducatorum* Ciacconius [13] testatur, in Monasterio *S. Blasii juxta* Cardinalis *voluntatem* fuisse collocatam. Verum Ciacconium Bibliothecae pretium, pro totius hereditatis asse perpe-

1 V. Gio. Ant. Filippini ristretto di tutto quello, che appartiene all'antichità, e venerazione della Chiesa de' SS. Silvestro, e Martino de' Monti. Roma 1639. 4.

2 T. II. col. 719. 3 ibid.

4 T. II. p. 82.

5 T. VI. P. I. p. 205.

6 T. II. de Archiatris Pontif. p. 132.

7 T. II. Bull. Vat. p. 179. 180. 183. in diplomate Pii II.

8 de VII. Eccl. p. 142.

9 Grotte Vatic. p. 272.

10 Rom. ex ethn. sacr. p. 81.

11 pag. 331.

12 T. II. Bull. Vat. p. 189.

13 loc. cit.

ram accepisse, prodit Necrologium Bas. Vat., quod optimi Cardinalis beneficia ita describit [1]. IV. *Kal. Iunii. Ista die anno* M. CCCC. *tricesimi octavi, tempore dñi Eugenii PP. Quarti, abiit recolende memorie Reverendissimus Pater, et Dñus hujus Sacrosancte Bas. dignissimus Archipresbiter, Benefactorque devotissimus, et in omnibus noster benevolus, et Protector Dñus Iordanus de Vrsinis Sabinen. Episcopus Sancte Rom. Ecclesie Card. et Dñi Nostri PP. major Penitentiarius, qui apud Balnea Senarum decedens, ad hanc Basilicam extitit deportatus, et in Cappella Sancte Marie Pregnatis sepultus, condensque suum ultimum testamentum ante tempora sue mortis, prefate Basilice valorem octo millium ducatorum, vel circa reliquit, vid. in paramentis, possessionibus*, Libris, *et rebus jocalibus, aliis, prout sunt planete, dalmatice, tunicelle, pluvialia, in eorum esse completa, alba, rubea, violata, nigra, et cinerea. Item pluviale imperiale de velluto rubeo, de auro imbrocchato cum friso pulcherrimo. Item dalmaticam, et tunicellam imbrocchatas de auro. Item pluviale usatum, album, et imbrocchatum. Item Breviarium, Missale, Salterium pulcherrima. Item casas tres corporalium pulcherrimas. Item Gremalia, seu facistoria quatuor. Item paria sandalium duo. Item tabernaculum parvum de cristallo ornatum de argento cum spinis de corona Dñi Nostri Iesu Christi. Item duo candelabra cristallina etiam ornata de argento. Item Capud Sancti Iacobi Intercisi Mart. Item reliquiarium de ligno magnum, et pulchrum, ac deauratum. Item Capud Sancti Sebastiani Mar. Item duas Cathedras de ferro pro Episcopo celebrante. Item Palatium in regione Pinee, et Parrochia S. Nicolai de Calcarariis, cum censibus domorum vicinarum, ad summam octo ...... vel circa, et duas Apo-*

[1] p. 75. et apud Marinium Tom. II. de Archiatris Pontificiis p. 130.

thecas, sub dicto Palatio versus viam anteriorem emptas per eum seorsum, et separatim a dicto Palatio. Item domum in regione S. Eustachii, et Parrocchia S. Marie in Monterone in via Pape, que olim fuit Nutii de Nigris. Item reliquit vineam cum turri XVIII. *petiarum positam in loco, qui dicitur Monte della Creta extra Portam Castelli, in proprietate Basilice. Item mille ducatos aureos, de quibus per suos executores fuerunt expositi sexcen. ducati in emptione domus Magistri Sancti Medici in platea Sancti Laurentii in Damaso. Item et tertia pars domus, sive taberne della vaccha de Parrochia S. Blaxii della pagnocta empta extitit pro ducentis similibus ducatis. Reliqui vero ducenti reservati fuerunt, et depositi de voluntate executorum, et heredum prefati Domini* pro Libraria costruenda, et ordinanda, in qua libri ducenti, et quinquaginta quatuor sunt locandi, per eum etiam relicti, qui secundum communem existimationem sunt valoris duorum millium, et quingentorum ducatorum auri. *Voluit dictus piissimus Pater, et Dominus, prout et omnes per publico instrumentu promisi..... prefatam Basilicam obligando, ut isto die, et in crastinum, post festum Assumptionis B. M. V. de Mense Augusti, quo ortus sui primordia extiterunt, fierent pro anima ipsius, ac Domini Iohannis Gaytani Cardinalis, etiam de Vrsinis de domo sua, sollemnia anniversaria, et in quolibet eorum expendantur ducati auri* XII. *inter Canonicos, videlicet Beneficiatos, et Clericos interessentes; et in dicta Capella S. Marie pregnantis fit unus Capellanus de nostro Collegio, qui pro anima ipsius, et suorum celebrare debeat Missas tres in qualibet ebdomada, et multa alia ordinavit, et disposuit ad prelibate Basilice, ac nostrorum omnium commodum, et honorem.*

§. II.

Quinam novi Templi locus huic Bibliothecae successerit?

Locus, ubi Cardinalis *Vrsini* Bibliotheca, ceteris Bas. Vat. libris adjecta, primum sita fuit, in Ichnographia designatur, litera m, qui locus, (quantum quidem conjectura assequi licet, in novi Templi structura), est ad laevam e novo *Sacrario* Basilicam introeunti, inter Pilam majoris Tholi, et parietem Basilicae, non tamen implens totum spatium usque ad dextrum transversae Crucis brachium, nec penitus pilam attingens, quae est e regione ingredienti.

Verum, quod pluris interest, hanc *Secretarii* veluti partem fuisse, certo deprehendimus, quamplurium Scriptorum testimonio. Id enim diserte affirmat Severanus [1], qui *supra idem Sacrarium* fuisse prodit *Bibliothecam Basilicae spatiosam, et codicibus vetustis, qui deinde in Bibliothecam Vaticanam illati fuerunt, probe instructam*. Praeterea Ciampinius [2], Bonannius [3], Sarnellius [4], aliique eamdem *Sacrario* conjunctam fuisse declarant, Alpharano teste, atque adstipulatore, qui post *Sacrarii* descriptionem ita loquitur [5]. *Erat etiam ibi extra Basilicae parietes, magna Basilicae Vaticanae Bibliotheca quamplurimis antiquissimis codicibus referta, quae viris doctissimis semper patebat.*

Contra vero M. Ant. Muretus in epistola nuncupa-

1 p. 105. 2 p. 95.

3 p. 29.

4 In Basilicographia cap. XLI. p. 109.

5 Ma nota, che innante che se facesse questo sepolcro (Polyandrium) li Corpi, che se levavano da proprj sepolchri, erano rimessi in altri simili sepolcri contigui, et più vicini, et quando non c'erano sepolcri vicini, li portavano in certe sepolture, quali forno fatte dentro quel luogo, dove era la Libreria vecchia de S. Pietro, appresso alla Sacristia, del quale ne parleramo, quando si dirà della Libreria, et in un'altra gran sepoltura, dietro la Cappella di S. Petronilla, che adesso è sotto i muri novi della fabbrica

toria *Philippicarum Ciceronis ad Adrianum Turnebum*, de eadem ita scriptum reliquit[1]. *Saepe audiveram, commendari ab Hominibus eruditis volumen quoddam perantiquum Philippicarum M. Tullii, quod asservaretur in Bibl. Vaticana, non in majore quidem illa, et augustiore, quae Pontificum beneficio, quotidie fere statis horis patere ad communem studiosorum omnium utilitatem consuevit, sed in abdita quadam, et non ita omnibus pervia, quae a* Sacerdotibus D. Petri, *superioribus annis concinnata, postea sive negligentia hominum, sive fraude, exhausta prope jam, et exinanita esset. Sed anxium me, ac sollicitum habebat, quod quum antea multa per me, multaque per amicum expertus essem, ut eum librum inspicere, eoque triduum, aut quatriduum arbitratu meo uti possem, nunquam successerat, semperque casus aliquis, quum jam jamque id quod optabam, consequuturus viderer, conatus omnes meos eluserat. Statui tamen, antequam ab incoepto desisterem, semel etiam experienda omnia esse, et quasi munitam aliquam arcem diu frustra obsedissem, priusquam, re infecta, discederem, omnibus simul machinis, omnibus operibus ad murum admotis tentandam irruptionem. Quid quaeris? puncto temporis obtigit, quod totum prope biennium necquicquam optaveram. Non modo enim mihi eximium illum librum inspicere licuit, quod ego ipsum posuissem in magno beneficii loco, sed etiam permissum est, ut mecum eum auferrem, domique haberem, data prius fide, eum, quod longissimum esset, ante septimum diem redditum, ac restitutum iri*. Multa vero addit aureo stylo de eximii hujusce Codicis pretio, quem plus minus Seculo IX. ex literarum conformatione, qualem in Pandectis Florentinis, et Terentio P. Bembi videmus, exa-

1 T. III. edit. Comin. in ep. XVIII. p. 243.

ratum esse conjecit. Ejus enim ope fatetur, multa ab se in iisdem orationibus mutila, multa temere addita, multa corrupta, ac in omnibus aliis exemplaribus depravata, mirifice expleta, resecta, sanata, et integritati suae fuisse restituta.

Verum alios etiam Codices ibidem fuisse quantivis pretii, a Latino Latinio proditum est, qui in literis ad Andream Masium a Cl. Lagomarsinio in lucem editis [1] ita scribit. *Faernus, intermisso Livio, ad Terentium absolvendum, iterumque nova diligentia castigandum rediit, jamque ad Phormionem pervenit. Sperat autem, se multis locis postremum hac opera lucem pulcherrimam attulisse, adjutus cum aliquot codicum ope, tum veteris cujusdam Scholiastae, qui* apud Canonicos D. Petri in Bibliotheca *tamdiu latuit, ut pene omnibus seculis ignoratus, nunc videretur primum in lucem prodire. Ab eo se plurima didicisse Faernus ingenue fatetur, quae nulla via se unquam intelligere posse plane desperaret.* Quae quum legas, nitoris, et elegantiae plenissima, facile hinc etiam agnoscas, te jam e *Secretariis* expeditum, ubi forte haud pauca, aspero, atque incondito stylo tuas aures offenderant, modo in Bibliotheca versari.

Haec autem Bibl., *majori Secretario*, cui adhaerebat, exciso, in unum e Cubiculis, quae intra parietes Templi rotundi, in *Sacrarii* usum conversi, constructa fuerant, una cum Bas. Tabulario fuit translata. Locum indicat Panvinius [2] in ejusdem Templi descriptione, ubi ait. *Octava absidula continet parvam Bibliothecam supra se multis libris refertam.*

1 in edit. epist. Iulii Poggiani Tom. II. p. 360. n. LXXXI.
2 T. II. ms. p. 140.

§. III.

Bibliothecae descriptio.

Hujus Bibliothecae fama longe adeo pervagata est, ut eam perlustrare doctissimi Viri, inter pretiosiores Vrbis gazas consueverint, quippe quae, ut Andreas Schottus [1] testatur, inter praestantiores Vrbis Bibliothecas accenseretur. Age vero, si te ista delectant, nos etiam laeti, atque alacres in eamdem recipiamus, a Mabillonio, tamquam manuducti, qui sic eam accurate describit [2]. *Praeter Bibliothecam Pontificiam, quae in Vaticano splendidissima habetur, alia* Vaticanae Basilicae propria *est, in qua Codices ultra centum, quidam optimae notae asservantur. In hanc Bibliothecam aditus nobis concessus est, per humanissimum virum Ios. Balduinum ejus custodem. Codices rariores, et pretiosiores hi sunt. Hilarii Pictaviensis Episcopi opera, scripta ab annis fere mille ducentis, Iosephi antiquitates Iudaicae, Catena Graeca ex Patribus, Bedae Martyrologium auctum, sed antiquum cum Sacramentali. Anselmi Lucensis Episcopi decretum, Hildeberti Cennomanensis, et Bernardi epistolae, Ammianus Marcellinus, Persii Satyrae, itemque Terentii Comaediae antiquissimae. In illo Bedae Martyrologio ad* XII. *Kal. Aprilis assumtio S. Benedicti, et* V. *Idus Iulii depositio S. Benedicti. In Litaniis pro Sabbato Sancto, quidam Sancti invocantur hoc modo. Sancte Gregorie, Sancte Augustine, Sancte Ambrosie, Sancte Hieronime, Sancte Beda, Sancte Antonie, Sancte Paule, Sancte Basilie, Sancte Benedicte, Sancte Maure, Sancte Placide. Quod Sanctus Beda in loco tam illustri collocetur, illud in caussa est, quod ex antiquis monumentis credatur sepultus in Bas. Vat.° sive fue-*

1 in lib. II. Itinerarii p. 439.

2 T. I. Musaei Italici p. 141.

rit alius a Beda Anglus, sive ille ipse, ut jam dudum Romanis persuasum est. Sane Romanus S. Petri ante annos quingentos Canonicus, in descriptione Bas. S. Petri insignem facit de Beda mentionem. Requiescit etiam ante portam argenteam, inquit, *sub rota scilicet porphyretica, ut a nostris Majoribus accepimus, Venerabilis Beda Presbyter, qui fecit homilias, et ejus ob reverentiam antiqui nostri, penitus non transiebant per eam, nec nos transire permittebant. In quibusdam etiam Kalendariis duo notantur Bedae, unus Anglicus die* XXVI. *Maji* [1], *alter Italus, qui junior, decimo Aprilis, Monachus Gavellensis Coenobii prope Rhodigium, cujus reliquiae Genuam translatae sunt* [2].

Huic autem Mabillonianae Codicum, Bibliothecae Basilicae Vaticanae, recensioni, addendus est etiam Codex insignis membranaceus, qui Josephi Blanchini [3] diligentiam fugit, ubi graecis literis exarata sunt Evangelia, duabus ligneis tabulis inclusus, quae quid antea continuissent, hujusmodi hendecasyllabi declarant apud Franciscum Mariam Turrigium de Cryptis Vaticanis.

1 V. Vitam Bedae Ven. in ejus Opp. Col. Agripp. 1688. fol. et in Mabill. Act. SS. Ord. S. Ben. Sec. III. P. I. p. 354. et 539. Pet. Franc. Chiffletii Diss. de Auctore Hist. Eccl. Gentis Anglorum, praemissam Concordiae Bedae, et Fredegarii. Paris. 1681. 4. p. 3. Anonymi Epistolam ad Nic. Hier. Gundlingium de Bedae aetate, ac cognomine Venerabilis. in Gundlingii Observ. Select. T. I. p. 161. Francofurti, et Lips. 1707. 8. Casim. Oudini Diss. de Scriptis Bedae Ven. in Tom. I. Commenter. Scriptor. Eccles. pag. 1681. Lip. 1722. fol.

2 Vita Bedae Junioris Monachi in Territorio Rhodigino, cum Comm. praevio, et notis Dan. Papebrochii. in T. I. April. Boll. p. 866.

3 in Evangeliar. quadrupl. lat. versionis ant. seu vet. italicae. Romae 1748. T. IV. fol.

INTVS HAE TABVLAE ANTE CONTINEBANT
MAOMETICA PAVLVS ILLA QVARTVS
AVFERT SVBSTITVIT QVATERNA CHRISTI
HIS EVANGELIA HAEC DICATQVE PETRO
GEMMIS FVLGIDA QVVM FORENT ET AVRO
QVINTVS EXEQVITVR PIVS QVOD ILLE
MORTE TVNC NEQVIT ET REFECTA TRADIT
ARGENTO VNDIQVE NAM FVISSE ADEMPTAS
GEMMAS REPPERIT HINC ADEMPTVM ET AVRVM
HI PETRVM ATQVE DEVM AMBO SEQVE HONORANT

PIVS V. PONT. MAX.
EVANGELIORVM HVNC LIBRVM
GRAECO SERMONE CONSCRIPTVM
A PAVLO IV. PONT. MAX.
B. PETRO MVNERE DESTINATVM
OBTVLIT FERITQVE AMOVENTES
ANATHEMATE

Porro compertum probe est, apud veteres in usu fuisse integumenta scortea, lignea, eburnea, metallica, ut libri a pulveris, tinearum, et temporis injuriis sarti tecti servarentur, quaeque Cicero [1] *Sittybas* appellat. In Codicibus profanis plures ornatus Burkardus Struvius [2] observavit. Verum Christiani sacris codicibus *Sittybas effigiatas* plerumque aptabant, iisque praesertim, quibus Evangelia continebantur. Plura in hanc rem exempla obversantur apud Schmidium *de cultu Evangeliorum* [3], et apud Catalanum de *Codice S. Evangelii* [4]. Verum ut nonnulla proferam ex illustrioribus, *Gregorius Magnus*, misit Adulovaldo [5] *Lectionem Evangelii inclusam Theca Persica*; Rex Chidelbertus [6], *auro puro, gemmisque* convestiri de-

1 ad Attic. l. IV. ep. V, et VIII.
2 de Criterio MSS. Ienae 1713.
3 Ienae 1692.
4 lib. III. cap. I. Romae 1743.
5 epistol. lib. XIV. ep. XII.
6 Gregorius Turonensis hist. Francor. l. c.

mandavit; ac Berardus Abbas [1] Monasterio Farfensi legavit *missalem cum tabulis argenteis, et eburneis*, nec non *Orationalem cum tabulis eburneis*.

§. IIII.

De celeberrimo Codice S. Hilarii.

Inter ceteros Codices a Mabillonio memoratos, qui etiamnum ibidem adservantur, eminet celeberrimus *Hilarii* Antistitis Pictavorum Codex, qui continet *libros* XII. *de Trinitate*, cum *duobus libris in Constantium* [2]. Ibi adhuc videre licet, primitus scriptum fuisse ADOPTATVR, deinde abrasis literis P. et T, superinductum fuisse ADORATVR, et secundis curis adjectam literam R, alia manu, diversoque atramento.

Hujus Codicis characterum specimen exhibet idem Mabillonius *de re diplomatica* [3], ubi quae de eodem refert, heic exscribo. *Verba haec*, inquit, *desumpta sunt ex initio lib.* VI. *de Trinitate S. Hilarii Pictaviensis, prout jacent in vetustissimo Codice, qui Romae in* Archivo Basil. Vat. *asservatur. Ejus specimen describi curavit noster Io. Durandus, annuente Dom. Iosepho Balduino Presbytero Romano, et Custode Archivi S. Petri de Vrbe, et Sacrista ejusdem Ecclesiae. Scriptus est Codex, (si priora folia recentioris Scripturae excipias) sub finem Sec.* IV, *aut ineun-*

1 in Libro de Casibus infaustis Monasterii Farfensis apud Muratorium Antiquit. Medii Aevi Tom. VI. Dissert. LXXII. Mediolani 1743.

2 Vita auct. Fortunato. in Surii vitis SS. d. 13. Ian. p. 180. et praemissa Hilarii Opp. Paris. 1652. fol. eadem notis illustrata in T. I. Ian. Boll. pag. 790. Vita, auct. Ioh. Iac. Grynaeo praemissa edit. Basil. 1570 fol. Ioh. Gillotti de S. Hilario Pictavorum Episcopo, ex ejus scriptis, et aliorum Virorum doctiss. excerpta, et in varias partes distributa Commentatio. Praefixa edit. Paris. 1652. Cas. Oudini Dissert. de vita, et operibus S. Hilarii Pictav. Episc. in Comm. de Script. Eccl. T. I. pag. 426. Lipsiae 1722. fol.

3 lib. V. p. 355.

te v, *ut intelligitur ex adjuncta inscriptione cujusdam studiosi, quam sic reddo. Contuli in nomine Domini Iesu Christi aput Kasulis constitutus, anno quartadecimo Trasamundi Regis. Qui catalogum Archivi praedicti ordinavit, pro aput Kasulis, legit Putzalis, quod est in Africa, inquit, in regione Numidiae, seu Barbariae. Vulgo appellatur Putrazio situm inter Tunetum, et arcem Coletae. Si recte apices Codicis assequor, non dubito esse legendum aput Kasulis, quae Vrbs erat Provinciae Byzacenae, Antonino Casula dicta, cujus Episcopus Quintianus legitur in notitia Africae. Quintianus Casulis Carianensis. Facilis quippe est d. in t. permutatio, qualis est in vocibus haut, set, aliisque similibus, quae in mss. Codicibus non raro occurrit. Holstenius ad oram hujusce adnotationis manu sua scripsit annum quartum decimum Trasamundi Regis convenire anno Christi* DX.

Sed si hujus Codicis aetas ex hujusmodi inscriptione aestimanda est, ineunte Seculo vI. Codicem exaratum esse, manifestum esse, nemo non videt, ac Mabillonio perperam proinde excidisse, scriptum esse, Sec. IV. exeunte, aut v. ineunte. Id etiam Barptholemaeo Germonio neutiquam arrisisse videtur, qui totius Codicis characterum habita ratione, ad IX, aut etiam ad posterius Seculum, potius quam ad vI, ejus scripturam referendam esse existimavit. Verum si Holstenii sententia sequenda esset, ac vI. seculo ineunte, exaratus fuisse Codex censendus esset, jam tum *Hilarii* exemplaria variasse dicendum erit, ac in aliquot mendose antea invectum fuisse verbum ADORATVR, quod Hincmarus tradit a Felice Orgelitano Episcopo in Aquisgranenses S. *Hilarii* Codices perfide inductum fuisse, cui iccirco Diaconus, et Abbas Magister Albinus Flaccus Alcuinus

charitatis calamo scripsit [1] epistolam. Quae quidem omnia exquisita eruditione, ut solet, acerrimoque judicio perpendit Cl. Scipio Maffejus in *Prefatione* novae Editionis Operum ejusdem *S. Hilarii* [2].

Si quis vero de tota controversia certior fieri cupiat, consulat memoratum Germonium in opere doctissimo *de veteribus Haereticis Ecclesiasticorum Codicum corruptoribus* [3], ubi Codicis aetatem, characterem, inscriptionem, rasuram denique diligentissime declarat, praeter ea, quae idem adjecit in epistola ad Venetos *Diarii Literarii editores*. Neque vero praetereundus est Petrus Coustantius in opere inscripto, *Vindiciae veterum Codicum confirmatae* [4]. Ibi enim, postquam totius quaestionis historiam descripsit, refert etiam autographa CC. VV. judicia, die xv. Decembris anni MDCCVII. exarata, de eadem voce ADOPTATVR, primaeva lectione corrupta, in ADORATVR, alterius fraude, astuque commutata, quae in operum Hilarii editione Parisiensi, ejusdem Coustantii studio concinnata [5], occurrit.

1 lib. I. contra Felic. pag. 781. edit. Paris.

2 Veronae Tom. II. fol. MDCCXXX.

3 Paris 1713. 8. in P. I. c. IX.

4 Paris. 1715. 8.

5 lib. II. de Trinitate c. XXVII. p. 802.

CAPVT XXXI.

Indices Bibliothecae Bas. Vat.

Duos hujusce Bibliothecae Indices eruditis Lectoribus proponam. Atque ii ex altero, quem primum e tenebris Tabularii Vat., ubi hactenus delituit, ad lucis usuram, celebritatemque vocare, ac publici juris facere constitui, veterem Bibliothecae statum; ex altero, qui ab Holstenio adornatus, apud Montfauconium [1] occurrit, recentiorem agnoscent. Ac quamvis non satis hunc quidem accuratum esse, pluribus in locis, fatendum est, magnum tamen ad ejusdem pretium, et commendationem, vel in unius Holstenii nomine, momentum erit. Quae res effecit, ut hunc potius Indicem, alteri a Sindonio, jejune digesto, praeferrem, qui in eodem Tabulario adservatur.

Ex his autem facile colligere cuiquam licebit, praeteritum Bibliothecae decus, ac nomen, quae si nunc *exhausta, et exinanita est*, id non *hominum negligentiae, ac fraudi*, ut Muretus calumniatur, tribuendum est, sed partim calamitati publicae, partim novis Pontificum consiliis: quia praeter librorum copiam in Vrbis direptione combustam, aut sublatam, *magnam* eorum *partem*, *ea disjecta*, ut verbis Alpharani utar [2], *Bibliotheca Palatii Apostolici assequuta est*. Jure igitur Bull. Vat. editores [3] Ciampinium obiter perstringunt, qui hanc Bibliothecam perperam [4] *Pontificiam* appellat. Tunc enim primum *Pon-*

1 in Biblioth. Bibliothecarum mss. nova, ubi quae innumeris pene mss. Bibliothecis continentur, ad quodvis litteraturae genus spectantia, et notatu digna describuntur, et indicantur. Paris. 1739. fol. Tom. I. p. 156. 159.

2 ms. p. 31.

3 T. II. p. 183.

4 pag. 95.

tificia ea quidem evasit; quum locus, ubi prius pretiosa librorum haec supellex recondebatur, una cum *Secretario majori* veteris Basilicae disjectus est, et potior Codicum pars in Bibl. Vat. translata fuit. Verum reliqua librariae hujusce supellectilis portio, quam Barpth. Plazza in Ephemeride Vaticana [1] Codicum quadringentorum numerum plus minus adhuc conflare scripsit, quin tamen ullam deinde ejusdem mentionem fecerit, ubi egit de Bibliothecis Romanis [2], vel in dejecto nuper *Sacrario* exstabat, Bas. Vat. Tabulario, uti praemonui, ex veteri more [3] adjuncta, ubi veteris Instrumenti, Sanctorumque Eccl. Patrum Codices, Summorum Pontificum diplomata, Basilicae Censualia, aliaque id genus servabantur.

Sequitur

1 pag. 313. Roma 1687. 4.

2 V. Esevologio Romano, ovvero delle Opere Pie di Roma, con due Trattati delle Accademie, e Librerie celebri. Roma 1698. 4.

3 Balth. Bonifacius de Archivio Liber. in T. I. Thes. Poleni p. 106. I. Fontaninus de Archiviis, et Tabulariis Ecclesiarum, Monasteriorumve, eorumque Custodia. in c. II. de vindiciis antiquorum diplomatum adversus Barth. Germonium. Romae per Franc. Gonzaga 1705. 4. et il id. in c. III. et IV. de Archivorum fortuna, quod etiam exstat in collectis Archivi, et Cancellariae juribus, accurante Iac. Wanchero. Argentorati 1715. Ioh. Georg. Schultze Commentatio de Bibliothecis in coetu Christiano publicatis. Numb. 1737. 4. Ioh. Car. Beheim Dissert. de Tabulariis sacris veter. Christianor. Altdorf. 1722. 4.

INVENTARIVM LIBRORVM
DÑI IORDANI CARD. VRSINI
IN NERVLA[1].

Pontificale pro ordinibus celebrandis.
Ordinarium pro dicendo off. in Ecclesia
Concordantie Biblie pulcre et copiose
Rationale divinor. officior. in papiro incomplet.
Legenda et Officium B. M. Magdalene pulcrum
Johannes de Ripa
Tractatus contra Judeos, et super Ag. de Ci. Dei
Periarchon Origenis cum aliquibus tractatibus ejus
Ynnarium completum et pulcrum
Plinius de naturali Ystoria
Ysidorus de Offitiis divin. et incipit Dño Sancto
Marescalcia pro equis
Arismetrica Boetii
Etthica Aristotelis per Leonardum Aretin. translata
Vita B. Gregorii per estensum
Liber parvus contra podagram
Dialogus B. Gregorii
Itinerarium B. Clementis PP.
Liber de Trinitate contra Arrianos cum aliis operibus
Egisippus de Bello Judaico
Vita B. Bernardi Abb. per estensum
Cerimoniale Cardinalium in papirio
Distinctiones Mauritii
Breviarinm notatum super proprio et Comuni Sanctor.
Liber in quo sunt omnia quatuor Evangelia per Annum
Johacchim super Jeremiam in papiro
Julius de re militari cum aliquibus operibus ejusd.
Nicolaus de lira super certis questionibus in papiro
Speculum naturale Vincentii Secunda pars et pulcra
Aczo super codice
Secunda Summe Sancti Thome de Aquino
Petrus Dammiani in Eplis.
Sextus liber decretalium sine corio
Quartus Riccardi super Li. Sententiarum
Sextus Lib. Decretalium copertus corio albo

1 ex Indice Scripturarum Arch. Bas. Vet. p. 328.

Bernardus super Cantica
Epistole B. Jeronimi
Speculum B. Gregorii satis antiquum
Magister sententiarum
Ystorie scolastice
Epistole Donisii Ariopagite in parvo volumine
Liber contra Ymagin tabular. in papiro
Moralia B. Gregorii incompleta copert. de albo
Psalterium glosarum et pulcrum
Liber in Armenico in papiro
Liber in Armenico de divinis officiis
Galienus in Greco
Cena cipriani
Terentius in comediis
Vguccio super decreto
Decretum copertum de rubro
Liber astrologie in papiro
Summa azonis
Crisostomus super Evangelia in Greco
Basilius super psalterium in Greco
Omelie Iohis Crisostomi in greco
Quidam Libri in papiro ligati cum cingulo
Epistole Pauli postillate et pulcre
Cronicha Summor. Pontificum completa, et ampla
Summa Hostien. super jur. Can.
Summa Azonis
Recollecte Dñi Baldi super codice in papiro.

Cronica martiniana)
Alanus de complan-) in eod. volum.
ctu natur.)
Epistole B. Bernardi Abb. et pulcre
Decisiones rote in papiro
Repertorium super decreto quod dr corvina
Biblia in magno Volumine prima pars
Valerius Maximus in papiro
Visiones S. Brigide.
Exodus Glosatus
Jeronimianum Johannis Andreae
Crisostomus super Macteum
Johannes de Lignano de censura ecclesiastica
Crisostomus super Epist. Pauli in greco
Alius Liber Crisostomi in greco
Aliqua opera de Auctoritatibus in papiro
Clementine
Disputatio int. militem et Clericum in papiro
Svetonius de XII. Cesaribus et pulcre
Ystoria Longobardorum
Pontificale parvum et portatile
(sic)
Liber auctoritatum qui cipit Ardua virtutum
Quadripartita Dñi almi contra Valdenses et Judeos
Errores Fratricellorum de oppinione
Directorium juris in magno volumine in papiro

Dyalogus Moisi et Petri contra Judeos
Liber orationum quando Prelatus se parat pro celebrando
Distinctio Vrinarum
Alanus in anti Claudiano
Liber insularum Archipelagi et figuratus
Concordantie Jo. Caldarini jur. Canonici et teologie
Libri tres Abatis Johachim
Lutius Florus
Marcus Tulius Cicero
Biblia in magno volumine, secunda pars
Passionale in magno volumine
Plutarcus in Greco
Lectura Dñi Petri de Ancarano in papiro
Liber de quibusdam recollect. in jur. in papiro
Novella Jo. Andree super VI. et pulcra
Liber in Astrologia
Tabula in Astrologia
Veni mecum in papiro
Sermones Joh. Crisostomi in greco
Infortiatum
De primo bello punico Leonardus Aretinus
Rotulus in pergamen. depictus et incipit egiptus
Rotulus in pergamen. depictus et incipit Babillonie
Rotulus in pergamen. depictus et incipit commestor
Rotulus in pergamen. depictus et incipit cum ego Cristofor.

In Formello

Albertus Magnus de vegetabilibus et planctis
Phedon Platonis de mortalitate anime translatus per Leon
Quatuor Libri Regum. Nicolai de Lira.
Gregoriale compositum ex dctis Gregorii secundum materias.
Missale pulcrum
Sextus et Clementine in cod. volumine et pulcri
Novella super
Sexto cum mercurialibus et pulcra
Pontificale satis pulcrum
Agustinus de Civitate Dei
Questiones disputate in jur. civili in magno volumine
Speculum Rationale divinor. officior.
Speculum Guillelmi Durant. cum aditionibus
Decretum
Gorgias Platonis
Breviarium pulcrum et in magno volumine
Petrus de Palud. de potestate PP. et Ecclesie
Sermones S. Leonis PP.
Nicolaus de lira super certa part. Biblie
Alvarus de planctu Ecclesie in duobus voluminibus in papiro
Titus Livius deche tres

Daniel)
XII. Prophe.) glosati in eod.volum.
Nicolaus de lira super IIIL Evangelia
Nicolaus de lira super quinque libros Salomonis
Nicolaus de lira super Job,Thobiam, Judith et hester
Nicolaus de lira super Genesim
Nicolaus de lira super Actus Apostolorum
Nicolaus de lira super Num. et Leviticum etc.
Ysaias Propheta glosatus
Cattolicon pulcer et novus
Decretales
Epistole Pauli Apostoli per Nicolaum de lira
Biblia pulcra , et magni pretii
Johannes Crisostomus
Gregorius super Ezechielem
Augustinus super Enchiriod.
Plutarcus in vitam Titi quintii et quibusdam aliis
Cronica de Veronica S. Petri de Vrbe
Liber de anothomia hominis et proprietatibus rerum
Iohannes Crisostomus de vita monastica
Moralia B. Gregorii super Job.
Vgo Eternianus
Tulius in Rectorica
Gregorius in Omeliis super Evangeliis
Thomas de Aquino in Sa contra gentiles
Sonecti Domini Francisci petrarcha in papiro
Ambrosius in exameron
Episcopale Augustini
Etthica Aristotelis
Pontificale
Sermones Pape Innocentii III.
Liber de mirabilibus Vrbis
Moralia adbreviata
Priscianus Gramaticus
Palladius de Agricultura
Dialogus Baptisti Jeronimi et Agustini
Eutropius
Liber de mirabilibus Ybernie
Epistole Yldeberti
Liber editus per Magistrum Agustinum de Roma de potestate PP.
Psalterium secundum hebraicam veritatem
Sermones B. Zenonis
Epistole Pauli postillate et pulcre
Liber de Armis et insigniis Romanorum antiquorum et de istris bellicis in ipsis .
Legend. Sanctorum
Agustinus de Civitate Dei
Liber de Trinitate
Breviloquiũ Dñi Bonaventure Card. in papiro
Agustinus in libro suo Retractationum
Ysaias glosatus
Invective Ciceronis et Salustii cum aliis operibus
Aurora in metro super Biblia

5 Z 2

Dionisius de Anglica jerarchia ro.
opera sua
Dantes Poeta Florentinus
Ambrosius in examĕron
Cronica quedam antiqua
Alvarus de planctu Ecclesie in duobus voluminib.
Julius de divinatione et alii Tractatus
Franciscus Petrarca de vita solitaria
Valerius Maximus
Avitius Marcellinus
Sermones Regis Roberti
Euclides
Scriptum super traiedias Senece
Magister Sententiarum
Bernardus ad Eugenium Papam
Logica Magistri Petri Yspani
Paulus Orosius
Lucanus Poeta
Ystoria Alexandri Magni
Julius de Officiis
Lectura super Dantem poetam
Duodecim Prophete
Asper gramaticus
Dictionarium Magistri Michael.Carmelit. in papiro
Liber Insularum egei pelagi
Plutarcus in Vitas Cimonis et Luculli et alia
Officium in festo B. Januarii Episcopi
Salustius
Orationes Julii
Arismetica Boetii.
Ysidorus ethymologiar.
Virgilius Poeta
Tullius de finibus bonor. et malor. et alia opera
Repertorium optimum super Agustinum de Civitate Dei et super moralia Gregorii, et super Magistrum Sententiarum
Tulius Philippicar.
Vguccio gramaticus de derivationibus
Statius completus Poeta
Plutarcus in quasdam vitas
Iustinus Abreviator trogi pompei
Avicenna non completus
Tomas de Aquino super reth. Aristotel.
Repertorium super decreto
Episcopale Julii
Evangelistarium per totum annum
Petrus Cresc. . . . de Agricultura
Liber de heresibus
(sic)
Lactantantius
Rotulus mappamundi
Epistole Senece ad Lucilium
Cronica
Liber Dñi Bonaventure de exemplis naturalibus
Prephationes edite a B. Ambr. per totum Annum
Sermones B. Bernardi super cantica
Ysidorus
Pastorale B. Gregorii
Ambrosius de officiis de Spiritu Sancto et alii tractatus.
Tulius de natura Deorum.

Dialogus B. Gregorii
Epithaphia antiqua in tabul. Rom. Vrbis
Ysaac de simplicibus in medicina
Pomponius Mela de Cosmografia
Jeremias de Montagnione de auttoritatibus
Dantes Poeta Florentinus pulcr.
Epistole carnoten.
Cassiodorus
Quintilianus Oratio et pulcr.
Magistrentia in jure Canonico et teologia.
Tragedie Senece
Sā. Dñi Goffridi de tño
Sā Confexor. et pulcra
Speculum Jstorial. Vincentii in 4. voluminibus
Omina opera Senece in uno volumine et pulcro
Iohannes Boccatii de casibus Virorum illustrium etc.
Tulius de Officiis, et de Senectute et sopmnio Scipionis.
Psalterium abreviatum
Codex
Volumen completum
Iohacchim super Prophetiam Cirilli
Sā de Virtutibus
Speculum Naturale prima pars
Vitruvius de Architectura
Lactantius et bonus et pulcer
Tinetus de Fabriano parvum opus
Epistolarium per totum annum
Ystorie Scolastice
Psalterium
Digestum novum
Digestum Vetus
Antifanarium notatum
Sermones de conceptione Virginis
Liber in papiro de gestis concilii pisani.
Tolomeus in greco de Cosmografia mundi ystoriatus et depictus.
Translatio d. Tolomei per Jacobum Angelicum
Lectura Dñi Bartoli super infortiato secunda pars
Codex antiquus
Liber magnus de sermonibus et Omeliis Aymon

In Florentia

Missale parvum de missis Votivis copert. viridi corio
Decretales parve et glosate
Iosephus Antiquitatum in uno volumine
Iosephus de bello Judaico in alio volumine
Innocentius IIII. super decretales
Missale magnum completum et satis pulcrum
Rationale divinorum officiorum copert. de rubro
Biblia parva et satis pulcra
Breviarium in magno volumine
Pontificale pro Episcopis, et aliis ordinationibus
Breviloquium Bonaventure cum certis operibus Bernardi.
Agustinus in encheridion

Agustinus de operi-)
bus Monacor.) in eod. volum.
Thomas de Aquino)
contra detractores)
religiosor.)
Tractatus de Ludis et antiquis officiis Rome
Missale parvum de Missis prelatorum cantand.
Vita S. Iohannis Crisostomi
Liber qui vocatur veni mecum in pergameno
Missale parvi voluminis et totum completum
Liber de quincta essentia in papiro
Cronica Iohannis Villani in vulgari et papiro
Plautus Comicus et sunt XX. Comedie
Clementine
Boye super .,. in II. voluminibus in papiro
Sextus liber decretalium
Diversi tractatus Dñi Bartoli in papiro
Epistole Pauli Apostoli glosate
Leonardus de Aretio de Ystoria Florentina
Defensorium pacis Ecclesie secund. Adam aglicū
Prima pars Sũe S. Thome de Aquino
Secunda pars Summe S. Thome de Aquino
Magister Sententiarum
Defensorium Eccl. ortham in papiro
Psalterium postillatum
Egidius de Roma mensura anglõrum et aliis
Breviarium magni voluminis et pulcrum
Milleloquium B. Agustini in duob. Voluminibus magnis
Soliloquiorum Agustini, et alii tractatus
De venis peccatorum)
De oculo morali) in uno volum.
De antiquis phys)
De Religione et aliis virtutibus secund. Colutium
Sermones de B. Vir.)
gine, quod sit con-)
cepta sine peccato) in uno volum.
Bernardus de planctu)
Virginis)
Privilegium Constan-)
tini Imperatoris)
Bonaventura de lig.)
vite) in uno volum.
Ambrosius de Virgi-)
ginitat. et Viduis)
Iohannes Crisostomus)
de consolation.con-)
tra hereticos contra)
Iudeos) in uno volum.
Epist.Basilii ad Gre-)
gorium Nazazenum)
Dia. Basilli et Criso-)
stomi de dignitate)
Sacerdotali)
Vgo de Sancto Victo-)
re de tribus dictis) in eod.volum.
Crisostomus quod)

nemo ledr nisi a se)
ipso)
Anselmus de conce-)
ptu Virginali)
Agustinus in libro)
Confexionum)
Agustinus de vera)
Religione)
Soliloquiorum)
De immortalitate ani-)
me) in uno volum.
De doctrina Chri-)
stiana)
De mendatio)
De perjurio)
Aliqui sermones ejus-)
dem)
Quintus Curtius de gestis Alexandri
De Viris illustribus phys, teologis, et Armigeris
Agustinus de Ser-)
mone Dñi in monte)
Iohs Scolasticus . . .)
de Scala ad paradi-)
sum)
Iohs Crisostomus de) in uno volnm.
compunctione ani-)
me)
Iohs Crisostomus de)
compunctione cor-)
dis)
Seneca ad novatum)
de Yra.) in eod.volum.
Tractatus aliq. L. are-)
tini)

Passionale nonnullorum Sanctorum
Epistole Tulii
Medicina Cornelii, Aurelii Celsi Roman.
Helius spartianus de vita Cesarum
Atthanasius contra gentiles.
Sermones S. Effrem.)
Basilius de Vera Vir-) in eod.volum.
ginitate)
Cronica de gestis Regum Manfredi corradin. Karoli primi Reg. Scicilie et Petri Aragonum
Agustinus super Epla)
canonica Io. Apli) in uno volum.
Dialogus B. Gregorii)
Quatuor vite patrum)
Cornelius Tacitus)
Columela de Agri-)
cultura) in uno volum.
Orationes Tullii Ci-)
ceronis)
Romulion
Liber super textu Sententiarum
Compendium Theologice Veritat. Tho. de aquino
Libellus parvus de)
virtutibus herba-)
rum) in eod.volum.
Iulius Frontinus de A-)
queductibus Vrbis)
Rotulus generationis Yhu Xpi incipiendo ab Adam
Alius Rotulus similis
Apocalipssis B. Iohis Apostoli postillatus
Plutarcus de vita XVIII. Illustrium

Virorum in uno volumine

Lectura de Jo. de Sanctuciis super decreto

Juvenalis Satirus

De Jurisdictione imperii et auctoritate papali, et aliis

Breviarium parvi voluminis

Regestrum B. Gregorii Pape

Tacuinus in medicina de simplicibus et naturis

Oratius in poetica

Liber de privillegiis Regni Sicilie, et alia opera.

Didimus de Spiritu Sancto

Rotulus in pergameno ubi est pictura mappamundi.

Liber de situ Orient. et de Macchomecto

Moralia B. Gregorii in magno volumine

Liber Serapionis de simplicibus et aliis tractatibus

Egidius de regimine principum

Lanctantius poeta super statium

Franciscus Petrarcha de vita solitaria, et alia opera

Franciscus Petrarcha de remediis utriusq: fortunae

Albertus Magnus de mineralibus

Sinonima Magistri Simonis Januen.

Agustinus pulcer de trinitat.

Agustinus de doctrina Christiana, et multi alii tractatus ejusd.

Magist. de proprietatibus Rerum

Ovidius metamorfoseon

Concilium Constantinopolitanum sextum et principium libri Ambrosiani

Epistole B. Ignatii ad diversos et Epistole B. Antonii

Desunt cetera.

IOHANNES PP. XII. ANNO. DNI. DCCCCLX

V. p. 287, et 1299

INDEX LIBRORVM MSS.
ARCHIVII BASILICAE S. PETRI
A CL. V. LVCA HOLSTENIO DICESTVS.

B

Bernardi Vita, et alia diversa.

Bernardi de considerat. cum epla Cirilli ad Abbatem Ioachim etc.

Bernardus de Consideratione (*impressus*)

Benedictus Canonicus S. Petri de dignitate Rom. Pont., et Card., et de Ecc. Officio totius anni.

Benedicti Perrerii in Danielem.

Item adversus superstitiosas artes, etc. (*impressus*)

Bonifatii Noni registrum plurium Bullarum.

S. Bruno Eps Signiensis Sermones

C

Callisti secundi Papae de Vita S. Iacobi Zebedei.

Clementis Papae, et Mart. Itinerarium.

Collationes Patrum.

Chrysostomus super Matthaeum, ac de Poenitentia etc.

Chrysostomus adversus vitae Monasticae vituperatores

Chrysostomi Homiliae super Genesim in Graeco.

Chrysostomi, et aliorum expositio super Evangelia in Graeco.

Chrysostomi de Poenitentia reparatione lapsi etc.

Chrysostomi Opera omnia in Tomos quinque (*impressa*)

Caecilii Cipriani liber. est in libro S. Leonis PP. fol. 136.

Corvina super Decreto.

Clementinae Glossatae ex Institutione Civili

Codex Iustiniani.

Commentaria D. Thomae de Aquino super Ethicam

Critonis disputatio ad liberandum Socratem.

Contentio Alexandri, Annibalis, et Scipionis de exc. in armis.

Custodia Sanitatis,Halibiem Medico Africano Auctore.

Claudii Ptolomaei Cosmographia Orbis.

Commentaria super p. Sententiarum.

Compendium Theologicae veritatis Alberti Magni, et summa Casuum.

Commentarius de Canonizat. Sanctorum, Angelo Rocca Auctore (*impressus*)

Concilium Lateranense sub Martino P.

Concilium Tridentinum impressum, et elucidationes ejusdem (*impressum*)

Chrophori Gabreræ de cognoscendo spum bonum a malo.

D

De SS. Martyrum Cruciatibus Auctore Antonio Gallonio (*impressus*)

De Vita claustrali.

G

Galeni Opera in Graeco.

Goffredi de Trano super Rubrica Decretalium

Gottifredus de Alatrio super Decretis

Geraldi Cambrensis de mirabilibus Hiberniae.

Guillelmi Durantis speculum judiciale cum annotationibus Ioannis Andreae vol. quatuor. (*unus impressus* 1474.)

Guillelmi Durantis Repertorium super toto corpore Iuris (*impressus* 1474.)

Gregorii moralia volum. quinque.

Gregorius in Ezechielem

Gregorii Homillae

Gregorii Dialogi

Gregorii Pastorale.

Gregorii Speculum, sive institutio vitae spiritualis ex S. Gregorii Operibus collecta, et per diversa Capitula digesta.

Gregorii Vita per Ioannem Diac. vol. duo.

Gregorialis.

Gradualia diversa antiqua.

Gregorii registrum, et Canones Apostolorum.

Garsiae Lonisae Collectio Conciliorum Hispaniae. (*impressus*)

H

Hieronymi expositio in Isaiam.

Hieronymi ordo vivendi circa Regulam Sacrarum Virginum.

Hieronymus super Marcum.

Hieronymus super Isaiam.

Hieronymus Expositio Psalterii.

Hieronymus super libris Prophetarum incipien. ab Osea.

Hieronymus Epistolarum pars I. et II. tomi duo (*impressi* 1474.)

Hieronymus ad Tisiphontem, et ejusdem Dialogus

Hieronymi Testamentum

Hieronymi Eplae in uno volumine

Hieronymi in Cronicon Eusebii Caesariensis translatio.

Hieronymus super Matthaeum, et contra Elvidium de Virginitate.

Hieronymianum Opus compositum per Ioannem Andream I. C.

Hilarius de Trinitate contra Arianos. (*Codex admirandae vetustatis, scriptus anno Xpi* DX, *antiquissimus annorum* MCLXVI.)

Hieremiae Montagnani Moralia.

Hymnarium postillatum, et Donati Grammatica, et alia.

Halieben discipuli Afiemer Saraceni Medici Africani famosissimi de regali dispositione sanitatis humanae etc.

Historia Eccl̃ca della Rivoluzione dell'Inghilterra etc. (*impressus*)

Legendarium SS. duplicatum authore fratre Iacobo de Voragine.
Leborini Diaconi de Translatione, et invent. Smi Crucifixi Lucensis.
Lucani Opera.
Liber sententiarum de diversis voluminibus coaptatus, et alia etc.
Liber de re Vxoria ad Laurentium Medicum.
Liber de locis venerandis solemnibus feriis Xmis oblationibus.
Libri Prophetarum.
Liber de mensibus, diebus, horis, et punctis Solis et Lunae etc.

M

Marinus de Cuolo Innoc. 4. Vicecanc. formularium Bullar.
Martini Poenitentiarii deffinitiones super Decretis.
Monitio Physici Phylosophi ad Tullium.
Martyrologium Bedae, et alia diversa Opuscula.
Martyrologium Cardinalis Baronii. (*impress.*)
Missalia diversa n. 35.
Magistri Sententiarum volum. duo.
Mauritii deffinitiones.
Michaelis Carmelitae distinctiones Lrarum A. et C.
Mareschia Equorum.
Maffei Vegii de Praestantia Basilicae S. Petri.
Meditationes super vII. Psalmis charactere Longobardico.
Martyrologia Benefactorum Basilic.
Mutii Ricerii in Argenteam P. Magni Epi, et Mart. Panegiris.

N

Nicolai de Lira.
Nicolai de Lira Postilla super Evangelia Quadragesimae.
De Lira Postillae super Genesi, Exodo, Levitico
De lira Postillae a lib. Numeri ad lib. Ester.
De Lira Postillae a p. Regum ad lib. Nehemias.
De Lira Postillae a lib. Proverbiorum ad Ecclicum
Nicolai de Lira Postillae super lib. Prophetarum vol. 2.
De Lira Postillae super Psalmis.
De Lira Postillae super lib. Novi Testamenti
De Lira Quaestio contra Iudaeum.
De Lira de differentia lrae haebraicae a translatione nra
De Lira tractatus de visione Divinae essentiae.
Nicolai Bonajuti in fig. Paradisi, et quatuor virtutibus.
Nicolai Bonaiuti Carmen Basilicae
Nicolai Bonaiuti Carmen S. Hierusalem
Nicolai Bonaiuti Eplarum. Item in fig. Romanae Cathedra.

Orosii Cronicon.

Honuphrii Panvinii Augustiniani de Praestantia Basilicae volum. tria, cum alio lib. parvo in f.

O

Orationalia

Origenis Periarchon lib. 4. et alia diversa.

Porphyrii Isagoge, praedicamenta, et alia pro Dialecticis.

Pomponii Melae Cosmographia, cum Vitis Alex. et Caesaris ex Plutarcho.

Postillae a lib. Genesis ad lib. Sapientiae sine authoris nomine.

P

Palladius de Agricultura

Petrus Crescentius Ruralium Commodorum.

Petri Damiani Opera. Item Vita S. Bernardi.

Psalterium postillatum.

Psalterium cum exposit. ad usum Cleri Bas. S. Petri.

Psalterium, et Hymnarium ad usum Basilicae.

Plutarchus de Vitis 14. Illustrium.

Pompeii Magni, et M. Antonii Vitae ex Plutarcho.

Plinii Junioris naturalis historiae

Praefationes Ambrosianae Petri Archiepi Mediolanen. qui postea Alexander V. PP. fuit

Psalteria diversa.

Prisciani Grammatica.

Petri Commestonii historia a lib. Genesis ad Ascensionem Dñi.

Platonis Timeus, et alia diversa.

Platonis de Rethorica, et de immortalitate animae.

Persii Poetae Satyrae antiquissimae vetustatis.

Petri Mallii Can. S. Petri Opusculum hist. Sacrae super antiquitatibus Basil. S. Petri.

Profacii Iudaei Almanach perpetuum incipien. ab anno 1300.

Petri Lombardi Psalterium cum glossis.

Pontificale Romanum antiquum.

Q

Quatuor Evangelia in Graeco a Pio V. donata.

Quintiliani Opera.

Quinarius lib. super Ecclicis officiis.

Quaestiones de Anima D. Augustini.

Quatuor Evangelia.

R

S. Raymundi Ord. Praedic. Greg. ex Poenitentiarii Summa

Rationale divinorum Offorum duplicat.

Regum libri quatuor.

Roberti Palebardi Card. Summaria in lib. de Civitate Dei.

Riccardi de Mediavilla super sentias

Relatio Canonizationis S. Didaci (*impressus*)

Rolandini Nõtii Rom. flos. super testam. Donat.

Romualdi Archiepi Salernitani cronicon usque ad tempus Alexandri III.

S

Sermones diversi antiquo Armeno charactere conscripti.

Summa casuum conscientiae fratris Raymundi

Summa casuum sine nomine authoris.

Simplicii Magni Scholia in praedicam. Arlis

Statii Thebaidos

Senecae Tragediae.

Senecae Epistolae

Senecae de Consolatione

Speculum historiale fratris Vincentii pars 1. 2. 3. 4.

Speculum naturale ejusdem pars 2.

Sermones Arboris ad Status Clericorum, Laicor. etc.

Sermones de Paradiso, et aliis sine nomine etc.

Sermones diversi sine authoris nomine.

Sermones diversi etiam sine authoris nomine.

Strabi expositio difficilium nominum utriusque Testam.

Simonis de Cassia Expositio Evangelii.

Summa de Titulis decretalium Archiep. Ebred.

Summa Ostiensis impressa 1474.

Summa Altisiodorensis.

Symphoriani Camperii de quadruplici vita.

Enchiridion Sixti Pitagorici, Isocratis Oratio, Silvae medicinales, et quaedam ex Plinio jun. Trophaeum Gallorum.

Summa Veritatis Theologicae, Itinerarium Verbi Dei, et alia etc.

Sixti Senensis Bibliotheca Sancta.

T

Thomae de Aquino super Ethicam.

Thomae de Aquino summa contra Gentiles.

Thomae de Aquino Summae pars 2. secundi libri.

Testamentum novum

Testamentum Vetus a Genesi usque ad Iosue

Tabula super libris de Civitate Dei, Moralium Gregorii, Auctoritatibus Bibliae, et Magistri sententiarum compilata per Michaelem de Bononia Carmelitam.

Tabula sentiarum Bibliae Ioannis Caldarini

Terentii Comediae antiquissimae.

Terentii Comediae cum postillis.

6 B

EXPLICIT LIBER DE SECRETARIIS
VETERIS BASILICAE VATICANAE.

DE CIRCO
CAII ET NERONIS
AC DE
TEMPLO ROTVNDO
S. PETRONILLAE

DE CIRCO CAII ET NERONIS
AC DE TEMPLO ROTVNDO
S. PETRONILLAE.

Antequam de *Secretariis novae Basilicae Vaticanae* disputandi initium facio, operae pretium erit, si nonnulla cum Lectoribus meis communicem *de Circo*, *deque Hortis*, *et Naumachia Neronis*, ubi Templa duo, figurae orbicularis, quorum unum in *Sacrarii* usum postmodum cessit, ac nostris ipsimet oculis usurpavimus, erecta esse comperimus. Quumque alterum Templum *S. Petronillae* dicatum, Paullo III. imperante, una cum superiori veteris Bas. parte, ut nova, ampliorque exstrueretur, solo dejectum fuerit, de eodem in primis a me disserendum, veramque ejus originem, ac vices sedulo indagandas, ac persequendas esse duco. Aequum est enim, ut quum tanto ante, hoc idem quamsimillimum, maximeque geminum *D. N. Mariae Febrifugiae* Templum, de medio sublatum fuerit, ejus prius, quam hujus memoriae conservandae operam navemus, ut si minus ejus adspectus, quod amplius non potest, recordatio certe apud Posteros vigeat. Quod si cuiquam longius, quam par sit, repetita res esse videatur, is si parum nobis patientiae praestet, deprehendet profecto, haec ad rei ipsius illustrationem quam maxime conducere; ac propterea, quum, quem in corpore caput, eumdem illa in hoc opere locum obtineant, nullo modo a me fuisse praetermittenda, non invitus fatebitur. Ipse enim locus, in quo versamur, tacite quodammodo nos admonet, ut nonnulla verba de eo faciamus.

CAPUT I.

De Circo Caij, et Neronis, ac de Hortis, et Naumachia iis adjecta.

§. I.

De Circo Neroniano.

Quod Nardinius [1], Bonannius [2], Sindonius [3], quum de *Circo Neroniano* agerent, praemittendum sibi esse existimarunt, idem a me praestandum omnino esse arbitror. Quapropter eorum vestigiis insistens, in medium proferam Jac. Grimaldi verba, qui totum Circum ita nobis graphice descripsit. *Anno*, inquit [4], MDCXVI, *dum Scalae S. Petri amoverentur, apparuerunt muri antiqui reticulati crassi, qui videbantur fuisse e ruinis turrium Circi; ibi repertus fuit aereus numus Agrippinae Aug. Dum fundaretur haec altera Vaticani Templi pars sub Paullo V, inspectum est, Circi longitudinem fuisse palm.* DCCXX. *roman. latitudinem* CD. *area, ubi ludi edebantur, lata palm.* CCXXX. *Incipiebat ab infimis gradibus Basilicae, desinebat, ubi nunc est Ecclesia S. Marthae, retro absidam, ad occasum. Obeliscus erat in medio, qui locus nunc est retro Sacellum Chori. Extremus Basilicae paries, et duplex columnatum SS. Crucifixi, et S. Andreae, fundatum erat supra tres magnos parietes Circi Caij, et Neronis supradicti. Similis erat Circo Caracallae, qui hodie pro majori parte exstat, altis utrinque parietibus cinctus erat, ternis ab una parte, super quibus exstabant, dictae naves Crucifixi, et S. Andreae, et ternis ab altera, ubi nunc est Coemeterium Campi S., qui se in longum trahentes lateritii sustinebant olim arcuatos fornices, in quibus*

1 in Rom. ant. l. vII. cap. xIII. p. 1307. 2 p. 22. 3 p. 82. 4 fol. MSS. 116.

sedilia exstabant pro spectatoribus. Inter utrumque parietem spatium latum p. XLII. *semis erat; A capite ad pedes nullum impedimentum, sed tamquam tabulationes, et curritoria e ruinis ipsis conspiciebantur. Horum parietum postremum in Circum respicientem, dum terra fundamenti Chori egereretur, mensurandum curavi. Altus erat paries ipse ab area palmis* XXXI. *semis, latus p.* XIV. *fundatus p.* XXX. *Antiquae Bas. Vat. a Constantino Max. fabrefactae facies exterior, apsis, et muri extremi, ac illi super columnis surgentes, qui tecta gravi pondere sustinebant, e laterum trophorumque fragmentis, Circo, adjacentibusque aedificiis eversis, celeri opera, rudique arte aedificati fuerant. Basilicam ipsam brevi tempore a Constantino acceleratam fuisse, fides oculata testatur. Capitella partim absoluta, partim imperfecta, bases multae columnis assimiles; fenestellae arcuatae, lateritiae primum, germanico opere marmoreae effectae. Limina ex magnis marmoribus, quae ablata esse ex Circo, vel alterius aedificii ruinis, pars inferior terra obruta indicabat, quum sub uno ex his modice arcuato Rosae sculptae erant, in altero literae legebantur CVM SPECVLATOR, quas judicatum est, arcum, seu locum speculatorium ipsius forsitan Circi significasse.*

Huic narrationi, cui certe ab omnibus subscribendum esse, nemo non videt, (quippe quae in dejectione veteris Basilicae, auctoritate publica exarata fuit a Grimaldo ad hoc muneris adlecto, ac constituto,) adversatur tamen Karolus Fontana [1], Pyrrhi Ligorii auctoritate deceptus. Hic enim affirmat [2], Circum hunc, usque ad eum locum, ubi nunc Templum Deiparae trans Pontem Aelium, pervenisse. Quare Fontana ejus sententiae adhaerens, asserere non dubitavit, *Carceres* ejusdem Circi *in*

1 lib. I. cap. VI. 2 de Roma ant. p. 3.

parte orientali, atque *in occidentali* partem ejus *circularem* esse collocandam, ejusque longitudinem protendi *usque ad Rusticucciana domicilia, ubi jam ad exstructum recens Theatrum patet accessus, quoniam ab eo ultra Divam Martham aequum capit intervallum ad necessariam ludorum in eodem Circo dispositionem*.

Haec isti; cujus erroris caussam Ferdinandus Karolus apud Severanum [1], aperte, ni fallor, detexit. Quum enim Ligorius, prope domum Rusticuccianam, sive ad contiguam B. Virginis aedem, nonnulla Circi vestigia observasset, iccirco illic Circi Neroniani finem exstitisse sibi persuasit. Quod longe secus esse, Ferd. Karolus palam facit. Duos enim Circos in Campo Vaticano ab se repertos fuisse testatur, uti quidem ex Panvinio etiam constat, qui *Regione* XIV. describit *Circum Vaticanum, in quo Obeliscus pedum* LXXII, *et Circum Domitiae in pratis*, et ubi agit de ludis Circensibus, primum disserit *de Circo Vaticano*, ac deinde *de Circo Neronis* [2].

Quapropter Dom. Georgii sententia repudianda omnino est, qui [3] in Domitiae Hortis, Circum minime admittendum esse censuit, ac Baronium, qui [4] aliter senserat, a Panvinio in errorem inductum esse affirmavit. Vtut enim sit de P. Victoris silentio, apud quem Horti Domitiae tantum occurrunt, qui a Capitolino [5], Dione [6], Suetonio [7], Flavio Vopisco [8] sub eodem *Hortorum* nomine tantummodo memorantur, quisnam refragari poterit Ferd. Karoli observationibus, qui rem, ut ita dicam, manu

1 lib. I. cap. vI.
2 in Tom. IX. Thesauri Graevii pag. 240, et 241.
3 in Martyrologio Adonis p. 504.
4 ad ann. 140. num. II. et ad ann. 531. num. vII., et in Martyrologio p. 481.
5 in Antonino Pio cap. v.
6 In Hadriano
7 in Neronis vita cap. 34.
8 in Aureliani vita c. 49.

tetigit, ac Panvinii, Baronii, Donati [1] sententiam mirifice comprobavit.

Ex his porro Circis, illum a Cajo coeptum, et Augusto dicatum, Nero seu perfecit, seu exornavit, seu potius frequentibus ludis, ceterisque spectaculis Circensibus edendis celebravit. Hunc autem lateri Collis innixum ad meridiem, pone viam triumphalem, idem Karolus collocavit, non minus ex detectis ipsius vestigiis, quam ex compertae sibi rei, veterumque monumentorum fide, ubi postea Constantinus Basilicam excitavit. Alterum vero exstitisse tradit ad boreales montis radices in Domitiae, Neronis Amitae, Hortis, qui deinde Neroniani ab ejusdem scelestissimi Principis nomine cognominati sunt. Ex quibus patet, Cajanum Circum eo situ, ac positu fuisse, ut Carceres quidem solem occidentem spectarent, Porta maxima ortum intueretur; contra autem Neroniani Carceres ad ortum, Porta maxima ad occasum verteretur. Nam Metae in Circo binae erant, infra, supraque. Ita autem propinqui, ac dispositi invicem erant, ut inter utrumque Circum triumphalis ager extenderetur, ad Flumen usque productus, et utraque utriusque Circi Porta, ita sese respiceret, ut linea recta in longitudinem stadii, inter utrumque deducta, in utramque etiam desineret.

Quae quidem etiamsi Ligorii, et Fontanae opinionem aperte revincant, haec tamen aliis etiam argumentis improbari posset. Nam, ut recte Bonannius [2] animadvertit, si Obeliscus in Circi meditullio collocatus fuit, ut ex Grimaldo, et omnibus monumentis certo constat, profecto istius longitudinem adeo productam fuisse, ne-

1 Rom. vet. ac rec. p.451. 2 pag. 25.

6 C

mo sibi persuaserit, ut a Porta ad Carceres, palmi interfuerint DCLXXX, a metis vero, et Spina ad Euripum, vel gradus, dumtaxat CLX, etsi Circus figurae ellipticae longior esset, quam latior.

His adde, quod Nardinius [1] Circi extremitatem in parte occidentali ad locum, ubi primum Apostolorum Principi Anacletus Pontifex memoriam excitavit, minime pervenisse putat. Quod etiamsi demus, non ita esse, illud tamen inficiari nemo poterit, Circum ulterius extendi minime potuisse, ob impendentis Vaticani montis impedimentum. Diserte enim Tacitus [2] *spatium, in quo equos Nero haud promiscuo spectaculo regeret, clausum valle Vaticana* fuisse testatur.

Quocirca amplectenda quidem est Ferd. Karoli descriptio, quam Matthaeo Radero, ex epistola ad Allatium, adeo arrisisse deprehendimus, ut *nihil illustrius* fieri posse judicaverit. Haec autem, cum altera Iac. Grimaldi, quam supra audivimus, circa longitudinem apprime consonat, ac tantum de latitudine, et de arenae spatio aliquantulum discrepat. Hic idem locus ab Anastasio in vita Gregorii III. *Neronis Campus* nominatur, ubi [3], narrat, Muratorio [4] necquicquam contra Baronium [5] refragante, Liutprandi in Vrbem hostilitates. *Hujus temporibus concussa est Provincia Romanorum, ditioni subjecta nefandorum Langobardorum, seu et Regi eorum Liutprando, veniensque Romam, in* Campo Neronis *tentoria tetendit, depraedataque Campania, multos Nobiles de Romanis, more Langobardorum, totondit, atque vestivit.*

Atque haec de Circo [6] praefanda erant, quod et

1 cap. XIII. p. 307.
2 lib. XIV.
3 T. II. §. XIV. p. 55:
4 in Annal. Ital.
5 In Annal. Eccles.
6 V. Pitiscum in Circo Neronis.

frequentior infra de eodem redibit sermo, iisque, de quibus postea disseremus, major inde lux oborietur. Nunc ad *Hortos*, Circo conterminos, parumper oculos convertamus.

§. II.

De Hortis Circo Vaticano conterminis.

Hortos Vaticanos Cajus item possedit, ab Agrippina Matre, Germanici Vxsore sibi relictos; de quo est illud Senecae [1]. *Deinde adeo impatiens fuit differendae voluptatis, ut in xysto maternorum Hortorum, qui porticum a ripa separat, inambulans, quosdam ex illis cum Matronis, atque aliis Senatoribus ad lucernam decollaret.*

Iure igitur Marlianus [2], Donatus [3], et cum iis Nardinius [4], Borrichius [5], et Pitiscus [6] observant, Xystum, Porticum, Hortosque, ripam Tiberis cum Circo conjungentes, id spatii occupasse, quod intra Pontis triumphalis rudera, Molemque Adrianam intercedit, usque ad Vaticanam Basilicam, quodque nunc *veteris, et novi Burgi* appellatione distinguitur. Hoc idem luculenter designavit Philo de *Legatione ad Cajum*, ubi ait. *Excipiens enim nos in Campo ad Tiberim, primum quum exiret de maternis Hortis*; quibus hortis postea potita est altera Agrippina, Caii Soror, et Neronis Mater. Quare constat, *Circum Neronianum*, hortis, et viae insedisse, quae a Ponte triumphali ad Vaticanum deducebat. Sed de his satis. Horret enim, ac refugit animus, diutius heic immorari, ob feralem illam Christianorum cladem, quam

1 lib. III. de ira cap. 18.
2 in Vrbis Romae Topographia.
3 in Roma vet. ac rec.
4 c. XXIII. de antiq. Roman. Hortis p. 450.
5 in ant. Vrb. fac. c. XVI. §. III.
6 in Lexico in Hortis Agrippinae.

ibidem, veluti ludicram quamdam exercitationem, immanissimus Imperator populo exhibuit [1].

§. III.

De Naumachia Vaticana.

Nunc de *Naumachia* dicendum est, quam Romanorum antiquitatum scientissimi F. Albertinus [2], Andreas Fulvius, Marlianus, et L. Faunus, in Vaticano sitam fuisse tradiderunt, vetustiorum scriptorum testimonio innixi, etsi Baronius, quem sequuti sunt Donatus [3], et Boissardus [4], Hortis Neronis *Naumachiae* nomen appositum fuisse contendat, pro situ indicando, ubi Euripus erat ad ludorum navalium usum. Praeterea quum una ex pluribus, quae in Vrbe erant, ad navalium praeliorum celebrandam speciem, in Transtiberina regione, ad radices Ianiculi, exstructa esset, ex hoc plerique argumentati sunt, ibidem Principem Apostolorum supremum diem obiisse. Hanc porro opinionem alia etiam tuentur rationum momenta, quae opportunius paullo infra expendemus. Quid enim haec iis posset suffragari? Numquid una tantum *Naumachia* in Vrbe fuit? Atqui plures a P. Victore in ipsa reg. XV. recensentur.

Quid, quod ipsa B. Petri acta, etsi falso sub Lini [5] nomine circumferuntur, totam Vaticanam planitiem, *Nau-*

1 Tacit. Annal. lib. XV. Sueton. in Neron. Tillemont. Hist. Eccl. T. I. et Hist. des Emper. T. I. Bolland. acta SS. Iunii T. IV. p. 807. Martyrolog. Rom. die XXIV. Iunii.

2 fol. XIV. et XXIX. de Mirab. Vr. Rom.

3 de Vrbe Roma l. III. c. XXIII.

4 Topogr. Vrb. Romae T. I. p. 9. V. Piticum in *Naumachia*.

5 Iac. Faber ad calcem commentar. in epistolas Pauli, Paris 1652. fol. Laur. Barre in Hist. Christ. veterum PP. Paris 1583. fol. p. 51. B. Lini de Passione Petri, et Paulli Libri duo. Exst. in Bibl. PP. Lugd. T. II. p. 67. Acta S. Petri S. Lino ejus discipulo, et successori supposita, cum notis Godofr. Henschenii. V. Acta SS. T. V. Iunii p. 424. Nicol. Noorrii dissertation. in duos Libros B. Lini de passione Petri, et Paulli. in apparatu ad Bibl. PP. Parisiens. T. I. p. 71.

machiam fuisse nuncupatam, ac Petrum Cruci adfixum aperte demonstant, juxta Neronis Obeliscum, qui pone dejectum *Sacrarium* exstabat? Siquidem haec habet Aringhius, qui eorumdem Actorum verba e graeco in latinum sermonem convertit [1]. *Pervenit denique una cum Apostolo, et apparitoribus Populus infinitus ad locum, qui appellatur* Naumachia, juxta Obeliscum Neronis *in monte*. Itemque paullo supra, *deducitur*, inquit, *Petrus in eam partem montis Vaticani, quae superne arborem Terebinthum habet, et inferne in subjecta planitie* Naumachiam ..... *Sustulerunt Corpus S. Petri clam, et posuerunt illud* sub Terebintho prope Naumachiam *in loco, qui dicitur Vaticanus*.

Verum etiam ex Anastasio, *Naumachiam* in Vaticano exstitisse liquet, qui in vita S. Leonis III. bis, et in Paschalis I. vita semel eam nobis, disertissime designavit. Alter ex Leonis III. gestis locus sic habet [2]. *In Oratorio S. Peregrini, quod ponitur in Hospitali Dominico ad* Naumachiam, *fecit canistrum ex argento pensantem libras* v, *et unciam unam*. Alter est hujusmodi [3]. *Hic autem praeclarus Antistes divinitus inspiratus, Hospitale B. Petro Apostolo in loco, qui* Naumachia (alii Codd. legunt *Nummentia*) *a fundamentis noviter construens, diversa illic domorum aedificia decoravit, atque Ecclesiam in honorem B. Principis Apostolorum de novo construxit*. Recte igitur Blondus Flavius memoriae tradidit, quod [4] *in vita B. Petri habetur*, *Ecclesiam S. Petri exstructam fuisse* apud Naumachiam, *pariterque hospitale, quod Leo Papa* III *aedificavit, e regione Ecclesiae S. Andreae a Symmacho Papa* I. *dedicatae, et S. Petronellae, qua Templum Apollinis in Obeliscum vergit*, Nau-

1 T. I. Rom. Subt. p. 226.
2 T. II. §. LXXXI. p. 295.
3 Ibid. §. xc. p. 301.
4 Rom. Inst. T. I. p. 430.

machia *appellatum est*. Tertium denique Anastasii locum de *Naumachia Vaticana*, habemus in vita Paschalis I, ubi memorat [1] *Hospitale S. Peregrini positum* ad B. Petrum Apostolum, *in loco, qui vocatur* Naumachia, *quod idem praedecessor suus construxerat*.

Item Aedem S. Peregrini, eique adjunctum ad S. Petri limina proficiscentium Hospitium, et *Naumachiam*, inter bona Monasterii *S. Stephani Majoris*, (quod unum olim fuisse, ex domiciliis Vaticanae Basil. inservientium, suo loco videbimus), S. Leo IX. percenset in suo diplomate [2], ubi tamen vel latini idiomatis corruptione, vel librariorum oscitatione, aut imperitia, *Dalmachia* pro *Naumachia* legitur. Verum id mirum non est, quum idem vocabulum in *Nummentiam*, uti vidimus apud Anastasium, et in *Almachiam*, teste Ferd. Karolo apud Severanum [3], degeneraverit.

Neque illud omittam, Sanctam Zoen, S. Nicostrati uxsorem, ut B. Sebastiani M. acta [4] testantur, quum ad B. Petri sepulcrum impensius oraret, captam a Paganis, et ad regionis *Naumachiae* Patronum, confestim fuisse perductam.

Quamobrem locum, qui *Naumachia* dicebatur, in area Circi ad radices Collis Vaticani, ubi Nero spectacula edebat, post absidem Templi, Aedem versus S. Peregrini, quae, ut tradunt Bull. Vat. editores [5], exstabat *post Palatium Pontificio Vaticanum, prope Vrbis Portam, quae Angelica vocatur*, fuisse, nemo inficias iverit. Quae quidem *Naumachia*, quam, ut ait Vegius [6], *proximam Circo Nero*

1 T. II. §. XVIII. p. 332.

2 T. I. Bull. Vat. p. 28. et apud Aringum T. II. Rom. Subter. l. III. c. XVI.

3 de vII. Eccl. p. 286.

4 apud Mazochium in Kalend. Neapol. p. 16. T. I. Sabbatinium T. I. p. 130, et Bolland. T. II. Ianuar. p. 276, et T. II. Julii p. 221.

5 T. I. p. 29.

6 T. VI. Junii Boll. p. 26.

statuit, usque ad Romuli sepulcrum, seu *Memoriam*, uti vocat Benedictus Canonicus [1], pone Aedem S. M. trans Pontem Aelium, ex insignibus locis Anonymi de *Mirabilibus Romae*, et P. Mallii, quae sequenti capite afferemus, pervenisse videtur.

Equidem scio, Baronium [2], et Donatum [3] in ea fuisse sententia, ut Circum ipsum, *Naumachiam* appellatum fuisse sibi persuaserint, quod nimirum Euripus ibidem esset, ex quo aqua in arenam effundi posset ad ludos navales. At tantum aquae arena capere non poterat, quantum opus erat, ut naves agi possent. Adde vero et veterum Scriptorum silentium, apud quos de *Naumachia Neroniana* in eodem Circo, ne verbum quidem. Sed haec nihil moror; neque enim haec disputatio ad me quidquam attinet, de qua, adi sis, Franciscum Modium [4].

Verum ne longius, quam res postulat, haec progredi videatur disputatio, satietati occurrendum, claudamque jam plane tandem hoc caput; quod tamen, quemadmodum duorum Templorum, de quibus acturi sumus, Circus fuit, ita totius erit argumentationis nostrae, veluti basis, ac fundamentum.

1 T. II. Mus. Ital. in Ord. XI. p. 126.
2 T. I. Annal. ad an. LXIX.
3 Cap. XXIII. de antiquis Romanorum hortis p. 451.
4 de Triumphis, Ludis, et Spectaculis Veterum in Pandectis Triumphalibus. Francofurti 1586. fol. et in Tom. XI. Thesauri Gronov.

CAPVT II.

De Templo, vulgo Apollinis.

Quod non pauci Scriptores testati sunt, duo in *Circo Neroniano* Templa fuerunt, quae non multum a se invicem recedebant, alterum *Apollini*, alterum *Marti* sacrum, quorum illud insequutis temporibus in Aedem S. *Petronillae*, hoc in D. N. *Mariae Febrifugiae* conversum fuisse, plerique, ac recentiores praesertim sibi persuaserunt. Qui omnes tamen a veritate, toto, ut dicitur, caelo aberrarunt; quod ut planum fiat, eorum verba recitare praestabit, ne quidquam falso illis adfingere videamur.

Jam vero, qui de Templo Vaticano, locisque ei adnexis, itemque de Templo *Apollinis*, de quo modo nobis sermo est, pro re nata disseruerunt, eorum quidem tantus est numerus, ut paene copia, ac multitudine obrui videamur. Quare non leviter insudandum fuit, ut singulas scriptorum, quotquot in manus venire potuerunt, (incredibili autem diligentia eos conquisivimus, ac perlustravimus) opiniones expiscaremur. Neque vero quisquam me in iis recensendis multum fuisse, jure reprehendat: fidenter enim dicam, horum omnium Scriptorum, quibus pro indiciis, ac testibus, in faciendo, dandoque judicio de hujusmodi Templo, ad hanc usque diem usi sumus, loca, et verba expendi necessario omnino oportere.

Atque, ut ab antiquioribus, ut par est, exordiamur, inprimis Petrum Mallium audiamus, qui [1] haec habet. *Infra Palatium vero Neronis, est* Templum Apollinis, *quod nunc vocatur* S. Petronilla, *in quo est reconditum Corpus*

1 T. vI. Junii p. 40.

ejusdem Virginis. Huic succenturiatur Scriptor Anonymus de *mirabilibus Romae*, qui Sec. plus minus XIII. floruisse perhibetur, Chronico MS. Romualdi Arch. Salernitani praemissus, et in *Diario Italico* a Montfauconio editus, qui ita ait [1]. *Infra Palatium Neronianum est* Templum Apollinis, *quod dicitur* S. Petronillae, *in Basilica S. Petri, ante quod est Basilica, quae vocatur Vaticanum, quia Vates, id est Sacerdotes canebant ibi sua officia ante Templum Apollinis*. Quòd item Maphaeus Vegius diserte confirmat. *Quoniam vero*, inquit [2], *mentionem fecimus Altaris* S. Petronillae, *sciendum est, Templum illud, ubi situm est, fuisse antiquum, nobile, magnaque impensa, et miro cultu, sicut adhuc reliquiae ostendunt, elaboratum, ac* Apollini *quidem*.

Horum auctoritatem, magnam certe, et inprimis gravem, ceteri auctores gregatim sequuti sunt. Albertinus enim in opusculo *de mirabilibus Vrbis Romae* [3], *Templum* Apollinis *in Vaticano, ubi nunc est Oratorium S.* Petronillae, *conjunctum Ecclesiae S. Petri* fuisse scribit. L. Faunus *de antiquitatibus Vrbis Romae, in Vaticano*, inquit [4], Apollinis *Templum erectum volunt, ibique fuit, ubi nunc Sacellum* S. Petronillae. Item L. Maurus [5] *prope D. Petri Aedem, Apollinis Templum* fuisse tradit, *ubi nunc Eccl.* S. Petronillae. Hisce adjungendi sunt Laurentius Schraderus [6], et Jacobus Boissardus [7], quorum primum pronunciasse refert Andreas Schottus [8], *S. Petronella in Vaticano, olim* Apollinis *Vaticani*; alterum vero, *Templo S. Petri adjacet Sacellum* S. Petronillae, *quod fuit olim* Apollini *sacrum*.

1 p. 287. et 290.
2 l. IV. num. 127.
3 p. 34.
4 p. 125.
5 p. 112.
6 in Monumentorum Italiae lib. II.
7 in Topographia Vrbis Romae
8 in Itinerario Italiae p. 336. et 357.

Idem etiam scripsit Marlianus ad hunc modum [1]. *Apollinis Templum eo in loco statuunt, ubi nunc Sacellum* S. Petronillae. In eamdem sententiam pedibus iverat Poggius Florentinus in opere de *Fortunae varietate Vrbis Romae, et de ruina ejusdem*. Ait enim [2]. *Templum* Apollinis *in Vaticano juxta Basilicam B. Petri, translatum in Dei cultum sacravit Relligio nostra*. Cui concinit Georgius Fabricius *de Templis Gentilium in Templa Divorum mutatis*. *Templum*, inquit [3], Apollinis *Vaticani, nunc* S. Petronillae, *juxta viam olim Triumphalem*. Quod et a Marangonio [4], iisdem fere verbis confirmatur. Ac denique, ne nimius sim, iis album calculum adjecerunt Alpharanus [5], Grimaldus [6], Pancirolus [7], Severanus [8], Aloysius Contarenus [9], Joh. Bapt. Vaccondius [10], Ciampinius [11], Ficoronius [12], Bottarius [13], nec non Paullus Aringhius, cujus verba prae ceteris heic lubet afferre, quae sunt hujusmodi [14]. *Apud Vaticanum quo tempore vana Gentilium superstitio vigebat, duo insignia, ac nobilissima Templa numerabantur*, Apollinis *videlicet, ac* Martis, *ipsomet sita loco, ubi nunc Beati Apostoli Petri Basilica magnificentissimo ambitu exaedificata consurgit. Quae quidem superstitionis gentilitiae Templa Romani subinde Pontifices ab impio, profanoque cultu expurgata, ac pro Relligionis Christianae ritu consecrata, in veri, aeternique Dei honorem, ac cultum sanctissime transtulerunt. At vero* Apollinis *Templum, cujus in gestis B. Petri Damasus*

1 cap. 127. p. 159.
2 in T. I. Thesauri Sallengr. p. 506.
3 in descript. Vrb. Romae c. 12. p. 424. apud Graevium T. III.
4 Delle cose Gentilesche c. LII. p. 161.
5 MSS. p. 37.
6 MSS. p. 39.
7 in abd. Thes. p. 519.
8 p. 95.
9 p. 86.
10 Notizie Istoriche delle V. Basiliche di Roma. p. 106.
11 p. 28. et 139.
12 in Vestig. Rom. lib. II: c. I. p. 10.
13 T. I. Romae Subter p. 74.
14 T. I. Rom. Subter. p. 213.

meminit, uti veteres perhibent, insigne quoddam fuit circulari forma Sacellum, et postmodum B. Petronillae *Virgini dicatum, quod olim, priusquam antiquum ejusdem Apostoli Templum instaurandi gratia, demolitum esset, ad dextram majoris areae partem conspiciebatur.*

§. I.

Rationum momenta, quae Templum B. Petronillae, nunquam Apollini dicatum fuisse declarant.

Quamquam isthaec tot, tantorumque Scriptorum animis opinio insedit, hoc aedificium, quod figurae orbicularis erat, instar Panthei, *Apollinis* Delubrum fuisse, non defuere tamen ex iis quidam, quibus aliqua veritatis lux, veluti per rimam, affulsit. Suspicati enim sunt, hoc sane veritati consentaneum non esse, idque ex ipsius loci adspectu, qui tacitus quodammodo clamabat, si tam grandia aedificia in ipsius Circi meditullio Nero construxisset, equorum, et quadrigarum cursum, aliaque id genus spectacula, quibus obeundis libere Circus patere debebat, ad circumstantis Populi oblectationem, fuisse penitus impeditura.

Atque id primus omnium, quos equidem legi, olfecisse videtur Maph. Vegius, qui ait [1]. *Quo tempore exstructum, nihil unquam, quod certe constet, reperi. Nam Neronis illud opus fuisse, quod vulgo jactatur, procul dubio vanum est; quoniam non simile vero videtur, in eo loco Templum illud fuisse, ubi Circenses ille ludos insanius exercebat, quod impedimentum magis spectaculorum, et libidinis ejus exstitisset.* Verum is, etsi hoc Templum a Nerone constructum fuisse, improbabile visum sibi fuit, posteriori ta-

1 T. vI. Junii lib. IV. n. 127.

men tempore aedificatum, atque *Apollini* certe, ab Ethnicis dicatum fuisse contendit. Quare nihil, aut paullum ejus conjecturae nostris quadrare possunt, qui hoc opus, vigente superstitione, a Romanis nullo modo constructum fuisse judicamus.

Sed prius, hoc Templum a Nerone minime aedificatum fuisse, firmius etiam, quam Vegius fecit, probandum est. Quod Karolus Fontana solidis argumentis evincere [1] conatus est. Ac quum idem prae ceteris, quantum equidem sciam, inquisitius rem pertractaverit, atque discusserit, et *Apollinis*, *Martisque* Delubra alibi exstitisse, fuse demonstraverit, ex eo delibanda esse reor, quae ad hanc opinionem penitus constabiliendam, facilius conducere possunt. Non enim omnia apposite ad rem protulisse, mihi quidem videtur; pluraque haud minoris momenti omisit, quae suis ego locis interseram; certe meliori ordine, styloque minus rudi, atque praefracto, opinionem suam prodere potuisset.

Ac primo quidem, suae assertionis veluti testem appellat Obeliscum, qui quum in medio Circi erectus, Circum ipsum bifariam divideret, satis aperte declarat, tantas Templorum moles ex utraque parte minime erigi potuisse, quae ludorum celebrationi, ut cum Vegio nuper monuimus, impedimento fuissent. Secundo animadvertit, aliam *Apollini* aedium structuram, aliam *Marti* convenisse; quod ex Vitruvio manifestum est, qui Architectis sanctas hujusmodi leges praescripsit [2]. *Minervae*, Marti, *et Herculi aedes* Doricae *fient. His enim Deis propter virtutem, sine deliciis aedificia constitui decet. Veneri, Florae, Proserpinae, fontium Nymphis, Corinthio genere constitutae*,

1 Lib. II. Descr. Templi Vatic. c. VIII.

2 Arch. Lib. I. cap. II.

aptas videbuntur habere proprietates, quod his Deis propter teneritatem graciliora, et florida, foliisque, et volutis ornata opera facta augere videbuntur justum decorem. Iunoni, Libero Patri, ceterisque Diis, *qui eadem sunt similitudine, si aedes* Jonicae *constituentur, habita erit ratio mediocritatis, quod ab severo more Doricorum, et a teneritate Corinthiorum temperabitur earum proprietatis institutio*. Quare quum utrumque Templum, etsi diversi ordinis Numinibus dicatum, ejusdem formae fuisse constet, id etiam argumento est, longe sequiorum temporum opus esse judicandum. Praeterea, ut ait Marlianus [1], *Apollinis Templum apud Sophoclem, Martis vero apud Apollonium Subdialia fuisse legimus. Quod ejusdem Vitruvii praeceptis de aedificiorum decore consentaneum est, qui eorum Deorum, quorum species, et effectus in aperto Mundo, atque lucenti videmus, Templa sub dio constituenda esse praecipit*. Verum quum hoc Vitruvii praeceptum perpetuo observatum non fuerit, mirandum non est, Templum, de quo sermo est, Subdiale nequaquam fuisse. Illud igitur potius animadverte, quod parietibus consueto priscorum ornatu, ut infra declarabitur, destitutis, antiquae magnificentiae ne minimum quidem vestigium ibidem inerat. Quamobrem dicendum est, ex Circi ruderibus, Christiana gravitate, qualis non satis adultam decebat Ecclesiam, fuisse illa a Pontificibus condita.

Quod ipsum praeterea non tam aedificiorum structura, quam eorum pavimentum, aperte declarabat. Nam si haec eidem Circo aequalia fuissent, atque ante Constantini aetatem, substructamque ab eo Petri Basilicam erecta, non dubium est, quin eorumdem solum, Circi

1 in Topographia Vrb. Romae lib. v. c. VIII. in T. III. Thes. Graevii p. 235.

solo adamussim respondere debuisset; quod tamen multo magis subsidens, depressumque repertum est.

Et sane, plurium seculorum intervallo, sensim elato viarum solo, seu pulvere deciduo, seu decurrente ex alto, semperque luti aliquid relinquente aqua pluvia, seu, quod etiam probabilius videtur, veterum aedificiorum ruinis, compertum est, uti refert Mercatus [1], ac luculentius Ludovicus Demontiosus [2], et Gamuccius [3], qui Obelisci Cajani [4] dejecto *Sacrario* innixi ectypon aere sculptum exhibent, non minus stereobata, quam Obelisci stylobata alte sub aggesta humo immersa delituisse, usque ad priscam Caij inscriptionem, quae exsculpta hodieque legitur in imo saxo.

Hinc autem evenit, ut ea vulgi opinio invaluerit, saxum hoc mirae magnitudinis, quattuor aeneis leonibus fuisse innixum, et sustentatum; adeo ut non solum Petrarcam [5], sed Manettum [6] etiam, Vgonium, Ciampinium [7], et Fontaninium [8] deceperit. Quod tamen, egesta humo, quae Obelisci basim occultabat, falsum omnino esse, deprehensum est. Astraguli enim tantum, Leonum loco reperti fuerunt, ut Fontana, et Mercatus ipse [9] perhibent, quem Ciampinius, quum, quod ne minimam quidem de hujusmodi Leonibus mentionem fecerat, insimulasset, palinodiam [10] deinde cecinit; quod nuperus editor Romae Ant. Nardinii [11] non animadvertit. Quod vero ad nos attinet, utriusque Templi pavimenta, quasi

1 de Obeliscis fol. 366.
2 in Gallo Romae hospite p. 10.
3 in antiq. Rom. p. 195.
4 V. Pitiscum in Lexico.
5 lib. vI. ep. LXXXVIII.
6 in vita Nic. V.
7 in Par. I. veter. Monum. cap. III.
8 apud Zenum in Dissert. Vossian. T. I. pag. 177.
9 cap. xxxIx.
10 de S. Aedif. p. 90. cap. Iv.
11 P. III. p. 1305.

demensa, et paria, Basi Obelisci respondere debuissent. Verum unusquisque longe secus esse, tunc temporis suismet oculis usurpare potuit, quum ad complures palmos distantia procurreret, inter humiliorem Circi, ac Basis Obelisci, et hujusmodi Templorum situm, qui multo sublimior, ac ferme veteri Bas. Vat. aequalis quum esset, Christianorum illa opus esse, luculentissime demonstrabat.

Quum autem, ut novae, et ampliori Basilicae locus pateret, funditus eversum est, de quo agimus, Templum, nullas in ejus effossione inscriptiones, nulla reticulati operis vestigia, signa nulla, marmora, numismata, aliaque id genus reperta ibi esse, certo scimus, quae *Apollinis* Fanum, vel levi indicio, olim illic fuisse testarentur.

Quod tamen allatos Scriptores in errorem induxit, id ipsum potissimum videtur esse, quod nempe *Circo Neroniano* propinquum fuisse Templum *Apollinis*, non minus ex veteribus Vrbis Topographiis, quam ex antiquis auctoribus compertum sit. Quum enim ad Circorum viciniam, *Apollini* Templa dedicare, veteres in more haberent, sicut de Circo Flaminio, et Circo Maximo notum est, qui propterea et *Apollinares* [1] dicti sunt, multo magis opinandum esse videbatur, prope *Circum Neronianum* Templum *Apollinis* exstitisse, cujus Numinis erat Nero studiosissimus; quippe qui, ut ait Suetonius [2], *Apollinem cantu, Solem aurigando aequiparare* contenderet. Quocirca Nardinius, Flavii Blondi auctoritatem adducens, inficiari neminem posse affirmat [3], vel in Circo Neroniano, vel prope eumdem *Apollinis Templum* fuisse, *quum*

1 Liv. lib. III. cap. LXIII.
2 in ejus vita cap. LIII.
3 T. III. c. XIII. p. 1310. *In hanc rem Alph. haec tradidit*. In questo medesimo luogo

facile sit, *Neronem musices amantissimum prope Hortos suos illud aedificasse*. Ceterum et ipse demum in Circo exstructum fuisse, probari minime posse fatetur.

§. II.

Templi Apollinis situs.

Apollinis Templum nusquam in Circi area, ubi Aedes *S. Petronillae*, sed in eo ipso loco, ubi Petrus tumulatus est, nimirum *prope Circum Neronianum*, exstructum fuisse, ex ipso Anastasio evincitur. Hic enim ait in *vita S. Petri* [1]. *Sepultus est via Aurelia*, *in* Templo Apollinis, *juxta locum*, *ubi crucifixus est*, *secus Palatium Neronianum*, *in Vaticano*, *juxta Territorium Triumphale*, III. *Kal. Iulias*. Id autem acta S. Petri, quae Lino inscribuntur, S. Marcellum praestitisse ferunt; ni potius Graecorum Menologiis, Maeneis, et Synaxario a Godefrido Henschenio [2] prolatis fidem habeamus, quae Petrum a piis

S. Anacleto, fece fare una Chiasa in onore de S. Piatro, dove li Christiani convenivano alli Oratorj, Sacrificii, Communioni, et Predicationi; quivi anno concesse indulgentie plenissime, e chi visitava *limina Apostolorum*, *et legitur in vita B. Cleti visitatio liminum apostolorum*, *plusquam jejunium duorum aener. habet. in historia Martini Poloni*. Quivi anche aveva ordinato la sepoltura dalli successori di S. Pietro, quali furno sepolti *juxta corpus B. Petri*. Dieci Pontefici della primitiva Chiesa successivamente dopo S. Pietro, *vid. Linus*, *Cletus*, *Anacletus*, *Evaristus*, *Sixtus*, *Thelesforus*, *Iginus*, *Pius*, *Eleutherius*, *et Victor*, *qui fuit a Petro quintusdecimus Pontifex*. Dopo ruinata questa Chiesa di S. Pietro da Eliogabalo Imperatore per la sua tirannide, et per l'impedimento, che gli deva per gli giochi al Cerchio, Callisto Pontefice successore e Vittorio trasportò li gloriosi Corpi de S. Pietro con quello de S. Paulo alli Catacumbi, dove poi li Christiani se congregavano, et officiavano, coma facevano prima qui in Vaticano. Li similmente si sepelivano li Pontefici, li stavano occulti nelle grotte per il timore della persecuzione. Passati circa 30. anni Cornelio Papa assieme con Lucina restituirono li gloriosi Corpi al pristino luogo, et prima il Corpo de S. Pietro portò Cornelio Papa *in Vaticano*, *et posuit infra Corpor. Summor. Pontificum*.

1 T. I. §. VI. p. 8.

2 ap. Surium p. 178. et in T. II. Apr. p. 372.

Mulieribus Basilissa, et Anastasia ejus discipulis, quarum festum celebramus die xv. Aprilis [1], sepultum fuisse tradunt. Ibidem Anacletus, qui a Petro fere post annos duodeviginti Pontificatum gessit, *memoriam* ejusdem, sepulcrum scilicet, sive Oratorium, Anastasio teste, *construxit, et composuit*. Deinde Cornelius P. eô rursus Petri Corpus deduxit e Catacumbis, quô S. Zephyrinus, ut nonnulli putant, propter Elagabali metum, seu potius, ut Vignolius [2], Petro Moretto [3], et Iosepho Blanchinio [4] approbantibus, conjecit, Callixtus ipse in sui nominis Coemeterium, ab se ampliatum, ad quod Catacumbae pertinent, una cum aliorum Decessorum suorum, quos in veteri Catalogo Romanorum Pontificum usque ad Zephyrinum *in Vaticano ad Corpus B. Petri* tumulatos fuisse legimus, exuviis e Vaticano transtulerat, et tamquam in tutiori loco condiderat. Nam Anastasius, quae in vita S. Petri scripserat, iisdem fere verbis confirmat in *vita Sancti Cornelii* [5]. *B. Petri Corpus*, inquit, *accepit B. Cornelius Episcopus, et posuit juxta locum, ubi crucifixus est, inter corpora SS. Episcoporum, in* Templo Apollinis, *in Monte Aurelio, in Vaticano Palatii Neroniani* III. *Kal. Iul.*

Quae quidem Anastasii verba, a Mallio [6], et Anonymo confirmata, satis aperte, meo quidem judicio, *Apollinis*

1 Baron. in notis ad Martyr. xv. April. et apud Surium ex Menologio Graecorum d. xv. apr. p. 128. God. Henschenii de iisdem brevis notitia. T. I. April. p. 372.

2 T. I. in vita Cornelii p. 48.

3 in Appendice de Translatione Corporum BB. Apostolorum Petri, et Pauli ad Catacumbas, adjecta Operi de S. Calliato P. et M. ejusque Basilica S. M. trans Tiberim. V. T. vI. hist. Litt. Ital. p. 524. Petr. Lazerum de sacra veterum Christianorum Rom. peregrinatione p. 3. et Franc. Ant. Zaccaria dell'anno Santo. Roma 1775. P. II. p. 152.

4 in demonstratione Historiae Ecclesiasticae quadripartitae par. II. Tom. I. p. 360. et seqq.

5 ibid. §. IV. p. 48. et T. I. Conc. epist. I. col. 669.

6 T. vI. Iun. c. I. p. 37.

Templum exstitisse probant, juxta Circum Neronianum, ubi Petrus, seu quod eorum relligionem propagare studeret, quos Nero incendii Vrbis insimulatos exquisitis suppliciis excruciaverat, ut scripsit L. Caecilius [1], seu quod Simonis Magi aerem volatu tentantis confidentiam, et improbitatem represserit, ut S. Maximus [2] putavit, seu demum, quod pellices, quarum pudicitiae Nero insidiabatur, ad meliorem frugem reduxisset, ut placuit Ambrosio [3], et Chrysostomo [4], et cum Cyrillo Alexandrino [5] confirmat Graecus Commentarius a Papebrochio [6] in lucem editus, inversis vestigiis [7], funibus ligatus, ut scribit Tertullianus [8], aut clavis affixus, quemadmodum Augustinus [9], Theodoretus [10], aliique tradiderunt, e cruce pependit.

Quaeso enim, cur Circum Anastasius nominare praetermisisset, si *Templum Apollinis*, ubi Petrum sepultum fuisse narrat, non *juxta* Circum, sed in ipso Circo exstitisset, atque illud idem prorsus fuisset, quod *S. Petronillae* sacrum deinde fuisse contendunt? Nonne autem sola ejusdem Circi denominatio, locum rectius designasset, quam cetera descriptio, quam adeo accurate, ac prolixe factam ab Anastasio videmus? Hinc itaque Nardinii conjecturam facile amplectar, qui Circi extremum ambitum usque ad locum, ubi Petrus sepultus fuit, non pervenisse opinatus est. Nunquam enim mihi persuadeam, secus ab Anastasio memorandum non fuisse.

1 lib. c.
2 in Serm. v. de Natali SS. Apost.
3 Serm. LXVIII. contra Auxentium T. II. opp. p. 866. nov. edit.
4 Hom. XLVI. lib. I. adv. oppugn. vit. mon. T. I. p. 78. in op. II. ad Timoth. hom. III. T. XI. 673.
5 in Ioh. lib. XII. c. XXI.
6 ad d. XXIX. Junii num. XIII. p. 416. et n. XXVII. p. 425.
7 Vide Auctores ab Aloysio Cuccagnio citatos in Par. III. Vitae S. Petri p. 215.
8 Scorpiac. c. XV.
9 Serm. CCLIII.
10 Serm. de charitate. de Praescript. c. XXXVI.

Nihilominus quamplures Scriptores [1], Petrum in ea Montis parte cruci suffixum contendunt, quae *Ianiculi* nomen hodie retinet, ubi Cella rotunda xvI. columnis sustentata, a peritissimo Bramante Architecto erecta fuit, Sec. xvI. ineunte, cum hac inscriptione, quae ibidem etiamnum legitur.

B. PETRI . APOSTOLORVM
PRINCIPIS
MARTYRIO . SACRVM
FERDINANDVS . REX
HISPANIARVM
ET . ELISABETHA . REGINA
CATHOLICI
POST . ERECTAM . AB . EIS
AEDEM . POSVERE
ANNO . SALVTIS . MDII.

Atque haec opinio ita obtinuerat, ut ad eam B. Petri crucifixio, non solum tabulae marmoreae, quae in veteri Ciborio, principi arae Bas. Vat. olim imminente visebatur, opere anaglyptico insculpta fuerit, ut apud Dionysium [2] videre est, sed etiam valvis aeneis Templi Vaticani sub Eugenio IV. magnifice fabrefactis [3], quarum

1 Vegius, lib. iI. c. iI. p. 69. Massutius, Ciacconius. T. iI. in Anast. p. 20. Oldoinius, Paullus Aemilius Senciorius, Velerius Doricus, Ioh. Lupardus, Andr. Fulvius, Bapt. Peulianus, Steph. Chamillardus, Merlienus, Turrigius, de Cryptis Vaticanis, ee de Sacris Thophaeis Rom. c. viI. Mabillonius. T. I. Ii. Itel. p. 48.

e p. 192.

3 Alph. in MSS. Eugenio IV. la rifece di tavole di metallo scolpito il Salvatore, et le Medre V.M. et più giù S. Pietro, et più besso le historie, quando vennero li Ethiopi, et Armeni in Roma el Concilio Florentino, et quando ha coroneto Sigismondo Imperatore, et poco più giù il martirio di S. Pietro, e di S. Paolo, quantunque habbino male interpretato il loco del martirio di Pietro, qual fu quà in Veticeno, inter duas metas Circi Caii Neronis.

ectypum Ciampinius [1] repraesentavit, hodieque cernitur. Hujus autem piae traditionis vindex acerrimus Baronius [2] prae ceteris, communem hanc opinionem de loco crucifixionis Petri inter duas metas, cum ea conciliare adnisus est.

Neque is ego sum, qui piam hanc traditionem evertere, et Fidelium pietati, qui Janiculum adeuntes, locum crucifixione Principis Apostolorum, ut ipsi putant, consecratum, relligiose venerantur, quasi frigidam superfundere velim; contra quam fecisse video Bened. XIV, nunquam periturae memoriae Pontificem, qui inter Aedes, in quibus, singulis infra Octavam Apostolorum Vrbis Propugnatorum diebus, mane sacrum sollemni ritu fieri jussit, convenientibus per vices singulis Romanorum Praesulum Ordinibus, S. Petri Templum, *Montis aurei* titulo insignitum [3] recensuit.

Verum, quum heic res eruditionis tantum, non pietatis, et relligionis caussa, in disceptationem veniat, gravissimis rationum momentis, quae in hanc rem longe gravissimi Scriptores jam attulerunt [4], liceat mihi pau-

1 Tab. xia.p. 45. 2 an. LXIX.o.xvI.

3 in Opp. T. v. p. 467. et in Bull. Rom. p. 270. et in Bull. Vat. T. III. p. 314.

4 Eusebius. Hist. Eccl. lib. II. c. xxv. Hieronymus. de Vir. Illustr. et contra Vigilantium. Prudentius. in lib. περὶ στεφανῶν hym. xiI. Rufinus. lib. II. Hist. Eccl. c. xxxiII. Joh. Chrysostomus. Hom. xxxiI. In Epist. ad Rom. Libellos Apologeticus Ennodii Ticinensis pro Symmacho Pont. Grimaldus. MSS. p. 30. 81. Flavius. Rom. Inst. libr. I. n. 45. Panvinius. de vii. Eccl. p. 18. et 19. et T. I. MSS. p 56. 66. et 131. Alpharanus. MSS. c. I. et II. Ferd. Karolus. apud Severanum p. 80. Severanus. de vii. Eccl. p. 15. Bosius. Rom. Subt. l. II. c. III. Aringhius. ibid. c. v. Franc. Blanchinius. in T. II. Anast. p. 15. Marangonius. c. XLIII. p. 107. Petrus Franc. Fogginius. de Romano D. Petri itinere Exerc. xviI. Mamachius. Antiqq. Christ. T. I. p. 52. et T. v. p. 588. Editores Bull. Vat. T. III p. 316. Phil. Dionysius. p. 192. Vinc. Alex. Constantius. In App. Monom. ad Cortesii libr. de Rom. itinere D. Petri cap. x. de Eccl. S. Petri in monte aureo p. 345. Borgia. de Confess. B. Petri p. 81. ad 88. Aloysius Coccagnius. in vita S. Petri Part. III. c. xiI. p. 212.

ca etiam adjicere, quibus manifestius porro fiat, Petrum in Vaticano Martyrii palmam consequutum fuisse.

Haec autem ultro nobis offerunt reddita jam Anastasii verba, quae satis mea quidem sententia, clare ostendunt, locum, ubi Princeps Apostolorum passus est, *Neronis Circum* in Valle Vaticana fuisse, *juxtaque* eum, ubi primum ab Anacleto sepultus fuit, *Apollinis Templum* exstitisse. Ibi enim in persecutione, quae in Christianos incensae Vrbis, ut insimulabantur, auctores, ac reos C. Lecanio Basso, M. Lucinio Crasso Coss, primum excitata fuit, quamque plures copiose descripserunt [1], plures alios vehementissimis tormentis, atque ipso crucifixionis supplicio afflictos a Nerone fuisse, auctor est Tacitus, qui rem sic enarrat [2]. *Primo correpti, qui fatebantur, donec indicio eorum multitudo ingens haud perinde in crimine incendii, quam odio humani generis convicti sunt. Pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut* crucibus affixi, *aut flammandi, aut ubi defecisset dies, in usu nocturni luminis urerentur. Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat, et circense ludicrum edebat habitu aurigae, permixtus plebi, vel circulo insistens.*

Hinc factum est, ut antiquitus via, in Vrbis adjectione, quae *Borgo vecchio* modo dicitur, *Via Martyrum*,

1 Christ. Cellarius. Diss. de Neronis in Remp. et Eccles. saevitia. Exst. in ejus Diss. Accad. p. 602. Lipsiae 1712. Alphonsus Vignolius. Diss. touchant le tems precis de la persecution suscitée contre les Chrétiens par l'Empereur Neron. dans l'Hist. crit. de la Rep des Lettres T. VIII. p. 74. IX. p. 172. X. p. 318. Dan. Papebrochii de SS. plurimis MM Romae sub Nerone, per calumniam incendii necatis Commentarius historicus. in T. IV. Iunii d. 807. Campegius Vitringa de Statu Eccl. Christianae a Nerone ad Trajanum, in Observ. Sacris p. 761. Franequer. 1711. 4. Io. Thomas Rainaldus. de persecutionibus, quibus primo, et secundo aerae Christianae seculo Ecclesia exagitate est. Exst. T. III. Disc Pop Dei p. 34. Petrus Lazerus. de persecutionibus in Ecclesiam excitatis aevo Apostolico. Exst. T. III. Disc. Pop Dei p. 22.

2 lib. XIV. Annal. c. XLIV.

Via Sancta, *Via Sacra*, *et Carraria Sancta* nuncuparetur, quod per eam primitiae Martyrum, ut habet Martyrologium Romanum [1], ad supplicium, et caedem in eam Vaticani partem, quae Neronis Hortos, Circumque complectebatur, ducerentur, uti Turrigius [2] pluribus documentis demonstrat. Quumque inter hanc, et alteram, quae *Borgo S. Angelo* appellatur a Mole Adriana, Xysto IV. Pontifice annis MCDLXXIV, et MCDLXXV. [3] ad aedes Vaticanas perducta, nulla alia exstaret via, quae recta duceret ad Templum Vaticanum, Alexander VI. anno MCDXCIX. aliam ampliorem aperuit, quae *Alexandrina* ab ejus nomine olim dicta, hodie vulgo appellatur *Borgo nuovo*. Ac propterea marmoreum aedificium ab arce Adriana non longe dissitum, quod *Meta* [4] vocabatur, ubi nunc prostat Fons a Paullo derivatus, et exornatus, excisum fuit, quemadmodum Franc. Albertinus [5] (floruit autem is Julio II. Pontifice, qui eamdem viam anno MDV. lateribus sternendam curavit), Turrigius [6], aliique tradiderunt.

Hanc vero metam, quam ceteroqui Acron [7], et Marlianus [8], a Nardinio [9] refutati *Scipionis Africani sepulcrum*, Turrigius [10] vero *Neronis Terebinthum* ab hujus nominis arbore, quae prope virebat, esse judicarunt, ita describit Anonymus apud Montfauconium [11]. *In Nauma-*

1 VIII. Kal. Jul.
2 Grotte Vaticane p. 138. e nell'Hist. di S. Giac. in Borgo p. 11.
3 in Diar. Jac. Volaterr. apud Muratorium T. XXII. Rer. Ital p. 117.
4 T. I. Bull. Vat. p. 131.
5 in Cap. de Obelisc. et Metis.
6 p. 346.
7 in Schol. ad Horat. Epod. Od. IX.
8 lib. V. c. 22.
9 lib. VIII. c. XIII. V. Falconerii Diss. de Pyram. C. Cestii. in T. IV. Graevii p. 1464. Arirgh. Rom. Subt. lib. II. c. III. XVIII. Demontiosum par. I. p. 7. Bergierium de viis militaribus lib. II. T. XXXVI. Piriscum In *Tyranus in Vaticano*.
10 c. IV. p. 2.
11 in Diar. Ital. p. 291.

chia est Sepulcrum Romuli, quod vocatur Meda, quae fuit miro lapide tabulata, ex quibus factum est pavimentum Paradisi, et graduum S. Petri: habuit circa se plateam Tiburtinam XX. *pedum cum cloaca, et florali suo. Circa se habuit Tiburtinum Neronis, tantae altitudinis, quantum Castellum Hadriani, miro lapide tabulatum: ex quibus opus graduum, et paradisi peractum fuit, quod aedificium rotundum fuit duobus gironibus, si castra, quorum labia erant cooperta tabulis lapideis pro stillicidiis*, juxta quod *fuit* crucifixus *B. Petrus Apostolus*. Haec autem a Petro Mallio mutuatum fuisse constat, qui hunc eumdem locum ita descripsit [1]. *In Naumachia*, inquit, *juxta Ecclesiam S. Mariae in Transpadina est sepulcrum Romuli, quod vocatur* Meta, *quae fuit miro lapide tabulata.... Habuit circa se plateam Tiburtinam viginti pedum cum cloaca, et floribus suis. Habuit quoque circa se, terebinthum Neronis tantae altitudinis, quantum est Castellum Hadriani Imperatoris, miro lapide tabulatum, quod aedificium rotundum fuit cum duobus geronibus; sicut Castellum, quorum labia erant cooperta tabulis lapideis pro stillicidiis, et juxta hoc aedificium crucifixus fuit B. Petrus Apostolus.*

Hanc Vegius, unam ex duabus metis, quas inter Petrum in monte aureo cruci suffixum fuisse, vetus traditio erat, seu potius Circi Obeliscum fuisse opinatus est; alteram vero Cestiani sepulcri Pyramidem propter Montem Aventinum. Neque defuit, qui unam ex iis, ipsam Adriani molem fuisse contenderet, quos inter Blondus Flavius [2] numerandus est. Verum a nobis allata Circi Neroniani descriptio, hujusmodi opinionum vanitatem satis coarguit, quum aut cum Francisco Blanchinio [3] sen-

1 T. VI. Junii n. 130. 2 Rom. inst. lib. I. n. XLIX. 3 T. II. Anastasii p. 15.

tiendum sit, binas metas, quas inter Petrum passum esse affirmant, duo extrema spinae Circi Vaticani fuisse, aut certe Ferd. Karolo subscribendum, qui illum inter supremas Circorum Cajani, et Neroniani binas metas, in Crucem actum fuisse asseverat.

Sed, ut ad Anastasium redeamus, si quis Viam Aureliam per Ianiculum transiisse, ibidemque iccirco crucifixum, et sepultum Petrum fuisse propugnaret, animadvertat, velim, Anastasii verba secus omnino esse accipienda. Iis enim tantummodo innuit Biographus, in ea Vaticani parte sepultum fuisse, quae inter Viam Aureliam, et viam Triumphalem intercedebat. Quod aeque dicendum est de Monte Aurelio, qui exinde *aureus* etiam est appellatus. Hoc enim nomine Mons etiam ipse Vaticanus, qui pars erat Janiculi, non *honoris caussa*, *ob nobilem Petri triumphum*, ut Baronius [1] conjecit, neque a flavis arenis, ut alii existimarunt, sed a via Aurelia ei contermina, indigitari quandoque consuevit.

Hoc autem ex multis aliis locis, quae ab Anastasio indicantur, quaeque Neronis Circo, minime vero Janiculo convenire possunt, aperte desumitur. Quid enim sibi vellent ea verba, *secus Palatium Neronianum*, *in Vaticano*, *juxta territorium triumphale*, ac rursus alia illa, *in Vaticano Palatii Neroniani*?

Atqui Jac. Grimaldus [2] testatum reliquit, Circum Neronis, *Palatium* appellatum fuisse, ex rudiorum infimae latinitatis scriptorum consuetudine, qui ingentia, quae supererant, antiquae Vrbis aedificiorum vestigia, *Palatia* nominare solebant, ut egregie multis ostendit Joh. Balth. Beyschlagius [3]. Circus vero idem Neronis, ut jam supra

1 ad ann. LXIX. n. 16. 2 c. 11 p. 31. 3 in Diss. de Palatiis. Vitemb. 1690. 4.

observavimus, *incipiebat*, eodem Grimaldo designante, *ab infimis gradibus Basilicae S. Petri; desinebat, ubi nunc est Ecclesia S. Marthae, retro absidam ad occasum. Obeliscus erat in medio.* Verum omnis dubitationis ansa praeciditur a Panvinio, ubi ait [1]. *In eodem Monte, et Circo* Aediculam Apollinis *fuisse referunt Damasus, et Bibliothecarius. Qui Neronis quoque* Palatium, *sive amplam domum ibidem fuisse affirmant,* Circum *pro* Palatio *haud dubie intelligentes, cui multa cubicula, et conclavia in angulis inerant. Certe Corn. Tacitus eo loci Neronis hortos fuisse commemorat, quos affligendis Christianis obtulisse tradit. Si vero horti ibidem fuere, profecto non sine insigni aedificio eos consitos fuisse existimandum.* Quocirca quum cetera, quae ab Anastasio memorantur, in hunc tantum locum convenire exploratum sit, minime dubitandum est, (quidquid contra aliis Scriptoribus visum est, apud quos hujusce traditionis fides esto), quin Petrus in Circo Neroniano, potius quam in Ianiculo passus sit, ac prope eum primitus sepultus. Nam, ut cetera praeteream argumenta, quum Romanis sollemne esset, extra Vrbis moenia in reos, ac sontes animadvertere, ne sacrae, et divinae imagines suppliciorum adspectu polluerentur, ut tradunt Gisbertus Cuperus [2], Valesius [3]. et Lipsius [4], quis unquam credat, Petrum Crucis patibulum subiisse in Janiculo, qui jam inde ab Anco Martio, IV. Romanorum Rege, intra Pomoerium inclusus fuerat, potius quam in Vaticano, qui nonnisi a Leone IV. muris circumdatus, intra Vrbem inclusus fuit?

Verum hoc, ipsa Templi *Apollinis*, quod in Janiculo

1 T. I. MSS. p. 97.
2 lib. vI. Observat. xIx.
3 ad Ammianum xxvIII. §. Iv. p. 527.
4 ad Tacitum p. 98.

nemo unquam exstitisse somniavit, Anastasiana indicatio aperte, meo quidem judicio, comprobaret. Quum enim hoc ne in Circo quidem Neroniano exstitisse ostendimus, consequens est, proximum certe huic esse debuisse ex veterum more, qui, ut diximus, prope Circorum viciniam huic Numini Templa aedificabant, atque eo nimirum loco, ubi primum Anacletus *memoriam B. Petri construxit, et composuit*, postque Constantinus M. sacram Aedem excitandam curavit; cui, ut maximae loci dignitati, aedificii majestas, ac pulcritudo responderent, Bernardus Franciscus Monachus, suum ad loca sancta iter sub extrema Nicolai I. Pontificis tempora susceptum describens [1], *nullam fuisse similem in magnitudine Ecclesiam in universa terra* testatus est.

Quae quidem, ut a pientissimo Imperatore praestari possent, falsorumque Numinum oblivio induceretur, non solum potior Circi pars, uti jam cum Grimaldo animadvertimus, sed etiam multo magis *Apollinis* Templum ei contiguum dejiciendum fuit. Legimus enim apud Anastasium in *Silvestri* vita [2]. *Constantinus Aug. fecit Basilicam B. Petro Apostolo ex rogatu S. Silvestri Episcopi in* Templo Apollinis, *in quo loco Corpus ejusdem mirifice collocavit*. Quae quidem excepit Beda [3], quem Ado Viennensis [4] sequutus est, ubi ait. *Constantinus fecit Romae . . . Basilicam B. Petro in Templo Apollinis*. Verum quomodo novam in *Templo Apollinis* Basilicam excitare potuisset, ni prius idem Templum funditus evertisset, ut una opera et fabulosi Numinis superstitionem deleret, et ampliorem novae Basilicae aream explicaret?

1 apud Mabill. in Act. SS. Ord. S. Bened. Sec. III. par. II. p. 515. et Ann. Bened. lib. XXXVII. n. 13. ann. 870.

2 T. I. p. 91.

3 de VI. Aet. Mundi ad ann. 4259.

4 T. XVI. Bibl. PP.

Quae quum ita sint, si inficiari nequit, Petrum in *Templo Apollinis* pridem sepultum, illud profecto dicendum esset, aut Petrum in Templo, de quo disputamus, *Petronillae* deinde sacro, sepultum fuisse, quod nemini adhuc in mentem venit; vel duo in Vaticano, *Apollinis* Templa exstitisse; quod etiam omnium plane scriptorum testimonio adversatur, unum omnino *Apollinis* Templum in regione XIV. agnoscentium. Hoc enim tantum abest, ut potius nonnulli fuerint, qui ne hoc ipsum quidem in ea exstitisse opinati sunt, quemadmodum Bencinius [1], et Vignolius [2]; qui, ut suam fulciret sententiam, praeterea adjunxit, hoc a Panvinio inter aedificia regionis XIII. recenseri. Quod tamen perperam ab eo affirmatur, quum illud Panvinius in regione XIV, quae Vaticanum complectebatur, numerarit, nec ullam contra in regione XIII, nempe in Aventino, *Apollinis* aedem memoraverit. Itaque si unum dumtaxat Templum *Apollini* sacrum ibidem fuit, quod certo deprehenditur, tum ex allatis scriptorum testimoniis, tum ex ipsa Anastasii auctoritate, qui semel, iterum, ac tertio illud nominat, sentiendum omnino est, extra Circum Neronianum eo loco fuisse, ubi Petri Confessionem, seu Martyrion veneramur. Recte igitur Marlianus, cui Severanus, et Marangonius [3] subscripsere, *Apollinis*, et *Martis* Templa, quae in Vaticano fuisse perhibentur, in sua veteris Romae Ichnographia, supra Circum delineavit; ac perverse ceteri auctores in ipso Circo collocarunt, ubi B. *Petronillae*, et *D. N. M. Febrifugiae* Templa exstabant.

Verum prae ceteris acu rem tetigisse videtur Tibe-

1 T. II. Anast. Blanch. p. 6.
2 T. I. in vita S. Petri p. 8.
3 nel divoto Pellegrino guidato, ed istruito nella visita delle IV. Bas. p. 148.

rius Alpharanus, qui [1] designat *Templum, olim Apollinis, postea S. Petri*. Quod item pluries [2] confirmavit in altero opere toties a nobis memorato, ad cujus calcem prolixum auctorum elenchum adtexuit, ex quibus constat, Petrum Romae *in Vaticano crucifixum, et ibidem sepultum*. Ait enim. *Venerandam B. Petri Confessionem, quae est ante, et sub dicto Altari majori* juxta locum, ubi mortem pro Christo Domino crucifixus oppetiit, *totam laminis argenteis exornarunt*. Atque alibi. *L'Altar Maggiore di S. Pietro, posto, siccome per authorità amplissime, et dignissime se po confirmare, nel med. luogo, dove S. Pietro fu crocifisso, et sepolto. Et perciò sotto questo Altare se chiama Confessione, quasi dicat*, locus Martyrii, ubi Petrus confessus est fidem Christi, et pro ea, Capite verso, fuit Cruci affixus, ibique animam Deo reddidit, et sepultus. Ac rursus in eamdem sententiam alio loco. *Questa Basilica con bellissime colonne, et marmi, pitture, ornamenti, et doni fu condecorata, che senza questa ragione non haverebbe avuta causa de hedificare qui l'Ecclesia ad honor de S. Pietro, se non per la dignità potissima del luogo*.

1 MSS. Alb. de Sacros. Vatic. Basil. descriptione, lit. d. ichnographiae, tam veteris, quam novae structurae

2 MSS. p. 6. et 16.

CAPVT III.

De Templo rotundo S. Petronillae.

Jam ex his, quae hactenus adscripsimus, satis, opinor, intelligitur, Templum, de quo nunc agitur, nusquam *Apollini* sacrum fuisse. Videndum nunc est, quo tempore erectum fuerit, cuique Coeliti dicatum. Nam licet, quae hactenus exposita sunt, verum *Apollinis* Templum alibi exstitisse demonstrant, tamen hoc, de quo disputamus, a Pontificibus fuisse constructum, uti generatim asserit Fontana, minime probant.

Nam reponi cum Vegio posset, *Apollini* dicatum fuisse, insequutis temporibus, quibus Circus ludorum spectaculis inservire desueverat; vel si minus *Apollini*, alteri cuidam fabuloso Numini fuisse postmodum ab Ethnicis consecratum. Quapropter illud quidem argumentum a Fontana praetermissum est, quod unum prae ceteris valuisset, ad refellendam eorum opinionem, qui hoc Templum *Apollini* sacrum fuisse, memoriae mandarunt. Etenim si demonstrasset, a quo, quaque aetate revera constructum fuerit, tunc omnia profecto evertisset argumenta, quibus contraria poterat fulciri sententia. Quocirca, quum ab eodem frustra suppetias me hac in re exspectare agnovissem, ceteros scriptores consulendos esse duxi. Hoc autem a multis tentatum, neminem adhuc plane assequutum comperi; ut planum fiet, si omnium sententias audiamus.

§. I.

Templi Conditor inquiritur.

Ac, qui hoc Templum Christianorum opus fuisse judicarunt, hos duas velut in classes partiri possemus. Nonnulli enim fuerunt, qui hujusce Templi constructionem *Constantino* tribuerunt, quos inter praecipue numerandus est Turrigius, qui ex nescio quo Vaticani Tabularii mss. haec refert [1]. *Templum rotundum, instar* Sacristiae, *a* Constantino *aedificatum, et sub Iulio* II. *demolitum, in quo Corpus ejusdem Virginis* Petronillae *quiescebat, et a Regibus Francorum dotatum*. Cui quidem sententiae ita ipse subscripsit, ut tamen continenter adseruerit [2], Apollinis *Templum fuisse, postea in sacrum Dei cultum conversum*.

Communis ceterorum Scriptorum opinio est, hoc Templum a *Paullo* I. Pontifice e fundamentis excitatum. Ita Severanus [3]. *Ecclesiam S.* Petronillae *Paullus* I. *aedificavit anno* DCCLVII, *eoque transtulit sequenti anno ejusdem Corpus ex ejus coemeterio in via Ardeatina*. Id etiam protulit Joh. Bapt. Costagutus hujusmodi verbis [4]. *Paolo* I. *vi edificò anch' egli il Tempio, che fu dedicato a* S. M. della Febbre, *con l'altro consacrato a* S. Petronilla, *benchè da alcuni si dica, che facesse solamente trasportare il suo Corpo dalla via Ostiense nel Tempio d'*Apollo, *che a lei dedicò, e che a* S. M. della Febbre *dedicasse il Tempio di* Marte, *contro ciò, che scrive Anastasio, che questi Tempj fossero fatti demolire da Costantino*. Verum Ciampinius [5], *Apollinis Templum postea a* Paullo I. *SS. Pontifice in divini cultus honorem consecratum*, esse scripsit; atque alibi [6]. *Templum*

1 p. 149. 2 p. 146. 3 p. 92. 4 Architet. della Bas. di S. Pietro p. VIII. 5 c. XVI. p. 139. 6 §. XII. p. 88.

hoc a S. Paullo I. *egregie ornatum, dedicatumque* S. Petronillae *Virgini* fuisse confirmavit. Post haec, quis sibi persuaserit, eum ipsum paullo ante, alio loco, illud nec Templum *Apollinis*, neque a *Paullo* I. *Petronillae* dedicatum agnovisse? En ejus verba [1]. *Templum* S. Petronillae *dicatum, extra formae orbicularis, intus vero formae octangularis, ab* Honorio I. *Summo Pontifice exstructum, ut in Pontificali, ac ejusdem Pontificis vita*.

Ciampinii vestigiis inhaerens Bonannius ait [2]. *Templum S.* Petronillae *sacrum, formam orbicularem in muris exterioribus habens, intus vero octangularem. A* Paullo I. *factum ait Alpharanus litt. d. Tab. Ichnogr. cum Anastasio. Ciampinus sub num.* 153. *cap.* IV. *sect.* 12. *asseritque exstructum ab Honorio*. Quod autem Bonannius in Ciampinio observavit, Janningi diligentiam fugit, qui asserit [3], *Severanum, et Ciampinium ex Alpharano et Baronio facere Ecclesiae fundatorem S. Paullum* I; quod quidem de Severano vere dictum, haud ita vero de Ciampinio, qui, ut vidimus, *Honorio* etiam, Templi constructionem assignat. Praeterea quum Alpharani, et Baronii verba diligenter contulissem, ut animadverterem, an Severanus, et Ciampinius eorum auctoritati innixi, *Paullum* I. hujusce Templi conditorem recte statuissent, unum Baronium hoc affirmasse reperi, qui hujusce rei testem Anastasium appellat. Nam Alpharanus a Paullo I. Templum *exornatum*, minime vero *aedificatum* pronuntiat. Qua de re iterum in errorem lapsum Janningum deprehendi, unaque cum eo Bonannium, quippe qui ab Alpharano *Paullum* I. hujus Templi conditorem habitum fuisse pronuntiant. Quod ut Lectoribus aperte constet, ejusdem

1 p. 93. 2 p. 30. 3 Sect. vI. n. 358. p. 156.

Alpharani verba, cum aliorum auctorum sententiis, qui itidem hujusce Templi ortum a *Paullo* I. repetunt, paullo infra opportunius subjungam. Interea Baronii locus in medium afferendus est.

Itaque ad annum DCCLVIII. haec habet [1]. Petronillae *autem memoriam apud S. Petri Basilicam in Vaticano fuisse Anastasius inferius in eodem* Paullo, *dum agit de Oratorio illi ab ipso constructo, his verbis meminit*. Ac proinde Anastasii verba subjicit, quae nostra, ac lectoris interrerit audire [2]. *Infra Ecclesiam B. Petri Apostoli, foris muros hujus Civitatis Romanae, noviter Oraculum in S. Dei Genitricis honorem construxit juxta Oraculum B. Leonis Papae, secus fores introitus* B. Petronillae, *atque B.* Andreae *Apostoli, musivo, et diversis metallis illud adornans, ubi et effigiem S. Dei Genitricis in Statua ex argento deaurato, quae pensat libras centum, constituit, in quo oraculo et sepulturam sibi construit*. Incredibile dictu est, quam multos scriptores hic Anastasii locus deceperit, quem veluti suae de *Paullo* I. hujus Templi Conditore opinionis fundamentum protulerunt. Si tamen eum diligenter excutias, inde unum illud extundes, *Paullum* I. noviter *Oraculum*, sive Oratorium infra Ecclesiam B. Petri, quae nondum Vrbis Pomoerio inclusa erat, in honorem S. Dei Genitricis exstruxisse, quod musivo opere, variisque metallis ornatum, Canonicus Romanus [3] complurium SS. exuviis decoratum, Mulieribus impervium, aeneisque cancellis munitum, ac propterea titulo *S. M. de Cancellis*, sive *de Oratorio*, postmodum venisse tradit. Verum nihil unquam certe ex eo erues, quo probari possit, *Paullum* I. Oratorium S. *Petronillae* aedificasse.

1 n. 1. ad ann. DCCLVIII. 2 In vita S. Paulli T. II. §. vI. p. 130. 3 tit. XIII.

Ex ipsis enim Anastasii verbis, (quae indiligenter, atque incuriose Fr. Blanchinius, aliique explanatores ab eo prolati praeterierunt), luculenter apparet, uti recte Janningus [1] animadvertit, illud exstitisse, priusquam *Paulus* I. alterum Deiparae sacrum aedificaret. Siquidem hoc *juxta Oratorium S. Leonis Papae* ex una parte, et *secus*, seu *juxta fores introitus S.* Petronillae, *atque B. Andreae* ex alia parte, constructum fuisse narrat. Quae quidem manifeste probant, tria isthaec Oratoria, erecta prius fuisse; quum enim id aliunde constet de Oratorio S. *Leonis*, non minus, quam de illo S. *Andreae*, tum de hoc altero S. *Petronillae* tenendum est, quod et illa ipsa verba *secus fores introitus S. Petronillae*, per sese satis aperte significant. Verum quum fortasse quispiam suspicari posset, primum a Paullo I. S. *Petronillae* Templum, ac deinde Oratorium B. V. exstructum, alia etiam ad hujus loci illustrationem opportuna reservamus, quae inferius proferentur.

Jam vero inquirendum est, num *Honorius* I, quod placuit Ciampinio, idem Templum a fundamentis erexerit? Hanc autem Ciampinii opinionem, quam sibi repugnans, sectatus est etiam Joh. Bapt. Vaccondius [2], qui alibi [3] Templum *Apollini* sacrum putavit, Bonannio tantum innotuisse, non item Janningo, et Bull. Vat. editoribus, ex eo palam fit, quod de ea ne verbum quidem apud utrosque. Janningus enim, postquam *Paullum* I. ejusdem conditorem fuisse improbavit, haec tantum subnectit [4]. *Quis porro hoc construxerit*, ignorare *prorsus malo*, *quam operose in tenebris indagare*. Bullarii vero

1 T. vI. Iunii p. 157.
2 Notizie Istoriche delle IV. Basiliche di Roma 4700. 12. p. 114.
3 ib. p. 106.
4 T. vI. Junii p. 150.

6 G

Vaticani editores, quo loco Innocentii II. diploma illustrant, haec habent [1]. *Splendidum sane Templum a* Paullo I. *P. ejusdem S. Virginis nomine, et exuviis D. O. M. dicatum, quod nonnulli Principes, et Galliarum Reges aliquot, ac praesertim Romani Antistites, ut apud Anastasium Bibliothecarium videre est, quamplurimis donis cumularunt.* Atque alibi. *Duo*, inquiunt [2], *erant Templa ejusdem structurae, orbicularis exterius, interius vero octangularis, quorum formam, et situm habemus in Tabula Ichnographica Alpharani. Horum primum, quod S.* Petronillae *Virgini S.* Paullus I. *dedicarat, excisum fuit, ubi novae Basilicae jacta sunt fundamenta.* Ac paullo infra haec addunt [3]. *De S.* Petronillae *Oratorio Anastasius Bibl. loquitur in Sanctissimi Hadriani, Leonis* III, *et Leonis* IV. *vita*, Basilicam, Mausoleum, *et* Ecclesiam *appellans, quod animadvertit etiam Martinellus* [4], *ubi tradit cum Grimaldo fuisse rotundum illud Templum perquam simillimum alterius S. M. de Febribus, ac postea excisum, sui tantum vestigia reliquisse, ubi nunc est Absis australis Bas. Vat., seu SS. Simonis, et Iudae Altare.* Apollinis *olim Templum fuisse, Antiquarii omnes tenent. Nardinus* [5] *id probari non posse admonet. Vtcumque sit, Petrus Mallius, Vegius, Panvinius, Alpharanus, et prae aliis Baronius* [6] *a S.* Paullo I. *huc translatum volunt S. Corpus S.* Petronillae, *ac tum coepisse ita nuncupari. Quum autem Anastasius in Paulli ejusdem vita loquatur de Oratorio S. M. V. ab eo Pontifice exstructo juxta Oratorium S. Leonis Papae, secus fores introitus* S. Petronillae, *haud obscure innuit majorem antiquitatem. Quam* hactenus incompertam *perinde mihi, atque aliis omnibus*

1 T. I. p. 41.
2 T. II. p. 201.
3 ibid. p. 259.
4 p. 384.
5 reg. XIV. c. XIII.
6 anno DCCLVIII. num. 1.

fuisse, non diffiteor. Quia scilicet de ipso Templo Apollinis *in* S. Petronillae *converso, parum constat inter Scriptores, tum veteres, tum recentes.*

Verum est, quod Scriptorum, ceteroqui doctissimorum, constantiam desiderem. Hujusce enim ingenuae confessionis obliti alibi sententiam suam ita produnt [1]. Sanctae Petronillae *Corpus pro temporum vicibus in varia Bas. Vat. loca translatum est. Iulii* II. *aetate, disjecto celeberrimo Templo, quod* Paullus Papa I. excitandum curaverat, *in Sacrario ejusdem Basilicae aliquandiu stetit.* Atque hujusmodi opinionem eam profecto esse, quae iis magis arrisit, ex pluribus ejusdem Bullarii locis perspicue constat. Vbi enim Templorum numerum recensent, quae Vaticanam Basilicam circumstabant, ajunt [2]. Petronillae *rotundum Templum prope Basilicam a S.* Paullo I. *aedificatum*. Ac rursus sub nomine *Paulli* I. [3] Paullus I. Fundator *magnificus Ecclesiae S.* Petronillae. Ac denique, ubi texunt elenchum sacrarum Aedium, juris Basilicae, haec adjiciunt [4]. S. Petronillae *rotunda, juxta veterem Basilicam, nunc apsis brachii dexteri augusti Templi Vaticani, ubi SS. Simonis, et Iudae Corpora servantur, a S.* Paullo I. *magnifice aedificata*. Qua in re non gravate, ut arbitror, quisque mihi assentietur, doctos hosce Viros, non sibi semper, ut porro debebant, constitisse, nec satis dictorum pugnam, et inconstantiam cavisse. Horum tamen sententiae quasi nefas esset repugnare, imo vero deceret omnino acquiescere, ceteri auctores subscribendum putarunt. Concinunt enim his Sindonius [5], et Joh. Pe-

1 T. III. p. 205.
2 in Indice T. III.
3 ibid.
4 ibid.
5 Pregi della Basilica Vaticana pag. 132.

trus Chattard [1], qui omnium postremus Templi Vaticani descriptionem aggressus est.

Quae quidem quum ego pervolutassem, ac memor sane essem, ipsum Maph. Vegium usque a Sec. xv. ingenue pronunciasse, quo tempore Aedes S. *Petronillae* fuisset constructa, *nihil* unquam, quod certum constaret, ab se repertum esse, parum abfuit, quin paene animum de hujus Templi adsequenda origine desponderem. Non enim adeo mihi blandiebar, ut quum nemini tantorum Virorum sim, neque ingenio, neque eruditione comparandus, quod eorum aciem fugit, in meam tanto hebetiorem, ac tardiorem incurreret. Ac quum attente *Honorii* I. vitam semel, atque iterum perlustrassem, ne ullum quidem verbum inveni, quod doceret, ab eo Templum S. *Petronillae* erectum fuisse; ac sane miratus sum Ciampinii confidentiam, qui libri Pontificalis auctoritate fultus, id asserere non dubitaverit, quod falsum omnino esse constat.

Verum, qui Anastasii vitas libentissime percurrere suetus sum, quod in iis illustria maximorum Pontificum gesta, omnium laudibus, et admiratione dignissima, tamquam in speculo, luculenter intueri liceat, recordatus repente sum, quiddam olim de S. *Petronillae* Templo in vita *Stephani* II. me offendisse. Quumque librum pervolutare accepissem, magnopere laetatus sum, operam me non lusisse, ingentemque laboris mei fructum reportasse. In eo enim reperi veram, aliisque inobservatam celeberrimi Templi originem, quae graviter hallucinatos esse demonstrat, qui vel fabuloso Numini a Romanis erectum, vel a *Constantino*, seu potius ab *Ho-*

1 T. I. c. xvii. p. 19.

norio, aut a *Paullo* I. aedificatum fuisse, praefracte contendebant. En autem ipsa Anastasii verba, ex Cod. Alexand. III. Sec. XI. accepta, quae Templi originem Stephano II, seu III, (quod cum Baronio volunt eruditiores [1]), deberi produnt in ejus Pontificis vita [2], quaeque mihi gemmis, auroque contra cara fuisse non diffitebor. Fecit *et juxta Basilicam B. Petri Apostoli, et* ab alia parte B. Andreae *Apostoli, in loco, qui* Mosileos *appellatur, Basilicam in honorem S.* Petronillae, *quia in Francia spoponderat, ut B.* Petronillae *Corpus ibidem collocarent, ubi posuit canistra argentea multa, et alia plurima ornamenta, quae ibidem dedicavit*. Quid hujusmodi verbis disertius esse poterat? quid ad rem nostram accomodatius? Itaque, quis unquam sibi persuaserit, non dicam Baronium, sed ipsos nostrae aetatis scriptores, Anastasii testimonium protulisse ad Templi hujus aedificationem *Paullo* I. asserendam, quum contra Anastasius perspicuis verbis affirmet, *Stephanum* II, qui *Paullo* I. antecessit, ejus Conditorem fuisse? Ita, quod in Anastasio scriptum nusquam erat, quamplures videre sibi visi sunt; quod scriptum erat, suaque veluti sponte sese in oculos ingerebat, hactenus vidit nemo. Sed accidit saepe numero, ut quae vel oculis exposita sunt, atque patent, non videamus, dum illud inquirimus, quod haud quidem re, sed in speciem dumtaxat existit.

Constat igitur, anno DCCLVI. *Stephanum* II, ut Regi Pippino ejusdem S. Virginis studiosissimo gratificaretur, Templum in ejus honorem a fundamentis excitas-

1 Joh. Mabillonii observatio de S. Gregorio II. ubi de *Zacharia*, Stephano II, et III. in Actis SS. Bened. sec. III. P. I. p. 521. Steph. Bonafaccia de X. Stephanis Pontificibus, ac simul de omnibus illustribus Viris, qui Stephani nomen habuerunt. 4.

2 T. II. p. 124. edit. Vignol. §. LII.

se, ad partem australem veteris Basilicae, ut eodem sacras *Petronillae* exuvias transferret. Sane enim decebat, ut, quemadmodum M. Attilius Serranus pie animadvertit [1], *quam a Patre vitae sanctitate minime degenerasse cognovimus, una cum illo communem sepulturae locum habentem veneraremur*.

§. II.

De B. Petronillae ad hoc Templum translatione e Coemeterio Viae Ardeatinae.

Quod *Stephanus* inopina morte sublatus, praestare minime potuit, *Paullus* I. perfecit, cui consilii sui absolvendi gloriam reliquit. Vt enim praeter Baronium [2], Ciacconius [3] refert, Paullus *in Coemeterio antiquo in sepulcro marmoreo invenit Corpus B.* Petronillae *Filiae B. Petri, his litteris praenotato*.

AVREAE PETRONILLAE FILIAE DIGNISSIMAE.

quod argentea capsa inclusum, congregato Clero, universoque Pop. Rom, ex via Appia in Vaticanum detulit. Quae in Chronico Sigeberti Gemblacensis, usque ad annum MCXII. deducto, confirmantur, ubi ad annum DCCLVIII, commutato indicatae inscriptionis verbo, legitur. *Corpus* S. Petronillae *Petri Apost. Filiae a Paullo Papa transponitur, in cujus marmoreo sarcophago ipsius Apostoli Petri manu sculptum legebatur....* Haec eadem quamplures alii [4] memoriae consignarunt. Sed praeterire non possum, quae de eadem translatione tradidit Petrus de Natalibus, qui,

1 de vir. Eccl. p. 28.
2 anno DCCVIII. n. I.
3 T. I. col. 533.
4 M. Vegius. p. 82. Romualdus Archiep. Salernitanus in Chronico, a Grimaldo. fol. 38. prolatus. Panvinius. T. II. p. 30. Alpharanus. Platina in Paulli vita. Thomas Wegelinus in Oratione de V. Paullis Romanis, per diversa temporum intervalla, Pontificibus, eorum vitam, et res gestas breviter complectent. Argentor. 1609. Boldettus de Coemeteriis SS.

ut jure notat Daniel Papebrochius [1] in *Commentario praevio, notis, et analectis ad acta Paulli Pontificis*, plura de ejus vita memoriae consignavit. Ait enim. *Hic constituit divina officia celebrari in Quadragesima ante Sextam. Hic congregatis Sacerdotibus, et Clero, ac Populo universae Vrbis, Corpus* B. Petronillae *de loco, ubi quiescebat extra portam, Via Appia, abstulit, una cum Sarcophago marmoreo, in quo legebatur titulus, manu propria B. Petri Apostoli sculptus.*

AVREAE PETRONILLAE DVLCISSIMAE FILIAE.

quod plaustro impositum intra Vrbem in B. Petri Eccl. collocavit.

Verum licet ab Anastasio id aperte desumi nequiret, argui tamen ex eo etiam facile posset ubi sacros Martyrum cineres sollemni pompa in Templa e cryptis a *Paullo* translata fuisse tradit. Ita enim in ejusdem *Paulli* vita [2]. *Hic BB. Pontifex cum omnibus spiritalibus suis studiis magnam sollicitudinis curam erga SS. Coemeteria indesinenter gerebat. Vnde cernens plurima eorumdem SS. Coemeteriorum loca neglectu, ac desidia, antiquitatis maxima demolitione, atque jam vicina ruinae posita, protinus eadem SS. Corpora, de ipsis dirutis abstulit Coemeteriis. Quae cum hymnis, et canticis spiritualibus infra hanc Civitatem Romanam introducens, alia eorum per Titulos, ac Diaconias, seu Monasteria, et reliquas Ecclesias cum condecenti studuit recondi honore*. Id autem de B. *Petronillae* exuviis potissimum praestitisse *Paullus* dicendus est, ut in illud Templum inferret, quod haud ita pridem constructum fuerat, atque exornatum a *Stephano* Fratre, qui *Dei vocatione*

Martyrum. lib. II. c. xvII. p. 551. Georgius in Scholiis ad Adonis Martyrologium, d. xxxI. Maii p. 241. Janningus in Historico Commentario de S. Petronilla. T. vII. Maji p. 421., et Cennius in notis ad Epistolam Paulli I. ad Pippinum in Codice Carolino.

1 T. V. Junii p. 378.

2 T. I. §. IV. p. 128.

vitam finiens ad aeternam migravit requiem, quin voti sui compos esse potuerit. Qua de re factum esse arbitror, ut omnes Templi *erectionem*, cum S. *Petronillae* Corporis *translatione* confundentes, utramque uni *Paullo* tribuerint.

Quamquam quid agimus conjecturis? quum ex insperato mihi datum sit, hoc idem ex ipso Anastasio certissime confirmare? Nimirum hoc ille abunde testatur apud Fabrottum, qui Velserianam editionem Libri Pontificalis, variis lectionibus mirifice supplevit, ex pervetusto Codice Marquardi Freheri desumptis. Ibi autem in vita S. *Paulli* ita res diserte narratur[1]. *Paullus operabatur in Coemeterio, ubi prius B.* Petronilla *sita quiescebat, foris Porta Appia, milliario Vrbe Roma secundo, et exinde ejus venerabile, ac sanctum Corpus cum sarcophago marmoreo, in quo reconditum inerat, abstulit sculptum litteris ita*

AVREAE PETRONILLAE FILIAE DVLCISSIMAE.

Vnde non dubium est, quin sculptura illa litterarum, propria B. Petri Apostoli manu designata dignoscitur ob amorem suae dulcissimae Natae, ipsumque sanctum Corpus cum praefato sarcophago, posito supra plaustrum novum, in Ecclesiam Beati Petri Apostoli cum hymnis, et canticis spiritualibus ejus Beatitudo deportavit, et in Mausoleo, juxta Ecclesiam B. Andreae *Apostoli, quod praefatus BB.* Stephanus *Papa ejus Germanus, dum adhuc superstes erat, Ecclesiam in honorem ipsius Sanctae Christi Martyris* Petronillae, *picturae miro decore illustravit*.

Quis autem non miretur, hujusmodi rem, quam in vita *Stephani* II. luculenter Anastasius tradit, in altera *Paulli* I. diserte confirmat, adhuc a nemine detectam fuisse? Ceterum, ut dicam, quod est, Boldetto, et Cen-

1 p. 148. T. II.

nio, qui vitae *Stephani* II. locum non animadverterunt, haud aeque ignota fuerunt Freheriani Codicis verba, quae non minus veram originem, ac situm Templi *S. Petronillae*, quam sacri ejusdem Corporis translationem declarant. Nihilominus non satis constat, num iis omnem Boldettus omnino fidem tribuerit; certe hanc rem prorsus silentio praeteriit. Constat vero, quod multo minus exspectandum erat, Cennium iis minime persuasum fuisse, ac in sua haeresi quodammodo perseverasse. Fuit enim is unus ex Bullarii Vaticani editoribus; neque tamen illustres socios, quibus de hoc Templo, multoties, uti vidimus, disserendum fuit, de Anastasiano hujusmodi loco admonuit, atque in Indice totius operis ab se concinnato, ubi sese omnia simul collegisse, manuque lectorem ad suas, ac sociorum adnotationes adeundas, ducere gloriatur, *Paullum* I. Templi conditorem pluries, ut jam ostendimus, enunciavit. Quare statuere jure possumus, Templi *S. Petronillae* origines, licet ab Anastasio memoriae traditas, et in Codice Freheriano enucleatius confirmatas, nunc primum liquido patere.

§. III.

De Templo B. Petronillae in via Ardeatina.

Sed, ut eô, unde evagati sumus, regrediamur, *Paullus* I. ex antiquo Coemeterio in via Ardeatina (erat illud *Flaviae Domitillae* sacrum, in cujus praedio ad II. extra Vrbem miliare ad Thermas Antoninianas constitutum fuit, et *SS. Nereos*, et *Achillei*, quod ibidem sepulti essent, nuncupatum) S. Virginis exuvias argentea capsa inclusas, omnis ordinis Viris principibus comitantibus, et plaudentibus, densaque populi multitudine undique cir-

6 H

cumfusa, sollemni pompa in Templum a Germano Fratre aedificatum transtulit. Alia enim exstitit aedes, ejus memoriae antiquitus consecrata, quae supra idem Coemeterium exstructa fuerat. Mitto Eccardum [1], Albertinium [2], Aringhium [3], Boldettum [4], Petrum Morestellum [5], aliosque, quorum testimoniis quid opus est, quum multo suppetant vetustiora? Templum *S. Petronillae* via Ardeatina exstitisse constat ex *notitia Ecclesiarum Vrbis*, quae Alcuino inscribitur, ubi legimus [6]. *Iuxta viam Ardeatinam, Ecclesia est* S. Petronellae, *ibi quoque Sanctus Nereus, et S. Achilleus sunt, et ipsa* Petronella *sepulti*. Hoc item liquet ex altera *Notitia Vrbis Romae* apud Willielmum Malmesburiensem, ubi haec occurrunt [7]. *Inter viam Appiam, et viam Ostiensem, est via Ardeatina, ubi sunt Marcus, et Marcellianus, et ibi jacet Damasus Papa in sua Ecclesia, et non longe S.* Petronilla, *et Nereus, et Achilleus, et alii*. Adde Anonymum Sec. IX. apud Montfauconium [8], Mabillonium [9], et Blanchinium [10], qui describens iter a Bas. S. Paulli, via Ostiensi, ad Sebastiani via Appia ad Mill. II. ait. *Vsque ad S. Paullum Apostolum. Inde ad S. Felicem, et Adauctum, et Emeritam. Deinde ad Sanctam* Petronellam, *et Nereum, et Achilleum*.

Quid? quod antequam inde *Paullus* I. *Petronillae* Corpus transferret, Gregorius III. ibi stationem instituit? Audi Anastasium in ejus vita [11]. *In Coemeterio S.* Petronillae *stationem annuam instituit, ubi obtulit coronam auream*,

1 de Reb. Franciae.
2 de mirab. Vrb. Rom.
3 lib. III. c. XVIII. p. 481.
4 lib. II. c. XVIII.
5 Pompa Feralis, sive Iusta Funebria Veterum. lib. IV. c. XII. Paris. 1648. 8. et in T. XII. Thes. Graevii p. 1422.
6 T. II. Par. II. in Append. III. ejusd. Opp. edit. Froben. p. 599.
7 lib. IV. de reb. gest. Reg. Anglor. in Willielmo II.
8 in Diar. Ital. p. 145.
9 T. IV. veterum Analect. p. 502. 513.
10 T. II. Anast. p. CXCII.
11 T. II. p. 54.

calicem, et patenam argenteam, seu et alia diversa ad ornamentum Ecclesiae pertinentia. Quo ex loco facili negotio Muratorii [1], et Galliciolii [2] errorem deprehendemus.

Indiculus SS. Martyrum LXIV, quorum *Olea Sancta* Gregorius M. ad Theodelindam [3] Langobardorum Reginam Lagunculis transmisit, ex ipso autographo in papyro aegyptiaca exaratus, ac Mediolani a Mabillonio [4] descriptus, deinde a Ruinartio [5], Muratorio [6], et Galliciolio [7] in lucem editus, cujus apographum exstat nunc in novo Tabulario *Sacrarii Vaticani*, exhibet *Oleum S. Petronillae Filiae S. Petri Apostoli*. Ruinartius [8] hujusmodi Olea de lychnis, quae Romae ad *Martyrum in corpore quiescentium* sepulcra ardebant, desumpta fuisse conjecit. Sed quum locus perquam insignis vetustissimi Caeremonialis apud Macrum [9] doceat, *Acolythum in eodem Stationis die ex Ecclesia, ubi celebrabatur, deferre Papae frustillum elychnii oleo lampadis ejusdem Ecclesiae intinctum*, iccirco Duoviri eruditissimi Muratorius, et Galliciolius in eodem Indice, *Oleorum* nomine, elychnia illa stationaria intelligere maluerunt. Quae quidem elychnia in lucernis, et cereis adhibita veteres *Papyrum* vocasse, pluribus Mabillnius [10], et Cangius demonstrant, ac praesestim Benedicti Canonici auctoritate, cujus illa sunt verba [11]. *Finita Missa, Acolythus debet tollere* papyrum, *et intingere in Oleo candelae, et diligenter extergere, et portare ad Pala-*

1 Anecd. T. II. p. 191.

2 T. IX. opp. Greg. in Isag. Liturg. c. XIV. pag. 293.

3 I. Ant. Dinovart Observation sur les huiles des Saints Martyr, envoyées par S. Gregoire le Grand a Theodolinde, et sur ce qu'on appelloit Brandea. T. XII. du Iourn. Eccl. p. 284.

4 in Epist. de cultu SS. Ignotorum p. 120.

5 ad Acta MM. p. 540.

6 loc. cit. 7 loc. cit.

8 loc. cit.

9 in Hierolexico p. 580.

10 in T. IV. Act. SS. Ord. S. Benedicti in Vita S. Othmari p. 152.

11 T. II. Mus. Ital. in Ord. XI. p. 134.

tium ante Pontificem dicens. Jube domne benedicere. *Pontifex benedicit. Ille vero dicit*, hodie fuit Statio ad Sanctam Sabinam, quae salutat te. *Pontifex respondet*. Deo gratias. *Acolythus repraesentat ei papyrum, qui osculatur eum pro devotione Sanctae, et dat eum Cubiculario. Cubicularius reponit, et diligenter observat usque ad mortem Pontificis. Et sic fit in omnibus stationibus. Ad mortem facit ex eis pulvillum, et ponit sub capite ejus in sepulchro*. Quae quidem fortasse cuidam in mentem revocabunt, quae tradit Festus de *Struppis*, sive *fasciculis de verbenis, qui pro Deorum capitibus in pulvinaribus ponebantur*. Sed, ut profana deseramus, Galliciolius suspicatus est [1], non modo veteris consuetudinis, indicandae Stationis in sacro sollemni vestigium aliquod superesse in hodierno more publicandi Indulgentias, verum etiam alterius usus afferendi elychnia intincta Oleo ex lampade Eccl. Stationis ad Pontificem, quamdam veluti imaginem superesse, penes nonnullos Monachos, qui nonnihil olei [2] ex lampade alicujus Sancti, piis Mulieribus, Virisque solent impertiri.

Verum, ut in *Onomastico rituali* adnotavit nunquam sine laude nominandus Franciscus Ant. Zaccaria, etsi de multis, quod Muratorio, et Galliciolio placuisse vidimus, sine veritatis dispendio concedi potest, generatim tamen falsum est, ipsaque *Olei S. Petronillae* mentio in Indiculo facta, clarissime ostendit. Quum enim *Gregorius* III. primus stationis in Sanctae illius Ecclesia auctor fuerit, quî stationaria ejus Aedis elychnia designare Indiculus poterit, a *S. Gregorio M.* confectus?

Ad translationem redeamus. Eam a *Paullo* I. fere

1 in Isagoge Liturgica p. 205.

2 V. Mabillonium de extrema unctione in praef. ad Acta SS. Ord. Ben. Sec. I. p. 47. et in T. 1. I. ec. Pop. Dei Fleury p. 53.

sub sui Pontificatus initia, curatam crediderim, anno scilicet DCCLVII, quo IX. Maii Pontifex renunciatus fuerat. In Capitulari Evangeliorum Thomasiano [1], quod Galliciolius [2] recudit, IX. Octobris notatur *Translatio Corporis Sanctae Petronillae*; uti etiam in vetusto Lucensi Capitulari Evangeliorum, quod Fr. Ant. Zaccaria [3] recens edidit. Doctissimus Card. Thomasius, cui calculum adjecit Galliciolius, haec ad Stationem a *Gregorio* III, ut diximus, institutam spectare, subtimide suspicatus est. Verum, postquam a *Paullo* I. e cryptis translatum scimus *Petronillae* Corpus, cui tam violenta interpretatio adrideat? Statuamus igitur potius, *Paullum* an. DCCLVII, IX. Octobris, translationem illam peregisse, qua die in Vrbe olim hujusmodi translationis memoriam celebratam fuisse, compertum est.

Cur autem in Inscriptione in ejus loculo inventa, *Petri Filia* appellata fuerit, idque utrum de spirituali adoptione accipiendum sit, quemadmodum ipse Petrus [4] et Filium suum Marcum vocavit, ex Bedae sententia [5], et in actis S. Thomae, Pelagia Virgo, ejusdem Thomae Filia nuncupatur, si cui minus explorata res est, is praetermissis Joh. Friderici Mayeri [6], Joh. Andreae Schmidii [7], et S. Kirchmayeri [8] dissertationibus, adeat Baronium [9], et Tillemontium [10], ac praecipue Bollandianos [11], apud quos multa de hac controversia erudite disputata reperiet, quae quidem missa faciam, ne extra aleam vaga-

1 T. v. p. 500.
2 T. XII. Ven. edit. S. Greg. M. p. 412.
3 T. I. Bibl. ritual. p. 221.
4 e. v. 13.
5 in Cap. v. epist. I. Petri.
6 de Apostolis uxoratis. Helmstadii 1704. et Witteber. 1734.
7 De Conjugio Apostolorum. Rotemburgi 1697.
8 de Petri Apostoli Conjugio. Wittemb. 1684. et ibid. 1713.
9 T. I. num. XIII. et XXIV. ad ann. LXIX.
10 T. I. p. 189.
11 T. VII. Maii p. 421. et T. IV. Oct. p. 2.

ri, et actum agere videar. Qua de caussa nihil aeque dicam de *Petronillae* [1] historia *febribus laborantis, intercessione Discipulorum cum Petro discumbentium a Parente sanatae, et ob hanc caussam a febricitantibus invocatae*, ac de actis SS. Nereos, et Achillei supra indicatis, ubi multa de *Petronilla* Filia, paralysis morbo a Petro liberata occurrunt; quippe quae S. Augustinus in apocryphis Manichaeorum scriptis notata deprehendit, ac praeterea iisdem actis, quibus parum fidit Baronius, omnem prorsus fidem resignarunt Tillemontius, Sollerius [2], de Vitry [3], Zaccaria, aliique, quidquid contra Marangonio visum sit.

§. IV.

De situ novae Basilicae Vaticanae, in quo vetus B. Petronillae Templum exstabat.

Age vero, quoniam hujus Templi originem deteximus, situm etiam, si fieri potest, propius ostendamus. Idem ita indicatur *in notitia Ecclesiarum Vrbis* apud Alcuinum. *Egrediente vero accipiet Sanctus te Martinus, et deducet ad* S. Petronellam. *Ibi te primo accipiet Salvator Mundi, adsignatque Sanctae Anastasiae, et illa Sanctissimae Genetrici Dei, quae te commendat* Sanctae Petronellae, *ut te deducat ad Filium suum Salvatorem Mundi, qui te per B. Theodorum mittit ad Sanctum Michaelem Archangelum .... Curre ad praesepe Sanctae Mariae, eoque osculato, perge ad* Porticum Petronellae. Verum quum haec obscura sint, et ambigua, nonnulla indigent explanatione. Nemo autem, ut Martinellium praeteream, cujus verba jam supra recitavimus, Grimaldo clarius, Templi positum de-

1 apud Hospinianum de origine Festorum p. 67.

2 in not. ad Martyr. Vsuardi.

3 in Tumul. T. Flavii Clementis.

signavit. Refert enim [1], Julium II, quum Templi Vaticani aedificium a fundamentis excitare ingenti ausu aggressus esset, priusquam, adstante Purpuratorum Patrum Senatu, comitantibus Romanae Curiae ordinibus, sollemni ritu, ac pompa, anno MDVI. XVI. Kal. Majas, lapidem sacrum auspicalem tantorum operum suis manibus collocaret, *processionem habuisse ab Ara maxima per* Cappellam S. Petronillae, *quae erat in loco, ubi nunc Sacellum SS. Apostolorum Simonis, et Iudae ad Aegyptum. Hic locus est platea lapicidarum, et Ecclesia S. Stephani Majoris retro apsidam Basilicae, quam incolunt Mauri Abyssini, ex concessione Capituli, forte Aegyptus, ob Mauros ipsos, vel Aegyptios ibi habitantes*. Idem etiam alibi confirmat hujusmodi verbis [2]. *Templum rotundum sub nomine Sanctae* Petronillae *Virginis, olim inani cultu* Apollini *dicatum, situm tum erat in dextera Vaticanae Basilicae parte, in loco, ubi nunc est Sacellum Apostolorum Simonis, et Iudae in apsida novi Templi, quae ad meridiem vergit, Mausolaeum S.* Petronillae *a Scriptoribus appellatum, quod ob parietum crassitudinem, et firmissimam e lateribus structuram, sumptuosum sane, et insigne opus fuit*.

§. V.

Templi formae, atque Altarium descriptio.

Post haec, de Templi structura, deque ejus Altaribus, et ornamentis disserendum est, ac denique nonnihil de rebus memorabilibus ibidem gestis, ac de ejus demolitione adjungendum, ut omnes ejus vices complectamur. Interea, dum hoc praestabimus, datam etiam fidem

1 in MSS. de Sacros. Sudario f. 97., et apud Bonannium p. 56.

2 in lib. Instrum. fol. 37. et apud Sindonium de Altaribus, et Reliquiis B. V.

solvemus. Quum enim pollicitus sim, me Alpharani verba allaturum, qui latius de hac Basilica pertractavit, modo, ut par est, promissum impleo. Itaque de ea in hunc modum disseruit [1]. *Sed ad S.* Petronillae *Templum ingrediamur a S. Paullo magnificentissime exornatum, ejusdemque Virginis honori dicatum, quod quidem octangulare, atque rotundum erat, et rotunda testudine, sive fornice, instar tholi, operiebatur, eratque longitudinis, et latitudinis ab intra per diametrum palmorum 75. altitudinis vero palmorum 55. in quo etiam intra parietum crassitudinem octo Sacella per circuitum erant; in unoquoque angulo Sacellum unum, et singula Sacella aequalia erant; latitudine, et longitudine palmorum 20, et singula habebant Altaria diversis Sanctis dicata, quae a nonnullis Pontificibus, et S. R. E. Cardinalibus erant magnificentissime exornata, atque dotata, quae omnia in disjectione dicti Templi, et Basilicae exoleverunt.* Quae quidem in suum opus paene ad verbum transtulit Ciampinius [2], qui cum Alpharano perperam affirmavit, *octo* Cellas ibidem fuisse, etsi *sex* tantum fuerant suis Altaribus instructae, quum aliarum locum duo tantum aditus occcuparent, quorum unus ad *Altare S. Andreae* vulgo attributum, atque inde in Basilicam Vatic. alter ad Aedem rotundam *S. Mariae a febribus*, de quibus paullo infra disseremus, transitum pandebant. Idque de Alpharano Bonannius [3] etiam notavit, non item de Ciampinio, etsi hujus verba paullo ante retulisset.

Qualia vero fuerint Altaria, et quibus sacra, praestat modo indagare. Sed quum Severanus in sua ichnographia 'nullam heic Cellam, aut Altare nominatim desi-

1 MSS. c. x1I. p. 59. et apud Sindonium de Altaribus, et Reliquiis Bas. Vat. p. 34.

2 p. 30

3 p. 66.

gnet, ex Alpharano singula eorum nomina indicabimus. *In primis*, inquit [1], *a dextra parte hujus primi Sacelli, per quod est transitus* [2], *et introitus ad dictum Templum, sequebatur aliud Sacellum* [3] *contra Aquilonem, et Occidentem positum, cum Altari* S. Salvatoris de Abundantia *nuncupatum, quod quidem Dominus Neapolio de Domo Vrsinorum, Manupelli Comes, eo quod Antiqui de Domo sua erexerant, et dotaverant, aliquantulum exsordescens, mandavit in testamento Io. Comiti Manupelli ejus Filio elegantius restitui, et magnificentius dotari. Et ita factum fuit post mortem ejus; et denique ex humanis decedens, cum suis majoribus, et cum D. Thoma de Vrsinis Rom. de Manupello S. R. E. Diac. Card. S. M. in Dominica, honorificentissimo tumulo positus fuit*. Eadem a Paullo de Angelis, Ciampinio [4], et Janningo [5] notantur, et confirmantur in MS. apud Turrigium, ubi legitur [6]. *In eodem Templo* S. Petronillae *erat quoddam Sacellum magnae devotionis, et optime dotatum sub invocatione* S. Salvatoris de Abundantia, *a Neapolione Comite Manupelli, ut in libro benefactorum*, ubi haec legas [7]. *In nom. D. amen. Anno D. Millesimo* CCCLXIX. *Pontificatus Dñi Vrbani PP. V. Obiit bo. me. magnificus vir D.* Neapoleo de domo Vrsinor. Comes Manupelli *pro cujus anima magnificus vir Dñs Ioannes Comes Manupelli Filius suus, juxta mandatum dicti Comitis sui factum in testamento suo emit Basilice nostre duas partes Castri Podii S. Petri, positi extra Portam Salariam, ut suis finibus terminantur pro* XII.ᶜ *I. flor. de quibus ipse Dñs Iohannes Filius d. Comitis solvit mille flor. auri. Reliqui* II.ᶜ I. *soluti fuerunt de pecunia Executoris bo. me. Rm̃i in Christo Prioris, et Dñi Dñi Annibaldi Episcopi Tusculani S. R. E. Cardinalis Archipresbyteri*

1 ms. p. 60. 2 n. 156. 3 n. 157. 4 p. 58. 5 p. 157. 6 p. 393. 7 p. 283.

supradicte Basilice ; ita quod fuit ordinatum per Capitulum , quod fiat anniversarium pro anima sua , in Capella Salvatoris de habundantia , *sita in* S. Petronilla etc. Eamdem Cellam Antonius Petri ita memorat [1] in *Diario Romano* ex MS. Codice Bibl. Esthensis a Muratorio in lucem edito . *Die Sabbati* 15. *Novembris* 1410. *obiit de bona morte magnificus vir Golinus de Domo Vrsinorum , in domo olim Nardi Maxii , et nunc Pauli de Vrsinis in Regione Arenulae . In die Dominico* 16. *dicti mensis , fuit factum exsequium dicti Golini , cum maximo honore , et sepultus in Basilica S. Petri , in Cappella* S. Salvatoris de Abundantia .

Altera Cella [2] *B. M. Annuntiatae* titulo decorabatur , quam Maria de Comitibus vetustate , ac senio fatiscentem restituit , atque dotavit . Sed lubet heiç addere , quae de hoc Altari memoriae consignavit Alpharanus . *Iuxta d. Sacellum* , inquit [3] , *et Altare per circuitum sequebatur aliud Sacellum* [4] *cum Altari S. M. V. sub invocatione* Annunciationis *ad Occidentem , quod quidem Maria de Comitibus , paullo ante nostra tempora , restituerat elegantissime , optimeque dotaverat , instituens Capellanum , qui esset semper de gremio Beneficiatorum Basilicae pro salute animae suae , et Viri sui Simonetti de Graffignanis Armorum Ductoris , et Petri Francisci ejus Filii , juxta dictum Sacellum sepultorum ; post quod Sacellum , quando Basilicae novae fundamentum operiebatur , fovea magna , quae ibi aderat , impleta fuit ossibus defunctorum innumerabilibus , e sepulcris dicti Templi S.* Petronillae *erutorum* .

Neque omittendum est , quod in Necrologio Vat. [5] occurrit . XVII. *Kal. Dec. In nomine D. Amen* MCCCCLXX.

1 T. XXIV. rer. Ital. col. 1021.
2 lit. K .
3 ms. p 60. et in T. II. Bull. Vat. p. 336.
4 num. 158.
5 p. 162.

Obiit magnificus vir D. Simonettus de Graffignanis *Armor. Ductor, et magnificus Vir Patronus Fracus ejus Filius pro quor. animab. magnifica Dña Maria de Comitibus Vxor Dñi Simonetti, et Mater dicti Dñi Petri Franci construxit unam Cappellam sitam infra* Cappellam S. Petronillae *ad honorem D. Marie, sub vocabulo* Annuntiationis *ejusdem etc. In qua corpora prefator. dñor. requiescunt etc.* Item de hoc ipso Altari sunt accipienda, quae legimus in eodem Necrologio [1]. XIII. *Kal. Aug. Isto die Sancte Margarite dñs Iohannes Vvete, filius Guillelmi, et Margarite de Anglia Presbyter Novvincens. Dyoc. pro devotione, et reverentia dicte S. Margarite donavit nobis viginti ducatos aureos, pro reparatione domorum d. Basilice, cum promissione, quod Vicarius, Prior, Canonici, et Capitulum dicte Basilice teneantur solvere annuatim in primis Vesperis, et Missa d. festi, Bolognenos quadraginta inter Canonicos, Beneficiatos, et Clericos prefate Basilice, et Mansionariis* pro pulsatione Campanarum *P.* VI, *et fiat officium B. Margarite in Cappella, que constructa est sub vocabulo* Annuntiationis B. Marie Virginis prope Sacristiam, *ubi depicta est immago Sancte Margarite predicte.*

Deinde, pergit Alpharanus, *sequebatur aliud Sacellum* [2] *ad Occidentem, et Meridiem respiciens cum Altari; cui vero dicatum fuerit, et a quo etiam dotatum, exolevit*. Sequebatur *Sacellum*, ut ait Paullus de Angelis [3], *olim* S. Petronillae *V. Filiae S. Petri, a Ludovico Rege Francorum dotatum, ubi erant sepultae Agnes Henrici* II, *et Maria Thermantia Honorii Imperatorum Vxores*. Huic contiguum fuisse tradit Alpharanus [4] *Sacellum ad Orientem aliorum supradictorum simile, per quod erat* [5] *transitus ad Templum*

1 101. 2 num. 159. 3 p. 90. 4 ms. n. 161. 5 num. 162.

Martis, *postea nuncupatum* Templum S. M. de febribus, *per quem transitum connectebantur dicta duo Templa, a cujus sinistra parte, ante ingressum dicti Sacelli a sinistris, inter Orientem, et Boream, intra dictum S. Petri Templum, sequebatur aliud Sacellum* [1] *cum Altari, cujus consecratio, et fundatio nos latet.*

Sed libet paullo diutius in Cella principe hujus Templi immorari, quam Alpharanus graphice depingit, cujus verba exscripsit Ciampinius [2] tacito, ut solet, ejus nonomine, a Sindonio item evulgata [3]. *Iuxta hoc Sacellum*, inquit [4], *sequebatur aliud Sacellum vetustissimum, et longe praestantissimum ad meridiem cum Altari, in honorem Sanctae* Petronillae *Virginis B. Petri Apostolorum Principis Filiae consecrato, quod e regione respondet Altari* S. Andreae *Apostoli ad Aquilonem, quod erat ante introitum dicti Templi; quod quidem Altare* S. Petronillae, *simul ac Templum elegantissime exornaverat Paullus* I, *ibique sub Altari ejusdem* Petronillae *Virginis Corpus ex via Ardeatina, sollemni processione translatum in nobili marmoreo labro condiderat, cum hac inscriptione marmori insculpta*

AVREAE PETRONILLAE DVLCISSIMAE FILIAE

ut ex P. Mallio, et reliquis antiquis Ecclesiasticis scriptoribus collegimus, et nos propriis oculis labrum marmoreum hac inscriptione insculptum vidimus, et contrectavimus, postquam dictum Corpus intra Basilicam translatum fuit ad Altare SS. Crucifixi. Quae quidem ab eo fortasse desumta ex M. Vegio conjicio, qui ait [5]. *Nec vero omittendum est id, quod antiqua monumenta, ceterique auctores tradiderunt, in Altari* Petronillae *Corpus ejus, ac pretioso quidem in sarcophago translatum, reconditumque fuisse a Paullo Papa,*

1 n. 163. 2 p. 88. 3 p. 34. 4 n. 160. 5 c. iv. n. 127. p. 182.

cujus ante meminimus, cum titulo simul, quem B. Petrus eidem addiderat, hujuscemodi

AVREAE PETRONILLAE DILECTISSIMAE FILIAE

Ac demum audias Panvinium haec eadem ita enarrantem [1]. *Templum S.* Petronillae *dextera Basilicae parte fuit, parum infra transversam Basilicae Crucem, antiquum admodum, nobili, magnaque impensa, et miro cultu elaboratum, in quo Altare ejusdem Sanctae fuit, sub quo ipsius Corpus jacuit pretioso sarcophago, translatum ibidem ex Coemeterio Viae Appiae, ac reconditum a Paullo Papa, qui illud invenit cum ejusmodi titulo*

AVREAE PETRONILLAE DVLCISSIMAE FILIAE

§. vI.

Dona eidem Templo a Pontificibus collata.

Hanc Basilicam toto Orbe celeberrimam, (sic enim ipsum hoc *Petronillae* Templum vocabant) praecipuo honore a Romanis Antistitibus cultam fuisse, luculenter demonstrat Anastasius. Narrat enim, Stephanum II, [2] qui Basilicam in ejus honore construxit; ibidem *posuisse canistra argentea multa*, lampades nimirum, instar canistri, quibus lampadarium ipsum instruebatur, et *alia plurima ornamenta, quae ibidem dedicavit* ad *Petronillae* exuvias in Aedem ab se excitatam, sollemni apparatu excipiendas. Quid vero *Adrianus* I, postquam eaedem in nova hac sede relligiosissime colebantur? *Fecit in Basilica B.* Petronillae, Anastasius [3] reponit, *ad B. Petrum Apostolum arcus argenteos* vI. *pensantes libras* L. Hic tamen, ut infra ex M. Vegio [4] observabimus, hoc idem Templum, una cum al-

1 ms. c. xvI. p. 26.
2 T. iI. §. LII. p. 125.
3 T. iI. §. LXXVIII. p. 222.
4 n. 114. p. 80.

tero *S. Stephani Minoris*, Monasterio *S. Stephani Majoris* subjecit.

Sed levia haec fortasse, et vulgaria, si cum iis, quae de *Leone* III. tradidit Anastasius, conferantur. Nam [1] *in Altare B.* Petronillae *posuit vestem de stauraci unam habentem paraclysim de blattis, seu chrysoclabo*. Praeterea [2] *in Altare B.* Petronillae *fecit vestem albam holosericam cum tabulis de chrysoclavo, et Cruce, et ibidem Presbyterium ex marmoribus sculptis decoravit; fecit et columnas argenteas sex, et regulares duos pensantes simul libras* LXXX. Nec satis. *Super* [3] *Altare B.* Petronillae, *ubi supra, fecit regnum aureum cum gemmis pretiosissimis pensans libras* II, *et uncias* III. Adde, quod *fecit* [4] *Venerabilis, et praeclarus Pontifex super Altare B.* Petronillae *Ciborium cum columnis porphyreticis ex argento purissimo mirae magnitudinis decoratum, pensans libras trecentas quadraginta, et octo, atque imaginem argenteam stantem sub arca de ipso ciborio, pensantem libras decem, et semis*. Nam *Ciboria*, sive umbracula columnis quattuor innixa attollebantur, et in fastigiatam formam educta totum Altare contegebant, quemadmodum pluribus demonstravit Cl. Paciaudus [5]. Verum non his contentus Pontifex munificentissimus, alia quoque, plena manu, adjunxit ornamenta. Pergit enim Anastasius in ejus vita [6]. *Investivit Altare B.* Petronillae *ex argento purissimo deaurato diversis ornatum picturis undique, pensans libras* CLXII, *et uncias* VIII. Ac paullo infra [7]. *Et in Musileo B.* Petronillae, *quod ponitur ad B. Petrum Apostolum, fecit coronam ex argento pensantem libras* XX. Quae quidem coronae mo-

1 T. II. §. VIII. p. 241.
2 ibid. §. XXXV. p. 261.
3 ib. §. LV. p. 274.
4 ib. §. LX. p. 277.
5 ΣΚΙΑΔΙΟΦΟΡΗΜΑ, sive de Vmbellae gestatione Commentarius, cap. II. Romae 1752.
6 T. II. §. LXVIII. p. 282.
7 ibid. §. LXXII. p. 285.

do aureae, modo argenteae, per catenulas Templorum laquearibus supra sacram mensam appendebantur, ut prolatis exemplis docent Bulengerius [1] Ioh. Marnavitius [2], et Fontaninius [3]. Ac rursus in eadem vita [4]. *In Musileo* B. Petronillae, *quod ponitur ad B. Petrum Apostolum, fecit vela alba majora, tria minora, octo ornata in circuitu de quadrapulo, et cortinam majorem albam unam ornatam in circuitu de fundato*. Ac demum [5]. *Super Altare B.* Petronillae *fecit vestem albam holosericam rosatam, habentem in medio Crucem de chrysoclavo, et in circuitu ornatam de Tyrio*. Ex quibus patet, *Leonem* III. singulari erga *Petronillam* pietate incensum fuisse, qui praeterea, teste eodem Anastasio [6], *in Basilica B. Petri Apostoli*, (cui refert Grimaldus apud Turrigium [7], *donasse in auro, argento, et aliis, scuta monetae Papalis ducenta triginta septem millia, et eo amplius*) *deorsum ubi sacratissimum Corpus ipsius Principis Apostolorum requiescit, renovavit imaginem auream habentem vultum Salvatoris D. N. I. C., ac S. Dei Genitricis Mariae D. N. et BB. Apostolorum Petri, et Paulli, atque Andreae, nec non et* B. Petronillae *Martyris, ubi et addidit auri obrizi libras* xxI, *et uncias* IIl. Iure igitur si Gregorius II. Leonem Isauricum incusavit, quod [8] *Ecclesias Dei denudarit, quas Sancti Patres convestierant*, et ornarant, omni commendatione prosequendus est Leo III, qui tam lauta, ac magnifica supellectile *Petronillae* Aedem instruxit,

1 De Donariis Pontificum lib. II. c. vII. Lugduni 1631.

2 Diss. pro sacris Ecclesiarum ornamentis, et Donariis, contra eorum detractores. Romae 1635. 8.

3 de Corona Ferrea Langobardorum. cap. IX. Romae 1717.

4 T. II. §. LXXXVI. p. 299.

5 ibid. §. cI. p. 309.

6 ibid. §. cx. p. 314.

7 p. 486. Dan. Papebrochii de S. Leone Papa III. Commentarius historicus. in T. II. Iunii p. 572. Ioh. Gottl. Fabri Dissertatio historica de Leone III. Pont. Rom. Tubingae 1748. 4.

8 Epist. I. Labbi Conc. Collect. T. vII.

adversus Rodulphi Hospiniani [1], ejusque sectatorum criminationes, qui donaria, atque anathemata a Templis eliminanda esse, nefarie arbitrantur.

Verum alii etiam Pontifices *Leonis* III. relligionem in *S. Petronillam* sunt aemulati, ac illius Templum opulentis donariis cumularunt. *Leo* enim IV, ut Anastasius [2] testatur, *vestem fulgidae visionis in Basilica S.* Petronillae *perfecit, habentem rotam, aquilamque cum Cruce de chrysoclavo, et gammadiis unam*. Quem Anastasii locum perperam, mea quidem sententia, Vgolinus de Aede, quam *B. Petronillae* sacram fuisse vidimus in Via Ardeatina, in Coemeterio Domitillae, interpretatus est. Nam praeterquamquod eidem nusquam *Basilicae* titulum datum fuisse animadvertimus, contra quam de Templo, in quo versamur, factum novimus, quisnam sibi persuadeat, *Leonem* IV. veterem B. *Petronillae* Ecclesiam ornare maluisse, quam novam, ubi sacrae ejusdem Virginis exuviae colebantur? Quapropter ad hoc etiam Templum referendum esse arbitror alium Anastasii locum in ejusdem Pontificis vita, ubi ait [3]. *In Ecclesia B.* Petronillae *fecit vestes de fundato tres, et vela duodecim, quatuor quidem de fundato, et tres de spanisco, et linea quinque*.

Haec autem, aliaque etiam inferius proferenda, iis addi velim, quae cc. vv. Franciscus Baertius, et Conradus Ianningus [4] in *historico Commentario de S.* Petronillae *Virginis Romanae obitu, spirituali Patre S. Petro, cultu, reliquiis, quarum variae aliarum synonimarum sunt*, hanc in rem adnotarunt. Nam quae ad *Leonem* III. tan-

1 in Historia Sacramentor. lib. I. c. I. et seq. Tiguri 1598.

2 T. III. §. XXXVI. p. 89.

3 ibid. §. LXXXVI. p. 124.

4 T. VII. Maji p. 421.

tum pertinent', protulisse eos reperi, quibus exceptis, ne ullum quidem verbum adjiciunt de hoc Templo sane celeberrimo, de quo pauca tantum Ianningus inseruit [1], ubi *de Basilica S. Petri, iisque adjunctis Sacellis* erudite disputavit.

§. VII.

De variis ejusdem Templi nominibus.

Jam vero vidimus, hoc Templum ab Anastasio, *Ecclesiam, Basilicam, Mosileum, et Musileum* indistincte appellatum esse. Si quis autem haereret ad postrema hujusmodi verba, is facili negotio eorum intelligentiam assequetur, dummodo haec pro *Mausoleo* frequenter usurpata, ex Ducangii doctrina accipiat. Nam *Musilei* vocem, ut erudite Fabrettus [2] animadvertit, tamquam amanuensis mendam in Anastasio corrigendam, perperam existimavit Alteserra. Siquidem eamdem ex recta *Mausolei* voce derivatam, et corruptione non unius seculi, pluribus modis detortam demonstrat istiusmodi exemplis. Apud Gruterum [3] occurrit MAESOLEVM quoddam Nemausi [4], MESOLEVM Paulli Militis Tarraconensis [5], MESOLVM . M. SELI . ORCILI . via Flaminia ad laevam inter miliar. II, et III, nec non MOESILEA apud Frontinum de *limitibus*, quo in loco Rigaltius in explanationibus MVSILEVM adducit. Ac demum inter tot verbi hujusce depravationes, MAVSOLEI vestigium reperiri, Fabrettus conjecit in denominatione ISILEO, cuidam insigni sepulcrali rotundae formae monumento, tunc temporis inhaerente ad XI. lapidem veteris viae Tus-

1 Sect. F p. 157. T. vi. Iunii.
2 in Synt. de Colum. Trajani c. VIII. p. 252.
3 p. CDXCVI. 7.
4 p. DLVI. 2.
5 p. DCVII. 1.

culanae. Quibus, praeter alia duo *Musilei* exempla, in Leonis III. vita nuper a nobis reddita, illud etiam MOSILEOS in vita *Stephani* II. a Fabretto adjici poterat.

Equidem scio, eximium Virum Scipionem Maffejum in artis Criticae Lapidariae fragmentis, quae Donatus edidit [1], vocem MESOLAEVM inter spurias, ac rejectitias adnumerasse. Tot tamen monumenta, in quibus hoc nomen, ac similia occurrunt, falsitatis arguere, nonne perniciosissimi exempli facinus videri possit?

At unde nam huic Templo *Mausolei* nomen? Cave, Vignolii sententiae subscribas, qui hoc Templum *Mosileos* vocatum fuisse arbitratus est, quod esset aedificium rotundum, alteri, quod ei proximum erat, non absimile. Hoc enim verbum non satis recte ab eo explicatur, quum constet, nuper dejectum *Sacrarium*, etiamsi ejusdem fuerit formae, atque structurae, nusquam tamen *Mosileos* nomine venisse. Neque vero audiendi sunt ii, qui potius hoc Templum *Musileum* fortasse nuncupari consuevisse, opinati sunt, vel quia octogonae esset figurae in modum Hemisphaerii assurgens; vel ex eo quod ejus parietes marmoribus, et opere musivo circum undique ornati essent, etsi postremae huic opinioni locus favere videtur apud Anastasium, qui ita habet [2]. *Et ingresso Silverio cum Vigilio solo in* Musileum, *ubi Antonina Patricia jacebat in Lecto, et Belisarius Patricius sedebat ad pedes ejus.*

Verum recte Barptholemaeus Plazza [3] arbitratus est,

1 p. 196.

2 T. I. §. VIII. p. 211. in vita S. Silverii. V. Dan. Papebrochii Diss. de ordinatione, et abdicatione S. Silverii, atque Vigilii subrogatione. in Propyleo Maii p. 80. et Comment. praevium ejus vitae in T. IV. Iunii pag. 13. et Gottl. Wernsdorfii Dissert. de Silverio, et Vigilio. Witteb. 1739. 4.

3 de vil. Eccl. p. 51.

usurpata omnino esse, in aliis Anastasii locis *Musilei*, et *Mosileos* vocabula, quod illustriores in eo defuncti sepeliebantur, quemadmodum paullo infra demonstrabimus. Nam, teste Pausania [1], qui de Sepulcro, quod *Mausoleus* Halicarnassi habebat, septem Orbis miraculis adnumeratum [2], edisserit, Romani *rei miraculo adducti*, non solum *magnificentissima quaeque apud se monumenta*, Mausolea *appellarunt*, sed etiam communia, ut supra vidimus, fuseque demonstrant Bellorius [3], et Ficoronus [4], privatorum hominum sepulcra, hoc titulo donata fuerunt. Profecto, quae ad B. *Petronillae Mausoleum* pertinent, Ducangius pro loculo, in quo reconditum erat S. Virginis Corpus, accipienda esse scripsit, eademque notione exemplis vitarum S. Godebertae [5], S. Johannis Abatis Parmensis [6], S. Raymundi Episcopi [7], et Harmeri [8], *Mausolei*, et *Musilei* voces usurpatas esse probavit.

Quae quidem Panvinium hallucinatum fuisse demonstrant, qui [9] hoc nomen ad unum *Augusti Mausoleum* pertinuisse scripsit, cui iccirco referendam esse docuit

1 In Arcad. l. VIII. c. XVI.

2 V. Leonem Allatium. in notis ad Phylonem Byzantinum. Cuperum. de Apotheosi Homeri pag. 236. et Baylium. in Diction. Historico-Crit. Ioh. Territinum. Dissertation sur deux Medailles grecques l'une de Mausole, et l'autre de Pixodarus, Rois de Carie. Exst. in Diario Sapient. Amst. Febr. 1685. pag. 62. Ioh. Christophorum Avenarium. in Dissert. de Artemisia, et Mausoleo. Lipsiae 1714. Loescherium. Reflexions sur une Medaille d'Artemise Reine de Carie, et de son Mausolee. Potsdam 1748. 8. Aulysium de Gymnasii constructione, et de Mausolaei Architectura. Neap. 1693. in T. VII. Salleegre p. 889. Com. de Caylus Dissert. sur le Tombeau de Mausole. dans le T. XXVI. de l' Hist. de l'Acad. des Inscr. pag. 267.

3 Veterum sepulcra, seo Mausolea Romanorum. Romae 1699. fol. Lugd. Batav. 1728. et in T. XII. Thes. Gronov.

4 in Diss. Italica de Bulla aurea Puceror. Nobil. Rom. 1732. 4. p. 29. V. Sarnelli del Musaico, o Musivo. in T. IX. Liter. Eccl. pag. 29.

5 T. II. SS. Aprilis Boll. p. 36.

6 T. V. Maji p. 183.

7 T. IV. Iunii p. 133.

8 de Miraculis S. Namilii Epise. Andegavensis.

9 in Comment. Rom. Reip. lib. I. ad Reg. IX. p. 201.

M. Vlpii Aegli Trajani Liberti *Mausolei Procuratoris* Inscriptionem a Grutero [1], et Fabretto [2] evulgatam, ac recens a Steph. Ant. Morcellio [3] scite admodum illustratam. Quamquam Panvinii errorem alia sunt, quae redarguant. Nam praeterea non solum ejusdemmodi nomine *Adriani* sepulcrum, sed *Helenae Augustae* Basilica donata fuit, quam in Cod. Vrbin. MISILEVM pro MAVSOLEVM vulgo nuncupatam esse notat Vignolius [4], nec non Sanctae *Constantinae* Templum in via Numentana, ut infra observabimus.

§. VIII.

De rebus memorabilibus ibidem gestis.

Plurima in promptu habemus argumenta, quibus evincamus, Templum hoc jam inde a primordiis summa relligione, omnique aetate, et ab omni fere natione fuisse cultum. Vt enim Pipinus Rex, Templum rotundum S. Virgini a *Stephano* aedificatum, et a *Paullo* dicatum fuisse intellexit, Filiam, quam ex Bertrada Vxsore tum susceperat, mirabili pietatis exemplo, Romam deferri jussit, ut a Pontifice sacro regenerationis lavacro in eadem S. *Petronillae* Aede ablueretur. Quod incredibili caeremonia a *Paullo* I. eodem modo, quo *Stephanus* Frater sibi [5] Pipinum Regem cum duobus Filiis Lutetiae Parisiorum adsciverat, praestitum est. Illam enim e sacro fonte, tamquam Regiam Filiam suscepit, *Gislanae*, seu, ut aliis placet, *Giselae* nomine imposito, Compatremque inde in posterum Pipinum appellavit, ut a

1 p. CLXXV. 9.
2 de Col. Traj. p. 251.
3 de Stilo Inscr. Latin. p. 155.
4 T. I. §. xxvI. p. 100. in vita S. Silvestri.
5 Mabillon. ad Acta SS. Ord. S. Bened. T. III. col. 524.

Belforestio [1], et Arnoldo [2] accepimus, imo et ab ipsius *Paulli* epistola XXVII. in Cod. Karolino, cujus verba praestat heic subjicere [3].

Interea, Christianissime, Dei providentia Victor Rex, gemina festivitatis peregimus gaudia, in eo quod optata cordis adepti desideria, in vinculo spiritalis foederis, pariter sumus adnexi; praefatus nempe sodalitatis vestrae illustris Missus, (nimirum Wlfardus Abbas Martinianensis apud Turonos, de quo consule Mabillonium [4]), *pretiosissimum nobis supernae gratiae munus attulit, Sabanum videlicet, in quo nostra dulcissima, atque amantissima spiritalis Filia sacratissimo lavacro abluta, suscepta est, quam et cum magna jucunditate, aggregata populi cohorte, infra Auram sacrati Corporis auxiliatricis vestrae B.* Petronillae, *quae pro laude aeterna memoriae nominis vestri nunc dedicata dinoscitur, celebrantes Missarum sollemnia cum magno gaudio suscepimus, et per allatum eumdem Sabanum, eam tamquam praesentialiter nos suscepisse gaudemus*. Quae quidem, si cui forte obscura videntur, is consulat, moneo, doctissimas Cajetani Cennii adnotationes, qui tamen ad eas ita ingenue praefatus est [5]. *Codex membranaceus, quo usi sumus, vetustus quidem est, et satis vetusto charactere exaratus, sed vitiosissime; ita ut minor forsan labor esset stabulum Augiae expurgare, quam omnia exemplaris hujus menda tollere, quae emendet, qui in meliorem codicem inciderit. Nos interim arbitrati sumus, satius esse, Paulli Pont. epistolas qualicunque modo in luce versari, quam diutius in tenebris delitescere, et obsolescere.*

1 lib. II. cap. IV.

2 lib. IV. c. XXIX. V. Turrigium Grotte Vaticane p. 148.

3 Tom. I. p. 136, et apud Duchesne in Hist. Franc. Script. T. III, et Muratorium in T. III. Rer. Ital.

4 T. II. Ann. Ord. Bened. p. 168.

5 T. I. Cod. Car. p. 1.

Illud tamen aperte patet, Regium hoc Templum, quod heic *Aulae* nomine designatur, (ita enim pro *Aura*, quam posuit somniculosus scriba, legendum esse, cui dubium erit, quum sacras Aedes saepe ita nuncupatas fuisse plura doceant exempla [1]?) *pro laude, aeternaque memoria nominis Pipini* a *Paullo* I. fuisse consecratum. Quae potissima caussa fuit, licet, ut Nic. Alemannus [2] animadvertit, a doctis Viris ignorata, cur hanc Basilicam ceteri Francorum Reges, tam sancte deinde coluerint, ut infra declarabimus.

Quid vero hujusmodi exemplo illustrius, ac luculentius proferri potest ad probandum Patrinorum usum [3] ab *Hygino* institutum, a *Stephano*, et *Paullo* confirmatum, nullaque interruptione per omnes deinceps aetates conservatum? Ac praeterea, quod ad rem nostram magis interest, ac aeternae hujus Templi gloriae cessurum puto, hinc liquido constabit, a *Stephano* primum, alibi incoeptam hujusmodi consuetudinem, Romae hoc loco a *Paullo* Fratre sollemnius confirmatam fuisse, ut Romani Pontifices Francorum Regum Liberos ad sacrum regenerationis lavacrum, in Filiorum locum susciperent.

1 in Histor. Episc. Antissiod. in Diario Trevoltino anni 1714. p. 1976. et ibidem ex Caeremoniali Eccl. Girundeesis. in vita S. Medardi Epis. Noviom. T. vIII. Spicil. Acher. p. 405. et 409. T. III. Annal. Benedict. p. 15. in descript. Cantuariens. Eccl. apud Gervasium Daobernensem, et lib. vI. Historiar. Eadmeri p. 141.

2 de Parietinis Lateranensibus p. 101. et in Thes. ant. Ital. Graevii T. vIII. P. Iv.

3 Ioh. Georgius Simon de Patrinis, Guil. Saldenus, et A. Schuler de Susceptoribus, Sam. Wilchius. de Patrinis, Matrinisque, Guil. Wilchius. de Fidejussoribus in Ecclesia veteri. Isaac Iundt. de Susceptorum baptismalium origine. Gerhardus Van Mastricht. in Schediaismate de Susceptoribus infaetum ex baptismo. Gottlob Ang. Ienichen. in prolusione de Patrinis, eorumque origine, numero, et sexu; ceterique hujusmodi ritus Scriptores a Fabricio, Binghamo, et Zaccaria. T. II. T. II. Bibl. Liturg. p. 423. et in Tom. I. de discipl. Pop. Dei Fleury Venet. 1782. 4. p. 58. et ie praemissa Bibliographia sacrar. Antiquit. memorati.

Sed nihilo minoris faciendum est, quod Karolus M. erga eamdem Virginem *Petronillam*, in eodem Templo praestitit. Quum enim Romam ad sollemnia Paschae cum Liberis venisset anno DCCLXXXI, ab Adriano efflagitavit, ut e sacro fonte in eadem Basilica Karlomannum Filium suum susciperet. Quod Pontifex, ut tradit Regino [1], libentissime concessit, ablutumque Infantem a Pipino Karoli Patre nominavit, et Italiae Regem inunxit. Id autem Karolo M. pientissimo Imperatori, adeo gratum accidit, ut nullo non tempore gloriatus fuerit, se Romanum Pontificem *Compatrem* habere, atque hunc titulum apud ipsos Orientis Imper. de se [2] praedicaverit.

Verum Turrigio adsentire non possum, qui non multo post, Constantinum Graecorum Imperatorem, et Rotrundam Karoli M, et Ildegardae primae Vxsoris Filiam matrimonio ibidem ab eodem Pontifice conjunctam fuisse tradidit. Nam ex Eginardo liquet in vita Karoli [3], et ex ipso Codice Karolino [4], eam innuptam permansisse.

§. IX.
Hagne Augusta ibidem sepulta.

Quid plura? quum e Germania Romam venit Hagne Augusta, Guillelmi Pictaviensis Filia, Henrici II. Vxsor, ut ex praescripto Alexandri II. privatam in Vrbe vitam sancte transigeret, magnam etiam diei partem, ante SS. Virginis exuvias moris habuit insumere, nec divelli ab ea, nisi aegerrime patiebatur. Quod quidem fortasse Mabillonio fraudi fuit, ut sibi persuaserit [5], Hagne-

1 in Collectione Schartii p. 28. V. Turrigium Grotte Vat. p. 148.
2 in ep. Synod. ad Constant. et Iren.
3 T. I. p. 351. et 383.
4 T. I. p. 136. et seq. V. Piehler in Augusta V. Carolorum Hist. lib. I. P. I. n. 25, et Maurinos Art de verifier les Dates.
5 T. v. Annal. Ben. n. xxI. p. 10. ad a. 1068.

tem in *Monasterio S. Petronillae* fuisse versatam. Atqui compertum est, eam, quousque Romae vixit, in Aedibus Lateranensibus commoratam, ibidem occubuisse. Praeterea nullum aliud ex priscis monumentis apparet Monasterium, *S. Petronillae* titulo insignitum, quam quod ab eodem Mabillonio [1] indicatur apud Plumbariolam, in Territorio Aquinensi prope Casinum, a Thasia Ratchii Ducis Vxsore, et Filia eorum Ratrude constructum, seu instauratum, de quo plura habemus apud Leonem Marsicanum [2], et Anastasium [3], ac praesertim apud eumdem Mabillonium in observationibus ad Libri Diurni Romanorum Pontificum supplementum [4].

Ea vero erat Hagnae erga *Petronillam* studii praeconcepta opinio, ut, quum ea Germaniam deinde revertisset, Petrus Damianus Cardinalis, his eam inter cetera verbis compellandam duxit, quae Romam facilius revocarent. *Revertere ergo*, inquit [5], *Domina mi, revertere, teque lugentibus festivam redde laetitiam, qui rutilantem caeli gemmam de capite Mundi Roma, quodammodo ploramus avulsam. Ingerat tibi nauseam Aula regalis Imperii; sola tuis manibus sagena redoleat Piscatoris; illic cum* Petro-

1 ibid. T. I. n. xiv. p. 54.

2 in Chron. Casinensi lib. I. c. viii.

3 T. II. §. xxtII. p. 80. in S. Zachariae Vita.

4 Mus. Ital. T. I. p. 35.

5 ep. viil. p. 328. ejus vita a Ioh. Monacho, et discipulo conscripta. apud Surium die 22. Febr. p. 174. et cum P. Damiani epistolis. Paris. 1610. 4. Eadem cum Comm. praevio, et notis Henschanii. in T. III. Febr. Boll. p. 406. Eadem cum observationibus praeviis, et notis in Mabillonii actis SS. Ben. Sac. vI. P. II. p. 244. Ioh. Ladarchii vita S. Petri Damiani S. R. E. Card. Episc. Ostiensis in vI. libros distributa. Tom. III. Romae 1702. 4. in cap. xxiI. ita inscripto. In Germaniam revertitur Agnes Augusta, quae deinde ad limina Apostolorum a Petro Damiani iterum revocatur. Ejusdem Augustae reditum, gesta, et obitus. T. II. pag. 225. Casim. Oudini Diss. de Scriptis Petri Damiani. in T. II. de Script. Eccl. pag. 686. Lips. 1722. fol. Vita di S. Pier Damiano Camaldolese, Card. e Vescovo d'Ostia. Venezia 1729. 8.

nilla *simul habere te libeat sepulturam, ut insignis ille Pater geminam juxta se, carnis videlicet, ut spiritus, gaudeat requiescere Filiam*. Quae adeo piam Imperatricem moverunt verba relligionis plenissima, ut Romam denuo reversa sit, illudque, quod, dum vita suppeditavit, in votis maxime habuerat, consequuta demum sit, ut etiam mortua in B. Virginis *Petronillae* Basilica conquiesceret, prope Templum Vaticanum, ubi anno MXLVI. una cum Henrico Aug. insignia Imperii, primo die honoris Clemenlis II, suscepisse demonstravimus. Etsi enim, ut Rasponius [1] affirmavit, primum sepulta fuit in Lateranensi Basilica, pone quam diem supremum obiit, *deinde ad Aedem S. Petronillae translata* fuit [2]. Id autem post dies XXII. ab ejus obitu contigisse scripsit Laderchius.

Epitaphium, quod ejus sepulcro erat insculptum, temporis longinquitas nobis invidit, ut eruditissimus Philippus Dionysius testatur, inquiens [3]. *Quaerenti vero Agnetis Imperatricis epitaphium, quod cum sepulchro ejus exstabat, Maphaeo Vegio in vivis agente, scilicet* XV. *Ecclesiae saeculo, in Vaticano, juxta Altare S. Petronillae, marmoreum hunc titulum ostendere nequeo*. Verum quum illum M. Vegius historiae suae [4] intexuerit, ab se descriptum, aeque ac praestitit Dionysius, heic subjiciam.

1 p. 199.
2 V. D. Vaissette Hist. Gen. de Languedoc. T. III. p. 243.
3 in Praefat. Operis de Cryptis Vatic. pag. XIV.
4 c. III. p. 76.

6 L

ANNO M. LXXVII.
AB INCARNATIONE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI
INDICTIONE PRIMA ANNO V. PONTIFICATVS
DOMINI GREGORII PAPAE VII.
AGNES IMPERATRIX AVGVSTA
POST MORTEM VIRI SVI HENRICI IMPERATORIS SECVNDI
ANNO XXII. XXIIII. DIE MENSIS DECEMBRIS
ANIMAM BONIS OPERIBVS FOECVNDAM
LATERANIS SALVATORI SVO
ATQVE OMNIVM BONORVM DEO REDDIDIT
ET HIC VBI ANTEA IMPERAVERAT
CLAVIGERO COELI PRO CVIVS AMORE
IBIDEM PEREGRINATA FVERAT
V. DIE MENSIS IANVARII
EXSPECTANS SPEM BEATAE RESVRRECTIONIS
ET ADVENTVM GLORIAE MAGNI DEI
MEMBRA CARNIS COMMENDAVIT IN PACE. AMEN.

Hanc inscriptionem legimus etiam apud Grimaldum [1], Aringhium [2], et Ciampinium [3]. Sed eam multo ante retulerant Abbas Vespergensis, et Constantiniensis Bertoldus, scriptor Sec. xI. apud Baronium [4], qui legit *militaverat*, pro *imperaverat*. His addatur Alpharanus, qui haec adjunxit [5]. *Intra vero hoc Sacellum, juxta Altare* (ejusdem Virginis *Petronillae*) *erat sepulcrum Agnetis Imperatricis, Vxoris Henrici* II. *Imperatoris, quae quam nimia erga Basilicam devotione fuerit affecta, quantum illam ceteris omnibus praetulerit, et dilexerit, ex humanis decedens, mirifice ostendit. Nam in Lateranensi Palatio vita functa, juxta Petrum Christi Vicarium, Caeli Clavigerum in Vaticano, et Petri Filiam, pro quorum amore peregrinata fuerat,*

1 in lib. instr. fol. 37.
2 p. 270.
3 p. 88.
4 an. 1077. n. 68.
5 ms. num. 160. p. 161.

spem beatae resurrectionis exspectans, carnis membra commendavit in pace, ut ex epitaphio marmore insculpto, supraque ejus sepulcrum affixo liquet.

§. X.

De Mariae, et Thermantiae Sororum Augg. Honorii Vxsorum Sepulcro ibidem detecto.

Verum aliis etiam Imperatricibus, prope Virginis *Petronillae* exuvias diu quiescere licuit. Praeter ea, quae supra audivimus a Paullo de Angelis, testimonio est idem Alpharanus, qui haec habet [1]. *Erat etiam heic et alterius Imperatricis aliud marmoreum Sepulcrum nobilissimum in Sacelli penetralibus conditum, praedicto Sepulcro longe ditius, Mariae Honorii Imperatoris Vxsoris, quae in Vrbe e vita migrans, etiam juxta Clavigerum Coeli, ejusque Filiam diem resurrectionis expectans, sepeliri mandavit; quin etiam sepulta fuit juxta eam Thermantia Augusta ejus Soror, quae postea etiam ipsa fuit dicti Honorii Imperatoris Vxsor.* Nam Honorius Imperator, haud obvio inter Christianos exem-

1 Ibid. in Cappella S. Petronillae diruta, fuit inventum Sepulchrum marmoreum juxta Altare S.Petronillae. Adì 4. Febraro 1544. nel Pontificato de Paulo PP. III. fu scoperto un sepulcro appresso l'Altare di S. Petronilla. Era un gran pilo de marmo tutto d'un pezzo, longo pal. 14. et largo pal. 11. alto pal. ... coperto con una pietra di marmo simile di longhezza, et larghezza, et grossa pal. 1., et tre quarti. Dentro il quale pilo era il Corpo di Maria Moglie d'Onorio Xmo Imp. di Constantinopoli. Il qual Corpo era vestito d'una veste d'oro tirato, et in testa un panno d'oro con più avolti, et un altro disteso sopra al viso, et il petto, il quale oro fuso pesò libre 35. la lega era de 24. carate. Dal lato haveva una scatola d'argento piena de diversi vasi de Cristallo, d'Agata, et de altre pietre, et similmente de diversi animali, con alcuni ornamenti d'oro, et appresso a questa una cassetta coperta d'argento indorato, con alcuni ornamenti di teste di chiodetti d'argento, in la quale erano molti anelli d'oro, tutti con pietre pretiose, passavano il numero di 150. alcune collane, et catenette con pendenti, et altri lavori con gioje, et alcuni lavori d'oro, quale cose tutte hebbe il d. Papa Paulo III.

plo, duas hasce Filias Stiliconis, et Serenae, unam post alteram matrimonio duxit, quae inopinata morte sublatas, adhuc Virgines, ex hac luce migrasse, tradiderunt Paullus Diaconus, Ammianus Marcellinus, Zozimus, et Sozomenus [1].

Hujus autem sepulcri magnificentiam licet dignoscere, ex iis, quae idem Alpharanus subjungit. *Hoc quidem*, inquit, *Mariae Sepulcrum, auro, argento, pretiosisque margaritis refertum sub Paullo* III. *P. M. die* IV. *Februarii* 1544, *quum novae Basilicae fundamenta jacerentur, repertum fuit, et adhuc etiam superest marmoreum labium admirabile, parvulae aulae instar, in quo praedictae Imperatricis Corpus, simul cum dicto thesauro inventum fuit*.

Verum haec etiam Grimaldus recenset ex Kalendario Jac. Herculani Canonici S. Petri, quod in Basilicae Archivo asservatur, ac nonnulla exhibet scitu digna, unde mos veteris aetatis agnoscitur in humandis Principum, et illustrium Virorum, ac Feminarum Corporibus, quorum caput aureo panno spiris compluribus circumdabant, alterumque ab eo distinctum, vultui, ac pectori imponebant. Quapropter non abs re, puto, erit, ipsa Herculani verba cum Lectoribus communicare, quae ita habent [2]. *Memoria, quod die* III. *Februarii* MDXXXXIII. *detectum fuit Sepulcrum in Sancto Petro in Cappella, quae dicebatur, Sancta* Petronilla, *alias Regum Francorum, quum novae fabricae fundamentum foderetur. Quod sepulcrum erat magnum pilum marmoreum coopertum tabula simili crassitudinis palmi unius quarti*, 3. *longitud. palm.* XIIII. *latitud.*

1 lib. v. V. Marlianum in Top. Vrb. I. v. XXI. Pitiscum in Lexico ad Honorium. Petr. Baylium in Lexico. Vaissettum. Hist. genèral de Languedoc T. III. p. 253. ad an. 1413.

2 fol. 45.

palm. xI, *in quo erat Corpus Mariae Vxoris Honorii Imperatoris Constantinopolis. Qnod Corpus indutum erat veste ex auro, ut vnlgo dicimus*, oro tirato. *In capite habebat pannum aurenm pluries indutum, et aliud extensum supra faciem, et pectus. Quod aurum in forma panis fusum, ponderavit libras triginta quinque*. Franciscus Blanchinius [1], recitatis his ipsis Herculani verbis, addit eumdem alia etiam ornamenta cum his reperta descripsisse, quae ab se tamen praetermittebantur, quum de velis tantum capiti injectis, et circumductis, sermo sibi esset, quorum usus in tumulandis Procerum Corporibus vigebat, aetate Leonis Magni. Quod tamen multo remotiori etiam aevo in more positum fuit, quum Christifideles, ex Aegyptiorum, et Judaeorum, usu hominum Cadavera, non modo linteis, sed fasciis etiam, Puerorum Infantum instar in cunis, obducere consueverint, ut constat ex variis sarcophagis ab Aringhio prolatis, ubi Lazarus ita repraesentatur, et ex veteri monumento a Dionysio illustrato [2].

Sed, quod in Blanchinio desideramus, Lectoribus minime invidendum esse duco. Ac propterea, quod in Jac. Herculani descriptione reliquum est, ex ipso Grimaldi codice, unde cetera sumsit Blanchinius, placet heic attexere. Pergit itaque Herculanus [3]. *Aurum in forma panis fusum ponderavit libras* xxxv. *liga continebat viginti quatnor caratas. Ad latus habebat capsulam argenteam plenam diversis vasis ex chrystallo, agatha, et aliis lapidi-*

1 In T. III. edit. Anastas. p. 160.

2 p. 6. V. Ioh. Nardium in notis ad Lucretium p. 646. Thomam Alghisium. T. vI. Diarii Italici p. 171. Octavium Ferrarium. Elect. 1I. 20. Gisbertum Cuperum. 1I. 9. observat. Ioh. Iac. Chifletium. in Crisi historica de Linteis sepulchralibus. Antuerpiae 1624. 4. Dupinium. Tom. xvII. p. 271. Salomonem Deylingium. Part. III. Observat. Sacrar. p. 275. Sarnellium. de' Tesori trovati ne' sepolcri. in T. x. Lit. Eccl. p. 156.

3 fol. 45.

bus, ac similiter diversorum animalium. Et apud hanc erat alia capsula, argento inaurato tecta, cum nonnullis ornatibus ad usum capitis, claviculis argenteis, multis annulis aureis, omnibus cum preciosis gemmis, ultra numerum centum quinquaginta, cum aliquibus torqueis, et catenulis aureis, cum armillis aurium, et aliis operibus gemmatis, et aliquibus aureis. Quae omnia habuit Paullus Papa Tertius. Hisce vero Grimaldus de suo haec adjecit. *Corpus Imperatricis illatum fuit in commune Conditorium versus Altare majus,* Polyandrium *appellatum*. Quae quidem aperte demonstrant Marangonii lapsum, qui *Mariae* Sepulcrum detectum fuisse scripsit [1], quum Probi Templum dejectum fuit, quod, ut loco suo adnotabimus, a Nicolao V. solo aequatum fuisse scimus.

Neque praetereundus Lucius Faunus, qui singillatim hujus Sepulcri aperitionem describit, atque omnia cimelia, quae ibidem reperta sunt, veluti ob oculos ponit. *In Cella*, inquit [2], *Galliae Regis, quae in B. Petri*

1 pag. 190.

2 *de antiqq. Vrb. Rom. lib. V. pag. 125. Sed italicam quoque ejusdem Scriptoris narrationem in lib. v. c. x. p. 153. ad illustrandam reperti thesauri historiam valde accommdatam, etsi paullo proliziorem, praetermittendam minime esse censeo, ac propterea heic eam subjicere, non alienum existime.* Nel Mese di Febraro, del XLIII. nella Cappella del Re di Francia, che In S. Pietro si edifica secondo il nuovo modello, che Papa Giulio II. disegnò, si è ritrovata, cavandosi una arca di marmo, che da le cose, che vi sono state ritrovate dentro, si è chiaramente conosciuto, che fosse questo un sepolcro di Maria Moglie de l'Imperatore Honorio: del Corpo morto non vi avanzava altro, che i denti, i capelli, e le duo ossa delle gambe. De la vesta, che era un panno di seta, e di oro, si cavò fundendosi da XL. libre d'oro finissimo. Vi era dentro l'arca una scatola d'argento rotta in tre, o quattro pezzi, et era lunga on piede, e mezzo, et alta da un palmo con molte cose dentro, che noi particolarmente diremo. Vi erano vasi, e diversi pezzi di cristallo, fra grandi, e piccoli xxx. fra li quali vi erano come due tazze non molto grandi, l'una ritorda, l'altra di figura ovale, con figurette di mezzo cavo bellissime: et una lumaca pure di cristallo accoreia in una locerna con oro fino, del quale n'è prima coperta la bocca de la lomaca, restandovi solo un buco

est, quum eam formam aedificando sequerentur, quam Iulius Pont. proposuerat, excavando, marmorea arca inventa est, quam, ut ex iis, quae in ea reperta sunt, perspicue constat, sepulcrum fuisse Mariae Honorii Imperatoris Conjugis. Cadaveris illius nihil reliquum erat, dentibus, comis, tibiisque exceptis; ex veste autem, quoniam auro intertexta esset, multae auri librae, dum in ignem esset posita, exceptae sunt. Capsula argentea pedis, ac dimidii longitudine, palmi unius altitudine, multaque insuper vasa chrystallina, atque ex materia, quam agatham vocant, summa arte perfecta, inventa sunt. Annuli XL. *aurei praeterea variis ornati gemmis reperti. In iis smaragdus caput habens incisum. Honorii putatur fuisse, ac quingentorum Coronatorum aureorum aestimatione. Accedebat bulla gemmis intertexta, has litteras circum-*

in mezzo da porvi l'oglio: a isto al qoal buco si vede con un chiodo confitte una mosca d'orò mobile, che cuopre, e discnopre il buco. Vi è poi medesimamente di oro la pnnte col pippio de porvi lo stoppino, tirato io lungo, et ecuto con bellissima gratia, et in modo col cristallo ettaccato, che vi psre nato insieme. E così è anco ben fatto il coverchio di sopre. La forma de la lumace è come un conchiglio grosso marino girsto intorno con le sue punte per tutto, le quali in questo vsso sono liscie, e dolcissime, per essere il cristallo ben lsvorato. Vi erano enche vssi, e diversi pezzi di Agate con certi animaletti, fre tutti vsiI, e fra loro duo vesi bellissimi, l'uno, come una di quelle empolle dl vetro grandi, e piette, ds tenervi oglio, o altro simile liquore, in modo fstta, e così bella, e sottile, che è una msraviglia a mirarla; l'altro è fatto e guise d'una di qneile schinmsroie col suo msnico in su lungo, che usano di rame in Rome per csvare l'acqns da le bittine, e vogliono, che fosse un vaso, che nsavano gli antichi ne' sacrificii. Appresso vi erano quettro vasetti d'ore di diverse sorti: et un altro vasetto d'oro di forma ovele col suo coverchio con gioje a torno: un core d'oro picciolo, che fu un pendente con sei gioiette incessare; nn fermsglio di oro con cinque gioje di diverse sorti con varie ginje incassate in essi. E XLVIII. fra anelli, e verghette d'oro di diverse maniere, et un di loro di osso rosso con diverse pietre. E tre animsletti di osso rosso. Vi ersno sncho duo pendenti da orecchie di smeraldo, o plasme con duo hiacinti. Qnattro crocette con pietre rosse, e verdi: Vn pendente io forma di un grsppo di nvs, fetto di pietre psonazze: otto altri pendenti piccioli di oro di

continens MARIA DOMINA FLORENTISSIMA. *Laminula item aurea cum iis verbis graece scriptis*

MICHAEL, GABRIEL, RAPHAEL, VRIEL.

Inter reliquas inaures, monilia, ac similia ornamenta muliebria, quae in ea capsula inerant, quidam ceu nodus smaragdorum, variarumque gemmarum fuit, atque ex puro auro ornamentum, quod rizzam vocant. Praeterea palmi prope longitudine ex uno latere has notas habens DOMINO NOSTRO HONORIO, *ex alio* DOMINA NOSTRA MARIA. *Sorex ex coelidonia. Conchula insuper, ac patera ex chrystallo. Aurea pila rotunda, persimilis lusoriae, quae aperiri facile poterat, quum in duas partes esset, in nucis morem, divisa. Aliae gemmae innumerabiles fere, quae tametsi majori ex parte vetustate corruptae essent, nonnullae tamen quasi recentes, ac novae veterem nitorem servabant.*

diverse sorti, con varie pietre inchiastrate: tre altre crocette di oro coo certi smeraldi incassati: un pezzo di una collana picciola sottile con certe pietre verde infilzate: un'altra collanina d'oro con XXII. paternostri di plasma: Vn'altra collanina con IX. paternostri di zaffiri tagliati e mandorle: on'altra collanina d'oro tirato raccolto, rotta in quattro pezzi: doo bottonini di oro: quattordici magliette di oro. Tre eltre crocette con certi smeraldi: et un tondo di oro, come uno Agnus Dei, con qoeste lettere intorno STILICO VIVAT. Doo manichi di oro con certe pietre verdi, e rosse: due agucchie grosse, o stiletti per rizzafina, l'uno di oro lungo, presso a uo palmo, con queste parole scritte DOMINVS HONORIVS. DOMINA MARIA. L'altro di argento senza lettere. Vi erano parecchi frammenti di smeraldi, e di altre pietre. Vi erano chiodi d'argento, parte piani, parte di rilevo, che inchiodavano un coverchio d'argento sopra una cassetta: vi era una laminette d'oro con queste parole scritte, anzi scalpite in greco MICHAEL. GABRIEL. RAPHAEL. VRIEL. Habbiamo particularmente descritte tutte queste cose, perchè Claudiano Poeta di quel tempo accerna, che fossero a la Imperatrice Maria da l'Imp. Honorio suo Sposo mandati rari duoni: che potrebbono per avventura essere stati la maggior parte di queste cose. *V. luculentissimam, ac plane regiam editionem recens adornatam ab eruditissimo Francisco Danieli* de' Regali Sepolcri del Duomo di Palermo, riconosciuti, e illustrati. *Napoli* 1784. *fol. pag.* 82. *in descriptione Sepulcri Constantiae* II. *Reginae Siciliae, Vxoris Friderici, et Filiae Regis Aragonum.*

Quum autem Claudianus scripserit, Honorium *Mariae* Augustae Conjugi suae, dona quantivis pretii dedisse, facile se adductum fuisse profitetur L. Faunus [1], ut crederet (quod item Bosius, et Aringhius [2] opinati sunt, probante Joh. Jacobo Chiffletio [3]) haec eadem fuisse, quae in ejus sepulcro reperta sunt. Cecinit enim Claudianus de Nuptiis Honorii [4].

...... jam munera Nuptae
Praeparat, et pulcros, Mariae *sed luce minores*
Eligit ornatus, quidquid venerabilis olim
Livia, Divorumque Nurus gessere superbae.

Ceterum de Liviae Mundo muliebri sic Claudianum loqui non puto, ut velit, eodem ornatam ab Honorio *Mariam* Aug. sed nihil huic defuisse ex eo ornamentorum genere, quae Livia, et reliquae Augustae olim gestaverant, quaeque Rudolphus a Bunau [5] erudite descripsit. Quis autem ignorat studium singulare Matronarum Romanarum, ut una secum pretiosiora quaeque conderentur, quae, dum viverent, in usu, ac deliciis habuerant? Id enim diserte testatur IC. Scaevola, apud quem legimus [6]. *Funerari me arbitrio Viri mei volo, et inferri mihi, quaecumque sepulturae meae caussa feram, ex ornamentis lineas duas ex margaritis, et viriolas, ex smeragdis*. Praeterea illa etiam deinde obtinuit consuetudo, ut nobiliores Matronae Lectum quoque suum omnibus ornamentis instructum sacris Aedibus, relinquerent, ubi una cum pretiosa supellectile tumulandae essent, Virorum instar, qui haud

1 lib. v. c. IX. p. 153.
2 T. I. Rom. subt. p. 270.
3 in Anastasi Childericiana p. 17.
4 in Epithalamio Honorii Aug. et Mariae v. 10. p. 241.
5 de Ornamentis, et Honoribus Augustarum liber singularis. Lipsiae 1733. 4.
6 Digest. lib. XXXIV. tit. II. de Aur. leg. l. 40. Medico §. 2. Mulier.
7 V. Ducange in Lexico.

6 M

raro Equum [1], arma, aliaque bellica instrumenta Templis largiebantur.

§. XI.

De Vrielis nomine, una cum aliis trium Archangelorum, in laminula aurea reperto, inter Cimelia Sepulcri Mariae Aug.

Nolim, quemquam offendat, *Vrielis* nomen aureae laminulae in descripto Conditorio repertae inscriptum, quem proinde cum tribus aliis Archangelis *Mariam* coluisse constat. Plura enim sunt, quae, suo praesertim aevo, haud plane rejectum demonstant. Sed quum Bollandistae, neque ubi agunt de *S. Gabriele Archangelo* [2], neque in locupletissimo Commentario de S. *Michaele, et omnibus Angelis* [3], quaestionem de nomine, ac cultu *Vrielis*, aliorumque Archangelorum attigerint, quam peculiariter dumtaxat a doctissimis Nic. Serario [4], et Andrea Victorello [5], paucis pertractatam esse novi, iccirco non alienum puto, studiose, ac diligenter, quidquid eam illustrare poterit, in medium proferre.

Pluries in libris Apocryphis veteris Instrumenti *Vrielis* mentio occurrit. Nam inter fragmenta Enochi haec legimus [6]. *Anno Enochi* CLXV. *a Mundi conditu* MCCLXXXVI.

1 V. Carpentier in Heriotum.

2 in T. III. Martii p. 607.

3 in T. VIII. Septembr. p. 7.

4 Quaestiuncula, possit ne Vrielis nomen aliquo modo retineri? in lib. Tobiae c. XIII. p. 187.

5 De Angelorum Custodia. Paravii 1605. 4. lib. I. §. IV. p. 40. Se gli altri quattro di questi sette Angeli habbino nomi? c. XV. p. 270. nel libro de' Ministerj, et Operazioni Angeliche. Vicenza 1611. 8.

6 V. Mich. Syncellum p. 33. Cod. Pseudoep. Fabricii in l. Egregor. Enoch p. 199. Salmasium de Annis Climatericis c. XVI. et l. X. c. XVII. Calmet. Dissert. intorno al Libro di Enoch p. 369. nel T. I. del Tesoro di Ant. Sacre, e Profane. Lucca 1732. 4. et in T. I. Comment. S. Script. p. LX. in Disquis. Chron. Aegypt. Graecor. Joh. Drusi Henoch, sive de Patriarcha Henoch, ejusque raptu, et libro, e quo Judas Apostolus testimonium profert,

Conditoris omnium Dei nutu , quid Mensis , quid Solis conversio , quid Annus , Archangelus Vriel *Astris praepositus*, *Enocho revelavit , ut in libro ipsius Enoch habetur* . Atque hinc *Vrieli* stationem inter sidera adsignatam fuisse, tradidit Michael Glycas , ubi ait [1]. *Perhibetur etiam , divinum Angelum* Vrielum , *cujus est inter astra Statio , descendisse ad* Sethum , *et* Enochum , *eosque de temporum , anni , mensium , conversionum , ipsorumque annorum adeo discriminibus erudiisse* . Praeterea in eodem libro Enoch , haec de *Vriele* narrantur [2]. *Quattuor Archangeli magni , Michael* , Vriel , *Raphael , et Gabriel de sanctis Coeli prospexerunt , in terram . Et viso plurimo sanguine super terram effuso , et universa impietate , et iniquitate cognita , regressi dixerunt ad invicem* . Ac paullo infra [3]. *Respondit Altissimus , et Sanctus Excelsus loquutus est , et misit* Vriel *ad Filium Lamech dicens* .

Item in *libro Ioseph* , haud una vice *Vriel* memoratur , Ibi enim traditur [4]. *Quod quidem Corpore ministrans recognoscit , in memoriam revocante , ipsumque submonente* Vriel *Archangelo* . Ac rursus , paucis interjectis [5]. *Quum vero ego venissem a Mesopotamia Syriae , exivit* Vriel *Angelus Dei , et dicit , se descendisse ad terram , et habitasse inter homines , et quod vocatus fuisset nomine Iacob , aemulatusque est , et pugnavit mecum , et luctatus est , mihi dicens , suum nomen pri-*

ubi et de libris in Scriptura memoratis , qui nunc interciderunt . in T. vI. Critic. Sacr. p. 2029. Francofurti 1696. fol. Aug. Pfeifferi Exercitation. philologicam de Henocho ad Genes. IV. 12. Witteb. 1683. 4. in T. I. Opp. Vltraj. 1704. 4. p. 519. et in ejusd. Dubiis vexat. Scripturar. pag. 972. Dresd. et Lips. 1713. 4. Frid. Jac. Firnhaberi Diss. III. selectas de Henocho quaestiones continentes . Vitemb. 1716. 4. Franc. Fabricii Diss. de Patriarca Enocho . in lib. inser. Christus unicum Eccl. fundamentum . Lugd. Bat. 1717. 4. p. 429.

1 p. 121.

2 in Cod. Pseudep. p. 187.

3 ibid. p. 190. 4 ibid. p. 364.

5 p. 765 , et apud Origenem Tom. v. in Joh. p. 77.

mas habere supra nomen meum, et ante omnem Angelorum. Interrogavique eum de nomine suo, et quotus esset inter Filios Dei. Nonne tu es Vriel, *octavus a me, et ego Israel Archangelus, Potentia Domini, et Princeps Tribunus Militum inter Filios Dei? Nonne ego Israel, in persona Dei, Minister primus, et invocavi nomine inextinguibili Deum meum?*

Verum haec fortasse minus nota, ac pervulgata. Illa non item, quae in lib. IV. Esdrae de *Vriele* habentur. Ibi enim semel, iterum, ac tertio ita nominatur [1]. *Et respondit ad me Angelus, qui missus est ad me, cui nomen* Vriel. Itemque alibi [2]. *Et ego jejunavi diebus septem ululans, et plorans, sicut mihi mandavit* Vriel *Angelus*. Ac rursus [3]. *Vbi est* Vriel *Angelus, qui a principio venit ad me? quoniam ipse me fecit venire in multitudine in excessu mentis hujus, et factus est finis meus in corruptionem, et oratio mea in improperium. Et quum essem loquens ego haec, ecce venit ad me, et vidit me.*

Post haec audienda sunt Carmina Sibyllae Erithreae, quae inter vaticinandum haec de *Vriele* cecinit [4].

Tum vero aeterni Genii Patris immortalis
Ηκαρ' ἱρομιὴλ, Vriel, *Saniel, Azaelque,*
Quae mala quisque hominum patraverit ante, scientes,
E tetris animas tenebris caliginis omnes
Iudicio sistent ad formidabile Patris
Magni, immortalis solium: nam solus, et unus
Conditor omnipotens rerum non interit unquam,
Iuraque dicturus mortalibus aequa sedebit.

1 in lib. IV. c. IV. n. 1. et in Vol. II. Cod. Pseudoep. Fabricii p. 207.

2 ibid. cap. V. n. 21. et apud Fabricium p. 216.

3 ibid. c. X. n. 28. p. 19. et apud Fabricium p. 265. V. ibid. p. 1153. §. CCXXXIII. Libri Esdrae III. et IV. Cod. Apocr. N. T., et T. III. Bibl. Graecae c. XXIX. p. 747.

4 Lib. II. vers. 215. edit. Gallaei Amst. 1688. 4. et in T. I. Bibl. PP. edit. Galland. p. 351. et in Hist. Religionis Th. Hyde. Oxonii 1700. 4.

Et tunc infernis animas, flatumque, sonumque
Caelestis tribuet, compactaque convenienter
Artubus ossa suis, carnem, nervosque repostos,
Et venas, pellemque priorem, caesariemque.
Sic conjuncta suis terrestria corpora rite
Membris, una dies reddet vitalibus auris.
Tunc ferratarum Portarum Ditis avari
Claustra immania, durique, infractique adamantis,
Ingens ingenti Vriel *convulsa ruina*
Perrumpet Genius: per lugubresque figuras
Omnes judicio sistet; simulacra vetusta
Titanum in primis, monstrosorumque Gigantum:
Tum quas diluvium, tum quas maris unda profundo
Absumsit: nec non quas serpentesque, feraeque
Faucibus hauserunt avidis, volucresque vocabit
Ad solium cunctas: nec non quas igneus ardor
Absorpsit flammis, ad judiciale tribunal
Coget adesse Dei, collectas undique in unum.

Ex his veterem *Vrielis* denominationem increbruisse, dubitandum minime est. Nunquam enim ejus mentionem fecit Prophetica, aut Evangelica Scriptura. Siquidem qui in lib. II. Paralipomenon c. XIII. *Vriel* appellatur, Angelus non est, sed homo, Maacha, sive Michai, Matris Abiam Regis Juda Pater, in lib. III. Regum c. XV. *Abessalon* nuncupatus. Verum praecipue repetenda esse videtur ex quarto Esdrae libro. Hunc enim, aeque ac tertium, plures SS. Patres [1], instar primi, et secundi nominarunt, quos inter in primis adnumerandus est Am-

1 Athanas. Serm. III. contra Arianos. Cyprianus adversus Demetrianum. August. L. III. de Civ. Dei c. XXXVI. Clemens Alexandr. L. I. Stromatum.

brosius [1], qui ejus auctoritatem sequutus est, ubi scripsit [2], *non moritur Gabriel, non moritur Raphael, non moritur Vriel*. Ac licet extrema haec verba in nonnullis MSS. desint, nihil tamen prohibet, quin ab eodem S. Doctore profecta esse arbitremur. Neque vero doctissimi Maurini [3] Thiersio [4] adsentiendum putant, qui ibidem *Vrielem* reprobis Angelis forte adnumeratum fuisse suspicatur. Id enim ab ejus mente prorsus alienum esse demonstrant, qui eo loco immortalitatem naturalem a participata sapienter distinguit, ac prima uni Deo concessa, ac reservata, alteram Angelis dumtaxat adtribuit.

Neque tamen solus Ambrosius *Vrielem* nominavit. Ejusdem meminit etiam Isidorus, qui postquam docuit [5], *sciendum esse, quod quandocumque nominantur Angeli, ex officiorum proprietate, quando ad homines veniunt, sumpsere vocabula, quia illa supernorum Civium summa societas propriis nominibus non indigit*, alibi *Vrielis* nomen ita explicandum putavit [6]. *Vriel interpretatur* ignis Dei, *sicut legimus apparuisse ignem in Rubo. Legimus etiam ignem missum desuper, et implesse, quod praeceptum est*. Quae quidem verba Thiersio [7], ceteroqui eruditissimo, incomperta fuerunt, qui Isidorum nullibi de *Vriele* verba fecisse affirmavit. Sic etiam Beda, ubi Angelorum opem, ac prae-

1 in Epist. de natura animae Horontiano. in lib. de bono mortis c. x., et xI. io lib. Comm. ad Lucam. V. Jac. Bonfrerii Praeloquia in totam S. Scripturam c. v. de Scripturis Apocryphis.

2 io lib. III. de Fide Tom. II. P. I. pag. 499.

3 ibid. io adootat.

4 lo epist. nnncupatoria ad Dacheriom de retinenda in Eccles. libris voce Paraclitus. Logduoi 1669. 12.

5 in c. II. l. II. de ordioe Creaturarum.

6 in l. vII. Origin. c. v. p. 127. V. Franc. Moncaei Historiam apparitiooum divinarum duarum, ejus, quae de Rubo, et proximae, quae in Aegyptum revertenti in Diversorio Mosi facta. Paris. 1587. Harr. 1592. 1507. 4. et in Crecii Opusc. Fascic. IX. Roter. 1699. 12. p. 257.

7 in epist. cit.

sidium exposcit, *Gabriel*, inquit [1], *esto mihi Lorica*, *Michael Baltheus*, *Raphael Scutum*, Vriel *Protector*, *Rumiel Defensor*, *Paniel Salus*.

Verum Sec. VIII. *Vrielis* nomen diserte rejectum fuit. Nam *Zacharias* Pont. reverentissimo, et SS. Fratri Bonifacio Coepiscopo scribens de duobus Pseudoprophetis in Francia deprehensis, *Aldeberto*, et *Clemente*, qui in Synodo Suessionensi, quam alii vocant Conc. Germanicum III [2], anno DCCXLV. damnati fuerant, de horum primo haec memorat [3]. *Ex quibus unum quidem novum Simonem juxta tenorem tuarum syllabarum reperimus, qui et Sacerdotium sibi vindicabat, et a luxuria minime se continebat, seducens populum, et inania praedicans: non solum suam animam juri Diaboli tradens, sed et populorum corda in interitum demergens, et ab Ecclesia Dei eos seductionibus suis abstrahens, et Cruces in campis statuens, et Oratoriola ad seducendum populum instituens, publicasque, et antiquas Ecclesias relinquens, et Sanctitatis nomine se vocari faciens, et in suo nomine Ecclesias consecrans*, nomina etiam Angelorum, imo magis Daemoniorum se scire affirmans... *Quae omnia haec detestabilia, et scelesta judicamns*.

Et sane idem *Zacharias*, eosdem Haereticos *Aldebertum*, et *Clementem*, qui rursus in altera Synodo habita in Majoratu Karlomanni, anno DCCXLVI. damnati fuerant, in Patriarchio Lateranensi, in Basilica, quae appellabatur, *Theodori*, eodem anno condemnavit. Hujusmodi Synodus tribus *Secretariis* absoluta fuit, nimirum, ut supra animadvertimus, tribus sessionibus, quemad-

1 in collect.

2 T. III. Conc. p. 1933.

3 T. III. Conc. p. 1886. V. S. Zachariae vitam ex Anastasio, et cum Comm. praevio, et notis in Tom. II. Martii Boll. p. 406. et Ioh. Mabillonii Observationem de Zacharia Papa. in Actis SS. Ord. Ben. Sec. III. P. I. p. 521.

modum quinque *Secretariis* celebratum fuerat alterum Conc. Lateranense sub Martino I, anno DCXLIX. Loci enim nomen, in quo fiebat, ipse conventus accepit; praeterquamquod translatus ejusdem vocabuli sensus, quo usus est etiam Augustinus [1], vocans cogitationes *Secretaria mentis*, Conciliorum congregationibus, ubi secreta animi sensa depromebantur, apte quadrabat. Quamobrem mihi imperare non possum, quin aliquanto fusius, quam alibi, de eadem Synodo pertractem, quum non modo res, quam illustrandam suscepimus, quam ipse locus, ubi transacta fuit, quodammodo nos moneant, ut paullo diutius heic immoremur.

Itaque Bonifacii epistola adversus eosdem Haereticos per Denaeardum Presbyterum Romam perlata, qui *Secretaria ingredi postulavit* [2], perlecta fuit a Theophanio Notario regionario, et Sacellario. Deinde SS. ac BB. Papa *Zacharias* dixit [3]. *Quia hodie jam tardior hora est*, venturo Secretario, *relictis iterum vita eorum, et actibus, communi consensu, mediante Deo, quid fieri debeat, pertractandum est*. Actione II. Denaeardum *Secretarium* ingressum, ita *Zacharias* alloquutus est [4]. *Actus illius nefandissimi Aldeberti, sive cetera, quae de eo sunt scripta, quae* praeterito Secretario *prae omnibus gerebas, coram praesente Concilio, porrige legenda. Et accipiens Theophanius Not. regionarius, et Sacellarius, relegit vitam illius*. Verum SS. PP. sententiam in utrosque promulgandam ad act. III. distulerunt. Dixit enim Zacharias [5]. *Non ut nobis solum visum fuerit, sed pariter cum Sanctitate vestra est pertractandum, sed si Domino placuerit, in futuro* Secretario,

1 Comm. in Psalm. 65.
2 T. III. Conc. p. 1936.
3 ibid. p. 1918.
4 p. 180.
5 ibid. p. 1939.

quod rectum visum fuerit, et Dominus suis famulis administraverit, ex omnibus ejus actis promulgabitur sententia. Itaque act. III. *secundum quod praeceptum fuerat in praeterito Secretario*, Denaeardus orationem, *quam sibi Aldebertus componere nisus* fuerat, a Theophanio perlegendam in medium protulit. Quumque per ordinem legeretur, ventum est ad locum, ubi dicebat. *Precor vos, et conjuro vos, et supplico me ad vos*, Angele Vriel, *Angele Raguel, Angele Tubuel, Angele Michael, Angele Inias* [1], *Angele Tubuas, Angele Sabaoc, Angele Simiel. Dum vero haec Oratio sacrilega usque in finem perlecta fuisset, Zacharias SS. ac BB. Papa dixit. Quid ad haec SS. Fratres respondetis? SS. Episcopi, et venerabiles Presbyteri responderunt. Quid aliud agendum est, nisi ut omnia, quae nobis relecta sunt, igni concrementur, Auctores vero eorum anathematis vinculo percellantur?* Non enim nomina Angelorum, praeter nomen Michaelis, sed nomina Doemonum sunt, quae in suis orationibus invocavit, ad praestandum auxilium sibi. Nos autem, ut vestro sancto Apostolatu edocemur, et divina tradit auctoritas, non plus quam trium Angelorum nomina cognoscimus, id est, Michael, Gabriel, Raphael; alioqui de mysterio, sub obtentu Angelorum, Doemonum nomina introduxit. Pontifex sententiam tulit; sed judicium Synodi quoad acta emendavit, quae in Scriniis Eccl. conservanda sanxit, ut ex his constat. *SS. ac BB. Papa dixit. Optime provisum est a vestra Sanctitate, ut scripta illius omnia igne crementur. Sed opportunum est, ut in scrinio nostro ad reprobationem, et ad perpetuam confusionem ejus serventur*. Synodo post Zachariam subcripserunt VII. Episcopi, ac XVI. Presbyteri S. R. E. et

1 In edit. Gretseriana epistolarum S. Bonifacii est *Adinus*, et mox *Simuel*.

6 N

Gemmulus Diaconus Romanus [1], ejusdem Synodi acta in epistola ad Bonifacium retulit [2].

Sed haec nimis multa putaverit nonnemo; aliis tamen, ut fit, (non enim *omnes eadem mirantur, amantque*), pergrata accident, nec vitio mihi vertent, quod haec, quae proprium quasi locum desiderare videbantur, cogitate huc reservanda esse duxerim. Nunc ad alia properemus.

Verum multo ante Zachariam, ad insanam eorum superstitionem reprimendam, qui varia Angelorum nomina confingebant, et comminiscebantur, Concilium Laodicenum Can. xxxv. praescripserat, *quod non oportet Christianos, derelicta Ecclesia Dei, abire, et Angelos nomi-*

1 in T. vI. Conc. p. 1776. Cointe T. v. p. 156. Pagi ad an. DCCXLV. pag. 267. Baronins ad ann. DCCXLV. n. 36. Serarius In not. ad Epist. S. Bonifacii. Binius in notis ejusd. Conc. Tom. vI. Gestaldus de Angelis T. I. dist. iI. Quaest. iiI. Art. iv. Alberghinius in Man. Inquis. cap. xviiI. §. iiI. n. iv. Th. Hurtado Tract. v. c. v. Resol. 71. Martin. del Rio lib. iI. Disquis. c. iv. quaest. 4. Ioh. de S. Thoma. Granada. Araua de Angelis. Card. Albitius de inconstantia in fide c. xI. p. 527.

2 in T. vI. Conc. Labbè p. 1564. V. S. Bonifacii Ep. Moguntini vitam auct. Willibaldo ipsius discipulo. in Georg. Wirelii Hagiologio p. 155. Mogunt. 1541. fol. et in Surii Vitis SS. d. 19. Iun. pag. 48, et cum notis Henr. Canisii, Ioh. Mabillonii, et Iac. Basnagii. in Canisii Lect. Ant. ex edit. Basnagii T. iI. P. I. p. 227. Amst. 1725. fol. et cum observationibus praeviis, et notis Mabillonii. in Act. SS. Ord. Bened. Sec. iiI. Par. iI. p. 1. et cum Commentario praevio, et notis God. Henschenii in T. I. Iunii p. 42. aliam auctore S. Ludgero. in ejusd. Ludgeri Vita S. Gregorii. In Brovveri Sideribus SS. Germaniae, et in T. I. Iunii Boll. p. 483. aliam auctore Othlono Mon. Benedict. apud Surium loc. p. 57. et in Serarii reb. Moguntin. p. 325. Moguntiae 1624. 4. et cum notis, et appendice Ioh. Mabillonii in Act. SS. Bened. Sec. iiI. P. iI. p. 28. et cum Georg. Crist. Iohannis notis. in ejusd. Script. Mogunt. T. I. p. 201. Francof. ad Moen. 1722. fol. aliam auct. Presb. S. Martini Vltrajecti. in T. I. Iun. p. 477. Aliam auct. forsan Monasteriensi, cum not. Henschenii. Ibid. p. 481. ejusd. Henschenii analecta Bonifaciana. ibid. pag. 487. Partem Legendae S. Bonifacii cum notis Will. Ern. Tentzelii. in ejusd. Supplem. iI. Hist. Goth. p. 344. Ienae 1701. et in Menckenii Script. rer. German. T. I. p. 834. Lips. 1728. fol. Ioh. Letzneri Histor. S. Bonifacii. Hildes. 1602. 4. et Erfordiae 1603. 4. et in Gasp. Sagittarii Antiqu. Gentilismi, et Christian. Thuring. p. 117. Ienae 1685. 8. Iust. Christ. Boehmeri Dissert. historico-theologicam de Bonifacio Germanorum Apostolo. Helm. 1720. 4. et Henr. Phil. Gudenii Diss. eod. loco, et anno.

nare, et Congregationes facere. Quae omnia interdicta sunt. Quicumque autem inventus fuerit, occulte huic idololatriae vacans, anathema sit, quoniam derelinquens D. N. I. C. Filium Dei, accessit ad Idola. Atque hinc Capitularia Karoli M. hujusce Concilii sanctionem ita confirmarunt [1]. *In eodem Concilio praecipitur, ut ignota Angelorum nomina nec fingantur, nec nominentur, nisi illorum, quos habemus in auctoritate. Ii sunt, Michael, Gabriel, Raphael.* Haec eadem excepit Herardus Arch. Turonensis, qui XVII. Kal. Junii, anno DCCCLVIII. edicto cavit [2], *de ignotis Angelorum, aliorumque SS. nominibus ut non recitentur.* Sic etiam Capitulare Aquisgranense jussit [3], *nec falsa Angelorum nomina colantur, sed ea tantum, quae prophetica, et evangelica docet Scriptura, id est Michael, Gabriel, Raphael.* Paria sunt illa ab Aythone Basil. Episcopo [4], et a Conc. Aurelianensi [5] praescripta. Atque in hanc sententiam, Psellus *Vrielis* nomen tribus aliis in Ecclesia acceptis, et usurpatis minime accensendum esse docet. De eo enim haec Mich. Glycas literis consignavit [6]. *Hoc ipsum autem Raphaeli nomen ex hac de Tobaeo narratione cognitum scilicet habes. Verum appellatio* Vrieli, *quemadmodum Vir reapse sapiens Psellus scripsit, nec prisci foederis libris, nec novis continetur; sed exstat in libro quodam Hebraico, qui vulgo non est notus, habens inscriptionem* Precationis Jo-

1 in ejusd. Imperatoris Constit. editis a Vito Amerpachio 1545. pag. 14, et in T. I. Capitul. Reg. Francor. edit. Paris. Baluzii 1677. p. 220. 515. 837, et novae edit. ibid. an. 1780.

2 ibid. p. 1267, et in T. v. Conc. Hard. pag. 450.

3 in T. I. Capitul. Baluz. pag. 707. apud Ivonem P. III. c. III. e. CCL, et in edit. Lovan. lib. II. c. LXXXIII.

4 apud Burcard. lib. v. c. CXCVIII. in T. vi. Spicil. Dacherii p. 696, et in T. IV. Conc. Hard. p. 1243.

5 apud Burcard. Wormatiens. Episc. l. III. Decret. cap. CXCVIII, et in T. vI. Conc. Labbè p. 1564.

6 p. 171. Ann. P. II., et in Cod. Pseudoep. Vet. Testam. p. 768.

sephi : *quo in libro Iosephi Pater Iacobus hoc cum Angelo colloquens inducitur. Liber ipse apud Hebraeos, ut alii quoque Apocryphi, pro rejectitio ducitur, et nihil auctoritatis habet.*

Nihilominus Trithemius [1] ex Jos. Hebraei [2] auctoritate, refert Essenos nonnulla Archangelorum nomina habuisse, et Joh. Alb. Fabricius [3] quattuor Archangelorum nomina etiamnum celebria apud Judaeos ex Menassehben Israelis libro *de Creatione*, aliisque eorum scriptis fuisse docet. Haec inter satis sit commemorare *litaneuticas supplicationes, et Angelorum invocationes*, quas R. Eliezer Hakalir, Poeta insignis elucubravit. Nam in latina earum interpretatione ex Cod. Vat. desumpta legitur [4]. *Chauriel Princeps da gloriam Deo propter nos. Contra magnum Dominum impie egimus, et ipse auxiliatus est nostri, ut notam faceret filiis hominum gloriam regni sui. Benedicta sit memoria ejus in generationem Sanctitatis ejus.*

Verum non modo apud Hebraeos, sed etiam apud Aethiopes, et Graecos *Vriel* praecipuo honore cultus fuit. Nam in universali Canone Aethiopum haec legitur precatiuncula [5]. *Custodi, Domine, Populum tuum per preces majorum Angelorum splendentium Michaelis, Gabrielis, ac Raphaelis, et* Vrielis, *et quattuor animalium sine carne*, de quibus loquitur Apocalypsis [6]. Item apud Ludolphum in Hagiologio Habessinorum ad xv. Julii [7] *Vriel Archan-*

1 c. iv. p. 212. Arbatel.

2 lib. iii. Ant. v. Nic. Serarii Trihaeresium, seu de tribus Pharisaeorum, Saducaeorum, et Essenorum sectis, contra Ioh. Drusii libellum de Hasidaeis. Mogunt. 1604. 8. Calmet in T. viii. Comment. S. Script. p. 349.

3 in Codic. Pseudoep. in not. ad lib. Enoch. p. 187.

4 Bartolocci Bibl. Rabbin. T. I. p. 192, et 195. Basnagius in lib. iv. Histoir. des Iuifs chap. 9. Calmet in Praef. ad S. Luc. in Diss. sur les bons, et les mauv. Anges p. 47, et in T. vii. Comment. S. Script. p. 351, et 359.

5 in T. iv. Bibl. PP. fol. 120.

6 c. iv. n. 5.

7 V. T. viii. Sept. Boll. p. 7.

gelus memoratur. Id etiam nominis exhibet liber precum graeco-latinarum [1], ubi Αγιε Ουριηλ invocatur.

Quid vero apud Latinos? Audi Joh. Steph. Durantum, qui ait. [2] *Sunt et alii praeter Michaelem Archangeli, quorum nomina, seu potius agnomina ad nos pervenerunt, Gabriel, Raphael,* Vriel. Item S. *Oribel* una cum alteris *Raguhelis*, et *Tobihelis* nominibus occurrit in Litaniis, quas Mabillonius edidit, et *Karolinas* vocavit [3]. Sic etiam Nic. Serarius in Kalendario Germanico [4], octo Angelorum nomina obversari testatur, scilicet *Michael*, *Gabriel*, *Raphael*, Vriel, *Malthiel*, *Zadkiel*, *Peliel*, *Raziel*. Ac denique idem Thiersius Dacherio scripsit [5]. *Quoties ex officii mei ratione, statas quasdam super infirmis orationes, seu Litanias, ut appellant, effundere necesse habeo, ita scriptum invenio*. S. Vriel *ora pro eo, vel pro ea*.

Itaque, quum tot de *Vrielis* cultu, ubique gentium propagato suppetant exempla, nil mirum, si, praeter Mariam Aug. Honorii Conjugem, alteram pientissimam Imperatricem eidem impense favisse constet. Hujus rei luculentum praebet exemplum B. Rhenanus, qui ubi Templum Basileense describit, quod Sec. xI. S. Henricus Imperator magnifice restauravit, donisque plurimis decoravit, haec memoriae consignavit [6]. *Eminet lamina illa aurea, ligneae tabulae adhaerens, septem millibus florenorum aestimata, qua ipse privatim in Larario suo, quum*

1 apud Hier. de Marnef anno 1580.

2 in lib. II. cap. II. de rit. Eccl. Cath. c. xxII. §. xxII.

3 T. II. Analect. p. 682., et in T. IV. Act.SS. Ord. S. Ben. p. 59. Vandale p. 155. Thiers de retinenda in Eccl. libris voce Paraclitus, et in T. I. des superstitions p. 118. et in II. p. 217. Iac. Longueval T. IV. Hist. Gall. l. II. p. 311. Ben. XIV. de Serv. Dei Beat. et Can. lib. IV. P. II. c. xxx. p. 856.

4 Quaest. x. quomodo vII. hi Angeli a quibusdam vocentur? in lib. Tobiae p. 282.

5 in epist. cit.

6 in lib. II. rer. German. fol. 140. in Serm. de S. Luca.

viveret, usus est. Vnde et tutelares Divos refert, quos ille praecipue coluit, nempe quattuor Angelos Michaelem, Raphaelem, Vrielem, *et Benedictum, ac in horum medio stantem Christum, cujus pedibus ipse cum uxore* Cunigunda [1] *advolvitur*. Vnde vero haec iisdem relligio, et sententia, nisi ab iis, qui eorum aevo divinarum rerum interpretes florebant, quique vel privatim, vel publice, e Gymnasiorum, et Templorum exedris *Vrielis* etiam cultum docere non dubitabant?

Ita sane, posterioribus etiam seculis doctos, piosque Viros sensisse, exploratum est. Enim vero S. Bonaventura *Vrielis* mentionem fieri affirmat in III. lib. Esdrae. Quum autem ibi nusquam ejus nomen occurrat, sed tantum in IV, uti supra demonstravimus, de hoc eodem libro Bonaventuram loquutum fuisse puto. Nam Esdrae liber, qui apud nos est tertius, in graecis Codicibus est primus; ac qui apud nos pro duobus diversis libris habentur primus, et secundus, in graecis Codicibus in unum compinguntur, et secundum Esdrae librum efficiunt. Atque iccirco IV. liber pro tertio haberi potuit. Itaque versionem LXX. Interpretum sequutus fuisse videtur Bonaventura, ubi de *Vriele* loquutus est in hunc modum [2]. *Item* Vriel, *qui interpretatur lucens Deo, sive apparens Deo, vel ignis Dei, aut incendium Dei: quae duplex interpretatio innuit, quod per ejus ministerium illustramur in veritate, et inflammamur in charitate. Mittuntur enim Angeli, ad illuminandum nostrum intellectum, et inflammandum nostrum affectum, et si non effective, saltem dispo-*

1 S. Cunigundis vita. apud Surium d. III. Martii p. 42, et in T. X. Opp. Gretseri. Ratisb. 1737. p. 551, et in T. I. Martii Boll. p. 266. et apud Mabillon. in Actis SS. Ord. Bened. sec. VI. P. I. p. 451.

2 in Centiloquii Part. III. §. XVIII. de Custodia Hominum per Angelos T. V. P. I. edit. Ven. 1754. p. 149.

sitive . De hoc nomine Vriel *legitur in tertio Esdrae, quia missus est iste Angelus ad consolationem Populi Dei, qui ab alienigenis premebatur*. Pari modo Albertus M. in sua, quam Wiceliana proferunt exercitamenta [1], litania, *Vrielem* inter Angelos precatur.

Praeterea Petrus Galatinus [2], et Corn. a Lapide [3] ex Chronicis Ord. S. Francisci [4], atque Aedis S. M. Angelorum ad Thermas Diocletianas, *Vrielis* nomen una cum aliis Archangelorum, divinitus declaratum fuisse testantur *Beato Amadeo* [5], Viro sanctitate, miraculis, et prophetiis illustri, qui Dei amore incensus, spretis opibus, ac vitae illecebris, S. Francisci Ordinem amplexus est, ejusque observantiorem disciplinam, quae *Amadaeorum* vocatur, instituit. Vnde a Lusitanis *B. Amator*, ab Italis *B. Amadaeus* vocatur, ac Xysto IV. ad Ecclesiae clavum sedente, cujus confessiones excipiebat, in Monte aureo Monasterium sui Ordinis exstruxit. Haec autem nomina ita ab eodem fuerunt interpretata. *Michael, quis ut Deus? Gabriel, Fortitudo Dei. Raphael, Medicina Dei*. Vriel, Lux Dei. *Barachiel, Benedictio Dei. Salathiel, Petitio Dei. Iehudiel Laus, et Confessio Dei*. Atque hinc, ni fallor, fortasse repetendus est singularis usus Fratrum Franciscalium, qui viguit ad nostra haec usque tempora, *Vrielem* commemorandi, festa die S. Gabrielis Archangeli. Nam in VIII, ut vocant, responsorio haec legebantur [6].

Ecce vir unus Gabriel in veste figurali,
Sicut prospexit Daniel, fulgore prophetali,
Cui subvenit Michael facto divinali,

1 Lugduni 1651.
2 lib. II. in Apoc. c. VIII.
3 in Apoc. c. I. p. 17.
4 P. III. lib. c. XXX.
5 Acta B. Amadei Conf. ex Ord. S. Franc. cum Comm. praevio, et notis Guil. Cuperi. in T. II. Aug. p 572.
6 ad d. XXIV. Martii p. 759.

Et suam medelam Raphael affert, quam confert Vriel *pro grege rationali.*

Ac paullo infra in Antiphona *Benedictus*.

Tunc Virginis Corpusculum, Sensus, et Cor perterritur, dum arcanum detegitur, quod pariet Emmanuel, qui illuminet in tenebris euntes, et in semitam pacis regat, et perditam viam collustret Vriel. Quae tamen omnia in nupera diurnarum precum Codicis editione penitus expuncta sunt. Nam, quum interpolata sint Chronaca, ubi *B. Amadaei* revelationes narrantur, quae ab Ecclesia minime probatae sunt, ejusque Apocalypsim *multis somniis scatentem* judicaverint Mabillonius [1], aliique [2], iccirco ex his nullo modo statui potest, nomina illa Angelorum esse admittenda.

Idem profecto sentiendum esse docet Card. Albitius de revelatione nominis Angeli Custodis, quam Hurtado evenisse docet Johanni de la Cruz, qui eum *Lauriel* appellari tradidit [3]. Non enim Angelos, qui S. Caeciliae apparuerunt, nec Custodes SS. Franciscae, et Theresiae nomen aliquod peculiare habuisse constat. Quin imo, quum de suis nominibus sciscitati fuerint, eadem ut plurimum enunciare noluerunt. Nonne, quum luctantem secum Angelum interrogavit Jacob [4], *dic mihi, quo appellaris nomine? respondit, cur quaeris nomen meum?* Itemque, quum Angelus Patri Samsonis apparuerit, eum ita percontatus est [5]. *Quod est tibi nomen, ut si sermo tuus fuerit expletus, honoremus te? Cui ille respondit. Cur quaeris nomen meum, quod est mirabile?*

1 in T. I. Mus. Italici p. 47.

2 Araux in fine Tractatus de Angelis Gastald. de Angelis p. 594. Card. Albitius de inconstantia in Fide cap. XL. p. 527.

3 ibid. p. 528.

4 Genes. XXXII. v. 29.

5 Iudic. XIII. v. 17.

Quis itaque ferat Basilidianorum insaniam, qui quum proprium, ac peculiare nomen singulis Virtutibus affixissent, quas ad numerum usque CCCLXV. totidem anni diebus praeesse somniabant, inter VII. Angelorum, VII. Caelorum Praesidum nomina, quae in hanc rem confinxerant, *Vrielis* etiam nomen [1] gemmis Abraxeis insculpebant? Verum, quum magnam virtutem istiusmodi Angelorum nominibus tribuerent, non secus ac ii, qui, ut narrat Arnobius [2], Servatorem nostrum calumniabantur, quod *Aegyptiorum ex adytis, Angelorum potentium nomina, et remotas furatus esset disciplinas*, superstitiosi homines, magicis carminibus, atque incantationibus impense studentes [3], monstrosa Angelorum nomina frequenter cudebant. Porro Cornelius Agrippa [4], priusquam numeret XXVIII. *Angelos, qui dominantur in totidem mansionibus Lunae*, inter Angelos, quos XII. Caeli signis praeesse contendit, *Murielem* nominat, quem alibi *Surielem* appellat. Paria commentus est Trithemius in *Steganographia* [5], ubi Solis Angelum *Michaelem* esse docet, cui parent, ac subditi sunt *Laniel*, *Palael*, *Vaariel*. Eô usque vero effraenata novarum hujusmodi nomenclationum libido, atque intemperantia progressae sunt, ut bonorum, malorumque hominum spiritus, eodem artificio nominandos existimaverint. Hinc Agrippa affirmare ausus est [6],

1 Origenes lib. VI. adv. Celsum. Irenaeus lib. I. cap. XXIII. et lib. II. cap. LVIII. Epiphanius haer. XXIII. XXV. Theodoretus de Basilidianis. Augustinus lib. X. Confess. c. XLII. adv. Nicolaitas. Nicetas lib. V. Thes. Orth. Fidei. Fl. H. de Halteserre a Salvaison in not. ad Fulg. Ferrand. in T. I. Thes. Meermanni p. 101. Montfauconius in Palaeogr. Graeca p. 177. et in T. II. Antiq. explic. Kircher in Par. II. Oed. Aegypt. Class. II. c. VI. Chiffletius in Commentario in Gemmas Abraxeas pag. 75. 125. 140.

2 lib. I. contra Gent. n. XXVII.

3 Delrio Disquis. Magic. l. I. c. IV. p. 55.

4 lib. II. occult. Philos. c. XXIV.

5 Ars per occultam Scripturam animi sui voluntatem absentibus aperiendi certa. Darmbstadii 1621, et Vlm. 1767. 4.

6 lib. III. c. XXVIII.

eum, qui apud Esdram [1] vocatur *Ieremiel*, Jeremiae Prophetae spiritum, Zachariae vero *Zacharielem*, Vriae Prophetae, quem interfecit Joachim, *Vrielem* fuisse. Praeterea, ut immane quantum hisce nominibus abuteretur, novis etiam argumentis ostenderet, Esdram cum *Vriele* familiarem consuetudinem habuisse adjecit [2]. Quid vero dicam de formula superstitiosa a Martino Arelatensi damnata [3], ubi *Vriel*, *Vriel*, aliaque id genus nomina ad calamitates averruncandas proferebantur? Quid de altera superstitione, qua Thiersius memorat [4], nonnullos invocasse, *du cotè de l' Orient, l'Ange* Vriel, *qui est le premier de l' Orient, et qu' on invoque pour cette science, pour trouver or, argent, et thresors caches en terre*, quique in precibus ineptissimis, primus inter Seraphim appellatur? Quid attinet commemorare *Heptameron, sive Elementa Magica Petri de Abano* [5], ubi *Vriel*, inter barbara Angelorum nomina horis praefectorum memoratur? Apage a nobis tantam dementiam, atque hominum fatuitatem, ac deliramenta deploremus.

Nunc, ut ad institutum, a quo nonnihil deflleximus, redeamus, etsi *Vrielis*, et Sociorum cultus vestigia singulis fere aetatibus offendimus, tamen praesertim, Sec. XVI. ineunte, studium VII. Archangelos nominatim colendi exarsisse constat. Qualis vero fuerit singularis hujusce studii fons, atque origo, te, puto, non pigebit audire. Panormi vetus Templum exstat, in honorem S. Angeli Presbyteri Ord. Carmelitani, Leocatae in Sicilia, dicatum. Ibidem forte contigit, ut anno MDXVI. detegeren-

1 lib. IV. c. IV. v. 36.
2 lib. III. c. XLVIII.
3 in Tract. de superst.
4 Traité des superstitions T.I. p.187. 191.
5 apud Ioh. Wier de Praestigiis Daemonum lib. II. cap. V.

tur imagines vII. Angelorum parieti depictae, quarum singulis eorum nomina inscripta erant, hoc modo [1]. *Michael Victoriosus*. *Gabriel Nuncius*. *Raphael Medicus*. Vriel fortis Socius. *Ichudiel remunerator*. *Barachiel adjutor*. *Sealtiel Orator*. Praeterea unusquisque eorum emblemata sibi propria praeseferebat, quae Cornelius a Lapide ita describit [2]. *Michael pedibus calcans Luciferum, laeva virentem palmam gestabat, dextera lanceam, in cujus summo vexillum candidum, rubra cruce intertexta, se hastae convolvebat. Gabriel faculam laternae inclusam dextera gerebat, sinistra speculum ex viridi jaspide rubris maculis immixtis. Raphael sublata sinistra pyxidem sustinebat, puerum Tobiam dextera manu ducens, piscem ex ore prehensum gestantem. Barachiel in sinu pallii albentes ferebat rosas. Iehudiel dextera coronam ex auro praeferebat, sinistra flagellum tribus nigris funiculis distinctum. Sealtiel vultu, oculisque demissis, et palmis ad pectus nexis, precantis speciem exhibebat.* Vriel dextera eductum gladium stringebat ante pectus transversum; a laeva prope pedes flamma collucebat. Atque hinc fortasse Octavius Pancirolus [3], Cherubim, qui e Paradiso terrestri Protoplastos expulit [4], *Vrielem* nun-

1 Vita S. Angeli Ord. Carmel. auctore, ut fertur, D. Enoch Patriarcha Hierosolymitano, per Th. Bellorotium in capita digesta cum not. Dan. a Virgine Maria. in ejus speculo Carmelitano T. II. P. IV. p. 347. Eadem notis illustrata a Dan. Papebrochio, et cum aliis vitis ejusdem S. in T. II. Maii p. 798. Corn. a Lapide in Apocalyps. c. I. p. 13. Spinelli. de Templ. Deiparae p. 690.

2 Galatinus in expositione in Apocalyps. Blas. Viega in cap. III. Apocal. §. XVII. Laur. Masellius. lib. III. de Virgine c. v. Salmeron in Tract. III. de Angelo Gabriele. p. 19. Andreas Vittorelli in lib. I. de Custodia Angelorum. pag. 40. et in opere del ministerj, et operationi Angeliche. Vicenza 1611. 8. Octavius Pancirolo Tesori nascosti p. 307. Alberghinus in Man. c. XVIII. §. III. Card. Albitius de inconstantia in fide cap. XL. p. 527.

3 Tesori nascosti p. 310.

4 V. Ioh. Fromme de Cherubim, et gladio flammante. Witteb. 1670. 4. in T. I. Thes. Theol. Phil. p. 120. Ios. Pasinium de mulcta Evae, et Adam. inter diss. in Pentateuchum. Aug. Taurin. 1722. Ioh. Theodori Heinsonii diss. de Para-

cupatum fuisse arbitratus est. Haec eadem VII. Angelorum symbola hinc, ut videtur, expressa exhibet imago Antuerpiae ab Hieronymo Wierix aeri incisa. Tunc igitur Templum VII. *Angelorum* vulgo nuncupari, ac eorum festum sollemni pompa celebrari coepit, tertia die festi Paschatis. Post haec pergit idem Cornelius. *Quocirca hisce tam priscis septem Angelorum, piisque Schematibus excitatus Hector Pignattellus, Comes Montis Leonis, Siciliae nomine, Karoli V. Imperatoris Prorex, Templum hoc instaurans, ornansque anno* MDXXIII, *in eo e Senatu Panormitano, ac plerisque e prima nobilitate Civibus Sodalitium, quod Imperatorium dictum est, septem hisce Angelorum Principibus instituit, cujus ipse patrocinium pro Karolo* V. *volens lubensque suscepit, ut eorum ope, ac patrocinio fultus Imperator, tum pace, tum bello, Panormitanam Vrbem, adeoque Siciliam universam bene, feliciterque moderaretur.* Ac demum biennio post, hoc idem Templum annua XXX. aurearum unciarum, uti vocant, dote locupletavit.

Hujus Templi curae praepositus fuit *Antonius del Duca*, pius Sacerdos Cephaludensis [1], qui VII. *Principum Angelorum* studio mirifice incensus, eorum cultum augere, enixe curavit. Quumque id unice cogitaret, atque in votis haberet, instinctu Divinitatis, anno MDXXVII. in Vrbem se contulit, ut in domicilio, ac Sede Catholicae Relligionis, VII. *Angelorum* cultum statueret, ac eorum honori sacram Aedem dicaret.

diso, ejusque amissione, et custodia. Helmst. 1698. 4. Ioh. Vdalr. Tresenreuteri diss. de Paradiso igne deleto. Altorf. 1735. 4. et in ejusd. Opuscul. p. 164. Norimb. 1745. 4. Ioh. Franc. Budeum in T. x. Obser. Halens. Obs. al.

1 V. Historia breve delle Therme Dioclezianе cangiate in Tempio di S. Maria degli Angioli, presa dal mss. componimento del Sacerd. Michele Catalanio, fu domestico di Antonio del Duca. p. 268. nel libro de' Ministerj, et Operazioni Angeliche di Andrea Vittorelli. Vicenza. 1611. 8.

Sed, quum arduam, atque operosam rem esse, probe intelligeret, quae haud parum cunctationis, et morae habitura esse videbatur, ut diutius, ac minori impendio in Vrbe versari posset, sibi Capellani munus adscivit apud Antonium de Monte Cardinalem, cui statim suscepti itineris caussam, et consilium suum aperuit, ejusque opem, ac praesidium imploravit. Cardinalis humanissime Antonii precibus auscultavit, et sese, quae vellet, omnia libenter facturum spopondit; quin imo, ut alacriori esset animo, ac bene de re tam sancta ominaretur, eadem vII. *Angelorum* nomina, in Panormi Aede reperta, B. *Amadaeo* per quietem olim divinitus indicata fuisse, renuntiavit. Verum, septennio post, Hero amantissimo vita functo, omnique conatu irrito, pro *Missae* vII. *Angelorum*, quam, eo suadente, adornaverat, adprobatione, anno MDXXXV, re prorsus infecta, Panormum se retulit.

Ceterum, biennio post, Vrbem redivit, ac in Aede Domus S. Virginis, quae apud Picentes in Loreto apparuit, ad Columnam Trajanam, Capellani munus adeptus est. Interim id unum mente volvebat, atque in hanc partem, curamque incumbebat, ut sollemnem vII. *Angelis* cultum in Vrbe conciliaret. Quumque dormientibus nobis species earum rerum facillime objiciantur, de quibus vigiles diu, multumque cogitavimus, an. MDXLI. per somnum, Thermas Diocletianas in Templum vII. *Angelis* sacrum convertendas esse praevidit, ut idem sancte testatur in hujusce ostenti historia, Venetiis edita anno MDLIII, ac in Vrbe, anno MDLV. recusa. Itaque vix dum lucebat, ad Thermas sibi caelitus commonstratas, veluti contento ad metam cursu, advolavit. Statim

ac eas vidit, obstupuit, ac nullum aptiorem in Vrbe locum esse posse cognovit ad vii. *Angelorum* cultum facilius, citiusque statuendum. Ibi enim, praeter solidissima fundamenta, altissimosque parietes, xiv. veluti Cellas in promptu esse comperit [1]; ac statim, ingenti gaudio perfusus, vii. ex iis, versus Solem Orientem, totidem *Angelis* adsignavit, singulorum nomen, literis minio illitis, in singulis earum, proximisque Columnis describens. Deinde septem alias illustrioribus Martyribus Cyriaco, Largo, Smaragdo [2], Sisinnio, Saturnino, Marcello Pont. [3], et Thrasoni, qui eas sudoribus, et sanguine irrigaverant, dicandas constituit.

Mirum autem, quantum praeconceptus Antonii ardor erga vii. *Angelorum* caelestium cultum, velut novo subjecto hoc igne, incaluerit! Is certe nihil intentatum reliquit, ut Paullus iii. Thermas ab omni superstitionis labe purgatas, *Angelorum*, et *Martyrum* cultui, sacris legitimis dedicaret. Verum nihil aliud obtinere potuit, quam veniam Altare erigendi in honorem vii. *Angelorum* in Aede S. Stephani de Cloaca.

Interea, quum sese Romam semel, atque iterum haud auspicato venisse cognosceret, solum vertere cogitavit; ac proinde Venetias se contulit, ubi forte, nihil tale cogitans, in Aede D. Marci, musivo expressam invenit S. Dei Parentis imaginem a vii. *Angelis* stipatae. Itaque statim eam coloribus accurate adumbrandam, ibi-

1 Thermae Diocletianae a Jac. Cock aere incisae, ac in Tab. xxvi. divisae. Antuerpiae 1558. fol. Serlius in lib. iii. Archit. Leonard. Bufalini Topogr. Vrbis. Romae 1551. Pyrr. Ligori in Top. Vrbis. Pomp. Laetus l. ii. hits. Rom. Ovverbech in reliq. vet. Romae. Titi Pitt., e Scult. etc. Roma 1763. p. 286. Bottari Dial. dell' arte del dis. p. 56. Nard. Rom. Ant. T. ii. p. 510.

2 Guil. Cuperi de SS. Cyriaco, Largo, Smaragdo, et Sociis MM. Romae Comm. Historicus. in T. ii. Aug. pag. 327.

3 Gesta S. Marcelli P. in vitis SS. Surii Men. Ianuar., et in T. ii. Ian. Boll. p. 5.

demque typis edendam curavit *Missam Angelorum* , una cum eorum iconibus aere caelatis.

Post haec, additis veluti calcaribus jam sua sponte currenti, Romam reversus, Orphanotrophii curam suscepit ad S. Mariae in Campo, ubi Equiria fiebant; ac quotidie magis instare, ac rem vehementius urgere coepit, ut tandem aliquando voti compos fieret. Verum unam dumtaxat Thermarum partem consequi potuit. Nam anno MDXLVII, Paullo III. annuente, continenti Calidario, quod deinde *Bernardo* dicatum fuit, potitus est; ibique Sacerdotum Collegium instituere cogitabat, qui Templo, serius, ocyus, aliquando quidem certe, in Thermis in propinquo positis construendo, possent inservire. Neque tamen pio homini licuit consilium suum profligare, atque ad optatum exitum perducere, male feriatis hominibus vehementer tum contra adnitentibus. Itaque spe frustratus, eo uno contentus esse debuit, ut sese quotidie ad Thermas conferret, eôque saepe etiam duceret Orphanorum gregem, ad hymnum in honorem Angelorum ab se adornatum, ibidem pie concinendum, qui de *Vriele* praesertim haec habebat [1].

Vriel fortis socius bonorum,
Doemonum vires gladio retundit,
Claritas cujus superat piorum
Vota precantum.

Sed tandem beata illa dies illuxit, qua Iulius III. Antonii precibus morem gerere constituit. Ejus enim jussu [2], anno MDL. Philippus Archintus, vice sacra Antistes Relligionum Vrbis, die X. Augusti, Episcopo Sebastensi

1 V. Ant. Duce VII. Principum Angelorum Orat. cum antiq. imag. Neap. 1609. 9.

2 Ant. Spinelli de Festis, et Templis Deiparae p. 691.

Suffraganeo suo curam commisit, in honorem *Virginis Sanctae, et* VII. *electorum Principum Angelorum* Thermas Diocletianas consecrandi, quarum custodiam recens erecto Sodalitio *SS. Trinitatis, sub titulo Subsidii* [1] commendavit.

Quis vero Antonii, qui totius rei auctor fuerat, laetitiam, ac triumphum verbis assequi possit? Itaque Philippi Nerii, memoratae Societatis institutoris [2], auxilio fretus, eô rem perduxit, ut festa die B. V. sideribus receptae, omnia in promptu essent. Nam duobus ibidem Altaribus, opere subitario, erectis, quorum unum imaginem *Deiparae Angelis* stipatae, Venetiis depictam, alterum *Angelos* Panormi repertos praeferebat, Sebastensis Antistes Thermas sollemni ritu expiavit, maximaque caeremonia, *Deiparae*, et *Angelorum* honori dedicavit.

Sed non diu industriae suae gratulari, et laborum suorum fructu, optimo Viro frui licuit. Ecce enim perditorum hominum manus, qui illuc antea quotidie convenire solebant ad ludos, aleas, comessationes, et Equiria, inter Romuli foecem, ac ruderum illorum latebras, libere peragenda, impetu repente facto, omnia sacrilego ausu subvertit; ac locus per summum nefas, omni relligione spoliatus, Antonio, aliisque piis hominibus frustra reluctantibus, rursus consuetis oblectationibus, atque spectaculis patere coepit.

Itaque Antonius, non sine lacrymis, Thermas relin-

1 Lib. Decretorum, seu Constitutionum Societatis, seu Fraternitatis SS. Trinitatis de subsidio cognomento dictae. Romae 1554. 8. Decreti, ovvero Costituzioni della Compagnia, e Fraternità della SS. Trinità. Roma 1554. 8. Statuti della Ven. Archiconfraternita della SS. Trinità de' Pellegrini et Convalescenti. Roma 1558. 4. Giac. Laderchi Fondazione dell'Archiconfr. della SS. Trinità de' Pellegrini, e Convalescenti. Roma 1730. 4.

2 Bacci vita di S. Filippo Neri. Roma 1645. 4. lib. III. cap. II. ant. Gallonio vita B. Philippi Nerii. Moguntiae 1607. 8. et in Tom. VI. Maij Bollandiani pag. 460. et 524.

quere, atque hinc *Deiparae*, et *Angelorum* imagines, una cum sacra supellectile, auferre coactus fuit, quas in proximo Calidario recondidit. Quumque, intimi doloris sui aliqua ex parte leniendi caussa, ad Thermas identidem Orphanos una secum deferret, ut a tenera, atque innocenti puerorum aetatula, castae, ac purae laudum veluti hostiae VII. *Angelis* offerrentur, id etiam improbi homines aegre admodum ferentes, malis artibus Orphanotrophii praefecturam ei adimendam curarunt.

Ceterum Antonius nullis adversitatibus fractus, nunquam animum despondit; quin imo continentis quinquennii spatio, omnem lapidem movere non destitit, ut res tandem e sententia cederet. Interea anno MDLV, dum rei divinae operaretur, videre sibi visus est *Archangelum Vrielem* clarissima in luce refulgentem, qui bono animo esse jubet, eidemque Thermas rursus in honorem *Angelorum* conversas demonstrat.

Neque tum vanum fuit ejus augurium, nec sua eum spes fefellit. Nam anno MDLX, postquam renuntiatus fuit Pontifex Pius IV, inopinate ad optatissimam curarum suarum metam pervenit. Quum enim Pontifex a meridie sese contulisset ad Portam Nomentanam contemplandam, quam opere sumptuoso, a Bonarota exstruendam curabat, magnopere laudavit quamdam majoris moduli larvam, affabre exsculptam, atque oris rictu mirifice expresso ibi prostantem. Sed Michael Angelus Pontifici ingenue fassus est, id opus esse *Iacobi del Duca* [1]. Id nominis statim in mentem Pontifici revocavit alterum Antonii, de quo multa persaepe audierat, sermone hominum

1 Baglioni Vite de' Pittori, Scultori etc. fol. 54. Pellegrino Antonio Orlandi Abcedario Pittorico. Bologna 1704. 4. pag. 178.

praedicari. Quocirca, quum Mich. Angelum percontatus esset, num forte egregio Sculptori aliqua cum Antonio necessitudo intercederet, eum Pronepotem esse rescivit. Conticuit ad haec Pontifex; ac paullo post viam relegens, eumdem Antonium offendit, qui more suo ad Thermas invisendas, Angelosque ibidem exorandos, moestus, ac dolens sese conferebat. Pontifex singulari benignitate subridens, eum fausta precatione lustravit, statimque jussit, postridie ejus diei, ad se compellari.

Itaque Antonius Pontificem adiit, rerum omnium seriem evolvit; labores innumeros exantlatos, devoratas injurias, et contumelias; in suscepto proposito XXXIV. annorum perseverantiam enarrat; sese semel, atque iterum de Thermis in honorem *Angelorum* convertendis divinitus admonitum fuisse testatur; ac demum vehementer obsecrat, ut id ipse, qui *Angeli* nomen praeseferebat, ac insigni Architecto, cui *Michaelis Angeli* nomen, utebatur, sollemni ritu perficiat.

Non diu exorari passus est Pontifex, ac nihil cunctandum ratus, Bonarotae negotium dedit, ut Thermas in Templum commutaret, ac statim manus operi admoveret. Interea, dum Pontifex circumspiciebat, quos novo Templo Custodes addiceret, divinique cultus, et sacrorum Ministros, gestiens Antonius, quod sese tandem aliquando pretium laborum, ac vigiliarum, et tam diuturnae in hac Vrbe commorationis fecisse perspiceret, rem Jacobo Pronepoti communicavit. Atque is, quum paullo ante pro Altari Monasterii S. Barptholemaei Carthusianorum in agro Romano, Anaglyphum insculpsisset, ab uno e Monachis forte edoctus fuerat de quodam di-

plomate ab Vrbano V. Avenione dato, anno MCCCLXII,[1] quo Nicolao Comiti Nolano, et Neapoleoni Comiti Manupelli, Familiae Vrsinorum, concesserat potestatem erigendi Monasterium Ordinis Carthusiani, in Thermis Diocletianis, *sub appellatione SS. Leonis, et Nicolai Confessorum*[2]. Id tamen Comes Manupelli, morte interceptus, praestare non potuit. Quumque Comes Nolanus superstes consilium mutasset, idem Pontifex, altero diplomate, dato apud Montem Faliscum, x Kal. Aug. an. VIII. sui Pontificatus[3], Neapoleonis voluntati testamento relictae derogavit; ac una cum ejus bonis, ac latifundiis, Monasterium pro Carthusianis in Aede Sessoriana erigendi facultatem Comiti Nolano impertivit. His auditis, omnia confestim Antonius Pontifici renuntiavit, qui summopere laetatus, quod Deus sibi hujusmodi provinciam reservasset, indicto Patrum Cardinalium Collegio, die v. Augusti, qua die aedes S. Mariae in Templo Liberiano prodigiali nive dedicata est, anno MDLXI, magno Praesulum, Procerumque comitatu, atque incredibili populi frequentia, Thermas in honorem *S. Mariae Angelorum*, sanctissimis caeremoniis dedicavit; et sacrae Aedis Titulo Cardinalitio exornatae custodiam Carthusianis illuc ex Coenobio Bas. Sessorianae translatis demandavit[4]. Atque

1 Vgonio Stazioni di Roma pag. 192, et 210. Besozzi Storia di S. Croce in Gerusalemme p. 185.

2 Panvinius de vII. Eccl. p. 270.

3 Besozzi ibid. p. 186.

4 V. Bullar. Cherubin. p. 551. Cost. LV. Raynald. Annal. Eccl. T. II. ad an. 1562. num. 129. Bacci de Thermis lib. vII. c. III. pag. 562. Venet. 1571. fol. ibid. 1588. Romae 1622. et Venet. 1732. fol. et in T. XII. Thes. Graevii. Spinellum de Fest. et Templis Deiparae pag. 690. Panciroli Tesori nascosti pag. 411. Vittorelli de' Ministerj, et Operazioni Angeliche p. 286. Corn. a Lapide in Apocal. cap. I. p. 16. Besozzi loc. cit. p. 189. Piazza Gerarchia Cardinalizia pag. 618. Marangoni delle Terme, e Bagni de' Gentili, e d'altri luoghi immondi convertiti in Chiese. cap. LVI. delle cose Gentilesche ad uso

utinam id aliquando fieret de Thermis Antoninianis, quae licet in modum Provinciarum exstructae, senio, ac squalore obsitae fatiscunt quotidie magis, ac satis diu manus auxiliatrices efflagitare videntur!

Tunc igitur effigies *Virginis Sanctae*, *Reginae Angelorum Caelitum*, ex proximo Calidario, ubi abhinc decennium delituerat, quodque eadem honori *Bernardi* [1], sui cultus studiosissimi, quodammodo cessisse, ac reservasse videtur, egressa, veluti postliminio, in Thermas rediit, ubi in Ara maxima, tamquam in solio, relligiosissime collocata fuit. Haec eadem illa est imago, quam Venetiis Antonius ad vivum exprimendam curavit ex archetypo musivo aedis S. Marci. Trini Angeli dextra, ac totidem laeva Mariam venerantur; septimus sub ejus pedibus pronus adstat, hoc modo. Laeva parte, horum primus in pectore *Michael* inscribitur, *paratus ad animas suscipiendas*. II. *Raphael* dicitur, de se proferens, *Viatores comitor*, *infirmos medico*. Tertii nomen deletum est, ac tantum legitur, *Deum laudantibus*, *proemia retribuo*. Quarti nomen item oblitteratum est, ac sub pedibus Deiparae inquit, *Oro supplex*, *et acclinis*. Dexteriore vero parte, *Gabriel* visitur, extrito tamen, atque eluto nomine, Virgini praenuntians, *Spiritus S. descendet in Te*. Secundi nomen, quem *Vrielem* puto, expunctum est. Haec tamen inculcat. *Flammescat igne charitas*. Tertius vero in veste adhuc exhibet *Barachiel*, literarum vesti-

delle Chiese pag. 291. Tromby Bened. Istoria Critico-Cronologica Diplomatica del Patriarca S. Brunone, e del suo Ord. Cartusiano. Napoli 1773. T. x. fol p. 272.

1 Piazza Gerarchia Cardinalizia p. 684. Ant. M. Lupi Dissert. postuma intorno a' Battisterj antichi pag. 99. e nelle note, e continuazione di Franc. Ant. Zaccaria. p. 106. Montfauconii Diarium Italicum. p. 206. Mabillonii Museum Ital. T. I.

giis, poene tamen fugientibus, ac detritis, adjecta prece, *Adjutor, ne derelinquas me.*

Verum, etsi neque Philippus Archintus, neque Pius IV, tum in prima, tum in secunda Thermarum consecratione, *Angelos* singillatim nominaverint, sed tantum generatim Thermas *BB. Virgini omnium Angelorum*, et *Martyrum*, dicandas esse pronuntiaverint, tamen eorum nomina minime delenda curarunt, quae ibidem reliquit Antonius del Duca, diem suum functus anno MDLXXIV.[1] Quin imo eadem ibidem exstitisse constat, unius ferme seculi spatio. Nam descriptae liturae, non Cardinalibus Bellarmino, et Baronio tribuendae sunt, ut perhibet Victorellus[2], sed Cardinali Francisco Albitio, qui id se praestitisse aperte testatur, ubi narrat[3]. *Curavi ego tamen, ut delerentur dicta nomina*. Et sane eodem an. MDLXI, Ferrantes Ruis, domo Navarra, qui, ubi nunc ad Aedes Bergomatum colitur Barptolemaeus Apostolus, e solo condidit Aedem B. V. *a Pietate* nuncupatam ad Columnam Antoninam, adjecto Dementium valetudinario, ad viam Longam postea translato[4], in Ara depingendum curavit D. N. J. C. in Templum Hierosolymorum a Parentibus deductum, devotumque, ac VII. *Angelos*, singulorum nominibus appositis, *Michael*, *Gabriel*, *Raphael*, Vriel, *Scaltiel*, *Iehudiel*, *Barachiel*. Sed, ut hinc etiam

1 *in Templi pavimento ante Altare princeps sepultus fuit, hoc epitaphio*. Antonii de Duca Siculi Presbyt. Cephaludensis, qui has Diocletiani Thermas ante annos fere triginta Virg. Angelorum, ut extat, Templum fore divinitus praevidit, hic ossa quiescunt. Vix. ann. LXXIII. m. IV. d. XV. obiit XXX. Oct. MDLXXIV. Jacobus de Duca Pronepos ex Testamento haeres posuit. *V. Martinellium Rom. ex ethn. sacr. pap.* 181. *Panciroli Tesori nascosti p.* 310. *Vgonio Stazioni di Roma p.* 200. *Piazza Gerarchia Cardinal. p.* 621.

1 op. cit. p. 275.

2 de inconstantia in Fide c. XL. p. 527.

3 Martinelli Roma ex ethnico sacra p. 180. Ottavio Panciroli Tesori nascosti p. 411.

eadem nomina delerentur, Clementi XI. auctor fuit Franciscus Blanchinius [1]. Nam viri doctissimi trium dumtaxat Archangelorum nomina retinenda esse propugnarunt, qui in sacris literis nominantur, etsi vII. *Angelorum* [2] cultum minime improbandum esse duxerint. Frequens enim eorum mentio fit apud Patres, et sacrarum litterarum volumina. Siquidem, ut alios praeteream, Clemens Alexandrinus [3] numeri septenarii Angelorum Dei assistentium dotes explicans, ait [4]. vII. *quidem sunt, quorum est maxima potentia, primogeniti Angelorum Principes*. Cum iis Johannes loquitur, quum gratiam precatur a Deo [5], *et a* vII. *Spiritibus, qui in conspectu throni ejus sunt*, eosque mitti in omnem terram [6], et ex illis unum ad se missum esse scribit. Idem Zacharias Propheta confirmat, quem Spiritus vII. oculorum nomine adumbrasse censuit Hieronymus [7]; ac diserte *Raphael Angelus* Tobiae dixit [8], *ego sum unus ex* vII, *qui adstamus ante Dominum*.

1 Lettera sopra alauni nomi di vII. Angeli esposti in un Quadro-d'Altare dalla Chiesa di S. Maria dalla Pietà di Roma. nel T. II. de' suoi Opusc. p. 17.

2 De vII. Angelis Principibus, aut Archangelis, praeter Interpretes Apocalypseos, et SS. Michaelis Syncelli Laudationam in Sanctos Dei Archangelos, Angelosque, aa universas Caelestes virtutes. In Auctar. Combefisii p. 1526. vida Patavium da Angelis p. 128. Martinum Roa in singularibus S. Scripturaa T. II. p. 444. Joh. Lud. da la Cerda de excellentia caalestium Spirituum. Paris 1631. 8. Quis enim suadere potarit, ut consulas Grotium ad Matthaai xvIII. 10. Christ. Sandium in problamate paradoxo de Spiritu S. p. 10. at contra Sandium. Sahomarum p. 92. et Wittichium p. 156. Dorscheum in Pentadecade p. 516. Schmidium in mysterio Gratiae divinae p. 550. Abr. Hinakelmannum in datect. fundamenti Bohmiani p. 18. contra Fluddum c. vII. microcosmi, et Jac. Boehmium. Joh. Galleum ad Jamblichum de Mystariis Aegypt. p. 206. Gerard. Majerum in paradoxo de Archangelis anthymemate Hamb. 1695. 4. Dan. Pfeffingeri Disquis. da aultu Angelorum. Argant. 1708. 4. Joh. Joh. Majorem de natura, et cultu Angalorum. Jenae 1653. 4. Hackspanium de Angelorum, Doamonumque nominibus. In Sylloga p. 234. 242. 252?

3 vI. Strom. p. 493.

4 in Iv. Apoc.

5 ibid. c. v. vI. et vI.

6 ibid. cap. xvII. V. etiam Apocalypsis I. 1. 4. v. 6. vIII. 2. xv. 1.

7 cap. Iv.

8 cap. xII. 15.

Verum, quum quae in apocryphis occurrunt, auctoritatem licet non habeant, interdum tamen mala non sint, ac nonnullis eorum sententiis utatur Ecclesia, putandum est, eamdem *Vrielis* nomen usurpari, et Christianis in sacro regenerationis lavacro [1], identidem imponi, tolerasse, pari fere modo, quo noluit eosdem libros Apocryphos prorsus deletos; etsi eos in Canonem, sive syllabum sacrorum Codicum communi Ecclesiae judicio receptorum minime recensendos, nec publice legendos, sed tantum, utpote haud satis exploratae originis, ac fidei, vel dubiae auctoritatis, seorsim cudendos praescripsit. Quumque plus III, et IV. Esdrae libro, quos minori charactere, post volumina divina, et Canonica ad calcem Bibliorum reponi permisit, quam ceteris scriptis apocryphis dederit auctoritatis, ita plus etiam *Vrielis* nomini ibidem memorato, et a nonnullis Patribus, vel post Synodum Rom., aliquando usurpato, prae tribus aliis VII. Archangelorum, tribuisse videtur, atque in eorum gratiam tolerasse, ut apud Christianos circumferretur. Ceterum quivis sanus cum Thiersio pronunciaverit [2], *multo tutius esse cum Ecclesia Catholica tres tantum Angelos Michaelem, Gabrielem, Raphaelem in sui patrocinium advocare, quam* Vrielem *ipsis cum Aldeberto Haeretico adjungere, ejusque opem implorare*.

1 V. Nicol. Serarium in libro Tobiae. pag. 188.

2 de retinenda in Ecclesiae libris voce *Paraclitus*.

§. XII.

Mariae Sepulcri Cimeliorum descriptio continuatur.

Jam vero ad *Mariae* Sepulcri Cemeliorum descriptionem redeamus. Nam, quum ne magnos quidem Reges, Principesque Viros taedeat, quandoque, animi caussa, domesticas copias, et pretiosam supellectilem paullo curiosius inspicere, ac recognoscere, quis nos jure reprehendat, si diutius etiam inter aurum, gemmasque in nostro Templo repertas versari libeat? Itaque duplicem aequalium Auctorum narrationem latine exaratam heic etiam libenter attexam, quum plura maximi pretii in singulis occurrant, quae reperti thesauri divitias, atque opulentiam exactius recenseant, ac iccirco earum varietate Lectorum animos mirifice possint delectare. Ac primum Laurentii Surii Carthusiani referam testimonium, qui in Commentario rerum in Orbe gestarum ab anno MD, ad MDLXXIV, *sub initium anni* MDXLIV. *mense*, inquit, *Februario, Romae in Vaticano, haud procul a Tiberi, quum in Sacello S. Petri fundamenta foderentur, inventa est marmorea arca longitudine pedum octo, et semis, latitudine quinque, et sex altitudine, in qua condita fuit* Maria *Honorii Imper. Conjux, quae virgo obiit, morte abrepta ante nuptias. In ea arca, Corpore absumpto, aliquot tantum dentes supererant, capillique, ac tibiarum ossa duo: praeterea vestis, et pallium, quibus tantum auri fuit intextum, ut ex his combustis, auri pondo* XXXVI. *collecta sint. Erat insuper capsula argentea longa pedem unum, et semissem, latitudine digitorum* XII. *in qua vascula multa e chrystallo, nonnullaque ex achate perpulcre elaborata. Item annuli aurei* XL. *variis gemmis ornati. Erat et smaragdus au-*

ro inclusus, in eoque sculptum caput, quod creditum est, ipsum Honorium referre. Is quingentis aureis, nempe ducatis, aestimatus est. Praeterea inaures, monilia, aliaque muliebria ornamenta; in quibus una earum, quas hodie Agnus Dei *vocant, per cujus ambitum insculptum erat*

MARIA FLORENTISSIMA

laminaque ex auro, et in ea haec nomina.

MICHAEL . GABRIEL . RAPHAEL . VRIEL

graecis litteris. Item veluti racemus ex smaragdis, aliisque gemmis consertus, et discriminale longitudine XII. *digitorum, inscriptum hinc*

DOMINO NOSTRO HONORIO

hinc DOMINA NOSTRA MARIA.

Ad haec inerat Sorex ex chelidonio lapillo, cochleaque, et patera ex chrystallo. Item pila ex auro lusoriae similis, sed quae in duas partes dividi potuit. Innumerae pene aliae inerant gemmae; quarum etsi plurimae vetustate corruptae, nonnullae tamen recentem[1], *admirandamque pulcritudinem retinebant. Et haec omnia Stilico Filiae dedit pro dote.*

Heic autem obiter notandum est, Bonardum [1], Rasponium [2], et Benedictum XIV. [3] ex hoc Agno Dei in *Mariae* tumulo reperto, ritus a Pontificibus cereos Agnos, et Sanctorum reliquias, insignioribus Christianae ditionis Principibus dono mittendi, vetustatem deduxisse, contra Sebastianum Munsterum, qui [4] ex inscriptionibus, quae in ejus ambitu notantur, secus sentiendum esse scripsit. Sed quum Gretserus [5], imaginem quae a Surio *Agnus Dei* nuncupatur, auream fuisse, ac

1 Discorso intorno agli Agnus Dei. Romae. 1584. 1621. 1760. 1704.

2 p. 145.

3 de Beat. et Canon. lib. IV. P. I. c. V. et P. II. c. XX. n. 11. p. 2.

4 lib. II. Cosmographiae p. 148. editionis Basileensis.

5 de Benedict. lib. II. c. XXXVI.

tantum ovali figura cereis adsimilem contendat, ac profecto ipse Bosius [1] hanc sententiam confirmet, ubi nominat in thesauri ejusdem descriptione, *un tondo d'oro*, come un Agnus Dei, *con lettere attorno, che dicono*, Maria domina nostra florentissima, *e dall'altra parte* Stilico vivat, iccirco eruditissimus Steph. Borgia [2], aliis argumentis, post Honoratum de S. Maria [3], et Phil. Dionysium [4], ut porro facit, Agnorum Dei vetustatem probandam esse declarat, ut Card. Valesii opinionem tueatur, qui hunc usum, contraquam sensit Panvinius [5], Sec. IX. assignans, Sec. V. ineunte, exortum putat [6]. Haud enim revera satis constat ex Surii, et Bosii descriptione, utrum Agnus ex cera esset, auro licet inclusus, an verius orbis ex auro elaboratus, Agni imaginem praeseferret; quin imo ex L. Fauni descriptionibus neutrum ex his esse liquet, quum tantum *bullam gemmis intertextam*, cum inscriptione *Maria nostra florentissima*, nuncupaverit, ac disertius *un tondo d'oro, come uno Agnus Dei, con queste lettere in-*

1 lib. II. c. VII. pag. 43.

2 in praef. ad Aug. Card. Valerii opusculum de bened. Agnorum Dei p. VIII.

3 T. III. Diss. II. super regul. Critices

4 pag. 88.

5 in Baptismate Paschali, et origine consacrandi Agnos Dei cum corollario Io. M. Suaresii. Romae 1656. p. 188.

6 V. Xysti V. Breve ad Pasch. Ciconiam Ducem Venet. ubi de more Pontificum benedicendi, et consecrandi Ceram, quae Agnus Dei vocatur. in T. XVII. Diar. Literat. Ital. Venet. 1714. 4. p. 435. Ioh. Molanum de sacris picturis cap. LXV, et orat. I. de Agnus Dei. Sirmondum. in notis ad Ennodinm pag. 73. Latinum Latinium T. II. Epistolar. p. 178. Raynaudum in Opere, cui titulus. Christianus Christi, et Matris Ecclesiae per Baptismum Filius, Cerei Agni a Christo Vicario consecrati symbolica imagine expressus. Gratianopoli 1642. 8. et in T. X. Opp. c. VIII, et XIII. Andream Victorelli ad Ciacconii Vitas Pontific. in Vrbano V. Vicecomitem de Baptismi ritibus c. LI. Ant. Baldassarri de Agnis Dei. Venet. 1714. 8. Augustinum Castano de maxime super naturali Agni Dei virtute. Ven. 1669. Paschal. Copeti. delle pernottazioni, che i novelli Battezzati facevano, e dell' antica costumanza di dispensar gli Agnus Dei di Cera benedetta, ne' suoi Discorsi di Liturgia. Roma 1766. Mabillon. in T. II. Mus. Ital. p. 376.

torno Stilico vivat. Ceterum de ritu cereos Agnos, in Martyrum Conditoriis praesertim includendi, post eruditissimam dissertationem Vestrinii *de Agnorum usu* [1], consule Edwardi de Witry dissertationem in Tumulum T. Fl. Clementis Viri Consularis, et Martyris, et in eam Fr. Ant. Zachariae Paralipomena [2].

Reliquum modo est, ut aliis, ne longum faciam, Marliani [3], Joh. Bapt. Costaguti [4], et Pompilii Totti [5] descriptionibus praetermissis, proferam Bullingeri epistolam Vadiano scriptam, quae exstat in *Centuria epistolarum philologicarum* a Goldasto editarum [6]. *Anno Domini* inquit, MDXLIII. *pridie Nonas Februarii a fossoribus, qui fulciendis fundamentis terram effodiunt novae Basilicae S. Petri a Iulio inchoatae, haud longe a mole quadam rotunda, ubi Mausoleum fuisse Honorii Caesaris nonnulli putant, nunc vero in* Sacrarii *usum cessit, repertum est sepulcrum marmoreum. Longum erat pedes* X, *latum* VI, *altum unum, et dimidium. Vas ipsum cujusdam amplitudinis foris quadratum, intus obtusos habebat angulos. Sublato operculo, reperta sunt ossa duorum cadaverum, quorum alterum fuisse Mariae Sponsae Honorii, Filiae Fl. Stilichonis, ex certis inditiis colligitur; alterum quoque Thermantiae ejusdem Honorii sponsae, et ejusdem Stilichonis Filiae fuisse creditur. Quarum utrasque Virgines defunctas Historici tradunt, et regio habitu, simul cum dotibus sponsalibus, conditas esse ex iis ornamentis, quae apud ipsas inventa fuerunt, constat. Erant autem haec cadavera, pallis aureis involuta, ipsaeque calvariae*

1 Saggi dell'Accademia di Cortona. T. VI. Dissert. VII. Roma 1751.

2 T. XXXIX. Syll. Calog. et in Tom. I. Diss. Latin. Fulginiae editarum p. 84.

3 in Top. Vr. Rom. lib. V. c. XXI. p. 112. et in T. III. Graevii p. 251.

4 Architet. della Bas. di S. Pietro p. XII.

5 Ritratto di Roma antica p. 332.

6 Francofurti 1610. 8. p. 232. et apud Martene T. II. de ant. Eccl. rit. p. 1033.

aureis cinctae diadematibus. Fila vero palliorum vetustate computruerant; externi vero limbi, ipsaque diademata ex auro ductili constabant. Quare ex iis aurum conservatum est: ossa adhuc cohaerentia simul cum vestibus statim ad attactum, sensumque aeris abierunt in pulverem. Aurum ex vestibus collectum, et purgatum, ponderabat libras circiter LXXX. *In pectore alterius massa racemi specie dependebat, composita ex auro, adamante, smaragdo, atque aliis gemmis. Apposita erant et vasa aliquot perforata, forma clepsidrarum, odoris gratia concinnata. Margaritae grandiusculae* LIII, *sed squallore sic erant confectae, ut digitis dissiparentur. Annuli aurei plures* C. *quibus maximae gemmae per orbem, atque circumferentiam erant insertae, jaspides, carbunculi, adamantes, et reliqua. Cochlea aliquot aurea, calamistra aurea, sitella quaedam argentea mirabilis artificii, vasa aliquot crystallina, vas quoddam sine concha ex achate lapide. Item ornamentum quoddam, panis fere specie, constans ex duabus gemmis, quarum altera cornelius erat, altera topazius, quas connectebat circulus, sive zona aurea variis gemmis distincta, atque ornata. In lapidum superficie utrimque insculpta fuere nomina, hoc fere modo.*

HONORIVS MARIA STILICHO VIVAT

Delata sunt mox omnia in Palatium vicinum ad Pont. Max. ubi nunc asservantur. In altero latere eadem legebantur HONORII AC STILICONIS, *atque etiam haec nomina* THERMANTIA SERENA. *Vspergensis in Chronicis. Stilico Comes erat de perfida, et dolosa gente Wandalorum natus. Idem Socer erat Honorii. Cujus duae Filiae Maria, et Thermantia, altera post alteram, Principi Honorio desponsae sunt. Sed utraeque Virgines obierunt.* Hactenus Bullingerus, cujus descriptionem si cum ceteris supra allatis componas,

multo plura, ac pretiosiora in eodem sepulcro exstitisse, ac Sororem *Thermantiam*, cui post *Mariam*, anno CDVIII, Honorius pari fato nupsit [1], ibidem una cum Imperatrice *Maria* conditam fuisse reperies.

Sed quum tam multa de hujusmodi sepulcro ante oculos posita sint, quid impedit, quin ea etiam subdam, quae Bosius, et Aringhius [2] memoriae prodiderunt; nimirum Paullum III, ad quem integrum thesaurum delatum fuisse vidimus, non solum omne aurum separatim conflari jussisse ad libras XL, ad novi Aedificii usum impensas, sed etiam, gemmis una collectis, Pontificiam Tiaram triplici corona insignitam exornasse? Quod etiam accepimus a Flaminio Vacca, qui ita rem enarrat apud Montfauconium [3], qui ejus Schedas idiomate vernaculo conscriptas, uti jacent in postrema Nardinii [4] editione, latine reddidit. *Postremis Paulli* III. *Papae annis, ut aliis narrantibus accepi, detecta fuit in fundamentis S. Petri Vaticani urna grandior ex marmore granito rubro aegyptio: quae hodie visitur in veteri S. Petri Ecclesia proxime Altare Vultus Sancti. Ibidem jacebat Regina quaedam ceu ramentis aureis vestita. Quum primum autem aeri exposita fuit, et formam, et decus totum amisit. Ibidem deprehensa est gemmarum, et lapillorum copia ingens, queis Paullus* III. *ornandae, conficiendaeque coronae usus est*. Id sane ei pergratum fuisse nemo ambiget, qui decessores suos, ut ait Ciacconius in ejus vita [5], *in apparatu Pontificio superavit, coemptis undique, ac magnis pretiis, adamantis, sapphiris, smaragdis, chrysolithis, jaspidibus, unionibus, et quidquid gem-*

1 Claudianus de laudibus Serenae p. 215. Tillemont Memoires. T. XIII. p. 467.
2 T. I. lib. II. c. IX. num. II.
3 in Diario Italico p. 276.
4 T. IV. p. XXXIV.
5 Ang. M. Quirini Imago optimi, sapientissimique Pontificis expressa in gestis Paulli III. Farnesii. Brixiae 1745. 4.

marum in pretio est. Erat tunc praefectus, harumque rerum curator, magnificus Iohannes Albertinus, qui praesens operi, margaritas aliquas sibi seposuit, aetate nimia labefactatas, ita ut instar coepe, in pelliculas solverentur. Haec, patre meo Ioh. Albertini amicissimo narrante, edidici. Sic observationes suas claudit Flaminius Vacca, pergit Montfauconius. *Si porro ibidem memorata Regina formam a tot seculis sepulta servarat, res est sane nihil minus stupenda, quam quae superius* [1] *de Puella ad Viam Appiam, integro corpore, vividisque coloribus reperta diximus*. Haec autem libenter persequutus sum, quod non inutiliter, nec nulla eorum, qui lecturi essent, voluptate, ab instituto me divertere animadverti, dum veterem usum, in Principum, et nobilium Virorum tumulis, anulos, gemmas, atque omne genus gazam, et jocalia, quibus vivi delectabantur, recondendi, hoc exemplo demonstrabam, aliis praetermissis, quae a pluribus [2] erudite congesta reperiuntur.

Sed heic nonnemo, me in locum sane difficilem, ac salebrosum adductum esse putabit. Quid enim, inquiet, a *Stephano* II. *S. Petronillae* Templum a solo conditum putas, ubi *Mariae* Imperatricis, quae decessit an. CCCXCVIII [3],

1 c. IX. p. 157.

2 S. Hieronymus lib. II. epist. I. S. Ambrosius lib. de Nabuth. Lactantius l. II. de divin. Instit. c. IV. Gregorius Turon. lib. IV. Hist. c. XLV. XLVI. LII. lib. VI. c. 46. Gesta Francorum c. XXXV. Monachus Engolism. c. XIV. Baldricus lib. I. Chron. Camer. cap. XII. lib. III. cap. XX. Baronius anno DCCCXXI, et MCIC. n. 3. 5. 15. Surius ad ann. MDXLIV. Filesacus lib. I. select. cap. CCLXXVII. Viri docti ad Suidam. in Σαράχυ. et Vitruvium. IV. I. Stephanius ad Saxonem Grammaticum. p. 96. Iac. Thomasius. Programma. LVII. Pet. Mullerus. diss. de jocalibus. Christ. Ehrenf. Seiffertus. Diatriba de numis in defunctorum ore repertis. Dresdae 1712. 8. Will. Iust. Christ. Chrysander. Comment. de Naulo Charontis. Helmst. 1745. Iacob. Gutherus. de jure Manium c. XXII. quae in Sepulchris cum Corporibus conderentur, et in T. XII. Thes. Graevii p. 1246. Franc. Danieli. Regali Sepolcri del Duomo di Palermo riconosciuti, e illustrati. Napoli 1784. fol.

3 Tillemont Memoires T. XI. p. 556.

sepulcrum exstitisse constat? Verum, aut ego fallor, nil magis Templum, de quo agimus, Christianis esse accensendum demonstrat, quam hujusce Sepulcri detectio. Quis enim pientissimam Imperatricem in Templo inanibus Diis dicato sepultam fuisse putet? Apage tantam dementiam. At regeres, Templum jam ab omni superstitione expurgatum fuisse, quum eô illatum fuit ejus Cadaver. Quis tamen id sibi persuadeat, quum exploratum cuique sit, Sec. IV. nondum invaluisse usum cadavera in Templis sepeliendi? Praeterea, si re ipsa, ibidem sepulta fuisset, nonne ejus Mausoleum, loco eminenti, ac conspicuo exstitisset? Atqui ibidem dumtaxat in Templi dejectione detectum fuit. Quod ferme omnes, qui ejus inventionem, literis consignarunt, declarasse vidimus. Nonne enim Alpharanus, *in Cappella* diruta *juxta Altare S. Petronillae*; Grimaldus, *quum novae Bas.* fundamenta *jacerentur*; Herculanus, *quum novae fabricae* fundamentum *foderetur*; Faunus, *excavando*; Surius, quum fundamenta *foderentur*; Flaminius Vacca, *in fundamentis S. Petri Vaticani*, Mariae sepulcrum repertum fuisse una voce tradiderunt? Itaque illud unum restat, Templum, in quo repertum est ejus Cadaver, longe post ejus obitum exstructum fuisse, ejusque Mausoleum, vel prope hanc Aedem *Petronillae* sacram situm fuisse, vel ab ipso Stephano II. in Templi constructione, intra ejus ambitum fuisse inclusum, ibique obtectum, ignoratumque exstitisse, donec in Templi eversione detectum fuit.

§. XIII.

De Honorii Imperatoris Sepulcro.

Quod vivus Honorius, Theodosii M. Filius, assequi minime potuit, id mortuus obtinuit, post Vxsorum sibi carissimarum desiderium, atque dissidium, ut in utriusque Sororis, veluti sinum, ac complexum veniret, ac pone exsangues earum exsuvias perpetuo conquiesceret. Etsi enim Alpharanus [1] *Honorii Sepulcrum* designet *juxta parvulam aediculam, itemque Othonem* II, *Placidum, Valentinianum* III. *Imperatores Augustos, ibi humatos* fuisse scripserit, tamen temporis decursu, una cum Vxsorum sepulcro suum quoque in eodem S. *Petronillae* Templo inclusum fuisse, conjiciendum est. Hujusce opinionis auctor est Paullus Diaconus [2], cujus testimonio Severani [3], Aringhii [4], Baronii, Baldinii [5], ac praecipue Grimaldi accedit auctoritas, qui in cod. ms. haec adnotavit. *In hoc S.* Petronillae *Mausolaeo aliquot maximorum Principum sepulcra exstabant, inter quos, ut Onuphrius Panvinius* [6] *lib.* VI. *cap.* IX. *antiquitatum dictae Basilicae, qui MSS. in Bibliotheca praefatae Ecclesiae adservatur, scribit, primus omnium Imperatorum Honorius Augustus, Magni Theodosii Imperatoris Filius apud Vrbem Romam vita exemptus,* XVIII. *Kal. Septembris, anno Christi* CDXXIII. *juxta B. Petri Apostoli Atrium, in Mausoleo sepultus est. Ita Paullus Diaconus in appendice Eutropii lib.* XIII. *Ejusdem Honorii Vxorem Mariam Stilico-*

1 ms. n. 120. p. 47. Alfarano descrizione ms. della Bas. Vatic. Appresso a questa Cappelletta a man destra, inanti che se antra detta Cappella, vi è il sepolcro de Ottone II. Imperatore, et de Honorio, et Valentiniano Imp. de marmo, et coperchio de porfido elegantissimo, siccome narra Paulo Diacono in appendice Eutropii lib. XIII. et Procopio libro I. de bello gotico.

2 in append. Eutropii l. IV.

3 p. 92.

4 p. 268.

5 T. II. Anast. in vita Leo. III. p. 285.

6 T. III. c. IX. p. 80.

nis Filiam sepultam fuisse in eadem Basilica ex eo liquet, quod ejus sepulcrum in nostro tempore ibidem inventum est. Haec Panvinius, qui tamen alibi haec habet [1]. *Constantinus in Porticu Templi Apostolorum Constantinopoli, Honorius in Porticu Templi S. Petri Romae, ejus Vxor intra idem Templum sepulti sunt.* Et sane Paullus Diaconus haec de Honorio tradidit. *Apud Vrbem Romam vita exemptus est, Corpusque ejus juxta B. Petri Apostoli atrium, in Mausoleo sepultum est.* Itaque quod tradit Bullingerus, ut supra vidimus, nonnullos opinatos fuisse, Honorii Mausoleum exstitisse in mole rotunda, quae in *Sacrarii* usum deinde cessit, falsum omnino esse constat. Praeterea illud etiam ex his conficitur, ut quisque noscat, falli Mabillonium [2], qui utrumque sepulcrum *in cryptis Vaticanis* detectum fuisse scribit.

§. XIIII.

De singulari Regum Francorum cultu erga idem Templum.

Huic Templo ditior famae cumulus accessit ex singulari Gallorum pietate in *Petronillam*, ac praesertim ex ipsorum Galliae Regum insigni liberalitate, ac munificentia. Nam iccirco *Cappella Regum Francorum* [3], *Cella Galliae Regis*, *Templum Galliae Regum*, vulgo appellari consuevit. Quae quidem denominationes, loco, ubi hoc Templum stetit, vel post ejus demolitionem adhaeserunt. Totam enim Templi Vaticani aream ad meridiem positam, *Aream Regis Christianissimi*, sua aetate vocatam fuisse monet [4] Bonannius. Hoc idem Templum indicatum fuisse puto a Montfauconio, ubi post descriptionem Aedis rotundae

1 de ritu sepeliendi mortuos.
2 T. I. Mus. Ital. pag. 143.
3 V. diploma Clem. VIII. T. III. B. V. pag. 202.
4 p. 114.

Minervae Medicae, haec adjecit. *In Codice Anonymi cujusdam Architecti, qui penes me est, dicitur in Eccl. olim Vaticana S. Petri*, Capellam Imperatoris, *quae cum veteri toto Templi Vaticani Aedificio, ad hodiernam excitandam Basilicam excisa fuit, ad hujusce Templi similitudinem fuisse constructam, quod itidem alii tradidere*.

Peculiarem Francorum Regum Patronam B. *Petronillam* fuisse, Paullo I. docente, superius audivimus, qui *pro laude, aeternaque memoria Pipini* Templum ipsum in ejusdem *Petronillae* honorem consecrasse testatur. Quid igitur erga eamdem illustres *Pipini* Successores praestitisse putabimus?

Ludovicus XI. anno MCDLXXI, Templum hoc *Petronillae* dicatum, instaurari jussit, et dote amplissima locupletavit. Quod praeter Grimaldum [1] luculentissime testatur Clementis VIII. diploma, ubi legitur [2]. *Deprehendimus ex dictae Basilicae Archivo, in quo libri rationum asservantur, comprobari cl. me. Ludovicum ejus nominis undecimum, Francorum Regem, circa annum Domini millesimum quadringentesimum septuagesimum primum, Cappellam ejusdem* Sanctae Petronillae, *quae tunc ad dexteram Altaris majoris dictae Basilicae partem constructa erat, restaurari fecisse, ac in mille, et ducentis scutis Capitulo ejusdem Basilicae ad eum finem erogatis dotasse*. Et sane Edmundus Martene *epistolam Xysti* IV. *Regi Franciae de detectione Corporis S. Petronillae* inscriptam, ex schedis Mabillonii nobis servavit, quae, etsi desit in Bullario Vaticano, tamen singularem cl. Praesulis Stephani Borgiae, qui eam mihi perhumaniter indicavit, non fugit eruditionem. Itaque quum ex ea non solum Ludovici pietas, et munificentia, ve-

1 *fol.* 39. *ms.* 2 T. III. Bull. Vat. p. 201.

rum etiam arcae marmoreae, ubi *Petronillae* Corpus exstabat, descriptio appareat, rursus heic exhibemus [1].

Carissime in Christo Fili salutem. Nuper quum Capella B. Petronillae *in Basilica Principis Apostolorum de Vrbe, munificentia tuae Majestatis exornaretur, arca marmorea, ubi venerabile ejus Corpus reconditum erat, inventa fuit, in cujus fronte haec verba insculpta cernuntur.* Divae Petronillae Filiae dulcissimae, quae a Beatissimo Apostolo Petro erudita esse pie credendum est. *Exstant praeterea ab omnibus ipsius arcae capitibus Delphines quatuor, veluti custodes, et veneratores tam gloriosi sepulcri, de quibus conjecturam fecimus, non esse novam tui Christianissimi Sanguinis, ad hanc Sanctam Dei devotionem. Quod ideo magis etiam Nobis placuit, quia in hac tua venerandi hujus sepulcri exornatione, Majorum tuorum religioni correspondere videris, sicut praeclaris aliis virtutibus etiam eos imitaris. Haec autem Majestati tuae significanda duximus, ut eo magis munificentia, et pietate tua in ipsam Sanctam laeteris, et intelligas nos ob amorem nostrum erga Te, magnam ex hac devotione tua cepisse consolationem. Datum die* 25. *Septembris an.* 1474. *an.* 4. *Pontificatus.*

Atque heic unusquisque videt, *Delphinos* non esse insculptos ea de caussa, qua Aringus [2] a Christianis persaepe in Coemeteriis effictos fuisse censuit, nimirum, ut hoc piscis genere, quod purioribus aquis innatat [3], ac delectatur, significarent, homines rerum terrenarum cupiditate non esse afficiendos. Ibi enim dumtaxat in-

1 in Tom. II. Vet. Scriptor. et Monumentor. amplissimae Collectionis Parisiis 1724. pag. 1470.

2 L. VI. Rom. subt. p. 621. et Mamachius in T. III. Orig. Eccl. p. 94.

3 V. Frid. Lebrecht Goetze de Piscium cultu. Lipsiae 1724. et Ioach. Mejerum de claris Fischeris, nec non de Piscinis, Piscibus, et Piscatoribus memorabilia quaedam. Gottingae 1695. 4.

sculpti sunt, pari modo, quo Guigonem VII. *Delphini* insigne stemmati gentilitio addidisse constat [1], quo Comitum Viennensium signum indicaret.

Deinde vero Karolus VIII. Ludovici Filius, Patris pietatem erga *Petronillam*, hereditate veluti acceptam, aemulatus est. Nam duo Sacerdotia ab eo ibidem constituta, uberius dotavit, ac pro Patris expiatione, sacrum quotidie a duobus Sacerdotibus, alternis celebrari mandavit. Quae tamen sacra, fortasse ob imminutos redditus, ad minorem numerum postea redacta fuerunt. Nunc enim docent Bull. Vat. editores [2], tribus tantum vicibus sacrum singulis hebdomadis fieri, ut pridem eumdem Ludovicum praescripsisse constat ex veteri MSS. apud Turrigium [3], ubi haec habentur. *Cappella* S. Petronillae *Virginis a Ludovico* XI. *Francorum Rege, circa annum Domini* MCDLXXI. *instaurata, atque dotata duobus Cappellanis de Iure Patronatus Regum Franciae, cum onere celebrandi tria Missarum sacrificia qualibet hebdomada.*

Quum autem hujusmodi Sacerdotiorum institutionis caussa, non omnibus satis nota, ac explorata, constet ex diplomate *Innocentii* VIII, relato ab iisdem editoribus Bull. Vat., praestat eam Lectoribus aperire, ejusdemque diplomatis verba subjicere, quae sunt hujusmodi [4]. *Ludovicus* XI. *Francorum Rex, dum in humanis ageret, pro implemento cujusdam voti, per cl. me. Carlottam Reginam Franciae ejus Conjugem, ut meritis, et intercessione* S. Petronillae *consequeretur, ut sperabat, liberationem charissimi in Christo Filii nostri Karoli Francorum Regis, illustris ipsorum Conjugum Nati, tunc* Delphini Viennen. *a*

1 in Historia Delphinatus T. I. p. 3.
2 T. III. p. 202.
3 pag. 129.
4 T. II. p. 259.

certa aegritudine corporali, qua detinebatur, emissi, et ob singularem devotionis affectum, quem Conjuges ipsi gerebant ad ipsam S. Petronillam, *Cappellam in ejusdem Sanctae honorem, et sub illius invocatione in Basilica Principis Apostolorum de Vrbe dudum constructam, multipliciter reformari fecit, et quod in eadem Cappella erigerentur duae perpetuae Cappellaniae, et dotarentur sufficientibus redditibus pro duobus Presbyteris, per quos alternis hebdomadis, vel alias, prout invicem concordarent, una Missa, qualibet die super Altare ejusdem Sanctae Petronillae devote ibidem celebraretur, ordinavit*. Et sane Ludovicus XI. regnare orsus an. MCDLXI, et vita functus anno MCDLXXXIII, unum Karolum VIII. post se superstitem reliquit ex tribus Filiis, quos susceperat e Karola Filia Ludovici Sabaudiae Ducis, quum nullum ex prima Vxsore Margarita, Filia Jacobi I. Scotiae Regis habuisset. Aegritudinem autem, et votum, quae in diplomate memorantur, Bull. Vat. editores non ante annum MCDLXX. contigisse conjiciunt, quod Karolus, decedente Patre, quartumdecimum agebat annum, ac infra idem tempus, regiam Basilicae *S. Petronillae* instaurationem, et Sacerdotiorum institutionem referendam esse arbitrantur.

Neque vero ad haec tantum Karoli Regis progressa pietas est. Jussit idem praeterea, quotannis ibidem pro Parentis sui expiatione anniversarium celebrari, uti liquet ex Turrigio, qui ex quodam Archivi Vaticani MS. haec nobis tradidit [1]. *Cappellano Regis Franciae, vel* S. Petronillae *in Basilica nostra, debent quolibet anno die ultima Augusti, qua fit Anniversarium Regis Galliae, carolenos* 50. *monetae, scut.* 3. *baj.* 75. Hoc autem luculentius edisci-

1 p. 146.

mus e diplomate Clementis VIII, quo praeterea duo haec Sacerdotia Juris Patronatus regii declaravit, et Henrico IV, ejusque Successoribus asseruit, ubi haec occurrunt [1]. *Beneficiati dictae Basilicae teneantur celebrare, prout revera celebrant, singulis annis dicta die ultima mensis Augusti, Anniversarium in expiationem, et refrigerium animae dicti Ludovici Regis, et ea ratione duo Cappellani Sanctae* Petronillae *hujusmodi illis summam septem scutorum monetae pendant*. Quod etiamsi non aeque, ut ab initio, nostra hac aetate praestetur, quum S. Congregationis Concilii decreto plura coaluerint ex antiquis anniversariis, quae *reducta* appellantur, atque per majora jejunia celebrantur, nihilominus horum princeps adhuc est illud Ludovici xI. Galliarum Regis, pro cujus anima die xxx. Maji, vel alio die, si festum S. *Petronillae* transferendum sit, sollemni sacro absoluto, Deo O. M. supplicatur.

Sed, praeter ea, quae supra de Pipino memoravimus, longe antiquiorem Galliae Regum liberalitatem erga Basil. Vatic. ac forte in idem *Petronillae* Templum, fuisse constat ex Martyrologio Vat. quod haec memoriae assignavit. IIII. *Non. Dec.* [2] *Fiat sollempnis Missa de Spiritu Sancto, pro serenissimo Principe Dño Karolo Illustrissimo Rege Francorum, et pro Filio suo primogenito Karolo, et pro Serenissima Domina Iohanna Vxore ejus, pro eo quod misit huic Sacros. Basilice ducentos florenos, de quibus centum fuerunt emissi in Fabrica de mandato Dñi nostri Pape, et centum in helemosina, sub anno Dñi* M. *trecentesimo* LXVIIII. *mensis Martii die* XXII. Itaque nil mirum, Galliae Reges, quoties in Vrbe versati sunt, hoc Templum tam-

1 T. III. Bull. Vat. p. 202. 2 p. 171.

quam suum, peculiari quodam jure spectasse. Ita enim legimus in Diario Alexandri VI. apud Turrigium [1]. *Die* XVI. *Ianuarii. In mane Rex Franciae equitavit ad Basilicam S. Petri, ubi audita Missa in Cappella* S. Petronillae, *per unum e Cappellanis suis sine cantu celebrata, adscendit ad Palatium Papae ad Cameras novas pro eo paratas, ubi fecit prandium*. Id manifesto etiam liquet ex quodam Ludovici Galliarum, ac Neapolis Regis Christianissimi privilegio, Papiae dato, die XX. Augusti, anno MDII. ex autographo Tabularii Vaticani descripto, apud eumdem Turrigium [2], ubi haec habentur. *Attento maxime, quod ipse Rex in Basilica S. Petri habet* Cappellam *a praedecessoribus suis Regibus Christianissimis fundatam sub vocabulo* S. Petronillae.

§. XV.

De Gallis illustribus ibidem sepultis.

Incensum Galliae Regum studium erga B. *Petronillam*, quamplures Gallorum nobilissimi Viri certatim imitari studuerunt, quos, quum in Vrbe e vivis decesserint, in ejusdem Templo tumulatos esse, scimus. Ac primum recensendum est *Sepulcrum nobilis cujusdam Galli*, ut docet lemma superpositum marmoreae tabulae sepulcrali, quae apud Dionysium aere delineata [3] occurrit. Turrigius ejusdem inscriptionem, quae modo longaevitate fere attrita, atque oblitterata est, ita retulit [4]. *Hic requiescit Corpus nobilis militis Ilicen. de Francia, qui obiit anno Domini* MCCCXCVI. *Ind.* II. *die* VI. *mense Februarii*. Verumtamen Jac. Grimaldus [5] hujusmodi epigraphen in

1 pag. 149.
2 pag. 490.
3 Tab. LXVI. p. 168.
4 p. 432.
5 in lib. ms. Instrum.

hunc modum exscripsit. *Hic requiescit Corpus nobilis viri Ilebisebel e Franc..... anno Dom.* MCCCLXXXXIV. *Ind.* II. *mense Februarii*. Atque hanc ex Alpharani Codice fortasse exscripsit, qui tamen nobilem hunc militem *Ilebischel* appellat, quem primitus pone Innocentii VII. sepulcrum tumulatum fuisse narrat, hujusmodi verbis. *Accanto a questo sepolcro de Inocentio* VII, *al pavimento innante il grado dell'Altare, seguita quest'altro sepolcro con questa iscrizione in marmorea tabula quasi exoleta*. Atque Alpharani, et Grimaldi lectioni standum (saltem quod ad annum spectat) Indictio II. suadet. Quarta enim, non secunda anno MCCCXCVI. decurrebat.

Praeterea memorandi sunt duo Cardinales amplissimi, quos nonnulli Scriptores in hoc Templo tumulatos fuisse contendunt. Horum primus, si Onuphrio Panvinio [1] auscultamus, fuit *Riccardus Oliverius de Ango Normannus, Gallus, Archipresbyter S. Petri, Episcopus Portuensis creatus a Callixto* III. *anno* MCDLVI. *Obiit Sutri* XV. *Kal. Sept. anno* MCDLXX. *Corpus Romam translatum, sub Altari* S. Petronillae *sepultum est, ubi adhuc exstat haec inscriptio*

RICCARDVS EPISCOPVS PORTVENSIS
CARD. CONSTANTIENSIS NORMANDIA ORIVNDVS
HOC ALTARE VETVSTISSIMVM
NOVA FACIE ET DOTE NOVA
TESTAMENTO IVSSIT ORNARI
VBI IN PACE REQVIESCIT
MCCCCLX.

Et sane, si revera Card. Constantiensis sub Altari S. Petronillae anno MCDLXX. conditus fuisset, id tantum de

1 T. III. ms. fol. 78.

ejus Templo rotundo, intelligendum esset, ac numquam certe de aliis Altaribus, quae multo post intra Bas. Vat. ejus honori dicata fuerunt. Verum Panvinii sententia ceteris Scriptoribus adversatur.

Hanc eamdem inscriptionem proferunt Fratres Sammarthani [1], quin tamen innuerint, qualenam esset Altare ab eo dotatum, et restauratum. Ceterum Alpharanus, cui Ciacconius [2] subscripsit, de Altari SS. *Processi, et Martiniani* accipiendam esse, opinatus est. Ait enim post hujusce Altaris descriptionem [3]. *Riccardus Oliverii de Ango Normannus, Episcopus Portuensis, Card. Constantien, hujus Sacros. Bas. Archipresbyter dignissimus, nimia devotione illectus, e marmore pario pulcherrimo praedictum exolescens Oratorium exornavit, optimeque dotavit, et juxta sibi sepulcrum elegit, in quo denique repositus requiescit.* Quod quidem, verisimilius videtur ex eo, quod idem Pan-

1 In Galliae Christ. Sammarth. T. xI. p. 894.

2 T. II, col. 995.

3 ms. num. 20. p. 22. Sotto quest'organo fu trasferito l'Altare, et Corpi de S. Processo et Martiniano erecto in quel loco piño della Croce della Chiesa vecchia da Pasquale PP. primo sepolti in quello loco detti Corpi Santi Mart. et de altri Martiri; et Pontefici, come dice Mallio fol. 9. restaurato già dalla bo. me. de Riccardo Card. Constantien. l'anno del Sig. 1470., come appare scritto attorno a d. Altare.... Era ancora in d. Cappella una memoria in tabula marmorea, quale ancora vi è un pezzo nel pavimento della Chiesa, dove fu scoperto novamente l'anno 1576. Il titulo è questo che segue

. . . . VS BASILICAE
. . . . . CONSTANTIEN. QVI
. . . . . OB SVAS VIRTVTES AC MERI
. . . VENERANDOQVE SENATVI CARISSIMVS
. . . DE INSIGNI DE PATRIA ET ROMANAE ECCLESIAE
VIXIT ANNOS LXIII. M. VIII. D. I.
OBIIT ANNO SALVTIS
(sic)
NOMEN RICCARDO PATRIA TOCA FVIT
DOCTIS PRESIDIVM SVBSIDIVMQ. BONIS

vinius alibi [1] sibi repugnans, Altare B. V. a Joto depictae, ubi organum senis columnis porphyreticis suffultum exstabat, ab eodem Riccardo Card. Constantiensi *centum annis ante restitutum*, eòque perperam B. *Petronillae* Corpus *ex ejus Sacello diruto translatum* fuisse scripsit. Nam Templum B. *Petronillae*, cujus exsuviae ad Altare S. Crucifixi translatae fuerunt, nonnisi sub Paullo III. solo aequatum fuisse, paullo infra demonstrabimus. Verum nullus hac de re superest dubitandi locus ex Grimaldi [2] testimonio, quem Turrigius [3] ita scriptum reliquisse tradidit. *Cujus Riccardi Corpus in Sacello Sanctorum Processi, et Martiniani in veteri Basilica sito, et postmodum in remanentem partem translato conditum fuit, ut stemmata gentilitia in base Statuae Principis Apostolorum antiquae ex aere imaginis, et inscriptio Altari sculpta indicabant.* Quibus et illa addenda sunt, quae ex eodem Turrigio [4] depromsit Dionysius [5]. *Cappella SS. Processi, et Martiniani Mart. a Riccardo Episc. Portuensi Card. Constantien. Archipresbytero Basilicae ornata, ac dotata anno Dom.* MCCCCLXX. *cum onere, ut per duos Capellanos celebrentur singulis annis* 120. *Missae idest per quemlibet* 60. *Missae*.

Alter vero Cardinalis, quem minime dubitandum est, in B. *Petronillae* Templo humatum fuisse, etsi secus senserit Alpharanus [6], est *Iohannes de Villiers*, qui et *de la Grolaje*, seu *Lagrolasius* cognominatur, de quo ita Diarii fragmentum apud Turrigium [7], et Ciacconium [8]. *Die* VI. *Augusti* MCCCCXCIX. *Obiit Iohannes Tit. S. Sabinae Card. D. et delatus, et sepultus in Basilica S. Petri in* Capella S. Pe-

1 T. II. m. p. 118.
2 in Catalogo Archipresb. S. Petri.
3 de Sac. Troph. Rom. p. 151.
4 p. 348.
5 p. 108.
6 ms. p. 31.
7 p. 430. et 578.
8 T. III. col. 168.

tronillae *die* vII. *comitatus a Clero S. Petri, Fratribus Minervae, Aracaeli, S. Augustini, de Populo, Carmelitanis, et S. Marcelli, factis vigiliis ab* xI. *Cardinalibus, inter quos fuerunt Caesarinus, Borgia, Grimanus, et Senensis*. Sepulcralis inscriptio, quam Dionysius [1] *jamdudum intercidisse, aut alicubi latere* affirmavit, in Cryptis Vaticanis in Cubiculo, quod vocant, Agnesinae Columnae, cujus ellogium supra [2] retulimus, adhuc servatur, nosque a mendis expurgatam, quibus eam Turrigius [3], Ciacconius [4], Fratres Sammarthani [5], Bottarius [6], atque idem Dionysius [7] ex primorum exemplari edidere, heic ad Archetypi marmoris fidem rursus accurate exhibemus.

IO. LAGROLASIO . GALLO . S.
DIONYSII . ABBATI . EP̂O LV̂BA
RIEN. PRAES. CAR. SAĈTISS.
CAR. ALEXAN. ET . SENEN . ET . G....
PERERI' . ROTAE . AVDITOR. EXECV.....
EX TEST. P. AN. D. MD. AETATIS . S. LX\....

1 p. 169.

2 p. 716. *V. Alveri Roma in ogni Stato P.* II. *p.* 201. *Torrigio nelle Grotte Vat. p.* 431. *et Dionysium pag.* 165. *apud quos pompa, qua fuit elata, ex Diario mss. ita describitur*. Die 29. Aprilis 1578. fuit funus Illustriss. D. Agnesinae Columnae Vxoris D. Honorati Caetani defunctae, ab ejus domo, quae in via sacra sita est, usque ad Bas. S. Petri, circuendo per Plateam S. Iacobi in Burgo. Comitatae fuerunt quamplurimae Societates Laicorum, et Ordines Religiosorum, Pueri Orphanorum, et S. Spiritus detulerunt funalia 150. et ultra, praeter Candelabra magna, quae per bajulos Sodalitatum ferebantur. Feretrum, ubi Corpus defunctae jacebat, deferebatur per Viros nobiles, ejus familiares, lugubri veste indutos; sequebatur D., Honoratus Cajetanus ejus Vir inter Archiep. Rossanensem a sinistris, et Auditorem Camerae a dextris, et post eum Filii ejus, et Nepotes a dextris Praelatorum, quos officii caussa deduxerunt. Tum multi Cubicularii S. D. N. intimi, ac magna Civium, et Curialium frequentia, et fuit pompa insignis.

3 p. 430.

4 T. III. col. 170.

5 T. vII. col. 406.

6 T. III. Vitar. Pictor. Vasari p. 202.

7 loc. cit.

Heic tute vides *Titulum S. Sabinae* in Aventino, qui in allato Diarii fragmento, et in aliis exemplaribus ὁλογραμματως occurrit, notis dumtaxat initialibus praescriptum fuisse. Quod fortasse in caussa fuit, ut erroris vitandi gratia in apographo Alpharani plane deesset, qui Cardinales enumerans in Basilica Vaticana tumulatos ait [1]. *Ioh. Lagrolasius Gallus Abbas S. Dion. Ep. Lumbarien. Presb. Card. tt.* . . . . . Hujusce Cardinalis marmorea sepulcralis effigies anaglypho opere exsculpta, superstes etiamnum visitur in Cryptis Vaticanis, quam laudatus Dionysius [2] aere expressam, erudito commentario illustravit.

§. XVI.

De celeberrimo Pietatis simulacro a Bonarota insculpto, primo ibidem collocato.

Sed, vel dum Cardinali Lagrolasio vita suppeditabat, ejus nomen, ac laudes in Aede S. *Petronillae* quodammodo resonabant, quam praeclaro ornamento auxit, atque illustravit. Ibi enim, insigne simulacrum Deiparae, exsangue, ac cessans Filii Corpus e Cruce depositum, in sinu, gremioque gestantis, vulgo *Pietatis* nuncupatum, collocavit, quod aere suo, a Michaele Angelo Bonarota, nondum quintum aetatis suae lustrum praetergresso, elegantissime sculpendum curavit.

Id Ciacconius, praeter Turrigium [3], testatum reliquit, ubi Cardinales ab Alexandro VI. renunciatos recensens, haec de Cardinali Lagrolasio memoriae tradidit [4]. *Romae agens, curavit fabricari a Michaele Angelo Bonarota adhuc adolescente, excellentissimam Iconem marmo-*

1 ms. p. 31. Vn Epitaffio in una lapide grande, quale era innanzi la porta del Cancello dell' Altar maggiore, adesso posto non molto discosto da quel luogo.
2 p. 168.
3 p. 145. 531.
4 T. III. col. 168.

ream D. Mariae, et Filii mortui inter brachia materna jacentis, quam posuit in Cappella regia Franciae, *in D. Petri ad Vaticanum Templo, deinde ob novam fabricam aliò translatam, nunc in Canonicorum choro jacet . . . . Post obitum in Vaticano, in* Cappella Regum Franciae, *quam picturis, aliisque ornamentis mirum in modum ornaverat, sepultus est*. Quapropter haud injuria Petrus Mariette [1] Ascanium Condivium [2], et Georgium Vasarium [3] incusat, qui Cardinalem Rotomagensem, de eximio hoc simulacro insculpendo, Bonarotae auctorem fuisse, cum Bonannio [4] adfirmarunt. Cardinalis enim *d'Amboise*, *Roanus* vulgo nuncupatus, nonnisi anno MCDXCVIII. inter Patres Cardinales adlectus fuit.

Verum quis credat, non modo Turrigium, ac Bonannium, praeter allatos Scriptores, sed etiam Dominicum Mar. Mannium [5], cui Mariette censura minime incomperta esse debuisset, Benedicti Varchii sententiam in Mich. Ang. Bonarotae Epicedio [6] sequutum esse, qui *Gulielmo Brissonetto Cardinali Roano*, admirandum Bonarotae opus nos debere pronunciavit? Atqui, praeterquamquod nunquam Brissonettus *Roanus* appellatus fuit, ut recte animadvertit Joh. Bottarius [7], dum Bonarota hoc simulacrum sculperet, alia certe cogitare debuit Brissonettus. Quum enim praecipuus Pisani Conciliabuli auctor fuisset, Julius II. anno MDXI. die XXIV. Octobris, eum purpurae insignibus spoliari jussit, quae tantum a Leone X. fuerunt ei restituta.

Quid vero de Gorio [8] dicam, qui dum Bonarotae

1 in Vita Bonarotae ab Ascan. Condivio descripta p. 69. edit. II. Flor.
2 ibid p. 20.
3 p. 201. T. III. edit. Bottar. ap. Palearinos.
4 p. 115.
5 in observ. ad vitam Condiv. p. 83.
6 p. 24.
7 T. III. ed Palear. p. 201.
8 ad calcem vitae Condiv. p. 128.

vitam a Vasario conscriptam in epitomen redegit, omnia ejusdem errata videtur in se recepisse? Non solum enim Bonarotae sculpturam *Cardinali Roano* deberi, ut fecit etiam Anonymus Scriptor vitarum celebriorum Architectorum [1], sed etiam *in Cella B. M. a febribus in Templo Martis* primitus fuisse collocatam, cum eodem Vasario [2] affirmavit, contra quam fecerat alter aequalis vitae Bonarotae scriptor, Condivius, qui etsi *Pietatem*, uti vidimus, Roano Cardinali tribuit, tamen eam recte [3] *in Aede B. Petronillae, Cappella Regis Franciae*, statim ab initio sitam fuisse scripsit. Ceterum alter hic Vasarii, et Gorii error, ex eo fortasse manare potuit, quod postquam *S. Petronillae* aedes solo dejecta fuit, *Pietatis* simulacrum in Templum *D. N. M. Febrifugiae* translatum fuit, uti loco suo videbimus.

§. XVII.

De aliis Viris illustribus ibidem sepultis.

Neque vero putes, velim, Gallos dumtaxat sepulcri honorem in Aede *S. Petronillae* habuisse. Ibi enim alios quoque illustres Viros tumulatos fuisse scimus. Hujus rei testem habemus Antonium Petri in *Diario Romano* apud Muratorium [4], ubi narrat, Dominicum Sabbam de Muscianis, qui obiit mense Novembri anno MCCCCIV, *sepultum fuisse in S. Petronilla de nocte*. Hujus mentio fit in Necrologio Vat., ubi vel ipsa ejus obitus dies adnotatur. Haec enim habet [5]. *Prid. Id. Novembr. obiit vener. Vir Dñus* Sabbas de Muscianis *frater, et Concanonicus noster, qui reliquit nostre Basilice omnes distributiones suas per*

1 p. 218. 2 T. III. edit. Pal. p. 202. 3 in edit. II. Flor. p. 22. 4 T. XXIV. rer. Ital. col. 975. 5 pag. 160.

eum lucratas in eadem Basilica in [illegible] *amsis prox. praeteritis, vel circa, et certas distributiones grossorum adscendentes ad summam, et quantitatem* [illegible] *florenor. auri, vel circa. Item certas expensas per eum factas in domo cum signo peticti de Portica S. Petri, et Parrochie S. Marie in Transpadine, in qua idem Dñs* Sabbas *habitabat, ac etiam certos cofanos, et alias suas cassas donatas per executores pred. Dñi* Sabbe *ad usum* Sacristie *Bas. prelibate, adscendentes ad summam, et quantitatem cum prefatis expensis viginti ducator. auri vel circa*. Item in eodem Antonii Petri Diario memoriae proditum est [3], quod *mensis Septembris die Mercurii* 23. *hora Tertiarum, vel quasi, an.* 1405. *fuit interfectus Capitaneus, qui dicebatur* Mostarda, *et interfecit eum, uti dicebatur, Antonius de Vrsinis, vel familiares sui. Item sepultus fuit in* Capella S. Petronillae, *me Antonio vidente*.

Praeterea constat, ibidem quievisse *Franciscum de Suno*, Bas. Vat. Beneficiarium, cujus epitaphium, quod parenti optimo (uxoratus enim antea fuerat, ut Epiphanium notasse scribit Grimaldus [4]) Filius adolescens posuit, prostat apud eumdem Grimaldum [5], nosque ex Bull. Vat. editoribus [6] heic exhibemus, qui ita habent. *Epitaphium Francisci de Suno Beneficiati S. Petri, sepulti olim in Templo S. Petronillae, juxta Basilicam, sed lapis sepulcralis adhibitus fuit postea in sternendo pavimento*.

Hic enim post Templi dejectionem intra Bas. Vat. sepultus fuit, uti constat ex Alpharano [1], cujus verba a Dionysio [2] relata, sunt hujusmodi. *In novae Basilicae parietem, qui novam Basilicam a vetere intersecat, fuit translatum Sacellum cum Altare S. Luciae Virginis, ex Ecclesiae ruinis avulsum, intra quod idem Virginis brachium, sicuti*

1 ap. Murat. l. c. p 977. 2 fol. 118. 3 in l. Descend. Canonic. p. 300. 4 T. 1. l. p. 174.

a Beato Gregorio in prima consecratione positum fuerat, hac nova consecratione, cum eadem theca honorifice collocatum est; et ante dictum Altare S. Luciae sepultus fuit in pavimento Basilicae, sicuti marmore cernitur. Franciscus de Suno *Literarum Apostolicarum Scriptor*. Inscriptio haec praeferebat.

D. O. M.
FRANCISCHINO DE SENO
LITTERARVM APOSTOLICARVM SCRIPTORI
ET REGESTI SACRI PALATII MAGISTRO
TERTIVM RESCRIBENDARIO
PRVDENTIA MODESTIA FIDEQVE CLARO
PAVLVS FILIVS IMPVBES
APOSTOLICVS SCRIPTOR
PATRI PIENTISSIMO POSVIT
VIXIT ANN. LIII. MEN. X. DIES VII.
OBIIT XIV. OCTOBRIS ANNO SAL. MCDLXXXIX.

Atque hoc loco transcribere non gravabor, quae occurrunt in libro Benefactorum [3], ubi haec habentur. V. *Idus Mar. an. Dñi* 1482. *Obiit Ven. Vir* Bonus Homo *Conbeneficiatus, qui super domo sua posita in Parochia S. Simeonis de regione Pontis, ducatos quinque de Carlis perpetuo reliquit pro anniversario suo quolibet anno in una die Veneris. Mensis Martii in* Cappella S. Petronillae *celebrando, dividendos inter dominos Canonicos, Beneficiatos, et Clericos prefate Basilice.*

1 cap. vIII. num. 103. *et in MSS. italica*. Seguita la Cappella de S. Lucia V. e M. quale fu trasferita dalle ruine della parte della Chiesa, ma nel transverso di detta Chiesa, et consecrato con le medesime reliquie il braccio di S. Lucia l'anno 1544. Questa Cappella anticamente era dotata de Cappellaro, e sotto questo Altare è il braccio di S. Lucia, quale PP. Gregorio Primo haveva riposto; innanzi a questo Altare fu sepolto un Scrittore Apostolico soprascrizione nel marmo.

2 p. 80.

3 pag. 35.

§. XVII.

De Templi cultu, et privilegiis.

Ex superiorum rerum appositione, satis, opinor, perspicitur, quanto in honore; omni aetate habitum sit hoc Templum, ubi vel ab antiquissimis temporibus duas quotidie lampades colluxisse, memoriae tradidit P. Mallius [1], et ex eo Panvinius [2]. Quotannis vero, insigni apparatu, ac pompa festum *B. Petronillae*, postrema die Maii celebratum fuisse liquet, ex vetustissimo Martyrologio Archivi S. Petri, ubi legitur apud Turrigium [3]. *Die ultima Maii, S.* Petronillae *Virginis. Habemus Corpus, et magnam Cappellam dotatam.*

Verum prae ceteris, Populi frequentiam, ad *Petronillae* opem in ejus Templo implorandam, luculenter demonstrat Innocentii II. diploma datum apud Lateranum x. Kal. Junii anno MCXXXVIII [4], quo Canonicis Bas. Vat. oblationum partem dimidiam largitus est, quae Altari S. *Petronillae* fiebant, ex veteri Christianorum instituto, cujus exempla quamplurima proferunt Phaebejus [5], et Morettus [6]. Praeterea ad ejusdem Templi cultum *Mansionarios* etiam destinatos fuisse novimus ex Instrumento anni MCXXV. sub Honorio II, in quo legimus apud Turrigium [7]. *Iohannes Mansionarius S. Petronillae.*

Quod vero scripsit Barpth. Plazza [8], Templum Sanctae *Petronillae* Canonicis Vaticanae Basilicae in Chori usum olim venisse, id a nemine memoriae proditum es-

1 in Append. XI. Ord. Rom. T. II. Mus. Ital. p. 161. et in T. VI. Iunii p. 89.

2 de lampadibus, et luminariis Bas. Vat. c. XIII. fol. 40. ms.

3 p. 149.

4 T. I. Bull. Vat. p. 46.

5 de anno Iubilaei p. 90.

6 de Presbyterio P. I. sect. IV.

7 p. 149.

8 in Eph. Vat. p. 316.

se comperi, ac proinde falsum omnino esse puto. Sed hoc Plazzae erratum ex eo fortasse ortum est, quod ad aram *SS. Simonis, et Iudae*, ubi prius Templum exstiterat S. *Petronillae*, Paullo V. imperante, Subseliarium temporarium erectum fuerit. Cujus quidem rei quum testem habeam Jac. Grimaldum, non alienum esse arbitror ejusdem locum lectoribus heic subjicere [1].

§. XVIII.

De Templi eversione, ceterisque S. Petronillae translationibus.

Quum novae Basilicae ambitus porrigi latius, atque explicari debuisset, ac S. *Petronillae* Templum designatae Cellae transversae molitioni, impedimento esset, Paulli tertii mandato, dejectum fuit, postea quam octo ferme seculorum intervallo steterat incolume, contra omnivori Temporis edacitatem quam longissime duraturum.

1 De Choro temporaneo in nova Basil. A die XXVIII. Septembris 1605. usque ad 15. Novembris 1609. horae Canonicae sunt in Choro Sixti IIII. celebratae, festis diebus aliquando ad apsidam vergentem ad occasum. In veteri Basilica, ultima verbi Dei Concio fuit ad Altare Apostolorum Simonis, et Iudae in eorum fasto 1605, et Dominica prima Adventus dicti anni prima concio ad apsidam vergentem ad meridiem per quendam Verbi Dei Praedicatorem, Ordinis Sancti Dominici. In quadragesima in dicta Apsida ad meridiem, et in alia ad occasum habitae conciones; Majores Missae diebus festis dictis in locis. *Temporaneus Chorus ad Aram SS. Simonis, et Iudae dispositus est* tabulis ante clusus, et desuper tela ad arcenda frigora opertus ex Caroli Maderni, rei ecclesiasticae ignari inventione. At SS. D. N. Paulus Quintus Pont. Max. tamquam benignissimus Pater, die lunae 27. Iulii 1609. venit ad Basilicam, et Chorum temporaneum vidit, iussitque Basilicanorum salute non tela, sed optimo laqueari operiri, fronte lignea cum suis ostiis picturatis claudi, tabulato sterni, subsellia Sixti IIII. collocari, et quae ibi necessaria forent exequi mandavit, sicque optimi Principis clementia factum fuit. A die XV. Novembris 1609. usque ad 20. Decembris ejusdem anni in Sacrario divina officia peracta sunt, praeterquam diebus festis. Dominica 4. Adventus 1609. 20. Xmbris primae horae Matutinales in d. Choro temporaneo, ibique postea div. rita sunt celebrata, et commode.

Totum igitur, ut Alpharani [1] verbis utar, B. Petronillae *Templum fuit solo aequatum, atque intra novam Bas. Vat. inclusum, totumque fornicibus pavimentum novae Bas. sustinentibus concameratum, et pro fidelium sepulcris accomodatum, sed in sepulcro in loco dicti Sacelli exstructo, ac concamerato multa ossa Christianorum ex pluribus loculis veteris Bas. et praecipue ea, quae fuerunt eruta ex Oratorio Sanctorum Processi, et Martiniani, et Eccl. Ambrosii, et Sanctorum Sosii, et Apollinaris, quae circa Basilicam ad Aquilonem olim erant, ut supra ostendimus.*

Quo quidem tempore, Corpus ejusdem Virginis, ut Grimaldus [2] testatur, in alterum Templum ei contiguum, quod in *Sacrarii* usum deinde conversum fuit, delatum, ac sub Altari reconditum fuit. Hinc autem amotum, anno MDLXXIV, Gregorii XIII. jussu, ut celebriori exstaret loco, non *sub Organo*, ut praepostere scripsit Panvinius [3], ab Alpharano [4] emendatus, sed contra anterioris Basilicae partem, sub ara Crucifixi, quemadmodum docet diploma Clementis VII [5], et cum eo Grimaldus [6],

1 ms. p. 61. In questo Altare del Crucifisso l'anno 1574. fo depositato il Corpo de S. Petronilla figlia di S. Pietro in pilo de marmo dentro foderato de piombo; per ordine di Sua Beatitudine Gregorio XIII, essendo stato longo tempo in Sacristia dopo la ruina della Chiesa il pilo de marmoro con quel titulo antico *S. Petronillae dulcissimae Filiae.* Fu posto presso al Sagramento nel medesimo pavimento nel pred. anno, quando si restaurava. Il Capo di d. S. Petronilla si conserva sopra la Cappella d'Innocenzo VIII. con le altre reliquie devotissime. A man destra, et sinistra di detto Altare del Crocefisso son li sepolcri di doi Architetti della Fabrica nuova di S. Pietro. *et apud Bonannium pag.* 33.

2 in. lib. Instr. fol. 47.

3 T. II. ms. p. 138.

4 ms. p. 27.

5 T. III. Bull. Vat. p. 202.

6 loc. cit. fol. 49. *atque in Catalogo reliquiarum*. Sotto Paolo III. fu demolito il detto Tempio per la costruzione della nuova Basilica, per cui fu riposto il d. preziosissimo Corpo nella Sagrestia, dove stette, sino al tempo di Gregorio XIII. e l'anno 1574. per comando del d. Pontefice fu trasportato nell'altare del SS. Crocefisso della vecchia Basilica. In quella occasione fu separato il Capo dal Corpo, perchè si esponesse alla pubblica venerazione. Il d. Capo fu rac-

Vgonius [1], Severanus [2], et Ciampinius, repositum fuit, postquam ex ejus Corpore Caput avvulsum fuit, ut separatim una cum aliis Bas. reliquiis publico cultui prostaret. Idque usque ab anno MDL. statutum fuisse constat ex iis, quae scripsit Joh. Bapt. Paulianus [3]. *In medio postmodum novae Bas. construendae in Cella quadam Apostolorum Corpora, cum parte Corporis B. Petronellae, et Sanctae Crucis.* Sed ipsum Alpharanum hac de re disserentem praestat audire. *Ex adverso*, inquit [4], *hujus Altaris* (S. Martialis) *in facie alterius parastatis dextrae ejusdem minoris fornicis ad meridiem, fuit Altare* [5] *antiquum, nomine ignotum, sed inter hoc, et supradictum S. Martialis Altare, nostris temporibus, in absidula intra parastatam novae Bas. hoc loco fundatam, fuit erectum sepulcrum marmoreum eximium deauratum* [6] *cum statua aenea Paulli* III. *P. O. M.*

chiuso a spese de' pii Fedeli in una Testa, e Busto in rilievo, disegno, e lavoro di Antonio Gentile Faentino, come ivi si legge

OPVS . ANT. GENTILIS. FAENTINI 1589.

Li 10. Gennaro dell'anno 1606. essendo Pontefice Paolo V. fu rimosso, e trasportato con solenne Processione nel nuovo Tempio, e indi collocato nell'Altare dedicato alla medesima Vergine, dove presentemente si venera. L'anno 1643. il Canonico Paolo Bizoni fece fare la base a detto Busto, aggiungendovi altre reliquie della medesima Vergine, e vi è questa Iscrizione

S. PETRONILLAE VIRG. CAPIT. HIC . INCLVSO
BASEM . ARGENTEAM . EX . SVO . LEGATO . ADIVNXIT
PAVLVS . BIZONVS . ROM. OLIM . CANONICVS. DECANVS
PARTEM . FEMORIS . EIVSDEM VIRG. CONTINENTEM
ANNO DNI M. DC. XLIII.

1 p. 30. 2 p. 136.
3 de Iubileo, et Indulgentiis libri III. Romae 1550. 8. p. 233.
4 p. 63. 5 num. 52.
6 num. 53. Item in tempo de Pio V. l'anno 1569. fu cavato dentro la Cappella di S. Martiale antica, dove è adesso il sepolcro di Paolo III..... A di primo di Sett. l'anno 1574. fu trasferito nella Chiesa nuova un Sepolcro elegantissimo deaurato appresso l'Altar magg. fatto fare dal Card. Alessandro Farnese suo Nepote con questo titolo

PAVLO III. FARNESIO PONT. OPT. MAX.

ab Alexandro Farnesio Romano Episc. Tusculano, postea Hostiensi, S. R. E. Vicecancellario, et hujus Basilicae Archipresbytero ejus Nepote, intra quod in nobilissima concha, ex nigro marmore pretiosissima, ejus Corpus positum fuit, ut supra retulimus. In medium vero hujus minoris navis ad parietem noviter erectum a dicto Paullo III, *qui per transversum intersecat hanc navem, qui paries est inter* XI. *et* XII. *columnarum ordinem, fuit translatum Altare* [1] *cum Corpore B. Petronillae Virginis de priori loco, sive ejus Templo, et super Altare fuit collocatus Crucifixus magnus ligneus, qui erat in Altari SS. Apostolorum Simonis, et Iudae* [2]. *Sed*

L'organo è grandissime, e bellissimo tutto messo ed oro, et figure, coo gli Armi d'Aless. vI. vel Callisto III. Credo sie stato fetto in tempo di d. Pontefici. *De Organorum Artifice haec tradit Necrologium Bas. Vat.* pag. 122. Prid. Kal. Sept. Obiit Magister Paulus Herrici dicti Wenchen de Civitate Thorom Coloniens. Dioc. de Alamenia, qui fabricavit, et composuit *organa nostra* pro salute anime sue, et parentum suorum, et in morte sua reliquit nostre Basilice ducentos florenos euri, ita quod fuit deliberatum per Capitulum, quod pro ajus Anniversario expendantur floreni auri quinque. que pecunia conversa fuit in reparatione domus *cum signo Organorum*, et domus cum signo montonis. *Altaris vero Consecratio ibidem ita memoratur*. pag. 41. De anno 1548. Consecratio Altaris Sanctorum Martirum *Processi et Martiniani sub Organis*, quorum Corpora in ipso sunt recondita, translata de primo antiquo Oratorio, propter disjectionem posterioris partis Basilice.

1 num. 54.

2 *In Necrologio Vat. p. 176. haec adnotata reperiuntur*. Idib. Xbbr. Eodem die de anno M. D. LXXVI. consecratio Altaris ad honorem B. Mariae semper Virg. dicta de. Pregnantibus, S. Johannis Baptistae, et S. Jacobi Mai. Apostoli positi juxta parietem novam, qui intersecat Basilicem veterem e nova in mediana navi Basilice, quod respicit e regione Portam Ravinienam com Reliq. S. Sebastieni. Item Altaris ad honorem *B. Petronille Virg. filiae S. Petri*, S. Johannis Evangeliste, at S. Catarine Virg. et Mart. vocati SSmi Crucifixi in eod. pariete eovo positi, sed in minore navi, quod e regione respicit portam Judicii, sub quo ejusd. *B. Petronille Virg.* corpus foit positum, et Reliq. S. Cristofori. Item consecratio Altaris ad honorem S. Bonif. Mar. Sanctor. Angelorum, et S. Mathei Apostoli positi in angulo mediane Navis Basilice juxte Portam Ravinianam cum Reliq. ejusd. S. Bonifacii Martyris, et aliorum. Item Altaris mortuorum ad honorem Sanctorum Philippi, et Jacobi Apostolorum, et S. Hieronimi Presbiteri et Doct. positi inter dictam Portam Ravinianam, et Argenteem cum Reliquiis SS. Innocentii Thebeor. et al. Mill. Virg. Item consecratio Altaris ad honorem S. Bar-

juxta hoc Altare hinc, et inde fuere sepulti duo ingeniosissimi, atque praestantissimi novae fabricae hujus sacrosanctae Basilicae Architecti, videlicet Antonius Sangallus, et Laurentius Florentinus.

Demum, Paullo V. imperante, quum eaedem sacrae exsuviae in novum Templum adsportandae essent, III. Idus Januarii MDCVI. hoc etiam Altare excisum est. Quod utique Vignolium [1], aliosque in errorem induxit, ut crederent, sub Paullo V. antiquum *S. Petronillae* Templum in novae Bas. constructionem defecisse, etsi ab eo dumtaxat dejectum fuit Altare *SS. Crucifixi*, quô translatum S. Virginis Corpus fuerat post Templi demolitionem a Paullo III, minime vero a Julio II. mandatam, ut perperam affirmarunt Bull. Vat. editores [2], Martinettus [3], et Chattardus [4]. Ac dehin submota Altaris tabula, quae lateritiae erat structurae, parva pila marmorea, duobus Angelis in facie ornata reperta est, in qua erat capsa plumbea cum inscriptione paullo post afferenda.

Quum autem rite coram testibus recognitum fuisset ejusdem S. Virginis Corpus XVIII. Kal. Februarii anno MDLXXIX, e veteri in novam Basilicam translatum est,

tolomei Apostoli, S. Herasmi Episcopi, et S. Venceslai Mar. Regis Boemior. positi in altero angulo medianae navis Basilice juxta Portam Romanam cum Reliq. SS. Valentini, Alexandri Confess. et Catharinae Virg. Item eodem die consecratio Altaris ad honorem Sanctor. Marci, et Lucae Evangelistar. et S. Ambrosii Episcopi, et Confess. positi in navi Sudarii juxta parietem versus Aquilonem *inter sepulchra Nicolai PP. V., et Paulli II.* cum Reliq. S. Severi Archiep. Raven., S. Sebastiani Mart. et aliorum Mar. quorum Altarium tria fuere translata e Sacellis propriis propter disjectionem posterioris partis Basilice, vid. S. Mariae de Pregnantibus, *S. Petronille Virg.* et S. Marci Evang. reliqua vero tria fuerunt execrata anno Domini M. D. LXXIV. ut elegantios extruerentur, sub quibus eaedem Reliq. fuerunt recondite.

1 T. II. edit. Anastas. p. 124.

2 Tom. III. p. 202.

3 Pregj della Bas. Vat. l. II. p. 153.

4 Nuova descrizione del Vatic. T. I. pag. 76.

ac super aram Cellae in ea Templi parte, cui unus e IV. Tholis imminet a Bonarota exstructis, ad Solis occasum, dextera Basilicam ingredientibus collocatum. Deinde Card. Evangelista Pallottus marmoreae arcae, pontificalibus indumentis ornatus benedixit, et Canonicis adjuvantibus, sacra Lipsana clausit, supraque capsam cupressinam, inscriptionem laminae plumbeae insculptam ponendam curavit, quae mirum in modum sententiam nostram confirmat, a *Paullo* I. S. Virginis Corpus, in Templum translatum, Templum vero jampridem exstructum. Eam quoque refert Grimaldus, cujus verba mox dabimus. Ac denique idem Cardinalis pilam suo tegmine marmoreo cooperiri mandavit.

Hoc autem Altare sollemni ritu consecratum est xv. Kal. Octobris MDCXXVIII. a Iohanne Thoma Mallono Antistite Sabinicensi, nullis inibi (quod praecipuo S. Virginis honori datum est) adjunctis aliorum Martyrum reliquiis. Quod discimus a Raphaele Sindonio [1], qui in congerendis recentiorom temporum monumentis accuratus fuit, non ita in antiquioribus indagandis. *Petronillae* historiam admirabili sane arte, et exquisito colorum lenocinio expressit Franc. Barbieri, vulgo Guercinus nuncupatus, magni nominis Pictor, quae nunc Aedium Quirinalium aulam exornat. In ejus locum suffectum est opus vermiculatum ab Equite Christophoro accuratissime expressum, qui deinde, Clementis XI. jussu, ut tradit Furiettus [2], aliis etiam Altarium iconibus sublatis, novas vermiculato opere tabulas, quas nunc admiramur, discipulorum ope collata, superaddere incoepit.

Verum quum harum omnium translationum historiam

1 c. IX. p. 32. 2 de Musivis p. 108.

Grimaldus diligentissime persequutus sit, quippe qui testis oculatus, ac Tabellio rogatus iisdem interfuit, iccirco eamdem descriptam, et recognitam ex Codicem autographo Archivi Vaticani, ac nunquam antea editam subjicio, quam haud ingratam lectoribus futuram puto [1].

1 Quum igitur ob novam fabricam, Templum hoc solo aequatum fuisset, Corpus S. *Petronillae* delatum fuit in *Sacrarium*, et sub Altari reconditum. Quod ut celebriori exstaret loco, Gregorius XIII. inde amoveri, et sub Ara SS. Crucifixi, e conspectu anterioris Portae Basilicae, nunc S. Andreae, olim Iudicii nuncupatae, in pariete, qui novam a veteri Basilica dividit, decenter repositum est. Demum Illmus et Rmus D. Card. Cusentinus Archipresbyter, Pauli V. Pont. Max. jussu, sanctum ipsum Corpus in novum Templum illaturus, Aram SS. Crucifixi aperiri mandavit pro parandis, quae forent necessaria translationi. Hanc ob rem anno millesimo sexcentesimo sexto, die Martis decima Januarii. In mei etc. prñtes etc. personaliter constituti RR. PP. Dñi Paulus Bizonus major Sacrista, Marcus Antonius de Magistris, et Paris Psilottus, Canonici memoratae Basilicae, qui apponentes manus elevationi superioris Mensae ejusdem Altaris, SSmi Crucifixi, de ordine, ut asseruerunt Illmi Cardinalis Archipresbyteri, dissecrarunt ipsam aram, quae marmorea mensa longa erat palmis 2. semis, lata palmis tribus $\frac{3}{2}$ in cujus fronte hae litterae incisae sunt ✠ CORPVS . S. PETRONILLAE . VIRGINIS . FILIAE . S. PETRI . ✠ Summota dicta tabula post hymnum, *Veni Creator* etc. et orationem de Sancto Spiritu, ac S. Petronillae, iidem RR. DD. Paulus, et Marcus Antonius Can. stolis induti descenderunt intus Altare, quod undique lateritiae erat structurae, et aperuerunt parvum Pilum marmoreum, simili operculo tectum, longum palm. quinq. $\frac{3}{4}$ latum palmo uno $\frac{3}{2}$ alto palm. uno semis cum duobus Angelis in facie. Intus Pilum aderat capsa plumbea longa palmis duobus $\frac{3}{8}$ lata palm. uno uncia una, alta palmo uno $\frac{6}{8}$ cum literis in facie sculptis. CORPVS S. PETRONILLAE. VIRG. FILIAE. S. PETRI POS. TEMPORE DNI. GREGORII. PAPAE XIII. ANNO DNI. MDLXXIIII. Aperta capsa plumbea fuerunt ab omnibus circumstantibus, et testibus infrascriptis, meq. Notario etc. visa ossa sacri Corporis S. *Petronillae* Virginis, praeter Caput, quod in *Sacrario* dictae Basilicae argentea theca clusum asservatur. Quae ossa serico velo tegebantur. His actis eadem Capsa, et Pilum, nil penitus amoto, clausa fuerunt, ibique sub Altari relicta. Ex posita arae mensa lapidea, hora jam noctis tertia, quilibet domum petiit. Super quibus etc.

pag. 42. Die Sabbati decima quarta Januarii, millesimo sexcentesimo sexto, hora noctis prima. In mei etc. prñtes, et personaliter constituti RR. PP. D. Marcus Antonius de Magistris, Marcellus Phylonardus, et Paris Psilottus Canonici Principis Apostolorum, de ordine Illmi Card. Archipresbyteri, mandarunt aperiri Altare SS. Crucifixi, situm in veteri Basilica, ut superius narratur. Quo facto RR. DD. Matheus Argenteus Beneficiatus, Andreas Amicus, Clericus Benef., et

Neque vero poenitet me, in persequenda, atque illustranda hujusce Templi rotundi descriptione paullo diutius, quam animo praeceperam, immoratum esse. Ne-

Ascanius Torrius, ad curam animarum Parocbus, stolis induti ex ipso Altare elevantes arcam plumbeam, cum Corpore S. Petronillae, incluserunt illam intus capsam cypressinam novam benedictam a d. Illmo Archipresb. dixeruntque Antiphonam. *Veni Sponsa Christi.* ℣. et Orationem. *Exaudi.* Et super thalamo, cum psalmis, et luminibus in Chorum Siatl detulerunt, obi idem R. D. Marcus Antonius, quatuor in locis, sigillis Illmi Card. Archipresb. eandem Capsam munivit. Stetit ibi nocte ipsa, cantatis Vigiliis ab ipsismet Sacerdotibus nominatis in Instrum. S. Gragorii. In Aurora delatum fuit sopra Altare, unde fuerat elevatum, et expositum populi devotioni, ut plenariam consequeretur Indolgentiam, publicatam per Vrbem. Super qoibus etc.

pag. 42. Die decima quinta Ianuarii MDCVI. Dominica secunda post Epiph. Illmus et Rmos Dnus Dñs Evangelista Pallottus Card. Cusentinus Archipresbyter, com interventu Rmi Antonii Victorii ejus Vicarii, totiusqoe Cleri ejusdem Basilicae, multorumqoe Praelatorum, populique maximo concursu, post solemnes Vesperas In Choro a Canonico hebdomadario decantatas, servatis caeremoniis, ut in aliis praenarratis translationibus dietum est, processionali pompa Corpus S. Petronillae Virg. ex Altare SS. Crucifixi, e veteri in novam Basilicam transtulit, ac super Aram Sacelli in oapite Ecclesiae. cui unus ex quatuor tholis imminet ad occasum Solis, dextera ingrediendo Basilicam, collocavit, cum publicationa plenariae Indulgentiae per R. D. Marcellum Phylonardum Diaconum Canonicum in forma Ecclesiae consueta, solitis verbis. Canonici deferentes Sanctum Corpus hi fuerunt RR. DD.

Paulus Bizonus	Tiberius Mandosius
Marius Alterius	Angelus Cospina
Pomp. de Magistris	Evang. Corbonesius
Mar. A. de Magistris	Mar. Phylonard. Diac.
Tiber. Ricciardellus	Tiber. Cinclus Subd.

Super quibus etc.

p. 43. Successive eadem, die decima quinta Jannarii, Millesimo sexcentesimo sexto, hora noctis secunda. Illmus, et Rmus Dñus Dñus Evangelista Pallottus Card. Cusentinus, SSmae Vatcñae Basil. Archipresbyter, cum interventu RR. DD. Canonicorum dictae Basilicae, Pauli Bizoni, Marci Antonii de Magistris, et Paridis Pallotti, accessit ad Sacellum, ubi Sanctae Petronillae Corput positum erat, et precibus Deo fusis induit amictum, stolam, et pluviale album, benedixitque e Pontificali marmoream arcam. Cantores dixerunt hymnum, *Iesu Carona Virginum*, Antiphonam *Veni Sponsa Christi* ℣. *Diffusa est gratia*, et Card. dixit orationem. Deinde aperiri jussit capsas sacri Corporis. Quo facto idem ex ossibus prefatae Sanctae Virginis accepit partem foemoris, ut perpetuo in eadem Basil. inter sacras reliqoias asservaretur, illamque posuit in Vasculo argenteo, et velo cooperuit, deditque R. D. Paulo Bizono majori Sacristae pñti ibidem, qui eandem in *Sacrarium* deferret. Et his actis, clausit capsas cum sacro Corpore, munivitque sigillis, ut erant prius. Dein apponens manum capsae, adjuvantibus aliis Sacerdotibus, stolis indutis, Sanctae Petronillae Virginis Corpus intra marmoream arcam, in Dei nomine, inclusit. Posita fuit supra cypressinam capsam

fas enim duxi, quae de tam vetusto, tamque sumptuoso aedificio, scitu digniora erant, praetermittere; idque eo magis, quod quum esset structurae, plane ge-

hujusmodi inscriptio lamina plumbea sculpta, et populo inibi praesenti per me Notariom infrascriptum, alta voce lecta hujusmodi sub tenore:

CORPVS . S. PETRONILLAE . VIRGINIS . EX . COEMETERIO . FORIS PORTAM . APPIAM . MILLIARIO . AB . VRBE . SECVNDO . A . PAVLO PRIMO . SVMMO . PONTIFICE . IN . VETVS . TEMPLVM . ROTVNDVM PRIDEM . MAGNIFICE . EXTSRVCTVM . QVOD . VATICANAE . BASILICAE COHAEREBAT . INSIGNI . PROCESSIONIS . POMPA . DELATVM . QVO DEIN . OB . NOVAM . ECCLESIAE . STRVCTVRAM . EVERSO . IN SVPERSTITE . BASILICAE . PARTE . REPOSITVM . EA . COLLABENTE PAVLI . V. PONT. MAX. IVSSV . IN . NOVVM . TEMPLVM . HONORIFICE PERDVCTVM . HAC . SVB . ARA . RITV . SOLLEMNI . COLLOCAVIT EVANGELISTA . PALLOTTVS . TITVLI . S. LAVRENTII . IN . LVCINA CARDINALIS . CONSENTINVS . HVIVS . BASILICAE . ARCHIPRESBYTER ANNO . MDCVI. DIE . XV. IANVARII . DOMINICA . SECVNDA . POST EPIPHANIAM . EIVSDEM . PAVLI . PAPAE . V. ANNO . PRIMO

Tum idem Illmus Card. mandavit claudi Pilum suo tegmine marmoreo, in quo sculptae sunt nuper hujusmodi litterae. CORPVS . S. PETRONILLAE . VIRG. Clausa arca Card. expectavit, quousque caementarii ponerent tabulam Altaris, eaque posita, se contulit in Sacrarium cum prefatis Canonicis. Soper quibus etc.

pag. 44. Eodem die XV. Januarii MDCVI. Deinde, et incontinenti in Sacrario, et Sacello Sancti Joannis Chrisostomi, ubi insigni armario custodiuntur Sacrae Reliquiae dictae Basilicae, coram d. Illmo Archip., ac RR. DD. Pomponio de Magistris Altarista, et Canonico, ac Marco Antonio, et Paride supranominatis, idem R. D. Paulus Bizonus partem foemoris S. Petronillae Virginis manibus propriis collocavit, intra quandam capsulam serico villoso rubro opertam, in qua servatur brachium Sancti Magni Archiepiscopi Tranensis Martyris, hũoi nota in membranis relicta. De Foemore Sanctae *Petronillae* Virginis recepi etc. ex Corpore ipsius, ut publico patet instrumento per acta Iacobi Grimaldi die xv. Jan. 1606. super quibus etc.

p. 74 Elevatio Reliquiarum ex sigillo Altaris Sanctae Petronillae.

Eadem die xxv. Januarii MDCVI. hora noctis 4. Deinde, et incontinenti R. D. Paullus Bizonus praedictus cum interventu RR. DD. Canonicorum Pompoeii de Magistris, Aleysii Raynaldusii, Ioannis Baptistae Bandini, Marcelli Phylonardi, et Paridis Pallotti, aperiri fecit sigillum in medio Mensae marmoreae Altaris S. Petronillae Virginis, et accepit inde vascolom plumbeum cum litteris in bambacino scriptis. Altare SSmi Crucifixi, S. Sebastiani, S. Christophori, et S. Jeronymi. Quod vasculum cum reliquiis posoit in pollobro argenteo, et operuit velo serico, quod ferebat R. D. Ascanios Tonlus Parechus ad curam animarum in dicta Basilica. Super quibus etc.

minae alteri *D. N. Mariae Febrifugiae* Templo, quod ei continens erat, ac situm in eodem Circo Neroniano prope Obeliscum, si de eo tacuissem, reclamare quodammodo, et ex communi diuturnae famae possessione dejici sese, ac deturbari, jure quodam suo conqueri posse, mihi visum esset. Quare ejus etiam perennitati consulendum fuit, vindicandumque ex oblivionis tenebris, una cum iis, quae ad aliud Templum pertinent, cum quo, tot seculorum spatio, Indigenarum, atque Advenarum pietati, et admirationi propositum fuit.

Praeterea haec ipsa argumenta, quae Templum S. *Petronillae* nusquam *Apollini* dicatum fuisse evincunt, probant etiam, Templum *B. Mariae a febribus Marti* sacrum esse minime potuisse. Verum priusquam idipsum luculentius confirmetur, ac de altero hoc Templo sermonem instituam, de *duplici Aditu* Templi S. *Petronillae*, quorum unus in *Basilicam Vaticanam*, alter ad *Templum S. Mariae a febribus* transmittebat, nonnulla praefanda mihi esse intelligo. Quae quidem disquisitio multo operosior est, quam cuiquam, prima, ut ajunt, fronte videri fortasse possit, quaeque si feliciter, uti confidimus, vertet, aditum profecto nobis etiam, viamque munibit, ad veram inoffenso pede assequendam originem, nomenque *Templi D. Mariae a febribus* detegendum.

CAPVT IIII.

De aditu Templi S. Petronillae ad Bas. Vat.

Atque ut a priore exordiamur, hic sese exhibet ingredientibus e navi transversa per Portam, quae in medio ejus muro meridionali est, et intrantibus in locum oblongum c, quod proximi aedificii *S. Petronillae* vestibulum videri possit. Totum illud vero spatium occupabat, quod inter Templum *S. Petronillae*, parietesque Basilicae Vaticanae navim transversam in austrum claudentes, procurrebat.

Heic autem fuisse *Basilicam S. Andreae Apostolo* a *Symmacho* dicatam, omnes ferme scriptores tradiderunt, quos, uti in aliis multis, a vero quam longissime abesse, demonstrare aggrediemur. Quod antequam facimus, eorum sententiae recitandae sunt, atque in medium afferendae.

§. I.

Num Basilica S. Andreae a Symmacho erecta ibidem sit statuenda?

Ac primo P. Mallium ajunt, duobus in locis de Templo a *Symmacho* ibidem exstructo verba fecisse. Scripsit enim [1]. *Symmachus Papa fecit Basilicam S. Andreae Apostoli ad S. Petrum*. Ac circa finem cap. 11. [2]. *Infra Palatium Neronis est* Templum Apollinis, *quod nunc vocatur* S. Petronillae, *in quo est reconditum Corpus ejusdem Virginis, ante quod est* Basilica S. Angeli, *quae vocatur* Vaticanum, *mirifico mosibo laqueatum, auro, et vitro. Ideo vero dicitur* Vaticanum, *quia Vates, idest Sacerdotes antiquitus cane-*

1 T. vI. Junii n. 42. p. 41.   2 ibid. num. 25. p. 40.

bant ibi sua officia ante Templum Apollinis, *et ideo tota illa pars dextra Basilicae* B. Petronillae, *qua itur per Porticum Pontificum, et usque ad Portam Argenteam, vocabant* Vaticanum. *Ibique est aliud Templum, quod fuit* Vestiarium Neronis, *quod modo vocatur* S. Andreas. Haec Mallius: quorum quidem magnam partem ex eo delibavit Anonymus de *Mirabilibus Romae*, qui fere iisdem verbis eamdem rem ita narravit [1]. *Infra Palatium Neronianum est Templum* Apollinis, *quod dicitur* S. Petronilla, *in Basilica S. Petri*, ante *quod est Basilica, quae vocatur* Vaticanum, *quia Vates, idest Sacerdotes canebant ibi sua officia ante Templum* Apollinis, *ibique* aliud Templum, *quod fuit* Aerarium Neronis, *ubi nunc est* Ecclesia S. Andreae.

A Mallio, et Anonymo dissentire videtur Maph. Vegius, qui *Vestiarium Neronis* potius agnoscendum putavit, ubi ab iis *Basilica*, quae vocatur *Vaticanum*, designata fuit, etsi deinceps hujusmodi appellationem non probat. Ait enim [2]. *Proinde, nec alium locum huic contiguum*, (nimirum Templo S. Petronillae) *ubi est* Altare S. Andreae *a Symmacho exstructum, magnae semper apud omnes devotionis, et in quo Summos Pontifices consecrari solitos fuisse supra diximus, recte credendum est*, Vestiarium Neronis *exstitisse. Ceterum quia totus locus ipse, qui usque ad Altare S. Michaelis vetustum undique protenditur, Vestibulum fuit* Templum Apollinis, *quod* S. Petronillae *nomen accepit, credibilius videtur a Vestibulo*, Vestiarium *appellatum esse*. Meminit pari modo ejusdem loci, quod *Templum* vocat, Panvinius, qui haec ait [3]. *A dextro vero latere Templa S. Petronillae, ubi ejus Corpus diu quievit*, S. Andreae *a Symmacho Papa factum, ornamentis, et red-*

1 p. 29. in Diar. Italico. 2 lib. IV. n. 127. 3 de VII. Eccl. p. 47.

ditibus auctum, S. Michaelis Archangeli, *et* S. Mariae de Febre, *in quo nunc Canonicorum Sacrarium est*. Idemque alibi [1]. *Paullo ante Templum* S. Petronillae, *et illi contiguum fuit Templum* S. Andreae *a Symmacho Papa factum, magnae semper apud omnes devotionis, in quo Romanos Pontifices sollemnia quaedam in sua Coronatione, vel Consecratione celebrare consuevisse, infra ostendam*. Quae quidem Alpharanus pressius exponit in Codice Albano, ubi ait [2]. *Vestibulum Templi Apollinis, postea Eccl. S. Andreae*. Ac rursus. *A Basilicae parietibus, quae sunt in transversa navi ad meridiem, usque ad* S. Petronillae *Templum, fuit* S. Andreae *Apostoli Ecclesia, quam Symmachus Papa eleganter exornaverat, in qua Romani Pontifices sollemnia quaedam in sua coronatione, et consecratione celebrare consueverant. Hunc locum fuisse* Vestibulum Templi Apollinis, *quod quidem Templum postea S.* Petronillae *nomen accepit, Maph. Vegius ostendit, sed Petrus Mallius dicit fuisse* Vestiarium Neronis *mirifico musivo laqueatum, sed melius quadrare videtur, fuisse* Vestibulum Templi Apollinis *in medio Circi exstructum, ut tunc a Gentilibus fieri solebat. In hujus igitur* Vestibuli *medio erat Altare S.* Andreae *a Symmacho erectum, sub quo dicti S.* Andreae, *et S.* Lucae *Brachia Gregorius M. Constantinopoli translata, magna veneratione recondidit. Totus hic locus oblongus fuit longitudinis palm.* LXXVIII, *ad mensuram latitudinis transversae partis Basilicae.*

Ex his manifesto liquet, quam a vero aberraverint, non minus Mallius, Anonymus, et Vegius, quam Alpharanus, quum nemo non videat, neque *Vestiarium*, aut *Aerarium Neronis*, neque *Vestibulum*, quod commenti

1 T. III. MSS. c. XVII. p. 26.

2 MSS. c. X. p. 59. num. 153.

sunt, Templi *Apollinis* exstare unquam heic potuisse, ubi patuit libera Circi area, multisque dumtaxat post seculis, Templum *S. Petronillae* a fundamentis erectum, ac dicatum stetit. Sed multo magis Vegius, et Panvinius cum Alpharano errarunt, quum Templum *S. Andreae* a *Symmacho* postea erectum, in aditu Aedis Sanctae Petronillae stetisse dixerunt. Quum enim idem Templum Anastasius, quem pluries de eo loquutum esse, infra observabimus, *Basilicam* passim vocet, id ipsum monere homines debuisset, ne *B. Andreae Apostoli Basilicam* heic quaererent, quam certe ampliore loco sitam esse oportuit, quam quem heic Ichnographia repraesentat. Quod etsi eruditissimus Janningus [1] subodoratus est, idem tamen non iccirco a communi aliorum Scriptorum opinione discessit, qui in hoc aditu, *S. Andreae Basilicam* fuisse scripserunt.

Quamquam et aliae id caussae multo graviores, ut infra ostendam, falsum omnino esse produnt. Ita enim rem habere ex ipsis Mallii, et Anonymi verbis supra allatis, quae ipsi in medium adducunt, deprehendi potest, atque adeo, si quid recte video, debet; qui proinde dum ad ea nos provocant, vereor, ut satis considerate, circumspecteque faciant. Trium enim locorum mentionem Mallius injecit. I. *Templi S. Petronillae*, quod antea *Apollinis* fuisse, falso sibi persuasit. II. *Basilicae S. Angeli* III. Templi, quod ipse *Vestarium*, seu *Vestiarium Neronis* appellat, in *Ecclesiam S. Andreae*, postea conversum. Quum autem de situ Templi *S. Petronillae* ambigendum minime sit, quidquid superest quaestionis, *S. Angeli Basilicam* spectat, *Templumque S. Andreae*.

1 T. VI. Junii p. 156. num. 385.

Verum, oro, quo pacto clarius indicare Basilicam *S. Angeli* potuit, qui diserte scribit, eam fuisse, *ante Templum S. Petronillae*? Quare, si *ante* illud, nempe in *aditu*, de quo nunc disputamus, erat *Basilica S. Angeli*, fierine potuit, ut ibidem alterum *Templum* exstaret *Andreae Apostolo* dicatum? Quod quidem si Mallius illud idem fuisse ait, quod ab se *Vestiarium Neronis* vocatur, manifestum plane est, aliud hoc, aliud *Basilicam S. Angeli* esse. Quamobrem quis potius non putet, aliud heic innui Templum, *S. Petronillae* Templo finitimum, quod in *Sacrarium* postea conversum est; eoque magis, quod Mallius eadem *Templi* voce utitur, dum Templum *S. Petronillae* indicare vult, aliudque *S. Andreae*, contra quam facit de *S. Angeli* Templo, quod *Basilicam* minus proprie appellat? Hoc enim manifeste demonstrat, *Basilicam S. Angeli*, locum a *Templo S. Andreae* distinctum fuisse. Praeterea quis credat, Mallium, et Anonymum *S. Petronillae* Templum, aliosque locos ei continentes describere voluisse, numquam tamen alterum Templum rotundum ibi contiguum, quod nemo certe inficiabitur, jam tum ibidem exstitisse?

Verum quod magis me perculit, hanc eamdem dubitationem, quam etiam Paullus de Rubeis Vat. Bas. Beneficiarius movit, Ciampinius quum diligenter se fateatur excussisse, neque ab aliorum falsis opinionibus, neque a novis lapsibus satis caute declinavit. Nempe Vir, alioqui eruditissimus, ait [1]. *Quum diligenti attentione praeallegatum Manlii locum ab Alpharano, aliisque Scriptoribus descriptum considerarem, situm observavi ante* Apollinis Templum *illummet fuisse, qui a Mallio describitur pro* Vestario

1 Sect. xI. p. 86.

Neronis. *Nam si attente istius auctoris vocem* ibique *perpendamus, cum dictis de* Apollinis Templo *connectenda sunt, quum* Vestiarium *locus sit, ubi asservantur vestes. In hoc igitur loco, quando Nero, dirus ille Imperator, in Circo aurigabat, ut Suetonius narrat, verisimiliter vestes, aliaque Imperialia deponebat ornamenta, quando nempe pro agitatore apparebat in Circo. Non obstat, quod Mallius locum istum Templum appellet, quum eadem utatur voce in ipso* Apollinis *aedificio, quod principale, et non pars est, ut istud* Vestiarii. ***Quamobrem observo, Mallium de vocum electione*** *sollicitum minime esse, ut in hac eademmet narratione animadverti valet; quoniam Neronis Circum,* Palatium *appellat, quum ex historiis Neronem nullum aliud Palatium aedificasse comperiamus, praeter illud, quod sua pretiositate Domus aureae Neronis nomen promeruit. Lapsus est enim Mallius in voce* Basilicae, *quam aedificii parti attribuit, quum proprie* Basilica *regium sit aedificium, et non illius pars, immo Altare, ut mox dicemus. Insuper eumdem locum* Templum *nominat, quum sit* Templi vestibulum.... *Ex hactenus dictis concludi posse videtur, quum omnes Scriptores de Bas. Vat. tractantes, locum istum pro* Ecclesia S. Andreae *designent, non obstare, quod Mallius illam Basilicam* S. Angeli *denominet, quia partem pro toto accepit.* Hactenus Ciampinius.

Sed tot, tamque gravibus mendis ejus verba scatere video, ut nesciam, qua ex parte initium eorum castigandorum, et refellendorum sumam. Vt enim de Templo *Apollinis* ibidem collocato, quem cum ceteris communem habet, errorem praeteream, etsi alibi ab Honorio, atque etiam a Paullo I. mira inconstantia exstructum fuisse scripserit, equidem haud intelligo, qua de caussa *connectenda*

6 X

sint cum Templo Apollinis, quae Mallius ait de *Neronis Vestiario*. Siquidem vox *ibique* minime exigit, ut hoc *Vestiarium* in eodem plane loco, ubi *Templum Apollinis*, constituendum sit, sed accipi etiam potest pro loco ex altera parte ei contiguo: quin imo, quum statim addat *aliud Templum, quod fuit Vestiarium Neronis, ubi nunc est Eccl. S. Andreae*, luce clarius est, ibidem de loco plane diverso *a Bas. quae vocatur Vaticanum, ante S. Petronillam* loquutum esse. Perperam igitur Mallium accusat de vocum electione parum sollicitum, quod *Vestiarium Neronis*, perinde ac ipsum *Apollinis* aedificium, *Templum* appellaverit. Nam eadem voce aedem ei plane geminam designavit. Neque iccirco eidem adsentiri ullo pacto possum, Templum a Mallio *Vestiarium* nuncupatum, alterius Templi fuisse partem, quum contra aliud omnino Templum fuerit, nihil habens cum altero sibi propinquo commune, praeter formam, ac situm, in eodem Circo Neroniano. Quamobrem in eo Mallium Vir doctus reprehendit, ubi lapsus certe non est, eumque incastigatum dimisit, ubi ejus de Templo *Apollinis*, et de *Neronis Vestiario*, cui et ipse subscripsit, opinionem refellere debuisset.

Illud quoque Mallio non erat vitio vertendum, quod Neronis Circum, *Palatium* appellarit. Quis enim ignorat, non tam Neroniani hujus Circi, quae supererant vestigia, ab Anastasio, aliisque auctoribus *Neronis Palatium* appellata, sed *Palatia* etiam nominari consuevisse ingentia quaelibet antiquae Vrbis aedificiorum rudera, ut jam supra [1] innuimus?

Hac profecto de re abunde exemplorum suppeditant medii aevi Scriptores. Recte enim observavit Nar-

1 p. 952.

dinius, qui ait[1]. *Quum rudis antiquitas sueta fuerit* Palatia *appellare rudera ingentium aedificiorum, utpote de* Palatio Trajano, *et* Constantiniano *in regione* VII. *animadverti, facile hinc est, quod* Palatium Antonianum *Thermas Aur. Antonini Caracallae multis abhinc seculis appellatas fuisse, ac proinde nomen Ecclesiae S. Caesarii vulgo in* Palatio, *quae juxta Thermas est, et ipsius Imperatoris* Palatii *opinio potuit derivare*. Praesto sunt alia quoque exempla, quae idem confirment. Nam Basilica S. Crucis in Hierusalem, ubi Constantinus *posuit de ligno S. Crucis*, ab Anastasio[2] *in Palatio Sessoriano*, fuisse dicitur. Ita enim Benedictus Canonicus ait[3]. *Dominica Laetare, Statio ad Hierusalem in Palatio Sessoriano*. Quam quidem denominationem vel inferioribus temporibus retinuisse conjiciendum est ex eo, quod Fregepanii, quibus Lucius II. peculiari diplomate[4] *Circi Maximi* custodiam dederat, item *Septizonium*, et *Amphiteatrum Flavium*, domibus constructis incoluerunt; uti Romanorum Nobiliores, Panvinio teste[5], veteres alias fabricas habitandas sibi vindicarunt, nimirum Vrsini *Molem Adrianam*, et *Theatrum Pompeii* in Campo Florae, Columnenses *Mausoleum Augusti*, et *Thermas Constantinianas*, Comites *Quirinalem*, Sabellii *Theatrum Marcelli*, et *Mausoleum Caeciliae Metellae*, quod deinde in Gentis Cajetanae dominium cessit; quae quidem loca *Palatia* vulgo audiebant. Item Ecclesia S. Marci a S. Marco Pontifice condita, ab Anastasio in ejus vita[6] *juxta Pallacinas* vocatur,

1 lib. VII. c. VI. p. 446.

2 T. I. in vita S. Silvestri §. XII. p. 96.

3 In Ord. XI. p. 121. et 135.

4 ex Panvinii MS. de Gente Fregepanica lib. III. cap. VII. in Bibl. Vat. apud Nerinium in Appendice Monum. de Templo, et Cenobio SS. Bonifacii et Alexii p. 407.

5 ibid. ex Instrum. dat. ann. I. Pontif. Eugenii III. apud Panvinium cap. V. Consule dissertat. eruditissimam Karoli Fea *sulle rovine di Roma* p. 330. et 333. nel T. III. della Storia delle Arti del disegno di Winchelmann.

6 T. I. §. II. p. 109.

quod nimirum posita erat prope Circum Flaminium, cujus reliquias etsi imperitum vulgus *Castellum aureum*, teste Anonymo de *mirabilibus Romae*, nuncuparet, tamen, uti notat Vignolius, ex medii aevi more, *Palacinum* etiam, seu *Palatium* dicebantur, unde *Pallacinae*, seu *Palatinae*. Jac. quoque Grimaldus [1] *Monasterium*, inquit, *S. Laurentii in Palatinis dicebatur propter Circum* (Flaminium scilicet) *quem ignare* Palatium *vocabant*. Hoc idem Monasterium *S. Laurentii in Palatinis*, aut *Pallacini* apud Anastasium [2], et Bull. Vat. editores [3], *S. Laurentii Pallatini* appellatur. Ac licet Grimaldi conjecturae, quam Franciscus Blanchinius [4], Martinellii fultus auctoritate, et Ioh. Christ. Amadutius [5] amplexati sunt, resistant Bull. Vat. editores [6], qui potius, una cum Equite Franc. Victorio [7], hanc nomenclaturam tribui debere existimant *S. Laurentio*, olim *in Piscibus*, nunc *S. Lorenzino in Borgo*, ex Circo Neroniano, non longe dissito, cui *Palatiolum* nomen, tamen res eô semper recidit, quia hoc idem nomen vel huic fundo inditum erat, quod *Neronis Palatium* vocabatur [8].

Scribit enim Grimaldus [9]. *Ita Circum Neronis* Palatium *appellant, et Montem S. Michaelis hac de caussa Palatiolum.* Porro autem *Palatiolum* memorat Bertoldus Constantiensis apud Baronium [10], ubi de Henrico IV. Leonianam Civitatem ingresso, in hunc modum loquitur. *Iuxta S. Petrum, quemdam Monticulum, nomine* Palatiolum, *in Ca-*

1 in lib. ms. de Can. S. Petri c. II.

2 in Leo III, Greg. IV. et Bened. III.

3 T. I. in Leo. IV. et in Leo IX. diplom.

4 T. II. Anast. p. cxxxI. in not. ad Anon. Opusc. de descr. reg. Vrbis.

5 in Praef. ad Monum. Matthejana T. I. p. XLV.

6 T. I. p. 26.

7 in dissertationib. Philol. pag. 85. ubi recenset Templa Laurentio sacra.

8 in lib. Pont. in S. Petr. gest. et a Rom. Can. tit. xvI.

9 loco cit.

10 an. MLXXXIII. num. sI.

stellum erexit, eique milites multos, ut impugnarent Romanos, imposuit. Vbi Collis, sive Monticulus a Bertoldo *Palatiolum* appellatus, is esse videtur, in quo urbani Barberinorum Horti sunt, ac praesertim Aedes *SS. Michaelis, et Magni*, de cujus origine vide, si lubet, Turrigii opusculum [1], ubi plura hujusce denominationis reperies exempla [2], praeter Jos. Rocchum Vulpium [3], et Franciscum Mariam Gallutium [4]. Haec enim a Leone III, non IV, ut irrepsit in inscriptionem ibidem positam, post obitum quorumdam Gallorum, in praelio pro Ecclesia Romana suscepto, *qui in Crypta juxta Neronis Palatium sepulti sunt*, condita fuit in honorem S. *Michaelis*, ac postea S. *Magni* exsuviis ex Fundana Vrbe allatis ditata.

Praeterea non longe hinc aberat Aedes B. V. sita ad Caesiorum Hortos, uti ex Grimaldo referunt Martinellius, aliique, in *Palazola*, sive in *Palatiolo* dicta, ab Innocentio III, Gregorio IX, Clemente VI, et Leone IV, quem Benedictus Can. [5] eam Bas. Vat. donasse, litteris consignavit. Quid plura? quum eumdem Circum ab Anastasio [6] designatum fuisse vidimus, *secus Palatium Neronianum*, et [7] *in Vaticano Palatii Neroniani*. Alterum enim praeteream exemplum Anonymi de *Mirabilibus Romae*, qui *infra Palatium Neronianum Templum Apollinis* exstitisse, *quod dicitur S. Petronilla*, memoriae tradidit. Quae quidem apertissime demonstrant, Neroniani Circi vesti-

1 Narratione dell'origine dell'antichissima Chiesa de' SS. Michel' Archangelo, e Magno Vesc. e Mart. del R. Cap. di S. Pietro in Vaticano, posta nel Borgo di S. Spirito in Sassia di Roma, aggiontavi la vita di esso S. Magno, cavata da mss. autentici antichi. Romae ann. MDCXXIX.

2 p. 20.

3 Vita di S. Magno Vescovo, e Martire Roma 1732. 8.

4 Il rito di consacrare le Chiese. Roma 1759. 8. p. 62.

5 tit. xI.

6 T. I. §. vI. p. 8. in vita S. Petri.

7 ibid. §. Iv. p. 48. in vita S. Cornelii.

gia, quae adhuc supererant, *Neronis Palatium* fuisse vulgo nuncupata, uti etiam confirmat Anonymus, qui disserens *de Palatiis Romae*, nominat *Palatium Neronis, ubi est Agulia S. Petri*, nimirum, ut recte notat editor Montfauconius [3], *Circus ejusdem*.

Quae quum ita sint, nemo opinor Panvinio, Turrigio [4], et Bull. Vat. editoribus adsentietur, qui praeter *Domum suam*, quam Nero, ut cum Suetonio loquar, *a Palatio Exquilias usque fecerat*, aliam quoque in Vaticano juxta Circum, et Hortos suos Aedem excitasse arbitrati sunt, quae *Neronis Palatium* vulgo appellabatur. Haec enim una a Varrone [5], ejusque vitae scriptoribus sub *Palatii* nomine memoratur, decima Vrbis regione, ubi Casa Romuli, primaque Vrbis incunabula, aedesque maximae, et magnificentissimae, ab Imperatoribus immensis sumptibus exstructae.

Verum, ut ad Ciampinium rursus me conferam, ei non invitus concedam, haud satis recte loquutum fuisse Mallium in voce *Basilicae*, quam Templo *S. Angeli* tribuendam duxit. Non enim locus adeo insignis esse potuit, ut tale nomen promereretur. Verumtamen, praeterquamquod hoc de qualibet sacra Aede, sine certa erroris nota dici consuevit, ac Vegium quoque ad Templum significandum idem vocabulum usurpasse demonstrabimus, falsum omnino est, hoc ei nomen non convenire, quod *esset pars*, imo *Altare Basilicae S. Petronillae*. Nihil enim, praeter propinquitatem, commune cum eo habebat, ac porro aliud Templum ab eo separatum erat, in honorem *S. Angeli* consecratum. Quod idem Ciampinius contra suam sen-

1 in Diario Italico p. 284.

2 in Opusc. cit. p. 20.

3 de L. L. l. VIII. c. 12. V. Franc. Bianchini Palazzo de' Cesari. Verona 1738. It. Lat. fol.

tentiam declarat. Vt enim probet, aliud Templum a Mallio *Vestiarium Neronis* appellatum, ac postea in Templum *S. Andreae* conversum, unam eamdemque rem esse cum *S. Angeli* Basilica, quod de *Altari* tantum Apostoli *Andreae*, in eadem *S. Angeli* Basilica excitato intelligi debuerat, statim subjungit. *Non obstat, quod eidem loco duo fuerint attributa nomina, quia in eodem tria aderant Altaria, unde a Sanctorum nominibus, in quorum honorem ipsa Altaria dedicata erant, locus ipse nomen desumpsit*. Itaque fatetur, tria illic Altaria fuisse. Quonam igitur pacto reprehendere Mallium potuit, quod Templum S. *Angeli*, *Basilicae* nomine insigniverit?

§. II.

Altarium Descriptio.

Tria in *aditu* Templi *S. Petronillae* fuisse Altaria constat, non modo ex Vaticanis Ichnographiis Severani, Janningi, Fontanae, et Bonannii, sed etiam ex ea, quam Ciampinius [1] effinxit, alteraque Alpharani. Hic autem refert, in medio loco inter duas Portas num. 153, *Altare S. Andreae* exstitisse *sub Ciborio argenteo a quattuor columnis sustentatum cum sua Confessione*. Equidem haud inficias iverim, Altare S. *Andreae* dicatum ibidem fuisse. Quid inde? Num propterea Templum a Symmacho in ejus honorem constructum, ibidem agnoscendum erit? Verum, nonne potius conjiciendum est, ibidem alterum Altare deinde Apostolo consecratum fuisse, postquam, Templo *S. Petronillae* a Stephano II. erecto, hic idem aditus constructus fuit, ut ita commodus e duobus Templis continentibus, in Basilicam transitus fieret? Quid? putabis

1 p. 86.

ne, aditum ante ipsum S. Petronillae Templum fuisse constructum? Itaque, quum ibi Altare tantum, minime vero Templum *Andreae* dicatum, a Symmacho constructum statuendum sit, ornatus ab Alpharano memoratos, in proxima Basilica eidem Apostolo sacra dumtaxat agnoscendos puto; ubi Gregorium M. *S. Andreae brachium*, et *Caput B. Lucae Evangelistae* condidisse inferius ostendam, etsi Panvinius [1], Alpharanus [2], et Janningus [3], haec sacra pignora in hoc Altari collocata fuisse affirmaverint. Ceterum, quod de Leone IV. ab Anastasio memoratur, potius Altari in hoc aditu erecto, quam Templo rotundo in *Andreae* honorem a Symmacho exstructo, convenire videtur. Narrat enim [4]. *Fecit in Oratorio B. Andreae Apostoli, quod* S. Petri cohaeret Ecclesiae, *vestem sericam unam, habentem historiam Aquilarum, et in medio tabulam cum chrysoclavo, in qua depictae Christi, et Discipulorum ejus dextra laevaque imagines fulgent, et ipsius almifici Praesulis*. Item hunc eumdem locum indigitasse videtur Adrianus I. in epistola ad Fulradum, et Maginarium, quae in Bull. Vaticano desideratur. Ibi enim scripsit [5]. *Postulastis a nobis, quatenus Hospitale, intus Vat. Bas., Domini, et Fautoris nostri B. Principis Apostolorum, situm post Oratorium S. Leonis Confessoris, atque Pontificis*, euntibus ad S. Andream, manu dextra, *juris Ven. Bas. existentem, vobis ad tenendum, emissa praeceptione concedere deberemus*. Siquidem, quum Oratorium S. Leonis exstaret num. 14. pronum est arguere, Adrianum de proximiore loco n. 153. verba fecisse, ubi Altare S. *Andreae* situm erat, minime vero de Templo rotundo a Cella S. Leonis longe dissi-

1 T. III. ms. p. 26.
2 pag. 156.
3 ms. p. 43. et 59.
4 T. III. §. XLIX. p. 126.
5 in T. VII. Misc. Balutii p. 120.

to. Sed haec, si quid video, sententiae nostrae nihil incommodant; quippe quae Stephano II. conditori Templi S. Petronillae, ac fortasse hujus etiam vestibuli, sunt posteriora. Potuit itaque Adrianus, ut locum Nosocomii clarius designaret, proximum Altare S. *Andreae*, haud ita pridem erectum nominare, ac Leo IV. praeter donaria, quae Templo rotundo a Symmacho erecto contulisse demonstrabimus, nonnulla etiam huic Altari, ejusdem honori dicato, liberaliter impertiri.

Vtrimque in ultimo recessu apsis indicatur cum singulis Altaribus, quorum unum num. 154. designatum, titulum habebat, *S. Angeli*, aut *Michaelis Archangeli*, quod Severanus [1] *ornatum musivo opere, fornice deaurato, et multae devotionis* fuisse tradit, quodque *mirifico musivo laqueatum, auro, et vitro pellucens* Mallius [2] descripsit. Hoc idem Altare designatum puto ab Antonio Petri, qui in suo Diario haec memoriae consignavit [3]. *Anno* MCCCCXIV. *die Iovis 7. mensis Iunii fuit sepultus D. Meolus noster Beneficiatus in d. Basilica S. Petri, in* Capella S. Angeli *cum maximo honore*. Atque alibi [4]. *Anno* MCCCCXVI. *Die Dominico 15. mensis Martii, hora una noctis, obiit D. Nicolaus Guadagnoli morte subitanea, et fuit sepultus in Bas. S. Petri ante* Capellam S. Angeli, *et dictus D. N. erat Prior Beneficiatorum d. Basilicae S. Petri, et Camerarius exceptorum tunc tempore*.

Oppositum porro Altare num. 155. quamvis anonymum sit apud ceteros, Ciampinius, Alpharani [5] adstipulatu, S. *Vrsulae, et Sociabus* [6] dicatum fuisse narrat. Verum paullo post, sui immemor, et ipse asserit, *ejus*

1 p. 91. 2 p. 314. 3 T. XXIV. rer. Ital. Murat. p. 1041. 4 ibid. p. 1056. 5 ms. p. 59. 6 p. 87.

denominationem ob vetustatem ignotam esse. Ceterum *S. Vrsulae*, dicatum fuisse, extra omnem dubitationis aleam ponit locus libri Benefactorum, ubi [1] x. Kal. Maii adnotatur, *in Capella S. Andreae, consecratio Altaris S. Vrsule*.

§. III.

Cur totus hic situs S. Angeli in Vaticano, vulgo appellaretur?

Totus hic locus *in Vaticano*, vulgo appellabatur. Sed minime acquiescendum reor superius allatae Mallii sententiae, in quam non tantum Anonymus *de mirabilibus Romae* [2], sed etiam Ciampinius [3], et Janningus [4] pedibus iverunt. *Ineptum* namque *etymon*, ut utar Montfauconii [5] vocabulo, appellandum est illud ab Anonymo allatum, quod tamen eidem Montfauconio latuit, Anonymum a Mallio usurpasse.

Neque vero recipienda est Flaminii Vaccae [6] conjectura, qui *Vaticani* nomen ortum divinatur ex Vatum, et Philosophorum sepultura. Ab eo enim memorata, Poetarum, et Sophorum Capita, ibidem detecta, diu post ortum Vaticani nomen sculpta sunt.

Audiendus igitur potius est A. Gellius, qui e Verrii Flacci opinione discedens, a Festo tradita, cui tamen Panvinius [7] subscripsit, *Vaticanum* scilicet dictum fuisse, *quod Vatum responso, expulsis Hetruscis, P. R. eo potitus sit*, haec habet [8]. *Et agrum Vaticanum, et ejusdem agri Deum praesidem appellatum accepimus a* Vaticiniis, *quae vi, atque instinctu ejus Dei, in eo agro fieri solita essent. Sed praeter hanc caussam, M. Varro in*

1 p. 56. 2 p. 287.
3 p. 28. 4 p. 156.
5 in Diario Italico p. 275.
6 T. IV. Rom. ant. Nardinii p. XXXIII.
7 T. I. ms. cap. I. fol. 95.
8 lib. XVI. c. XVII.

libris divinarum, aliam esse tradit illius nominis rationem. Nam sicut Ajus, *inquit, Deus appellatus, araque ei statuta est, quae est infima nova via, quod in eo loco divinitus vox edita erat, ita* Vaticanus *Deus est nominatus, penes quem essent vocis humanae initia. Quoniam Pueri simul, atque parti sunt, eam primum vocem edunt, quae prima in* Vaticano *syllaba est, icircò vagire dicitur, exprimente verbo sonum vocis recentis*. Hanc vero Varronis, et Gellii sententiam sequutus est Augustinus [1], qui *Vagitanum*, seu *Vaticanum* appellatum fuisse scribit, *quod hujus nominis, Deus Infantium vagitibus praesidebat*, pari modo, quo *Fabulinus Deus*, cujus meminit Nonius [2], a *fari* incipientibus invocabatur, ut prae ceteris demonstrat Gotthelf Conr. Goldschard [3].

§. IV.

Varia hujusce aditus nomina indicantur.

Quum in hoc aditu, duo praesertim essent Altaria summo in honore habita, opinari fas est, pro lubito illum nunc *S. Angeli*, aut *S. Michaelis*, nunc S. *Andreae* aedem vulgo audisse. Fieri enim facile potuit, ut eidem loco, qui proinde cum Templo rotundo, quod propius adhae-

1 L. IV. de Civitate Dei c. VIII. et XI.
2 In dict. Statilinum XII. 56. Alex. Genial. Dier. VI. 26. Tomasin. de Donariis c. 2. Barthol. de Puerper. p. 121. Meurs. de Puerp. c.V. Pollet. Hist. Fori Rom. I. 10. Giral. Synt. Deor. I. p. 49. Stuck de Sacrif. p. 44. Laur. de Natalitic. I. Kipping. Ant. Rom. lib. I. §. 10. c. in Vrb. Rom. Topogr. lib. V. c. 22I. et in T. III. Thes. Graevii pag. 250.
3 De Diis, et Deabus Infantum, olim apud Graecos, et Romanos divino cultu affectis. Dresdae 1751. 4. Struv. Ant. Rom. c. I. p. 154. Blond. Rom. Triumph. lib. 12. Cerda adv. c. 153. Marlian. Topogr. Vrb. V. 21. Panciról. Descr. Vrb. Romae in T. III. Thes. Graev. pag. 373. Faunus Ant. Vrb. V. 9. Bulengerus de Orac. c. 128. Aringh. Rom. Subter. II. 9. 9. V. T. XII. Graevii p. 799. et T. I. Thes. Pol. p. 398.

rebat, ipsique Apostolo sacrum erat, confusus est, haec duo promiscue attributa fuerint nomina.

Hoc idem nostra aetate saepe numero usuvenire videmus, quod et Ciampinius [1] animadvertit, ut eadem Ecclesia pluribus titulis nuncupetur, vel a Divo tutelari, vel ab auctore, vel a loco, vel a vicinia, vel ab incolis loci. Audi in hanc rem Jac. Volaterranum in *Diario Romano* apud Muratorium [2], qui ait. *Ecclesia Sancti Martini aedificata fuit, ubi tunc erat Ecclesia dicata B. Silvestro, quae postmodum propter ejusmodi instaurationem, partim primum nomen amisit, partim servavit, et vulgo* S. Martini in Silvestro *est appellata, prout evenit in Ecclesia* S. Gregorii, *quae in* Andrea *est dicta, eo quod in eodem colle, ubi Gregorii nunc est Monasterium, prius Sancti Andreae Sacellum fuerat*. Ita Ecclesia *S. Mariae, et Gregorii in Vallicella* ab aliquibus *Ecclesia nova*, ab aliis vero *S. Philippi Nerii* nominatur; itidemque Ecclesia Sanctae *Mariae Novae*, quae interdum sub hoc nomine, frequentius autem sub illo *S. Franciscae Romanae* nuncupatur; ne quid dicam de Ecclesia S. *Martinae*, quae altero *S. Lucae* nomine gaudet, de *S. Maria in Cosmedin*, quae dicitur etiam *Schola Graeca*, quod ibi Augustinus Rethoricen docuisse fertur, et *Os Veritatis* a marmoreo simulacro, ore exerto, quod ibidem exstat.

Illud vero praecipue adstipulatur huic conjecturae, quod compertum, et exploratum probe sit, in *aditu* Templi S. *Petronillae*, prope Basilicam Vaticanam, Oratorium exstitisse *S. Michaeli Archangelo* dicatum. Quod, ut ceteros omittam, cum Mallii, et Vegii, tum etiam Ant. Petri, et Panvinii multo gravissima auctoritate

1 pag. 87.

2 T. XXIII. rer. Ital. p. 124.

comprobatur. Hic enim Oratorium *S. Michaelis* ita describit [1]. *Ante Templum Sanctae Petronillae*, versus murum Ecclesiae, *fuit Sacellum*, *seu Aedicula* S. Michaelis Archangeli, *dicta in* Vaticano, *auratis laquearibus ornata*, *musiveo*, *vitreoque opere decorata*, *quae diu ante exolevit*; *remansit vero totum Altare dictum* S. Michaelis, *quod etiam hodie amplius non exstat*. Quare quis non videt, Severanum [2], Martinellium [3], Ciampinium [4], Furiettum [5], aliosque hallucinatos esse, non solum quod falso sibi persuaserint, Altare S. *Michaelis* in Templo *S. Andreae* exstitisse, quum contra, hujus Altare in hoc Oratorio *S. Michaelis* in *Vaticano* ponendum fuisset; sed etiam quod opinati fuerint, hoc Oratorium fuisse Templum, quod *Symmachus* excitavit, cui tantum convenire, quae ab iis asseruntur, infra demonstrabo. Suum enim in locum rejicienda haec esse duxi, lectorumque fastidio occurrendum.

Ceterum eosdem, ne quid dissimulem, multo levius quidem iis errasse fatendum est, qui nullam S. *Michaelis* Cellam hoc loco agnoverunt, et contra disertam Mallii, Vegii, et Panvinii auctoritatem, cum Templo S. *Michaelis in Saxia* commutarunt. Hos inter numerandus certe est Johannes Stiltingus, qui [6] *in historico Commentario de S. Michaele Archangelo* vetustiores, ac celebriores Vrbis Aedes, ac Cellas ei sacras recenset. Ibi vero nusquam meminit de Vaticano *S. Michaelis* Oratorio, quod item ignotum plane fuisse vidi, non minus Baronio [7], quam Dom. Georgio [8], Nardinio [9], et Devita [10], etsi pariter alias

1 T. III. ms. c. XVIII. p. 27.
2 T. I. p. 316.
3 p. 59. 4 p. 86. Sect. II.
5 de Musiv. p. 73.
6 T. VIII. Sept. p. 70.
7 in Martyr. die VIII. Maii pag. 229. et XXIX. Sept. p. 482.
8 in Adonis Martyr. p. 504.
9 lib. XII. c. XIII.
10 Ant. Benev. T. II. p. 63.

aedes ejus nomini consecratas numeraverint, ac Georgius, praeter jam notas *Molis Hadrianae*, *Fori Piscarii*, et *in Saxia*, alteram indicavit a Baronio omissam *in via Salaria*, in Sacramentario Blanchiniano, et in *Notitia Vrbis* memoratam. Non id tamen Stiltinguin latere debuisset; quippe qui non solum de ea edoctus antea esse poterat a Mallio, et Vegio, quorum opera Janningus in lucem emiserat, sed etiam ab Alexandro Donato [1], cujus et ipse verba descripsit, respuens tamen, quae recipere, recipiens quae respuere omnino debuisset. Sic enim ait. *De hac re triplex opinio est. Prima eorum, qui Circum Neronianum, eique appositam volunt* Aedem S. Michaelis in Vaticano. *Quos confutat Baronius, tum quia aedes illa celsitatem non habet, quam eidem tribuunt auctores, tum quia ejus conditorem Leonem* IV. (III.) *Pontificem ex antiquo lapide recognoscit*. Itaque idem Donatus non diffitetur, nonnullos fuisse, qui Aedem *S. Michaelis*, Circo Neroniano inhaerentem agnoscerent.

At heic liceat mihi Donatum interpellare, ubinam hujusmodi opinionem Baronius refellerit? Atqui idem, ubi disserit de Adonis loco, qui aedem commemorat a Bonifacio *in summitate Circi*, S. Michaeli aedificatam, haec tantum subnectit [2]. *Certe haec Basilicae S. Michaelis in Ianiculo*, prope Vaticanum *positae aptari minus posse videntur, quandoquidem illa non a Bonifacio, sed a Leone* IV. *erecta fuit*. Vbinam heic Aedes S. *Michaelis* in Circo Neroniano nominatur? At contra, nonne heic ea tantum aperte indicatur, de qua supra nos nonnihil innuimus, quamque, ut idem ait, *Leo* IV. *ob Saracenos devictos, atque fugatos apud Vaticanum erexit?* Sed altera Baronii

1 in Rom. vet. ac rec. lib. I. c. 2. p. 32. 2 p. 482.

verba proferantur, quae nullam aliam aedem in Vaticano, *S. Michaeli* sacram ei notam fuisse, luculentius demonstrent. *Quum nec*, inquit, *alius locus sit Romae Michaelis Arch. memoria celebris, cui praedicta* (Adonis verba) *conveniant*, *in eam adducor non invitus sententiam, ut opiner, dictam memoriam Michaelis, cujus Ado meminit, fuisse olim sitam in summitate Molis Adrianae*; quae iccirco a Petro Damiano [1] *Mons Sancti Angeli*, et a Luitprando [2] *Ecclesia S. Angeli usque ad Caelos* appellatur. Ac denique, quum itidem affirmaverit, *Ecclesiam S. Michaelis ad radices Ianiculi* positam, Basil. Vatic. propiorem esse, quisnam inficias eat, aedem, de qua nunc scribimus, Baronio plane incompertam fuisse?

Falsum itaque est, Baronium eos confutasse, qui aedem *S. Michaelis* in Circo Neroniano statuerunt. At vero si fecisset, illud tantum probasset, Templum ab Adone commemoratum, diversum ab eo fuisse. Quamquam non hoc solum nomine Donatus deserendus est, sed etiam quod quum ipse non ignoraret, alteram Sancti *Michaelis* aedem in Vaticano a multis statutam fuisse, nihilominus ibidem, aeque ac Baronius, eam tantum agnoverit *SS. Michaelis, et Magni*, quae in diplomate Honorii II. [3] *S. Michaelis Frisonum de Porticu S. Petri de Vrbe*, in Diario Antonii Petri [4], quod in Basil. Vat. tabulario adservatur, *S. Michaelis de Porticu S. Petri*, et apud Martinellium [5] *in Saxia in Burgo sita, a Saxonum via* nuncupatur. Id etiam praestitum fuisse vidi a Roccho Vulpio [6], qui agens de *Diaconia S. Angeli in*

1 In vita S. Romualdi c. xxv. in T. II. Opp. p. 196, et in Actis SS. Ord. S. Bened. sec. VI. part. I. p. 297.

2 De reb. Imper. et Reg. lib. III. c. XII.

3 T. I. Bull. Vat. p. 208.

4 p. 42.

5 p. 259.

6 Vita di S. Sinforosa, e de' suoi Santi figliuoli, e compagni MM. i sagri corpi

Foro Piscium, hanc tantum aedem S. *Michaelis in Vaticano* sitam fuisse agnovit.

Hoc autem Templum, quod ex allatis documentis perspicue patet, *S. Michaeli* praecipue sacrum fuisse, novo ambone a *Iohanne* VI. decoratum scripsit Ciampinius, quod tamen de *B. Andreae Templo rotundo* accipiendum esse, paullo infra demonstrabimus.

§. V.

De ejusdem aditus eversione.

Templum *S. Michaelis Archangeli* eamdem subire sortem debuit, atque Templum *S. Petronillae*, cum quo demum solo aequatum fuit. Ne tamen ejus memoria penitus obsolesceret, ara sub minori tholo ad Boream, eidem Archangelo constituta fuit, prope alteram *S. Petronillae*, quae posteris etiam quodammodo testimonio esset, utramque antiquitus fuisse conjunctam.

Novae hujus arae conditor fuit Vrbanus VIII, qui invictum hunc Principem Angelorum Caelestium, Doemonum potentem, a Graecis *Archistrategum*, a Sofronio *Archisatrapum* nuncupatum [1], praecipuo cultu prosequebatur, uti refert Turrigius in opusculo de *S. Michaele*, *et Magno* [2], ubi Pontifices ejusdem Archangeli studiosos recenset. Hunc, enim, ut Nazianzenus [3] cuique Ecclesiae

de' quali si venerano in Roma nell'antichissima Diaconia Cardinalizia di S. Angelo in Pescaria. Roma 1734. 4. pag. 84. Vita di S. Magno Vesc. e M. Roma 1731. 4.

1 Ejus encomium vide apud Surium ex Simeone Metaphraste pag. 312. 322. Honorium Augustod. lib. III. cap. 167. Cathulphum Episc. T. II. Hist. Francor. p. 667. ad Carolum M. Beletum. c. CXXIX. CLVIII. Durandum. lib. VII. cap. XII. et Sarnelli. perchè la S. Chiesa dice di S. Michele *Angelus Archangelus*, la qual cosa non dice degli altri Arcangeli? p. 6. nel lume a' principianti.

2 c. XVIII. p. 74.

3 in Orat. XXII. p. 516. 528. ex cap. II. et III. Apocal. Rocco. V. Volpi Vita di S. Magno Vesc. e M. Roma 1032. 8.

Angelos praeesse pro certo habuit, Catholicae Ecclesiae, et Romani Pontificis custodem, atque opitulatorem esse praedicabat. Propterea non solum diem ejus festum selegit ad sollemnem suae coronationis pompam obeundam, sed etiam aureum numisma anno VI. cudendum curavit cum ejusdem Archangeli imagine, et sui ipsius paludamento induti, ante illam flexis genibus supplicantis effigie, tiara humi deposita, ac titulo ad oram addito

TE MANE TE VESPERE [1].

quem etiam circa Horologium Solare in Hortis Quirinalibus inscribi voluit, et in numis frequenter cudi jussit.

Michaelis imaginem, quae tum in ejus ara proposita fuit, e Caesaris Arpinatis archetypo, peritissimus artifex Ioh. Bapt. Calandra, opere vermiculato expresserat. Haec autem temporis injuria intercidit, eique altera suffecta fuit, studio, atque opere Bernardini Reguli, et Francisci Fiani, ex elegantissima tabula Guidonis Rheni, quae nunc in Aede Fratrum Cappuccinorum adservatur. Quare Martinettum [2], et Sindonium [3] hanc imaginem a Caesare Arpinate delineatam, et a Calandra musivo expressam, antiquiorem pro recentiori accipientes, perperam tradidisse vides.

Verum ea, quam Calandra primum elaboraverat, maximi facienda erat; quippe quae omnium prima hujus operis in Templo Vat. majorum nostrorum oculis proposita fuit. Quod notatu dignum, praetermisit tamen Furiettus [4] in opere eruditissimo *de Musivis*. Quum enim Vrbanus VIII, ut a Bonannio [5] accepimus, parietum, marmorumque

1 Scilla Monete Pontificie p. 143. et 266. Rodulphin. Venuti Numismata Rom. Pont. praestantiora. Romae 1744. 4. p. 226.

2 lib. II. p. 152.

3 c. VIII. p. 31.

4 p. 105.

5 p. c. XXI. n. XX.

humiditate, magno bonarum artium detrimento, insignium Pictorum tabulas, coloribus sensim evanescentibus fugientes deficere, tineisque corrosas deperire animadvertisset, de singulis singulorum Altarium iconibus musivo exprimendis consilium coepit, hancque *S. Michaelis* Luciferum coercentis, Joh. Bapt. Calandrae, celebri ejus aetatis musivario commisit. Verum nimius musivi operis laevor, intuentium oculos perstringens, et imaginum delineamenta in superfluo nitore occultans, Pontificis mentem ab incoepto revocavit. Quod tamen a Clemente XI. deinde praestitum esse vidimus, cura Petri Paulli de Christophoris, ad musivi operis artem, quae hujusce Vrbis propria esse videtur, retinendam, archetypis picturis ferme omnibus ad *S. Mariae Angelorum* ad Thermas Diocletianeas translatis.

Porro S. Michaelis Altare Joh. Thomas Mallonus Episcopus Sabinicensis, ut refert Sindonius [1], consecravit xv. Kal. Octob. anno MDCXXVIII, repositis ibidem SS. MM. reliquiis, quae in Altari S. *Mariae de Febribus* pridem inventae fuerant.

Vbi vero primitus Cella, de qua loquuti sumus, ei sacra exstabat, modo visitur Statua marmorea S. *Norberti*. Sed ibi prius eminebat S. *Andreae* simulacrum; id quod factum fortasse puto ob Altaris ejusdem Apostoli, quod in *Michaelis* Templo fuit, memoriam retinendam; non autem, quod ibi Templum fuerit ejusdem honori a Symmacho consecratum, uti sentiunt Sindonius [2], aliique Scriptores.

Deinde idem simulacrum in proximis aedibus Seminarii Vaticani adservatum fuit, quod Cl. Dionysio [3] igno-

1 p. 31. 2 apud Ioh. Piscium p. 63. 3 p. 164. et 187.

tum fuisse comperi, atque illud idem est, quod in Ara, quam Pius II. excitaverat, a Francisco Piccolomineo locatum fuisse vidimus [1], uti constat ex ejus icone apud Ciampinium [2], et Dionysium, quam rursus in aes incidendam curavit Franc. M. Piccolomineus Archiep. Pergensis. Perperam igitur Epiphanius Gizius [3] affirmavit, in veteri Oratorio, quod Symmachus exstruxerat, idem Simulacrum antiquitus exstitisse. Nunc autem *novi Sacrarii* ingressum tuetur, atque exornat.

§. VI.

De Lapidea S. Alexii Peregrinatoris effigie.

Hunc aditum aenea sublimis Ianua excipiebat, per quam erat transitus in Bas. Vat. uti videre est apud Ciampinium [4]. Ante hanc Ianuam imago quaedam, lapide exsculpta visebatur, quae inveteratam de *S. Alexii* Peregrinatoris sepultura *in Templo S. Apostoli Petri* opinionem, graeco Basilii Imp. Porphyrogeniti Synaxario [5] innixam, apud Canonicos Bas. Vat. mirifice confirmavit. Haec enim habet pervetusta membrana in Tabulario Coenobii *SS. Bonifacii, et Alexii* asservata, quae a doctissimo Viro Felice M. Nericio [6] edita est, ac primum magnam partem Turrigius [7] protulerat. *Quum in Bas. SS. Apostolorum Petri, et Paulli, ante januam aeneam, quando itur per praefatam Basilicam in* Sanctam Petronillam, *esset quaedam effigies ad modum scarpsilidis, sculpta scilicet petra, quidam judicantes asserebant illam esse scarpsilidem Beati Alexii. Qua de caussa Canonici dictae Basilicae affirmabant, ibi Corpus Beati Alexii quiescere, et avidi de pretioso thesauro, talem per Vrbem*

1 lib. I. p. 83. 2 Tab. XX. p. 64. 5 ad calcem T. I. Martii Bolland.
3 p. 25. 4 p. 83. 6 p. 105. 7 p. 411.

divulgaverunt rumorem; se Corpus S. Alexii *habere, et in Bas. Principis Apostolorum illud quiescere. Ad haec Summus Pont. Papa Honorius* III. *Pastor discretissimus, et veritatis amator. ad confutandam omnem ambiguitatem, et contrariorum locorum dissolutionem praecepit dictis Canonicis, ut pro Corpore S. Alexii diligentissime inquirerent .... Qui Canonici deaptantes pavimentum Basilicae in loco, ubi dicebatur ab eis Corpus manere, et diu requirentes, non invenerunt. Sed adhuc perdurantes in opinione, a muro Bas. B. Petri, in quo est imago vitreo opere depicta, et* a janua aenea ante S. Petronillam, *usque ad locum, ubi Cathedra B. Petri reponitur, funditus usque ad infima effoderunt, devastantes, quidquid illic aedificii invenerunt. Sed Corpus* B. Alexii *nullatenus invenire valuere.... Et sic in tali vecordia, nimio veritatis examine, quamplurimis diebus consumatis, et Corpore B. Alexii ab eis non invento, quia ibi non erat, cognita veritate, D. Papa detrahentium linguas despexit, et ad primum propositum rediit.*

Quo autem pacto postmodum rei veritas innotuerit, ac SS. Romani hominis pignus in Templo *S. Bonifacii* ad Aventinum, tantum exstare constiterit, si quis scire cupiat, consulat historica monumenta de eodem Templo ab eodem Cl. Nerinio edita, qui rem [1] diserte, atque eleganter enarravit. Frustra enim haec quaereres apud Ioh. Pinium [2], qui etsi de sacris Aedibus Romae, atque alibi in *Alexii* honorem constructis, ejusque cultu egerit, nil tamen de Basiliano Synaxario, deque opinione ibidem tradita effatus est. Forte Ant. Petri hunc situm indigitavit, ubi scriptum reliquit [3]. *An.* MCCCCXI. *die Lunae penultima mensis Iunii, quae fuit festum SS. Apostolorum Petri,*

1 T. XXIV. rer. It. Murat. p. 1026. 2 cap. XII. 3 T. IV. Iulii Boll. p. 238.

et Paulli, de nocte, ante tres horas, fuit defunctus Nardus de Catino, et sepultus ante ostium S. Petronillae.

§. VII.

Cetera ad hunc aditum spectantia illustrantur.

Quum huic Templo Basilica Vaticana adhaereret, hinc factum est, ut Anastasius nonnulla ejusdem loca designans, *secus fores*, et *juxta ingressum, qui ducit ad B. Petronillam*, fuisse scripserit. Narrat enim, ut supra vidimus, *Paullum noviter Oraculum in honorem S. Dei Genitricis construxisse, juxta Oraculum B. Leonis Papae, secus fores introitus S. Petronillae*. Et in vita Paschalis, *in eadem*, inquit [1], *sacratissima B. Petri Ecclesia, juxta ingressum, qui ducit ad* B. Petronillam, *Oratorium summae magnitudinis, atque pulchritudinis decoranter construxit .... in quo Corpora BB. MM. Processi, et Martiniani, ad honorem, et gloriam omnipotentis Dei, memorialiter, honorifice recondidit*. Quod item legimus apud Mallium, qui ait [2]. *Ab alia parte juxta Portam aeneam, quae vadit ad* S. Petronillam, *et ad S. Andream, est Oratorium SS. Processi, et Martiniani*. Id ipsum Vegius etiam confirmat hoc modo [3]. *Alio ex latere juxta Portam aeneam, quod ducit* ad Altare S. Petronillae, *est eximium Oratorium, quod ex mosivo egregie fabricatum erexit Paschalis Papa in honorem Processi, et Martiniani*.

Papebrochius [4] quidem ad illa Anastasii verba, *secus fores introitus B. Petronillae*, adnotavit, *praedictum S. Petronillae locum, mutato nomine, deinde dictum Oratorium S. Adriani Papae sub num.* 15. Id tamen, quantum

1 T. II. §. v. p. 323.
2 n. XXIV. p. 40.
3 num. CXXVI. p. 81.
4 T. v. Junii p. 380. in vita S. Paulli I.

equidem sciam, aut nunquam, aut sero factum. Quapropter nemo certe huic Papebrochii conjecturae adsentietur, qui ex Alpharano verum Oratorii Deiparae, a Paullo constructi, Cellae Leonianae, et Oratorii Sanctorum Processi, et Martiniani situm agnoscat. Ait enim Mallii [1], Vegii [2], et Panvinii [3] auctoritate [4]. *In parietibus Basilicae ad Occidentem sequebatur Oratorium* [5], *sive Altaris S. Leonis PP. antiquissimum, in quo erat imago B. M. V. Filium amplexantis, olim magnae devotionis, sub quo Paschalis* II. *SS. Summorum Pontificum Corpora, Leonum* I. II. III. *et* IV. *magno cum honore condiderat ...*

Iuxta praedictum S. Leonis Oratorium sequebatur Sancti Adriani I. *Oratorium* [6], *in quo B. Petri sedes, sive Cathedra in marmoreo operculo egregie fabrefacto summo cum honore custodiebatur ...*

Prope dicti Adriani I. *delubrum, et juxta hujus transversae partis parastatam ad Occidentem erat Vrbani* II. *sepulcrum* [7] *eximium quidem, decenterque exornatum.*

Prope vero dicti Vrbani II. *sepulcrum in angulo, et parietibus ad meridiem erat Sacellum* [8] *antiquissimum S. M. in Oratorio nuncupatum, aereis cancellis conclusum, unde etiam S. M. de Cancellis nomen acceperat, quod quidem Paullus P.* I. *exstruxerat, atque eximiis imaginibus, et eleganti musivo exornaverat ....*

Et juxta dictum Oratorium, temporis processu, aliud [9] *nobile Sacellum exstruetum fuerat ad honorem Dei Genitricis semper V. M. dictae de Praegnantibus, eo quod Mulieres praegnantes illi se enixe commendantes exaudiebantur ....*

1 p. 40. 2 p. 82.
3 T. III. ms. p. 10.
4 ms. p. 20.
5 num. 14. 6 n. 15.
7 n. 16. 8 num. 17.
9 num. 18.

Iuxta praedictum Sacellum, in medio parietum transversae Crucis ad meridiem, erat magna Porta [1] *marmorea valvis aeneis exornata, per quam iter erat ad* Ecclesiam S. Andreae [2], *et ad* Ecclesiam S. Petronillae [3], *et* B. M. de Febribus [4], *magna Templa, quae quidem Templa rotunda, et octangularia, erant singula octo sacella habentia, de quibus distinctis capitibus multa inferius explicabimus, quum etiam de Ecclesia, et Monasterio S. Stephani Minoris* [5], *et de Canonica* [6] *Basilicae, quae post praefatum S.* Petronillae *Templum sita erat, verba faciemus.*

Sed inter dictam Portam, et alterum transversae navis angulum in parietibus etiam ad meridiem erat Oratorium [7] *SS. Processi, et Martiniani MM. quod Paschalis P.* I. *erexerat.*

Sed haec ad institutum satis. Nunc e laevo Basilicae *B. Petronillae* latere egrediamur, in alteroque aditu, per quem transitus ad aliud Templum patebat, eidem Basilicae contiguum, parumper immoremur.

1 num. 19. 2 litt. C. 5 litt. f.
3 litt. D. 6 litt. g.
4 litt. e. 7 num. 20.

CAPUT V.

De aditu ex S. Petronillae ad D. N. M. Febrifugiae.

Hic aditus haec duo inter se Templa veluti connectebat, ad ejusque laevam inter Ortum, et Boream intra Aedem *S. Petronillae*, absidula cum Altari erat, cujus nomen longaevitate oblitteratum est.

§. I.

De ara, ubi S. Ioh. Chrysostomi exsuviae colebantur.

Mediam alterius hujusce aditus ambulationem, ara num. 164. *S. Iohanni Chrysostomo* sacra tenebat. Sub hac ejusdem SS. Doctoris exsuviae, maxima Populi, ac praecipue Feminarum frequentia colebantur, quae deinde in proximum Templum translatae sunt, ut infra ostendemus. Qua de re mira consensio est apud Scriptores. Sed post Anonymum Valerii Dorici typis editum, apud quem legimus, *in transitu ad Beatam Mariam de febribus est sepultura S. Crisostomi, quo ante fuit ferreo circumdata, nunc imaginé marmorea est erecta*, prae ceteris Alpharanus testis adhibendus. *In medio*, inquit [1], *transitus, qui erat oblongus, per quem ad Templum S. M. de febribus, ut diximus, patebat accessus, ad Orientem erat* Altare [2] S. Johannis Chrysostomi *Archiep. Constantinopolitani, et Ecclesiae Doctoris, os aureum nuncupati, quattuor columnis porphyreticis, nobilique tegmine marmoreo exornatum, snb cujus Altari praefati Ioh. Chrysostomi Corpus Constantinopoli translatum, conditum requiescebat, Mulieribus veneratione habitum. Etenim in ejus Confessione caput intromittentes, Purgatorii poenas, si-*

1 ms. p. 62. 2 num. 164.

ve voces audire, dicere solebant, et ob id Basilicae Sacerdotibus, ut pro animabus Purgatorii sacra facerent, largas eleemosinas largiebantur.

Ac non minus sententiose, quam vere dixisse Attilius Serranus[1] videtur, divinitus putandum esse, id contigisse, ut posset heic *habere sepulcrum, quô vivens e Graecia*[2] flagrantissimo *desiderio trahebatur*. Respuenda autem omnino est eorum sententia, qui apud Barptholemaeum Plazza[3], SS. Praesulis Corpus, una cum *Ignatii* Martyris Antiocheni exsuviis translatum, unaque in Templo S. *Clementis* aliquamdiu stetisse tradiderunt. Etsi enim, ut ingenue fatetur Stiltingus[4], ignotum sit, qua occasione, quove tempore peracta fuerit ejusdem translatio[5], certum tamen est, sacrum hunc thesaurum, (quem Sec. XIII. plus minus a Latinis, postquam Constantinopoli potiti sunt, Romam translatum esse, probabilior est opinio) statim in Bas. Vatic. collocatum fuisse, ut cum Baronio[6], non solum Martinellius[7], Severanus[8], et Ciampinius[9], sed etiam idem Plazza[10] in alio opere testantur. Quare id de Ignatio M. tantummodo tenendum est, qui ex Antiochia translatus, in S. *Clementis* Basili-

1 de VII. Eccl. p. 27.

2 T. IV. Homil. XXXII. sup. epist. Paul. ad Romanos.

3 in Ephem. Vat. p. 61.

4 T. IV. Septemb. p. 694.

5 Savilius in ejus Opp. edit. Fronto Ducaeus in ejus Opp. edit. Montfauconius in vita Chrysostomi, nunc primum adornata, et multis aucta, antea ignotis, quae ex XII. Homiliis Constantinopolitanis nuper repertis excerpta sunt in ejus opp. edit. Adrianus Bailletus, Iohan. Vincartius, Hermantius Cellierius, in ejus vita. Balth. Koephenius, in Vita B. Joh. dicti Chrysostomi. Halae 1702. 8. Guil. Vollandus, in dissertation. de Jo. Chrysostomo, speciatim de ejus elogio, vita, scriptis, optimis horum editionibus, et veteribus fide dignis vitae illius Scriptoribus. Vitembergae 1710. et 1711. Jo. Henricus Barthius, de Joh. Chrysostomo. Argentorati an. 1716.

6 in Martyr. Rom. ad XXVII. Januar.

7 p. 283. 8 p. 136.

9 c. IV.

10 in Hemerol. d. XXVII. Januar.

ca depositus fuit, ut plures [1] erudite demonstrant, tametsi Philippus Rondininius [2], *ibidem quoque S. Iohannis Chrysostomi Corpus olim quievisse, antequam in Vat. Basil. adsportaretur*, Anonymorum auctorum fide innixus affirmaverit.

Nil vero dicam de SS. Doctoris digito, quem Jeremias Patriarcha, cum Apostoli *Andreae* manu, Gregorio XIII. dono misit, ut a Guilielmo Cupero [3], in *Historia Chronologica Patrum Constantinopolitanorum*, aliisque, memoriae traditum est.

Sed priusquam aliô progrediamur, audi Antonii Petri Diarium, ubi haec narrantur [4]. *Mensis Martii die Mercurii* 21. *anno* 1408. *post Completorium S. Petri, quasi in occasum Solis defunctus est D. Iohannes Nutii Prior Canonicus Basilicae Sanctor. Apostolor. de Vrbe, et sepultus est die Veneris* 23. *suprad. mensis in dicta Basilica, in loco prope* Altari S. Johannis Os aurei, *videlicet in uno pilo, qui inventus est sub terra*.

§. II.

De Lapide Aegyptiaco, qui ibidem servabatur.

Augebat etiam, ut testimonio est idem Alpharanus, cujus ista sunt verba [5], *hujus Altaris devotionem maximam, praeter ejus venerabile Corpus, et Altaris Confessionem, Lapis quidam aegyptiacus, supra quem SS. plurimorum Martyrum Corpora cruciata fuisse, antiqui tradiderunt*.

Porro hic Lapis juxta Guidoneam Portam in locum,

1 de S. Clemente P. et M. ejusque Basil. Romae 1706. 4. c. x. p. 35. 12 p. 337.

2 God. Henschenii de S. Ignatio Theophoro Episc. Antiocheno Comment. in T. 1. Februar. p. 13. Christ. Beyeri Diss. duae de Ignatio veritatis Confessore, et Martyr. Lipsiae 1725. 4.

3 T. 1. Augusti p. 234.

4 apud Muratorium T. xxiv. p. 988.

5 ms. p. 62.

ubi fuerat Altare *S. Tridentii* Martyris, ut docet idem Alpharanus [1], honorifice translatus fuit, quocum duo etiam rotundi lapides ferro ligati, conjuncti sunt, quos pedibus Martyrum, dum in equuleo cruciabantur, Carnifices appendisse tradit Ciampinius [2], ideoque, ut docent Marangonius [3], aliique [4], *Pietre scelerate* vulgo appellabantur. Qui quidem omnes Lapides, ad primam Templi Vaticani parastatam, ut monet Epiphanius Gizius [5], ad dexteram introeuntium, Innocentio X. imperante, translati fuerunt, ac demum in Cryptas Vaticanas, ubi nunc adservantur.

§. III.

De Aulis Sanctimonialium, vulgo le Murate, huic loco adhaerentibus.

In hoc etiam transitu, addit Tib. Alpharanus [6], *hinc inde erant Aulae Sanctimonialium, vulgo dictarum* le Murate di S. Pietro, *quae Deo, noctu, diuque laudes exsolvebant, postea translatae, ut supra expressimus* [7], *juxta S. Gregorii Oratorium, et Basilicae Secretarium, ac inde ad Monasteria nobilissima Vrbis*. Harum autem curae, postquam Paullus II. S. Catherinae Sanctimoniales [8] aliò migrare jussit, commissum fuisse scimus [9], ut lineas omne genus *Sacrarii* Va-

1 ms. p. 37. Dall'altra parte del pilastro nella Nave piccola, appresso a detta Porta Guidonea a man destra nell' introito vi è un Altare antichissimo, adesso chiamato S. Antonio de Padua, ma prima de San Tridantio Martire, secondo riferisce Mallio fol. 25. et in questo loco l'anno 1574. disjecto l'Altare, fu posta una pietra, sopra la quale furo martirizzati molti Martiri, quale stava appresso l'Altare di San Gio. Crisostomo.

2 p. 72. n. 98.

3 Il divoto Pellagrino nell' anno santo 1750. pag. 86.

4 V. Pitiscum in Petra scelerata. Aringhium in Rom. subt. l. II. c. IV. §. VIII. Nardinium l. III. c. IX. Borrichium in Vrb. fac. c. v. §. II.

5 p. 40.

6 ms. p. 62. 7 ms. pag. 34.

8 Torrig. in descript. Eccl. S. Catherin.

9 Piazza Eph. Vat. p. 584. et 690.

ticani supellectiles detergerent. Qua de re eaedem Jesu Christi Ancillae, *Benedictae* nuncupari poterant, ut apud Bayonenses [1] vocabantur Mulieres illae, quae linteamina Eccl. lavabant, solebantque in aliis id genus officiis sese exercere.

Ex earum vicinia, proximiorem Viam, *la Contrata delle Incarcerate*, vulgo nuncupatam fuisse prodit Necrologium Basilicae, ubi ait. vI. *Non. Martii. Eadem die obiit Golata, uxor condam Symeotii Frascaroli, que reliquit nostre Basilicae domum suam, quam inhabitabat, cum signo Mulieris cum Pater noster in manibus, sitam in* Contrata delle Incarcerate, *et in Parrochia Sancte Marie in Traspadina. Expendatur pro ejus Anniversario florenus unus auri*. Atque alibi [2]. xv. *Kal. Maij. Obiit Fr. Sanctus de Reate Dñi nostri Pape Penitentiarius, qui reliquit nostre Basilicae domus suas positas* in Contrata delle Incarcerate.

Haec habui, quae de Templo *S. Petronillae*, deque *utroque Aditu*, per quem transitus ad illud patebat, in medium afferrem. Quae quidem, etsi magnam partem communi sententiae in Scriptorum animis, tamquam altissimis defixae radicibus, ac nonnisi summa vi evellendae, adversantur, satis tamen, nisi mea me fallit opinio, probata, satisque firmis rationum momentis innixa videntur. Nunc, quod instat, in alterum Templum, quod huic continens erat, tandem aliquando ingrediamur.

1 V. Testam. Dominici Bayon. Episc. anni MCCCII. apud Macrum in Hierol.
2 p. 54.

